TURAN DURSUN

KUR'AN ANSİKLOPEDİSİ

KUVVET 8 MUCİZE

KAYNAK YAYINLARI

Kur'an Ansiklopedisi'nin Yayın Hakları
Analiz Basım Yayın Tasarım Uygulama Ltd. Şti'nindir.

Analiz Basım Yayın Tasarım Uygulama Ltd. Şti. Adına Sahibi
İsmet Öğütücü

Genel Müdür
İlhan Kırıt

Sorumlu Müdür
Zafer Enver Bilgin

Yayın Koordinatörü
Rıza Doğan

Yayına Hazırlayanlar
Asaf Güven Aksel, Zafer Enver Bilgin, Rıza Doğan,
İlhan Kırıt, İsmet Öğütücü, Meriç Özeller

Grafik ve Sayfa Düzeni
Yüksel Atatunç, Semra Karabulut

Bilgi İşlem
Ahmet Aka

Dizgi
Güler Kızılelma

Montaj
Bahri Çakır

Muhasebe Müdürü
Fadile Bölükbaşı

Satış
Şinasi Gökçe, Fetih Kişioğlu, Fatih Tıpırdamaz, Yalçın Yönel

Abone
İlknur Gürbüz

Baskı: Sistem Ofset

Cilt: Uğur Matbaacılık

Basım: Kasım 1994

ISBN: 975-343-066-3 (Takım)
975-343-080-9
© 1994
Her hakkı saklıdır. Yazılar izin alınmadan, tümüyle ya da kısmen yayınlanamaz, kullanılamaz, Süreli yayınlarda (günlük, haftalık, onbeş günlük, gazete ve dergiler) kısa alıntılar, kaynak gösterilerek kullanılabilir.

ANALİZ BASIM YAYIN TASARIM UYGULAMA LTD. ŞTİ.
İstiklal Cad. 184/4 80070 Beyoğlu/İstanbul
Tel/Faks: (0/212) 252 21 56 - 252 21 99

TURAN DURSUN

KUR'AN ANSİKLOPEDİSİ

KUVVET 8 MUCİZE

KAYNAK YAYINLARI

➤KUVVET

"Güç". Kur'an'da 29 kez tekil olarak, 1 kez de çoğul olarak geçer.

Tekil olarak geçtiği yerler:

Bakara Suresi, ayet	: 63, 93, 165
A'râf Suresi, ayet	: 145, 171
Enfâl Suresi, ayet	: 60
Tevbe Suresi, ayet	: 69
Hûd Suresi, ayet	: 52 (iki kez), 80
Nahl Suresi, ayet	: 92
Kehf Suresi, ayet	: 39, 95
Meryem Suresi, ayet	: 12
Neml Suresi, ayet	: 33
Kasas Suresi, ayet	: 76, 78
Rûm Suresi, ayet	: 9, 54 (iki kez)
Fâtır Suresi, ayet	: 44
Mü'min Suresi, ayet	: 21, 82
Fussilet Suresi, ayet	: 15 (iki kez)
Muhammed Suresi, ayet	: 13
Zâriyât Suresi, ayet	: 58
Tekvîr Suresi, ayet	: 20
Târık Suresi, ayet	: 10

Çoğul olarak geçtiği yer:

Necm Suresi, ayet	: 5

Güçlü: "Kuvvetli" anlamındaki "kaviyy" sözcüğü, Kur'an'da 11 kez geçer:

Enfâl Suresi, ayet	: 52
Hûd Suresi, ayet	: 66
Hacc Suresi, ayet	: 40, 74
Neml Suresi, ayet	: 39
Kasas Suresi, ayet	: 26
Mü'min Suresi, ayet	: 22
Şûrâ Suresi, ayet	: 19
Hadîd Suresi, ayet	: 25
Mücadele Suresi, ayet	: 21
Ahzâb Suresi, ayet	: 25

Bu ayetlerden birinin dışında tümünde, "kuvvetli" diye "Tanrı" nitelenmekte. Birindeyse (Kasas Suresi, ayet: 26.), "ücretle çalıştırılmak istenen insan" için "kuvvetli" denmekte.

5
KUVVET

A- Maddi "Kuvvet" (Güç)

1- Kuvvet Hazırlamak

"Kâfirlere karşı, gücünüz yettiğince '*kuvvet*' hazırlayın!":

وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَبَقُوا إِنَّهُمْ لَا يُعْجِزُونَ ٥٩
وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ

Enfâl Suresi, ayet: 59, 60

تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللّٰهِ وَعَدُوَّكُمْ وَاٰخَرِينَ مِنْ دُونِهِمْ
لَا تَعْلَمُونَهُمْ اَللّٰهُ يَعْلَمُهُمْ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فِي سَبِيلِ
اللّٰهِ يُوَفَّ اِلَيْكُمْ وَاَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ ﴿٦٠﴾

Anlamı (Diyanet'in)

İnkâr edenler (kâfirler), asla üstün geldiklerini sanmasınlar. Çünkü onlar, sizi, aciz bırakamayacaklardır. Ey inananlar! Onlara karşı, gücünüzün yettiği kadar – Allah'ın düşmanı ve sizin düşmanlarınızı ve bunların dışında Allah'ın bilip sizin bilmediklerinizi yıldırmak üzere– *kuvvet* ve savaş atları hazırlayın. Allah yolunda sarfettiğiniz herşey, size haksızlık yapılmadan, tamamen ödenecektir. (Enfâl Suresi, ayet: 59, 60.)

"Kuvvet ve savaş atları" denirken; "savaş atları"nın, "kuvvet"in kapsamında bulunmadığı anlatılıyor gibi. Çevirinin, ayetin aslına uymadığı da pek söylenemez. Çünkü ayette de, "kuvvet", "savaş atları"ndan "ve" diye ayrılmış. Ancak buradaki "ve"nin "zâid" (fazla) türünden olduğu düşünülebilir. Bilindiği gibi, "zâid" harfler, Kur'an'da bulunmakta. "Ve"yi de o türden sayarsak, ayette "kuvvet" denirken neyin amaçlandığının anlatılıyor olduğu ve "kuvvet"e, "savaş atları"yla açıklık getirildiği söylenebilir.

"Kuvvet" üzerinde durulurken, Kur'an yorumlarında ve hadis kitaplarında, "kuvvet, atmaktır, atmaktır, atmaktır!" anlamında bir hadisin yer aldığı görülmekte. "Cihad" konusundaki hadislerde "atma"ya da açıklık getirildiği ve "ok atma"nın amaçlandığı görülmekte.

2- Maddi "Kuvvet"e Güvenmek

"Sizden çok daha güçlülerin gelip geçti, bunların hiçbirinin işlediği günah yanına kalmadı":

uhammed Suresi,
ayet: 13

وَكَاَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ هِيَ اَشَدُّ قُوَّةً مِنْ قَرْيَتِكَ الَّتِي اَخْرَجَتْكَ
اَهْلَكْنَاهُمْ فَلَا نَاصِرَ لَهُمْ ﴿١٣﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Ey Muhammed! Seni sürüp çıkaran kasabadan daha *kuvvetli* olan nice kasabaları yok ettik. Yardım edenleri bulunmadı. (Muhammed Suresi, ayet: 13.)

Mü'min Suresi,
ayet: 21

اَوَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْاَرْضِ فَيَنْظُرُوا
كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ كَانُوا مِنْ قَبْلِهِمْ كَانُوا هُمْ

أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَآثَارًا فِي الْأَرْضِ فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ
وَمَا كَانَ لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَاقٍ ﴿٢١﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Yeryüzünü dolaşıp kendilerinden önce ve kendilerinden daha *kuvvetli* olan ve yer yüzünde daha çok eser bırakan kimselerin sonlarının nasıl olduğunu görmezler mi? Allah onları suçlarıyla yakalamıştır. Allah'a karşı olanları savunan yoktur. (Mü'min Suresi, ayet: 21.)

Aynı surenin 82., Rûm Suresi'nin 9., Fâtır Suresi'nin 44., Zuhruf Suresi'nin 8. ve Kâf Suresi'nin 36. ayetinde de hemen hemen aynı sözlerle aynı uyarı yer almakta. Ancak iki ayette (Zuhruf Suresi, ayet: 8; Kâf Suresi, ayet: 36.), "kuvvet" yerine, aynı anlamı içeren "batş" sözcüğünün yer aldığı görülmekte. Konu için bkz. **AKIBET.**

Kur'an yorumlarında, "çok daha kuvvetli oldukları" halde günahları yüzünden yok edildikleri bildirilen toplumlardan insanların "kuvvet"i üzerinde durulmakta: Ne olduğu ve "maddi güç"lerden oluştuğu, ayetlerde de bir ölçüde anlatılan bu "kuvvet" şöyle anlatılmakta: Sözü edilen toplumların insanları "daha iri gövdeli"ydiler, malları ve çocukları daha çoktu ve yerleri daha bayındırdı, daha görkemli uygarlık ürünleri bırakmışlardı. Kuşkusuz bu "daha"lar, peygamber dönemindeki "inanmazlar"a yönelik. Yani: "Ey inanmazlar, ey günahkârlar! Sizden önce, sizden daha güçlü insanları ve toplumları günahları yüzünden yok edebilen Tanrı, böyle giderseniz sizi de yok edebilir." diye uyarıda bulunulmakta. Ayrıca bkz. **KÂRUN.**

Demek ki "maddi kuvvet"e güvenmemek gerek.

Ama insan, yine de "maddi güç" istemekte. Lut Peygamber'in bile, kendini üzen toplumuna: "Keşke size karşı bir kuvvetim olsa ya da sağlam bir yere sığınabilsem!" dediği bildirilmekte. Bkz. Hûd Suresi, ayet: 80. Ayrıca bkz. **LUT.**

Sebe' kraliçesi, "Süleyman"ın güçlerine nasıl karşı konulabileceği konusunda" danışmalarıyla görüştüğünde, söz sahibi ileri gelenlerin: "Biz güçlü (kuvvetli) kimseleriz, zorlu savaş adamlarıyız!" dedikleri anlatılmakta Bkz. Neml Suresi, ayet: 33. Ayrıca bkz. **KİTAB, SÜLEYMAN, SEBE'.**

Eviyle ve adamlarıyla birlikte "yerin dibine batırıldığı" bildirilen Karun'un da çok "kuvvet"li olduğu, bu gücünün bir bölümünü de "anahtarlarını ancak bir topluluğun taşıyabileceği" ölçüde çok geniş olduğu anlatılan "hazineler"inin oluşturduğu açıklanmakta. Bkz. Kasas Suresi, ayet: 76. Ayrıca bkz. **KÂRUN, AKIBET.**

3- "Nimet" Olarak Bildirilen "Maddi Güç"

"Tanrı'ya yönelin ki, size gökten yağmur indirsin ve gücünüze güç katsın"

Hûd Peygamber'in, toplumuna böyle seslendiği bildiriliyor. Bkz. Hûd Suresi, ayet: 52. Ayrıca bkz. **HUD**. İlgili öteki ayetler için bkz. **DÜNYA, EMEK, İŞ, RIZIK, YAĞMUR, NİMET.**

4- Doğarken Güçsüz Olduğu, Giderek Güçlendiği ve Sonra Yine Giderek Güçsüzleştiği Anlatılan İnsan İnsanlar

Rûm Suresi, ayet: 54

اللّٰهُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ ضَعْفٍ
ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ ضَعْفٍ قُوَّةً ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ
ضَعْفًا وَشَيْبَةً يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَهُوَ الْعَلِيمُ الْقَدِيرُ ﴿٥٤﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Sizi güçsüz olarak yaratan, güçsüzlükten sonra kuvvetli kılan, sonra da kuvvetliliğinin ardından güçsüz ve ihtiyar yapan, Allah'tır. O, dilediğini yaratır, Bilen'dir, Kadir olandır. (Rûm Suresi, ayet: 54.)

Kur'an yorumlarında, bu ayetle, insanın çocukluğundan yaşlılığına, ölümüne değin geçirdiği dönemlerin anlatıldığı belirtilmekte. Önce güçsüzlük, sonra güç (kuvvet) sonra yine güçsüzlük. Gözlenen de bu değil mi?

5- Hiçbir Maddi Güç, Tanrı'nın Gücü Karşısında Önemli Değildir. Her Gücü, Yalnızca Tanrı Verir

İlgili ayet: Kehf Suresi, ayet: 39. Bkz. **BAĞ, AKIBET, TANRI.**

B- Manevi "Kuvvet" (Güç)

Ayetlerde, verilen "kitab"ın (kutsal kitabın) "kuvvetle tutulması" buyurulmakta.

İlgili ayetler:

Bakara Suresi, ayet	: 63, 93
A'râf Suresi, ayet	: 154, 171
Meryem Suresi, ayet	: 12

Anlamları ve yorumlarıyla birlikte görmek için bkz. **İSRAİLOĞULLARI, MUSA, LEVHA, YAHYA, KİTAB.**

"Kutsal kitab"ın "kuvvetle tutulması" demek, buyruklarını, yerine getirmek demektir. Yani burada söz konusu olan "kuvvet", "manevi güç"tür.

"Tanrı"nın ve "Cebrail"in "çok kuvvetli" olduğu açıklanıyor. Bkz. **CEBRAİL, TANRI.**

Buradaki "kuvvet"de "manevi güç"tür.

"İnsan"larda da "maddi" ve "manevi" güç ve güçsüzlük bulunmakta. İlgili ayetler için bkz. **İNSAN.**

"Kuvvet"in yani "güç" denen şeyin her türlüsü var. Hepsi, "maddi ve manevi" diye iki ana bölümde toplanabilir. Ayetlerde belirtilmektedir ki, bunların ikisi de gerekli. Ancak, en çok gerekli olan "manevi"si. "Maddi" olanına her zaman güvenmemek gerekir. Yine de elde edilmeye çalışılmalı, "kâfirlere karşı savaş atları, atılacak oklar" hazırlanmalı. "Rızık" için de "çaba harcanmalı". Ama bilinmeli ve unutulmamalı ki, tüm güçler, Tanrı'ya dayalıdır. Tanrı isterse, hoşnut kılınırsa verir. Yoksa, tümünü alır. Güçlerine güvenenler, hep eli boş kalmışlardır. Tümünü, günahları yüzünden yok etmiştir Tanrı.

➤KÜÇÜK

Büyük olmayan.

Kur'an'daki karşılığı:"*E's-sağira*": Bir yerde "küçük bağış" anlamında (Tevbe Suresi, ayet: 121.) bir yerde de "küçük günah" anlamında (Kehf Suresi, ayet: 49.) geçer.

Birincisi için bkz. **BAĞIŞ, SADAKA.** İkincisi için bkz. **GÜNAH, KİTAB.**

"*Sağîr*": Bir yerde "yapılan küçük şey" (iyilik ya da kötülük) anlamında (Kamer Suresi, ayet: 53.); bir yerde "küçük borç" anlamında (Bakara Suresi, ayet: 282.); bir yerde de "küçük çocuk" anlamında (İsrâ Suresi, ayet: 24.) geçer. Birincisi için bkz. **KİTAB, KIYAMET, YAZI**; ikincisi için bkz. **BORÇ, SÖZLEŞME, YAZI**; üçüncüsü için bkz. **ACIMA, ÇOCUK, ANABABA.**

"*Sağâr*": Bir yerde (En'âm Suresi, ayet: 124.) ve "insanın aşağılandığı küçük durum" anlamında geçer.

"*Esğar*": İki yerde (Yunus Suresi, ayet: 61; Sebe' Suresi, ayet: 3.), ikisinde de aynı sözcükler ve aynı tümce içinde geçer: Aslında "en küçük" demekken, burada "küçük" anlamı da verilmekte. Küçük-büyük ne varsa, hepsinin "Kitab"ta bulunduğu" anlatılmakta. Buradaki sözcük kapsamına, "küçük" ya da "en küçük" olarak nitelenebilecek ne varsa, ister maddi, ister manevi, hepsi girmekte. İki ayet için de bkz. **KİTAB, LEVH, LEVH-İ MAHFÛZ, YAZI, YAZGI.**

➤KÜÇÜMSEMEK

"Küçük görmek, değer vermemek."

Kur'an'daki karşılığı: "Zaîf"ten (zayıftan) "*istiz'af*": Türevleri Kur'an'da yer almakta: Nisa Suresi, ayet: 75, 97, 98, 127. İkincisinde (97. ayette), "küçümsenen yoksul kesim ya da yönetilenler" anlatılmakta; bunların, canlarını alan meleklere günah işlemiş olmalarının nedenini anlatırken: "Biz yeryüzünde *küçümsenen* kimselerdik!" diyecekleri ya da dedikleri bildirilmekte. Bkz. **CAN, ÖLÜM, MELEK.** Öteki ayetlerdeyse, kadın, erkek ve çocuklardan "güçsüz durumda" olanlar amaçlanmakta. Bu ayetler için bkz. **CİHAD, SAVAŞ, ADALET, ÖLÜM.**

A'râf Suresi, ayet: 75, 137. Birincisinde, Salih Peygamber'in toplumundan, "inançları nedeniyle küçümsenenler" anlatılmakta. Bkz. **SALİH, İMAN (İMANÇ).** İkincisindeyse: "*O küçümsenen toplumu,* yeryüzünün bereketli kıldığımız doğusunda ve batısında mirasçı olarak yerleştirdik. Senin Tanrı'nın İsrailoğullarına verdiği en güzel söz, sıkıntılara katlanmış olmaları nedeniyle eksiksiz yerine geldi. Firavun ve toplumunun yapıp yükselttiklerini yıkıp yerle bir ettik!" denmekte. "*O küçümsenen toplum*", "İsrailoğulları"dır. Bkz. **İSRAİLOĞULLARI, FİRAVUN, MUSA.**

Sebe' Suresi, ayet: 31, 32, 33. Bu ayetlerde, cezayla karşı karşıya gelen "kâfir"lerden "büyüklük taslayanlar"la yani "yöneticiler ve güçlü kimselerle "küçümsenenler"in, yani "yönetilenler"in "güçsüz durumda olanlar"ın birbirlerine karşılıklı laf atacakları, birbirlerini suçlayacakları anlatılıyor. Bkz. **AZAB, CEHENNEM, BÜYÜK.**

Enfâl Suresi'nin 26. ayeti: "Anımsayın o durumu ki, siz yeryüzünde *küçümseniyordunuz...*" diye başlamakta. Burada seslenilenler; Mekke'den Medine'"ye göçetmiş olan Müslümanlardır.

Kasas Suresi, ayet: 4. Bu ayette de, Firavun'un, İsrailoğulları'nı küçük görüp "*küçümsediği*" anlatılmakta. Bkz. **FİRAVUN, İSRAİLOĞULLARI.**

A'râf Suresi, ayet: 150. Bu ayette de Musa Peygamber'in: "Ey Annem Oğlu! (Harun!) Bu toplum beni küçümsedi, beni az kalsın öldürüyordu!" diyerek İsrailoğullarından kardeşine yakındığı anlatılmakta. Bkz. **İSRAİLOĞULLARI, MUSA.**

"Hafif"ten "*istihfaf*": Türevleri Kur'an'da yer alıyor:

Zuhruf Suresi'nin 54. ayetinin Diyanet çevirisindeki anlamı şöyle:

"Firavun, milletini *küçümsedi,* ama, onlar kendisine yine de itaat ettiler. Doğrusu onlar, yoldan çıkmış bir milletti." Bkz. **FİRAVUN.**

Rûm Suresi'nin 60. ayetinin Diyanet çevirisindeki anlamıda şöyle:

"(Ey Muhammed!) Katlan! Kuşkusuz, Tanrı'nın verdiği söz gerçektir. Kesinlikle inanmış olmayanlar, seni küçümser duruma gelmesinler."

Kur'an yorumlarında, bu ayet yorumlanırken: "Yani, sabırsızlık gösterip de küçük duruma düşme, seni küçümser olmasınlar..." denmekte.

➤KÜRSİ

"Taht".

Kur'an'da iki yerde geçer: Bakara Suresi, ayet: 255; Sâd Suresi, ayet: 34.

Birincisinde "Tanrı'nın *Kürsi*'sinden", ikincisindeyse "hem peygamber hem de kral olan Süleyman'ın kürsisinden" sözedilir. Birincisinin "Ayetü'l-Kürsi", yani "Kürsi Ayeti" denmekte.İkincisi için bkz. **SÜLEYMAN.**

Birinci ayetteki "Kürsi": Kur'an'da beş yerde, Tanrı, "melik" yani kral diye tanıtılmakta (ilgili ayetler için bkz. **MELİK, TANRI.**) Kralın ve kraliçenin "*arş*"ından,"*kürsi*"sinden sözedilmekte ayetlerde. (İlgili ayetler için bkz. **ARŞ.**) "Arş", "taht", "saray" anlamına gelmekte. "Kürsi" de "taht" anlamında yer almakta. Tanrı'nın da "*Arş*"ından, "Kürsi"sinden sözedildiği görülmekte.

"Ayetü'l Kürsi" ve "Tanrı'nın Kürsisi'nin Genişliği"

اَللّٰهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۚ اَلْحَيُّ الْقَيُّومُۚ
لَا تَأْخُذُهُ سِنَةٌ وَلَا نَوْمٌۜ لَهُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِۜ
مَنْ ذَا الَّذ۪ي يَشْفَعُ عِنْدَهُٓ اِلَّا بِاِذْنِه۪ۜ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ اَيْد۪يهِمْ
وَمَا خَلْفَهُمْۚ وَلَا يُح۪يطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِه۪ٓ اِلَّا بِمَا شَٓاءَۚ وَسِعَ
كُرْسِيُّهُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَۚ وَلَا يَؤُ۫دُهُ حِفْظُهُمَاۚ
وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظ۪يمُ ﴿٢٥٥﴾

Bakara Suresi, ayet: 255

Anlamı (Diyanet'in)

Allah, O'ndan başka Tanrı olmayan, kendisini uyuklama ve uyku tutmayan, diri, her an yaratıklarını gözetip durandır. Göklerde olan ve yerde olan ancak, O'nundur. O'nun izni olmadan katında şefaat edecek kimdir? Onların işlediklerini ve işleyeceklerini bilir, dilediklerinden başka, ilminden hiçbir şeyi kavrayamazlar.

Hükümranlığı (*Kürsi'si*), gökleri ve yeri kaplamıştır. Onların gözetilmesi, O'na ağır gelmez. O, Yüce'dir, Büyük'tür. (Bakara Suresi, ayet: 255.)

Çeviride, ayette geçen "kürsi" sözcüğünün "hükümranlık" anlamı veriliyor:

Bu, "kürsi"nin gerçek anlamı değil; kimilerince uygun görülen "mecaz" anlamlarından biridir. Böyle bir anlam verme gereği; "Tanrı'nın da kürsisi mi olurmuş?" gibi bir yadırgamadan kaynaklanmaktadır. Ancak bu tür yadırgamaların etkisiyle ayetlerdeki sözlerin "gerçek" anlamlarını bırakıp "mecaz"lara sapmanın doğru olmayacağını savunan İslam dinbilirleri de var. Bunların sayısı az değildir. Bir kez, sözcüklerin gerçek anlamlarından sapıldı mı, nerede durulacağı belli olmaz. O nedenle olmalı ki, Kur'an yorumlarında, hatta çevirilerinde, ayetlerdeki sözlerle, sözcüklerle hiç ilgisi kalmayan "yorum"lara, "mecazlı anlamlar"a tanık olmaktayız. Bu yüzden, içinden çıkılmaz durumlar, birbirini tutmaz savlar meydana gelmiştir.

Fahruddin Râzî, "*kürsi*" sözcüğünün "k-r-s" kökünden geldiğini, "bileşme" (terekküb) anlamını içerdiğini, birbirine yapıştığı için hayvanların gübresinin de aynı maddeden gelme sözcüklerle söylendiğini yazdıktan sonra: "Bilesin ki, Kur'an yorumcuları, bu konuda dört görüş ileri sürmekteler" diye konuya girmekte. "Birinci görüşü" şöyle açıklanmakta.

"Kürsi, büyük bir cismidir. Gökleri ve yeri içine alacak büyüklükte. Sonra bu konuda da görüşler ileri sürüp tartıştılar: Hasan diyor ki: Kürsi, Arş'ın kendisidir. Çünkü taht (serir), 'arş' diye de, "kürsi" diye de nitelenir. Her ikisi de üzerinde kurulup oturulmaya elverişle olduğu için... Kimileriyse: Hayır, Kürsi, Arş'tan başkadır... derler. Yine tartışma oldu. Kimileri, bu Kürsi'nin, Arş'ın altında ve yedi kat göğün üstünde bulunduğunu ileri sürerken başkaları, yerin altında olduğunu ileri sürdüler. Sonuncu görüş, Süddî'nin görüşü olarak da aktarılır:

Bilesin ki, 'kürsi' doğrudan ayette yer almıştır. *Sağlam hadislerde* de, onun, *Arş'ın altında büyük bir cisim* olduğu, *yedi kat göğün üstünde* yer aldığı anlatılmaktadır. Öyleyse bunu benimsemekten başka bir yol yok. Ve *öyleyse anlatılana uymak gerekmektedir.* (...)" (Bkz. Râzî e't-Tefsiru'l-Kebir, Beyrut, c. 7, s. 12.)

Ne var ki, aynı Râzî, "*kürsi*" sözcüğüne "mecazlı anlamlar" vererek yorumlara girişenlerin görüşlerini de aktarma gereğini duymakta.

"Ayetü'l Kürsi"nin Özellikleri

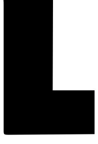
Peygamber'in şunları söylediği, gerek hadis kitaplarında, gerek Kur'an yorumlarında aktarılmakta:

"Ayetü'l-Kürsi, bir evde okunduğu zaman, o evden şeytanlar seksen gün uzaklaşır. Ve kırk gece içinde de o eve, büyücü erkek ve kadın giremez."

"Ayetü'l Kürsi'yi her namazın ardından okuyan kimsenin cennete girmesine, ancak ölüm engel olabilir."

"Yatarken Ayetü'l-Kürsi'yi okuyan kimsenin kendini, evini, komşusunu, komşunun komşusunu ve çevresindeki evleri, sahiplerini; Tanrı güvence altına alır ve korur".

"Ali: 'İnsanlığın büyüğü-efendisi Adem'dir, Arapların büyüğü-efendisi de Muhammed'dir. Sözlerin büyüğü Kur'an, Kur'an'ın büyüğü Bakara Suresi, Bakara Suresi'nin büyüğüyse Ayetü'l-Kürsi'dir'." Bu hadisleri başka tefsir sahipleri gibi, Fahruddin Râzî de benimseyip tefsirinde yazmakta. (Bkz. Râzî,e't-Tefsiru'l-Kebir, Beyrut, c. 7, s. 3.)

➤LAKAB

"Takılmış ad."

Kur'an'da bir yerde (Hucurât Suresi, ayet: 11.) ve çoğul olarak (elkâb) olarak yer alır, "yermek amacıyla takılmış adlar"dan söz edilir:

Hucurât Suresi, ayet: 11

١٠ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِّن قَوْمٍ عَسَىٰٓ أَن يَكُونُوا۟ خَيْرًا
مِّنْهُمْ وَلَا نِسَآءٌ مِّن نِّسَآءٍ عَسَىٰٓ أَن يَكُنَّ خَيْرًا مِّنْهُنَّ وَلَا تَلْمِزُوٓا۟
أَنفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوا۟ بِٱلْأَلْقَٰبِ بِئْسَ ٱلِٱسْمُ ٱلْفُسُوقُ
بَعْدَ ٱلْإِيمَٰنِ وَمَن لَّمْ يَتُبْ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلظَّٰلِمُونَ ١١

Anlamı

Ey inanırlar! Bir "kavın" (topluluk) bir kavmı alaya almasın. Alaya alınanlar, öbürlerinden "hayırlı" (üstün) olabilirler. Kadınlar da kadınları alaya almasın. Olur ki, alaya alınanlar, öbürlerinden iyidirler. Birbirinizi alaylı tutumla utanılası durumda göstermeyin. Ve birbirinizi *takma adlarla* (*lakablarla*) çağırmayın. İnançtan sonra yoldan sapmalar biçimindeki ad ne kötüdür. (Hucurât Suresi, ayet: 11.)

"İnançtan sonra yoldan sapmalar biçimindeki ad ne kötüdür" diye dilimize çevirdiğim sözlerle ne anlatılmak istendiği konusu tartışmalıdır:

Kimi Kur'an yorumcusu bunu şöyle yorumlar:

Bir Müslüman kişiye bir başka Müslüman kişi her nasılsa içerleyip öfkelenmiştir. Tepkisini göstermek için "Hey kâfir!" ya da "ey fâsık!" diye seslenmektedir. İşte ayette böyle bir şey olmaması isteniyor. "Bir insanda inanç varken, kalkıp ona yoldan çıkmışlığı anlatır biçimde ad takmak çok kötü bir şeydir!" demek isteniyor. Kimileri de ayeti şöyle yorumlamaktalar:

Bir inanmış kişiye "kâfir" ya da "fâsık" diyerek ya da benzeri bir kötülemeyle seslenen kişi, inançlı da olsa, böyle bir sesleniş nedeniyle "yoldan sapmış" sayılır. Ayette bu duruma düşen kişi kınanırken, "inanmış bir kimsenin, inanmışlık niteliğini kazandıktan sonra böyle bir duruma düşmesi ne kötüdür! demek isteniyor.

Ayette, inanırların, birbirlerini, inançla bağdaşmayacak nitelemelerle kötülememeleri, birbirlerine kötü adlar, kötü nitelikler yakıştırmamaları buyurulmakta. Bu yoldaki buyruğa dayanılarak; kınamak, küçük düşürmek amacıyla birilerine ad (lakab) takmanın "haram" olduğunu söyleyenler var. Kimi yorumcular da, böyle ad takmanın en azından "mekruh" (haramdan aşağı basamaktaki yasak) olduğunu belirtirler.

➤LAĞV

"Saçma, boş."
Kur'an'da 9 yerde geçer:

Bakara Suresi, ayet	: 225
Mâide Suresi, ayet	: 89
Meryem Suresi, ayet	: 62
Mü'minûn Suresi, ayet	: 3
Furkan Suresi, ayet	: 72
Kasas Suresi, ayet	: 55
Tûr Suresi, ayet	: 23
Vâkıa Suresi, ayet	: 25
Nebe' Suresi, ayet	: 35

1- "Lağv"ın Çeşitleri

a) Andiçmelerde

Bakara Suresi'nin 225. ve Mâide Suresi'nin 89. ayetlerinde; rasgele ağızdan çıkan andiçme saçmalarından ötürü, insanları, Tanrı'nın sorumlu tutmayacağı, aynı sözlerle bildirilmekte. Bu ayetler, anlamları ve yorumları için bkz. **ANT.**

b) Başka Alanlarda

Müslümanlar Kesiminde

Mü'minûn Suresi'nin 3. ve Furkan Suresi'nin 72. ayetlerinde, "kurtuluşa erenler"in; "lağvdan (saçmalardan) da yüç çevirir" oldukları anlatılır. Bkz. **KURTULUŞ.**

İslam'dan Önceki Kitap İnanırları Kesiminde

Kasas Suresi'nin 55. ayetinde, İslam'dan önceki kitap inanırlarının (iyileri anlatılırken), "saçma (lağv) birşey işittiklerinde yüz çevirdikleri" bildirilir.

Bu ayet için bkz. **KİTAB, KURTULUŞ.**

c) Öbür Dünyada

Meryem Suresi'nin 62., Vâkıa Suresi'nin 25. ve Nebe' Suresi'nin 35. ayetlerinde, "cennettekilerin *lağv,* yani saçma şey işitmeyecekleri" açıklanır.

Ayetler için bkz. **CENNET, SÖZ.**

2- "Lağv"ın Hükmü

Ayetlerden ve İslam fıkıh, kelâm dallarında anlatılanlardan anlaşılan o ki: "Lağv"dan kaçınılması istenmekte. Yani sözlerdeki olsun, davranışlardaki olsun; İslam'ca "lağv" (saçma) sayılan şeylerden kaçınmak gerekmektedir. Bununla birlikte, bir amaca dayanmayan ve ağızdan rasgele çıkmış olan andiçmelerden, saçmanın bu türünden dolayı, İslam, insanı sorumlu tutmamakta. Yani bunun bir "ceza"sı bulunmamakta.

Kimileri, andiçmedeki "lağv"dan, İslam'ın insanı sorumlu tutmamasını, Araplarda yeminin çok yaygın olmasına bağlamaktalar. Bu toplumda andiçme o denli yaygın ki, Peygamber'in en yakın arkadaşlarının bile çok andiçmekten kendilerini alamadıkları bilinmekte. Peygamber'in kendisi de zaman zaman andiçmekte, hadislerde pek çok yemine rastlanmakta. Dahası: Kur'an'da da pek çok ant bulunmakta ve Ulu Tanrı'nın pek çok şeye "andiçtiği" görülmekte. Bkz. **ANT.**

Bir şeyin "lağv" olup olmadığı, yani saçma mı değil mi anlayabilmek için belirtilen en önemli, hatta kimilerince tek ölçü: Dinsel kurallardır. "Lağv", dinsel kurallara vurulduğu zaman "gereksizliği" anlaşılan şeydir. Sözde de, davranışlarda da böyledir. Ancak, "lağv" sözcüğü, genellikle "sözdeki lağv"ı içerir. Sözdeki lağvın içeriğinde de, boş sözlerden dedikoduya dek her tür gereksiz söz vardır. Bunlar, dünyamızda bolca bulunmakta. Cennetteyse, bunların hiçbirinin bulunmayacağı bildirilmekte.

➤LÂT

"Bir put adı."

"Lât" sözcüğü, "allah" sözcüğünün "dişil"i (müennesi) olarak kabul edilmekte. Kur'an'da bir kez, Necm Suresi'nin 19. ayetinde geçmekte:

Necm Suresi, ayet: 19-23

أَفَرَأَيْتُمُ اللَّاتَ وَالْعُزَّىٰ ﴿١٩﴾
وَمَنَاةَ الثَّالِثَةَ الْأُخْرَىٰ ﴿٢٠﴾ أَلَكُمُ الذَّكَرُ وَلَهُ الْأُنثَىٰ ●
تِلْكَ إِذًا قِسْمَةٌ ضِيزَىٰ ﴿٢٢﴾ إِنْ هِيَ إِلَّا أَسْمَاءٌ سَمَّيْتُمُوهَا أَنتُمْ
وَآبَاؤُكُم مَّا أَنزَلَ اللَّهُ بِهَا مِن سُلْطَانٍ إِن يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ
وَمَا تَهْوَى الْأَنفُسُ وَلَقَدْ جَاءَهُم مِّن رَّبِّهِمُ الْهُدَىٰ ﴿٢٣﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Ey inkârcılar! Şimdi *Lât*, Uzza ve bundan başka üçüncüleri Menât'ın ne olduğunu söyler misiniz? Demek *erkekler* sizin, *dişiler* Allah'ın mı? Öyleyse bu, haksız bir paylaşma. Bunlar, sizin ve babalarınızın taktığı adlardan başka bir şey değildir. Allah, onları destekleyen bir delil indirmemiştir. Onlar sadece sanıya ve canlarının istediğine uymaktadırlar. (Necm Suresi, ayet: 19-23.)

Açıklama

Taberî de şöyle demekte:

Erkeğe "Amr", kadına da "el Amre"; erkeğe Abbas, kadınaysa "El Abbase" adlarını koydukları gibi putataparlar da putlarının adlarını, Tanrı'nın adlarından alarak erkekli ve dişili olarak koymuşlardır. "Allah"tan alıp "el lât", "el azîz" den de "el Uzza"yı çıkarmışlardır. Ve bunların, "Tanrı'nın kızları" olduklarını ileri sürmüşlerdir. (Bkz. Câmiu'l-Beyân Fi Te[illegible] Kur'an, Mısır-Bulak, 1329, c. 27, s. 34.) Burada, Uzza'nın nereden geldiğine ilişkin bir küçük yanlışlık var:

El Azîz'den geldiği yazılı. Oysa "el eazz"dan gelir. Ama hemen hemen ikisi de aynı anlamda. Bkz. UZZA.

"El Lât"ın nereden geldiğine, yani sözcük olarak nasıl türediğine ilişkin başka açıklamalar da varsa da bunlar pek tutarlı görülmemekte. Bunları, Fahruddin Râzî, tefsirinde belirtmekte. (Bkz.Râzî, E't-Tefsiru'l-Kebir, Beyrut, c. 28, s. 295, 296.)

Ancak kesin olan bunun bir put adı oluşu ve bu putun, putatapar Araplarca, "Tanrı'nın kızlarından" sayılması. O nedenle Tanrı diyor ki: "Demek erkekler sizin, dişiler Allah'ın mı? Öyleyse bu, haksız bir paylaşma."

Yani erkek çocuk daha değerli görüldüğü halde, "Tanrı'nın oğulları"ndan değil de, "kızların"dan söz ediliyor, "kendilerine oğlanları, Tanrı'yaysa kızları ayırarak haksız bir bölüştürme" yapıyorlar. Bkz. ÇOCUK, OĞLAN.

Arap soybilimci İbnü'l-Kelbî (ö. M. 819), "Putlar Kitabı" demek olan "Kitabu'l-Esnân"ında "Lât" konusunda şu bilgiyi vermekte:

"Lât, Tâif'teydi. Menat'tan yeniydi. Dört köşe bir taştı. Yahudi onun yanında buğdaydan kavutluk buğday yapardı. Lât'ın bekçileri, Sekîf Kabilesinden Mâlik Oğlu Attaboğulları'ydı. Üzerinde yükselen bir yapı yapmışlardı. Kureyş ve tüm Araplar, ona saygı gösterirlerdi.

Araplar: 'Zeydu'llat' (Lât'ın verdiği Zeyd, Lât armağanı) ve 'Teymu'l-Lât' (Lât'ın kulu) adlarını kullanırlardı. Lât bugün, Tâif Mescid'inin sol minaresinin bulunduğu yerdeydi. Tanrı'nın Kur'an'da sözünü ettiği Lât budur işte. Tanrı şöyle söz etmekte: 'Söyler misiniz Lât ve Uzza'ya ilişkin?' (Necm Suresi, ayet: 19.)

Cüayd Oğlu Amr, ona ilişkin şöyle der:

Taptığı *Lât*'tan ayrılması neyse bir inanırın, andolsun ki öyledir benim de ayrılmam içki bardağından, 'Ke's' sevgilimden. (Şiir)

(Şair) Mütelemmis de Münzir Oğlu Amr'ı yermek için söylediği şiirinde: 'Yergimden korktuğum için kurtulursun diye kovup sürdün beni degil mi? Kurtulamazsın hayır. *Lât* ve dikili taşlara andolsun ki kurtulamazsın!' der.

Sakif Kabilesi Müslüman olana dek, Lat'a tapım böyle sürdü. Sonra Peygamber Şu'be Oğlu Muğire'yi gönderdi ve yıkıp yaktırdı onu ateşle... "(Bkz. Kitabu'l-Esnâm, Ahmet Zeki Paşa'nın incelemesini içeren yayım, Ankara 1969, İlâhiyat Yay. No: LXXXIV, s. 11, 12.)

Çeşitli kaynakların verdiği bilgilerden anlaşılan o ki, "Lât", bir "güneş-tanrı" olarak kabul ediliyordu eski Arap putataparlarda. Çünkü, "güneş-tanrı" olarak kabul edilen tanrılara, "dörtgen tapınak" yapılageldiği bilinmekte. Lât'ın "dörtgen bir taş" olduğu açıklanırken üzerinde bir de "bina" olduğu belirtiliyor, ki, bu binanın da "dörtgen" olduğuna kuşku yok. Ve kuşkusuz, bu yapı bir tapınaktı. "Lât tapınağı".

Lât, Uzza ve Menât, üç önemli tanrının simgesi olan birer puttu. Kur'an'da da bildirildiği gibi Arap putataparlar, bunlara tapınırlarken asıl Ulu Tanrı'ya ulaşmak istediklerini belirtiyorlardı. Lât, Uzza ve Menat Tanrı'nın "kızları" sayıldıkları için bunların Tanrı'ya daha çok ulaştırabilecekleri düşünülüyor olmalıydı.

İbni Kelbî, Kureyş'ten Arapların, Mekke'yi ziyaret ederlerken şu şiirleri söylediklerini yazar:

والات والعزى ومناة الثالثة الاخرى

فانهن الغرانيق العلى وان شفاعتهن لترتجى

Şiirin anlamı:

Lât'a, Uzza'ya ve üçüncü olan ötekine, Menât'a andolsun. Çünkü "ulu turnalar"dır (ğarânîk) bunlar. Ve bunların yardımı umulur. (Kitabû'l-Esnâm, s. 13.)

Kimi hadislerde belirtildiğine göre, Necm Suresi'nin yukarıda sunulan ayetlerden 20. ayetinden sonra, 21. ve 22. ayet olmak üzere bu şiirin 3. ve 4. dizelerinin "Peygamber'in diline şeytan tarafından getirilip sokulduğu"na tanık olunmuştu. Putataparlar çok sevinmişlerdi. "Bizim putlarımızdan da Kur'an'da övgüyle söz ediliyor." diyerek... Peygamber secde edince, onlar da secde etmişlerdi. Ama Tanrı'nın uyarısı sonucu durum düzeltilmiş, söz konusu dizeler ayet olmaktan çıkarılmıştı. Hacc Suresi'nin 52. ayeti de bunun üzerine inmiştir. Ayetin, Diyanet çevirisindeki anlamı şöyle:

"Ey Muhammed! Senden önce gönderdiğimiz hiçbir elçi ve Peygamber yoktur ki, şeytan onun arzusuna vesvese karıştırmamış olsun. Allah, şeytanın karıştırdığını giderir, sonra Allah kendi ayetlerini tahkim eder. Allah, Bilen'dir, Hakîm'dir."

Bkz. **ŞEYTAN, PEYGAMBER.**

Fahruddin Râzî, "Kur'an'ın dıştaki açık anlamlarına dayanarak ayetleri yorumlayan tüm Kur'an yorumcuları bunu böyle anlatırlar ve ayetin iniş nedenini böyle açıklarlar; sözlerin iç yüzlerindeki gerçeklere göre yorum yapan Kur'an yorumcularıysa, bunun olamayacağını (bâtıl olduğunu) belirtirler" diyor ve arkasından "böyle bir şey olamaz" diyenlerin kanıtlarını sergiliyorlar. Özeti şu: Anlatılan ve "ğarânîk olayı" diye ünlü olan olay, doğru olmuş olsa, birçok ayet ve hadisin anlattıklarıyla bağdaşmaz bir durum ortaya çıkmış olurdu. Buysa, Tanrı'nın sözüne yakışmazdı. (Bkz. Râzî, E't, Tefsîru'l-Kebir, c. 23, s. 50-54.)

Taberî'yse, olayın gerçekten yaşandığına ilişkin birçok hadis aktarmakta ve aktarılan tüm hadislerde, Hacc Suresi'nin 52. ayetinin iniş nedeninin bu olay olduğu belirtilmekte. (Bkz. Taberî, Câmiu'l-Beyân Fi Tefsir'il-Kur'an, c. 17, s. 131-134.)

Celâlüddin Süyûtî de, Hacc Suresi'nin 52. ayetini, yukarıda anlatılan olaya (ğarânîk olayına) bağlamakta Tefsir'inde. "Lübabu'n-Nükûl Fi Esbâbi'n-Nüzûl" adlı kitabında da olayı anlatan ve Hacc Suresi'nin 52. ayetini bu olaya bağlayan hadislerin sağlam olduğunu, bu hadislerin sağlam kabul edilen hadisçilerin kitaplarında bulunduğunu yazdıktan sonra, "İbnü'l-Arabî'nin ve Kâdi Iyaz'ın: 'Bu hadisler asılsızdır...' demelerinin hiçbir değeri yoktur." demekte. (Bkz. Celâleyn Tefsiri'nin hamişi, c. 2, s. 3, 4.)

Kureyş putataparları için Lât, Uzza ve Menât çok önemliydi. Ğarânîk olayını anlatan hadislerde aktarılanları gerçek sayacak olursak, Peygamber bu putataparların kendine uymalarını çok istiyordu. O nedenle onların şiirlerinden iki dizelik bir parçayı, şeytan onun diline birer ayet, Necm Suresi'nin 21. ve 22. ayetleri olarak sokuşturmuştu. Peygamber de bunları ayet olarak okuyunca, putataparlar çok sevinmişlerdi ve Peygamber'le birlikte secde etmişlerdi. Bkz. **PUT, SECDE, PEYGAMBER.**

➤LEVHA

"Üzerinde yazı bulunan yüzey."

Kur'an'da bir kez tekil olarak (Bürûc Suresi, ayet: 22.), dört kez de çoğul olarak "elvâh" biçiminde (A'râf Suresi, ayet: 145, 150, 154; Kamer Suresi, ayet: 13.) geçer.

A- "Levh-i Mahfûz" Denen Levha

İlgili ayetler için bkz. LEVH-İ MAHFUZ.

B- Musa Peygamber'e Verilen Levhalar

قَالَ يَا مُوسَىٰ إِنِّي اصْطَفَيْتُكَ عَلَى النَّاسِ بِرِسَالَاتِي وَبِكَلَامِي
فَخُذْ مَا آتَيْتُكَ وَكُن مِّنَ الشَّاكِرِينَ (١٤٤) وَكَتَبْنَا لَهُ
فِي الْأَلْوَاحِ مِن كُلِّ شَيْءٍ مَّوْعِظَةً وَتَفْصِيلًا لِّكُلِّ شَيْءٍ
فَخُذْهَا بِقُوَّةٍ وَأْمُرْ قَوْمَكَ يَأْخُذُوا بِأَحْسَنِهَا سَأُرِيكُمْ
دَارَ الْفَاسِقِينَ (١٤٥)

A'râf Suresi, ayet: 144, 145

Anlamı

(Tanrı), "Musa! Seni elçiliklerimle, konuşmalarımla seni seçip ayrıcalıklı kıldım! Al verdiğimi ve karşılığını ödeyenlerden ol!" dedi. Biz *levhalarda*, onun için her şeyden (her konuda) öğüt yazdık ve herşeyi ayrıntıyla belirttik. "Tüm gücünle tut onu. Ve toplumuna da buyur, en güzel biçimde tutsunlar onu. Yoldan çıkanların girecekleri yurdu, size ilerde göstereceğiz. (A'râf Suresi, ayet: 144, 145.)

Açıklama

Tanrı'nın Musa Peygamber'e tüm gücüyle sıkıca tutmasını ve topluma da sıkıca sarılmalarını söylemesini buyurduğu "levhalar"da, Kur'an yorumcularının belirttiklerine göre "*Tevrat*" yazılıydı. Bkz. TEVRAT, MUSA. Ayrıca bkz. İSRAİLOĞULLARI.

Bu ayetlerden önceki iki ayette anlatılanlar:

Musa Peygamber, "toplam kırk gece için Tanrı'sıyla buluşup görüşmek üzere sözleşir". Bunun için gittiğinde de, toplumuna baksın diye yerine kardeşi Hârun Peygamber'i bırakır. Kardeşine iyice göz kulak olmasını söyler. Ve gidip konuşur Tanrı'yla. "Tanrı'yla konuşurken: 'Kendini görter de seni göreyim!' der." Ne var ki, Tanrı, bunun olamayacağını bildirir: "Şu dağa bak! Eğer o yerinde kalırsa, sen de beni görebilirsin!" diye bildirir. Tanrı dağa "tecelli eder" (görünür), dağ "yerle bir olur." "Musa da ölü gibi bayılıp düşer." Ayılınca da:

18
LEVHA

"Tanrı'm! Her türlü eksikten arılarım seni. Tevbe edip yöneldim sana. Ve şimdi ben, inanırların ilkiyim!" diyerek durumu kavradığını anlatır. İşte "levhaları"ın o sırada, bayılıp sonra kendine geldiği gün –ki ileri sürüldüğüne göre kurban bayramından bir gün önceydi– ya da bir gün sonra, yani kurban bayramının birinci günü verildiği ileri sürülür.

Yazılı Levhalar Kaç Taneydi?

Kur'an yorumlarında açıklandığına göre: Tanrı'nın buyruklarını içeren levhalar 9 taneydi. "Zümrüd"dendi tümü de. Kimilerine göreyse "yeşil zeberced"dendi. Kimileri de "kırmızı yakuttan olduğunu" söylemekte. Hasan; "Odundan tahtalardı" diyor. Veheb'se: "Sert kayalardandı" edemekte. Cebrail bunları, "gökten alıp getirmişti Musa'ya". (Bkz. Râzî.)

Bu Levhalar Nasıl Yazılmşıtı?

İbni Cüreye: "Bunları Cebrail yazmıştı. 'Zikr'i (?) yazdığı kalemle. Mürekkebi de, '*Nûr*' ırmağından almıştı.

Râzî bütün bu bilgileri aktardıktan sonra: "Bu levhaların neden oluştuğu ve nasıl yazılmış bulunduğu, ayetin metninde açıklanmamakta. Eğer bunları kanıtlayacak ayrı bir kanıt varsa kabul edilir, yoksa bu konuda susmak gerekir." diyor. (Bkz. Râzî, E't-Tefsiru'l, Kebir, c. 14, s. 236, 237.)

Tevrat'ın çıkış bölümünde şunlar yazılı:

"Ve Sina dağında, Musa'yla söyleşmeyi bitirince, *tanıklığın iki levhasını, Allah'ın parmağıyla yazılmış taş levhaları* ona verdi." (Bkz. Tevrat, Çıkış, 31:18.)

Şunları da okumaktayız:

"Ve Musa döndü: *Tanıklığın iki levhası* elinde bulunarak dağdan indi. *Levhaların iki yüzü de yazılıydı.* Bir yüzü ve onbir yüzü (?) yazılıydı. Ve Levhalar Allah'ın işiydiler. *Levhalar üzerine oyulmuş yazı, Allah'ın yazısıydı.* (...) Ve ordugâha yaklaşınca, Musa'nın öfkesi alevlendi ve *elinden levhaları attı. Ve dağın eteğinde onları* kırdı. Ve yaptıkları buzağıyı aldı, ateşte yaktı. Toz oluncaya dek ezdi ve suyun yüzüne saçıp İsrailoğullarına içirdi." (Bkz. Tevrat, Çıkış, 32:15, 16, 19, 20.)

Demek ki Musa Peygamber öfkelenince elindeki "levhalar"ı atmıştı. Öfkelenmesiyse, Tanrı'dan bu levhaları almak üzere gittiğinde kardeşi Hârun'u başlarında bıraktığı toplumunun, yani İsrailoğullarının, Tanrı'yı bırakıp "buzağıya tapar olmaları"ndan kaynaklanıyordu.

A'râf Suresi, ayet: 150-154

وَلَمَّا رَجَعَ مُوسَى إِلَى قَوْمِهِ غَضْبَانَ أَسِفًا قَالَ بِئْسَمَا خَلَفْتُمُونِي
مِنْ بَعْدِي أَعَجِلْتُمْ أَمْرَ رَبِّكُمْ وَأَلْقَى الْأَلْوَاحَ وَأَخَذَ بِرَأْسِ
أَخِيهِ يَجُرُّهُ إِلَيْهِ قَالَ ابْنَ أُمَّ إِنَّ الْقَوْمَ اسْتَضْعَفُونِي
وَكَادُوا يَقْتُلُونَنِي فَلَا تُشْمِتْ بِيَ الْأَعْدَاءَ وَلَا تَجْعَلْنِي

19
LEVHA

مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿١٥٠﴾ قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِأَخِي وَأَدْخِلْنَا
فِي رَحْمَتِكَ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ ﴿١٥١﴾ إِنَّ الَّذِينَ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ
سَيَنَالُهُمْ غَضَبٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَذِلَّةٌ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَكَذٰلِكَ
نَجْزِي الْمُفْتَرِينَ ﴿١٥٢﴾ وَالَّذِينَ عَمِلُوا السَّيِّئَاتِ ثُمَّ تَابُوا
مِنْ بَعْدِهَا وَآمَنُوا إِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٥٣﴾ وَلَمَّا
سَكَتَ عَنْ مُوسَى الْغَضَبُ أَخَذَ الْأَلْوَاحَ وَفِي نُسْخَتِهَا هُدًى
وَرَحْمَةٌ لِلَّذِينَ هُمْ لِرَبِّهِمْ يَرْهَبُونَ ﴿١٥٤﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Musa, milletine kızgın ve üzgün olarak dönünce: "Ben arkada bırakınca ne kötü olmuşsunuz! Rabb'inizin emrinin çabucak gelmesini mi istiyorsunuz?" dedi; *levhaları attı* ve kardeşinin başından tutup kendine doğru çekti. Hârun: "Ey annem oğlu! Bu millet beni küçümsedi. Az kalsın öldürüyorlardı. Bana, düşmanları sevindirecek şekilde davranma! Beni bu zalim milletle bir sayma!" dedi. Musa: "Rabb'im! Beni ve kardeşimi bağışla! Bize acı, sen merhametlilerin merhametlisisin!" dedi. Buzağıyı Tanrı olarak benimseyenler, Rabb'lerinin öfkesine ve dünya hayatında alçaklığa uğrayacaklardır. İftira edenleri böylece cezalandıracağız. Kötülük işleyip ardından tevbe eden ve inananlar bilsinler ki, Rabb'in, bu hareketlerinin ardından onları şüphesiz bağışlar. Ve merhamet eder. Musa, öfkesi dinince, Rabb'lerinden korkanlara doğru yol ve rahmet *yazılı olan levhaları aldı.* (A'râf Suresi, ayet: 150-154.)

Açıklama

Kimi Kur'an yorumcusuna göre, Musa Peygamber, öfkelenip "levhaları elinden attıktan" sonra levhaların yedide altısı kırılmış ve "göğe çekilmişti." Öfkesi dindikten sonra aldığı levhalar, kalanlardı. Kimileri de hiçbirinin kırılmadığını, Musa Peygamber'in tümünü aldığını ileri sürerler. Kimi Kur'an yorumcusuysa: "Atınca levhaların çoğu kırılmıştı, ama Musa Peygamber çok üzüldü, Tanrı'ya yakardı ve Tanrı, levhaları eski durumuna döndürdü." derler.

Kısaca: Musa Peygamber'e, Tanrı'nın İsrailoğullarına iletilmek üzere verdiği buyruklar, öğütler, "levhalar"da yazılıydı.

➤LEVH-İ MAHFÛZ

"Büyük-küçük herşeyin, her olayın, her durumun tüm ayrıntılarıyla yazılı olduğu bildirilen *Levha.*"

Ne, kim, nasıl, nerede, ne zaman, niçin ve ne ölçüde olacak ya da olmayacak? Ayet ve hadislerde bildirilen ve İslam inanırlarının, dinbilirleriyle birlikte paylaştıkları inanç o ki, bu sorunun karşılığı, en ince ayrıntısıyla birlikte söz konusu "*Levha*"da yazılıdır.

"Levh-i Mahfûz", sözcük anlamıyla "korunmuş levha" demektir. Kur'an'da bir kez ve şu ayetlerden ikincisinde geçmekte:

Bürûc Suresi, ayet: 21, 22

بَلْ هُوَ قُرْآنٌ مَجِيدٌ ﴿٢١﴾ فِي لَوْحٍ مَحْفُوظٍ ﴿٢٢﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Ey Muhammed! Doğrusu sana vahyedilen bu kitap, *Levh-i Mahfûz'da* sâbit şanlı bir Kur'an'dır. (Bürûc Suresi, ayet: 21, 22.)

Açıklama

Bu "levha"nın "korunmuş"luğunun ne anlama geldiği, çeşitli biçimlerde anlatılır:

Kimi Kur'an yorumcuları, söz konusu "levha"nın, "değiştirme, ekleme, çıkarma gibi durumlara karşı korunmuş olduğu" görüşündedirler. Kimilerine göre "korunmuştur, çünkü yalnızca temiz olanlar ona dokunabilir". Kimileriyse: "Ondaki bilgileri yalnızca gözde melekler görüp öğrenebilirler. O nedenle 'saklı' anlamında 'mahfûz' levha denmiştir" derler. Fahruddin Râzî, bu olasılıkların tümüne yer vermekte. (Bkz. Râzî, E't-Tefsiru'l-Kebîr, c. 31, s. 125.) Taberî, söz konusu "levha"da yazılı olanların, "İsrafil'in cebhesi"nde de yazılı olduğu, o nedenle "korunmuş" diye nitelendiği yolundaki görüşü de aktarır. (Bkz. c. 30, s. 90.) "İsrafil'in cebhesi", "İsrafil'in alnı" demek olsa gerek. Demek ki "iyice korunsun" diye, bir de "meleğin alnına yazılmış" olduğunu ileri sürenler de var.

Vâkıa Suresi, ayet: 77-79

إِنَّهُ لَقُرْآنٌ كَرِيمٌ ﴿٧٧﴾ فِي كِتَابٍ مَكْنُونٍ ﴿٧٨﴾ لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ ﴿٧٩﴾

Anlamı

Kuşkusuz bu, *yalnızca arınmış olanların dokunabileceği saklı* (*meknûn*) *bir kitapta* (*Levh-i Mahfûz'da*) *yazılı* değerli bir Kur'an'dır. (Vâkıa Suresi, ayet: 77-79.)

Açıklama

Levh-i Mahfûz'a, yukarıda "saklı (menkûn) kitab" dendiği görülüyor. Buradaki "kitab"; yazılı, yazılı kaynak anlamındadır. Tûr Suresi'nin 2. ayetinde de "yazılı (mestûr) kitab" denmekte.

Ayetlerde, "açık (mübîn) kitab": En'âm Suresi, ayet: 59; Yunus Suresi, ayet: 61; Hûd Suresi, ayet: 6; Neml Suresi, ayet: 75; Sebe' Suresi, ayet: 3, "ana kitab" ya da "kitapların anası" (Ümmü'l-Kitab): Ra'd Suresi, ayet: 39; Zuhruf Suresi,

ayet: 4. ve yalnızca "kitab": Ra'd Suresi, ayet: 38, 43; Hicr Suresi, ayet: 4; İsrâ Suresi, ayet: 58; Hacc Suresi, ayet: 70; Mü'minûn Suresi, ayet: 62; Fâtır Suresi, ayet: 11; Kaf Suresi, ayet: 4; Hadîd Suresi, ayet: 22 , ayrıca "açık (mübîn) önder (imam)": Yâsîn Suresi, ayet: 12. de denmekte Levh-i Mahfûz'a.

A- "Ana Kaynak Kitap Olan Levh-i Mahfûz'da Herşey Var"
1- "Küçük-Büyük Hepsi Onda"

وَمَا تَكُونُ فِي شَأْنٍ وَمَا تَتْلُوا مِنْهُ مِنْ قُرْاٰنٍ
وَلَا تَعْمَلُونَ مِنْ عَمَلٍ اِلَّا كُنَّا عَلَيْكُمْ شُهُودًا اِذْ تُفِيضُونَ
فِيهِ وَمَا يَعْزُبُ عَنْ رَبِّكَ مِنْ مِثْقَالِ ذَرَّةٍ فِي الْاَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ
وَلَا اَصْغَرَ مِنْ ذٰلِكَ وَلَا اَكْبَرَ اِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ ﴿٦١﴾

Yunus Suresi, ayet: 61

Anlamı

Ne işte olursan ol, ona ilişkin Kur'an'dan ne okursan oku, ne yaparsanız yapın, daha yapmaya koyulduğunuz an, biz hemen üzerinde tanığız. *Yerde ve gökte, zerre ağırlığında bir şey bile senin Tanrı'nın bilgisinden kaçmaz. Bundan küçüğü de, büyüğü de, hiç dışta kalmamacasına açık kitapta* (*Levh-i Mahfûz'da*) *bulunmaktadır.* (Yunus Suresi, ayet: 61.)

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَاْتِينَا السَّاعَةُ قُلْ بَلٰى وَرَبِّي
لَتَاْتِيَنَّكُمْ عَالِمِ الْغَيْبِ لَا يَعْزُبُ عَنْهُ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ فِي السَّمٰوَاتِ
وَلَا فِي الْاَرْضِ وَلَا اَصْغَرُ مِنْ ذٰلِكَ وَلَا اَكْبَرُ اِلَّا فِي كِتَابٍ
مُبِينٍ ﴿٣﴾

Sebe' Suresi, ayet: 3

Anlamı

Kâfirler, "Kıyamet bize gelmeyecektir!" dediler. "Evet gelecektir. Görülmezi, bilinmezi bilen Tanrı'ya andolsun, andolsun ki evet. *Göklerde ve yerde zerre ağırlığında bir şey bile O'nun bilgisinden kaçmaz. Bundan küçüğü de, büyüğü de, hiç dışta kalmamacasına açık kitapta* (*Levh-i Mahfûz'da*) *bulunmaktadır* " de! (Sebe' Suresi, ayet: 3.)

Açıklama

Bu ayetlerde açıkça şu anlatılmakta:

• Göklerde ve yerde kim varsa, ne varsa, nasıl varsa; kim, ne, nasıl olacaksa, en küçükten en büyüğe değin; Tanrı'nın bilgisi içindedir.

• Çünkü en küçükten en büyüğe değin hiçbir şey dışta kalmamacasına, (Tanrı için) açık olan *Kitab*'da, yani Levh-i Mahfûz'da yazılıdır.

Bu ayetlerde sözü edilen ve herşeyin içinde bulunduğu bildirilen "*Kitab*"ın Levh-i Mahfûz olduğu genellikle kabul edilmekte. Kâdî Beydâvî gibi Kur'an yorumcuları bunu açıkça belirtirken, kimileri belirtmeden geçmekte.

2- Kuru-Yaş Hepsi Onda

En'âm Suresi, ayet: 59

وَعِنْدَهُ
مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ
وَمَا تَسْقُطُ مِنْ وَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٍ فِي ظُلُمَاتِ
الْأَرْضِ وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ ﴿٥٩﴾

Anlamı

Bilinmezin-görünmezin anahtarları O'nun yanındadır. Onları yalnızca O bilir. Karada ve denizde olanı bilir O. Düşen bir yaprağı, yerin karanlıklarındaki taneyi, yaşı ve kuruyu hiçbiri dışta kalmamacasına O bilir. Hiçbir şey dışta kalmamacasına (Tanrı'ya) açık *Kitab*'ta (Levh-i Mahfûz'da) vardır. (En'âm Suresi, ayet: 59.)

Açıklama

Burada da açıkça anlatılanlar, daha önce anlatılanların aynı:

• Hiçbir şey Tanrı'nın bilgisinin dışında değil. Bilinmeze-görünmeze ilişkin tüm bilgi anahtarları O'nun elinde.

• Yanında, tüm bilgileri içine alan bir *Kitab* var: Levh-i Mahfûz. Bu, kitap, O'na ve O'nun bakmaya izin verdiği meleklerine *açık.*

Kur'an yorumlarında, bu ayette sözü edilen "Kitab"la da Levh-i Mahfûz'un amaçlandığı genellikle kabul edilir.

3- Kur'an da Onda Var

Başta sunulan Bürûc Suresi'nin 21. ve 22.; Vâkıa Suresi'nin 77-79. ayetlerinde Kur'an'ın, Levh-i Mahfûz'da bulunduğu anlatılmakta açıkça. Şu ayette de bu anlatılmakta:

Zuhruf Suresi, ayet: 4

وَإِنَّهُ فِي أُمِّ الْكِتَابِ لَدَيْنَا لَعَلِيٌّ حَكِيمٌ ﴿٤﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Şüphesiz o (Kur'an), bizim katımızda Ana Kitab'da mevcûd, yüce ve hikmet dolu bir kitaptır. (Zuhruf Suresi, ayet: 4.)

Açıklama

Ayetlerle anlatılanlar birleştirildiğinde şu sonuca varılabilir:

- Tanrı'nın katında bir Ana Kitab, yani Levh-i Mahfûz var, bu Ana Kitab O'na açık. Tüm bilgiler bu kaynakta var. Hiçbir şey Tanrı'nın bilgisinin dışında kalmamakta.
- Kur'an da, sözü edilen Ana Kitap'ta bulunmakta.

En'âm Suresi'nin "Biz kitapta (Kur'an'da) hiçbir şeyi eksik bırakmadık" anlamındaki 38. ayetinde, Nahl Suresi'nin "Sana her şeyi açıklayan kitabı (Kur'an'ı) indirdik!" anlamındaki 89. ayetinde (bkz. KUR'AN) ve başka ayetlerde, ayrıca hadislerde anlatılanlara dayanarak kimi İslam dinbilirleri, "Her şeyin, her bilginin Kur'an'da var olduğunu savunurlar.

Şöyle bir durumun ortaya çıktığı görülüyor:

- Her bilgi Levh-i Mahfûz'da var.
- Yine her bilgi Kur'an'da var.

Bundan şu sonuç da çıkmakta:

- Kur'an'da ne varsa, Levh-i Mahfûz'da da o var, ya da Levh-i Mahfûz'da ne varsa Kur'an'da da o var.

Ancak, Levh-i Mahfûz'da en küçükten en büyüğe değin her şey, tüm ayrıntılarıyla bulunduğuna, Kur'an'daysa her şeyin ayrıntısı bulunmadığına göre durum nasıl açıklanmalı?

Yorumculardan kimi der ki: "Kur'an'da her şey ve her bilgi var. Ancak bunlar Levh-i Mahfûz'da en ince ayrıntısıyla bulunduğu halde, Kur'an'da işaretler, değinmeler biçiminde var."

Kimi yorumcuysa, Levh-i Mahfûz'da Kur'an'ın da, Kur'an'dan ve içeriğinden başka şeylerin de yazılı bulunduğunu savunmakta. "Her şeyin Kur'an'da var olduğunu" anlatan ayet ve hadislerde, "Levh-i Mahfûz'da olanların tümünün Kur'an'da bulunduğunu anlatmaya yönelik bir amaç bulunmadığını ileri sürmekte. Yani Kur'an'ın, "Levh-i Mahfûz"un bir "kopya"sı olmadığını belirtmekte.

أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا فِي
السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِنَّ ذٰلِكَ فِي كِتَابٍ إِنَّ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ
يَسِيرٌ ﴿٧٠﴾

Hacc Suresi, ayet: 70

Anlamı (Diyanet'in)

Gökte ve yerde olanı Allah'ın bildiğini bilmez misin? Bunlar, hiç şüphesiz *Kitab'tadır.* Ve şüphesiz bunlar, Allah'a kolaydır. (Hacc Suresi, ayet: 70.)

Mü'minûn Suresi, ayet: 62

وَلَا نُكَلِّفُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا وَلَدَيْنَا كِتَابٌ يَنْطِقُ بِالْحَقِّ وَهُمْ
لَا يُظْلَمُونَ ﴿٦٢﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Biz herkese, ancak gücünün yeteceği kadar yükleriz. *Katımızda* gerçeği söyleyen bir *Kitab* vardır. Onlar haksızlığa uğratılmazlar. (Mü'minûn Suresi, ayet: 62.)

Fâtır Suresi, ayet: 11

وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ
جَعَلَكُمْ اَزْوَاجًا وَمَا تَحْمِلُ مِنْ اُنْثٰى وَلَا تَضَعُ اِلَّا بِعِلْمِهِ وَمَا يُعَمَّرُ مِنْ
مُعَمَّرٍ وَلَا يُنْقَصُ مِنْ عُمُرِهِ اِلَّا فِي كِتَابٍ اِنَّ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيرٌ ﴿١١﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Allah sizi topraktan, sonra nutfeden (meniden) yaratmış, sonra da sizi çiftler halinde var etmiştir. Dişinin gebe kalması ve doğurması, ancak O'nun bilgisiyledir. Ömürlülerin çok yaşaması ve ömürlerinin azalması, şüphesiz, *Kitab'dadır.* Doğrusu bu, Allah'a kolaydır. (Fâtır Suresi, ayet: 11.)

Hadîd Suresi, ayet: 22

مَا اَصَابَ
مِنْ مُصِيبَةٍ فِي الْاَرْضِ وَلَا فِي اَنْفُسِكُمْ اِلَّا فِي كِتَابٍ
مِنْ قَبْلِ اَنْ نَبْرَاَهَا اِنَّ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيرٌ ﴿٢٢﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Yeryüzüne ve sizin başınıza gelen *herhangi bir olay yoktur ki, biz onu yaratmadan önce, o, Kitab'da bulunmasın.* (Hadîd Suresi, ayet: 22.)

İsrâ Suresi, ayet: 58

وَاِنْ
مِنْ قَرْيَةٍ اِلَّا نَحْنُ مُهْلِكُوهَا قَبْلَ يَوْمِ الْقِيٰمَةِ اَوْ مُعَذِّبُوهَا
عَذَابًا شَدِيدًا كَانَ ذٰلِكَ فِي الْكِتَابِ مَسْطُورًا ﴿٥٨﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Kıyamet gününden önce ortadan kaldırmayacağımız veya çetin azaba uğratmayacağımız bir şehir yoktur. *Bu, Kitab'da* ***yazılıdır.*** (İsrâ Suresi, ayet: 58.)

قَدْ عَلِمْنَا مَا تَنْقُصُ الْاَرْضُ مِنْهُمْ وَعِنْدَنَا كِتَابٌ حَفِيظٌ ﴿٤﴾

Kaf Suresi, ayet: 4

Anlamı (Diyanet'in)

Onlardan kimlerin ölüp toprağa karıştığını biliyoruz. *Katımızda herşeyi unutulmaktan koruyan bir Kitab vardır.* (Kaf Suresi, ayet: 4.)

Açıklama

Bu ayetlerden açıkça anlaşılan şu: Kitab'da, yani Levh-i Mahfûz'da, her şey bulunduğu gibi, insanların yazgıları, bir başka söyleyişle alınyazıları da bulunmakta. Ne olacak ya da olmayacaksa hepsi yazılı.

4- Tanrı, Levh-i Mahfûz'da Herşeyi Bir Bir Saymıştır

اِنَّا نَحْنُ نُحْيِ الْمَوْتٰى وَنَكْتُبُ
مَا قَدَّمُوا وَاٰثَارَهُمْ وَكُلَّ شَيْءٍ اَحْصَيْنَاهُ فِي اِمَامٍ مُبِينٍ ﴿١٢﴾

Yâsîn Suresi, ayet: 12

Anlamı (Diyanet'in)

Şüphesiz ölüleri dirilten, işlediklerini ve eserlerini yazan Biziz. *Her şeyi apaçık bir Kitab'ta saymışızdır.* (Yâsîn Suresi, ayet: 12.)

B- "Ana Kaynak" Olan "Levh-i Mahfûz"da "Silme ve Yeniden Yazma" Olabilir mi?

يَمْحُوا اللّٰهُ مَا يَشَاءُ وَيُثْبِتُ وَعِنْدَهُ اُمُّ الْكِتَابِ ﴿٣٩﴾

Ra'd Suresi, ayet: 39

Anlamı (Diyanet'in)

Allah dilediğini "mahv" eder, dilediğini bırakır. Ana Kitab, O'nun katındadır. (Ra'd Suresi, ayet: 39.)

Diyanet'in bu resmi çevirisinde yer alan "mahv eder"deki "mahv", ayette de geçer. "Yok etme" ve "silme" anlamındadır. Ama çeviriden, "Tanrı'nın dilediği *kimseyi* yok ettiği, dilediği kimseyi bıraktığı" anlatılıyormuş gibi bir anlam çıkıyor. Oysa ayette, "yok edilen ve yerinde bırakılan ***kimseler***"den değil; "yok edilen ve yerinde bırakılan ***şeyler***"den söz edilmekte. Ayetteki "mâ" sözcüğü bunu gösterir. "Kimse"lerden söz ediliyor olsaydı "mâ" yerine "men" bulunurdu. Demek ki "akıllı yaratıkların dışındaki şeylerin yok edilmesinden ve kimilerinin de yerinde bırakılmasından" söz edilmektedir. Söz konusu olan bir "Kitab" olduğuna göre, "yok etme" ve "yerinde bırakma" da "yazı" alanında oluyor demektir. Kısacası: Ayette, Tanrı'nın "*yazılarda,*

yazgılarda dilediğini yok ettiği, yani *sildiği* ve dilediğini *yerinde bıraktığı* ya da *yeniden yazdığı*" anlatılıyor. "Ana Kitab", yani Levh-i Mahfûz, "*yanında bulunduğuna*" göre bunun doğal olduğu bildiriliyor.

Böyle olunca da ortaya bir sorun çıktığı görülüyor:

• "Ana Kitab'da, bozma ve yeniden yazma" nasıl olur? Neler siliniyor, neler yeniden yazılıyor ya da yerinde bırakılıyor?

Taberî, "Tefsir"inde bu konudaki görüşleri uzun uzun aktarmakta. Özeti şu:

Bir görüşe göre:

• "Kulların işleri"ne ilişkin tüm konulardaki yazılarda, yazgılarda "silme" ve "yeniden yazma", yani "degiştirme" olabilmekte. Yalnızca "kimin cennetlik, kimin cehennemlik" olduğuna ilişkin yazılarda "değiştirme" olmamakta.

Bir başka görüşe göre:

• "Ölüm ve yaşam"a, yani "insanların ecelleri"ne ilişkin yazılarda da "değiştirme" olmamakta.

Bir başka görüşe göre:

• "Değiştirme"nin olduğu yer, "Ana Kitab" değildir. Çünkü Tanrı katında "iki kitap" var: Biri "Ana Kitab" (Levh-i Mahfûz), biri de insanların yaptıklarına, davranışlarına ilişkin meleklerin tuttukları notları içeren kitab (defter). Birincisinde hiçbir türlü "değiştirme" olamazken, ikincisinde her konuda değiştirme olabilmekte. Örneğin kişi iyi tutum gösterir, "iyiler"den yazılır, sonra aynı kişi kötü tutum gösterdiğinde birincisi silinip "kötüler"den yazılır. İşte ayette sözü edilen "değiştirme" (silme ve yeniden yazma) olayı bu ikinci kitapta olmakta.

Bir başka görüşe göre:

• Olan değiştirmeler "nâsih" (hükmü geçerli olan, bir öncekini yürürlükten kaldıran) ve "mensûh" (yürürlükten kaldırılan) ayet ve hükümlerdekilerdir.

Böyle görüşler ileri sürülmekte, herkes kendi görüşünü kanıtlamak için ayet ve hadislere dayanma çabasını göstermekte. (Bkz. Taberî, Câmiu'l-Beyân Fî Tefsiri'l-Kur'an, c. 13, s. 111-116.)

Fahruddin Râzî de bu görüşleri aktarmakta ve yorumlar getirmekte. (Râzî, E't-Tefsiru'l-Kebîr, c. 19, s. 62-66.)

Sorunun kaynağı: "Mukadder" olanın, yani "yazgı"nın "değişmeyeceği"ne ilişkin İslam Tanribiliminde geçerli olan inanç. Bkz. YAZGI, YAZI.

C- Levh-i Mahfûz Kaynaklı Bilgilerden Cinlerin Çalmaları

Ayetlerde, "gökler"in korunduğu, öyleyken "cin"lerin, "şeytan"ların "göğün belirli kesimlerine çıkma" çabası gösterdikleri, Levh-i Mahfûz kaynaklı bilgilerle kararların alındığı "En Yüceler (melekler) Kurulu"ndan (el Meleü'l-A'lâ'dan) "kulak hırsızlığı"yla bilgi çalmak için çalıştıkları, ulaşabildikleri kimi "dinleme merkezleri"nde oturup "dinledikleri", "ateş saçan taşlamalar"la kovuldukları halde kimi "kulak hırsızlıkları"nı başardıkları, çaldıkları bilgilerle kaçarlarken "peşlerine düşüldüğü" anlatılır.

Güvenilir hadis kitaplarında yazılı ve sağlam (sahih) kabul edilen hadislerde de "göklerdeki sert bekçiler"in olanca koruma çabalarını ve önlemlerini aşarak "En Yüceler Kurulu"ndan "bilgi" (vahiy) çalmayı başaran "cin"lerin, aldıkları bilgileri, *binbir yalan* da katarak "büyücüler"e ve "kehânetçiler"e "aktardıkları" açıklanır.

İlgili ayetler:
Hicr Suresi, ayet : 16-18
Sâffât Suresi, ayet : 7-10
Cin Suresi, ayet : 8, 9
Sâd Suresi, ayet : 69
Bu ayetler ve ilgili hadisler için özellikle bkz. **BEKÇİ, CİN, GÖK, MELEK.**

Özet

Levh-i Mahfûz, "Ana Kaynak"tır. Bu kaynakta, her tür bilgi, plan ve program yazılı bulunmakta. Neler olacak ya da olmayacak; tümü. "Alınyazıları" da orada var. Ayetlerin ve ilgili hadislerin anlattıkları böyle özetlenebilir.

Konu için ayrıca bkz. **KİTAB, KUR'AN, VAHİY, YAZGI, YAZI, YARATIŞ-YARATILIŞ.**

➤LOKMAN

Kur'an'da adı geçen ve kendisine "hikmet" verildiği bildirilen bir kişi.

Adı geçtiği için Kur'an'daki 31. Sure'nin adı "Lokman"dır.

Lokman "peygamber" midir, yoksa yalnızca "Tanrı dostu" mudur? Tartışmalıdır. Ama genellikle ikincisinin benimsendiği, ya da benimseyenlerin çoğunlukta olduğu söylenebilir.

Lokman ve oğluna öğütleri, suresinde şöyle anlatılır:

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا لُقْمٰنَ الْحِكْمَةَ اَنِ اشْكُرْ لِلّٰهِ وَمَنْ يَشْكُرْ فَاِنَّمَا يَشْكُرُ
لِنَفْسِه وَمَنْ كَفَرَ فَاِنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ ﴿١٢﴾ وَاِذْ قَالَ لُقْمٰنُ
لِابْنِه وَهُوَ يَعِظُهُ يَا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللّٰهِ اِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ
عَظِيمٌ ﴿١٣﴾ وَوَصَّيْنَا الْاِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حَمَلَتْهُ اُمُّهُ وَهْنًا
عَلٰى وَهْنٍ وَفِصَالُهُ فِي عَامَيْنِ اَنِ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ
اِلَيَّ الْمَصِيرُ ﴿١٤﴾ وَاِنْ جَاهَدَاكَ عَلٰى اَنْ تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ
بِه عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا وَصَاحِبْهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا وَاتَّبِعْ
سَبِيلَ مَنْ اَنَابَ اِلَيَّ ثُمَّ اِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَاُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ

Lokman Suresi, ayet: 12-19

تَعْمَلُونَ ﴿١٥﴾ يَا بُنَيَّ إِنَّهَا إِنْ تَكُ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ فَتَكُنْ
فِي صَخْرَةٍ أَوْ فِي السَّمٰوَاتِ أَوْ فِي الْأَرْضِ يَأْتِ بِهَا اللّٰهُ إِنَّ
اللّٰهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ ﴿١٦﴾ يَا بُنَيَّ أَقِمِ الصَّلٰوةَ وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ
عَنِ الْمُنْكَرِ وَاصْبِرْ عَلٰى مَا أَصَابَكَ إِنَّ ذٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ ﴿١٧﴾
وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّ اللّٰهَ
لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ ﴿١٨﴾ وَاقْصِدْ فِي مَشْيِكَ وَاغْضُضْ
مِنْ صَوْتِكَ إِنَّ أَنْكَرَ الْأَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيرِ ﴿١٩﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Andolsun ki *Lokman'a,* Allah'a şükretmesi için hikmet verdik. Şükreden kimse ancak kendisi için şükretmiş olur. Nankörlük eden de bilsin ki, Allah herşeyden müstağnidir (Allah'ın hiçbir şeye ihtiyacı yok.) Övülmeye layık olandır. *Lokman*, oğluna öğüt vererek: "Ey oğulcuğum! Allah'a eş koşma! Doğrusu eş koşmak, büyük zulümdür." demişti. Biz insana, ana ve babasına karşı iyi davranmasını tavsiye etmişizdir. Annesi onu, güçsüzlükten güçsüzlüğe uğrayarak karnında taşımıştı. Çocuğun sütten kesilmesi iki yıl içinde olur. Bana ve ana babana şükret! diye tavsiyede bulunmuşuzdur. Dönüş banadır. Ey insanoğlu! Ana baba, seni, körü körüne bana ortak koşman için zorlarsa, onlara itaat etme. Dünya işlerinde onlarla güzel geçin. Bana yönelen kimsenin yoluna uy. Sonunda dönüşünüz banadır. O zaman yaptıklarınızı size bildiririm. *Lokman*: "Ey oğulcuğum! İşlediğin şey bir hardal tanesi ağırlığınca olsa da, bir kayanın içinde veya göklerde yahut yerin derinliklerinde bulunsa, Allah onu senin karşına getirir. Doğrusu Allah Lâtif'tir, haberdardır." "Ey oğulcuğum! Namazı kıl! Uygun olanı buyurup fenalığı önle! Başına gelene sabret. Doğrusu bunlar, azmedilmeye değer işlerdir. İnsanları küçümseyip yüz çevirme! Yeryüzünde böbürlenerek yürüme! Allah kendini beğenip övünen hiç kimseyi şüphesiz ki sevmez; yürüyüşünde tabii ol! Sesini kıs! Seslerin en çirkini, şüphesiz merkeplerin sesidir" (dedi). (Lokman Suresi, ayet: 12-19.)

Açıklama

Burada anlatılan Lokman kimdir, hangi Lokman'dır, ne zaman yaşamıştır? Tartışmalı bir konu. Kesin bir şey söylenememekte.

Taberî'nin Tefsir'inde topladığı bilgiler şöyle:

• Lokman, "peygamber" değildi ve kendine vahiy gelmemiştir. (Görüş, Mücâhid'den ve Katade'den aktarılıyor.)

• Lokman bir "peygamber"di. (Görüş, İkrime'den aktarılıyor.)

• Lokman, kalın dudaklı, yarık tabanlı karaderili bir bilge (hakîm) ve İsrailoğullarında fetvalar veren, kadılık eden bir kişiydi.

• Lokman, Mısır Sudan'ının karaderililerindendi.

• Peygamber "insanların hayırlısı üç kişi"yi sayarken birinin de Lokman olduğunu söylemişti.

• Karaderili köle Lokman, marangozdu. Çok bilgeydi. Efendisi bir gün ondan, kestiği koyunun "en iyi yerinden iki parça et" alıp vermesini söylemişti. O da koyunun "diliyle yüreğini" kesip vermişti. Efendisi "en kötü yerinden iki parça" istemişti bu kez. O yine aynı iki parçayı sununca efendisi bunun ne demek olduğunu sormuştu. Lokman şöyle demişti. "Bunlar iyi olursa, bunlardan iyisi; bunlar kötü olursa; bunlardan kötüsü olamaz." Çobanlık da etmekteydi. "Bir çobanın nasıl olup da öyle bilge olabildiğini" öğrenmek isteyen birine, bu basamağa kendini ulaştıran nedeni şöyle açıklamıştı: "Doğru sözlülük ve gerekli olmayan konularda susmak." (Bkz. Taberî, Tefsir, c. 21, s. 43, 44.)

Başka tefsirlerde yer alan bilgiler:

• Lokman, Bâurâ'nın oğludur. Eyyûb Peygamber'in kız kardeşinin ya da halasının oğlu, ya da, Âzer soyundan gelmedir.

• Bin yıl yaşamıştır.

• Davud Peygamber zamanına kavuşmuş, onun döneminde fetvalar vermiş ve ondan da bilgi, hikmet almıştı. Fetvacılığı, Davud Peygamber'e, peygamberlik gelmeden önceydi.

İbn Abbas onun hakkında şöyle demişti:

• "O ne bir peygamberdi, ne de bir kral (melik). Yalnızca bir karaderili çobandı. Köleyken Tanrı ona âzâd edilmeyi kısmet etmişti."

• Kimilerine göre o, peygamberlikle bilgelikten birini seçme önerisiyle karşılaşmış, bilgeliği seçmişti.

• İkrime'yle Şa'bî, onun peygamber olduğunu söylerler.

• Kimileri Lokman'ın "hakîm" niteliğini "bilge" anlamından çok "doktor" (hekim) anlamında alırlar ve "Lokman hekim"in doktorluklarından söz ederler. Bundan dolayı Lokman, kimilerince eski Yunanlılardan Hippokrates'ten başkası değildir. (Bkz. Prof. Dr. Neşet Çağatay, İslam Öncesi Arap Tarihi, Ankara, 1971, s. 147.)

Arap söylencesinde ünlü bir Lokman vardır: Lokman İbn Âd. Çok yaşadığı söylenir. Bu Lokman'a ilişkin birçok öyküler anlatılır. Atasözleri arasına girmiş özlü sözleri aktarılır. Kur'an'da sözü edilen Lokman'ın o Lokman olduğunu ileri sürenler var. Kimileri de bu iki Lokman'ın birbirine karıştırılmaması gerektiğinden söz eder. Karıştırmama gereğinin duyulması belki de Lokman İbn Âd'ın, dindarlıkla bağdaşmayacak türden öykülere de konu olmasıdır. Örneğin Meydanî'nin kaynak kitaplar arasındaki ünlü yapıtı Mecmau'l-Emsâl'inde yer alan bir öyküye göre bu Lokman'ın bir kızkardeşi vardı. Evliydi. Ama kocası biraz geri zekalıcaydı. Ya da kadına öyle geliyordu. Kadın, ağabeyine yani Lokman'a hayrandı. Onun gibi bir çocuğu olsun isterdi. Bir gün bir yolunu bulup ağabeyini sarhoş ediyor ve ağabeyinin karısının kılığına girerek onunla yatmayı başarıyor. Sonra gebe kalıyor ve Lok-

man'ın benzeri bir çocuk doğuruyor. Lokman'sa işin farkında değil. Kitapta bununla ilgili bir de şiir var. Kur'an'da yer alan Lokman için böyle bir öykü düşünülememekte. Çünkü "peygamber", en azından "veli", Tanrı dostu bir ermiş olarak benimsenmekte. O nedenle Kur'an'daki Lokman'la, Arap söylencesindeki Lokman İbn Âd'ın birbirine karıştırılmaması gerektiği savunuluyor.

Lokman'ın, Kur'an'da yer alan "oğluna öğütleri"nin benzerlerine, özellikle "en çirkin ses olarak eşeğin sesinin anlatılışı"na ilişkin kesimine eski Yunan ve Süryani edebiyatında da rastlandığı ileri sürülmekte.

➤LUT

"Kur'an'da adı geçen peygamberlerden. İbrahim Peygamber'in kardeşinin oğlu olduğu, ikisinin de aynı topluma peygamber olarak gönderildikleri yazılagelmekte."

Hûd Suresi, ayet: 74-81

فَلَمَّا ذَهَبَ عَنْ اِبْرٰهٖيمَ
الرَّوْعُ وَجَٓاءَتْهُ الْبُشْرٰى يُجَادِلُنَا فٖي قَوْمِ لُوطٍ ﴿٧٤﴾ اِنَّ اِبْرٰهٖيمَ
لَحَلٖيمٌ اَوَّاهٌ مُنٖيبٌ ﴿٧٥﴾ يَٓا اِبْرٰهٖيمُ اَعْرِضْ عَنْ هٰذَا اِنَّهُ قَدْ جَٓاءَ
اَمْرُ رَبِّكَ وَاِنَّهُمْ اٰتٖيهِمْ عَذَابٌ غَيْرُ مَرْدُودٍ ﴿٧٦﴾ وَلَمَّا جَٓاءَتْ
رُسُلُنَا لُوطًا سٖٓيءَ بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا وَقَالَ هٰذَا يَوْمٌ
عَصٖيبٌ ﴿٧٧﴾ وَجَٓاءَهُ قَوْمُهُ يُهْرَعُونَ اِلَيْهِ وَمِنْ قَبْلُ كَانُوا
يَعْمَلُونَ السَّيِّاٰتِ قَالَ يَا قَوْمِ هٰٓؤُلَٓاءِ بَنَاتٖي هُنَّ اَطْهَرُ لَكُمْ
فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَلَا تُخْزُونِ فٖي ضَيْفٖي اَلَيْسَ مِنْكُمْ رَجُلٌ رَشٖيدٌ
﴿٧٨﴾ قَالُوا لَقَدْ عَلِمْتَ مَا لَنَا فٖي بَنَاتِكَ مِنْ حَقٍّ وَاِنَّكَ لَتَعْلَمُ مَا نُرٖيدُ
﴿٧٩﴾ قَالَ لَوْ اَنَّ لٖي بِكُمْ قُوَّةً اَوْ اٰوٖٓي اِلٰى رُكْنٍ شَدٖيدٍ ﴿٨٠﴾ قَالُوا
يَا لُوطُ اِنَّا رُسُلُ رَبِّكَ لَنْ يَصِلُٓوا اِلَيْكَ فَاَسْرِ بِاَهْلِكَ بِقِطْعٍ

مِنَ اللَّيْلِ وَلَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ اَحَدٌ اِلَّا امْرَاَتَكَ اِنَّهُ مُصِيبُهَا
مَٓا اَصَابَهُمْ اِنَّ مَوْعِدَهُمُ الصُّبْحُ اَلَيْسَ الصُّبْحُ بِقَرِيبٍ ﴿٨١﴾

Anlamı (Diyanet'in)

İbrahim'in korkusu gidip de müjde kendisine ulaşınca, *Lut milleti* hakkında elçilerimizle tartışmaya girişti. Doğrusu İbrahim çok içli, yumuşak huylu ve kendini Allah'a vermiş bir kimseydi. Elçilerimiz: "Ey İbrahim! Bundan vazgeç! Doğrusu Rabb'inin emri gelmiştir. Onlara şüphesiz, geri çevirilemeyecek bir azab gelmektedir!" dediler. Elçilerim, *Lut'a* gelince, onun fenasına gitti. Çok sıkıldı; "bu, çetin bir gündür!" dedi. *Milleti* ona koşarak geldiler. Daha önce *kötü işler işliyorlardı.* "Ey milletim! *İşte bunlar benim kızlarım. Onlar sizin için daha temizdir*! Allah'tan sakının; *konuklarımın önünde beni rezil etmeyin*! İçinizde aklı başında kimse yok mudur?!" dedi. "Andolsun ki, *senin kızlarınla bir işimiz olmadığını biliyorsun*; doğrusu *ne istediğimizin farkındasın*!" dediler. (Lut:) "Keşke size yetecek bir kuvvetim olsa veya sağlam bir yere sığınsam!" dedi. "Ey Lut! Biz Rabb'in elçileriyiz! Onlar sana ilişemeyecekler. Geceleyin bir ara, ailenle beraber yola çık, *karının dışında* kimse geri kalmasın. Doğrusu, onların başına gelen onun da başına gelecektir. Vâdeleri, gün doğana kadardır. Gün doğması yakın değil mi?" dediler (melekler). (Hûd Suresi, ayet: 74-81.)

Bunları izleyen iki ayet:

فَلَمَّا جَٓاءَ اَمْرُنَا جَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَاَمْطَرْنَا عَلَيْهَا
حِجَارَةً مِنْ سِجّٖيلٍ مَنْضُودٍ ﴿٨٢﴾ مُسَوَّمَةً عِنْدَ رَبِّكَ وَمَا هِيَ
مِنَ الظَّالِمٖينَ بِبَعٖيدٍ ﴿٨٣﴾

Hûd Suresi, ayet: 82, 83

Anlamı (Diyanet'in)

Buyruğumuz gelince oraların altını üstüne getirdik. Üzerine de Rabb'inin katından işaretli olarak, yığın yığın sert taşlar yağdırdık. Bunlar, zalimlerden hiçbir zaman uzak olmayacaktır. (Hûd Suresi, ayet: 82, 83.)

Yukarıda anlatılanlar:

• İbrahim ve Lut Peygamber'ler, aynı topluma Tanrı elçileri olarak gönderilmişlerdi.

• Ancak bu toplum çoğunlukla Tanrı buyruklarına karşı gelmişler, öğüt dinlememişlerdi, suç-günah işlemişlerdi.

• Bu toplumun yok edilmesine karar verildi.

• Kararı iki Peygamber'e de iletmek için meleklerden "elçiler" gönderildi. Bu melekler, söz konusu toplumun yaşadığı ülkenin altını üstüne getirme işinde de görev almışlardı.

• Melekler, önce İbrahim Peygamber'e gittiler. İbrahim Peygamber bunları önce tanımadı, korktu. Sonra durumu anlayınca, karar konusunda meleklerle tartıştı. Kararın uygulanmasını, toplumun yok edilmesini önleme çabasına girişti. Meleklerse ona, bu tutumdan vazgeçmesini, Tanrı'nın buyruğunun kesinlikle yerine getirileceğini söylediler.

• Melekler, daha sonra *Lut* Peygamber'e gittiler. Lut Peygamber de meleklerin insanlardan birer konuk olduklarını sandı.

• Melekler güzel yüzlü, yakışıklı genç erkekler kılığında bulundukları için Lut'un toplumundan kişiler, *bunlarla sapık ilişkiler kurmaya, cinsel isteklerini bunlarla yatarak doyurmaya yöneldiler.*

• Lut, bu sapıkça durumu anlayınca onlara: "İşte bunları alın, bunlar benim kızlarım! Bunlarla yatarak arzularınızı doyurun da konuklarıma dokunmayın! Kızlarımla ilişki kurmanız sizin için daha temiz olur, Tanrı'dan korkun da beni konuklarımın önünde rezil etmeyin!" anlamındaki sözlerle kızlarını sundu.

• Ama onlar, Lut Peygamber'e: "Biliyorsun, işimiz senin kızlarınla değil. Ne istediğimizi biliyorsun!" anlamındaki karşılıkla tutumlarında direndiklerini gösterdiler. Melekler de bu duruma tanık oldu.

• Melekler, Lut Peygamber'e kim olduklarını, niçin geldiklerini anlattılar. Günahlı toplumun yaşadığı tüm ülkenin altını üstüne getireceklerini, bunu haber vermek için kendisine uğradıklarını, onun için korkmamasını, yok edilenler arasında karısının da bulunacağını söylediler.

• Ve sonunda, o günün sabahı, "ülkenin altı üstüne getirildi", "gökten taşlar yağdırıldı", toplum bütünüyle yok edildi.

Lut Peygamber'in Toplumunun "Günah"ı: Oğlancılık

Bu, yukarıdaki ayetlerden 78., 79. ve 80. ayetlerde oldukça açık olarak belirtilmekte. Birer genç erkek kılığında Lut'un yanına giden melekleri görünce söz konusu toplumdan kişiler, "oğlanlarla sapık isteklerini doyurabileceklerini" düşünmüşlerdi. Lut Peygamber'se, buna karşı koyma çabalarına girişmişti. Kendi kızlarını sunmuş, bu yolla sapıklığın önüne geçmeye çalışmıştı. Onlarsa "kızlarla işlerinin olmadığı" anlatmışlar, ayrıca: "Bizim ne istediğimizi biliyorsun!" anlamında konuşmuşlardı. A'râf ve Neml Sureler'inde de söz konusu peygamberin, söz konusu topluma seslenerek sapık isteklerini doyurma yolunda olduklarını, oğlancılıklarını açıkça dile getirmekte:

A'râf Suresi, ayet: 80, 81

وَلُوطًا إِذْ قَالَ
لِقَوْمِهِ أَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ مَا سَبَقَكُمْ بِهَا مِنْ أَحَدٍ
مِنَ الْعَالَمِينَ ﴿٨٠﴾ إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً
مِنْ دُونِ النِّسَاءِ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ مُسْرِفُونَ ﴿٨١﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Lut'u da gönderdik. Milletine: "*Dünyalarda sizden önce hiç kimsenin yapmadığı bir hayasızlığı* mı yapıyorsunuz? *Siz kadınları bırakıp şehvetle erkeklere yaklaşıyorsunuz.* Doğrusu siz aşırı giden bir milletsiniz!" dedi. (A'râf Suresi, ayet: 80, 81.)

وَلُوطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَتَأْتُونَ
الْفَاحِشَةَ وَأَنتُمْ تُبْصِرُونَ ﴿٥٤﴾ أَئِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ
شَهْوَةً مِّن دُونِ النِّسَاءِ ۚ بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ ﴿٥٥﴾

Neml Suresi, ayet: 54, 55

Anlamı (Diyanet'in)

Lut'u da gönderdik. Milletine şöyle dedi: "*Göz göre göre bir hayasızlık mı yapıyorsunuz? Kadınları bırakıp şehvetle erkeklere mi yaklaşıyorsunuz?* Evet, siz cahil bir milletsiniz!" (Neml Suresi, ayet: 54, 55.)

Açıklama

Kur'an yorumlarında, yalnızca "erkeğin erkekle ilişkisi" değil; "erkeğin kadınla normal olmayan yoldan ilişkisi" de "lutiyye" diye nitelenmekte. "Lutiyye", "Lut toplumunun yaptığı cinsel sapıklık"tır. "Kadınla normal olmayan yoldan ilişki", Ahmed İbn Hanbel'in kitabında aldığı bir hadiste: "el Lutiyyetu's-Suğrâ", yani "küçük lutiyye" diye nitelenir. (Bkz. Müsned, 2/182, 210.) Bkz. CİNSEL BİRLEŞİM.

"Lutiyye"ye, İslam fıkhında "livata"da dendiği görülmekte.

"Livata", "Zina" Sayılır mı?

Bu soruya, İmam A'zam Ebu Hanife: "Hayır!"; İmam Ebu Yusuf, İmam Muhammed ve İmam Şâfiî ise: "Evet!" diye karşılık vermekteler. Yani Ebu Hanife'ye göre, "livata" suçunu işlemiş olana, "zina" suçunu işlemiş kişiye uygulanan "ceza" (hadid) uygulanmaz. Bu kimsenin, "ta'zir"i (azarlanması) gerekir. "Ölünceye dek hapse atılabilir" de. Peygamber'in arkadaşlarından kimileri, bu kimsenin "yakılması", kimileri "üzerine duvarın yıkılması", kimileri "yüksek bir yerden atılması" gerektiğini savunarak tartışmışlardır. İşte bu tartışmadan dolayı, Ebu Hanife, "livata"yı, "zina"dan saymamakta. Ötekilerse, "livata"nın çok çekici olduğunu, cinsel isteği alabildiğine kamçıladığını ve "şehvetin tam doyurması"na yaradığını ileri sürerek "zina"dan sayılması gerektiğini savunmuşlardır. Ebu Hanife, "livata"yı, "cinsel isteği hayvanla doyurma" gibi sayarken ötekiler öyle saymamaktalar. (Bkz. Molla Husrev, Dürer, İstanbul, 1317, c. 2, s. 66.) Bilindiği gibi, Cinsel isteğini "hayvanla birleşerek" doyuran kimse, "zina" etmiş sayılmamakta. İslam fıkhında açıklandığına göre, birleşilen hayvan, "yenmeyen hayvanlar"dansa, "önce kesilir, sonra yakılır." O hayvan eğer "yenen hayvanlar"dansa Ebu Yusuf'a göre yine kesilip yakılır, ama Ebu Hanife'ye göre "kesilip yenebilir." (Bkz. aynı kitap, aynı yer.)

Konu için ayrıca bkz. ZİNA.

Lut Toplumunun Yaşadığı Ülke

Bu ülkenin, ya da ülkelerin adına Kur'an'da yer verilmemekte. Tevrat'ta yer verildiği görülmekte: Sodom ve Gomorra. Öncelikle ve özellikle Sodom.

"Ve Rabb dedi: Sodom ve Gomorra'nın feryadı büyük, *günahları* çok ağır oldu. Şimdi ineceğim ve bana gelen feryadına göre günahı tam işlediler mi göreceğim, işlemedilerse onu da öğreneceğim!" (Tevrat, Tekvin, 18:20, 21.)

Günahlı Toplumun Yok Edilmesine Karar Veriliyor;
İbrahim Peygamber'se Karşı Çıkıp Önlemeye Çalışıyor

İbrahim Peygamber'in "karşı çıktığı" ve "tartışma"ya giriştiği, yukarıda anlamıyla birlikte sunulan ayetlerde (bkz. A'râf Suresi, ayet: 74, 75.) anlatılmaktaydı. Tevrat'ta biraz daha ayrıntı bulabilmekteyiz:

"Ve İbrahim yaklaşıp dedi: İyiyi kötüyle birlikte mi yok edeceksin? Belki de kentte 50 iyi vardır. Bu 50 iyi için bağışlamayıp kenti tümüyle yok edecek misin? Böyle yapmak senden ırak olsun. Bütün dünyanın egemeni olan (Tanrı), adaletli davranmalı değil mi? Ve Rabb dedi: Eğer *Sodom*'da kentin içinde, 50 iyi bulursam tüm ülkeyi onların hatırı için bağışlayacağım! İbrahim karşılık verip dedi: Ben toz ve külüm ve işte Rabb'e söylemeyi üzerime aldım. Belki 50 iyiden beşi eksiktir. Beş kişi eksik diye tüm kenti yok edecek misin? Ve Rabb dedi: Eğer 45 kişi iyi bulursam yok etmeyeceğim! İbrahim bir kez daha söyleyip dedi: Olabilir ki iyi olarak 40 kişi vardır. Rabb dedi: 40 kişi varsa yine yok etmeyeceğim! İbrahim yine söyledi: Şimdi Rabb darılmasın, kentte iyi olarak 30 kişi de bulunabilir. Rabb dedi: 30 kişi iyi bulursam yine yok etmeyip tümünü bağışlayacağım. İbrahim bir kez daha konuştu: Şimdi yine Rabb'e söylemeyi üzerime aldım; olabilir ki kentte iyi olarak 20 kişi vardır. Ve Rabb dedi: 20 iyi kişinin hatırı için de kenti yok etmeyeceğim. İbrahim yine konuştu: Rabb darılmasın, belki de kentte 10 kişi vardır. Rabb dedi: Eğer 10 kişi varsa onların hatırı için de bağışlayacağım . Ve Rabb İbrahim'le konuşmayı bitirince gitti ve İbrahim de yerine döndü." (Bkz. Tevrat, Tekvin, 18:23-33.)

Ülkeyi Toplumuyla Birlikte Yok Etme Kararı, Melekler Aracılığıyla Bildiriliyor

"12 melek akşamleyin Sodom'a vardı. Lut, Sodom'un kapısında oturuyordu. Görüp onları karşılamaya yöneldi. Yere kapanıp dedi: Efendilerim, kulunuzun evine inin! Ve geceyi burada geçirin. Ayaklarınızı yıkayın, erken kalkıp gidersiniz. Onlar dediler: Hayır! Biz geceyi meydanda geçireceğiz. Lut onları çok zorladı. Onlar da onun yanına indiler, evine geldiler. Fakat yatmadan önce kentin adamları, yani Sodom erkekleri, her mahelleden genç-yaşlı tüm halk, evi sardı. Ve çağırıp Lut'a dediler: Bu gece senin yanına gelen o adamlar nerede? Onları bize çıkar ve onlarla yatalım! Lut, kapıya, onların yanına çıktı. Arkasından da kapıyı kapadı. Ve konuştu: Kardeşlerim! İşte *benim ere varmamış iki kızım var,* ne olur onları size çıkarayım da onlara nasıl istiyorsanız onu yapın (onlarla yatın)! Bu adamlara bir şey yapmayın. Bunlar benim damımın gölgesinde bulunmaktalar (konuklarımdır)..." (Bkz. Tevrat, Tekvin, 19:1-8.)

"Ve adamlar (melekler) Lut'a dediler: Senin burada daha kimin varsa, damatlarını, oğullarını, kızlarını ve kentte sana ait olanları tümüyle buradan çıkar. *Çünkü biz burayı* harab edeceğiz (yerle bir edeceğiz). Çünkü Rabb'in katında bunların günahı büyüktür. Ve Rabb, burayı yerle bir etmek için bizi gönderdi. Lut çıktı. Kızlarını alacak olan damatlarına söyleyip dedi: Kalkın, buradan çıkın. Çünkü Rabb, bu kenti harab edecektir. Ama damatların gözünde, şaka eder gibi gözüktü. Ve *sahar vakti* olunca melekler: Kalk, karını ve buradaki iki kızını al, yoksa kentin karmaşası içinde yok olursun! diyerek Lut'a ivedi davranmasını söylediler. Ama Lut yavaş davrandı. (...) Ve vaki oldu ki onları dışarı çıkarmış oldukları zaman bildirildi: Canın için kaç, arkana bakma! Havzanın hiçbir yerinde durma! Dağa kaç yoksa yok olursun! Ve Lut dedi: Şimdi kulun senin gözünde inâyet buldu. Canımı yaşatmakla bana büyük Lutufta bulundun. Ne var ki dağa kaçamam. Yoksa kötülük bana erişir ve ölürüm. İşte şimdi bu kent oraya kaçmak için yakındır. Ve küçüktür. Oraya kaçayım. O zaman kurtulurum. Ve Rabb ona dedi: Sözünü ettiğin kenti şimdi altüst etmeyeceğim, ricanı kabul ettim. Çabuk ol, oraya kaç. Çünkü sen oraya yetişinceye dek buraya bir şey yapmayacağım. Bunun için bu kentin adı 'Tsoar' (küçük) oldu." (Bkz. Tevrat, Tekvin, 19:12-22.)

Sodom ve Gomorra Altüst Ediliyor

"Lut, Tsoar'a geldiği zaman güneş doğmuştu. Ve Rabb ***Sodom üzerine, Gomorra*** *üzerine kükürt ve ateş yağdırdı.* O kentleri ve tüm havzayı, burada oturanların hepsini ve toprağın bitkilerini altüst etti. Fakat karısı onun arkasından geriye baktı. Ve bir tuz direği oldu. Ve İbrahim sabahleyin erken kalkıp Rabb'in önünde durduğu yere gitti. Ve tüm havzadaki kentlere baktı. Yerin dumanı, ocak dumanı gibi çıkıyordu..." (Bkz. Tevrat, Tekvin, 19:24-28.)

Kur'an'da "gökten sert taşlar yağdırıldığı" ve günahlı toplumun böyle yok edildiği bildirilmekte. (Bkz. yukarıdaki ayetler.)

"Lutiyye (Oğlancılık) Nedeniyle Altüst Edilen Ülke,
Cebrail'in Kanadıyla Yükseklere Kaldırılmış ve Sonra Yere Bırakılmıştı

Fahruddin Râzî'nin de içinde bulunduğu Kur'an yorumcularının aktardığı hadislere göre: Günahlı Lut toplumunu cezalandırma kararı uygulandığı sırada Cebrail, kanatlarından birini, ülkenin altına koydu ve kaldırdı. Yükselttikçe yükseltti. O denli ki, ülkedeki eşeklerin anırmasını, köpeklerin havlamalarını ve horozların ötmelerini; "gök halkı" işitiyordu. Cebrail kanadıyla yükselttiği ülkeyi, göklere alabidiğine kaldırdıktan sonra birden bırakıverdi. Tüm gücüyle yere çarpmıştı. Altüst olan ülkede herşey paramparça olmuştu. (Bkz. Râzî, E't-Tefsiru'l-Kebîr, c. 18, s. 38.)

Ayetlerde aynı toplumun üzerine, "sert taşların da yağdırıldığı"nın açıklanması Kur'an yorumcuları arasında çeşitli yorumlara yol açmaktadır. Ancak önemli olan, söz konusu ülkenin "altüst" edilmiş ve "günahlı toplum"un tümüyle yaşamına son verilmiş olmasıdır. Bkz. **ÂKIBET**.

M

➤MAĞARA

"Bir dağın, bir yamacın ya da bir taşın herhangi bir kesiminde içe doğru uzanan oyuk".

"Mağara" Kur'an'da bir yerde ve çoğul olarak geçer: Tevbe Suresi, ayet: 57.

"*Mağaralar* bulsalardı oraya kaçarlardı":

Tevbe Suresi, ayet: 57

لَوْ يَجِدُونَ مَلْجَأً أَوْ مَغَارَاتٍ أَوْ مُدَّخَلًا
لَوَلَّوْا إِلَيْهِ وَهُمْ يَجْمَحُونَ ﴿٥٧﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Bir sığınak veya *mağara* yahut girecek bir bulmuş olsalardı, çarçabuk oraya yönelirlerdi. (Tevbe Suresi, ayet: 57.)

Açıklama

Bu ayette, İslam'ın ilk yayılması sırasında kimilerinin korku yüzünden müslümanlığı kabul ettiklerine bunların "mağaralar" (meğarât) ya da sığınaklar bulsalar oraya sığınmak, kaçıp kurtulmak isteyebileceklerine değinme var. Çeviride "mağara" tekil olarak yer alıyorsa da ayetteki karşılığı çoğuldur.

"Mağara"nın Kur'an'daki karşılıkları:

"Ğar": Tevbe Suresi, ayet: 40'da geçer.

"Kehf": "Kehf" Suresi'nde 6 kez geçer: Ayetler: 9, 10, 11, 16, 17, 25.

1- Peygamber'in Düşmanlarından Kaçıp Sığındığı "Mağara"

Tevbe Suresi, ayet: 40

إِلَّا تَنْصُرُوهُ فَقَدْ نَصَرَهُ اللَّهُ
إِذْ أَخْرَجَهُ الَّذِينَ كَفَرُوا ثَانِيَ اثْنَيْنِ إِذْ هُمَا فِي
الْغَارِ إِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا
فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَيْهِ وَأَيَّدَهُ بِجُنُودٍ
لَمْ تَرَوْهَا وَجَعَلَ كَلِمَةَ الَّذِينَ كَفَرُوا السُّفْلَى

وَكَلِمَةُ اللّٰهِ هِيَ الْعُلْيَا وَاللّٰهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٤٠﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Muhammed'e yardım etmezsiniz, bilin ki, inkâr edenler onu Mekke'den çıkardıklarında *mağarada* bulunan iki kişiden biri olarak Allah ona yardım etmişti. Arkadaşı Ebubekir'e: "Üzülme, Allah bizimledir!" diyordu. Allah da ona güven vermiş, görmediğiniz askerlerle onu desteklemiş, inkâr edenlerin sözünü alçaltmıştı. Ancak Allah'ın sözü yücedir. Allah Güçlü'dür, Hakîm'dir. (Tevbe Suresi, ayet: 40.)

Ayette, "Muhammed" ve "Ebubekir" adları geçmemekte. Ama Kur'an yorumlarında bunların söz konusu edildikleri belirtildiği için ayette yer alıyor varsayılmakta. Yani söz konusu olan, Peygamber'le Ebubekir'in "mağara"da bulundukları sıradaki durumları. Ayette, "Mekke" adı da geçmemekte. Ama sözü edilen mağarada bulunmaları, Peygamber'le arkadaşının "Mekke"den çıkıp Medine'ye doğru uzaklaşmamk zorunda bırakıldıkları zaman yaşanmıştı. Onun için "Mekke" adının da ayette yer almış varsayıldığı görülüyor. "İki kişiden biri" yerine de, ayette ki karşılığına göre "ikinin ikincisi" olarak niteleniyor ayette. Ama Arapça'da bu tür sözlerde, "birincisi" ya da "ikincisi" amaçlanmaz."İkinin ikincisi" dendiğinde "ikiden biri" demek istenir. Tıpkı "üçün üçüncüsü" dendiğinde de "üçten biri" demek istendiği gibi... Bununla birlikte yukarıdaki çevirinin kimi yerde anlaşılırlıktan uzaklaştığı görülmektedir. Bilindiği gibi olay şöyledir:

Peygamber, Medinelilerden Müslümanlığı kabul eden kimileriyle anlaşmıştı. Bunlar Peygamber'i ve Müslümanları koruyacaklarına ilişkin söz vermişlerdi. Buna karşılık Mekkeli inanmazların, Peygamber'i öldürmek için karar verdikleri, bunu gizlice gerçekleştirmenin planını hazırladıkları ve plana göre gece saldırıp Peygamber'i uyurken yatağında öldürmeye yönelecekleri haberi alınmıştı. İşte bunun üzerine Peygamber, arkadaşı Ebubekir'i alıp geceleyin, Medine'ye doğru yola koyulmuştu. Ki, "*Hicret*" denmektedir buna. 622'de gerçekleşmişti. Peygamber, arkadaşıyla birlikte Medine yolunda yürürken, arkadan gelebilecek inanmazlara karşı korunmak zorundaydılar. "Sevr" adlı bir dağa vardıklarında burada bulunan bir "*mağara*"ya sığınmak zorunda kaldılar. Ayette sözü edilen mağaradaki durum böyle gerçekleşti.

Ayette, Tanrı'nın, "görülmeyen askerlerle" Peygamberi'ni desteklediği bildiriliyor. Kur'an yorumlarında ve hadislerde, burada sözü edilen "askerler"in, "melekler" olduğu anlatılmakta. Bu "asker melekler"in, zaman zaman gönderildikleri ve kâfirlere karşı müslümanlara yardım ittikleri, gerek Kur'an'da, gerek hadislerde bildirilmekte. Bkz. **ASKER.**

Ayet, Peygamber'in arkadaşları içinde "Ebubekir"in özel bir yeri olduğunu da dolaylı olarak anlatmakta.

2- "Mağaralı Uyurlar" (Eshab-ı Kehf)

"Eshab-ı Kehf"in sözlük anlamındaki tam karşılığı "mağara arkadaşları"dır. "Mağara ile bir çeşit arkadaş olanlar" ya da "mağarada birbirleriyle arkadaşlıklarında yazgılarını paylaşanlar" demek olduğu ileri sürülebilir. "Mağara uyurları", "mağaralı uyurlar" ve "mağarada uyurlar" diye de dilimize çevrildiği görülmekte.

"Kehf" (mağara) Suresi'nde bu kimselerin "kıssa"sına (öyküsüne) girilirken ilk yedi ayetinde şunlar anlatılır:

Kehf Suresi, ayet: 9-15

اَنَّ اَصْحَابَ الْكَهْفِ وَالرَّق۪يمِ كَانُوا مِنْ اٰيَاتِنَا عَجَبًا ٩
اِذْ اَوَى الْفِتْيَةُ اِلَى الْكَهْفِ فَقَالُوا رَبَّنَا اٰتِنَا مِنْ لَدُنْكَ
رَحْمَةً وَهَيِّئْ لَنَا مِنْ اَمْرِنَا رَشَدًا ١٠ فَضَرَبْنَا عَلٰٓى اٰذَانِهِمْ
فِي الْكَهْفِ سِن۪ينَ عَدَدًا ١١ ثُمَّ بَعَثْنَاهُمْ لِنَعْلَمَ اَيُّ الْحِزْبَيْنِ
اَحْصٰى لِمَا لَبِثُٓوا اَمَدًا ١٢ نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ نَبَاَهُمْ بِالْحَقِّ
اِنَّهُمْ فِتْيَةٌ اٰمَنُوا بِرَبِّهِمْ وَزِدْنَاهُمْ هُدًى ١٣ وَرَبَطْنَا
عَلٰى قُلُوبِهِمْ اِذْ قَامُوا فَقَالُوا رَبُّنَا رَبُّ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِ لَنْ نَدْعُوَا۟ مِنْ دُونِه۪ٓ اِلٰهًا لَقَدْ قُلْنَٓا اِذًا شَطَطًا ١٤
هٰٓؤُ۬لَٓاءِ قَوْمُنَا اتَّخَذُوا مِنْ دُونِه۪ٓ اٰلِهَةً لَوْلَا يَأْتُونَ عَلَيْهِمْ
بِسُلْطَانٍ بَيِّنٍ فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا ١٥

Anlamı (Diyanet'in)

Yoksa sen ey Muhammed! *Mağara* ve kitabe (rakîm) ehlini şaşılacak ayetlerimizden mi zannettin? *Birkaç genç mağaraya sığınmış*: "Rabb'imiz! Katından bize rahmet ver! Ve işimizde başarılı kıl!" demişlerdi. *Mağaranın içinde onları yıllarca uyuttuk.* Sonra iki taraftan hangisinin bekledikleri sonucu iyi hesaplamış olduğunu belirtmek için onları uyandırdık. Ey Muhammed! *Onların olayını,* sana biz gerçek olarak anlatıyoruz. *Onlar, Rabb'lerine inanmış birkaç gençti.* Onların hidayetlerini artırmış ve kalplerini pekiştirimiştik. Durup şöyle demişlerdi: Rabb'imiz, göklerin ve yerin Rabb'idir. Onu bırakıp başka bir tanrıya yalvarmayız. Yoksa andolsun ki bâtıl bir söz söylemiş oluruz. Şu bizim milletimiz, Allah'ı bırakıp O'ndan başta tanrılar edindiler. Onların gerçek olduğuna apaçık delil getirmeleri gerekmez mi? Allah'a karşı yalan uydurandan daha zalim kimdir? (Kehf Suresi, ayet: 9-15.)

Açıklama

Çeviride kimi "te'vil"ler göze çarpmakta. Örneğin: "Sonra iki taraftan hangisinin bekledikleri sonucu iyi hesaplamış olduğunu belirtmek için onları uyardı" yerine ayette ki aslına daha uygun olarak "iki kesimden hangisi, (mağarada) kaldıkları süreyi daha iyi sayıp hesaplayacak bilelim diye onları uyandırdık." diye çevirmek gerekir. "İki kesim"le anlatılmak istenen kimler? Bunların "mağarada kalış süresi" konusunda tartışan kesimler olduğu ileri sürülmekte. Bir kesim: "Şu kadar kalınmış!" derken öbür kesim: "Hayır! O kadar değil, şu kadar!" demekte. İbn Abbas'tan aktarılan o ki "iki kesimden bir kesim: Hükümdarlar, öbür kesimse söz konusu olan mağara uyurları"dır. Mücahid'in görüşü olarak aktarılanda şu: "İki kesim de mağara uyurları olan gençlerdir." Yani bu gençler ikiye ayrılmakta ve kimi "mağarada kalış süreleri" için bir rakam söylemekte, kimi de bir başka sayı ileri sürmekte. Ferra'ya göre de, "mağarada kalış süresi"ne ilişkin görüş ileri sürerken ikiye ayrılan, mağara uyurların dönemindeki inanırlardır. Bu "iki kesim"le anlatılmak istenen ne olursa olsun, "tahmin"lerden hangisinin doğru olup olmadığı bilinmemekteydi. Tanrı diyor ki: "Hangi kesimin ileri sürdüğünü bilelim diye, onları uyandırdık". Burada biraz kapalılık var. Fahruddin Râzî'nin "e't-Tefsiru'l-Kebir"inden ilgili yorumun Türkçesi şöyledir:

"Dıştan bakınca ayetteki sözlerden şunu anlamak gerekiyor: Tanrı, mağara uyurlarını, mağarada yıllarca ve şu kadar yıl uyuduklarına ilişkin bilgiyi edinsin diye uyandırdı. Durum böyle olunca şöyle bir soru ortaya çıkıyor: Olaylar meydana gelmeden önce olaylara ilişkin bilgi Tanrı'da var mı, yok mu? Hişem: 'Tanrı, olaylar meydana geldikten sonra olayları biliyor, önce bilmiyor' diyor. Görüşüne de bu ayeti kanıt gösteriyor. Konuya ilişkin görüşler daha önce açıklanmıştı. Bu ayetin benzerleri, Kur'an'da çoktur..." (Bkz. Râzî, e't-Tefsiru'l-Kebîr, c. 21, s. 83.)

İşte Diyanet'in resmi çevirisinde "...bilelim diye..." anlamına gelen ayet anlatımını "...belirtmek için..." biçiminde çevirmenin uygun bulunduğu görülmekte. Yani Tanrı'nın "şunu bilelim diye şöyle yaptık..." demesi uygun bulunmakta ve nasıl uygun görülüyorsa, anlatım, ona göre "te'vil" edilmekte. Birçok Kur'an yorumcusu da bu yöntemi benimsemekte.

Yukarıdaki (9-15) ayetlerin sözlerinden anlaşılan şu:

- Bir zamanlar, "Tek Tanrı'ya inanıp doğru yolu bulmuş gençler" vardı.
- Putatapar bir toplumda kendilerini tehlikede görüp "*mağaraya sığınmışlar*"dı.
- Bu gençler, o mağarada "yıllarca uyutulmuş, sonra uyandırılmışlar"dı.

Mağara Uyurlarının Durumları

Kehf Suresi, ayet: 16-20

وَإِذِ اعْتَزَلْتُمُوهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ فَأْوُوا إِلَى الْكَهْفِ
يَنْشُرْ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ رَحْمَتِهِ وَيُهَيِّئْ لَكُمْ مِنْ أَمْرِكُمْ مِرْفَقًا ١٦
وَتَرَى الشَّمْسَ إِذَا طَلَعَتْ تَزَاوَرُ عَنْ كَهْفِهِمْ ذَاتَ الْيَمِينِ

وَاِذَا غَرَبَتْ تَقْرِضُهُمْ ذَاتَ الشِّمَالِ وَهُمْ فِي فَجْوَةٍ مِنْهُ
ذٰلِكَ مِنْ اٰيَاتِ اللّٰهِ مَنْ يَهْدِ اللّٰهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ وَمَنْ يُضْلِلْ
فَلَنْ تَجِدَ لَهُ وَلِيًّا مُرْشِدًا ﴿١٧﴾ وَتَحْسَبُهُمْ اَيْقَاظًا وَهُمْ
رُقُودٌ وَنُقَلِّبُهُمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَذَاتَ الشِّمَالِ وَكَلْبُهُمْ
بَاسِطٌ ذِرَاعَيْهِ بِالْوَصِيدِ لَوِ اطَّلَعْتَ عَلَيْهِمْ لَوَلَّيْتَ
مِنْهُمْ فِرَارًا وَلَمُلِئْتَ مِنْهُمْ رُعْبًا ﴿١٨﴾ وَكَذٰلِكَ بَعَثْنَاهُمْ
لِيَتَسَاءَلُوا بَيْنَهُمْ قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ كَمْ لَبِثْتُمْ قَالُوا لَبِثْنَا
يَوْمًا اَوْ بَعْضَ يَوْمٍ قَالُوا رَبُّكُمْ اَعْلَمُ بِمَا لَبِثْتُمْ فَابْعَثُوا
اَحَدَكُمْ بِوَرِقِكُمْ هٰذِهِ اِلَى الْمَدِينَةِ فَلْيَنْظُرْ اَيُّهَا اَزْكٰى
طَعَامًا فَلْيَأْتِكُمْ بِرِزْقٍ مِنْهُ وَلْيَتَلَطَّفْ وَلَا يُشْعِرَنَّ
بِكُمْ اَحَدًا ﴿١٩﴾ اِنَّهُمْ اِنْ يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ يَرْجُمُوكُمْ
اَوْ يُعِيدُوكُمْ فِي مِلَّتِهِمْ وَلَنْ تُفْلِحُوا اِذًا اَبَدًا ﴿٢٠﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Onlara: "Siz onlardan ve Allah'tan başka taptıklarından ayrıldınız, bunun için mağaraya girin ki Rabb'iniz size rahmetini yaysın ve size işinizde kolaylık göstersin!" dendi. Baksaydın; güneşin, *mağaralarının sağ tarafından* doğup sonra da *sol tarafında* battığını, onların da mağaranın *iç tarafında* olduğunu görürdün. Bu, Allah'ın mucizelerindendir. Allah'ın doğru yola eriştirdiği kimse hak yoldadır. Kimi de saptırırsa artık ona, doğru yolu gösterecek bir rehber bulamazsın. *Mağara ehli, uykudayken sen onları uyanık sanırdın. Biz onları sağa ve sola döndürürdük. Köpekleri, dirseklerini eşiğe uzatmıştı. Onları görsen, için korkuyla dolar; geri dönüp kaçardın.* Birbirlerine sorsunlar diye onları *uyandırdık.* İçlerinden biri: "Ne kadar kaldınız?" dedi. "*Bir gün veya daha az bir*

müddet kaldık!" dediler. "Ne kadar kaldığınızı Rabb'iniz daha iyi bilir. *Paranızla birinizi şehre gönderin. En iyi yiyeceklere baksın ve size getirsin. Orada nazik davransın. Sakın sizi kimseye duyurmasın!*" dediler. "Zira onların sizden haberi olacak olursa, ya taşlayarak öldürürler veya dinlerine döndürürler ve bu takdirde asla kurtulamazsınız!" (Kehf Suresi, ayet: 16-20.)

Açıklama

Bu ayetlerdeki sözlerden anlaşılanlar:

• Güneş, mağarının sağından doğuyor, solundan batıyordu. (Demek ki mağaranın kapısı kuzeydeydi.) Uyarlarsa, mağaranın iç kesiminde genişçe bir yerde bulunuyordu.

• Bunun böyle olması "Tanrı'nın ayetlerden bir ayet"ti (Diyanet çevirisinde: mucize).

• Mağara uyurlarını gören, uyanık olduklarını sanırdı.

• Görünüşleriyse ürküntü vericiydi. Gören korkup kaçardı.

• Uyurların bir de "köpek"leri vardı. Köpek, dirseklerini eşiğe dayamış (o da uyuyup kalmıştı).

Mağara uyurlarını, Tanrı bir yandan öbür yana "döndürüyordu" (sağdan sola, soldan sağa...).

• Aralarında konuşup tartışsınlar diye, Tanrı onları uyandırdı sonradan. Uyanınca kimi "bir gün uyuduk ya da yarım gün oldu uyumanız" derken, kimi de "ne kadar uyuyup kaldığımızı ancak Tanrı bilir" dedi.

• Aralarından birini, gereksinimlerini karşılayacak şeyler alsın diye "kente gönderdiler".

• Kente gönderilen kimseye de "kimseye kendini belli etmemesini" sıkı sıkı anlattılar. Kendini belli eder ve düşmanları yerlerini öğrenirse kaşlarına gelebileceğin ne olabileceğini belirttiler.

Mağara Uyurları (Eshab-ı Kehf) Kaç Kişiydi ve Mağarada Ne Kadar Kaldılar?

وَكَذٰلِكَ اَعْثَرْنَا عَلَيْهِمْ لِيَعْلَمُٓوا اَنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ وَاَنَّ السَّاعَةَ
لَا رَيْبَ فِيهَا اِذْ يَتَنَازَعُونَ بَيْنَهُمْ اَمْرَهُمْ فَقَالُوا ابْنُوا
عَلَيْهِمْ بُنْيَانًا رَبُّهُمْ اَعْلَمُ بِهِمْ قَالَ الَّذِينَ غَلَبُوا عَلٰٓى اَمْرِهِمْ
لَنَتَّخِذَنَّ عَلَيْهِمْ مَسْجِدًا ﴿٢١﴾ سَيَقُولُونَ ثَلٰثَةٌ رَابِعُهُمْ
كَلْبُهُمْ وَيَقُولُونَ خَمْسَةٌ سَادِسُهُمْ كَلْبُهُمْ رَجْمًا بِالْغَيْبِ

Kehf Suresi, ayet: 21-26

وَيَقُولُونَ سَبْعَةٌ وَثَامِنُهُمْ كَلْبُهُمْ قُلْ رَبِّي أَعْلَمُ بِعِدَّتِهِمْ
مَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا قَلِيلٌ فَلَا تُمَارِ فِيهِمْ إِلَّا مِرَاءً ظَاهِرًا
وَلَا تَسْتَفْتِ فِيهِمْ مِنْهُمْ أَحَدًا ٢٢ وَلَا تَقُولَنَّ لِشَايْءٍ إِنِّي
فَاعِلٌ ذَٰلِكَ غَدًا ٢٣ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ وَاذْكُرْ رَبَّكَ إِذَا نَسِيتَ
وَقُلْ عَسَىٰ أَنْ يَهْدِيَنِ رَبِّي لِأَقْرَبَ مِنْ هَٰذَا رَشَدًا ٢٤
وَلَبِثُوا فِي كَهْفِهِمْ ثَلَاثَ مِائَةٍ سِنِينَ وَازْدَادُوا تِسْعًا
٢٥ قُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا لَبِثُوا لَهُ غَيْبُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ
أَبْصِرْ بِهِ وَأَسْمِعْ مَا لَهُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا يُشْرِكُ
فِي حُكْمِهِ أَحَدًا ٢٦

Anlamı (Diyanet'in)

Böylece Allah'ın sözünün gerçek olduğunu ve kıyametin kopmasından şüphe edilemeyeceğini bilmeleri için, insanların onları bulmalarını sağladık. Nitekim halk, bunların hakkında çekişip duruyor: "Onların mağaralarının önüne, bir bina kurun!" diyorlardı. Oysa Rableri onları çok iyi bilir. Tartışmayı kazananlar: "Onların mağaralarının önünde, mutlaka bir mescid kuracağız!" dediler. Karanlığa taş atar gibi "*Mağara ehli üçtür, dördüncüleri köpektir!*" derler. Yahut: "*Beştir, altıncıları köpekleridir*!" derler. Yahut "*Yedidir, sekizincileri köpekleridir*!" derler. De ki: "Onların sayısını en iyi bilen, Rabb'imdir. Onları, pek az kimseden başkası bilmez." Bunun için ey Muhammed! Onlar hakkında bu kısaca anlatılanların dışında, kimseyle tartışma ve onlar hakkında kimseden bir şey sorma. Herhangi bir şey için Allah'ın dilemesi dışında, "ben yarın onu yapacağım!" deme. Unuttuğun zaman Rabb'ini an ve şöyle de: "İnşallah Rabb'im beni, doğruya daha yakın olana eriştirir." *Onlar, mağaralarında 309 yıl kaldılar derler.* De ki: "*Onların ne kadar kaldıklarını en iyi, Tanrı bilir.* Göklerin ve yerin gaybı, O'na aittir. O, ne mükemmel Gören'dir. O ne mükemmel İşiten'dir. İnsanların O'ndan başka dostu yoktur. O, hiç kimseyi hükümranlığa ortak kılmaz." (Kehf Suresi, ayet: 21-26.)

Açıklama

Bu ayetlerin sözlerinden anlaşılanlar da şunlar:

• Zamanında insanların mağara uyurlarını bulmalarını Tanrı'nın sağlaması, kıyametin kopacağına kimsenin kuşkusu kalmasın diyedir.

• Mağaranın önüne bir "mescid" yapılmıştır.

• Mağara uyurlarının sayısı için: "Üçtür, dördüncüsü köpektir" ya da "beştir, altıncısı köpekitr" diyenler olmuştur, ama bu, "bilinçsiz ve rastgele taş atma" türündendir (recmen bil ğayb). Bu görüştekiler, attıklarını tutturamamışlardır.

• Bir başka görüş daha var: "Mağara uyurları yedidir, sekizincisi köpekleridir" görüşü.

(Diyanet'in resmi görüşünde böyle bir ayrım yer almamakta. Ayetteyse bu ayrım var.)

• Mağara uyurlarının gerçek sayısını"en iyi bilen"se Tanrı'dır.

• Tanrı'nın verdiği bu bilgiden sonra Peygamber artık böyle bilmeli, uyurlarla ilgili kimseye bir şey "sormamalı"dır.

• Mağara uyurlarının mağarada "300 yıl" uyuya kaldıklarını ileri sürenler var. Kimileriyse "309 yıl" uyuya kaldıklarını ileri sürerler. (Diyanet'in çevirisinde bu ayrım yok.) Ama gerçek durumu "en iyi bilen, Tanrı'dır".

Ayetlerde verilen bilgiler bu kadar.

Verilen bilgilerin tümü şöyle özetlenebilir:

• "Mağara uyurları" (Eshâb-ı Kehf), birtakım gereçlerden oluşuyordu, yanlarında da "köpek"leri vardı."Tek Tanrı"ya inanırlarken kendilerini tehlikede gördüler, kaçıp bir "mağara"ya sığındılar.Bu mağarada "yıllarca uyuya kaldılar, sonra Tanrı tarafından uyandırıldılar". Uyanınca aralarından birini bir şeyler alsın diye kente gönderdiler. İşte o zaman kentlilerce durum öğrenildi. Kentliler, gelip mağaranın önüne bir "mescid" yaptılar.

• Bu uyurlar hangi çağın, hangi dönemin insanlarıydı?

• Nereliydiler, hangi toplumdandılar?

• Adları nelerdi?

• Sözü edilen "mağara" (kehf), nerededir, şimdi bilinmekte mi?

Akla gelen bu ve benzeri soruların karşılıkları Kur'an ayetlerinde bulunmamakta, Kur'an yorumlarında yer almakta. Yorumlarda, "mağara uyurları"nın öyküsünün ayrıntılarının da yer aldığı görülmekte:

Mağara Uyurlarının Yaşadıkları Çağ

Konuya ilişkin şu değişik görüşler ileri sürülmekte:

• Mağara uyurları (Eshâb-ı Kehf), Musa Peygamber'den önce yaşamışlardı. Bunlardan Tevrat'ta da sözedilmiştir. Böyle olmalı ki, Yahudiler, denemek için İslam Peygamberi'ne soru yöneltip bunlarla ilgili bilgi istemişlerdi.

• Mağara uyurlarının yaşadıkları çağ, Musa Peygamber'le, İsa Peygamber arasındaydı ve İsa Peygamber'den bir süre önceydi. İsa Peygamber, bunlardan sözetmiş olmalıdır. Ama "mağaradaki uykularından uyandırılmaları, İsa Peygamber'le Muhammed Peygamber arasında gerçekleşmişti.

• Mağara uyurlarının yaşadıkları çağ ve "mağaraya girişleri", çok daha sonralara rastlamaktadır. (Bkz. Râzî, e't-Tefsiru'l-Kebir, c. 21, s. 113.)

Mağara Uyurlarının Yaşadıkları Ülke, Toplumları ve Mağaranın Yeri

Kur'an yorumlarında ileri sürüldüğüne göre, mağara uyurlarını oluşturan gençlerin yaşadıkları ülke "Rum İlleri"ydi, yani Yunanistan ve Anadolu'nun bir kesimi. İleride görüleceği gibi, bu gençlerin adları olarak ileri sürülen adların, Yunan kökenli olduğu belli olmakta.

Kur'an yorumlarından, sözü edilen gençlerin mağaraya sığınmadan önce kötülüğünden korkup kaçtıkları putatapar hükümdarın adı, "Dakyus" (Decius 201-251 hükümdarlığı: 249-251) geçmekte. Hıristiyanlara kötülüğüyle tanınan Roma İmparatoru. Hıristiyan imparatorsa II. *Theodosius.* Kimi Kur'an yorumlarında olduğu gibi Taberî'nin "Tefsir"inde de yer almakta bu ad. Mağara uyurlarının uyandıkları sırada hükümdar olan kişinin bu adı taşıdığı, "sâlih" yani iyi ve dindar bir kişi olduğu yazılmakta. Ayrıca bu hükümdarın halkının bir zamanlar dindar olduğu halde zamanla bir kesiminin "öldükten sonra dirilme"ye inanmaz oldukları, bundan da hükümdarın büyük üzüntülere gömüldüğü, Tanrı'dan, onları yola getirecek bir ibret dersi vermesini dilediği ve o nedenle de Tanrı'nın mağara uyurlarını yüzyıllarca süren uykularından uyandırdıktan sonra onlarla karşılaşmalarını sağlayarak bu ibret dersini oluşturduğu aktarılmakta. (Bkz. Câmiu'l-Kur'an Fi Tefsiri'l-Beyân, c. 15, s. 143 ve ötekiler.) Bu Hıristiyan Roma imparatorunun, sözü edilen hükümdar olduğu ileri sürülebilir. Üstelik bu hükümdarın anılarında da mağara uyurlarının öykülerini anımsatacak bir öykünün yer aldığı ve ilk kez benzer bir öykünün o anılarda görüldüğü ileri sürülmekte. Ne var ki, yukarıdaki iki hükümdarın arasındaki zamanla, Kur'an'da uyurların mağarada uyuma süreleri olarak yer alan 300 ya da 309 yıl, birbirini tutmamakta. Çünkü II. Theodosius'un hükümdarlığı: 408-450 yılları arasındadır. Demek ki Dakyus (Decius) adlı hükümdarın ölüsüyle, Kur'an yorumlarında "sâlih" bir hükümdar olarak nitelenen II. Theodosius'un hükümdarlığı arasında 157 yıl bulunmakta. İslam kaynaklarında, Kur'an yorumlarında ve bu arada Taberî'nin "Tefsir"inde; mağara uyurlarının uyanınca *arkadaşlarını alışveriş için gönderdikleri anlatılan kentin adından* da söz edilmekte: *Efsus.* (Bkz. Taberî, c. 15, s. 134, 142, 144-148.) Batı kaynaklarında da *Ephesus* (bugünkü Efes-Selçuk) diye geçtiği görülmekte. A. J. Wensıncak, İslam Ansiklopedisi'nde, Eshâbü-l Kehf maddesinde şu bilgiyi vermekte: "Batı kaynaklarında kentin adı, hep Ephesus olarak geçer. Doğu kaynaklarının bir kesimindeyse Efsûs'tur. Araplar bu ad altında iki yer bilirler. Biri, bilinen kenttir. Öbürüyse Kapadokya'daki eski Arabissus'tur ki buna Absus (bugünkü Yarpuz) da denir. Acaba bu gerçek ya da hayali olayların geçtiği yer bu Absus kenti midir?"

Kimi Kur'an yorumlarında ve bu arada Râzî'nin "Tefsir"inde de mağara uyurlarının alışveriş için adam gönderdikleri kentin adı olarak *Tarsus* yer almakta. (Bkz. "e't-Tefsiru'l-Kebir, c. 21, s. 103.) Bilindiği gibi bugün, Tarsus yakınlarında "Eshâb-ı Kehf'in Mağarası" olarak bilinen bir "mağara" ve yanında da çok eski olmayan bir "mescid" bulunmakta. Râzî'nin "Tefsir"inde, Kaffal'ın, gökbilimci Muhammed İbn Musa el Harezmî'den bir aktarması da yer almakta. Buna göre gökbilimci, "mağara uyurlarının durumları"nı öğrensin diye "Rum İli"ne gönderilir. Varınca Rum (Roma) hükümdarı, yanına birtakım adamları ve-

rerek, uyurların bulunduğu söylenen yere gönderir. Orada bir görevli vardır. Görevli içeri girilmemesi için korkutucu sözler söyler. Ama gökbilimci içeri girer. Ve uyurlar oldukları ileri sürülenleri görür. Bakarki uyurların göğüslerini kıllar bürümüş. Cesetlerin kimi ilaçlarla ilaçlandığı, böylece çürümelerinin önlendiği sonucuna varır. Bunu aktaran Kaffal der ki: "O yerin, ya da bir başka yerin; Kur'an'da sözü edilen mağara uyurlarının sığındıkları mağara olarak tanınması mümkün değil. Tanrı'nın verdiği bilginin çerçevesi kesin. Öyle olunca 'Rum ehli'nin: 'Uyurların sığındıkları mağara burasıdır, şurasıdır...' türünden sözlerinin hiçbir geçerli yanı yoktur." (Bkz. e't-Tefsiru'l-Kebir, c. 21, s. 113.)

Demek ki "mağara uyurları" (Eshab-ı Kehf) üzerinde durulunca şunlara da yer verme gereği duyuluyor: "*Rum ili*", "*Dakyus*" (Roma imparatoru Decius, hükümdarlığı: 249-251), *Theodosius* (Roma İmparatoru II. Theodosius, hükümdarlığı: 408-450) ve *Efsus* Uyurların öyküsünün geçtiği kent olarak ileri sürülen Efsus da ya batı kaynaklarında yer aldığı gibi Efesus'tur (Ephesos), ya da daha doğuda, eski Kapadokya'nın batısında bulunan İpsos kentidir. Bu arada Tarsus'a da yer verme gereği duyulduğu görülmekte.

Bunlardan şu sonuçlara varılabilir:

• "Mağara uyurları"na ilişkin öykü; batı kaynaklıdır. Yani eski Yunan, Roma ve Anadolu kaynaklı.

• Öykünün oluştuğu ülkeyi, toplumu ve kişileri de en başta, bu çevrede aramak gerekir.

• Öyküdeki kimi ipuçları, tarih yönünden değer taşımakta. Ancak, kesin tarihsel sonuçlara varmak için yetmemekte. Yani öyküde anlatılanlardan yola çıkılarak: "Falanca ülkede, falanca toplumda, falanca kişilerin (mağara uyurlarının) başlarından şunlar, şunlar geçmiştir..." biçiminde kesin yargıya varılamaz. Bu doğrultudaki zorlamalar boşuna çabalardır.

• Bununla birlikte, öyküdeki ipuçları, bunların Kur'an'da yer alması, Kur'an'da yer almayan kimi önemli ipuçlarının da Kur'an yorumlarında ve öteki İslam kaynaklarında görülüyor olması ilginç bulunabilir; çeşitli kaynaklardan yararlanılarak karşılaştırmalı araştırmalara girişilirse ilginç sonuçlar elde edilebilir.

Mağara Uyurlarının Adları

• *Mekselmina* (Meksemlina yazıldığı da görülmekte)

• *Mahselmina* (Mahsemlina yazıldığı da görülmekde)

• *Yemliha* (Temlîha yazıldığı da görülmekte)

• *Mertûs* (Mertones yazıldığı da görülmekte)

• *Kestones* ya da *Kestons* (Kestomes ya da Kestoms yazıldığı da görülmekte)

• *Dinmus* (başka yazılış ve okunuşları da var)

• *Niruyes* ya da *Yiruyes* ya da *Birus* (değişik kitaplara ve değişik nüshalara göre daha da değişik yazılış ve okunuşları var)

• *Yetons* ya da *Betons* ya da *Yetones* ya da *Betones* ya da *Reytofes*

• *Kalus* ya da *Falus.*

(Bu adlar ve değişik biçimleri için bkz. Taberî, Câmiu'l-Beyân Fî Tefsi'l-Kur'an, c. 15, s. 133, 146, İbnu'l-Esir, El Kâmil Fi't-Târih, Beyrut, 1978, c. 1, s. 92.)

Uyurlarla Birlikte Yüzyıllarca Uyuyup Uyanan Köpeğin Adı

Bu köpeğin adı olarak bilinen ve Fahruddin Râzî'nin de tefsirinde yer verdiği ad: *Kitmir*'dir. (Bkz. e't-Tefsiru'l-Kebir, c. 21, s. 106.) Bununla birlikte başka adlar da ileri sürülmekte. Örneğin Taberî'nin "Tefsir"inde, Şuaybu'l-Cübbaî'nin, "köpeğin adı Hamran"dır dediği aktarılmakta. (Bkz. c. 15, s. 132.) (Köpeğin adı, cinsi, rengi konusunda ileri sürülenler için bkz. Dr. Abdullah Aydemir, Tefsirde İsrailiyyat, Ankara 1979, Diyanet Yayın, s. 170, 171. Ancak gösterilen kaynaklara doğrudan başvurulmadığı anlaşılan bu kitapta verilen bilgiler ve yorumlar ihtiyatla karşılanmalıdır.)

Mağara Uyurlarının Sayısı Konusundaki Görüşler

Yukarıdaki adlara bakılırsa mağara uyurlarının sayısını, köpekleriyle birlikte: 10 kabul etmek gerekiyor. Ama genellikle kabul edilen bu değil:

Taberî, Kur'an yorumunda, İbni Abbas'ın şöyle dediğini aktarmakta:

"Tanrı, 'bunların sayımını çok az kimse bilir!' diyor ya, işte ben, o 'az'dan biriyim: Uyurların sayısı (köpeklerin dışında) 7'dir." (Bkz. c. 15, s. 150.)

Fahruddin Râzî de, Kur'an yorumcularının genellikle bu görüşü benimsediklerini yazıyor ve ayette anlatılanın da görüşü destekler nitelikte olduğuna ilişkin kanıtlar sergiliyor. (Bkz. c. 21, s. 105-106.)

Mağara Uyurları Öyküsünün Tümü

Bu öykü (kıssa) çeşitli türde anlatılır. Ancak iki türü genellikle benimsenmekte ve ciddi kaynaklarda yer almakta:

Birincisi:

Taberî'nin "Tefsir"inden dilimize olduğu gibi çeviriyorum:

"Sözü edilen gençler, İsa Peygamber'in dinindeydiler. Hükümdarları kâfirdi. Tapsınlar diye bir put çıkarıp ortaya koymuştu. Ama bu gençler tapmadılar. 'Bizim Tanrı'mız, göklerin ve yerin Tanrı'sıdır. O'nun dışındakini Tanrı diye benimsemeyiz. Yoksa andolsun ki, sınırı aşan bir söz söylemiş oluruz!' Derken toplumlarından ayrılıp kendilerini Tanrı'nın ibadetine verdiler. Biri şöyle dedi: 'Babamın bir mağarası var. Orada koyunlarını barındırır. Gelin oraya gidelim. Gidip girdiler oraya. Bir süre bulunamaz oldular. Ama arandılar. 'İşte şu mağaraya girdiler!' diye bilgi iletildi. Toplumları şöyle dedi: 'Onların üzerine bu mağaranın kapısını örersek, onlar için bundan daha büyük ceza olmaz. Dahasını düşünemeyiz bile...' Söyledikleri duvarı hemen örüp mağarayı kapattılar onlara. Sonra İsa Peygamber'in dininden bir hükümdar gönderdi Tanrı. Bu hükümdar, mağaranın kapısındaki yapıyı kaldırdı. (Uyanan uyurlar), birbirleriyle konuşmaya başladılar:

'–Ne kadar uyuyup kaldınız biliyor musunuz?

'–Bir gün.

'–Ya da bir günden az bir zaman.

'–Haydi birinizi şu parayla kente gönderin (de birşeyler alıp gelsin)!'

O dönemin parası büyükçeydi. Yiyecek ve içecek almak üzere içlerinden birini gönderdiler. Bu kişi mağaradan çıkma çabasındayken mağaranın kapısında yadırgadığı bir şey gördü. Dönmek istedi, ama sonra vazgeçip yürüdü. Kente

vardı. Ama ne gördüyse yadırgadı. Sonra parayı çıkardı. Baktılar paraya. Onu da parayıda şaşılası buldular. 'Bunu nerden buldun sen? Bu para, bu dönemin parası değil!' dediler. Çevresinde toplanıp sorguya çektiler onu. Bu, böyle sürdü. Sonunda, alıp onu hükümdarlarına götürdüler. Toplumlarının olanları yazdıkları bir 'levha'ları vardı. (durumu anlamak için) ona haktılar. Hükümdar gence sordu. O da durumunu anlattı. O yazılı levhaya bakıp, gençlerin ne zaman kaybolduklarını gördüler. Onu ve arkadaşlarını bulduklarına sevindiler. Gence: 'Haydi bizi götür de arkadaşlarını da görelim!' dediler. Arkadaşlarını görmek için o yürüdü, onlar da birlikte yürüdüler. O, öbürlerinden önce mağaraya girdi. Ama hemen arkasından (yeniden) kulaklarına perde vuruldu (yani uyudular). Onlar konusunda ne yapılması gerektiği tartışılırken baskın gelenler: 'Onların önüne kesinlikle bir mescid yapacağız!' dediler. (Bkz. Câmiu'l-Beyân Fî Tefsiri'l-Kur'an, c. 15, s. 132, 133.)

İkincisi:

Bu da Taberî'nin "Tefsir"inde yer almakta. Ama, değişik bir kaynaktan olması için İbnu'l-Esir'in "el Kâmil Fi't-Tarih"den dilimize çevriyorum:

"Mağara uyurları (Eshâb-ı Kehf), 'Dakyus (Decius) adlı hükümdarın zamanındaydılar. Bu hükümdara Dakyanus da denir. 'Rum'a (Roma'ya) ait *Efsus* (Ephesos, ya da İpsos) adında bir kentteydiler. Hükümdarları putlara tapınaktaydı. Onlarsa Tanrı'larına inanmış gençlerdi. Tanrı'nın 'Ayetlerimiz içinde sen yalnızca 'kehf' ve 'rakîm' kişilerinin (mağara uyurlarının) durumlarını mı şaşılası bulmaktasın (ey Muhammed)!' (Kehf Suresi, ayet: 9) diye sözünü ettiği gençler. '*Rakim*' uyurlarla ilgili bilgileri dile getirir. Bu bilgiler bir 'levha'da yazılıydı. Uyurların sığındıkları mağaranın kapısına konmuştu. 'Kendi dönemlerinden kimi kişilerin yazıp mağaranın önündeki yapıya yerleştirdikleri levhadır' diyenler de var. Uyurların adları, kimin döneminde bulundukları, mağaraya neden sığınmak zorunda kaldıkları da yazılıydı orada. Kimileri de 'Uyandıktan sonra onları bulup iyi tutum gösteren hükümdar bu levhayı yazmıştı ve önlerine de bir kilise yapmıştı' demekteler. İbni Abbas'ın söylediğine göre, uyurların sayısı: 'Yedi'dir. 'Sekiz'inciyse, köpekleridir. İbni Abbas: 'Ben bunu bilen az kişilerden biriyim'. İbnu İshak'sa: Sayılarının 'sekiz' olduğunu söylemekte. Bu görüşe göre, 'dokuz'uncusu: köpekleridir. Uyurlar '*Rum' toplumundandı.* (Yunanlı, Romalı, Anadolulu) Putlara taparlardı. Uyurlarıysa Tanrı doğru yola eriştirmişti. Şeriatleri, İsa Peygamber'in şeriatiydi. Kimileri, bu uyurların İsa'dan önce yaşadıklarını ve İsa Peygamber'in bunları toplumuna haber verdiğini ileri sürerler. Bunu ileri sürenlere göre, uyurlar, İsa Peygamber göğe çıkarıldıktan sonra uyandırıldılar. Ama birinci görüş doğrudur. (Yani uyurlar, İsa Peygamber'den sonraki dönemde yaşamışlardır.)"

Uyurların İnanıp Doğru Yolu Bulmalarına Yol Açan Neden

"Şu olay, onların imana gelmelerinin nedeni olmuştu: İsa Peygamber'in arkadaşlarından bir havari geldi onların kentine. Kente girmek istedi, ama kendisine: 'Kentin kapısında bir put var. Ona secde etmedikçe kimse kente giremez' dendi. O da kente girmekten vazgeçti. Kentin yakınında bulunan bir hamama girdi. Orada çalıştı. Hamam sahibi hamamda bir gelir artışı gördü. Bu arada söz konusu gençler ona gelmeye başladılar. O da onlara, gök, yer ve ahiret konularında bilgi

verdi ve onlar inandılar. Onu onayladılar. Bu sırada hükümdarın oğlu da bir kadınla birlikte hamama geldi. Birlikte içeri girdiler. Havari, hükümdarın oğlunu kınadı. O da utanıp gitti. Sonra dönüp ikinci kez geldi. Havari gene kınadı onu. Azarladı, önlemeye çalıştı. Ama o, kadınla birlikte girdi. Ve ikisi birlikte hamamda öldüler. Durum hükümdara iletildi: 'Hamamda olan kişi (havari) öldürdü ikisini de' dediler. Havari arandı, ama bulunamadı. 'Arkadaşları kimlerdi?' diye soruldu. Gençleri söylediler. Gençler, aranırken kaçtılar. Hemen bir arkadaşlarının çiftliğine gittiler. Durumlarını ona anlattılar. O da onlarla birlikte yürüdü. Onun bir köpeği de onlara takıldı. Tümü birlikte gece sığındıkları mağaraya değin gittiler. 'Hele geceyi burada geçirelim, sabah olunca ne yapacağımızı değerlendiririz' dediler. Girdiler mağaraya. Orada bir su kaynağı ve meyve (ağacı) buldular. Meyvelerden yediler, sudan içtiler. Gece karanlığı iyice bastırınca, Tanrı onların kulaklarına perdeyi gerdi (tümünü ölümcül bir uykuyla uyuttu). Melekleri de onları sağa sola döndürsünler diye görevlendirdi. Toprak, gövdelerini çürütmesin diye. Güneş de geliyordu üzerlerine. Hükümdar Dakyanus (Decius) onlarla ilgili bilgi aldı. Adamlarıyla birlikte yola çıktılar, uyurların izlerini sürdüler. Sonunda mağaraya girdiklerini öğrendiler. Hükümdar adamlarına, içeri girmelerini ve içerdekileri çıkarmalarını buyurdu. Ama adamlarından herhangisi girmek istese bir korkuya kapıldı, geri çekildi. O sırada kimileri: 'Onları ele geçirdiğinde öldüreceksin, değil mi?' dediler hükümdara. O da: 'Evet!' karşılığını verdi. O zaman: 'Öyleyse mağaranın kapısına bir duvar ördür ve bırak ölsünler aç, susuz!' dediler. Hükümdar öyle yaptı. Ve uyurlar uzun zaman öyle kaldılar."

Uyurların Girip Yüzyıllarca Yıl Uyuya Kaldıkları
Mağaranın Kapısı Açılıyor, Uyurlar Uyanıyor

"Gel zaman git zaman, yağmura tutulan bir çoban gelip orayı buldu. 'Şu mağaranın kapısını açsam, koyunlarımı buraya sokabilirim!" diye düşündü. Açtı kapıyı. İşte o sırada Tanrı, uyurların ruhlarını, ertesi gün sabahleyin uyanırlarcasına gövdelerine can verdi. (Tümü uyanıp kalkmıştı.) Aralarından birini, adı *Temliha* olanı yiyecek satın alıp getirsin diye para verip kente gönderdiler. *Temliha*, gördüklerini yadırgadı. Bir adama varıp: 'Şu para karşılığında bana yiyecek ver!' dedi. Adam: 'Nerden buldun bu parayı?' diye sordu. O da: 'Arkadaşlarımla birlikte dün çıkıp bir yere gittik, sabah olunca kendilerine yiyecek satın alayım diye beni gönderdiler!' karşılığını verdi. Adam: 'Bu para, falanca hükümdar döneminin parasıdır!' diye konuştu. Derken *Temliha*'yı alıp hükümdara götürdü. Hükümdar iyi (sâlih) bir kişiydi. *Temliha*'dan paraya ilişkin soru yöneltti. *Temliha* da durumlarını olduğu gibi anlattı yeniden. Hükümdar: 'Arkadaşların neredeler?'diye sordu. O da: 'Gelin benimle!' dedi. Birlikte yürüdüler. Mağaranın kapısına vardılar. *Temliha*: 'Beni bırakın, arkadaşlarıma sizden önce gideyim de seslerinizi işitirken Dakyanus yerlerini öğrenip geldi sanarak korkmasınlar!' dedi. Önce o içeri girdi. Arkadaşlarına durumu anlattı. Hepsi birlikte Tanrı'ya şükrettiler. Ve Tanrı'dan kendilerini öldürmesini dilediler. Tanrı dileklerini kabul etti. Onun ve arkadaşlarının kulaklarına yeniden perde vurdu (yeniden, bu kez kalkmamacasına uyudular). Hükümdar içeri girilmesini istedi. Ama hangi kişi girmek istediyse, korktu ve girmeyi başaramadı, geri çekildi. Sonuçta önlerine bir kilise yapıp içinde namaz kılar oldular."

Tanrı Uyurları Niye Uyandırdı?

"İkrime diyor ki: Tanrı uyurları, ölümden diriltircesine uyanırdığı sırada hükümdar inançlıydı. Bununla birlikte ülkesinin halkı *ruh, cesed* ve bunların öldükten sonra birlikte dirilmelerine ilişkin konuyu tartışıyordu. Kimi: 'Tanrı yalnızca ruhu diriltecek, cesedsiz olarak diriltecek ruh' derken, kimi; "öldükten sonra ikisi birden dirilecek zaman gelince' diyordu. Bu tartışma hükümdarın ağırına gitti. Abasını giyip köşesine çekildi ve Tanrı'dan, toplumuna gerçeği göstermesini diledi. İşte bunun üzerine Tanrı mağara uyurlarını uyandırmıştı uykularından..." (Bkz. İbnü'l Emir, el Kâmil Fi't-Târih, Beyrut,1978, s. 206, 207.)

"Mağara Uyurlarının Uyandırılmaları,
Öldükten Sonra Dirilmeye İlişkin Kuşkuları Kaldırmak İçindi"

Kehf Suresi'nin, bunu açıkça anlatan 21. ayeti, yukarıda anlamıyla birlikte sunulmuştu.

"İnsanların yüzyıllarca bir mağarada uyuyup kalmaları ve sonra uyanıp kalkmaları, hemen ardından da eski durumlarını alıp cansız düşüvermeleri olağan değildir. Bu olduğuna göre, öldükten sonra dirilme de olacaktır; Kıyamet, cennet, cehennem gerçekleşecektir". Mağara uyurlarının uyandırılmaları bu yöndeki inançları pekiştirmeye, kuşkuları silmeye yönelikti. Yorumlarda böyle anlatılmakta. Ve bu yorum, ayette anlatılana da uygun düşmekte. Ayrıca bkz. **CAN, ÖLÜM, ÖLDÜKTEN SONRA DİRİLME, CEHENNEM, CENNET.**

Mağara Uyurlarının Durumlarındaki Olağanüstülükler

Yüzyıllarca yıl kaldıları yerde çürümemeleri:

Kehf Suresi'nin yukarıda sunulan 17. ve 18. ayetlerinden, bunların yorumlarından anlaşıldığına göre, uyurların çürümemeleri özellikle iki yolla sağlanmıştır.

Birincisi:

Uyurların, sağa-sola döndürülmeleri. Bu, 18. ayette çok açık biçimde anlatılmakta. Tanrı: "Biz onları sağa, sola döndürürdük" diye açıklıyor.

Taberî "Tefsir"inde, kimilerinin "uyurlar, *yılda iki kez* sağa sola döndürülüyorlardı" görüşü aktarıldıktan sonra İbni Abbas'ın şu sözüne yer-veriliyor: "Onlar eğer döndürülmemiş olsalardı, toprak onları çürütürdü". (Bkz. c. 15, s. 141.)

Râzî'nin "Tefsir"inde de şunlar var konuyla ilgili olarak:

"Uyurların ne kadar, kaç kez döndürüldükleri konusunda tartıştılar. Ebu Hureyre'den aktarılan o ki, uyurlar yılda iki kez döndürülüyordu. Mücahid'den de: '9 yıl sağ yanları üzerinde bırakılmışlar, sonra sol yanlarına döndürülmüşlerdi. 9 yılda o yanları üzerinde bırakılmışlardı. (Bu döndürmeler sonuna dek sürmüştü)' diye aktarılıyor. Kimine göre de 'her aşare günü bir kez döndürülüyorlardı'. Ben de şu görüşteyim: Bu tür belirlemeler, aklın işi değildir. Kur'an'ın sözlerinde de buna ilişkin bir açıklama yoktur. Bunu (yani yılda kaç kez döndürüldüklerini) anlatan bir sağlam hadis de bulunmakta. Öyleyse nasıl bilinebilir ki? İbni Abbas'ı: 'Uyurların döndürülmelerinin yararı,

gövdelerini toprağın çürütülmemesini sağlamasındadır' dediği aktarılıyor. Bana göre bu, şaşılası bir sav. Çünkü onları 300 yıl ya da daha çok bulundukları yerde canlı tutmaya güçyetiren Tanrı, gövdelerini, bir yandan öbür yana çevirmeden çürütmemeye neden güçyetiremesin?" (Bkz. e't-Tefsiru'l-Kebir, c. 21, s.101.)

Fahruddin Râzî böyle diyor olsa da, eski ve ciddi Kur'an yorumlarında genellikle paylaşılan görüş, mağara uyurlarının bir yandan öbür yana "döndürülmeleri"nin, "gövdelerinin çürümesini önlemeye" yönelik olduğudur. 18. ayetteki açıklamaya da bu yorum uygun düşmekte.

İkincisi:

Uyurların gövdelerine güneş ışınlarının düşmesinin önlenmesi: Râzî'nin "Tefsir"indeki ilgili yorumun Türkçesi şöyledir:

"Kur'an yorumcularının bu konuda iki görüşleri bulunmakta. Birinci görüşe göre: Mağaranın kapısı, kuzeye açılıyordu. Bu nedenle, güneş doğduğunda mağaranın sağ yanında, battığındaysa sol yanında bulunuyordu. Böylece bir yandan güneş ışınlarının mağaranın iç kesimine (uyurların üzerine) düşmesi önlenirken, öbür yandan da temiz, ferahlatıcı havanın içeri girmesi sağlanıyordu. Amaçsa şuydu: *Tanrı, güneş ışınlarının, mağara uyurları üzerine düşmesini önleyerek onları koruyordu. Yoksa gövdeleri çürür giderdi. Öylece, gövdeler bozulmaktan ve kokuşmaktan korunmuş oluyordu.* İkinci görüşe göreyse, söz konusu olan mağaranın yönünün kuzeyde bulunması değildir. Asıl söz konusu olan, güneş ışınlarının uyurların gövdelerine düşmesine hiçbir engel yokken Tanrı'nın bunu önlemiş olmasıdır. Tanrı, doğarken de batarken de güneş ışınlarının uyurlarına keramet olsun diye özellikle yaratmıştı Tanrı. Bu, Zeccac'ın görüşüdür. Zeccac bu görüşüne, ayetteki (17. ayette) 'bu Tanrı'nın ayetlerindendir (yani ders alınsın diye yarattığı olağanüstü durumlarındandır)' biçimindeki açıklamayı kanıt göstermekte. Zeccac diyor ki: 'Eğer birinci görüşte ileri sürüldüğü gibi güneşin ışınlarının mağara uyurlarının gövdelerine düşmemesi, mağara kapısının yönünden kaynaklanmış olsaydı, ışınların düşmemesi olağan sayılır, olağanüstü bir durum' söz konusu olmazdı. Ama ışınların, gövdeler üzerine düşebilecek durumdayken düşmemesi olağanüstü bir durumdur ve uyurlar için bir *Keramet* tir...' " (Bkz. e't-Tefsiru'l-Kebir, c. 21, s. 99, 100.)

Kısacası: "Güneş ışınlarının gövdeler üzerine düşmesini önleme" yoluyla da gövdeler çürümekten kurtarılmıştı yorumlara göre.

Uyurların, yüzyıllarca uyuduktan sonra uyanıp kalkmaları:

Öykünün bu yönü üzerinde de önemle durulmakta. Asıl önemli yönünün de bu olduğu anlatılmakta. Bu konu üzerinde durulurken "ruh", "ruh-cesed ilişkisi", "uyku", "ölüm", "öldükten sonra diriliş" konuları da ele alınmakta ve işlenmekte. Yukarıda da açıklandığı gibi varılan sonuç, özet olarak şu: "Mağara uyurlarını yüzyıllarca uyutup sonra uyandıran, eski durumlarıyla ayağa kaldıran Tanrı, kıyamet günü de insanları diriltecektir. Ruhlar, Kıyamet günü de insanların gövdelerini bulacak ve herkes eski durumuyla canlı, bilinçli olarak ortaya çıkacaktır".

Mağara Uyurları Öyküsünden İslam Tanrıbilimcilerinin Çıkardıkları Sonuçlar

Kur'an'daki mağara uyurları öyküsünden İslam Tanrıbilimcileri, aşağıdaki temel sonuçlara varmaktalar:

"Öldükten sonra diriliş" gerçekleşecek:

Bunun üzerinde yukarıda yeterince duruldu.

"Tanrı dostları"nın ("veli"lerin) "keramet"i gerçektir:

İlgili ayetler için bkz. **KERAMET, MUCİZE.**

Mağara Uyurlarına İlişkin Ayetlerin "İniş" Nedenleri

Konuya ilişkin bölümü, İbni İshak'ın "*Siret*"inden ("Kitâbu'l-Mühtedei Ve'l Mebhasi Ve'l-Meğazi" adlı yapıtından) dilimize çeviriyorum:

"İbni Abbas'tan aktarılıyor:

Kur'an'da 8 ayet (Haris Oğlu) Nadr hakkında indi. Tanrı diyor ki: 'Ona bizim ayetlerimiz okunduğunda, bunlar eskilerin masallarıdır, dedi!' (Kalem Suresi, ayet: 15; Muteffifîn Suresi, ayet: 13.) Kur'an'da her nerede *esâtir* (masallar, söylenceler) sözcüğü geçiyorsa, işte bu Nadr'ın sözünden ötürüdür. Nadr böyle dediği için, onu ve onunla birlikte Ebu Muayt Oğlu Ukbe'yi Medine'deki Yahudi dinbilirlerine gönderdiler. Ve dediler ki: 'Muhammed konusunda onlara sorun bakalım, onu anlatın, söylediklerine ilişkin bilgi verin. Çünkü onlar, ilk kitap sahibi olan kimselerdir, peygamberler konusunda bizde bulunmayan bilgiler onlarda vardır!' Bu iki kişi çıkıp Medine'ye gitti. Yahudi dinbilirlerini bulup onlara Peygamber konusunda soru sordular, Peygamber'in ileri sürdüklerini de anlattılar. Onun kimi sözlerini aktardılar. Ve dediler ki onlara: 'Siz Tevrat inanırlarısınız. Bu arkadaşımızın (Muhammed'in) ne olduğunu bize anlatsanız (peygamber olup olmadığını bize söyleseniz) diye size geldik!' Yahudi dinbilirleri de: 'Size anlatacağımız üç konuyu ona sorup bilgi vermesini isteyin. Eğer bu üç konuda size bilgi verirse o, elçi olarak gönderilmiş bir peygamberdir. Bilgi vermezse, öldürülmesi gereken bir adamdır o! Artık dilediğinizi yaparsınız. Ona, eski çağlarda yurtlarından çıkmak zorunda kalan gençleri (mağara uyurlarını) sorun, öykülerini anlatmasını isteyin. Çünkü bu gençlerin şaşılacak türden öyküleri vardır. Bir de o adamı sorun ki, pek çok yer dolaşmıştır, yeryüzünün doğu ve batı kesimlerine ulaşmıştır (Zül-Karneyn). Bu adam hakkında bilgi isteyin. Bir de *ruh*un ne demek olduğunu sorun ona. Eğer bu sorduklarınız konusunda size bilgi verirse o peygamberdir, o zaman ona uyun. Ama bilemeyip size karşılık veremezse, o öldürülesi bir kişidir. Ona dilediğinizi yapabilirsiniz artık' dediler. Nadr ve Ukbe geldiler Mekke'ye, Kureyş'in yanına vardılar: 'Ey Kureyş topluluğu! Sizinle Muhammed arasındaki sorunun çözümünü getirdik. Yahudi dinbilirleri, Muhammed'e birtakım sorular sormanızı bize salık verdiler. Bunların ne olduğunu da anlattılar' diye konuştular. Bunun üzerine Peygamber'e geldiler: 'Muhammed! Haydi şu sorduklarımıza karşılık ver!' deyip Yahudi dinbilirlerinin bellettiklerini sordular. Muhammed de: *'Sorduklarınıza yarın karşılık vereceğim!'* dedi. Ne var ki 'Tanrı dilerse...' diyerek bir 'istisna' yapmadı. Soruları soranlar dönüp gittiler sonra. Peygamber vahiy gel-

sin diye bekledi. *Ne var ki 15 gün geçtiği halde, Tanrı sorulan konularda vahiy gönderip bilgi vermedi.* Cebrail de gelmedi. O denli ki, Mekkeliler dedikodu yapmaya başladılar: 'Muhammed bize *yarın* diye söz verdi, oysa bugün 15 gün olduğu halde sorularımızdan hiçbirine karşılık vermedi' diye konuştular. Mekkelilerin bu konuşmaları Peygamber'e çok ağır geldi. Sonra Cebrail, Peygamber'in üzüntüsüne yol açan konuda Tanrı'nın ona eleştirileri seslenişini de içeren 'mağara uyurları' (Eshabu'l-Kehf) Suresi'ni (bu surenin 9-26. ayetlerini) ve Kureyşlilerin sordukları gençlerin öyküsünü getirdi. O çok dolaşan kişi (Zü'l-Karneyn) ve *ruh* konusundaki bilgiyi de..." (Bkz. Muhammed Hamidullah'ın notları ve incelemesiyle 1981, s. 182, 183, fıkra: 257.)

Buna göre, "mağara uyurları"na ilişkin ayetler, Yahudi dinbilirlerinin Kureyş'e öğretip Peygamber'e sorulmasını salık verdikleri konulardan birine ilişkin bilgi iletmek amacıyla gelmiştir. Ama kimileri, bunun, "söz konusu ayetlerin iniş nedeni" olarak kabul edilmesine karşı çıkmaktalar. Bunlar arasında "Hak Dini Kur'an Dili" adlı Kur'an yorumuyla ünlü Elmalılı Hamdi Yazır da bulunmakta. (Bkz. c. 5, Kehf Suresi.)

Bununla birlikte, Râzî'nin de belirttiği gibi, Kur'an yorumcuları, ayetlerin iniş nedeni olarak yukarıda anlatılanları benimsemektedirler. (Bkz. c. 1, s. 36, 37, 82, 108.)

Peygamber, kendisine soru soranlara: "Size yarın karşılık vereceğim!" derken "Tanrı dilerse (inşaallah)" dememesi nedeniyle Tanrı'nın ona bir eleştirili seslenişi olarak görülüp yorumlanan ayetler, Kehf Suresi'nin 23. ve 24. ayetleridir. Bu ayetlerin anlamları ötekilerle birlikte sunulmuştu. Şöyle: "Herhangi bir şey için *Allah'ın dilemesi dışında* (inşaallah:Tanrı dilerse, demeden): "*Ben yarın onu yapacağım!* deme. Unuttuğun zaman Rabb'ini an. Ve şöyle de: "İnşaallah, Rabb'im beni doğruya daha yakın olana eriştirir".

➤MAĞFİRET

"Bağışlama", "Tanrı'nın bağışlaması".

Kur'an'da türevlerinin dışında, 28 kez geçer:

Bakara Suresi, ayet	: 175, 221, 263, 268
Âli İmrân Suresi, ayet	: 133, 136, 157
Nisâ Suresi, ayet	: 96
Mâide Suresi, ayet	: 9
Enfâl Suresi, ayet	: 4, 74
Hûd Suresi, ayet	: 11
Ra'd Suresi, ayet	: 6
Hacc Suresi, ayet	: 50
Nûr Suresi, ayet	: 26
Ahzâb Suresi, ayet	: 35
Sebe' Suresi, ayet	: 4
Fâtır Suresi, ayet	: 7
Yâsîn Suresi, ayet	: 11
Fussilet Suresi, ayet	: 43
Muhammed Suresi, ayet	: 15

Fetih Suresi, ayet : 29
Hucurât Suresi, ayet : 3
Necm Suresi, ayet : 32
Hadîd Suresi, ayet : 20, 21
Mülk Suresi, ayet : 12
Müddessir Suresi, ayet : 56

Kur'an'da bir kez geçtiği görülen "ğufrân" da (Bakara Suresi, ayet: 285) aynı anlamdadır. İlgili ayetler için bkz. **ACIMA, BAĞIŞLAMA, CENNET, RAHMET, TANRI.** Ayrıca bkz. **DİLEMEK, MÜNÂFIK, HİDAYET, SAPIKLIK.**

"*Mağfiret*"e "koşulması" buyrulmakta:

وَسَارِعُوٓا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا
السَّمَٰوَٰتُ وَالْأَرْضُ أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ ﴿١٣٣﴾

Âli İmrân Suresi, ayet: 133

Anlamı

Koşun Tanrı'nızdan gelecek "mağfiret"e! Ve genişliği göklerle yer kadar olan, korkup Tanrı'ya karşı gelmekten sakınanlar için hazırlanmış bulunan Cennete! (Âli İmrân Suresi, ayet: 133.)

Açıklama

"Mağfiret"e yani "Tanrı'nın bağışlaması"na "koşmak demek, yorumlarda belirtildiğine göre, "Tanrı'nın buyruklarını yerine getirmeye, yasaklarından kaçınmaya koşmak" demektir. "Çünkü, Tanrı'nın bağışlamasını sağlayan bu tutumdur." (Bkz. Râzî, e't-Tefsiru'l-Kebir, c. 9, s. 4.)

Bu ayetin, İslam hukukcularına, "Tanrı'nın buyruğunun gecikme kabul etmeyeceğine kanıt niteliği" vardır. (Bkz. Râzî, aynı yer.) Yani Tanrı, neyin yapılmasını buyuruyorsa, kesinlikle hiç duraksamadan, hiç zaman yitirmeden yerine getirilmelidir. "Gecikme", ayrıca "ceza"yı gerektirir.

Buradaki "mağfiret" için İbni Abbas: "Son dereceyi bulan ve İslam'la elde edilebilen mağfirettir"; Ali İbn Ebi Tâlib (halife): "Tüm farzların yerine getirilmesidir.", Osman İbn Affan (halife): "İhlastır (içtenlikle Tanrı'ya yönelmektir). Tüm ibadetlerdeki amaç da ihlasın kendisidir." diyor. Aynı mağfiret için "hicrettir (yani Tanrı hoşnutluğu için gerektiğinde göçmektir)"; "cihaddır (Tanrı adına savaşmaktır)"; "namazdaki birinci tekbirdir"; "beş vakit namazdır", "tüm kulluklar ve boyun eğmelerdir", "tevbedir"... diyenler de var. (Bkz. Râzî, aynı cilt, s.4, 5.)

Özet

"Tanrı'nın mağfireti"ni, yani "bağışlaması"nı elde etmek, O'na "tam anlamıyla eksiksiz biçimde kulluk etmeye çalışmak"la elde etmek mümkün. Fahruddin Râzî'nin ve öteki Kur'an yorumcularının yorumu bu doğrultuda.

➤MÂİDE

"Kur'an'da 5. sureye adını veren, İsa Peygamber'in isteği üzerine *gökten indirildiği* bildirilen *sofra*".

Mâide Suresi, ayet: 112-115

إِذْ قَالَ
الْحَوَارِيُّونَ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ أَنْ يُنَزِّلَ
عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ قَالَ اتَّقُوا اللَّهَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ
﴿١١٢﴾ قَالُوا نُرِيدُ أَنْ نَأْكُلَ مِنْهَا وَتَطْمَئِنَّ قُلُوبُنَا وَنَعْلَمَ
أَنْ قَدْ صَدَقْتَنَا وَنَكُونَ عَلَيْهَا مِنَ الشَّاهِدِينَ ﴿١١٣﴾
قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا أَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ
تَكُونُ لَنَا عِيدًا لِأَوَّلِنَا وَآخِرِنَا وَآيَةً مِنْكَ وَارْزُقْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ
الرَّازِقِينَ ﴿١١٤﴾ قَالَ اللَّهُ إِنِّي مُنَزِّلُهَا عَلَيْكُمْ فَمَنْ يَكْفُرْ بَعْدُ مِنْكُمْ
فَإِنِّي أُعَذِّبُهُ عَذَابًا لَا أُعَذِّبُهُ أَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ ﴿١١٥﴾

Anlamı

Anımsa ki Havariler: "Ey Meryem Oğlu İsa! Senin Tanrı'n ***gökten bize bir 'mâide'*** (*sofra*) indirmeye güçyetirebilir mi?" demişlerdi de; İsa: "Tanrı'dan korkun! Eğer birer inanırsanız!" diye karşılık vermişti. Şöyle dediler (bu kez): "*O **'mâide'**den yemek istiyoruz.* Bir de istiyoruz ki gönüllerimiz yatışsın (yani iyice inanalım)! Senin bize doğruyu söylediğini bilelim ve buna tanık olanlardan olalım!" İsa da (Tanrı'ya yönelip) şöyle dedi: "Ey Tanrı! Tanrı'mız! ***gökten bize bir mâide indir*** ki öncekilerimize ve sonrakilerimize bir bayram olsun, senden de bir *ayet* (mucize) oluştursun! Bize, yiyecek (rızık) ver. Yiyecek verenlerin en iyisisin sen!" Tanrı da: "Ben onu (mâideyi) indireceğim size. Ama bundan sonra içinizden kim 'kâfir' (nankör) olursa, ona öyle bir azab vereceğim ki, dünyalar içinde hiçbir kimseye öyle azab etmeyeceğim." (Mâide Suresi, ayet: 112-115.)

Bkz. **HAVARİ, İSA, GÖK, SOFRA.**

Açıklama

Kur'an yorumlarında, yukarıdaki ayetler ele alınırken birçok nokta üzerinde durulup tartışıldığı görülmekte:

A- Havarilerin, Gökten Sofra İndirilmesi'ni İsteme Gerekçeleri

1) "Açız, yiyecek istiyoruz",

2) "Ey İsa, senin bize ilettiklerinin gerçekliğini kanıtlaman gerek. Gökten bir sofra (*mâide*) indirilmesini sağlarsan:

• Bir yandan açlığımızı gidermiş oluruz;

• Öbür yandan da böyle bir mucizeyi gözlerimizle görerek sana artık kuşkusuz biçimde inanırız, senin Tanrı elçisi olduğuna tanıklık ederiz!"

Burada bir soru soruluyor:

Havariler, "gökten sofra indirilmesi"ni isterlerken "*inanmıyorlar*" mıydı?

Yukarıdaki ayetlerden bir önceki ayetin anlamı şöyle:

"Havarilere: 'Bana ve Peygamberi'me inanın!' diye bildirmiştim. Onlar da: 'Biz kesinlikle inandık! Bizim birer *Müslim* (kendini teslim eden demek olduğu ileri sürülüyor) olduğumuza tanık ol!' demişlerdi." (Mâide Suresi, ayet: 111.)

Bu ayette, Havarilerin "inandıkları"nı ve "kendilerini teslim etmiş birer *Müslim* oldukları"nı bildirdikleri anlatılmakta açıkça. Onun için 112. ayetin sözlerini "Ey Meryem Oğlu İsa! Senin Tanrı'n *gökten* bize bir *sofra* indirmeye güçyetirebilir mi?" anlamına gelebilecek biçimde değil de, "Ey Meryem Oğlu İsa! Sen Tanrı'ndan, bize gökten bir sofra indirmesini isteyebilir misin?" anlamına gelebilecek biçimde okuyanlar vardır.

Fahruddin Râzî'nin "Tefsir"inde şöyle denmekte:

"Ali'nin ve İbni Abbas'ın da böyle okudukları aktarılagelmekte. Âişe'nin de şöyle dediği aktarılmakta: 'Havariler, Tanrı'yı daha herkesten iyi biliyor ve inanıyorlardı. Onlar, 'İsa! Senin Tanrı'n gökten bize bir sofra indirmeye güçyetirebilir mi?' demiş olamazlar. Olsa olsa; 'ey İsa! Sen Tanrı'ndan bize gökten bir sofra indirmesini isteyebilir misin?' demiş olabilirler." (Bkz. c. 12, s. 129.)

Ne var ki, birinci anlama gelecek biçimdeki okunuş genellikle kabul edilmekte ve şu anda İslam dünyasında okunmakta olan Kur'an'daki yazılış biçimi de böyledir. Ünlü ve önemli yorumcular bu okunuşta birleşmekteler. Taberî, "Tefsir"inde: "Bence doğru olan da bu okunuş biçimidir!" diyor, nedenleri sıralıyor. Taberî, eski Medine ve Irak kesimlerinde de bu okunuş biçiminin seçildiğini belirtmekte. (Bkz. c. 7, s. 84.) Yani Havarilerin: "Ey Meryem Oğlu İsa! Senin Tanrı'n, *gökten* bize bir *sofra* (mâide) indirmeye güçyetirebilir mi?" dedikleri kabul edilmekte. Zaten böyle bir sofrayı neden istediklerini anlatırlarken ayette yer alan gerekçeleri de böyle demiş olabileceklerini gösterir nitelikte.

O zaman: "Peki inanmıyorlar mıydı onlar?" sorusuna karşılık vermek gerekmekte.

Fahruddin Râzî, "müşkil" dediği bu soruya karşılık olabileceğini savunduğu birtakım "cevap"lar sıralamakta. Şöyle özetlenebilir:

• Havariler, ileri sürdükleri gerekçeyle gökten sofra indirilmesini istedikleri zaman tam inanmış olmayabilirler. 111. ayette, "inandıkları" kendilerinden aktarılmakta, yoksa "gerçekte inandıkları" anlatılmamakta.

• Ya da söz konusu istekte bulunurlarken "inanıyorlar"dı. Ama istiyorlardı ki "yürekleri tam olarak yatışsın". Nasıl ki, İbrahim Peygamber'in de benzer biçimde istekte bulunduğu bildirilmekte: Bakara Suresi'nin 260. ayetinde şöyle anlatılmakta: "İbrahim: "Tanrı'm! Ölüleri nasıl diriltiğini bana göster!' dediğinde, Tanrı: 'İnanmıyor musun?!' demişti de İbrahim: 'Öyle değil; istiyorum ki yüreğim iyice kansın!' karşılığını vermişti..." Bu ayet ve anlamı için bkz. **CAN, İBRAHİM, KUŞ, ÖLDÜKTEN SONRA DİRİLİŞ.**

• Ya da Havariler, inanıyorlardı ama, isteklerinin yerine getirilmesinin "Tanrı'nın hikmetine uygun düşüp düşmediğini" anlamak istiyorlardı. "Tanrı'nın takdir etmediğini" de öğrenmek istemiş olabilirler.

• Ya da: "Ey İsa! Sen böyle bir istekte bulunsan, Tanrı senin isteğine uyar mı, bunu öğrenmek istiyoruz anlamında bir istek yöneltmişlerdi.

• Ya da Havarilerin seslendikleri ve ayette yer alan "*rab*", burada "Tanrı" değil; "Cebrail"dir. "Terbiye edici" anlamındadır.

• Ya da Havariler söz gelişi söylemişlerdi o biçimdeki sözlerini. Tanrı'nın gücünden kuşkulandıkları için değil.

(Bu karşılıklar için bkz. Fahruddin Râzî, e't-Tefsiru'l-Kebir, c. 12, s. 129, 130.)

B-Sofra

1- İstenen Sofra Gökten İndirilmiş miydi?

• Kur'an yorumcuları arasında genellikle kabul edilen o ki Havarilerin istedikleri sofra, İsa Peygamber'in dileği üzerine gökten indirilmişti gerçekten.

• Az bir kesim yorumcuya göreyse, Tanrı: "Ben o sofrayı size indireceğim. Ama bundan sonra içinizden kim 'kâfir' (nankör) olursa, ona öyle bir azab (ceza) vereceğim ki, dünyalar içinde hiç kimseye öyle bir azab vermeyeceğim." deyince, Havariler korkup isteklerinden vazgeçmişlerdi. (Bkz. Taberî, Tefsir, c. 7, s. 87; Râzî, e't-Tefsiru'l-Kebir, c. 12, s. 133.)

2- Gökten İndirildiği Bildirilen Sofrada Neler Vardı?

a) Yalnızca Balık Vardı

"Öyle bir balık vardı ki, içinde her şeyin ve her yemeğin tadı bulunmaktaydı".

b) Balık ve Ekmek Vardı

"Yedi balık ve yedi yufka vardı". (Bkz. Taberî, Tefsir, c. 7, s. 86, 87.)

c) Balık, Ekmek, Zeytin, Bal, Yağ, Peynir, Kurutulmuş Et (Kadid), Tuz ve Sirke

Fahruddin Râzî'nin "Tefsir"inde bunu anlatan bölümün Türkçesi şöyledir:

"Aktarılageldiğine göre: İsa Peygamber, Tanrı'dan sofra için dilekte bulunacağı sırada bir aba giydi. Sonra: 'Ey Tanrı bize indir sofrayı!' diye duasını yöneltti. Hemen birbiri üstüne binmiş iki bulut arasında kızıl bir sofra iniverdi gökten. İnerken, herkes bakıyordu ona. Sonra inip ortalarına düştüğünü gördüler. İsa Peygamber (sevinçten) ağlamaya başladı. Ve: 'Ey Tanrı! Beni, şükredenlerden eyle! Ey Tanrı! Bunu bir rahmet kıl! Bize bir işkence ve ceza aracı yapma!' diye yakardı. Sonra inanırlarına yönelerek: 'Haydi içinizden hanginizin ameli (işi, ibadeti) daha iyiyse o kalksın, sofrayı açsın, üzerine Tanrı'nın adını okusun ve ilk lokmayı alsın ondan' dedi. Havarilerin başkanı olan Şem'un (Simun:Petrus) de (İsa Peygamber'e seslenerek) şöyle konuştu: 'Sofrayı açmaya ve ilk lokmayı almaya herkesten çok layık olan sensin!' dedi. İsa kalktı, abdest aldı, namaz kıldı ve ağladı. Sonra sofrayı açtı. Ve Bismillahi Hayrirazikîn (rızık verenlerin in iyisi olan Tanrı'nın adıyla başlarım!) deyip başladı. Bir de görüldü ki: Kebab olmuş bir balık. Balığın ne kılçığı var, ne de pulu. Tertemizdi. Başında tuz, kuyruğundaysa sirke bulunuyordu. Çevresindeyse, 'kürras'ın

(sarmısak gibi pis kokulu bir ot) dışında tüm sebzeler vardı. Ayrıca beş tane yufka (ekmek). Yufkalardan birinde: Zeytin, ikincisinde: Bal, üçüncüsünde: Yağ, dördüncüsünde: Peynir, beşincisinde de: Kurutulmuş et (kadîd). Bu sırada Şem'un: 'Ey Ruhu'llah! (Tanrı'nın Ruhu, yani ey İsa!), bu yemek, dünya yemeklerinden mi, cennet yemeklerinden mi?' diye sordu. İsa da şöyle karşılık verdi: 'İkisinden de değil. Tanrı o yüce gücüyle özel olarak yarattı. İstemiştiniz yiyin haydi. Ve şükredin! Ki, Tanrı bir daha göndersin. Lütfundan daha da artırsın!' Havariler: 'Ey Ruhullah! Bize bir başka mucize daha göster!' dediler. İsa da: 'Ey balık! Diril! Tanrı'nın izniyle!' dedi. Balık kıpırdamaya başladı. İsa balığa bu kez: 'Şimdi eski durumuna dön ve kebab ol!' deyince yeniden kebab oldu. Sonra uçup gitti sofra..." (Bkz. e't-Tefsiru'l-Kebir, c. 12, s. 133.)

C- Sonuç

1- Bayram

İsa Peygamber dilekte bulunurken: "Ey Tanrı! Tanrı'mız! Gökten bize bir sofra (mâide) gönder ki öncekilerimize ve sonrakilerimize *bayram* olsun...' demişti. (Mâide Suresi, ayet: 114.) Kur'an yorumlarında şöyle denir: "Gökten inen sofranın inişi; *pazar günü* gerçekleşmişti. Onun için Hıristiyanlar pazar gününü bayram yapmaktalar." (Bkz. Râzî, Tefsir, c. 12, s. 131.)

2- Ceza

İsrailoğulları, Havariler, sofra indikten sonra buyruklara uymadılar, o nedenle de kendilerine ceza verildi:

• "Gökten indirilen sofradan doyasıya yemeleri, ama alıp biriktirmemeleri istenmişti kendilerinden". "Onlarsa belki bir daha gelmez diye hem biriktirme, hem de birbirlerinin hakkından çalmaya başladılar". "O yüzden sofra bir daha indirilmedi". (Bkz. Taberî, Tefsir, c. 7, s. 86, 87.)

• "Gökten sofra indikten, bunu gözleriyle gördükten ve yedikten sonra bile, Tanrı'ya karşı geldiler, Tanrı da kendilerini maymunlara ve domuzlara dönüştürdü". (Bkz. Taberî, Tefsir, c. 7, s. 87; Râzî, Tefsir, c. 12, s. 133.) Yani Mâide'nin 115. ayetinde (yukarıya bkz.) Tanrı'nın vereceğini bildirdiği "azab" (ceza) bu biçimde gerçekleşmiş oluyordu yorumculara göre. İsrailoğulları'nın "maymun"lara, "domuz"lara dönüştürüldüğü Kur'an'da da anlatılmakta. İlgili ayetler: Bakara Suresi, ayet: 65 ; Mâide Suresi, ayet: 60 ; A'râf Suresi, ayet: 166.

Bkz. BALIK, CUMARTESİ YASAĞI, İSRAİLOĞULLARI, DOMUZ, MAYMUN.

"Gökten sofra indirilmesi", İsa Peygamber'in "mucize"leri arasında bulunduğu gibi, "Musa Peygamber'in mucizeleri" arasında da bulunmakta. Türkçe çevirilerinde "kudret helvası ve bıldırcın" diye anlam verilen "men ve selvâ" indirildiği bildiriliyor Kur'an'da. İlgili ayetler: Bakara Suresi, ayet: 57; A'râf Suresi, ayet: 160 ; Tâhâ Suresi, ayet: 80 .

Tevrat'ta da anlatılır bu. İlgili kesimler: Çıkış, 16:4-20; 16:31.

Demek ki İsrailoğulları, Musa Peygamber'den de, İsa Peygamber'den de "gökten yiyecek indirilmesini" istemişler ve isteklerini yerine getirtmişler. Ne var ki, yine gerek Kur'an'ın, gerek Tevrat'ın anlattıklarından, İsrailoğullarının karşı gelmelerini sürdürdükleri anlaşılıyor:

➤MAİŞET

"Geçim."

Kur'an'da, türevlerinin dışında, 3 kez geçer:

Tâhâ Suresi, ayet	: 124
Kasas Suresi, ayet	: 58
Zuhruf Suresi, ayet	: 32

Birincisinin Anlamı

"Beni anmaktan yüz çeviren kimsenin geçimi ('maişet'i) dar olur. Ve biz onu, Kıyamet günü kör olarak diriltip meydana getiririz." (Tâha Suresi, ayet: 124.)

Bkz. **GEÇİM, KÖR, RIZIK.**

İkincisinin Anlamı

"Biz, bol geçimiyle ('maişet'iyle) şımarmış nice kasaba halkını yok ettik. İşte oturdukları (yaşadıkları) yerler. Kendilerinden sonrakiler için pek az kimselerin yaşayabileceği durumdadır. Tümüne mirasçı olan, bizleriz." (Kasas Suresi, ayet: 58.)

Bkz. **AKIBET, GEÇİM, RIZIK.**

Üçüncüsünün Anlamı

"(Ey Muhammed!) Tanrı'nın iyiliğini (rahmetini) onlar mı paylaştırıyor?! Dünya yaşamında onların geçimlerini ('maişet'lerini) biz paylaştırdık aralarında. Birbirlerine iş gördürmeleri için de kimilerini kimilerine basamak basamak üstün kıldık. Tanrı'nın iyiliği (rahmeti), onların biriktirdiklerinden daha iyidir." (Zuhruf Suresi, ayet: 22.)

Bkz. **BESİN, DÜNYA, GEÇİM, EMEK, İŞ, RIZIK.**

Konuya ilişkin ayetler, anlamları ve yorumları için, burada sunulan anlamlarının karşılarında gösterilen maddelere bakınız.

➤MAL

"Sahip olunan, kullanılıp yararlanılabilen", "kimin neyi varsa o".

"Mal" sözcüğü Kur'an'da tekil olarak da; "envâl" biçiminde çoğul olarak da yer almakta. Tekil olarak 25, çoğul olaraksa 62 kez geçtiği görülmekte.

Tekil olarak geçtiği yerler:

"Kendine gerekli olduğu halde Tanrı sevgisiyle malını yakınlara, öksüzlere, yoksullara... verip bağışta bulunan..." İlgili ayet: Bakara Suresi, ayet: 177. Ayrıca bkz. **BAĞIŞ, İYİLİK.**

"Onun malı-mülkü çok değilken nasıl hükümdar olabilir?" İlgili ayet: Bakara Suresi, ayet: 247. Ayrıca bkz. **TÂLÛT-CÂLÛT, TÂBÛT.**

"Başa kakma yoluyla sadakalarınızı boşa çıkarmayın! İnsanlara gösteriş için malını harcayan gibi olmayın!" İlgili ayet: Bakara Suresi, ayet: 264. Ayrıca bkz. **BAĞIŞ, BAŞA KAKMA, SADAKA.**

"Mal ve oğullar, yalnızca dünya yaşamının süsleridir. Kalıcı olanlarsa Tanrı katında..." İlgili ayet: Kehf Suresi, ayet: 46. Ayrıca bkz. **DÜNYA, OĞUL.**

"Mal ve oğullar verirken onlara iyilik ettiğimiz sanılmasın..." İlgili ayetler: Mü'minûn Suresi, ayet: 55, 56.

"O alçak ve piçin malı ve oğulları var diye boyun eğme!" İlgili ayetler: Kalem Suresi, ayet: 8-14. Ayrıca bkz. **ANT, BOYUN EĞMEK, GÜNAH, İYİLİK.**

وَتَأْكُلُونَ التُّرَاثَ أَكْلًا لَمًّا ﴿١٩﴾ وَتُحِبُّونَ الْمَالَ حُبًّا جَمًّا ﴿٢٠﴾

Fecr Suresi, ayet: 19, 20

Anlamı

Size kalan mirası hak gözetmeden yiyorsunuz ve malı pek çok seviyorsunuz! (Fecr Suresi, ayet: 19, 20.) Bkz. **MİRAS.**

"Mal ve oğulların yarar sağlamayacağı gün gelecek." İlgili ayet: Şuarâ Suresi, ayet: 88. Bkz. **KALB, KIYAMET.**

Malı ve çocuklarıyla övünenler: İlgili ayetler: Kehf Suresi, ayet: 34, 39. Bkz. **BAĞ, ARKADAŞ.** Meryem Suresi, ayet: 77. Bkz. **ÇOCUK.**

Malı, çoluk-çocuğu kendilerini kurtaramayanlar: İlgili ayetler: Müddessir Suresi, ayet: 12. Bkz. **KIYAMET, CEHENNEM.** Beled Suresi, ayet: 6. Bkz. **İNSAN.** Nuh Suresi, ayet: 21. Bkz. **NUH.** Leyl Suresi, ayet: 14. Bkz. **GÜZEL.** Hâkka Suresi, ayet: 28. Bkz. **CEHENNEM.** Hümeze Suresi, ayet: 2, 3. Bkz. **ÇEKİŞTİRME, ALAY, CEHENNEM.** Mesed (Leheb-Tebbet) Suresi, ayet: 2. Bkz. **EBU LEHEB VE KARISI.**

Malı kendisini kurtarabilenler: İlgili ayetler: Leyl Suresi, ayet: 18. Bkz. **BAĞIŞ.** Neml Suresi, ayet: 36. Bkz. **KİTAB, SÜLEYMAN.**

"Öksüzlerin malına, onlar erginlik çağına gelinceye dek, en güzel olandan başka biçimde yaklaşmayın!": İlgili ayetler: En'âm Suresi, ayet: 152; İsrâ Suresi, ayet: 34.

"Ey toplumum! Karşılığında sizden mal istemiyorum..." İlgili ayet: Hûd Suresi, ayet: 29. Bkz. **NÛH.**

"Mal" sözcüğünün çoğul olarak geçtiği yerler:
"Emvâluna" (Mallarımız)

شَغَلَتْنَا أَمْوَالُنَا وَأَهْلُونَا

Fetih Suresi, ayet: 11

Anlamı

... Mallarımız, aile ve çoluk-çocuğumuz bizi (savaş buyruğuna uymaktan) alıkoydu... (Fetih Suresi, ayet: 11.) Bkz. **ARAB, AİLE.**

"Ey Şuayb! Atalarımızın taptığına tapmanızı, mallarımızı dilediğimiz gibi kullanmamızı engelleyen senin namazın mıdır?!": İlgili ayet: Hûd Suresi, ayet: 87. Bkz. **ŞUAYB.**

"Emvûluküm" (Mallarınız)

وَاعْلَمُوا أَنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ

Enfal Suresi, ayet: 28

Anlamı

(Ey inanırlar!) Bilesiniz ki mallarınız ve çocuklarınız yalnızca birer fitnedir. (Enfâl Suresi, ayet: 28.)

Bkz. **ÇOCUK, FİTNE.** Başka ilgili ayet: Teğâbün Suresi, ayet: 15. Bkz. **FİTNE.**

Âli İmrân Suresi, ayet: 186

لَتُبْلَوُنَّ فِي أَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ

Anlamı

Andolsun ki, mallarınız ve canlarınızla sınav veriyorsunuz... (Âli İmrân Suresi, ayet: 186.)

Bkz. **SINAV.**

Münâfikûn Suresi, ayet: 9

لَا تُلْهِكُمْ أَمْوَالُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ

Anlamı

Mallarınız ve çocuklarınız, sizi, Tanrı'ya anmaktan (zikirden) alıkoymasın! (Münâfikûn Suresi, ayet: 9.) Bkz. **ZİKİR.** Başka ilgili ayet: Sebe' Suresi, ayet: 37.

"Mallarınız ve canlarınızla birlikte savaşın! (Tanrı yolunda)" İlgili ayetler: Tevbe Suresi, ayet: 41; Saff Suresi, ayet: 61. Bkz. **CİHAD, DOĞRU, SAVAŞ.**

"Eğer inanır ve korkarsanız (Tanrı) ödüllerinizi verir. Ve mallarınızı tümüyle istemez." İlgili ayet: Muhammed Suresi, ayet: 36. Bkz. **DÜNYA, CİMRİ, BAĞIŞ, ZEKÂT.**

"Tanrı'nın sizi koruyucuları yaptığı mallarınızı, aklı ermezlere vermeyin!" İlgili ayet: Nisâ Suresi, ayet: 5. Bkz. **ÖKSÜZ.**

"Mallarınızı aranızda haksızlıkla değil; karşılıklı hoşnutluğunuzu içine alan ticaretle yiyin!" İlgili ayet: Nisâ Suresi, ayet: 29. Bkz. **TİCARET.**

"Eğer tevbe ederseniz, anamallarınız sizindir..." İlgili ayet: Bakara Suresi, ayet: 279. Bkz. **FAİZ.**

"Emvâluhüm (Malları)"

"Mallarıyla ve canlarıyla birlikte Tanrı yolunda savaşanlar..." İlgili ayetler: Enfâl Suresi, ayet: 72; Tevbe Suresi, ayet: 20, 44, 88; Nisâ Suresi, ayet: 95; Hucurât Suresi, ayet: 15. Bkz. **CİHAD, DOĞRU, SAVAŞ.**

Âli İmrân Suresi, ayet: 10, 116
Mücadele Suresi, ayet: 17

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ
مِنَ اللَّهِ شَيْئًا

Anlamı

Kafirleri ne malları, ne de çocukları, Tanrı'ya karşı, herhangi bir biçimde kurtarabilir. (Malları da, çocukları da Tanrı katında, onlara hiçbir biçimde yarar sağlamaz.) (Âli İmrân Suresi, ayet: 10, 116; Mücadele Suresi, ayet: 17.)

Bkz. **ÇOCUK, KÂFİR.**

"Mallarını Tanrı yolunda harcayanlar..." İlgili ayetler: Bakara Suresi, ayet: 261, 262. İlgili öteki ayetler: Bakara Suresi, ayet: 265, 274; Zâriyât Suresi, ayet: 19; Meâric Suresi, ayet: 24. Bkz. .**BAĞIŞ,**

"Onların mallarından sadaka (zekât) olarak al!" İlgili ayet: Tevbe Suresi, ayet: 103. Bkz. **BAĞIŞ, SADAKA, ZEKÂT.**

"Tanrı, inanırların canlarını ve mallarını, *cennet* karşılığında satın almıştır...":

﴿١١٠﴾ إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَىٰ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ
بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ
وَيُقْتَلُونَ وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا فِي التَّوْرَاةِ وَالْإِنْجِيلِ
وَالْقُرْآنِ وَمَنْ أَوْفَىٰ بِعَهْدِهِ مِنَ اللَّهِ فَاسْتَبْشِرُوا بِبَيْعِكُمُ
الَّذِي بَايَعْتُمْ بِهِ وَذَٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١١١﴾

Tevbe Suresi, ayet: 111

Anlamı

Tanrı, inanırların *canlarını ve mallarını, cennet* kendilerinin olması karşılığında *satın almıştır.* Tanrı yolunda öldürüşürler (savaşırlar). Öldürürler ve ölürler. Tevrat'ta da, İncil'de de, Kur'an'da da gerçeği dile getiren bir söz olarak verilmiştir (cennet). Verdiği sözü Tanrı'dan daha çok tutan kim olabilir? Öyleyse Tanrı'yla yaptığınız bu alışverişinize sevinin! Bu, büyük bir kurtuluştur. (Tevbe Suresi, ayet: 111.)

İlgili başka ayet: Haşr Suresi, ayet: 8. Bu ayetler ve ilgili öteki ayetler için bkz. **CİHAD, CENNET, HİCRET, ASKER, BEDİR, SAVAŞ.**

"Öksüzlerin malları" İlgili ayetler: Nisâ Suresi, ayet: 2-6. Bkz. **ÖKSÜZ.**

"Erkekler; Tanrı'nın verdiği üstünlük ve malları nedeniyle kadınlara egemendirler." İlgili ayet: Nisâ Suresi, ayet: 34.

"Malları ve canlarıyla Tanrı yolunda savaşa katılmayanlar" İlgili ayetler: Tevbe Suresi, ayet: 81-86. Bkz. **CİHAD, MÜNÂFIK.**

"Tanrı'mız Senin yolundan insanları ayırıp saptırmaları için mi onlara mal verdin? Tanrı'mız! Yok et onların mallarını..!" İlgili ayet: Yunus Suresi, ayet: 88. Bkz. **FİRAVUN, MUSA.**

"Kitaplıların yerlerini-yurtlarını, mallarını Tanrı size miras olarak vermiştir." İlgili ayet: Ahzâb Suresi, ayet: 27. Bkz. **KİTAB, KORKU, CİHAD, SAVAŞ.**

"Mallarını Tanrı yolunda harcamayanlar" İlgili ayet: Enfâl Suresi, ayet: 36.

"Emvâl (Mallar)"

Hadîd Suresi, ayet: 20

اِعْلَمُوٓا اَنَّمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا
لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَزِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ فِي الْاَمْوَالِ
وَالْاَوْلَادِۜ كَمَثَلِ غَيْثٍ اَعْجَبَ الْكُفَّارَ نَبَاتُهُ ثُمَّ يَهِيجُ فَتَرٰيهُ مُصْفَرًّا
ثُمَّ يَكُونُ حُطَامًاۜ وَفِي الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ شَدِيدٌۙ وَمَغْفِرَةٌ
مِنَ اللّٰهِ وَرِضْوَانٌۜ وَمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَٓا اِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ ﴿٢٠﴾

Anlamı

Bilesiniz ki, dünya yaşamı; bir oyun, eğlence, süs, aranızda karşılıkla öğünme ve mallar, çocuklar çoğaltma yarışıdır. Benzeri şu ki, yağan bir yağmurun bitirdiği bitkiler, ekicileri coşturup sevindirir. Sonra kurur. Sapsarı olduğunu görürsün. Sonra çöpleşip gider. Ahiretteyse çetin azab (işkence, ceza) ve Tanrı'nın bağışlaması, hoşnutluğu vardır. Dünya yaşamı, aldatıcı bir geçimlikten başka değildir. (Hadîd Suresi, ayet: 20.)

Bkz. **DÜNYA.**

Bakara Suresi, ayet: 155

وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ
مِنَ الْاَمْوَالِ وَالْاَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِۜ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَۙ ﴿١٥٥﴾

Anlamı

Andolsun ki, sizi biraz korku, biraz açlık ve mallardan, canlardan, ürünlerden eksiltme ile sınıyoruz (yani sınav veriyorsunuz). Katlanabilenlere müjde ver. (Bakara Suresi, ayet: 155.)

Bkz. **AÇLIK, KORKU, SINAV.**

"Fâizdeki mallar" İlgili ayetler: Nisâ Suresi, ayet: 10, 161; Rûm Suresi, ayet: 39. Bkz. **FÂİZ.**

Tanrı şeytana diyor: "(İnsanların) mallarına ve çocuklarına da ortak ol! Onlara söz ver. Ama şeytan onlara yalnızca aldatmak için söz verir." İlgili ayet: İsrâ Suresi, ayet: 64. Bkz. **İBLİS, ŞEYTAN, ALDATMAK.**

Tanrı İsrailoğullarına diyor: "Sonra sizin onları yenmenizi bir kez daha sağlayacağız. Ve mallar, oğullar vererek size yardım edeceğiz. Sayınızı artıracağız." İlgili ayet: İsrâ Suresi,a yet: 6. Bkz. . **İSRAİLOĞULLARI.**

"Hahamların ve rahiplerin çoğu, insanların mallarını haksız olarak yemekteler." İlgili ayet: Tevbe Suresi, ayet: 34. Bkz. **BÂTIL, RUHBÂN.**

قُلْ اِنْ كَانَ
اٰبَٓاؤُ۬كُمْ وَاَبْنَٓاؤُ۬كُمْ وَاِخْوَانُكُمْ وَاَزْوَاجُكُمْ وَعَش۪يرَتُكُمْ
وَاَمْوَالٌ اقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا
وَمَسَاكِنُ تَرْضَوْنَهَٓا اَحَبَّ اِلَيْكُمْ مِنَ اللّٰهِ وَرَسُولِه۪
وَجِهَادٍ ف۪ي سَب۪يلِه۪ فَتَرَبَّصُوا حَتّٰى يَأْتِيَ اللّٰهُ بِاَمْرِه۪
وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِق۪ينَ ﴿٢٤﴾

Tevbe Suresi, ayet: 24

Anlamı (Diyanet'in)

De ki: "Babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, akrabanız, elde ettiğiniz *mallar,* durgun gitmesinden korktuğunuz ticaret, hoşunuza giden evler; sizce Allah'tan ve Peygamberi'nden ve Allah yolunda savaşmaktan daha sevgiliyse, Allah'ın buyruğu gelene kadar bekleyin! Allah fâsık kimseleri doğru yola eriştirmez." (Tevbe Suresi, ayet: 24.)

Bkz. CİHAD, TİCARET.

Nuh, toplumuna diyor: "Tanrı'nızdan bağışlanmanızı dileyin ki; size gökten bol bol yağmur indirsin, size mallar ve oğullar vererek yardım etsin..." İlgili ayet: Nuh Suresi, ayet: 12. Bkz. NUH.

"Geçmişte yok olup gidenler, mallar ve çoluk-çocuk yönünden sizden çok daha güçlüydüler" İlgili ayet: Tevbe Suresi, ayet: 69. Bkz. AKIBET, MÜNÂFIK.

" 'Mallar ve çoluk-çocuk yönünden biz daha güçlüyüz. Bize azab gelmez!' derlerdi, ama ne oldular?" İlgili ayet: Sebe' Suresi, ayet: 35. Bkz. AKIBET, CEZA.

"Haram mallar" İlgili ayetler: Bakara Suresi, ayet: 188; Mâide Suresi, ayet: 42, 62, 63. Bkz. GÜNAH, HARAM, YARGIÇ.

"Mal"a, ayetlerde büyük önem verildiği, ancak "mallar"ın "Tanrı için Tanrı yolunda" harcanmasının istendiği görülmekte. Ve bildirilmekte ki: "İnanırın malları da, canları da Tanrı tarafından satın alınmıştır. Cennet karşılığında..."

➤MÂLİK

"Sâhib, mülk sahibi", "egemen".

Kur'an'da dört kez geçer:

Fâtiha Suresi, ayet	: 4
Âli İmrân Suresi, ayet	: 26
Zuhruf Suresi, ayet	: 77
Yâsîn Suresi, ayet	: 71

"Mâlik" Olan Tanrı
"Din gününün mâliki":

Fâtiha Suresi, ayet: 4

مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ ﴿٤﴾

Anlamı
"Din günü"nün sahibi (olan Tanrı). (Fâtiha Suresi, ayet: 4.)

Açıklama
Kur'an yorumlarında: "Yani, diriliş ve ödül-ceza gününün sahibi, egemeni." diye açıklanır. "Din günü" için bkz. **AHİRET, DİN, CEZA, ÖLÜM, KIYAMET, GÜN.**

Mü'minûn Suresi, ayet: 16

يَوْمَ هُمْ بَارِزُونَ لَا يَخْفَى عَلَى اللَّهِ
مِنْهُمْ شَيْءٌ لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ ﴿١٦﴾

Anlamı
O gün (Kıyamet günü), onlar (mezarlarından) çıkarlar. Onların hiçbir şeyi Tanrı'ya gizli kalmaz. "Bugün *mülk* (egemenlik) kimin?" denir. "Bir, Tek ve Ezici olan Tanrı'nın!" diye karşılık verilir. (Mü'minûn Suresi, ayet: 16.)
Bkz. **MÜLK.**

Açıklama
Kur'an yorumlarında, soruyu soranın da, karşılık verenin de "Tanrı" olduğu açıklanmakta.

Dünyada mülkün mâliki:

Âli İmrân Suresi, ayet: 26

قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ
وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَاءُ
بِيَدِكَ الْخَيْرُ إِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٦﴾

Anlamı (Diyanet'in)
Ey Muhammed! De ki: "Mülkün sahibi olan Allah'ım! Mülkü dilediğine verirsin, dilediğinden çekip alırsın; dilediğini değerlendirir, dilediğini alçaltırsın. İyilik elindedir. Doğrusu sen, her şeye Kâdir'sin!" (Âli İmrân Suresi, ayet: 26.)
Bkz. **MÜLK.**

Malik Olan İnsanlar

أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا خَلَقْنَا لَهُمْ مِمَّا عَمِلَتْ أَيْدِينَا أَنْعَامًا فَهُمْ لَهَا مَالِكُونَ

Yâsîn Suresi, ayet: 71

Anlamı

Görmezler mi ki onlar için "ellerimiz"le hayvanlar yarattık da, onlar da onlara (hayvanlara) mâlik olmaktalar? (Yâsîn Suresi, ayet: 71.)

Açıklama

Ayette, "ellerimiz" anlamına gelen sözcük (eydînâ), Tanrı'ya uygun görülmediği için, Kur'an yorumlarının birçoğunda "gücümüz" anlamında yorumlanmakta. Bkz.**YARATMA, TANRI.**

Mâlik Olan Melek

إِنَّ الْمُجْرِمِينَ فِي عَذَابِ جَهَنَّمَ خَالِدُونَ ﴿٧٤﴾ لَا يُفَتَّرُ عَنْهُمْ وَهُمْ
فِيهِ مُبْلِسُونَ ﴿٧٥﴾ وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلَٰكِنْ كَانُوا هُمُ الظَّالِمِينَ ﴿٧٦﴾
وَنَادَوْا يَا مَالِكُ لِيَقْضِ عَلَيْنَا رَبُّكَ قَالَ إِنَّكُمْ مَاكِثُونَ ﴿٧٧﴾

Zuhruf Suresi, ayet: 74-77

Anlamı

Suçlular (günahlılar), cehennem işkencesinde sürekli kalacaklar. İşkenceye hiç ara verilmeyecek. Onlar tümüyle umutsuzdurlar orada. Biz onlara zulmetmedik, ama onlar kendi kendilerine yazık ettiler. (Cehennemdeyken) "ey *mâlik* (ey bekçi melek)! (Söyle de) Tanrı'n canımızı alsın (kurtulalım)!" diye bağıracaklar. O da: "Siz, öyle kalacaksınız!" diye karşılık verecek. (Zuhruf Suresi, ayet: 74-77.)

Bkz. **BEKÇİ, GÜNAH, CEHENNEM.**

Açıklama

Kur'an yorumlarında, bu ayette sözü edilen "*mâlik*" üzerinde durulmakta ve bunun "cehennem bekçileri olan meleklerin başı" olduğu belirtilmekte. İlgili ayet ve yorumlar için bkz. **BEKÇİ, MELEK.**

Özet

"Mâlik" sözcüğü, hem bir şeye "sahip olma", hem de "egemen olma" anlamlarını içeren "mülk"ten gelen, "sahip, egemen" anlamlarında, hem "Tanrı", hem "insan"lar, hem de "melek" için kullanıldığı görülen bir sözcüktür. İslam Tanrıbiliminde, bu sözcüğün gerçek anlamıyla Tanrı'da, "mecaz" anlamıyla da öbürlerinde kullanıldığı belirtilmekte, "çünkü, asıl mâlik ve egemen Tanrı'dır. Başka kimselerin mâlikliğiyse gerçek değildir, görünüştedir..." demekteler.

➤MAYMUN

"Hayvanlar aleminde 'primat' (maymunsu) adı verilenler içinde yer alan hayvanlardan her biri. "

Arapçası: "Kırd". Çoğulu olan "kırede" Kur'an'da geçer ve üç yerde yer alır:

Bakara Suresi, ayet : 65
Mâide Suresi, ayet : 60
A'râf Suresi, ayet : 166

Birinci ve üçüncü yerde aynı sözcüklerle anlatılır ve "maymunlar", "hâsiîn" (birer aşağılık) diye nitelenir.

"Maymun", insana benzemesiyle ilgi çekegelmiştir. O denli benzemektedir ki, İbni Haldun'un da içinde bulunduğu kimi İslam yazar ve düşünürleri, batı kaynaklarından da etkilenmiş olarak, "insanın, maymundan geldiği"ni savunagelmişlerdir. Ünlü İngiliz doğabilimci Darwin (1809-1882), dünyada büyük yankılara, tepkilere yol açan kitaplarıyla, bu yoldaki görüşleri daha bilimsel boyutlar içinde ele alıp sunmuştur bilim dünyasına. Darwin'in incelemelerine göre insanlarla maymunlar "ortak ata"dan gelmedirler.

Kur'an'da "maymun"a, bir "ceza" nedeniyle yer verilmekte: İsrailoğullarından kimileri Tanrı'nın buyruklarına karşı gelmişler, "cumartesi yasağı"na uymamışlar, o nedenle "maymuna dönüştürülmüşler"dir. "Lanetli" insanların dönüştürüldükleri "maymunlar", "birer aşağılık" yaratıklar olarak nitelenmekte. İnsan, "mükerrem", yani onurlu yaratık diye tanıtılır. Onurlu yaratığın, onursuz yaratığa, yani maymuna dönüştürülmesi kuşkusuz ki, bir cezadır. Tanrı'ya karşı gelmesinin cezasıdır. Amaç, bunu anlatmaktır.

Kimi Kur'an yorumcusu, "lanetli İsrailoğulları"nın, "maymun biçimi"ne değil de, "maymun karakteri"ne dönüştürüldüklerini ileri sürüp savunmaktalar. Fahruddin Râzî, bu "te'vil"i kabul etmez. (Bkz. Râzî, Tefsir, c. 3, s. 113.) Yorumcuların genellikle paylaştıkları görüşe göre, ayetlerde anlatılan şudur: "Tanrı'nın cezalandırılmalarına hükmettiği İsrailoğulları, her yönden maymuna dönüştürülmüşlerdir". "Tümüyle maymun biçimine sokulmuşlardır". "Birer kuyruklu hayvan olup çıkmışlardır". (Bkz. Taberî, Tefsir, c. 9, s. 69; Râzî, Tefsir, c. 3, s. 111, 112.)

Ancak ortaya şöyle bir sonuç çıkmakta: "Maymun"lara dönüştürülen İsrailoğulları, bu dönüştürülmeden sonra tam birer maymun olduklarına göre "ceza"nın bir anlamı kalır mı? "Ceza"nın anlamının kalabilmesi için bu insanların, cezayı aldıktan sonra da, bunu kavrar durumda olmaları gerekir. "Birar aşağılık maymunlar"a dönüştürüldüklerini düşünebilmeli ve bundan dolayı üzülüp utanmalıdırlar ki ceza, ceza olsun. Oysa maymun biçimine dönüştürüldükten sonra öteki maymunlardan farksız durumdadırlar, başlarına ne geldiğini, neden geldiğini kavramazlar. Öyle olunca da bir ceza söz konusu olmaz. Öyleyken bu durum ceza kapsamına nasıl sokuluyor?

Bu sorunun çözümü için şöyle deniyor:

"Olabilir ki, o insanlar birer maymun biçimine dönüştürüldükten sonra da düşünüp kavrayabilir özelliklerini korumuşlardır. Konuşamamakta ve insanların yaptıkları işleri yapamamaktadırlar ama, insanlar gibi düşünebilmektedirler, değerlendirebilmektedirler". (Bkz. Râzî, Tefsir, c. 3, s. 111, 112.)

Bir başka soru:

Bugünkü maymunlar, lanetli insanlardan dönüştürülmüş olan maymunlar mıdır?

Hadislerden kimine göre: "Evet", kimine göreyse "hayır" demek gerekir. Râzî şöyle der:

"Hepsi de olabilir aklen. Ne var ki, İbn Abbas'tan aktarılana göre, maymunlara dönüştürülmüş olanlar, yalnızca üç gün yaşamışlardır, sonra yok olup gitmişlerdir." (Bkz. Râzî, 3/112.)

İnsanların ceza olarak dönüştürüldükleri başka hayvanların da bulunduğu anlatılmakta: Domuzlar, sıçanlar, kertenkeleler. Bunlardan "domuzlar" Kur'an'da da yer almakta. Yani ayette, cezalı insanların "domuzlara dönüştürüldüğü" de açıklanmakta. (Bkz. Mâide Suresi, ayet: 60.)

Lanetli insanların ceza olarak dönüştürüldükleri bildirilen hayvanlardan özellikle "sıçanlar"ın bugün de yaşamakta oldukları açıklanmakta. Peygamber'in şu açıklaması aktarılmakta:

"Fareler, insanlardan dönüştürülmüş hayvanlardır. Belirtisi de şudur: Farenin önüne koyun sütü konduğunda içer de, deve sütü konduğunda tadına bile bakmaz." (Bkz. Müslim, Zühd, 61, 62, hadis no: 2997.)

İsrailoğulları yani Yahudiler için deve, sütüyle, etiyle "haram"dı. Farelerin deve sütü içmemeleri, İsrailoğullarından dönüştürülmüş olmalarına bağlanmakta.

Buna göre, cezalandırıldıkları için maymuna dönüştürülenlerin de bugün maymun biçimiyle yaşadıkları savunulabilir. Ancak kimi hadisler, bunun tersini açıklamakta, maymuna dönüştürülmüş olanların ölüp gittiklerini bildirmekte.

Konuya ilişkin ayrıca bkz. **MESH, BALIK, CUMARTESİ YASAĞI, DOMUZ, İNSAN.**

Özet

Tanrı'ya karşı gelen kimi insanlar, İsrailoğullarından bir topluluk, kimi hayvanlara dönüştürülmüşlerdir. Bunlar arasında "maymun"lara dönüştürülmüş olanlar da vardır. Ayetler, bunu açıkça anlatmakta. Hadislerse daha ayrıntılar içermekte.

➤MECUSÎ

"Mecus(î): "Ateş taparları". Zerdüştçülüğe Araplarca verilen ad.

Kur'an'da bir yerde geçer şöyle:

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِئِينَ وَالنَّصَارَىٰ
وَالْمَجُوسَ وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا إِنَّ اللَّهَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ
إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿١٧﴾

Hacc Suresi, ayet: 17

Anlamı (Diyanet'in)

Allah, doğrusu inananlar ve Yahudiler, Sâbiîler, Hıristiyanlar, Mecusîler, putataparlar arasında; Kıyamet günü kesin hüküm verecektir. Doğrusu Allah, her şeye şahiddir. (Hacc Suresi, ayet: 17.)

Açıklama

Fahruddin Râzî'ye göre: Şöyle bir bölümleme yapılabilir:

Peygamberliği kabul edenler var, kabul etmeyenler var. Kabul edenlerin bir kesimi gerçekten peygamber olanın peygamberliğini kabul ederler, bir kesimi de gerçekte peygamber olmayan, ama kendini peygamber olarak tanıtmış birini peygamebr tanırlar. Birinciler, Müslümanlar, Yahudiler ve Hıristiyanlardır. İkincilerse *Mecusîlerdir.* Sâbiîlerse; Yahudilerle Hıristiyanlar arasında bulunmaktadır. (Bkz. **SÂBİÎLİK**) Peygamberliği kabul etmeyenlere gelince: Bunlar, putataparlardır. (Bkz. Râzî, E't-Tefsiru'l-Kebîr, c. 23, s. 18.)

Râzî'nin, "peygamber olmadığı halde kendini peygamber olarak tanıtan kişi" (mütenebbi) derken anlatmak istediği, Zerdüşt'tür.

A- İslam ve Batı Dünyasında Zerdüşt ve Zerdüştçülük

1- İslam Dünyasında

Zerdüştçülüğün kutsal kitabı *Avesta*'nın en önemli bölümü sayılan ve "Şeytana karşı çıkış" anlamına gelen *Vendidad* adlı bölümü, Farsça aslından Arapça'ya çevirmiş bulunan Dr. Davud Çelebi (Musullu), bu kitabın başında Zerdüşt'ün ve Zerdüştçülüğün eski Müslüman yazarların kitaplarında nasıl yer aldığını yansıtmak için Taberî'nin Mes'udî'nin tarihlerinden ve Şehristanî'nin kitabından aktarmalarda bulunmakta:

"Hişam diyor ki, Buştasb (Keybustasb, Kuştasf biçimlerinde de geçer) zamanında, *Mecusîler peygamberleri olarak kabul ettikleri Zerâdeşt* (*Zerdüşt*) ortaya çıktı. Filistin halkından kutsal kitap (Tevrat) bilirlerinden bir kesimin ileri sürdüğüne göre Zerâdeşt, Ermiya (Yeremya) Peygamber'in kimi öğrencilerinin hizmetinde, bu Peygamber'e bağlı ve bu Peygamber katında çok değerli bir kişiydi. Sonra ona hainlik etti, Peygamber'i yalanladı. Peygamber de ona kötülük getirmesi için Tanrı'ya yakardı. Bunun üzerine Zerâdeşt alaca hastalığına yakalandı. Sonra Azerbaycan'a gidip orada Mecusîlik dinini kurdu..." (Bkz. Kitabu'l-Vendidad Ehemmi Kütübilleti Teteellefü Minhâ Avesta, s. 6, 1952 Musul, Matbaatu'l-İttihadi'l-Cedide.)

Böyle başlıyor Taberî'den yapılan aktarma. Şunlar da yer alıyor:

"Zerâdeşt (Zerdüşt), *Tanrı'dan vahiy ile aldığını ileri sürdüğü kitabını, 12 bin sığır derisine altın süslemeli olarak yazdırdı...*" (Bkz. aynı kitap, aynı yer.)

Mes'udî'den yapılan aktarma da şöyle başlıyor:

"Zerâdeşt, Azerbaycanlıdır. Ünlü olarak bilinen soyağacına göre Estiman (Esfiman ve Esbiman biçimlerinde de geçer) Oğlu Zerâdeşt'tir. Bu kişi, halk arasında Zemzeme diye bilinen ve Mecusîlerce Avesta olarak adlandırılan Kitabı Mecusîlere (Tanrı'dan) ileten *peygamberdir.* Mecusîlere göre, Zerâdeşt (Zerdüşt), akıllara durgunluk veren mucizelerle çıkmıştı onların karşısına. Genel ve özel konularda bilinemezleri ve geleceği, olaylar daha meydana gelmeden önce haber veriyordu. Özel konularda: 'Filanca kişi (Zeyd), falanca gün ölecek, filanca kişi şu gün hastalanacak, falanca şu gün doğacak... türünden haber vermekteydi. Bu kitabın (Zerdüşt'ün kitabı Avesta'nın) alfabe harflerinden 60 harfi içeriyordu. Hiçbir dilde, bundan daha çok harf yoktur.(...) Zerâdeşt, toplumuna bu kitabı o nitelikte getirmiştir ki, *benzerini meydana koymaya güçyetiremiyorlardı.* Ne anlattığını tam anlamıyla an-

layamıyorlardı da.(...) Bu kitap, *12 bin sığır derisine altın harflerle yazılmıştı. Ödülleri içeren söz vermeler, cezaları içeren uyarılar, buyruklar, yasaklar ve dinsel yasalardan daha başka kurallar ve ibadetler yer alıyordu.* (Büyük) İskender zamanına değin (İran'da) tüm krallar, bu kitabın hükümlerini uyguladılar. Dârâ (II. Dareios, egemenliği: İÖ 424-404) Oğlu Dârâ (III. Dareios, egemenliği: İÖ 335-330)'yı öldürmesinin (oysa öldüren, Dareios'un yanında bulunan Baktriyan Satrapı Bessos'tu.) gerçekleştiği zamana değin. O zaman *İskender, bu kitaptan kimi kesimleri yakmıştı.* (...) Zerdüştçüler sonra, inanırları bu kitabı anlayamadıkları için *bir yorum* (*açıklama*) yaptılar ve '*Zend*' adını verdiler..." (Bkz. aynı kitap, s. 7, 8.)

Yazarın Mes'udî'den yaptığı alıntıda, Avesta'nın "tefsirinin tefsiri"nin yani yorumun yorumunun yapıldığı, dahası: "Tefsirinin tefsirine de tefsir yazıldığı" belirtiliyor.

Aynı alıntıda, Zerdüş'çülüğü kabul eden hükümdarın halkı da bu dine zorladığı ve bu dini kabul ettirdiği, kabul etmeyenleri öldürttüğü anlatılıyor. Şu çok önemli açıklamayla birlikte:

"*Bu dinden önce, Sâbiîlik dininin inanırları demek olan* ***Hanîflerin*** *inancında bulunuyorlardı...*" Bkz. **SÂBİÎLİK.**

Aynı alıntıda, Avesta'nın "*21 sureden oluştuğu*" da açıklanıyor. (Bkz. s. 9.)

Kitabın "özel bir yazı biçimi"yle yazıldığı ve bu yazı biçimine Mecusîlerin, "din yazısı" anlamına gelen bir deyim kullandıkları belirtiliyor. (Bkz. s. 9.)

Bu arada "beş *kadim*"in (kadîm:her zaman varolagelmiş ve öylece sürüp gidecek olan) de sözü edilmekte:

"Mecusîlerin inandıkları *beş kadim* de yer alıyor (Avesta'da): ***Ürmüz*** (Hürmüz, Ürmüzed, Hürmüzed biçimlerinde geçmekte. Anlatılmak istenen: ***Ahura Mazda***.) Yüce Tanrı'dır bu. ***Ehrimen*:** Bu da kötü *Şeytan*'dır. ***Gâm***: Zaman. ***Cây***: Mekân. ***Hevm*** (Mecusîlerin Hevmi dedikleri yasemine benzer ve Zerdüşt'çülerin kurbanlarını ve ibadetlerini sunarlarken bulundurmak zorunda oldukları kutsal bitki)..." (Bkz. s. 10.)

Aynı açıklamada şu açıklamanın da yer aldığı görülmekte:

"Kitap yazarı İslam Tanrıbilimcilerinden ve Zerdüştçülere karşı çıkmak amacına yönelmiş olanlardan geçmiştekiler ve onları izleyenler (selef ve halef), Zerdüştçüleri anlatırlarken şöyle derler:

"Zerdüşt"çülere göre: Tanrı düşündü. Tanrı'nın bu düşünmesinden bir kötülük (şerr) doğdu. Bu, ***Şeytan***'dır. Tanrı onunla anlaştı, ona, sınav vereceği bir zaman boyunca süre tanıdı...

"İslam Tanrıbilimci yazarlar, Zerdüştçülerden bu ve benzeri şeyler aktarır görünerek söz ederler. Oysa Zerdüştçüler bunları kesinlikle kabul etmezler. Zerdüştçülüğün görüş ve inanışları olarak ileri sürülen bu tür inançları benimsemezler. Sanıyorum ki, bu tür hikayeler, onların halk kesiminde anlatılanları duyanlardan aktarılmıştır. Sonra tümünün inancıymış gibi ileri sürülmüştür." (Bkz. s. 10.)

Yazarın, Şehristanî'den yaptığı alıntı da şöyle başlamakta:

"*Zerdüştçüler*: Kral Lehrasb Oğlu Kuştâsf (Viştaspa) zamanında ortaya çıkan Buruşeb (Puruşaspa) Oğlu Zerâdeşt (Zerdüşt) inanırlarıdır. Babası Azerbaycanlı, anasıysa Reyli'dir. Anasının adı: Duğd (Dughahova)."

Şöyle sürüyor:

"Zerdüştçüler ileri sürerler ki, kendilerinin de peygamberleri ve kralları vardı. İlk kralları, Keyumers'tir (Zerdüştçülerin Adem'i niteliğinde). Yer yüzüne ilk sahip olan kişidir. Yerleştiği yer: Istahr (persepolis). (...) Sonunda egemenlik Lehrasb Oğlu Kuştasf'a (Vistaspa'ya) geçti. Bilge Zerâdeşt (Zerdüşt), onun zamanında ortaya çıktı. İleri sürerler ki, ilk kutsal kitaplarda ve en yüce kitapta söz konusu olan zamanların birinde, yaratıklarından, ruhsal (ruhânî) varlıklar yarattı. Aradan *3 bin yıl* geçince, iradesi bir ***ışık*** (***nur***) biçiminde gerçekleşti. Parlayan bir ışık. *İnsan biçiminde bir yapıda belirmişti.* Gözde meleklerden 70 tanesini onun çevresine koyup ona baş eğdirdi (secde ettirdi) Tanrı. Sonra güneşi, ayı, yıldızları, yeryüzünü ve insanoğullarını yarattı. Bunlar da *3 bin yıl* kıpırdamadan kaldılar. Tanrı sonra Zerâdeşt'in (Zerdüşt'ün) ruhunu, bir *ağaçta* yarattı. Kökünü yüceler yücesi olan bir dünyada (âlâ illiyyin) yaratıp Azerbaycan dağlarından Esmoyzahr diye bilinen bir dağın tepesine dikti. Sonra Zerâdeşt'in (Zerdüşt'ün) kişiliği, bir inek sütüne karıştı. Sütü, Zerâdeşt'in babası içince meni oluştu. Meni et parçasına dönüştü. Bunlar, Zeradeşt'in anasının dölyatağında gerçekleşirken, şeytan ve benzeri düşmanlar, onu yok etmeye çalıştılar. Anasına gökten bir ses geldi: Kurtulacağı bildiriliyordu. Kurtuldu. Çocuk dünyaya gelirken, bu olayı herkesin duymasını sağlayacak biçimde (kahkahayla) güldü. Düşmanları Zeradeşt'e kötülük düzenleri kurdular; götürüp sığırların, atların ve kurtların uğrak yeri olan bir alana (çiğnensin diye) koydular. Ama bu hayvanların tümü, onu (çiğnemek şöyle dursun) korumalarına alıp önünde durdular, korudular. Büyüdü Zeradeşt. *30 yaşına gelince, Tanrı onu nebi ve resûl (kitaplı peygamber) olarak halka gönderdi. Kral Kuştasf'ı dinine çağırdı, o da kabul edip bu dine girdi. Zerâdeşt'in dini, Tanrı'ya kulluk (ibadet) şeytana karşı çıkış, iyi olan yolu gösterme, kötü olanı yasaklama ve pis olanlardan kaçınmayı içeriyordu*".

Zerdüşt Ne Diyordu?

"Zerâdeşt şöyle diyordu:

'***Işık*** *ve* ***karanlık,*** birbirinin karşıtı iki ilkedir. ***Yezdân*** (Tanrı) ile ***Ehrimen*** (Şeytan) da öyle... *Bunlar, evrendeki varlıkların başlangıcını oluştururlar. Tüm varlıkların bileşikleri, bunun ikisinin karışmasından doğmuştur.* Biçimler de (varlıklar) bu bileşkelerin değişik türlerinden meydana gelmiştir. *Yaratıcı Tanrı, ışığın da, karanlığın da yapıcısı ve yaratıcısıdır. Tek'tir O. Ortağı ve benzeri yoktur.* (...) Ama iyilik-kötülük, sağlamlık-bozukluk, temizlik-pislik... hepsi; ***ışıkla karanlığın karışmasından*** doğmuştur. Bunlar karışmamış olsalardı, evren olmayacaktı. Bunlar karşı karşıya gelirler, yenişmeye çalışırlar. Işık karanlığı ve iyi kötüyü yenene dek bu böyle sürer. Sonra iyi-iyilik kendi dünyasına, kötü-kötülük de kendi dünyasına çekilir. (Birincisi yücelirken ikincisi alçalır.) İşte kurtuluşun kaynağı da budur. Yaratıcı Tanrı, varlıkları oluşturmakta gerekli gördüğü bir nedenden ötürü iç içe kılıp karıştırmıştır ışıkla karanlığı..." (Bkz. aynı kitap, s. 10-12.)

2- Batı Dünyasında

Musullu Dr. Davud Çelebi, Zerdüştçülük konusunda, batı dünyasından da Clément Huart'dan aktarma yapıyor:

Alıntıda, konuya ilişkin ilk zorluğun, "bu dinin peygamberi"nin adının "biçim" ve "yorum"uyla başladığı belirtilerek girilmekte konuya. Sonra şöyle denmekte:

"Zerdüşt'ün yaşadığı zamanı belirlemek de güçtür. Yunan ve Latin yazarları bu zamanı, *milattan altı bin yıl öncesine* değin götürmekteler. Ancak onlar bu bilgileri, bu öykünün geçtiği onaylanamaz bir çevreden almış bulunuyorlar." (Bkz. aynı kitap, s. 13.)

a) Zerdüşt'ün Yaşadığı Yüzyıl

Önce şöyle bir soru sorulduğu görülmekte bilim ve inceleme çevrelerinde:

Zerdüşt gerçekten yaşamış bir kişi midir? Yoksa uydurma mıdır?

Kimileri gerçekten yaşadığını kabul ederken, kimileri kabul etmemekte.

Ömer Rıza Doğrul, şunları yazmakta: (Kimi yerleri Türkçeleştirilerek alınmıştır):

"Bugünün bilim adamlarından bir kesimi, *Zerdüşt adında bir adamın yeryüzünde yaşamış olduğuna inanmıyorlar.* Bunlara göre Zerdüşt, önceden tanık olunan büyük dinsel ya da siyasal gelişmeleri açıklayabilmek için, daha sonraki kuşakların uydurdukları söylencesel kişiliklerden biridir. Dahası: Bunlara göre; ***Musa,*** Mahavira, Buda, Lao-Tzu (Lao-Tseu), Krişna ve ***İsa,*** hep böyledir ve *bunların hiçbirinin tarihsel bir değeri yoktur.* Hepsi de, yavaş yavaş olgunlaşan, kişilik-dışı nitelik taşıyan olayları ve hareketleri dramatize etmek ve kişileştirmek için *uydurulmuş kimselerdir.*

"Doğrusunu isterseniz, bu görüşte olanların ileri sürdüklerine karşı, söz götürmeyecek kesinlikte bir kanıt ileri sürerek bu büyük kişiliklerin tarihsel varlığını kanıtlayabilecek güçte değiliz. Çünkü elimizde ne bir taş üzerine kazılmış bir yazıt, ne de bu kişiliklerin çağdaşlarınca yazılan ve yüzyılları aşarak elimize geçebilmiş bir yazı vardır. Bunlara ilişkin ne varsa hepsi, daha sonraki kuşaklarca yazılmış menkıbe türünden birtakım geleneklerden oluşmaktadır.(...)

"Bu böyle olmakla birlikte, birçok bilim adamı, bunların en güç kabul edenleri bile, bu geleneklerin kaynağının, gerçeklerden hiç değilse birtakım izleri taşıdığını kabul ediyorlar. Bunların böyle davranmalarının nedeni, Musa, Buda ve İsa gibi kişiliklerin tarihte yaşamış kişiler olduklarını kabul etmenin, kabul etmemekten daha çok aklımızı ve mantığımızı doyuruyor olmasıdır. Çünkü yeni bir hareket, yeni bir dinsel etkinlik ortaya çıktığına göre, bu işi yöneten bir rehber, bir kılavuz da bulunuyordu. Yapılan her şeyin bir yapanının bulunduğuna inanmak, bulunmadığına inanmaktan daha kolaydır.

"Ne var ki Zerdüşt'ün tarihte yaşamış bir kişi olduğunu, başka bir temele güvenerek kabul etmeye imkân bulunmadığını unutmamak gerekir.(...) İranlıların kutsal kitapları olan Avesta, Gatha'lar adını taşıyan birtakım nefesleri içine almaktadır ve bunların Zerdüşt'e ait olduğu olasılığı vardır. Ama bunların hangi yüzyıla ait olduğunu bilen yoktur." (Bkz. Doğrul, Yeryüzündeki Dinler Tarihi, s. 155, 156, İstanbul, 1958.)

Félicien Chüllaye'ın "Dinler Tarihi"nde de (Samih Tiryakioğlu çevirisinde) şöyle denmekte:

"Yunanlıların Zoroastres, Romalıların Zoroaster, Fransızların Zoroastre diye adlandırdıkları Zarahustra'nın, yani Zerdüşt'ün tarihen var olduğuna itiraz edilmektedir. Avesta'yı çok güzel yorumlanmış olan Fransız James Darmesteter ona, *tapınıştan doğma bir tanrı Haoma*'nın cisimleşmiş biçimi gözüyle bakar. Hollandalı Kern ise, onu bir *güneş efsanesinin kahramanı* sayar. Bununla birlikte birçok başka eleştiriciler, onda, tarihsel bir şahsiyet görmektedirler. Örneğin Nathan Söderblom da böyle düşünmektedir ve şunları yazmaktadır:

'*Avesta*'daki din, kendiliğinden oluşmamıştır. Bir *kurucudan* çıkmadır.(...) Avesta'daki inançlar, eski Arya diniyle, eski İran putataparlığıyla karşılaştırılırsa, bir ıslahatın istenip gerçekleştirildiği ve aynı yerde de yeni bir dinin kurulmuş olduğu, açıkça görülecektir.' " (Bkz. İstanbul, 1972, s. 133.)

Öyleyse ne zaman yaşamıştı?

Sorunun karşılığı için önce, Dr. Çelebi'nin Clément Huart'tan yaptığı alıntıya dönelim:

"Bununla birlikte Parsiler'in, Bendhîş adı verilen kutsal kitaplarının, Pehlevî metninin de desteklediği bir aktarmalarına göre *Zerdüşt, M.Ö. 7.-6. yy'da yaşamıştır.* Bu tarih, çağımızın bilim adamlarının çoğunluğunca kabul edilen bir tarihtir.

" '*Gatha'lar*' *adıyla bilinen 'Tesbihler Kitabı*' (duaları, tarihsel anlatımları da içeren ilahiler, nefesler ki, *Avesta* metinlerinden *Yaşna* ya da *Yasna* adı verilen bölüme, M.Ö. VI. yy'da girdiği savunulmakta), *bu peygamberin* (*Zerdüşt'ün*) *adından söz etmekte. Bu tesbihlerse, yazıldığı dilin eskiliğine bakılırsa,* en azından, (Kral Kirus'un *M.Ö. VII. yy'da kurduğu*:) Birinci Ahaminler adlı Krallar sülalesinin dönemine değin gitmekte. Doğubilimci West, konuyu adamakıllı incelerken, bu tarih için M.Ö. 660 ile M.Ö. 583 arasını sınır olarak göstermiştir." (Bkz. Vendidad, Dr. Davud Çelebi'nin Fransızca'dan Arapça'ya çevirisi, s. 13, 14.)

Başka dinler tarihi kitaplarında:

Félicien Challaye şöyle diyor:

"(Zerdüşt) hakkındaki kronolojinin kesin olmadığı muhakkaktır. Genel olarak onun *M.Ö. VII veya VI. yüzyılda* yaşamış olduğu *kabul edilmektedir.* Bununla beraber başka bir din tarihçisi olan Clemen (Huart), Zerdüşt'ün M.Ö. 1000 yılında yaşadığını ileri sürmüştür." (Bkz. Samih Tiryakioğlu çevirisi, s. 134.)

Ömer Rıza Doğrul da aynı konuya ilişkin şunları yazmakta:

(Geleneklere göre Zerdüşt, M.Ö. 600 yılında doğmuştur. Fakat Zerdüşt'ün milattan bin yıl önce doğmuş olma olasılığı da vardır. Yunan klasikleri, bir yanlış nedeniyle onu, milattan 6 bin yıl önce doğmuş gösterirler. Çağdaş bir teosofist yazar da onun, milattan 20.000 yıl önce doğmuş olduğu halde Zerdüşt adını taşıyan yedinci peygamber olduğunu ileri sürmüştür. (...) *Fakat Zerdüşt üzerinde en yetkili kişilerden ikisi, yani Casartelli ile Jackson, uzun araştırmalardan sonra onun, milattan önce 660-583 yılları arasında yaşadığına hükmediyorlar.* Öyleyse Yahudiler, Zerdüşt yaşarken Babil'e götürülmüşler, onun ölümünden kısa bir zaman sonra da büyük Kuraş (Kirus) tarafından Kudüs'e iade olunmuşlardı." (Bkz. Doğrul, Yeryüzündeki Dinler Tarihi, s. 157.)

b) Zerdüşt Nasıl Bir Anadan Doğmuştu?

Yani anne "bekar" mıydı, "evli" miydi?

Ömer Rıza Doğrul'dan (kimi yerler Türkçeleştirilmiştir):

"Geleneklere göre *Zerdüşt, hiçbir erkekle cinsel birleşmemiş olan bir bâkirenin oğludur. Bu nedenle, Zerdüşt'ün doğumu da* (*Hıristiyanlık'ta olduğu gibi*) *bir* ***Teslis'e*** (*üçlemeye*) *götürmüştür*: Birincisi 'şan ve şeref', ikincisi 'koruyucu ruh', üçüncüsüyse 'maddi gövde'. Geleneksel anlatılara göre Zerdüşt'e annesi olağanüstü (mucizeli) biçimde gebe kaldıktan sonra, yığın yığın mucizeler görülmüş ve Zerdüşt bu nedenle yok olmaktan kurtulmuştur. Çünkü cinler, onun doğmasına engel olmak, doğduğu anda onu boğmak istemişlerdi. Ama başaramamışlardı. Sonuçta bu olağanüstü çocuk doğmuş ve dünyanın dört bir yanında işitilen bir zafer kahkahası onun dünyaya gelişini kutlamıştı." (Bkz. Doğrul, Yeryüzündeki Dinler Tarihi, s. 157.)

c)Zerdüşt Nereliydi?

Clément Huart'dan aktarma:

"Zerdüşt'ün doğum yeri, Mecusîlerin (Zerdüşçülerin) yoğun olduğu Medya (Méide: İran'ın kuzeybatısında bir kesim. Medyalılar burada, M.Ö. I.bin yılda yaşamışlardı), özellikle de bugün Azerbaycan adı verilen 'Atropatene Medyası'dır. Ama anlaşıldığına göre Zerdüştçülük, doğu kesiminde, Belh'te de kendisine önemli bir güç kaynağı ve destek bulmuştur..." (Dr. Davud Çelebi'nin aktarması, aynı kitap, s. 14.)

Ömer Rıza Doğrul da: "Bir aktarmaya göre Zerdüşt, İran'ın kuzeybatısında doğmuştur..." diyor. (Bkz. Doğrul, aynı kitap, s. 157.)

d) Zerdüşt'ün İleri Sürülen Peygamberliği

Ömer Rıza Doğrul'dan (kimi yerler Türkçeleştirilmiştir):

"Zerdüşt'ün on beşinden otuz yaşına değin ne yaptığına ilişkin bilgi çok azdır. En güçlü olasılık, onun bu sırayı, *bilgi edinmek için* uğraşmakla geçirmiş olmasıdır.(...)

"Zerdüşt'ün, otuz yaşına varana dek uzun bir düşünceye dalma dönemleri geçirdiği ve bunun için, kırlarda dolaştığı geleneklerden ve menkıbelerden anlaşılıyor. Zerdüşt'ün inanırları, onun, kendi-kendine tazelenen bir peynir parçasıyla yıllarca yaşadığını söylüyor ve Zerdüşt'ün, göksel bir ateşle aydınlanan bir *mağarada* kaldığını anlatıyorlarsa da, bunlara inanmak zorunda değiliz. Belki de onun *mağarasını* aydınlattığı söylenen ateş, bir elektirk fırtınasıydı, ya da bir yanardağ patlamasıydı.

"Ne var ki *onun* (*Zerdüşt'ün*) *bir mağaraya çekilmesi üzerinde durmak gerekir. Muhakkak bu genç, insanların yazgısını ilgilendiren konularda ciddi olarak düşünen kimseler arasında yer alıyordu ve bu düşüncelerine bir düzen vermek için bir mağaraya çekilmekten başka yol bulamamıştı.* Onun sıradan bir genç olmadığı, bu dönemine ilişkin geleneksel aktarmalardan anlaşılıyor.(...)

"... *O da Musa gibi göçebe kabileleri biraraya getiren ve yeni bir dinin etkisiyle bir millet yaratan bir büyük kılavuz* (*önder*) *olmuştu. Anlaşılan Zerdüşt, kırlarda ıssız yerlerde dolaştığı ve düşündüğü sıralarda, bu işi başarmak için gereken planı hazırlamış ve onunla toplumuna gelişmeye yönelik adımları attırmak istemişti. Bu yön, onun* **peygamberliğinin** *bir aşamasını oluşturur.*" (Bkz. Doğrul, aynı kitap, s. 159, 160.)

Doğrul, Zerdüşt'ün peygamberlikle biçimlenen Tanrısal gelişmesini de anlatıyor:

"Zerdüşt inanırları daha sonra, onun bu tecelliye ermesini, tarihlerinin başlangıcı saymışlar ve Kral Viştaspa egemenliğinin otuzbirinci yılını, kendi dinlerinin ilk yılı tanımışlardır. Zerdüşt, Artavahisto ayının on beşinci günü, yani *M.Ö. 5 Mayıs 630'da* seher vakti bu ilahi tecelliye ermişti.

"Aktarmalara göre, o gün seher vakti Zerdüşt, kutsal ırmak Daiti'nin üçüncü ırmağının kıyısı üzerindeymiş. Kendisi kutsal sudan biraz aldıktan sonra, parlayan bir değnek taşımakta olan bir kişinin kendisine doğru geldiğini görmüş. *Gelen zat,* Vohu Manah (Vohu Mano:Doğru olan düşünce) adlı *melekti.* Ve bir insandan dokuz kat büyüktü. Bu melek, ona, gövdesini bir yana bırakarak (cisimli gövdeden soyulup ayrılarak) kendisini izlemesini, çünkü Büyük Ahura Mazda'nın ve kutsal meleklerin götürmek istediğini söylemiş..." (Bkz. Doğrul, aynı kitap, s. 161.)

Clément Huart'tan:

"... (Zerdüşt) 20 yaşına girdiği zaman, *peygamberliğe hazırlanmak için insanlardan ayrılıp bir yana çekildi.* Peygamberliğe aday olduğu anlaşılıyordu. *30 yaşına* gelince de kendisine inen vahiy olayı gerçekleşti. O sırada, Azerbaycan'da olduğu söylenen 'Daitya' (Daiti) ırmağının kıyısında bulunuyordu. Baş melek ('Amşspanda: Ameşas Spanta:Ölümsüz ulular' adlı ve meleklerden oluşan 'Bakanlar Kurulu'nun başı, yani Başbakan) Vohu-Mano (doğru olan düşünce) görünmüştü ona. Bu melek, onu Tanrı'nın *Arş*'ına (Tanrı sarayına, Tanrı katına) götürdü ve Tanrı, onunla konuştu." (Dr. Davud Çelebi'nin aktarması, aynı kitap, s. 14.)

B- Zerdüştçülükte Neler Var?

1- Zerdüştçülüğün İnanç Temelleri

Zerdüşt'ün başlangıçta temel aldıkları şöyle özetleniyor:

• *Ahura Mazda'ya ibadet* (Tanrı'ya kulluk).
• *Meleklere inançla saygı.*
• *Cinlere ve şeytanlara lanet.*
• *En yakınla evlilik.*

Bu dört temel ilke sıralanırken, Zerdüşt'ün, tepkiler nedeniyle, sonuncu ilkeden vazgeçtiği ileri sürülür. (Bkz. Doğrul, aynı kitap, s. 162, 163.)

2- Yaratılış Evreleri ve Yaratıklar

Zerdüştçülükte, evrensel boyutlar içinde yaratışlar ve yaratıklar evrelere ayrılırken "evrenin ömrü" de anlatılmakta. Bu anlatışa göre dünyanın da içinde bulunduğu evrenin "yaşam süresi", *12 bin yıl* olarak belirlenmekte: Her biri 3 bin yıl olan "dört evre" (dört devir) var:

Birinci evre: "Ruhânîler" kesiminin yaratılması. 3 bin yıl sürdü. Bu evrede "Ehrimen" (kötücüllerin başı olan şeytan) "karanlıklar"dan çıkıp kendini göstermiştir. Işık, onun hakkından gelmekte. Hürmüz (Tanrı), ona "barış" önerdi. Ama o, kabul etmedi. Hürmüz bu kez savaş açtı ona. 9 bin yıl sürecek olan bir savaş. Bilinmekte ki, bu savaşın sonunda, o kötü ruh yenilecek ve yok olacaktır.

İkinci evre: "Madde ve maddeli olanlar" kesiminin yaratılması. 3 bin yıl sürdü. Hürmüz bu dönemde, Ameşas Spanta" diye adlandırılan, "ölmez ulular" niteliğiyle önemleri ve özellikleri belirtilen "yönetici-komutan melekler"i yarattı. Göğü, suyu, toprağı, bitkiyi, hayvanı ve insanı da bu dönemde yarattı. Yine bu dönemde, Ehrimen de (şeytan) yaratır oldu. Şeytanları ve kötü ruhları yarattı.

Üçüncü evre: İyi-kötü, iyilik-kötülük savaşı. Bu da "ilk insan Keyumers"ten, Zerdüşt'ün "peygamber" olarak ortaya çıkmasına, ve Kral Viştaspa'nın Zerdüştlüğü kabul etmesine, yeni dini "bir iyileştirme" çerçevesinde benimsemesine değin sürdü. Bu süre de 3 bin yıldır. *İyilikle kötülük arasındaki savaş,* bu evrede başladı.

Dördüncü evre: Zerdüşt'le başlayan ve "hesap ve hesaplaşma" (Kıyamet) gününe değin sürecek olan evre: 3 bin yıl.

Dört evredeki sürenin toplamı: *12 bin yıl.* Sonunda: *Kıyamet.*

3- Karşıt Güçler: Melekler ve Şeytanlar, Devler

a) Melekler

Zerdüştçülükte binlerce meleğe inanılır. Ancak, meleklerin "rütbe"leri, önem dereceleri hep bir değildir. Sıradan olanları, ileri gelenleri ve en ileri basamakta bulunanları vardır.

Genel Komutan ve Bakanlar Kurulunu Oluşturan 6 Melek

Zerdüştçülükte (Mecusîlikte) Bakanlar Kurulu, 6 melekle hepsinin başı, Başbakan durumundaki *Ahura Mazda*'dan oluşmaktadır. Ahura Mazda, inançlarınca Tanrı'dır.

Birinci Melek

Adı: Vohu-Meno (Vohu Menah). "Doğru düşünce" anlamına gelir. "Behmen" diye de bilinir. "Behmen", aynı zamanda İran güneş takviminde 11. ayın adıdır.

Görevi: Zerdüşt'e "vahiy" getirdiğine ve "yararlı hayvanlara baktığına" inanılır.

İnanırlarına göre, bu melek, Zerdüşt'e neler yapması gerektiğini anlatırken "yararlı hayvana her zaman önem vermesini ve iyi bakmasını" da öğütlemişti.

İkinci Melek

Adı: Aşa-Veheşta. "En güzel erdem, dürüstlük" anlamına gelir. "Ürdi Bihişt (Erdibihişt)" diye de bilinir. Aynı zamanda, İran takviminde, 2. ayın adı.

Görevi: "Ateş Bakanı" olarak görev yapar. Zerdüşt'e, her tür ateş konusunda saygılı ve dikkatli olmasını öğütlemiştir. Yani böyle inanılır.

Üçüncü Melek

Adı: Hışatra (Ihşatra)-Veiriya. "Ulaşılmak istenen egemenlik, güç" anlamında. Daha çok "Şehriver" diye bilinir. Aynı zamanda İran takviminde 8. ayın adı.

Görevi: "Madenler Bakanı" olarak görev yapar. Zerdüşt'e, "madenler"den ve nasıl yararlanılması gerektiğinden söz etmişti. İnanılan böyle.

Dördüncü Melek

Adı: Spenta Armaiti. "Değerli hoşgörü" anlamında. "Sfendarmiz" biçiminde de söylelnir. Daha çok "İsfendar" olarak bilinir. "İsfendar" aynı zamanda, İran takviminde 12. ayın adıdır.

Görevi: "Toprak ve Sınır Bakanı" olarak görev yapar. Zerdüşt'e toprağı ve "sınırların ötesi"ni düşünmesini öğütlemişti. Zerdüştçülük'teki inanca göre...

Beşinci Melek

Adı: Haur (ya da: Faur)-Vatat. "Sağlık" anlamında. Daha çok "Hurdad" diye bilinir. Aynı zamanda İran takviminde 3. ayın adı.

Görevi: "Sular Bakanı" olarak görev yapar. Zerdüşt'e, "su"yun yararını ve önemini anlatmıştı. İnanırlarına göre.

Altınca Melek

Adı: Emurtat. "Sonsuzluk" anlamında. Daha çok "Murdad" diye bilinir. Aynı zamanda İran takviminde, 5. ayın adı.

Görevi: "Bitkiler Bakanı" olarak görev yapar. Zerdüşt'e "bitkilerin yararlarından ve öneminden söz etmişti. Yine inanırlarına göre.

İleri sürüldüğüne göre, bu yüksek dereceli meleklerin, Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam'daki karşılığı, "Cebrail, Mikâil..." diye sıralanan meleklerdir. Ki, İslam'da bunlara "mukarreb (gözde) melekler" denmektedir. Doğubilimciler, Zerdüşt'çülük inancındaki altı yönetici melek inancının, "Yahudilik'teki inançtan daha eski olduğunu" ileri sürmekteler. (Bkz. Vendidad, Dr. Davud Çelebi, çevirisi, Musul 1952, Matbaatu'l-İttihad, s. 19. Dr. Davud Çelebi, bu bilgiyi, Clément Huart'tan aktarmakta. O da başka araştırmacı doğubilimcilerden...)

6 meleğin oluşturduğu kurula "***Ameşas Spenta***", yani "***Ölümsüz Ulular***" denmekte.

"Ölümsüz Ulular Kurulu" ve "El Mele'ül-A'la"

Kur'an'da geçen ve "en yüceler kurulu" anlamına gelen "el meleü'l-a'lâ"yı, Kur'an ayetlerinden, yorumlarından ve hadislerden anlaşıldığına göre; "yüksek dereceli melekler" oluşturmaktadır. İlgili bilgi ve ayetler için bkz. **MELEK, CİN, GÖK, VAHİY.**

"Ölümsüz Ulular"ı oluşturan ve "iyi, yararla işler" alanında birer "bakan" durumunda bulunan "en yüksek dereceli 6 melek"ten sonra, "rütbe"leri daha aşağı derecede olan "yazata"lar gelmekte. "Yazata"lara, "ibadet edilmeyi hak etmişler" anlamı verilmekte. Bunlar da birer melek ya da "yarı-tanrı" sayılmaktalar. Sayılarının 24 olduğu ileri sürülmekte. (Bkz. Vendidad, Dr. Davud Çelebi çevirisi, s. 19.) Sayılarının binlere bile çıkarıldığı görülmekte.

"Yazata"ların da içinde bulunduğu melekler en başta ikiye ayrılmakta:

"Göklü (Göksel) Melekler" ve "Yerli (Yersel) Melekler"

Göklü (semâvî) melekler"in başında, "en büyük Yazata" sayılan Ahura Mazda (Tanrı) bulunmakta. "Yerdeki melekler"eyse "Zerdüşt kumanda etmekte". (Bkz. Vendidad, aynı çeviri, s. 20.)

Meleklerin Görevlerine Göre Türleri

Zerdüştçülük'te, melekler "görevlerine göre" de ayrılmakta:

Yargıç Melekler: "Yazata" denen meleklerden üçünün, *öbür dünyada* yargıçlık ettiklerine inanılmakta.

Israoşa (*Sraocha*): Boyun eğmenin simgesi. *Mitra* (*Mithra*): Aslında bir güneş-tanrı, "ışık ve gerçek (hakikat) tanrısı" olarak görülüp inanılmıştır. "Herşeyi aydınlık gördüğü"ne inanıldığı için "daha adaletli yargıda bulunacağı" düşünülmüştür. İran'da "Zerdüştçülük"le birlikte "Mithra dini"nden de söz edilmekte. Félicien Challaye, şöyle der: "Aktarıldığına göre Mithra, bir boğayı kendine boyun eğdirmiş, sonra da kurban etmiştir. Bütün canlı varlıklar bu boğanın kanından doğmuştur. Yaratıcı olan Mithra, yüce Tanrı'yla insanlar arasında bir aracı, ruhların kurtarıcısı olarak kalmıştır. Dayanılmaz bir ateş kılığına bürünerek bütün dünyanın yanıp tutuşmasını o idare edecek, bu ateş, Zerdüştîliğin karanlıkları tümüyle yokedecek olan Saoşyant'ı (geleceğine inanılan kurtarıcı) gibi, ölüleri diriltecektir. Böylece Mithra dini, evrensel kurtuluş vadeden bir din olmuştur ki, sayısız umutlar da bu kurtuluşa doğru yönelmiş bulunmaktadır.(...) Mithra dini, M.S. I. yy'dan başlayarak askerler ve onların doğulu yardımcıları tarafından uçsuz bucaksız Roma İmparatorluğu'na yayıldı. M.S. II. ve III. yy'larda birçok kimse bu dine girdi. İmparator Comodus bile Mithra dinine girdi. O zamanlar yığınlarda evrensel bir kurtuluşa erişme umudu vardı." (Bkz. Dinler Tarihi, çev. Samih Tiryakioğlu, s. 141, 142.) Ve *Raşnu* (*Rachinou*). Dürüstlük ve adalet meleği (yazata). Ayrıca "*bekçi melekler*" ve "*koruyucu melekler* (hafaza melekleri)" vardır. (Bkz. Vendidad, aynı çeviri, s. 20-25.)

b) Şeytanlar, Deva'lar (Devler)

Bunlar da sınıf sınıf:

En başta da yalan ve kötülük ülkesinin başkomutanı, karanlıkların egemeni olan ve Ahura Mazda'nın yerine geçmek için yanıp tutuşan şeytanlar şeytanı, iblisler iblisi: ***Angra Mainyu*** gelmekte. Bu iblis, ***Ehrimen*** diye de anılmakta.

Kötülükler Evreninin Bakanlar Kurulu

"İyilikler evrenindeki iyi ve yararlı işlere bakan ve kötülüklerle savaşan 7 üyeli bakanlar kurulu (üyelerin altısı melek, biri de Ahura Mazda, yani Tanrı)" olduğu gibi, iblisler iblisi Angra Mainyu'nun yani Ehrimen'in başkanlık ettiği ve ileri gelen şeytanlardan oluşan "bakanlar kurulu" da vardır. Bunlar da kötüleri, kötü ve zararlı işleri yönetmekte, iyilerle, iyiliklerle savaşmakta.

Angra Mainyu, yani Ehrimen, Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam'daki "İblis"in karşılığıdır. Yani bu dinlerde İblis neyse, Zerdüştçülük'te de Ehrimen odur. İblisler iblisinin başkanlık ettiği kurul üyelerinden üçüne, Zerdüşt inanırları, yani "Mecûsiler", Hinduluk'taki şu üç iyilik tanrısının adlarını, biraz değiştirerek vermekteler: *İndra, Serva* ve *Nasatia.* Bir de Aeşma (Aechma) adı verilen kin ve öfke şeytanı var. Bu şeytan, Yahudi yapıtlarında Asmode diye adlandırılmakta.

İblisler İblisinin yönetiminde *devler* (Devalar, Divler) de çok önemlidir.

"Devler"in İslam inancındaki karşılığı, "*kâfir cinler*"dir. Bunlar da "iyi"ler ve "iyilik"lerle savaşırlar durmadan. Bunlar da birer "şeytan" sayılırlar ve "aşağılık dünyanın, cehennemin sakinleri" diye nitelenirler.

4- Karşıt Güçler Arasındaki Sürekli Savaş: "Uhura Mazda" (Tanrı) Ordularıyla "Ehrimen" (Şeytan) Orduları Karşı Karşıya

a) "Ahura Mazda Orduları"

"İyicil ruh"u dile getiren Ahura Mazda (Tanrı) ile "kötücül ruh"u dile getiren Ehrimen (iblisler iblisi şeytan) savaşırlarken tek başlarına savaşmazlar. Her iki gücün de "asker"leri ve "ordu"ları vardır. Her iki gücün de sürekli bir "yaratma" durumunda olduğuna inanılmakta Zerdüştlük'te: Birincisi iyi, yararlı olanları yaratırken öbürü, kötüyü ve zararlı olanları yaratmakta. Birincisi "göksel (semavi) güçler"in, ikincisiyle "cehennem güçleri"nin ve "aşağılık güçler"in başında bulunmakta. Birincisi "aydınlıklar", öbürüyse "karanlıklar" egemen olsun istemekte. Zerdüştlük'te kuşku duyulmayan ve sürekli beklenen o ki, "Ahura Mazda" (Tanrı) orduları, "Ehrimen" (şeytan) ordularını yenecek ve "aydınlık"lar, "karanlık"ları boğacaktır sonuçta.

Ahura Mazda'nın "ordu komutanları", yukarıda anlatılmıştı: Aynı zamanda birer "bakan" olan altı melek (Ameşas Spentas: Ölümsüz ulular). Yine yukarıda belirtilmişti ki bunlar, "Cebrail, Mikâil..." diye sıralanan "mukarreb (gözde)" meleklerin, Zerdüşt'çülük'teki karşılıklarıdır. (Konuyu ve cinlerle, şeytanlarla savaşı karşılaştırmak için şu maddelere bkz. **ASKER, CİN, GÖK, İBLİS, ŞEYTAN, MELEK, VAHİY, ORDU, CEBRAİL, TANRI**.)

"Tanrı'nın orduları" anlamına gelen deyim, Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam kutsal kitaplarında da yer almakta:

Tevrat'ın "Mezmurlar" (Zebûr) bölümünde, şöyle denmekte:

"Ey bütün melekler! O'na hamdedin! Ey bütün *ordusu*! O'na hamdedin!" (148:2.)

Mezmurlar'da şöyle de denmekte:

"Ey gücüyle güçlü olan ve sözünün sesini işiterek buyruğunu yerine getiren melekleri! Tanrı'ya hamd ü senâ edin! Ey tüm *ordusu*! Ve ey isteğini yerine getiren hizmetçileri! Tanrı'ya hamd ü senâ edin! (Yani övün Tanrı'yı! O'nun büyüklüğünü, yüceliğini dile getirin!) (Bkz. Tevrat, Mezmurlar, 103: 20, 21.)

Tevrat'ın Tekvin bölümünde de şöyle dendiği görülmekte:

"Ve Yakub, yoluna gitti. Allah'ın melekleri ona rasgeldiler. Ve Yakub onları görünce şöyle dedi: '*Bunlar, Tanrı'nın ordusudur*'." (32:2.)

Kur'an'da da birçok yerde "Tanrı'nın orduları"ndan söz edilmekte. Savaşlarda, "Tanrı'nın ordularından melekler gönderildiği ve inanırlara güç kazandırıldığı" bildirilmekte. İlgili ayetler için bkz. **ASKER, BEDİR, MELEK.**

Bir ayette de şöyle açıklanmakta:

Sâffât Suresi, ayet: 173

وَاِنَّ جُنْدَنَا لَهُمُ الْغَالِبُونَ ﴿١٧٣﴾

Anlamı

Kuşku yok ki, yenecek olan, "*bizim ordumuz*"dur. (Sâffât Suresi, ayet: 173.)

Zerdüştçülük'te Ahura Mazda'nın, yani Tanrı'nın "ordular"ı, iyilik ve aydınlık kesimindeki yaratmalarla güçlenmekte. Ahura Mazda, ışığın-aydınlığın baskın gelmesi için sürekli iyiliği ve iyi olan şeyleri yaratıp ürettikçe

bu kesimdeki "ordular"ın hem asker sayısı, hem de nitelik yönünden gücü artmakta. Tüm hedef, "şeytanın orduları"nı yenmek ve "karanlığı boğmak"tır. Zerdüşt inanırlarına göre son aşamada, bu, kesinlikle gerçekleşecektir. Bu aşama, "kurtuluş aşaması"dır.

b) Ehrimen (Şeytan) Orduları

Ahura Mazda iyilik ve aydınlık kesimde yaratmalarda bulunurken, "Angra Mainyu" ve "Ehrimen" diye adlandırılan iblisler iblisi de boş durmamakta. O da kendi "ordu"sundaki asker sayısını ve gücünü artırma çabasını göstermekte. "Kötü"yü ve kötülüğü üretmekte durmadan. Karanlığın yoğunlaşmasına çabalamakta. Kötülük ve karanlık kesimindeki üretim oranında şeytanlar ve kötülük "dev"leri, kötülük "cin"leri çoğalmakta. Ahura Mazda'nın aydınlık kesimdeki iyilik melekleriyle daha güçlü savaşması için. Bunlar, "cehennem kesimi"nin güçleridir. Ve son aşamada kesinlikle yenilgiye uğrayacaklardır.

Kur'an'da, Şuarâ Suresi'nde şu açıklama var:

فَكُبْكِبُوا فِيهَا هُمْ وَالْغَاوُونَ ﴿٩٤﴾ وَجُنُودُ إِبْلِيسَ أَجْمَعُونَ ﴿٩٥﴾

Şuarâ Suresi, ayet: 94, 95

Anlamı

Onlar, azgınlar ve "*İblisin orduları*", tümüyle, tepetakla oraya (cehenneme) atılacaklardır. (Şuarâ Suresi, ayet: 94, 95.)

Mücadele Suresi'nde de şu açıklamanın yer aldığı görülmekte:

اسْتَحْوَذَ عَلَيْهِمُ الشَّيْطَانُ
فَأَنْسَاهُمْ ذِكْرَ اللَّهِ أُولَٰئِكَ حِزْبُ الشَّيْطَانِ أَلَا إِنَّ حِزْبَ الشَّيْطَانِ
هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿١٩﴾ إِنَّ الَّذِينَ يُحَادُّونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَٰئِكَ
فِي الْأَذَلِّينَ ﴿٢٠﴾ كَتَبَ اللَّهُ لَأَغْلِبَنَّ أَنَا وَرُسُلِي إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ ﴿٢١﴾

Mücadele Suresi, ayet: 19-21

Anlamı

Şeytan onlara egemen olup Tanrı'yı unutturdu onlara. Onlar "*şeytanın ordusu*"durlar. Bilesiniz ki zararlı çıkacak (yenik düşecek) olan o "şeytanın ordusu"nda olanlardır. Onlar ki Tanrı ve Peygamberi'yle sürekli çekişip savaşırlar. Onlar *aşağılık kesimdedirler.* Tanrı yazmıştır ki "*Ben ve Peygamber'im, kesinlikle üstün geleceğiz.*" Kuşku yok ki, Tanrı güçlü ve üstündür. (Mücadele Suresi, ayet: 19-21.)

Açıklama

"Ordu" anlamını verdiğimiz sözcük, Şûrâ Suresi'nde "cünûd" sözcüğüdür. "Cünûd", asker anlamına gelen "cünd"ün çoğuludur. Mücadele Suresi'ndekiyse

"hizb" sözcüğüdür. Bu sözcük "parti" anlamında da kullanılmakta ve "hizbu'llah"a "Tanrı partisi", "hizbü'ş-şeytan"a da "şeytan partisi" anlamı verilmekte. Bu nedenle, yukarıda, Mücadele Suresi'nin 19. ayetinde iki kez geçen "hizbü'ş-şeytan" deyimine, "şeytanın ordusu" yerine, "şeytanın partisi" anlamı da verilebilir.

Yukarıdaki ayetlerde, "Tanrı orduları"yla şeytanın ordusu (ya da orduları)" arasında "amansız bir savaş" olduğu ve sonuçta, "Tanrı ordularının üstün gelecekleri" dile getirilmekte. Zerdüştlük'te de anlatılan, aşağı yukarı bu.

Asıl Savaşan, İki İlke: İyilik-Kötülük, Işık-Karanlık

Tüm eski inançlarda da bunun işlendiği görülmekte. Özellikle doğu ve doğu kaynaklı inançlarda. Eski Mısır'da da iki gücün savaşı, çok belirgin biçimde göze çarpmakta: Bir yanda iyilik üreten Osiris (Oziris), öbür yanda kötülük üreten Set (Seth). İkisinin de güçleri vardır ve bunlar durmadan savaşmakta. Biri iyiliği, öbürüyse kötülüğü simgelemekte. (Türkçe bir kaynakta görmek için bkz. Prof. Dr. Afet İnan, Eski Mısır Tarih ve Medeniyeti, Ankara, 1956, s. 229.)

Kur'an'da da birbirinin tam karşıtı olan "hayır" ve "şerr"in, "nûr" ve "zulmet"in yani iyilik ve kötülüğün, ışık ve karanlığın önemle işlendiği görülmekte. Tanrı, insanları "karanlık"tan "ışığa" çıkarmak için buyruklar ve öğütler verirken, şeytan ve güçleri tam tersi olan doğrultuda, "ışıktan alıp karanlığa sürüklemekte". Sürekli savaş, bu iki kesim arasında olmakta. Bitimsiz bir savaş. Konuya ilişkin Bakara Suresi'ndeki bir açıklama aynen şöyle:

Bakara Suresi, ayet: 257

اَللّٰهُ وَلِيُّ الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا يُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِۜ
وَالَّذ۪ينَ كَفَرُٓوا اَوْلِيَٓاؤُ۬هُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُمْ
مِنَ النُّورِ اِلَى الظُّلُمَاتِۜ اُو۬لٰٓئِكَ اَصْحَابُ النَّارِۚ هُمْ ف۪يهَا
خَالِدُونَ ﴿٢٥٧﴾

Anlamı

Tanrı, inananların dostudur. Onları *karanlıklardan ışığı* çıkarır. İnanmazların dostuysa ***Tağût'tur.*** Onları *Işıktan, karanlığa* sürükler. Onlar; cehennemliktirler. Sürekli kalacaklardır orada. (Bakara Suresi, ayet: 257.)

Açıklama

Ayette geçen "tağût"a, "şeytan", "put", "kâhin" anlamları verilmekte. Aslında "tağût", azgınlığı, "şerr"i yani kötülüğü dile getiren bir sözcüktür, kötülüğe sürükleyenin simgesidir. Bkz. **TAĞÛT**.

Ra'd Suresi'nin 16. ayetinde de "*karanlık*"la "*ışık*"ın "bir olamayacağı" anlatılmakta.

İyilik ve Kötülük Savaşında Daha İyiye Doğru İlerleme, Evrensel Gelişme

Zerdüştçülük konusunda inceleme yapan, kitap yazan yazarlar bu konuda şöyle derler:

"Zerdüştçülük'te dünyanın bir tarihi vardır. Dünya, bir gelişme ve ilerleme, bir evrim yasasına boyun eğmekte. Bu yasa da, onu, içinde bulunduğu durumdan, ülküsel bir aşamaya doğru götürecektir. Ki, dünyada çalışır durumda olan tüm güçler, buna doğru yönelmek zorundadır. Zerdüşt'e göre dünya, bir plana boyun eğmekte. Tarihsel bir süreçtir. Birbirine karşıt güçler arasında amansız bir savaşım sürdüğü bir savaş alanıdır. Savaş sonunda bu dünyada ele geçecek olan şey de, işte bu mükemmel durumun çok güç koşullar altında doğmasıdır. Erdemli insanlar, bu durumun doğmasına yardım ettikten sonra, sonsuz bir mutluluğa kavuşacaklardır. Dünya, göğü, cehennemdeki iblislere karşı koruyan bir set olmalıdır. İnsan, her insan, sonucu bütün evrende iyiliğin görkemli yengisi olacak olan savaşa katılmalıdır. Böylece her insanın yaşamı, derin bir anlam, sonsuz bir değer kazanır."

İyilik ve Kötülük Savaşından Doğan Erdemli Ahlak

"Bundan da temeli dine dayanan ve tüm insancıl ödevlere çok geniş bir içerik veren bir ahlak çıkmakta: Ahura Mazda'nın davasına hizmet eden her şey iyidir, onun zaferine karşı çıkan ya da bu zaferin gerçekleşmesini geciktiren her şey, kötüdür.

Ödevlerin birincisi, dindarlıktır. Herkesin, hak dinine girmesi, Zerdüşt'ün buyruklarına uyması, ona yeni yeni inanırlar kazandırması gerekir. Büyülü bir güce sahip olan Ahura Mazda'nın adını söylemekle bile insan, korunur ve iyicil etkiler elde eder.

Bir başka ödev, içtenliktir. Ahura Mazda'nın ülkesi ışık ülkesidir. İblisler iblisi Angra Mainyu'nun ülkesiyse karanlık ülkesidir. Işık ülkesindeki inanırın yaşamında, her tür kötü iş ve gidiş uzak olmalıdır. Bu nedenle hiçbir toplum, Zerdüşt inanırları ölçüsünde yalandan tiksinmemiştir." (Sözler aynen değil; düşünceler, ileri sürülen savlar aktarılmıştır. Bkz. Félicien Challaye, Dinler Tarihi, çev. Samih Tiryakioğlu, İstanbul, 1972, Varlık Yayınları s. 136, 137.)

5- Zerdüştçülük'te Kurtuluş ve Kurtarıcı Düşüncesi ve İnancı

Zerdüştçülük'te 'kurtuluş" ve "kurtarıcı", başka inanç ve toplumlarda olduğu gibi, belki daha da önemli olarak işlenmekte. İşlenen kurtuluş da bir geçmişte, bir de gelecekte. İkisi de iki çeşit: Maddi kurtuluş, manevi kurtuluş. Bir üçüncüsünün de söz konusu olduğu söylenebilir: Hem maddi, hem de manevi kurtuluş.

a) Geçmişte Kurtuluş ve Kurtarıcılar

"İki boynuzlu" (Zü'l-Karneyn) Kral: İkinci Kirus eliyle gerçekleştiğine inanılan kurtuluş:

Sadeddin Evrin şunları yazmakta:

"Şimdi Zerdüşt dininin ilk büyük verimini belirtelim: O, Yunanlıların Kirus (Cyrus), İbranilerin Kores ve Farslıların Keyhusrev dedikleri adaletli hükümdardır. M.Ö. 560-529 yılları arasında yaşamıştır. Tahta çıkmadan evvel

Medya'da münzevi bir hayat geçirdiği için, Zerdüşt'ün bir havarisinden feyiz almış olduğu sanılır. Mecusî dininin ünlü yedi ateş tapınağından altıncısı Keyhusrev zamanında Zerdüşt Berzin adında biri tarafından bina edilmiş olup bu zata sonradan Hz. İbrahim'in dinindendir denmiştir. Bir bir hakikat değilse, zihniyet birliğini ifade eder.(...)

"Keyhusrev'in M.S. 1838'de Istahar Pasargadae'de meydana çıkarılan heykelinin başında *koç boynuzları* ve sırtında kartal kanatları vardı Keyhusrev'in tahtına çıktığı yıllarda yaşamış olan Daniel (Danyal) Peygamber'e, *iki boynuzlu bir koçun* batıya, kuzey ve güneye tosladığı, manevi bir müşahadeyle görünmüştü. Cibril (Cebrail) bunu, Medyalılar'la Farsların hükümdarı olarak yorumlamıştı. (Daniel, 8:4 ve 20.). Hakikatten Medya ile Fars, Keynusrev'in elinde birleşmiş, bu zat, bütün yendiği milletlere adalet ve şefkatle muamelede bulunduğu gibi, Yahudilerin de mabetlerini yeniden inşa etmelerine izin vermişti. (Eski Ahit, Ezra, 1:1-4.) Onun hakkında İsaya Peygamber, kitabının 45/1 bendinde *Mesih* (Oint) yeni kutsallık verilmiş deyimini kullanır. Ve 45/15'e kadar, Tanrı'nın, Keyhusrev'e hitabı ve iltifatı yazılıdır." (Bkz. Evrin, Çağımızın Kur'an Bilgisi, Ankara, 1973, c. II, s. 935.)

"*Mesih*", yalnızca "kutsallık verilmiş olan" değil, "*kurtarıcı*" anlamını da içermekte.

Gerçekten de Tevrat'ın İşaya bölümünde, sözü edilen yerde, adı Koreş (Kores:Kirus) diye geçen Keyhusrev için "***Mesih***" dendiği görülmekte. Türkçe çevirisinde şunları okuyoruz:

"Önümde milletlere başeğdirmek ve kralların belini gevşetmek ve kapılar kapanmasın diye önünde kapı kanatlarını açmak için elini tuttuğu *Koreş'e, Mesih'ine* Rab şöyle diyor: 'Ben senin önünce yürüyeceğim. Ve çıkıntılı yerleri düz edeceğim.(...) Seni adınla çağıran Rab, İsrail'in Allah'ı ben olduğunu bilesin diye karanlığın hazineleri ve gizli yerlerin saklı zenginliğini sana vereceğim..." (Bkz. İşaya, 45:1-3.)

Sadeddin Evrin bu konuya değinirken, Kur'an'da geçen ve "iki boynuzlu" anlamına gelen "Zülkarneyn"in, bu Keyhusrev olabileceği görüşünde. (Bkz. Evrin, aynı yapıt, c. II, s. 935, 936.)

Cemşid Eliyle Olduğuna İnanılan Kurtuluş

"Yime Hışaetra" (Yima Khsaétra:Adaletli kral) diye sunulur Cemşid. Ahura Mazda'nın buyruklarını insanlara iletmekle görevlendirildiği bildirilir. Kralın, yöneltilen görevi önce almak istemediği, sonra aldığı açıklanır. Aldığı görevin, dünyayı adaletle yönetmek, yeryüzünden hastalığı ve ölümü kovmak olduğu anlatılır. Ve anlatılır ki, Ahura Mazda (Tanrı), görülmedik soğuklara, çetin doğa koşullarına karşı korunmak için insanlara, seçme hayvanlara ve bitkilere bir sığınak yapmasını buyurmuştur söz konusu "adaletli hükümdar"a. Aralarında şöyle bir konuşma geçer:

Hürmüz (Ahura Mazda, yani Tanrı): Ey Vivanhat Oğlu güzel kral! Benim şeriatimi öğrenip öğretmek, onu taşımak ister misin?

Adaletli Kral: Ben kendimi buna elverişli bulmuyorum. Şeriat öğrenimi ve öğretimi yapmak, onu taşımak bana göre değil.

Hürmüz: Öyleyse en azından benim yaratıklarımı çoğalt. Benim yaratıklarımın gelişmelerini, artmalarını sağla. Benim yaratıklarımı korumayı, bu konuda önlemler almayı ve onlara yardımcı olmayı üzerine al!

Adaletli Kral: Olur, senin yaratıklarını çoğaltacağım, senin yaratıklarının gelişmelerini, artmalarını sağlayacağım. Yaratıkların için gerekli önlemleri alacağım, onlara yardım edeceğim. Benim yönetimimde, ne soğuk yel, ne sıcak yel, ne hastalık, ne de ölüm olacak." (Bkz. Venaidat, Fransızca'dan çeviren Dr. Davud Çelebi, 2. Fasıl, s. 33. Arapça.)

İyi Kral (Cemşid), Hürmüz'ün öğüdüne uygun bir yönetimi uygulamaya girişir. İnanç bu ya, aradan "300 yıl" geçer bu yönetimde. Ne hastalık olur, ne ölüm! Canlılar çoğaldıkça çoğalır. Dünyaya sığmaz duruma gelir. "İyi Kral", bir uyarı alır Hürmüz'den: "Görüyorsun ki canlılar dünyaya sığmaz oldu, bir önlem almalısın!" diye uyarılır. Daha önce Hürmüz'ün verdiği ve "mühür" olarak kullandığı "altın yüzük" parmağında, "altın süslemeli kılıç" elinde, bir "ışık" (nur) demeti içinde düşer yola. Güneye doğru, "güneşin yolu"nu izler. "Yüzüğünü ve kılıcını" kullanırken, "Spetna Armaiti" (Sfendarmiz) adlı ve "değerli hoşgörü"yü simgeleyen meleğe, yani "Toprak ve Yeryüzü Bakanı"na seslenir: "Küçük baş, büyük baş hayvanların ve insanların rahatça sığması ve yaşaması için yeryüzünü genişletmeni istiyorum!" der. İstek yerine gelir. İnanç bu ya, "yeryüzü üçte bir oranında genişletilir". Aradan bir "300 yıl" daha geçer. "Hastalıksız, ölümsüz". Ne var ki yine aynı durum meydana gelir: Durmadan üreyip türeyen canlılar, yine sığmaz olur koca dünyaya. Aynı "uyarı", aynı "önlem" sonucu, dünya bir kez daha genişletilir. Yine üçtebir oranında bir "300 yıl daha yaşanır mutlulukla. Yine dünyayı daraltacak ölçüye varan bir çoğalma yine "Hürmüz"ün uyarısı, yine "iyi kral"ın "ışık demeti içinde" yolculuğu, yüzüğünü ve kılıcını kullanması, meleklerden ilgili bakanı göreve, dünyayı genişletmeye çağırması. Ve aynı oranda (üçte bir) yeryüzünün genişletilmesi. Dördüncü 300 yıl da geçer, olur 1200 yıl. Ne var ki canlılar yine bir tehlikeyle karşı karşıya. Dondurucu, öldürücü hava koşulları. Hürmüz (Tanrı), bu kez büyük bir "sığınak" yapması gerektiğini bildirir "adaletli kral"a. Yani Cemşid'e. Sığınağın ölçülerini de açıklar. Bu ölçülere göre yapılacak sığınağa, seçme insanlar, seçme hayvanlar ve seçme bitkiler alınacak yalnızca. Tıpkı "Nuh'un gemisi"ne alınanlar gibi. Yani bu gemiye alınış biçimini andırmakta sığınağa alınış biçimi. "İyi kral", buyurulanı yapar. Sığınak yapılır ve böylece "kurtuluş" sağlanmış olur. (Bkz. aynı kitap, aynı çeviri, s. 33-40.)

Zerdüşt Eliyle Olduğuna İnanılan Kurtuluş

Zerdüştçülüğün geçmişinde, en büyük kurtuluş olarak, Zerdüşt eliyle sağlanan kurtuluşa inanılır. Geçmişte olduğu gibi, gelecekteki kurtuluş da daha çok Zerdüşt aracılığıyla sağlanacaktır. Zerdüşt inanırlarınca paylaşılan bir inançtır bu.

b) Gelecekte Beklenen Kurtarıcı (Mesih) ve Kurtuluş

Yukarıda belirtilmişti: Zerdüşt inanırlarına göre, dünyanın da içinde bulunduğu evrenin, 12 bin yıllık ömrü var. Bu süre, her biri 3 bin yıllık olan dört döneme bölünmekte. Dördüncü dönem, Zerdüşt'ün doğumundan başlar, Kıyamete dek sürer. İşte bu dönemin "üçüncü bin yılı"nda bir "kurtarıcı" daha

ortaya çıkar. Bu kurtarıcı, "her bin yılda ortaya çıkan kurtarıcılar"ın sonuncusudur. Öteki "kurtarıcı"lar gibi, "Zerdüşt'ün tohumu"yla, "erkek yüzü görmedik bir kadın"dan, yani bir "bâkire"den "mucizeli" biçimde doğar; ***Saoşyant.*** (Bkz. Félicien Challaye, Dinler Tarihi, çev. Samih Tiryakioğlu, s. 135.) Zerdüşt'ün "daha doğmamış", ama "doğması beklenen" oğlu! (Bkz. Vendidad, Dr. Davud Çelebi çevirisi, s. 26, not: 33.) Vendidad'da, Zerdüşt'ün, iblisler iblisi Ehrimen'e şöyle seslendiği yazılı: "Ey alçak Ehrimen! Tüm devlerin yaratıklarını, onların yaratıp ürettikleri tüm pislikleri yok edip temizlemek, bu arada putataparlığın simgesini öldürmek istiyorum. *Saoşyant'ın doğacağı günü* bekleyerek..." (Bkz. aynı kitap, aynı Arapça çeviri, s. 174.)

Saoşyant, "son günlerin (kıyametin) hemen gelmek üzere" olduğunun bir belirtisi (kıyamet alameti) olarak doğacak inanırlarına göre. (Bkz. Vendidad, Dr. Davud Çelebi, aynı Arapça çeviri, s. 26.)

Buna göre, Zerdüştçülük'te Saoşyant'ın "âhır zaman"da, "kıyamet alâmeti" ve "mesih" yani "kurtarıcı" olarak ortaya çıkışı, İslam'da İsa Peygamber'in "kıyamet alâmeti" olarak ortaya çıkışını andırır bir inancı yansıtmakta. Bilindiği gibi sağlam olarak benimsenen hadislerde, İsa Peygamber'in, "Kıyametin büyük alâmetleri"nden biri olarak "gökten ineceği", şeytanca işler yapıp kötülüğü yaymakta olan korkunç düşman Deccal'ı öldüreceği ve sonra bir süre dünyanın barış ve esenlik alanı olacağı bildirilir. Bir başka yönden benzerlik daha göze çarpmakta: Her iki kurtarıcının da, uygulayacakları "şeriat"ın "sahib"i olarak değil, "vekil"i olarak görev üstlenip dünyayı öyle yöneteceklerine inanılmakta. İkisinin yönetiminin de kıyamete dek süreceği ileri sürülmekte.

Saoşyant gelince neler olacak?

Zerdüşt inanırlarına göre şunlar olacak: Ölüler diriltilecek. Bir gök taşı dağlarda saklı olan madenleri eritecek. Eriyen madenler, inanırlar için bir ılık süt, inanmazlar içinse bir azab kaynağı olacak. "İyi" ile "kötü" arasında, "iyilik"lerin simgesi "Ahura Mazda" (Tanrı) ile "kötülük"lerin simgesi Erihmen (iblis, şeytan) arasında son hesaplaşma olacak. Son çetin savaşta "iyi", "kötü"yü yenecek ve dünya, yepyeni bir dünya durumuna gelecek. (Bkz. Vendidat'ın Arapça çevirisi, Dr. Davud Çelebi, s. 26; Félicien Challaye, Dinler Tarihi, çev. Samih Tiryakioğlu, 135, 136; Ömer Rıza Doğrul, Yeryüzündeki Dinler Tarihi, s. 170, 171.)

c) "Kurtarıcı" da Denen "Mesih" Düşüncesi

Zerdüştlük'te görülen "kurtarıcı", "mesih" düşüncesi, Yahudilik'te, Hıristiyanlık'ta ve İslam'da da bulunmakta. Biraz değişik anlamlarda olsa bile "beklenen kurtarıcı-mesih" düşüncesinin özü, aynıdır. (Geniş bilgi için bkz. Doç. Dr. Yaşar Kutluay, İslam ve Yahudi Mezhepleri, Ankara, 1865, s. 131-133; Ömer Rıza Doğrul, a.g.y. s. 215-233.)

6- Zerdüştçülük'te Cennet-Cehennem

Ömer Rıza Doğrul şöyle diyor:

"Zerdüşt'e göre, cennet de vardır cehennem de. Ahura Mazda'nın gerçek kulları cennete, şeytanın yandaşlarıysa cehenneme girerler." (Bkz. a.g.y. s. 170.)

Zerdüştlük'te, "öldükten sonra diriliş" de var.

Ancak, Zerdüşt'lüğün benimsediği "cennet" ve "cehennem"in, Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam'ınkinden biraz değişik olduğu anlaşılmakta. "Cennet"in de "cehennem"in de "bu dünyada" gerçekleşeceğine, daha doğrusu bir süre özellikle "kötüler" için "cehennem" azabı verecek olan dünyanın, "Ehrimen"in, yani "iblisler iblisi"nin bir daha belini doğrultamayacağı biçimde kesin bir yenilgiye uğratılmasından sonra "sürekli bir cennet durumuna geleceği"ne inanıldığı görülmekte. Bununla birlikte Kur'an'da da şöyle bir ayet bulunmakta:

يَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ
وَالسَّمٰوَاتُ وَبَرَزُوا لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ ٤٨

İbrahim Suresi, ayet: 48

Anlamı

O gün (Kıyamet günü) ki, *yer (dünya), bir başka yer biçimine, gökler de bir başka biçime dönüştürülecek* (hepsi değişik, yepyeni bir duruma getirilecek) ve hepsi, Tek Ezici olan Tanrı huzuruna gelecek. (İbrahim Suresi, ayet: 48.)

Bkz. KIYAMET.

Burada ve başka yerlerde anlatılanlar nedeniyle şu yorumu ileri sürenler bulunduğu görülür: "Kıyamette dünya ve gökler, bir başka biçim alacaklar. Cennet ve cehennem de, yepyeni bir duruma gelecek olan bu dünyada yer alacak."

Böyle yorumlar bulunsa da, yorumcu ve dinbiliri çoğunluğu, "dünyanın başka, Ahiret'in de tümüyle başka olduğu görüşünde. "Kıyamete dünyanın da içinde bulunduğu evrenin, bir ayette belirtildiği gibi, bir defterin kapatılıp bir yana konulması ya da bir tomarın dürülüp kaldırılması nasılsa öylece ortadan kaldırılacağı" inancında. Buna göre "cennet" ve "cehennem", "dünya"dan tümüyle başka olan "Ahiret"te yer alacak.

Zerdüşt inanırlarına göre de böyle mi?

Pek böyle olmadığı söylenebilir.

Ama yine de Zerdüştçülük'te de "Ahiret", "sorgu-yargı", "günah-sevap tartılması" (mizan:terazi), "sırat köprüsü", "cennet" ve "cehennem" var. İnsanın "ölüm"üyle başlar bu süreç.

a) Ölenlerin Ruhları Nerelere Giderler?

Zerdüşt inanırlarına göre ölümle çıkan "can" (ruh), üç gün süreyle "cesed" çevresinde döner. Mutlu ya da mutsuz olarak. Birincisi cennetlik, öbürüyse cehennemlik. Sonra yargılanacağı, "günah ve sevabının tartılacağı" yer olan "köprü"nün (sırat köprüsünün) önüne götürülür. İlk duraktır burası.

İlk Durakta Sorgulama ve "Günah-Sevap Tartılması"

Üç yargıç melek iş başındadır bu sırada: Mitra, Sraoşa (Srıocha) ve Raşinu (Rachinou). Kişi ölmeden önce ne yapmış, ne yapmamış? Bu üç melek sorgulama sonucunda ortaya koyar. Bu sırada "iyilik ve kötülük"ler, yani "günah" ve "sevap"lar tartılır.

Zerdüştçülüğün kutsal kitaplarından "Vendidad"ı Arapça'ya çeviren Dr. Davud Çelebi'nin notu:

"Amellerin (günah ve sevabın) tartılması eski Mısırlıların inançları arasında da vardı. Eski inanç aşamalarına ilişkin incelemeler şunu anlatır: Mısırlıların inançlarına göre: Ruh, bedenden ayrıldığında, güneşin her gün (yeniden doğmak üzere) battığı yerde Osiris'in önüne çıkar. Çevresinde öteki tanrılarla birlikte mahkeme düzenini kurar Osiris. Ruh, işte bunların önüne gelir. Bedeninde yaşarken neler yaptıysa, bu yargılamada hesabını verir. Hak ve adalet terazisinde ameller tartılır. Kalp de bu sırada tanık olarak dinlenir." (Bkz. Söz konusu çeviri, s. 25, not: 32.)

Kur'an'da da şöyle açıklandığı görülmekte:

Enbiyâ Suresi, ayet: 47

وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ
لِيَوْمِ الْقِيَامَةِ فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا وَإِنْ كَانَ مِثْقَالَ حَبَّةٍ
مِنْ خَرْدَلٍ أَتَيْنَا بِهَا وَكَفَىٰ بِنَا حَاسِبِينَ ﴿٤٧﴾

Anlamı

Kıyamet günü "adalet terazileri"ni koyarız ortaya. O zaman hiç kimse, hiçbir biçimde haksızlığa uğramaz. Hardal tanesi ağırlığında olsa bile, yapılanı ortaya koyarız. Hesap gören olarak Biz yeteriz. (Enbiyâ Suresi, ayet: 47.)

Bkz. **KIYAMET.**

Félicien Challaye, "Dinler Tarihi"nde Zerdüştçülüğü anlatırken bu din inanırlarının "ruh"a ilişkin görüşlerini şöyle anlatır:

"Ruha gelince, o da o zaman (ölümden biraz sonra) yargılanır. Ya mücazat (cezalar), ya da mükâfât görür. Ya *cehennemin dibine iner* ya da *göklere.* Ahura Mazda'nın yanına *çıkar...*" (Bkz. a. g. y., Samih Tiryakioğlu çevirisi, s. 139.)

Kur'an'daki ayetlerin yorumlarını yapan İslam dinbilirlerince de "ruh"lar ikiye ayrılmakta: "İyiler"in ruhları "illiyyun"a, "kötüler"inki "siccin"e gider. Yani birinci kesimdeki ruhlar "yüceler"e ve "cennet"e, ikinci kesimdeki ruhlarsa "cehennem"deki bir aşağılığa giderler. Muteffifîn Suresi'nin 21. ayetinde, iyilerin kesimi olan "yüksek katlar"a, "gözde meleklerin tanık oldukları" (yani oraları görüp durdukları) bildirilmekte. Bkz. **KİTAP, CENNET, CEHENNEM, RUH.**

b) Çok Çetin Bir Geçit: "Sırat Köprüsü" ve Geçiş

Köprünün yeri: Kafkas Dağları'ndaki "el Burz" (Alburz) kesimiyle Daitiya (Daiti) dağları arasında.

Köprünün "darlığı ve genişliği", buradan geçecek olan "iyilerin ruhları ile kötülerin ruhları"na (ya da kişiliklerine) göre değişmekte: Sorgu ve yargılama ile "günah-sevap tartılması" sonucunda "iyilerden" olduğu belirlenen kişi için son derece "genişlerken", öbür kesimden, yani "kötülerden" olduğu anlaşılan kişi için son derece daralmakta. (Kıldan ince, kılıçtan keskin dedikleri biçimde.) İyilerden olan, bu köprüden "yel gibi" uçup giderken, kötülerden olan, "hâviye"ye, yani "cehennem çukuru"na yuvarlanmakta. (Bkz. Vendidad, Dr. Davud Çelebi'nin Arapça çevirisi, s. 25, 181, 182.)

c) İyi Kişinin Ruhunu, Meleklerin Karşılayışları

Vendidad'da iyi kişinin ruhunu, "meleklerin karşılayış"ları anlatılmakta ve şöyle denmekte:

"O sırada Vohu Mano (yani meleklerin başı ve meleklerden oluşan Bakanlar Kurulu'nun birinci üyesi), 'altın tahtı'nın üzerinde bulunarak kendini gösterir. Ve o ruha seslenir: 'Ey resmi törenimizin konuğu! Fânî (ölümlü) dünyadan bir bâkî (ölümsüz) dünyaya nasıl geldin? Hoşgeldin?'

İyilerin ruhları bu karşılanışla rahatlar. İyi kişinin ruhu, bu mutlu karşılanıştan sonra Ahura Mazda'nın, hiç ölmez uluların (yani meleklerden oluşan Bakanlar Kurulu üyerinin) huzuruna, altın sarayın, altın tahtın önüne, Ahura Mazda'nın makamına, hiç ölmez uluların makamlarına ve öteki uluların katlarına çıkar.(...) İyilerin ruhları, 'Firdevs-i A'lâ' denen cennette toplanırlar." (Bkz. Davut Çelebi, aynı çeviri, s. 181.)

7- Zerdüştçülük'te "Tanrı" ve Tanrı Anlayışı

a) İkitanrıcılık

Kimilerine göre, Zerdüştçülük'te "iki tanrı" inancı var: Biri "iyilik" (hayr), öbürü "kötülük" (şerr) tanrısı. Bunlar yandaşlarını da yanlarına alarak birbirlerine girmekte ve birbirleriyle sürekli savaşmaktalar. Bir yanda Ahura Mazda ve ordusu, öbür yanda Ehrimen (şeytan) ve ordusu.

b) Tektanrıcılık

Kimilerine göreyse, Zerdüştçülük'te inanılan da gerçekte Bir (Tek) Tanrı'dır: Ahura Mazda.

Félicien Challaye şöyle der:

"Kimi metinler doğrudan doğruya Ahura Mazda'nın özünde iki tâli öz görmektedirler: Bunların biri hayatın yaratıcısı olan *iyicil düşünce,* öbürü ölümü doğuran *kuşkudur.* Yüce varlığın bu ikinci yönüdür ki, kendisinden ayrılarak Angra Mainyu (Ehrimen, iblisler iblisi) haline gelmiştir. Kötülük iblisi, karanlıkların ve ölümün yapıcısı olan Angra Mainyu aşağı bir alemde yaşar. Ve *temiz olmayan* her şeye hükmeder. Kâdir-i Mutlak bir Tanrı değil, bir iblis, geçici olan, yitip gidecek olan bir güçtür." (Bkz.Samih Tiryakioğlu çevirisi, s. 135.)

Dr. Muhammed Câbir Abdu'l-Âl de "Fil Akâidi Ve'l-Edyan (Dinler ve İnançlara İlişkin)" adlı yapıtında, Zerdüşt inanırlarının "kutsal kitap"larının metinlerinden örnekler aktardıktan sonra, Zerdüştçülük'te de gerçekte "Tek tanrı" inancı bulunduğu sonucuna varmakta. Bir küçük bölümü, Arapça'dan dilimize çeviriyorum:

"İşte bu kutsal metinler, Zerdüştçülüğün inanç temellerini anlatmaya yeter bence. Şunda toplanmakta: İyilik ve kötülük (hayır ve şer), yaşamın ayakta durması için iki temel öğedir. Bunlar, Tanrı'nın, Ahura Mazda'nın birer yaratığı olan iki ayrı varlıkla simgelenmektedirler. Bu açıdan ikisine de birer simge olarak bakılmakta..." (Bkz. Mısır, 1971, Dirâsâtu'l-İslamiyye Yayınları, s. 173, 174.)

Dr. Muhammed Câbir, şunları da yazıyor: (Arapçasından aynen çevirilmiştir:)

"Zerdüşt'ün yapıtı olarak ele alınan inanç için derler ki Ahura Mazda, Zerdüşt'ün icadı değildir. Çünkü bu ad, harflerdeki biraz değişik biçimiyle daha önce de vardı. Asur yazıtlarında da bu ortaya konmakta. Bu adın, Zerdüşt'ten çok eski olduğu kanıtlanmakta. Bu adın, yazıtlardaki anlamı: 'Tanrı-Tek Bilge' dir (Allah-e'l-Vâhidu'l-Hakîm). 'İyi düşünce'ye (Good Thought) ve 'Hakk'a (Right) gelince: Bunların iki küçük tanrı oldukları düşünülebilir. Ama, kutsal metin üzerinde iyice durulduğu zaman açıkta ortaya çıkar ki, bunun *ikisi de, Ahura Mazda'ya, yani Tanrı'ya bağlıdırlar.* Ve anlaşılır ki, iyi düşünce bir *melek,* 'hak'sa, Ahura Mazda'nın 'sıfatlarından bir sıfat'tır. Tek Tanrı söz konusu olunca, 'kutsal ateş' ileri sürülerek, bunun, burada sözü edilen 'Tektanrıcılık'la bağdaşmayacağı savunulamaz. Çünkü, kutsal metinlerden açıkça anlaşılmaktadır ki, bu ateş de, yalnızca bir simgedir. Ateşe verilen kutsallık, Zerdüşt inançlarına sonradan yansımış olan eski inanç kalıntılarındandır. Ateşi kutsallaştırma, eski kuzey kabilelerinin göçebe dönemlerindeki inançlarına varıp dayanmakta. Bunlar bir yerden öbür yere göçerler. Ve kondukları yerlerde, en önemli iş olarak da ateş yakarlardı. Dondurucu soğukların bulunduğu havada korunmak böylece mümkün olabilirdi. O nedenle, ateş göçebe yaşam süren kabilelerde kutsallaşmıştı." (Bkz. aynı kitap, s. 166, 167.)

Ömer Rıza Doğrul da şunları yazmakta bu konuda:

"Zerdüşt'ün *putataparlık dininden aldığı biricik ayin, ateşe saygı gösterme ayiniydi.* Zerdüşt'e göre *ateş,* eski İranlılar tarafından yapıldığı gibi, *tapılmaya layık bir tanrı değildi.* Ahura Mazda'nın yalnızca bir sembolüydü. Onun için, ateşgedeler, Ahura Mazda'ya saygı göstermek için inşa edilecekti..." (Bkz. Doğrul, Yeryüzündeki Dinler Tarihi, s. 170.)

8- Zerdüştçülük'te "İbadet"

Zerdüştçülüğü, Kur'an'da üç kez geçen ve "kitaplılar" arasında yer alan "Sâbiilik"le içiçe görenler bulunmakta. Bu görüşte gerçek payı, hem de büyük ölçüde vardır. Ancak, iki din arasında kimi ayrımlar da göze çarpmakta: Bunlardan biri de "ibadet" biçimleri ve anlayışı olarak göze çarpmakta. Örneğin Yahudilik'te, Hıristiyanlık'ta ve Müslümanlık'ta olduğu gibi bunlardan çok daha eski olan Sabiilik'te yer aldığını gördüğümüz "*oruç ibadeti*", Zerdüştçülük'te bulunmamakta. Dahası, orucun tersi, yani oruç tutmamak ibadettir Zerdüştlük'te.

a) Oruç Tutmamak

Kutsal kitaplarından Vendidad'da yer alan bir parçayı, Arapça çevirisinden dilimize çeviriyorum:

"Ahura Mazda"da denen Hürmüz (Tanrı), Zerdüşt'e, inanırlarına iletilmek üzere bilgi veriyor:

"Et yiyen ve yemeyen iki adam. Vohu-Mano (baş melek), 'et yiyip karnını doyuran kişiye, yemeyenden daha yakın olur. Et yemeyen bir ölü gibidir. Öbüründe (et yiyende) ise 'para'nın değeri var, 'ürün'lerin değeri var, 'öküz'ün değeri var, 'insan'ın değeri var. Bu kişi, 'ölüm şeytanı'nın, Asto Vidhotu'nun karşı koyma gücünü kendinde bulabilir. Keskin oklara karşı koyabilir. Soğuk kışlara karşı koyabilir. En ince giysiler içinde bile karşı koyabilir bunlara. Ayrıca kafaları kesen zorbaya karşı koyabilir. *'Oruc'u buyuran kâfir Aşemaoga'ya da karşı koyabilir...*" (Dr. Davud Çelebi'nin çevirisi, Arapça, s. 58.)

Burada geçen "Aşemaoga" (Ashemaogha), insanlara "oruç tutma"yı öğütleyen şeytan olarak düşünülmekte.

Dr. Davud Çelebi'nin, aynı sayfadaki notu:

"*Oruç, Zerdüşt inanırlarınca haramdır.* Saddar adlı kitapta şöyle denmekte: '*Oruçtan sakınmak gerekir. Bizim dinimize göre, insan, gününü yemeden geçirmiş olsa günah işlemiş olur.* Bize göre tutulması gereken oruç, insanın kendini, dilini, kulaklarını, ellerini ve ayaklarını kötülük işlemekten korumasıdır.' Birûnî de şöyle diyor: 'Zerdüşt'çülük'te oruç yoktur. Onun için *kim oruç tutsa, günah işlemiş olur ve bu günahtan kurtulması için birçok insanı doyurması gerekir.*'..." (Bkz. s. 58, not: 65.)

"*Ağır olan işini başarabilmek için,* Zerdüşüt'lük'te*insan, vücudunu beslemeli, onu geliştirmelidir.* Bunun için de örneğin *et* yemelidir." (Bkz. Félicien Challaye, Dinler Tarihi, çev. Samih Tuğrul, s. 138.)

b) Tanrı'yı, İleri Gelen Melekleri, Kutsallıklarına İnanılanları Anma Yardıma Çağırma ve Bunlara Sığınma: "Yakarış-Dua"

"Anma" (sözlü ve sözsüz zikir), "yardıma çağırma" (istiâne) ve "sığınma" "istiğâse". Bunların üçü de çok önemlidir Zerdüştçülük'te. "İbaded"tir. Öteki dinlerde, örneğin "İslam"da olduğu gibi.

Anma söz konusu olunca en başta Tanrı gelir: Ahura Mazda. Félicien Challaye daha önce de yer alan bir belirlemesinde haklı olarak: "Büyülü bir güç olan '*Ahura Mazda' adını söyleyerek bile insan korunur ve iyicil etkiler elde eder*" diyor. (Dinler Tarihi, Tuğrul çevirisi, s. 137.) "Yardıma çağırma" ve "sığınma"da da öyle. Önce Tanrı'ya yakarılır, Tanrı'ya sığınılır. Çünkü dileği, duayı en başta kabul edecek olan O'dur. Ötekiler O'nun adına iş görürler ya da O'nun katında "şefaatçı" olabilirler.

Anma ve sığınma sırasında, bir dilek-dua yönetilirken, yardımı olabilecek tüm uluların sıralandığı görülür. Zerdüşt inanırlarının kutsal metinlerinden Vendidad, bunun örnekleriyle doludur. (Örneğin bkz. Dr. Davud Çelebi'nin çevirisi, Arapça, s. 180-184.)

Anma kimi zaman "övgü" ve "arılama" (hamd, tenzih, tesbih) ile birlikte olmakta. Hangi biçimi olursa olsun, Zerdüşt inanır, bunların kendine güç kazandıracağına inanmakta. Bunu karşılamak için birer "nefes" niteliğinde "Gatha"lar vardır. Yani "ilâhiler"...

"Sığınma" önemli olduğu için, Ahura Mazda (Tanrı), Zerdüşt'e de "sığınmasını" buyurur "kutsal kitap"ta. "Ey Zerdüşt! Ahura Mazda'nın (kendisine ve O'nun kutsal) yaratıklarına sığın doğrudan doğruya!" diyor ve nasıl sığınması gerektiğini, yani hangi sözleri söylemesinin gerekli olduğunu da bildiriyor. (Bkz. Vendidad, aynı Arapça çeviri, s. 181 ve ötekiler.)

"Kimlerin, hangi şeytanların kötülüklerinden sığınılacak"sa onlar da açık açık belirtilmekte. (Bkz. a. g. y., s. 184, 185.)

Kur'an'daki Felak ve Nas Surelerini anımsayalım:

قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ ١ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ ٢ وَمِنْ شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ ٣
وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ ٤ وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ ٥

Felâk Suresi, ayet: 1-5

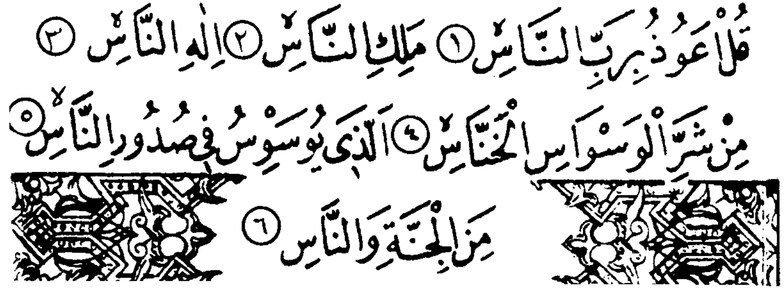
Anlamı (Diyanet'in)

Ey Muhammed! De ki: "Hased ettiği zaman hasedçinin şerrinden, düğümlere nefes eden büyücünün şerrinden, bastırdığı zaman karanlığın şerrinden, yaratıkların şerrinden; tanyerini ağartan Rabbe sığınırım!" (Felâk Suresi, ayet: 1-5.)

Açıklama

"Şer"lerinden sığınılması istenenler sıralanırken, çeviride, ayetlerdeki sıranın izlenmediği, en sondan başa doğru sıralandığı görülüyor.

Nâs Suresi'nin tümü

Anlamı (Diyanet'in)

Ey Muhammed! De ki: "İnsanlardan ve cinlerden ve insanların gönüllerine vesvese veren o sinsi vesvesecinin (şeytanın) şerrinden, insanların Tanrısı, insanların Hükümranı (Hükümdarı) ve insanların Rabb'i olan Allah'a sığınırım!" (Nâs Suresi'nin tümü)

c) Ateşe Saygı

Yukarıda da sözü edildiği gibi, Zerdüştçülük'te "ateş" son derece önemlidir ama, önemi, simgelediği şeydendir. Ahura Mazda'yı simgelediği için önemlidir. Bu önem nedeniyle, ateşe saygı da "ibadetler" arasında yer almakta. Dahası, başta geldiği bile ileri sürülmekte.

d) Erdemli (Ahlaklı) Yaşam

"Yalan" ve benzeri şeylerden, yani "erdem"e aykırı sayılanlardan ve yasaklananlardan sakınmak da "ibadet" sayılmakta.

e) "Kötü" (Şer) İle Savaşmak

Kötü ve kötülük olan herşeyden sakınmakla kalmayıp bunlarla savaşmak, "şeytanlar şeytanı Ehrimen"in yandaşlarına karşı, Ahura Mazda'nın ordusuna katılmak da "ibadet" sayılmakta.

f) Çalışmak

Savaşmak, doğaldır ki "çalışma"sız olmaz. Ancak, insan bir yandan savaşa katılırken, bir yandan da savaşta kendini güçlü kılacak olanakları, gücü elde etmek yolunda çalışmak zorundadır. Örneğin, daha rahat yaşaması ve beslenmesi için ne gerekirse yapmalıdır. Bu da bir "ibadet"tir. "Tembellik şeytanı"na uymamalıdır insan.

Ömer Rıza Doğrul, Zerdüştlük'teki inanç ve kuralları anlatırken şunları da aktarmakta:

"Buğdayı eken adam, din bakımından en makbul harekette bulunmuştur. Her sabah tembellik şeytanı, insanın kulağına şöyle fısıldar: 'Biraz daha uyu! Çünkü uyanma zamanı gelmedi!' " (Bkz. Doğrul, Yeryüzündeki Dinler Tarihi, s. 170.)

Zerdüştlük'teki "ibadet"ler ve "ibadet anlayışı" konusunda daha başka şeyler de sıralanabilir. Ama özünün, yukarıda anlatılanlarda özetlendiğini söylemek mümkün.

9- Zerdüştçülük'te Çiftçilik ve Hayvancılık

Ömer Rıza Doğrul'un "Dinler Tarihi"nden:

"Avesta'ya ait eski yazılar arasında, Zerdüşt'ün, yarı göçebe halk üzerinde *ziraatin tesirlerine* sık sık temas ettiği görülüyor. Hatta kendisi, *'ineklerin böğürmesi'ni işite işite peygamberliğe erdiğini* itiraf eder." (Bkz. Doğrul, Yeryüzündeki Dinler Tarihi, s. 160.)

Bir başka "dinler tarihi"nde şunları okumaktayız:

"Öküze daha iyi muamele etmek ve kanlı kurbanları kaldırmak gerekir. Gerçek mü'min, gayretli köylü, işini bilen hayvan yetiştiricisi, doğru ve adil ev sahibi yahut köy ağası, Gatha türkülerinde aynı anlama gelen sözlerdir. *Peygamberleri'nin (Zerdüşt'ün) hazırladığı tarım programının, din bakımından büyük önemi oldu*: Bu program, dine enerjik bir eda ve pozitif bir hayat ülküsü verdi. Daha sonra Zerdüştçülük yüzünden edindiği gelişme dolayısıyla *tarımın kendisi* de, Zerdüştçü'nün başlıca işi-uğraşı durumuna gelince, *uyanık ve çalışkan çiftçi,* daima, *Mazdı'nın iyi bir hizmetkârı tipi olarak gösterildi.*" (Bkz. Félicien Challaye, Dinler Tarihi, çev. Samih Tiryakioğlu, s. 138.)

10- Zerdüştçülük'te Hangi Hayvanlar Çok Önemli?

a) Öküz (Sevr)

Kutsal kitaplarından Vendidad'da, "bitkilerin öküz için yaratıldığı" bildirilmekte. (Bkz. Dr. Davud Çelebi'nin Arapça çevirisi, s. 129, not: 130.)

"Merkür" (Tichrtya) adlı güneşe en yakın olan gezegenin "öküz biçiminde ve iki altın boynuzlu" olduğu bildirilmekte. Ahura Mazda (Tanrı), Zerdüşt'te: "Yüce, değerli ve iki altın boynuzlu öküz biçiminde bir yıldız (gezegen) olan Tichtrya'ya sığınırım de!" diye buyuruyor. (Bkz. a. g. y., s. 182.)

Bununla birlikte bu gezegenin öküzden başka, insan ve at biçimlerine de girdiğine inanılmakta. Bu inanca göre, söz konusu gezegen, ayın birinci on gününde "insan", ikinci on gününde "öküz" ve üçüncü on gününde "at" biçimini almakta. Tapınma dönemi, ikinci on gün, yani "öküz" biçimine girdiği dönemdir. (Bkz. a. g. y., s. 182, not: 199.)

Zerdüşt'e ve Zerdüşt inanırına, şöyle demesi öğütlenir:

"Selam sana ey yararlı öküz! Selam sana ey iyilikler bağışlayan öküz! Selam sana ey üretici! Selam sana ey büyütücü! Selam sana iy en değerli ürün veren! Selam sana ey dölyatağındakine besinini, günlük yiyeceğini veren! Selam sana sen o varlıksın ki seni iblisler iblisi şeytan ve Ashemaogha (oruç tutmayı öğütleyen şeytan), o kâfir, o kötülükçü, o zâlim öldürür!" (Bkz. a. g. y., s. 189.)

"İlk Erkek-Kadın ve Tüm Canlılar, Öküzün Tohumundan Türemiştir"

Zerdüşt inanırlarına göre, "öküz"ün (boğanın) "tohum"udur temel yaşam kaynağı. Bunu Birûnî de yazmakta. Dr. Davud Çelebi, konuya ilişkin Birûnî'den alıntı yapıyor. Bu alıntıya göre Zerdüşt inanırları şöyle inanmaktalar:

"Ehrimen (iblisler iblisi şeytan) öküzü öldürünce, onun tohumundan bitkiler bitmiş yeryüzünde. 55 çeşit. 12 çeşiti de iyileştirici (şifalı) yararlı türden. Öküzün menisi, ışığı ve güzelliği de içermekte. Bunlar *Ay*'da saklı. Ay ışığı da, yaşam da ondan, öküzün tohumundan kaynaklanıyor. İlk çift, ilk erkek ve kadın da bu meniden oluşma. Sonra öteki türler. 280 tür oluşup yayılmış yeryüzüne. Ay, öküzün boynuzlarından başka değil. Öküzün boynuzları altından, ayaklarıysa gümüştendir. Tümü, *Nur*'u (ışığı) oluşturmakta." (Bkz. a. g. y., s. 190, not: 223.)

Vendidad'da şöyle bir çağrı (bir çeşit dua) yer alıyor:

"Doğ ey *öküzün yaşam kaynağı tohumunu içinde taşıyan Ay*! Alburz dağının tepelerinden doğ! Gel de dünyayı aydınlat! Sen de kalk ayağa! Eğer cennete ermeyi istiyorsan!" (Bkz. a. g. y., s. 190.)

"En Güçlü Temizleyici: Öküz Sidiği"

Zerdüşt inanırlarının, "öküz sidiği"ne, "en iyi temizleyici" gözüyle baktıkları belirtiliyor. (Bkz. a. g. y., s. 69, not: 80.) Vendidad'da da bu sidiğin önemi açık seçik görülüyor. Örneğin çocuk düşüren ya da ölü çocuk doğuran bir kadının "nasıl temizleneceği" Hürmüz'den (Tanrı'dan) soruluyor, Hürmüz de açıklama yapıyor. Bu açıklamaya göre: Söz konusu kadın, dokuz gece insanlardan her şeyiyle birlikte ayrı kalacak, sonunda "öküz sidiği ve su" ile yıkanacak birçok kez. (Bkz. a. g. y., s. 69, 70.)

Ömer Rıza Doğrul'un kitabında, bu sidik, "öküz sidiği" değil de "inek sidiği" olarak yer alıyor. Doğrul şöyle diyor:

"Temizlemek için (Zerdüşt inanırlarında) en güçlü araç, 'inek sidiği'ydi. Onun için çok iyi temizlenmek isteyenler, dokuz gün süreyle, her üç günde bir altışar kez *inek sidiğiyle* yıkanıyorlardı. Bunlar (Zerdüşt inanırları), temizlenmiş olmak için sidikle organlarının her birini yıkıyor ve böylece en sonunda pis şeytandan kurtuluyorlardı. (Bkz. Doğrul, Yeryüzündeki Dinler Tarihi, s. 172, 173.)

Sidikle yalnızca "beden"in değil, giysilerin de yıkanması gerektiği bildiriliyor kutsal kitaplarında. (Bkz. Vendidad, aynı Arapça çeviri, s. 70.)

b) İnek

"Öküz" gibi "inek" de "kutsal hayvanlar" arasında. (Bkz. Doğrul, aynı kitap, s. 170; Félicien Challaye, Dinler Tarihi, çev. Samih Tuğrul, s. 131.)

Kur'an'da da (Bakara Suresi'nde), Tanrı katında özelliği olan bir inekten söz edildiği ve bu ineğin, İsrailoğullarının yaşamında önemli bir rol oynadığı görülmekte. Bkz. **BAKARA, İSRAİLOĞULLARI.**

c) Köpek

Vendidad'ın 13., 14. ve 15. bölümlerinde, "köpek hakları", "insan hakları"ndan geri kalmayacak biçim ve ağırlıkta yer alıyor. Bu haklar uzun uzadıya

sergileniyor. Bu hakları umarsamayanlara ve çiğneyenlere ağır cezalar sıralanıyor. Bu cezalar arasında "*kısas*" cezası bile var. "Değnek"le ve "kamçı"yla dövülme cezaları en sık yer alan cezalardan. "*90 değnek cezası*", "*90 kamçı cezası*". Vurulacak "değnek" ve "kamçı" sayısı, "yüzler"e, "binler"e varmakta. "*10.000 değnek ve 10.000 kamçı cezası*" *bile var bunlar içinde.*

Köpeklere hep aynı değerin biçilmediği de görülmekte. Köpekler, gövde yapılarına, görünüşlerine ve yaptıkları işlere göre ayrılmakta. Hangi tür köpeğe hangi tür haksızlığa hangi cezanın verilmesi gerektiği açık açık ve ayrıntılarıyla belirtilmekte. "Kurtulmalık" (keffaret) de var, ama, bu çok ağır. Herkese göre değil...

"Hayvan hakları" içinde "köpek hakları" korunmakta böylece.

Yine de "insan"ın "ölçü" alındığı görülüyor. Çünkü "köpek"ler "sınıf"lardırılırken, hangi türünün insana daha çok yararlı olduğu üzerinde duruluyor. Ve ona göre değer biçiliyor.

Köpek Haklarına Karşı İşlenen Suçlar ve Cezalar

İlginçlikleri nedeniyle birkaç örnek sunmakta yarar var:

"*50 değnek ve 50 kamçı cezası*"*nı gerektiren suçlardan örnek*:

Bir köpek eniğine "kötü besin" vermek.

"*70 değnek ve 70 kamçı cezası*"*nı gerektiren suçlardan örnek*:

Başıboş bir köpeğe "kötü besin" vermek.

"*90 değnek ve 90 kamçı cezası*"*nı gerektiren suçlardan örnek*:

Bir ev köpeğine "kötü besin" vermek.

"*200 değnek ve 200 kamçı cezası*"*nı gerektiren suçlardan örnek*:

Bir çoban köpeğine "kötü besin" vermek. Ya da herhangi bir bekçi köpeğine, boğazını yaralayabilecek, boğazında kalabilecek ölçüde "sert", ya da boğazını, midesini yakabilecek ölçüde "sıcak" bir yiyecek vermek. "Dininden dönen" kimseye verilmesi gerektiği bildirilen ceza da budur. (Bkz. Vendidad, 15. Bölüm.)

"*500 değnek ve 500 kamçı cezası*"*nı gerektiren suçlardan örnek*:

Bir köpek eniğini "dövüp öldürmek".

Bir karşılaştırma yapalım: Yahudilerin "kutsal kitap"larında,"kölesine ya da cariyesine değnekle vuran kimsenin bu kölesi ya da cariyesi, elinin altındayken ölmez de, bir ya da iki gün yaşadıktan sonra –o dövülme nedeniyle– *ölürse,* döven kimsenin *cezalandırılmayacağı, çünkü* o kölenin ve cariyenin o adamın *malı olduğu*" bildiriliyor. (Bkz. Tevrat, Çıkış, 21:20.)

"*600 değnek ve 600 kamçı cezası*"*nı gerektiren suçlardan örnek*:

Başıboş bir köpeği "dövüp öldürmek".

"*700 değnek ve 700 kamçı cezası*"*nı gerektiren suçlardan örnek*:

Ev köpeğini "dövüp öldürmek".

"*800 değnek ve 800 kamçı cezası*"*nı gerektiren suçlardan örnek*:

Çoban köpeğini "dövüp öldürmek".

"*1000 değnek ve 1000 kamçı cezası*"*nı gerektiren suçlardan örnek*:

Tanıma göre "tazı" ya da "buldok" köpeği "dövüp öldürmek".

Bir köpek de vardır ki onu "*dövüp öldürmenin cezası, 10.000 değnek ve 10.000*"*dır.*

"Değnek ve kamçı" sayısındaki bu denli fazlalığın, ceza verilen adam öldükten sonra bir anlam taşımayacağı düşünülebilir. Ancak, bunun hem "manevi", hem de "maddi" sonucu söz konusu. Çünkü, "değnek ve kamçı sayısı"na göre "kurtulmalık" (keffaret) ödemek gerekiyor eğer "değnek"ten ve "kamçı"dan kurtulmak isteniyorsa. Bir suç "10.000 değnek ve 10.000 kamçı" vurulmasını gerektiriyorsa, onun "kurtulmalığı" da ona göredir. (Bkz. Vendidad, 14. Bölüm.)

"Köpeklerin hakları" olduğu gibi "görevleri" de var. Bunlar da Vendidad'da bir bir gösteriliyor.

d) Kirpi

Ürünlere zararlı olan "karınca"ları ve insanlara zararlı olan "yılan"ları öldürdükleri için "kirpi" de değerli hayvanlar arasında yer almakta. Bu hayvanın da "hak"ları korunmakta. Bir kirpiyi öldüren kimseye verilen ceza da "1000 değnek ve 1000 kamçı cesası"dır. (Bkz. Vendidad, 13. Bölüm.)

e) Koyun

Koyun da çok değerli. Koyunun da hakları korunmakta. Bu haklara zarar verenlere de cezalar yöneltilmekte.

Zerdüştçülükte "yararlı ve değerli hayvanlar"ın başlıcalarıdır bunlar. Başka hayvanlardan da söz edilebilir.

11- Zerdüştçülük'te Hangi Hayvanlar Kötü?

Buna, özet olarak şu karşılık verilebilir: Hangi hayvanlar insanlara ve ürünlere zararlı görülmüşse, o hayvanlar, "kötü" sayılmışlardır. "Zehirli yılanlar, akrepler, kurbağalar, kaplumbağalar, yengeçler, köstebekler, sıçanlar, karıncalar, sinekler, çekirgeler ve türlü canavarlar" gibi. (Bkz. Vendidad, aynı Arapça çeviri, s. 146, not: 145.)

12- Zerdüştçülük'te Hukuk

Zerdüştçülük'te, "borçlar hukuku"yla, "ceza hukuku"nun daha geniş çapta ve daha önemli olarak yer aldığı söylenebilir. Vendidad'ın 4. Bölüm'ünde bu iki hukuka da önemli olarak yer verildiği ve konuların, ayrıntıların sergilendiği görülmekte.

4. Bölüm'ün girişinde, "*borcunu alacaklısına ödemeyen kimsenin hırsız sayılacağı*" açıklanıyor, ardından "*kaç tür akit olduğu*" anlatılıyor. Borçlar ve borçlarla ilgili yükümlülükler, bu alanda işlenen suçlar ve cezalar sıralandıktan sonra, başka konulardaki "suç ve ceza"lara geçiliyor. "Tehdit"ten "saldırı"ya, "insan yaralama"ya, "insan öldürme"ye değin "suç"lar ve "günah"lar; "cezalar"ıyla birlikte açıklanıyor.

Örneğin "tehdit suçu"nun cezası: İlk kez işlenmesi durumunda "5 kamçı ve 5 değnek", ikincisinde "10 kamçı ve 10 değnek", üçüncüsünde "25 kamçı ve 25 değnek", dördüncüsünde "30 kamçı ve 30 değnek", beşincisinde "50 kamçı ve 50 değnek", altıncısında "60 kamçı ve 60 değnek", yedincisinde "90 kamçı ve 90 değnek"tir. Bu suç, sekizinci kez işlenmişse, ceza, "200 kamçı ve 200 değneğe" yükselmekte. "Saldırı"lar da "birinci", "ikinci" "üçüncü"... diye sıralanmakta ve ce-

zalar ona göre verilmekte. İlk saldırının cezası, "10 kamçı, 10 değnek"tir. İlk "dövme suçu"nun cezasıysa "15 kamçı ve 15 değnek". "Yaralama"nın cezası daha ağır. İlkine verilen ceza: "30 kamçı ve 30 değnek". "Adam adamı yaralamış ve kan akmışsa", bunun ilki de olsa cezası, "50 kamçı ve 50 değnek"tir.

Görülüyor ki cezalar son derece ağır.

Başka bölümlerde, başka suç ve cezalar da yer alıyor. Örneğin "yasak cinsel birleşme", "zina" ve "bebeğin ölümüne yol açma" suçlarının cezaları, 15. Bölüm'de sıralanıyor.

Örnekler:

Bir adam, "aybaşı"lı bir kadınla cinsel birleşse, Ceza: "200 kamçı ve 200 değnek".

Bir adam "gebe" bir kadınla cinsel birleşse ve bundan da gebeliğe zarar verilmiş olsa. Ceza: "200 kamçı ve 200 değnek".

"Zina"nın kendisine değil; daha çok sonucuna önem verildiği görülüyor:

Bir adam, bir kızla ya da bir genç kadınla "zina etse"; Yapılması gereken şu: Kız, genç kadın, insanlardan "utanarak" çocuğunu düşürme ve öldürme yoluna gitmemelidir. Böyle bir yola giderse "kısas" uygulanır. Yani çocuğu gibi kendisi de öldürülür ceza olarak. Bu suça katılanlar olursa ona da aynı ceza verilir. Durumla ilgilenmeyen baba, suça katılmış sayılır; aynı cezayı hak eder. Bir kızı, bir genç kadını gebe bırakan adamın, o kıza, kadına ve çocuğuna bakma yükümlülüğü vardır. "Nafaka" ödemesi gerekir. Bakmaz ve bu yüzden onlara bir zarar gelirse, ölüme yolaçarsa, "kısas" uygulanır.

C- Zerdüştçülük'te Temizlik

1- Görünür Pisliklerden Arınma

Her dinde olduğu gibi, Zerdüştçülük'te de görünürdeki pisliklerden temizlenme var. El yüz yıkama var. Kılları kesme, temizleme var. Tırnak kesme var. Sidik, meni temizleme var. (Bkz. Vendidad, 17. ve 18. Bölüm.) Kullanılan şeyleri temizleme de var.

Bütün bunlar var, ancak, yine tüm dinlerde olduğu gibi Zerdüştçülük'te de temel olan, "görünmeyen günâhlar"dan temizlenmedir, yani "manevi temizlik"tir. Temizlenme, arınma da bir çeşit "tapınma"dır. "İbadet"in vazgeçilemez bir kesimidir.

2- Görünmeyen Pisliklerden Arınma

a) Abdest

"Abdest"in biçimi ne olursa olsun, herşeyden önce "el yıkama"yla başlar. El yıkama, ağırlıklıdır bu temizlenme ve arınmada. "Abdest"in sözlük anlamı da bunu anlatır. Zertüştçülük'te de, temel ibadetlerden olan "ateş yakma"dan önce, vazgeçilemez bir koşuldur.

Vendidad'ın 18. Bölümü'nde şöyle denir:

"Ey ev sahibi! (Yani ey ateşevi inanırı!) Kuşağını bağla! *Ellerini* yıka! Git odun al, bana getir! *Temiz olan odunu, iyice yıkanmış olan ellerinle tut ve yak..!*"

b) "Düş Azması" (İhtilâm) Nedeniyle Boy Abdesti

Bilindiği gibi, uykuda meni boşalması olduğunda, "düşüm azdı, şeytan atladı" ya da "ihtilâm oldum" denir. İslam'da olduğu gibi, Zerdüştçülük'te de bu olay, yıkanmayı gerektirir. Biçimleri ayrı olsa bile... Bu tür bir olaydan ötürü yıkanma, Sâbiîlik'te de var. Ancak, Zerdüştçülük'te, böyle bir olaydan ötürü gerekli görülen arınma, "suyla yıkanma"dan çok, "dualarla arınma" biçimindedir. Vendidad'da böyle bir arınmanın gerekçesi de açıklanır; Şeytan, nelerle ve nasıl "gebe" kaldığını, yavrulamasının nasıl gerçekleştiğini anlatırken, bir insanın "düş azması"yla, yani uyku sırasında gelen menisiyle de "gebe" kaldığını açıklar. (Bkz. Vendidad, 18. Bölüm.)

c) Cenazeyi Taşımış Olmaktan Ötürü Yıkanma

Yıkanma biçimleri, İslam'dakine çok benzemekte: Ellerin üç kez yıkanması. Gövdenin her kesiminin yıkanmasına, sağdan başlanması. Bu sağ ve sol ayrımı konusuna çok titizlik gösterildiği görülmekte: Vücudu bütünüyle yıkarken önce tepeden su dökülecek. Başın üst kesimi, ense, çene yıkandıktan sonra sağlı sollu yıkamalar başlayacak. Önce sağ kulak, sonra sol kulak, önce sağ omuz, sonra sol omuz, önce sağ koltuk altı, sonra sol koltuk altı, göğüs, önce sağ mene, sonra sol meme, sırt, yanlar önce sağ yan, sonra sol yan, kalçadan dize değin olan kesim, önce sağ uyluk, sonra sol uyluk, erkekse önce sağ kıç, sonra ön ve erkeklik organı, kadınsa önce kadınlık organı, sonra arka kesim (kalçanın arka kesimi), önce sağ diz, sonra sol diz, önce sağ ayak bileği, sonra sol ayak bileği, önce sağ topuk, sonra sol topuk, önce sağ ayak, sonra sağ ayak yıkanacak. Bu yıkanma sırasında da sürekli dualar okunacak. (Bkz. Vendidad, Bölüm: 8.)

3- Temizleyiciler

Temizleyicileri şöyle özetlemek mümkün:

• Dua.
• Sidik (en başta öküz sidiği).
• Su.
• Toprak.
• Kefâret (kurtulmalık).

Maddi ve manevi pislikler, Zerdüştçülüğün kutsal kitaplarına göre (bkz. Vendidad Bölüm: 8.), bu temizleyicilerle temizlenebilirler. Bunlar bir arada da bulunabilirler. Ancak sidikle su bir arada değil, tek tek kullanılır.

Bir erkeğin "meni"sinin, bir kadının "dölyatağı"nın ve "dişilerin sütleri"nin temizlenebilmeleri için özellikle gerekli olan: Ardvi Sura adlı ırmakta yıkanmak. (Bkz. Vendidad, Bölüm: 7.)

4- Hiç Temizlenemeyenler

"Kirli" olanlar içinde "temizlenebilir" olanlar var, "hiç temizlenemeyen"ler var.

Hiç temizlenemeyenlere bir kaç örnek:

• Ölü köpek ya da ölü insan eti yiyen.

Bu suçu işleyenlere işkenceli ölüm cezaları var.

• Temiz suya leş atan... (Bu örnekler için bkz. Vendidad, Bölüm: 7.)

• Bir köpek ya da insan ölüsünü toprağa gömüp iki yıl içinde gömdüğü yerden çıkarmayan. (Bkz. Vendidad, Bölüm: 3'ün sonu.)

• Cinsel isteğini kendi cinsinden kişiyle doyuran erkek. (Bkz. Vendidad, 8.)

D- Zerdüştçülük'te: Günah ve Tevbe

Temel ölçü şudur: Ahura Mazda (Tanrı) ordusunu bırakıp Ehrimen (Şeytan) ordusuna katılmak, Ahura Mazda'nın gösterdiği yolda yürümemek günahtır. Bunun küçüğü vardır, büyüğü vardır. Hangisi olursa olsun, temel "kirletici"dir. İnsanı asıl kirleten "günah"lardır. Bu günahlardan temizlenmenin de yolları vardır: Kefâret ve gerekli cezayı çekmek, önemli yollar arasında. En başta gelense, "*tevbe*" dir. Yani "pişman olmak" ve bir daha aynı günahı yapmamaya karar vermek, söz vermek. Tevbeyle "tüm günahlar bağışlanabilir", "tüm kirler temizlenebilir".

Vendidad'ın 3. Bölümü'nün sonunda şöyle denir:

"Bir günahkâr kişi, Ahura Mazda dinini benimsemiş olarak bir daha aynı günahı işlememeye karar verdiği zaman günahını temizler. Şeriate aykırı olarak işlediği günahtan kurtulur..."

"Adam öldürme günahı"nın ve "ölüyü toprağa gömme günahı"nın da bu yolla bağışlanabilecek günahlar arasında bulunduğu açıklanıyor. "Tüm günahların" tevbe yoluyla "bağışlanabileceği" bildiriliyor. Tevbenin, işlenmiş olan bir günahı, "çok şiddetli bir rüzgârın bir kumlu yeri temizlemesi gibi temizleyeceği" anlatılıyor.

E- Tıp

İslam'daki "e't-Tıbbu'n-Nebevî"ye (Peygamber'in doktorluğuna) benzer bir tıp, bir hastalık ve iyileştirme anlayışının benzerine, Vendidad'da da raslandığı söylenebilir. Hastalığın da, "şifa'nın da hem "maddi"si, hem de "manevi"si vardır. İkisi de dinsel ağırlıklıdır ve dinsel ölçüler içinde kendine özgüdür.

Vendidad'ın 7. Bölüm'ünde yer alan şu açıklama ilginçtir:

"Doktorlar (üç doktor) bir hastanın başında hazır bulunsalar da, biri '*bıçak*'la, bir başkasını '*şifalı bitki*'yle ve bir üçüncüsü '*Tanrısal sözler*'le hastayı iyileştirme yoluna gitse; '*en iyileştirici doktor üçüncüsü*'dür."

Demek ki dinsel sözler ve dualarla iyileştirme, hemen tüm dinlerde ve bu arada İslam'da olduğu gibi, Zerdüştçülük'te de vardır ve başta gelmektedir.

F- Zerdüştçülüğün Etkileri ve Etkilenmeleri

1- Etkileri

Zerdüştçülüğün etkilerini iki kesimde toplamak mümkün:

a) Başka Dinlere Etkileri

Félicien Challaye şöyle der:

"Persler, Keyhusrev'in fütuhatından sonra Babilonya bölgesinden sürülen Yahudilerle karşılaşmışlar ve onların, kendi ülkelerine dönmelerine izin vermişlerdir. Bu sayede de Yahudi görüşlerine, *Zerdüştîliğin etkisi* mümkün olmaktadır. Ki, sonradan *Hıristiyanlık düşüncesi üzerinde etki yapmış olan* bu görüşler şunlardır:

Tanrı'nın karşısına Şeytan'ı koyan ikicilik (dualizm), *meleklere inanma, ölülerin ölmezlikleri ve sonradan dirilmeleri.*" (Bkz. Dinler Tarihi, çev. Samih Tiryakioğlu, s. 140.)

Zerdüştçülüğün etkisi yalnızca inanç, alanında değil, ahlak ve hukuk alanında da etkisinden söz edilebilir.

b) Kimi Dinlerin Doğmasına Yol Açması

Manicilik (Maniheizm) dini de, kaynağında Zerdüştçülük olan dinlerdendir. Bununla birlikte, Mani, dinini kurarken başka din ve inançlardan da yararlanmıştır. Birûnî de bunu belirtmektedir. "Mani'nin ayrı bir İncil'i vardı. O, kurmuş olduğu dinde Mecusî (Zerdüştçü) dualizminden, Hıristiyanlık'tan, Hind dinlerinden yararlanmış ve bunlardaki kimi görüşleri birleştirerek bir karışım elde etmişti..." (Bkz. Dr. Günay Tümer, Birûni'ye göre Dinler ve İslam Dini, Diyanet Yayınları, s. 123.)

2- Etkilenmeleri

Etkileri yanında, elbette etkilenmeleri de olmuştur Zerdüştçülüğün. Ama ne ölçüde? Bu soruya karşılık vermek kolay değil. Ancak, az olmadığı söylenebilir. Bu da doğaldır zaten.

Bizi ilgilendiren yanı, etkilenmelerinden çok "etki"leridir, yani dinler ve dinlerin kutsal kitapları içindeki uzantılarıdır. Özellikle Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam'daki uzantıları. Sâbiîlik gibi, Mecusîliğin, yani Zerdüştçülüğün Kur'an'da yer alması nedensiz değildir. Bu ansiklopedide bu denli yer vermemiz de...

G- Zerdüştçülüğün Kutsal Kitapları

Aslında "kutsal" kitap olarak bir tek kitaptan söz etmek daha doğru olur: *Avesta.* Öteki kutsal kitapları, bu kitabın bölümleri, parçaları kabul edilebilir.

1- Avesta'nın Yazılış Tarihi

Kutsal kitabın bütününe "Zend Avesta" da denmektedir. "Zend" yorum demek olduğuna göre "Zend Avesta"ya, "Avesta'nın yorumu" ya da "Avesta ve yorumu" anlamı verilebilir.

Dr. Muhammed Cabir Abdu'l-Âl'in, "Fi'l-Akâidi Ve'l-Edyân" (İnançlar ve Dinlere İlişkin) adlı kitabında (Arapça) şöyle dediğini okumaktayız:

"Parsiler'in (Zerdüştçülerin) bu kutsal kitapları, bu toplumun uzun zaman içinde oluşup gelişen edebiyatını içine alır. Benzeri, Yahudilerin kutsal kitapları, yani Eski Ahit'tir (Tevrat). Kuşku yok ki, bu kitap (Avesta), yazılıp kitap durumuna getirilmeden önce, yüzyıllar boyu, hep dilden dile aktarmalara, sözlü anlatımlara dayanmıştır. O nedenle, asıl metne kesinlikle ulaşmak mümkün olamamaktadır. Yaklaşık olarak birşeyler söylenebilirse de... Bir de şu belirtilmeli ki, Avesta bölümleri, zaman sırasına göre düzenlenmiş değildir." (Bkz. Mısır, 1971, s. 164.)

Fèlicien Challaye ise, tarih de belirtmekte:

"*Kutsal metinler, ancak M.S. III. yüzyılda toplanmış ve ancak M.S. IV. yüzyılda dinin kitabı olarak ilan edilmiştir.* Fakat bu yazıların bir bölümü, özellikle de *Gatha'lar* diye adlandırılıp Zerdüşt'ün eseri olarak ileri sürülen beş türkü (ilâhi), *çok daha eski devirden kalmadır.*" (Bkz. Tiryakioğlu çevirisi, s. 133.)

2- Avesta'nın Bölümleri

Dr. Muhammed Cabir Abdu'l-Al, şu bilgiyi aktarmakta:

Avesta'nın birinci bölümünü oluşturan kitap, Vendidad'tı. Bu kitapta Ahura Mazda'yla Zerdüşt söyleşide bulunmaktalar. Ahura Mazda, Zerdüşt'e, Şeriat'in (Zerdüştçülük din ve yasasının) buyruklarını ayrıntılarıyla anlatmaktadır. Ancak bu bölümün, Peygamber Zerdüşt'ün kendinden aktarılıp geldiği sanılmamaktadır. Ondan, onun ölümünden nice yüzyıllar geçtikten sonra bir dinbiliri tarafından oluşturulmuştur.(...) Vendidad'tan sonra Visperend, Yasna bölümleri gelmektedir. Bu iki kitap, dinsel gerekleri, duaları ve ilahileri içine almaktadır..." (Bkz. Fi'l-Akaidi Ve'l-Edyân, s. 164, 165.)

Yazar, "Gatha'lar" adlı bölümün de, Yasna adlı bölümün içinde olduğunu yazmaktadır.

Buna göre Avesta'nın bölümleri özet olarak şunlardır:

• *Vendidad, Visperend, Yasna-Gatha'lar* (*İlahiler*).

3- Avesta ve Zerdüştçülerin İlgisi

Birûnî, şu önemli bilgiyi aktarmakta bize:

"*(Zerdüştçüler), ilgi çekici bir ahenkle, Avesta'yı ezbere okurlar.*" (Bkz. El Asâru'l-Bâkiye Ani'l-Kurûni'l-Haliyye, Leipzig 1923, s. 219.)

H- "Mecusî" Sözcüğü

Ömer Rıza Doğrul, şunları yazmakta:

"Kâhinlerin (din adamlarının) görevi, babadan oğula geçiyordu ve bunlar kendilerine göre bir papalık meydana getirmişlerdi. Bu adamlara '*Mug*'lar deniyordu. Ve sanatlarındaki hünerleri bütün dünyaya yayılmıştı. Çünkü *mug* sözcüğü *magi* biçimini almış ve Avrupa dillerinde büyü ve büyücülük anlamını taşır olmuştu. Bu adamların en belli başlı görevleri, tapınaklarda ve evlerde dinsel törenleri yönetmekti." (Bkz. Doğrul, Yeryüzündeki Dinler Tarihi, s. 174.)

Bu açıklama, başka kaynaklarda da yer almaktadır. Sadeddin Evrin de şöyle demektedir:

"Hinduların Brehmen'leri gibi, Med'lerin ruhani sınıfını teşkil eden Magi'lere bağlı olan *Magus*'lar, Arap alfabesinde g harfi bulunmadığı için Araplarca g harfi yerine c harfi kullanılarak *Mecus* diye adlandırılmıştır. Bu sözcüğe nisbet 'î'si eklenerek bu din mensuplarına *Mecusî* denmiştir." (Bkz. Evrin, Çağımızın Kur'an Bilgisi, Ankara, 1973, c. II, s. 932.)

Kimi Arapça sözlüklerdeyse (bkz. Tacu'l-Arus) "mecus" sözcüğünün "küçük kulaklı" anlamına gelen "minc kûş"un bozulmuş biçimi olduğu, bu dinin ilk inanırının ve insanları bu dine çağıran böyle bir kişi (küçük kulaklı) olmasından ötürü bu adın verildiği ileri sürülmektedir.

İ- İslam Hukukunda Zerdüştçülerin Durumu

Mecusîler, yani Zerdüşt inanırları, "kitap ehli"nden sayılmakta mıdırlar?

Özet olarak belirtmek gerekirse şöyle denebilir:

Kimi konularda: "Evet!", kimi konularda: "Hayır!"

Hâfız Ebubekir Abdurrazzak İbn Hammam e's-San'anî'nin "el Musannaf" adlı (fıkıh-hadis) kitabından:

"Konu: *Diyet:*

Ma'mer bir adamdan aktardı. O da İkrime'nin şöyle dediğini söyledi: Ömer, Mecusî'nin diyeti olarak 800 dirhem olarak belirleyip hükmetti. Şöyle dedi: 'Mecusî, kitab ehlinden değildir, yalnızca köledir.' " (s. 126.)

"Konu: *Mecusî'nin köpeğinin avı: Bu av yenir mi?*

Katade'nin İbn Müseyyib'den ve Ma'mer'in Zühri'den aktarmasına göre: Bu avın yenmesinde sakınca yok (buna göre Mecusî, kitab ehli sayılıyor)." (s. 124.)

"Konu: *Mecusinin kestiği hayvan: Bu hayvanın eti yenir mi?*

İkrime'den ve başkalarından yapılan aktarmalara göre: Mecusî, Tanrı'nın adını anmış olsa bile, kestiği hayvanın eti yenmez (buna göre Mecusî, kitab ehli sayılmıyor)". (s. 121.)

"Konu: *Mecusi'nin kullandığı kapta yemek pişirilip yenebilir mi?*

Buharî'nin de yer verdiği bir hadise göre: Peygamber'e soruldu: 'Topraklarımızda kitab ehlinden Mecusîler bulunmaktadır. Bunlar domuz eti de yemektedirler. Bunların kaplarını-kacaklarını kullanalım mı, ne yapalım?' Peygamber karşılık verdi: 'Başka kap bulamazsanız, o kapları yıkayıp kullanın!' (Buna göre Mecusî, kitab ehli sayılıyor.)" (s. 108.)

"Konu: *Bir Hıristiyanla bir Mecusî'nin evlenmesi, İslam yönetiminde hoş karşılanmalı mı?*

İbni Cüreyc'ten, Ata'dan ve Cabir'den yapılan aktarmaya göre: Hayır, hoş karşılanmamalıdır. (Buna göre Mecusi, kitab ehli sayılmıyor.)" (s. 80.)

"Konu: *Mecusî mirasının yakınları arasında bölüştürülmesi.*

Bir Mecusî, kız kardeşiyle evlense de ondan bir kızı olsa, sonra bunlar Müslüman olsalar, daha sonra adam ölse. Miras durumu nasıl çözülür?

Sevrî'nin fetvası: Mirasın yarısı kızının, yarısı da kız kardeşinindir (yani kızın annesinin).

Bir Mecusî annesiyle evlense de ondan iki kızı olsa, sonra Müslüman olsalar, daha sonra adam ölse. Miras durumu nasıl çözümlenir?

Sevri'nin fetvası: Mirasın 2/3'ü iki kızın, 1/6'sı ise annenindir.(...)

Ali İbn Ebi Talib'ten ve İbn Mes'ud'dan aktarıldığı odur ki bunlar, kız kardeyişle ya da annesiyle evlenen ve sonra Müslüman olan Mecusî'nin mirasından kız kardeşinin ya da annesinin yararlandırılması yoluna gitmektedirler (buna göre, Mecusî, bir bakıma kitab ehlinden sayılıyor)." (s. 332.)

Fetvâ: Kitap ehlinden bir kadınla evlenebilir, ama Mecusilerden olan bir kadınla evlenmek caiz değildir. (Bkz. Dürer, c. 1, s. 332, 333.)

Buna göre, Mecusî, kitab ehli sayılmamakta.

Fetvâ: Putataparlar yenildiklerinde, ya Müslüman olmak, ya da ölmek durumundadırlar. Müslüman olmazlarsa canlarını ve mallarını kurtaramazlar. Ama Kitab ehli öyle değil. Bunlardan "cizye" adı altında bir vergi alınır ve bunun karşılığında bu kimselerin malları ve canları güvence altına alınmış olur. Mecusîler de, "cizye" hükmünden yararlanan, yani böyle bir vergi karşılığında canlarını ve mallarını (bir ölçüde) kurtaranlar arasında bulunmaktadır. (Bkz. Dürer, c. 1, s. 298.)

Buna göre Mecusî, "kitab ehli" sayılmaktadır.

Muhammed Hamidullah şunları yazmaktadır:

"Durum ne olursa olsun, İranlıların örf ve gelenekleri Muhammed Peygamber'e hiç de hoş gelmiyordu. Ve kendisi (...) Hıristiyanları, Mecusîlere tercih ediyordu. Resulullah daha da ileri gitmişti: Müslümanların Hıristiyan ve Yahudi

kadınla nikâhlanmalarına müsade etmesine rağmen, Mecusî kadınlarıyla evlenmeleri yasaklanmıştı. Bu yasağın sebebi, Mecusilerin *Huvezvagdas*'ı, yani oğul ve kızlar da dahil pek yakın akrabalarla cinsi münasebette bulunmayı sevap ve makbul saymaları olsa gerek. Kan safiyetine pek büyük önem veren Araplar ise, bu tatbikatta, aşırı bir ahlaksızlık buluyorlardı..." (Bkz. İslam Peygamberi, çev. Prof. Dr. Salih Tuğ, İst., 1980, s. 388, fıkra: 591.)

Hamidullah, Peygamber'in, "Mecusîlerin de öteki kitap ehlinden kimselere uygulanan *cizye* vergisinin uygulanacağını da belirttiği" mektubuna da yer vermektedir. (Bkz. aynı kitap, s. 413.)

Mecusîlerin, İslam hukukunda, kimi konularda, kitap ehline uygulanan hükümler alanına alınmaları, bu maddenin başlangıcında sunulan Hacc Suresi, ayet: 17. ayetin etkisinden uzak görülmemektedir. Çünkü bu ayette Mecûsiler, Hıristiyanlar ve Yahudiler gibi kitab ehli arasında yer almaktadırlar.

➤MEDİNE

"Hicaz'da, Mekke'nin kuzeyinde bir kent, ayrıca her hangi bir kent."

Kur'an'da 3 kez çoğul (Tevbe Suresi, ayet:111; Şuarâ Suresi, ayet: 36, 53), 14 yerde de tekil olarak geçmekte. Çoğulu "medâin" (kentler) biçimindedir. Tekil olarak (medine biçiminde) yer aldığı yerlerden 4'ünde (Tevbe Suresi, ayet:101, 120; Ahzab Suresi, ayet: 60; Münâfikûn Suresi, ayet: 8.) herkesin bildiği "Medine" anlamındadır. Ötekilerindeki anlamıysa yalnızca "kent"tir. Bilinen Medine anlamında yer alan bir sözcük de "Yesrib"dir (Ahzab Suresi, ayet:13) ve Kur'an'da yalnızca bir kez geçmektedir. "Medine"ye ilişkin ayetler için bkz. **ARAB** ve **MÜNÂFIK**. Yalnızca "kent" anlamına gelen "medine"lerden biriyle "Antakya"nın (Yasin Suresi, ayet: 20), biriyle "Tarsus"un (Kehf Suresi, ayet:19), biriyle "Sedum" (Sodom) adlı ve Filistin'de bulunan, alt üst edildiği bildirilen Lut toplumunun bir kentinin (Hicr Suresi, ayet: 67), biriyle de yine alt üst edildiği bildirilen kentlerden Semud toplumunun "Hicr" adlı kentinin (Neml Suresi, ayet: 48) anlatıldığı Kur'an yorumlarında ileri sürülmekte. Bunlarla ilgili ayetler için yukarıdaki sıraya göre: **HAVARİ, İSA, MAĞARA, LUT, SALİH, SEMÛD** maddelerine bakınız. "Medine" sözcüklerinin 4'üyle "Mısır"ın amaçlandığı görülmekte (A'râf Suresi, ayet:123; Yusuf Suresi, ayet: 30; Kasas Suresi, ayet: 15, 18). Bununla ilgili ayetler için de bkz. **MISIR, MUSA, İSRAİLOĞULLARI**.

"Medineliler":

İlgili ayetler için bkz. **ARAB, HİCRET, MÜNÂFIK, MUHAMMED, CİHAD, MESCİD.**

➤MEDYEN

"Şuayb Peygamber'in gönderildiği bildirilen eski bir kent".

Kur'an'da 13 yerde (A'râf Suresi, ayet: 85; Tevbe Suresi, ayet: 70; Hûd Suresi, ayet: 84, 95; Tâhâ Suresi, ayet: 40; Kasas Suresi, ayet: 22, 23, 45; 29/36) geçmekte. Musa Peygamber'in de bir süre bu kente kaçıp kalmak zorunda bulunuşundan da söz edilmekte. Bu kent ve bu kentlilere ilişkin ayetler için bkz. **FİRAVUN, İSRAİLOĞULLARI**, özellikle bkz. **MUSA**, **ŞUAYB.**

102
MEKKE

➤MEKKE

"Tanrı'nın evi kutsal Kâbe'yi içine almış olması nedeniyle kutsallığına inanılan, İslam Peygamberi'nin doğum yeri olması ve birçok gelişmelere alan bulunması nedeniyle de İslam'da ayrıca değer ve özellik kazanmış bulunan bir kent, Kur'an'daki niteliğiyle 'Kentlerin Anası' ya da 'Ana Kent' " (Ümmü'l-Kurâ).

Kur'an'da bir yerde (Fetih Suresi, ayet: 24.) "Mekke", bir yerde de (Âli İmrân Suresi, ayet: 86) "Bekke" adıyla geçmekte. İki yerde de (En'âm Suresi, ayet: 92; Şûrâ Suresi, ayet: 7.) "Ümmü'l-Kurâ" diye nitelenmekte.

I- MEKKE'NİN ÖZELLİĞİ

A- En Eski Tanrı Evi'nin ve İbrahim'in Makamının Orada Bulunuşu

Âli İmrân Suresi, ayet: 96, 97

إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ
مُبَارَكًا وَهُدًى لِلْعَالَمِينَ ﴿٩٦﴾ فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَقَامُ إِبْرَاهِيمَ
وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ
إِلَيْهِ سَبِيلًا وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ ﴿٩٧﴾

Anlamı

Kuşkusuz insanlar için kurulmuş olan ilk *ev* (Tanrı evi), *Mekke'dedir.* Dünyalara mubarek olsun ve yol göstersin diye kurulmuştur. Orada Tanrı'nın ayetleri ve İbrahim'in makamı vardır. Oraya giren, güvenlik içinde bulunur. Tanrı evini ziyaret, oraya yol bulabilen insanlara, Tanrı için gereklidir. Kim inanmazlık ederse bilsin ki, Tanrı, dünyalara hiçbir gereksinimi olmayan bir zengindir. (Âli İmrân Suresi, ayet: 96, 97.)

Burada birkaç nokta dilegetiriliyor:

• Kâbe, "ilk Tanrı evi", yani "ilk tapınak"tır.
• Kâbe'de Tanrı'nın ayetleri vardır.
• Kâbe'de İbrahim'in "makam"ı vardır.
• Kâbe'ye giren kimse, güvenlik içinde bulunur.
• Tanrı için orayı ziyaret etmek, güçyetirebilenler için gereklidir.
• Bütün bu özellikleri taşıyan Kâbe, Mekke'dedir. Bkz. KÂBE.

B- "Kentlerin Anası" ya da "Ana Kent" Oluşu

En'âm Suresi, ayet: 92

﴿٩١﴾ وَهَٰذَا كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ مُصَدِّقُ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَلِتُنْذِرَ

أُمَّ الْقُرَىٰ وَمَنْ حَوْلَهَا ۚ وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ يُؤْمِنُونَ
بِهِ ۖ وَهُمْ عَلَىٰ صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ ﴿٩٢﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Bu indirdiğimiz, kendinden öncekileri doğrulayan, *Mekkelileri* ve etrafındakileri uyaran mubarek kitaptır. Ahirete inananlar buna inanırlar, namazlarına da devam ederler. (En'âm Suresi, ayet: 92.)

وَكَذَٰلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ قُرْآنًا عَرَبِيًّا
لِتُنْذِرَ أُمَّ الْقُرَىٰ وَمَنْ حَوْلَهَا وَتُنْذِرَ يَوْمَ الْجَمْعِ لَا رَيْبَ فِيهِ ۚ فَرِيقٌ
فِي الْجَنَّةِ وَفَرِيقٌ فِي السَّعِيرِ ﴿٧﴾

Şûrâ Suresi, ayet: 7

Anlamı (Diyanet'in)

Ey Muhammed! Böylece, *şehirlerin anası olan Mekke*'de ve çevresinde bulunanları uyarman, şüphe götürmeyen toplanma günüyle uyarman için, sana Arapça okunan bir kitap vahyettik. İnsanların bir takımı cennete, bir takımı da çılgın alevli cehenneme girer. (Şûrâ Suresi, ayet: 7.)

Yukarıdaki iki ayette de Mekke, "Ümmü'l-Kurâ", yani "Kentlerin anası" ya da "Ana Kent" diye nitelenmekte. Ayetlerde anlatılanlar:

• Kur'an, "Ana Kent" olan Mekke ve çevresindekileri uyarmak için gönderilmiştir.

• Ahirete inananlar, buna da inanırlar.

Bkz. **KUR'AN, KORKU, CENNET, CEHENNEM.**

C- Mekke ve Peygamber

لَا أُقْسِمُ بِهَٰذَا الْبَلَدِ ﴿١﴾ وَأَنْتَ حِلٌّ بِهَٰذَا الْبَلَدِ ﴿٢﴾

Beled Suresi, ayet: 1, 2

Anlamı (Diyanet'in)

Bu *Mekke şehrine* yemin ederim –ki, sen bu şehirde oturmuşsun–. (Beled Suresi, ayet: 1, 2.)

Çantay'ın çevirisi:

Şu beldeye (Mekke'ye-Beyzavi, Celaleyn) yemin ederim. Sen bu beldeye *helal* iken. (Beled Suresi, ayet: 1, 2.)

Tüzüner çevirisi:

Yok... Andolsun şu şehre. Ve sen onun içindesin. (Beled Suresi, ayet: 1, 2.)

Ayette "beled" sözcüğü geçiyor. Yorumcularca bu "beled", "Mekke"dir.

Bunda birleşildikten sonra yukarıda görüldüğü gibi değişik anlamlar verilmesi, ikinci ayette geçen "*hil*" sözcüğünden kaynaklanmaktadır.

Bu sözcüğe, Diyanet'in resmi çevirisinde "oturmuşsun", ikinci çeviride "helal", üçüncü çeviride "içindesin" anlamlarının verildiği görülmekte. Kur'an yorumlarında, bu üç anlama da elverişli yorumlar yer almakta.

Hangi anlam ve yorum olursa olsun, şu yansıtılmakta:

- Mekke'ye, "kent" anlamına gelen "beled" denmekte.
- Peygamberin bu kentle ilgili durumu nedeniyle Tanrı bu kente "andiçmek"te.
- Üzerine Tanrı'nın "andiçtiği bir kent" olması nedeniyle Mekke'ye bir çeşit kutsallık verilmekte.

Kur'an'da, başka yerlerde de (Bakara Suresi, ayet: 126; İbrahim Suresi, ayet: 35; Tîn Suresi, ayet: 3.) "Mekke"ye "beled" denmekte. "Emin", yani "güvenlik bulunan" kent olduğu anlatılmakta.

D- Mekke'nin Kutsallığı

Neml Suresi, ayet: 91

إِنَّمَا أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ رَبَّ هٰذِهِ الْبَلْدَةِ
الَّذِي حَرَّمَهَا وَلَهُ كُلُّ شَيْءٍ وَأُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿٩١﴾

Anlamı (Diyanet'in)

De ki: "Ben, yalnız her şeyin sahibi olan ve *bu kutlu kılınmış şehrin Rabb'ine* kulluk etmekle emrolundum. Müslümanlardan olmakla ve Kur'an okumakla emrolundum. (Neml Suresi, ayet: 91.)

Bu ayette, Mekke'nin "kutsal bir kent" olduğu açıkça belirtilmekte. Çünkü Kur'an yorumcularına göre buradaki "belde"yle anlatılmak istenen "Mekke"dir.

Tîn Suresi, ayet: 1-3

وَالتِّينِ وَالزَّيْتُونِ ﴿١﴾ وَطُورِ سِينِينَ ﴿٢﴾ وَهٰذَا الْبَلَدِ الْأَمِينِ ﴿٣﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Tin ve zeytuna andolsun. Andolsun Sina Dağı'na. Andolsun bu güvenli *Mekke şehrine.* (Tîn Suresi, ayet: 1-3.)

Ayette geçen "tin" sözcüğü "incir", "zeytun" sözcüğü de bildiğimiz "zeytin" demektir. Yani: "İncire ve zeytine andiçerek söylerim ki..." deniyor.

Ayette geçen "belde"ye de, daha önce belirttiğimiz gibi, "Mekke" anlamı verilmekte.

Buna göre, Tanrı, "incir"e, "zeytin"e ve "Sina Dağı"na andiçtiği gibi "Mekke" kentine de andiçmekte. Ve daha önceki açıklamada anlatıldığı gibi, bu da Mekke'ye bir "kutsallık" vermekte.

E- Mekke ve Barış

Buharî'nin de yer verdiği bir hadise göre: "Tanrı, gökleri ve yeri yarattığından beri Mekke'yi, kutsallığı nedeniyle, savaş alanının dışında tutmuştur. Burada

savaşmak, ne İslam'dan önce, ne de İslam'dan sonra caizdir. Ancak Peygamber zamanında, günün bir kesiminde bir ayrım getirilerek savaş helal kılınmış ve Mekke fethedilmiştir.

وَهُوَ الَّذِي كَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ عَنْهُم بِبَطْنِ مَكَّةَ
مِن بَعْدِ أَنْ أَظْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْ وَكَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًا ﴿٢٤﴾
هُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَالْهَدْيَ
مَعْكُوفًا أَن يَبْلُغَ مَحِلَّهُ وَلَوْلَا رِجَالٌ مُّؤْمِنُونَ وَنِسَاءٌ مُّؤْمِنَاتٌ
لَّمْ تَعْلَمُوهُمْ أَن تَطَئُوهُمْ فَتُصِيبَكُم مِّنْهُم مَّعَرَّةٌ بِغَيْرِ
عِلْمٍ لِّيُدْخِلَ اللَّهُ فِي رَحْمَتِهِ مَن يَشَاءُ لَوْ تَزَيَّلُوا لَعَذَّبْنَا الَّذِينَ
كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿٢٥﴾

Fetih Suresi, ayet: 24, 25

Anlamı (Diyanet'in)

Sizi onlara üstün kıldıktan sonra, *Mekke* bölgesinde, onların ellerini sizden, sizin ellerinizi onlardan geri tutan, savaşı önleyen O'dur. Allah yaptıklarınızı görendir. Onlar inkâr edenlerdir, sizi Mescid-i Haram'ı ziyaretten ve bağlı kurbanları yerine gitmekten alıkoyanlardır. Eğer oradaki henüz tanımadığınız inanmış erkeklerle inanmış kadınları bilmeyerek ezmek suretiyle üzüntüye kapılmanız ihtimali olmasaydı, Allah savaşı önlemezdi. Allah, dilediklerine rahmet etmek için böyle yapmıştır. Eğer inananlarla inkârcılar birbirinden ayrılmış olsalardı, inkâr edenleri can yakıcı azaba uğratırdık. (Fetih Suresi, ayet: 24, 25.)

Kur'an yorumlarında, burada "Hüdeybiyye Barış Antlaşması"nın anlatıldığı açıklanmakta. Olay şöyle:

Peygamber ve arkadaşları, 627 yılında, Hac ziyareti için Mekke'ye doğru yola çıkmışlardı. Savaş amacı olmadığı belirten hazırlıklarıyla birlikte. Mekke yakınlarına gelindi. Mekkelilerin, bu ziyarete engel olacaklarına ilişkin bilgi alındı. Peygamber, Ebu Sufyan'la yakınlığını göz önünde tutarak Osman'ı elçi olarak görevlendirdi. Ebu Sufyan Suriye gezisine çıkmıştı. Öteki Mekke ileri gelenleri de yapacaklarını kesin bilmiyorlardı. Osman, Mekke'de hapse atıldı. Peygamber'e, öldürüldüğü yolunda haber iletildi. Paygamber bir ağacın altına çöktü. Ve sonuna değin ölümüne dövüşeceklerine ilişkin arkadaşlarından, askerlerinden tek tek söz aldı. Mekkeliler, durumun önemini kavradılar. Barış görüşmelerinde bulunmak üzere Süheyl İbn Amr'ın başkanlığında bir kurul gönderdiler. Osman'ın

öldürülmemiş olduğuna ve öldürülmeyeceğine ilişkin güvence verdiler. Barış görüşmeleri, Mekkelilerin koşullarının kabul edileceği belirlendikten sonra Osman arkadaşlarının yanına döndü. Barış antlaşmasının hükümleri şunlardı:

1- Müslümanlar Mekke'ye ziyarette bulunmaksızın, hemen, Medine'ye dönecekler. Ama ertesi yıl için üç günlük bir Hac ziyareti olacak.

2- Mekke'ye sığınan hiçbir Medineli Müslüman iade edilmeyecek, ama Muhammed, kendisine sığınan tüm Mekkelileri iade etmek zorunda olacaktır.

3- Bu barış antlaşması, 10 yıl süreyle yürürlükte kalacaktır...

Peygamber tarafından kabul edilen bu barış antlaşması, kent-devletlerinin sınırlarından birinde yer alan, kentin batı kesiminde Cidde yolu üzerinde 15 km. uzaklıktaki Hüdeybiyye bölgesinde gerçekleşmişti.

II- MEKKE ADI

Mekke adı üstüne dilcilerin, tarihçilerin ve kutsal kitap araştırmacılarının birçok varsayımları görülmekte. Genellikle birleşilen şu: Mekke adı, yabancı (Arapça olmayan) kökenlidir. Tevrat'ta Mekke olarak yer almamakta, kimi sözcüklere örneğin; "Makaroba", "Makariba" adı, (bkz. Leoni Caetano, İslam Tarihi, çev. Hüseyin Cahid [Yalçın], 1924, c. 1, s. 228.) Faran adı, "Mekke" diye yorumlanmakta kimilerince.

Mekke adının Tevrat'ta açıkça yer almaması, eskiliğine gölge düşürmekte mi?

Kimilerine göre: "Evet", kimilerine göreyse: "Hayır!"

Mekke'nin "çok eski bir kent" olduğu kuşkusuz. Ama ne kadar?

Bir tarih belirlenememekte. Bununla birlikte, dinsel "menkıbe"lerde, Mekke'nin geçmişi Adem Peygamber dönemine değin götürülmekte. Kuşkusuz, tarihçilerce bu savlara değer verilmemekte.

III- MEKKE'NİN ÖNEMİ

Prof. Dr. Muhammed Hamidullah şunları yazmakta:

"Eskiler, Mekke'ye, 'Yeryüzünün göbeği' adını vermekteydiler..." (Bkz. İslam Peygamberi, çev. Prof. Dr. Salih Tuğ, c. 1, s. 20.)

"Dünya çapında bir hareket için genel karargâh olarak hiçbir yer, *Yeryüzünün Göbeği*'nden daha uygun olamazdı. Herçeşit ziraattan mahrum, çöllük bir mıntıka olan Mekke, bundan ayrı, haris yağmacı ve istilacıların göz dikmelerine karşı sığınılacak bir melce (sığınak) durumundaydı. Hayatı idame ettirmede yegane çareler olan ticaret ve kervancılık, buraya emniyet içinde bazı zenginlikleri çekebilirdi. Zira tabii durum ve insan unsuru şeklinde çifte himaye buraya verilmişti. Mekke, ancak müdafaası kolay dar geçitlerden geçmek suretiyle ulaşılabilen yüksek dağlarla çevrili ve bir vadi üzerinde kurulu bir şehirdir.(...)

"Mekke'nin önemi o kadar büyüktü ki, onun çöllük vaziyetine rağmen, Roma, Bizans, İran, Habeş imparatorları, zaman zaman bu şehri kendi ülkelerine katmak için teşebbüste bulunmuşlardı. Mekke İslam'dan evvelki zamanlarda taşıdığı adıyla *Ümmü'l Kura* (Şehirler Anası) asla bir yabancı hâkimiyet altına düşmemiştir.

"Bir şehir-devlet olarak Mekke, oligarşik bir temel üzerine kurulu mükemmel bir teşkilata sahipti. Hükümet fonksiyonları, tevarüs yoluyla geçmek üzere on kadar ailenin elinde bulunduruluyor ve idari işler, çok sayıda fertler tarafından ifa ediliyordu. Bu 'Bakanlar Kurulu', yetişkin bütün vatandaşların iştirak ettiği bir 'Parlamento'nun kontrolü altında çalışıyordu..." (Bkz. aynı kitap, s. 26, 27.)

➤MELE

"Doldurmak" anlamındaki bir kökten "göz doldurur nitelikteki ileri gelenler topluluğu", "göz doldurur kadar kalabalık topluluk", "ilgi çeker ölçüde işler görüp karara bağlayan kurul", "beğenilen ahlak".

Kur'an'da 30 kez geçer: 13'ü "Fir'avn'ın ileri gelenleri":

A'raf Suresi, ayet : 103, 109, 127
Yunus Suresi, ayet : 75, 83, 88
Hûd Suresi, ayet : 97
Mü'minûn Suresi, ayet : 46
Kasas Suresi, ayet : 20, 32, 38
Şuarâ Suresi, ayet : 34
Zuhruf Suresi, ayet : 46

Bu ayetler ve yorumları için bkz. **FİRAVUN.**

4'ü "Nuh toplumunun ileri gelenleri":

A'râf Suresi, ayet : 60
Hûd Suresi, ayet : 27, 38
Mü'minûn Suresi, ayet : 24

Bu ayetler ve yorumları için bkz. **NÛH.**

2'si "Sebe' Kraliçesinin ileri gelenleri":

Neml Suresi, ayet : 29, 32

Bu ayetler için bkz. **SEBE', SÜLEYMAN, KİTAB.**

Biri "Süleyman Peygamber'in ileri gelenleri":

Neml Suresi, ayet : 38

Ayet ve yorumu için bkz. **SÜLEYMAN, SEBE'.**

Biri "Hud Peygamber'in toplumunun ileri gelenleri":

A'râf Suresi, ayet : 66

Biri "Salih Peygamber'in toplumunun ileri gelenleri":

A'râf Suresi, ayet : 75

İkisi "Şuayb Peygamber'in toplumunun ileri gelenleri" :

A'râf Suresi, ayet : 88, 90

2'si "geçmiş toplumların ileri gelenleri":

Mü'minûn Suresi, ayet : 33
Sâd Suresi, ayet : 6

Ayetler için bkz. **PEYGAMBER, PEYGAMBERLİK.**

Biri "İsrailoğullarının ileri gelenleri":

Bakara Suresi, ayet : 246

Ayet ve yorumu için bkz. **İSRAİLOĞULLARI.**

Biri "Yusuf Peygamber'in karşılaştığı Mısır Hükümdarının ileri gelenleri":

Yusuf Suresi, ayet : 43

Ayet ve yorumu için bkz. **YUSUF.**

2'si "en yüce" (el A'lâ) diye nitelenen, "ileri gelen melekler"in oluşturduğu, "vahiy" kaynaklı bilgilerin bulunduğu, yazgılara ilişkin uygulamaları içeren kararların görüşülüp sonuca bağlandığı "En Yüce Kurul" (el Meleü'l-A'lâ) anlamındadır. Sonuncusu için bkz. Sâffât Suresi, ayet: 8; Sâd Suresi, ayet: 69

Bu ayetler ve yorumları için bkz. **CİN, GÖK, MELEK.**

➤MELEK

"Bu dünyada ve öbür dünyada her türlü işe baksınlar diye Tanrı'nın özel olarak görevlendirdiği ve görevlerini hiç aksatmadan yerine getirdikleri bildirilen varlıklardan her biri".

Fahruddin Râzî'nin "Büyük Tefsir"inden (e't-Tefsiru'l-Kebir) ilgili bir bölümünün Türkçesi:

"Meleklerin ne oldukları konusunda insanlar çeşitli görüşler ileri sürdüler. Tüm görüşler bir arada şöyle özetlenebilir:

Melekler, bağımsız varlıkları olan varlıklardır.

Ama bunlar belirli yer kaplayan *birer cisim* midirler, yoksa değil midirler?

Birinci Görüş

Bu görüşe göre, melekler belirli yer kaplayan birer cisimli varlıktırlar. Ama nasıl varlıktırlar? Burada da çeşitli görüşler bulunmakta:

Birincisi: Müslümanların Çoğunun Görüşü: Melekler, çeşitli kılıklara girebilen birer *latif* (ince) ve *havai* (hava ögesinden oluşan) cisimdir. *Yurtları **göklerdir.***

İkincisi: Putataparlardan Bir Kesimin Görüşü: Melekler, şu yıldızlarda asıl gerçek olan varlıklardır. Mutlu kılmak ve mutsuz kılmak niteliklerine sahiptirler. Çünkü bu görüşte olanlara göre melekler, bilinçli birer canlıdırlar ('ehyâun nâtıkatun'. Buradaki 'nâtıka', 'bilinçli' anlamındadır, konuşan anlamında değil.). ***Mutlu kılan melekler, 'Rahmet Melekleri'** dirler. **Mutsuz Kılanlar**'sa '**Azab Melekleri**'dirler.*

Üçüncüsü: Mecusîlerden ve İkicilerden En Büyük Çoğunluğun Görüşü: Bu evren, iki ezele (öncesiz) temelden oluşmakta: *Işık* (nûr) ve *karanlık* (zulmet). Bunlar, saydam (şeffâf), irâde özgürlükleri ve güçleri olan (muhtar, kâdir), ruhları ve biçimleri birbirinin tersi, işleri ve yöntemleri değişik, *iki cevherdirler.* ***Işık cevheri***: Üstün, yararlı, arı, temiz esintili, temiz ruhlu, sevindiren ve zarar vermeyen, yarar sağlayan ve gelecek yarara engel olmayan, dirilten ve çürütüp tüketmeyen bir türdür. ***Karanlık cevheri***: Işık cevherinin tam tersidir. Sonra ışık cevheri, hep *dostlar* doğurmakta. Doğanlarsa *meleklerdir.* Bu doğum ve üreme, cinsel birleşme yoluyla olmamakta. Hikmetin hikmetten ışığın ışıktan çıkması biçiminde olmakta. Karanlık cevheriyse durmadan *düşmanlar* doğurmakta. Doğanlarsa *şeytanlardır.* Beyinsizin beyinsizden doğması biçiminde olmaktadır. Bu türeyiş te cinsel birleşme biçiminde değildir.

Melekleri, belirli yer kaplayan birer cisimli varlık kabul edenlerin görüşleri işte böyle.

İkinci Görüş

Melekler birer bağımsız varlıktırlar, ama belirli bir yer kaplayan cisimli varlık değildirler. Burada da iki görüş var:

Birincisi: *Hıristiyanlardan Bir Kesimin Görüşü*: Melekler bedenlerinden ayrı birer bilinçli ruhtur. Belirli nitelikleri, özellikleri, iyi olma niteliğini taşırlar. Çünkü gövdeden ayrı olan ruhlar eğer saf ve katıksız (iyi) iseler, melektirler; kötü ve bulanık iseler şeytandırlar.

İkincisi: *Felsefecilerin Görüşü*: Melekler, bağımsız varlıkları olan birer cevherdir, ama bunların belirli yer kaplamaları söz konusu değildir. Bunlar, insanlara özgü bilinçli ruhların hepsinden ayrı özellikte birer varlıktır. İnsanlarınkinden daha

yetkin, daha çok bilgi yüklüdürler. Işıklar içinde *Güneş* nasılsa, insanlara özgü ruhlara oranla melekler de öyledir. Bu tür cevherler de ikiye ayrılmakta: Birincisi: Bizim gövdemiz için bilinçli ruhumuz nasılsa, onlar da gök cisimleri ve yıldızlar için öyledirler. İkincisi: Bunlar, gök cisimlerini yönetmekle uğraşmazlar. İşleri yalnızca Tanrı'yı bilmek, Tanrı'yı sevmek ve Tanrı'ya boyun eğmektir. Bunlar, gözde melekleri oluştururlar. Meleklerin bizim ruhlarımıza üstünlükleri neyse, bu gözde meleklerin, gökleri yöneten meleklere olan üstünlükleri öyledir. Bu iki tür melekleri de kabul etmekte felsefeciler birleşmekte. Felsefecilerden kimileri başka tür melekleri de kabul etmekteler. Evrenin bu alt (aşağılık) kesimini yöneten *yer melekleri.* Bunlar eğer hayırlı (yararlı) iseler birer 'melek', zararlı iseler birer 'şeytan' adını alırlar." (Bkz. Râzî, e't-Tefsiru'l-Kebir, c. 2, s. 160, 161.)

I- MELEKLER

A- Görevleri (Genel)
1- Tanrı'ya Kulluk (İbadet)

وَلِلّٰهِ
يَسْجُدُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ مِنْ دَابَّةٍ وَالْمَلٰٓئِكَةُ وَهُمْ
لَا يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٤٩﴾

Nahl Suresi, ayet: 49

Anlamı (Diyanet'in)
Göklerde ve yerde bulunan her canlı ve *melekler,* büyüklük taslamaksızın, Allah'a secde ederler. (Nahl Suresi, ayet: 49.)

وَاِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ اِنّ۪ي جَاعِلٌ فِي الْاَرْضِ خَل۪يفَةً قَالُوٓا
اَتَجْعَلُ ف۪يهَا مَنْ يُفْسِدُ ف۪يهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَٓاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ
وَنُقَدِّسُ لَكَ قَالَ اِنّ۪ٓي اَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٣٠﴾

Bakara Suresi, ayet: 30

Anlamı
Anımsa ki Tanrı'n meleklere: "Ben kesinlikle, yeryüzünde bir *halife* (Adem) yaratacağım!" demişti de onlar: "Orada bozgunculuk edecek ve kan dökecek birini mi yaratacaksın!", "(başkasına gerek yok) seni biz *överiz ve kutsallığını (yüceliğini) biz dilegetiririz* (biz bu görevi yerine getirip dururken yeryüzünde bir kimse yaratmaya ne gerek var?)!" diyerek karşılık vermişlerdi. Tanrı'ysa: "Sizin bilmediğinizi bilirim ben!" demişti. (Bakara Suresi, ayet: 30.)

Sâffât Suresi, ayet: 1-4

وَالصَّافَّاتِ صَفًّا ﴿١﴾ فَالزَّاجِرَاتِ زَجْرًا ﴿٢﴾ فَالتَّالِيَاتِ ذِكْرًا ﴿٣﴾ اِنَّ
اِلٰهَكُمْ لَوَاحِدٌ ﴿٤﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Ey insanlar! *Sıra sıra duran* ve önlerindekini sürdükçe süren ve *Allah'ı andıkça anan meleklere* andolsun ki, sizin Tanrı'nız birdir. (Sâffât Suresi, ayet: 1-4.)

Sâffât Suresi, ayet: 164-166

وَمَا مِنَّا
اِلَّا لَهُ مَقَامٌ مَعْلُومٌ ﴿١٦٤﴾ وَاِنَّا لَنَحْنُ الصَّٓافُّونَ ﴿١٦٥﴾ وَاِنَّا لَنَحْنُ الْمُسَبِّحُونَ

Anlamı (Diyanet'in)

Melekler şöyle derler: "Bizim her birimizin bilinen bir makamı vardır, şüphesiz biz, *sıra sıra duranlarız,* şüphesiz biz Allah'ı tesbih edenleriz." (Sâffât Suresi, ayet: 164-166.)

Açıklama

Fahruddin Râzî bu son parçdaki ayetler nedeniyle şöyle demektedir:

"Yorumcuların cumhuru (yani yorumcular genellikle), meleklerin, kendilerinin 'ibadette çok ileri giden, aşırı ölçüde ibadet eden' kimseler olduklarını anlattıkları yolunda görüş bildirirler. Buna göre melekler, *namaz* ve *tesbih* için sıra sıra durmaktalar. Bununla anlatılmak istenen, meleklerin, Tanrı'ın çocukları olduklarını ileri sürenlerin görüşlerinin sakat olduğunu belirtmektir. Çünkü, meleklerin aşırı ölçüde ibadette bulunmalarını dilegetirmeleri, Tanrı'nın birer kulu olduklarını boyunlarına almalarını da yansıtır." (Bkz. Râzî, e't-Tefsiru'l-Kebir, c. 26, s. 171.)

Fahruddin Râzî'nin "Tefsir"inde yer verdiği bir hadis (aynen dilimize çeviriyorum):

"Peygamber namaz kılıyordu. Bu sırada Müslümanlardan biri, münâfıklardan birine rastladı. 'Peygamber namaz kılarken sen burada oturup duruyorsun!' diye çıkıştı ona. O da 'Git işine! Eğer bir işin varsa!' diyerek karşılık verdi. Çıkışan kişi bu kez: 'Senin bu tutumunu hoş görmeyecek birinin karşısına çıkacağını umarım!' deyip gitti. Sonra Ömer geldi. Ve Peygamber'le birlikte namaz kılmayan kişiye: 'Hey! Tanrı elçisi namaz kılarken sen burada oturuyorsun!' diye seslendi. Adam da, daha önceki kişiye verdiği karşılığı verdi (haydi git işine! dedi). Bunun üzerine Ömer, gidip adama vurdu ve: 'İşte benim işim bu!' dedi. Ardından da camiye girdi, Peygamber'le birlikte namaz kıldı. Namaz bittikten sonra Peygamber'e yaklaştı ve olayı anlattı: 'Ey Tanrı'nın Peygamberi! Falanca kişiye rastladım, sen burada namaz kılarken o oturup duruyordu yerinde. Ona, Peygamber namaz kılarken sen burada oturuyorsun!' dedim, o da: Haydi git işine! dedi.' Bunun üzerine Peygamber, Ömer'e: 'Niye onun boynunu vurmadın!'

diye söyledi. Ömer hemen kalkıp adama gitmeye ve onu öldürmeye yöneldi. O sırada Peygamber Ömer'e: 'Dön haydi, gitme! Senin öfken çok baskın, hoşnutluğunsa normal yargı durumudur."

Bu sırada Peygamber şunları şöyler Ömer'e:

"*Bilesin ki Tanrı'nın, o falanca kişinin namazına gerek bırakmayacak kadar, göklerde melekleri vardır.*"

Ömer, "*meleklerin namazları*"nı anlatmasını ister Peygamber'den. Ama o ana değin bu konuda Peygamber'e herhangi bir bilgi verilmemiştir. Tam o sırada Cebrail gelir ve bilgi verir:

"*Dünya göğündeki melekler, kıyamete değin* ***secde*** *durumundadırlar.*(...) *İkinci kat göktekiler, kıyamete değin hep* (*namazda*) ***ayakta*** *durmaktadırlar.*(...) Üçüncü kat göktekiler de kıyamete değin *Rükû* durumundadırlar.(...)" (Bkz. Râzî, e't-Tefsiru'l-Kebir, c. 2, s. 173.)

Meleklerin namaz kıldıklarına, ibadette bulunduklarına ilişkin hadisler pek çoktur. Hem namaz kıldıkları ve ibadette bulundukları, hem de namaz kılan ve ibadette bulunan kimselere dua ettikleri anlatılır.

﴿١٨﴾ وَلَهُ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَنْ عِنْدَهُ لَا يَسْتَكْبِرُونَ
عَنْ عِبَادَتِهِ وَلَا يَسْتَحْسِرُونَ ﴿١٩﴾ يُسَبِّحُونَ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ
لَا يَفْتُرُونَ ﴿٢٠﴾

Enbiyâ Suresi, ayet: 19, 20

Anlamı (Diyanet'in)

Göklerde ve yerde ne varsa, O'nundur. *Katında olanlar,* O'na *kulluk etmekten* çekinmezler. Ve usanmazlar. Gece gündüz, bıkmadan tesbih ederler. (Enbiyâ Suresi, ayet: 19, 20.)

Açıklama

Fahruddin Râzî ayette geçen ve "*yanında* (*katında*) *olanlar*" anlamına gelen sözleri ele alarak diyor ki: "Bu sözle anlatılmak istenenler, ümmetin icma ile (Müslümanların, yorumcuların görüş birlikleriyle), ***Melekler'dir.*** Çünkü Tanrı onların 'gece ve gündüz, aralıksız olarak ibadet ettiklerini' belirtiyor. Bu, insanoğlunun güçyetirebileceği, insanoğluna yaraşabilecek bir durum değildir..." (Bkz. Râzî, e't-Tefsiru'l-Kebir, c. 22, s. 148.)

Fahruddin Râzî yukarıdaki ayetler nedeniyle şunu da aktarmakta:

"Melekler, gece, gündüz, aralıksız olarak tesbih ederler. Gözlerini uyku tutmaz, akılları yanılgıya sürüklenmez, bedenlerini aymazlık gölgelemez. Yemekleri '*tesbih*', içkileri '*takdis*' (Tanrı'yı takdis etmek), '*hamd etmek*', '*Lailaha İllallah*' demektir. Tanrı'nın '*zikr*'iyle solurlar, Tanrı'nın '*hizmet*'iyle dinlenirler. Bedensel ilgi ve ilişkilerden tümüyle uzaktırlar..." (Bkz. Râzî, e't-Tefsiru'l-Kebir, c. 2, s. 229.)

Meleklerin "kesintisiz ibadet ettikleri" bildiriliyor. Başka ayetlerde de kimi insanlara "lanet ettikleri" de bildirilmekte. Bundan dolayı şöyle bir soru sorulmakta:

"Kesintisiz Tanrı'ya ibadet ettikleri bildirilen melekler, bir yandan da kimi insanlara lanet etme fırsatını nasıl bulmaktadırlar?"

Bu soruya Râzî de "Tefsir"inde yer veriyor ve "cevab"ını aktarıyor. Kimine göre "meleklerin ibadeti, tesbihi solumak gibidir, onun için meşgul edici sayılmaz." Kimine göre de "kesintisiz ibadet" demek "gerekli olan vakitlerde kesintiye uğramaması"dır. (Bkz. Râzî, e't-Tefsiru'l-Kebir, c. 2, s. 218.)

2- Tanrı'dan Korkmak ve Buyurulanı Yerine Getirmek

Nahl Suresi, ayet: 50

يَخَافُونَ رَبَّهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ ۝٥٠

Anlamı (Diyanet'in)

(Melekler:) Fevklerinde olan Rabb'lerinden korkarlar ve emrolundukları şeyleri yaparlar. (Nahl Suresi, ayet: 50.)

Açıklama

Ayet, daha Türkçe olarak şöyle çevrilebilir dilimize:

(Melekler) üstlerinde olan Tanrı'larından korkarlar ve kendilerine ne buyurulursa yapıp yerine getirirler. (Nahl Suresi, ayet: 50.)

Birinci ayetteki (49. ayet yukarıda açıklamasıyla yer almıştı) "*secde*"nin ne anlama geldiği üzerinde durulurken Kur'an yorumlarında iki yorum göze çarptmakta: Birincisine göre, "meleklerin secdesi", Tanrı'nın buyruklarına boyun eğmeleri anlamındadır. İkincisine göreyse, namazda secde eden kimse hangi biçim alıyorsa, melekler de secdede o biçimi almaktalar. (Bkz. Râzî, e't-Tefsiru'l-Kebir, c. 20, s. 42-44.)

Birinci (49.) ayette, meleklerin, secde ederlerken "büyüklenmedikleri" de belirtilmekte. "İblis, Adem'e secdeye çağrıldığında büyüklenmişti". (Bkz. **ADEM, İBLİS, SECDE.**) Meleklerin, "İblis"in tutumunu göstermedikleri anlatılmakta. (Bkz. Râzî, e't-Tefsiru'l-Kebir, s. 45.)

İkinci ayette, meleklerin iki nitelikleri anlatılmakta: Tanrı'dan korkmaları ve Tanrı'nın buyruklarını yerine getirmeleri. Meleklerin bu nitelikte olmaları doğal karşılanırken, "Tanrı'nın, meleklerin üstünde olduğu"nun bildirilmesi, tartışmalı yorumlara yolaçmakta. "Tanrı'nın, meleklerin üstünde olması ne demek?" diye soru sorulmakta, çeşitli "te'vil"lerle bu soruya karşılık vermeye çalışıldığı görülmekte. Gerçek anlamıyla alınca, "Tanrı'nın yeri"nin, "meleklerin üstünde" olduğunu kabul etmek gerekecek. O nedenle, "Tanrı'nın, meleklerin üstünde olduğu"nu anlatan ayet anlatımı, "mecaz" anlamıyla alınmakta, "Tanrı azabının yukarıdan gelebileceği anlatılmak isteniyor ya da demek isteniyor ki: Tanrı'nın gücü, eziciliği onların üstündedir" diye yorumlanmakta.

Yukarıdaki ayette, birçok ayette belirtilen şu durum açıklanıyor:

Melekler, evrenin yönetiminde, tüm konularla ve insanlarla ilgili işlerde, Tanrı'nın birer "memur"u olarak görev yapmaktalar. Görevlerini titizlikle ve buyruk sahibinden korkarak yerine getirirler. Her an bekleyip aldıkları buyruklara göre genel ve özel görevler yaparken olağanüstü titizlik gösterirler.

بَلْ عِبَادٌ مُكْرَمُونَ ﴿٢٦﴾ لَا يَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ وَهُمْ بِأَمْرِهِ يَعْمَلُونَ

Enbiyâ Suresi, ayet: 26, 27

Anlamı (Diyanet'in)

Hayır, melekler, şerefli kılınmış kullardır. Allah'tan önce söz söylemezler, ancak O'nun emri üzerine iş yaparlar. (Enbiyâ Suresi, ayet: 26, 27.)

Açıklama

Baştaki "hayır!", meleklerin, "Tanrı'nın çocukları olduğunu" ileri sürenleredir.

﴿٢٧﴾ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يَشْفَعُونَ إِلَّا
لِمَنِ ارْتَضَىٰ وَهُمْ مِنْ خَشْيَتِهِ مُشْفِقُونَ ﴿٢٨﴾ وَمَنْ يَقُلْ مِنْهُمْ
إِنِّي إِلَٰهٌ مِنْ دُونِهِ فَذَٰلِكَ نَجْزِيهِ جَهَنَّمَ كَذَٰلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ

Enbiyâ Suresi, ayet: 28, 29

Anlamı (Diyanet'in)

Allah, (meleklerin) geçmişlerini, geleceklerini bilir. Onlar, Allah'ın hoşnut olduğu kimseden başkasına şefaat edemezler. *O'nun korkusundan titrerler.* Bunlar içinde kim: "Ben, Allah'tan başka bir tanrıyım!" derse, işte onu cehennemde cezalandırırız. Zulmedenlerin cezasını böyle veririz. (Enbiyâ Suresi, ayet: 28, 29.)

Açıklama

Kur'an yorumcularının da belirttikleri gibi, bu ayetlerle şu noktalar açıkça anlatılmakta:

• Tanrı, meleklerin geçmişlerini de, geleceklerini de bilir. Melekler de Tanrı'nın bildiğini bilirler.

• Tanrı'nın her şeylerini biliyor olmasından ötürü, melekler, Tanrı'dan son derece korkarlar, tir tir titrerler.

• Meleklerden "tanrılığını ileri süren" olursa, hemen cezalandırılır.

• Melekler, insanlar gibi "mükellef"tirler. Yani görev ve sorumluluğu olan varlıklardır.

• Melekler, insanlara "şefaat" edebilirler. Ama hepsine değil. İnsanlardan kimler Tanrı'nın hoşnutluğunu kazanmışsa, melekler onlara şefaat ederler.

وَلَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ عِنْدَهُ إِلَّا لِمَنْ أَذِنَ لَهُ حَتَّىٰ إِذَا فُزِّعَ
عَنْ قُلُوبِهِمْ قَالُوا مَاذَا قَالَ رَبُّكُمْ قَالُوا الْحَقَّ وَهُوَ الْعَلِيُّ
الْكَبِيرُ ﴿٢٣﴾

Sebe' Suresi, ayet: 23

Anlamı (Diyanet'in)

Allah'ın katında kendisine izin verilenden başka kimse şefaat edemez. Sonunda *gönüllerindeki korku* giderilince birbirlerine: "Rabb'iniz ne söyledi?" diye sorarlar. "Hak söyledi!" derler. O, yücelerin Yüce'sidir. (Sebe' Suresi, ayet: 23.)

Açıklama

Bu ayet nedeniyle Kur'an yorumlarında bir hadis yer almakta:

"Tanrı bir vahiy için konuştuğu zaman, düz bir taşa vurulan zincirin çıkardığı ses gibi bir ses işitir gökler halkı. Ve hemen *büyük bir korkuya kapılırlar.* Korkuları geçtikten sonra konuşurlar aralarında: 'Tanrı'nız ne dedi?', 'gerçeği söyledi.' " (Bkz. Râzî, e't-Tefsiru'l-Kebir, c. 2, s. 164; Taberî, Câmiu'l-Beyân Fi Tefsiri'l-Kur'an, Beyrut, 1972, c. 22, s. 62.)

Şöyle bir hadise de yer verildiği görülmekte:

"Tanrı gökte bir işi kesin karara bağlayıp, hükmettiği zaman *tüm melekler* kanat çırparlar. Bundan da, düz bir taşa vurulan zincirin çıkardığı ses gibi bir ses işitilir. Meleklerin yüreklerindeki korku geçince birbirlerine: 'Tanrı'nız ne dedi?', 'gerçeği söyledi!' diyerek konuştukları duyulur." (Bkz. Taberî, aynı tefsir, aynı yer.)

Hadis, başka biçimleriyle de yer almakta tefsirlerde. (Bkz. Taberî, aynı tefsir, c. 22, s. 62, 63.)

Meleklerin korkularının neden kaynaklandığı, yani Tanrı bir "vahiy"de bulunup; üyeleri yüksek rütbeli melekler olan "el Meleü'l-A'lâ"ya (En Yüceler Kurulu) bildirirken niçin korktukları, Kur'an yorumlarında tartışılmakta. Genellikle şöyle açıklanmakta: "Meleklerin korkusu, Kıyamet kopması"ndan kaygılanmalarından kaynaklanıyor. Yani Tanrı bir "vahiy" ve "karar" bildirdiği zaman, "acaba Kıyamete mi karar verildi?" diye korkuyor melekler. (Bkz. Taberî, aynı c. s. 63, 64.)

Her biri "memur" olan meleklerin, görev ve sorumluluklarından da kaynaklanan "korku"ları üstüne birçok söz, açıklama ve hadis bulunmakta.

3- Meleklerin Peygamberlikleri

Meleklerin temel görevlerinden biri de "peygamberlik"tir.

Fâtır Suresi, ayet: 1

الْحَمْدُ لِلَّهِ فَاطِرِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ جَاعِلِ الْمَلٰٓئِكَةِ رُسُلًا اُولٖٓي
اَجْنِحَةٍ مَثْنٰى وَثُلٰثَ وَرُبَاعَ يَزٖيدُ فِي الْخَلْقِ مَا يَشَٓاءُ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ
شَيْءٍ قَدٖيرٌ ﴿١﴾

Anlamı

Hamd (övgü), gökleri ve yeri yaratan, melekleri ikişer, üçer ve dörder kanatlı peygamberler yapan Tanrı'yadır. Tanrı yaratmada dilediği ölçüde artırma da yapar. Tanrı, herşeye güçyetirendir. (Fâtır Suresi, ayet: 1.)

Açıklama

Meleklerin peygamberliklerinden, Hacc Suresi'nin 75. ayetinde de sözedilir.

Meleklerin yalnızca bir kesimi mi, yoksa tümü mü peygamber?

Bu soruya, "meleklerin tümü peygamberdir." diye karşılık vermek gerektiği Kur'an yorumlarında açıklanır. (Bkz. Râzî, e't-Tefsiru'l-Kebir, c. 2, s. 163, 219.)

Meleklerin tümünün "peygamber" olmaları da şöyle açıklanmakta:

"Melekler hem birbirlerinin, hem de peygamberleriyle birlikte insanların peygamberleridirler. Yani melekler, ümmetlerinin bir kesimini (kimine göre tümünü) peygamberler oluşturan peygamberlerdir. Bir başka deyişle peygamberlerin peygamberleridirler. (Bkz. Râzî, e't-Tefrisu'l-Kebir, c. 2, s. 219.)

Hacc Suresi'nin 75. ayetinde "Tanrı, meleklerden ve insanlardan peygamberler seçip yapar..." denmesi dolayısıyla yorum yapılırken şöyle de olabileceği açıklanmakta:

"Burada seçkin kılındıkları belirtilen melekler, insanlara gönderilen meleklerdir. Bunlarsa; Cebrail, Mikâil, İsrâfil, Azrail gibi ileri gelen melekler ve koruyucu meleklerdir. Meleklerin en büyükleridir bunlar. Öteki meleklere gelince; birbirlerinin peygamberleridirler." (Bkz. e't-Tefsiru'l-Kebir, c. 23, s. 69, 70.)

Bu durumda, "peygamberlerin peygamberleri" olan melekler, ileri gelen meleklerdir.

Ama öteki melekler de "birbirlerinin peygamberleri" olduklarına göre, her birine, "peygamber peygamberi" demek yanlış olmamakta.

B- Meleklerin Yapıları (Ne Tür Yaratık Oldukları)

1- Ne Tür Yaratık Oldukları

Maddenin başında, Fahruddin Râzî'den aktarılanlarda da görüleceği gibi melekler konusunda Müslümanların çoğunun görüşüne göre: "Bunlar, '*latif*' ve '*havâi*' olan cisimli varlıklardır. Cisimleri kendine özgüdür. Yurtları: '*Gökler*'dir. '*Gök halkları*'nı oluşturmaktadırlar". (Öteki görüşler için maddenin başında aktarılanlara bakınız.)

Müslümanların genellikle kabul ettikleri görüşe göre; "Melekler, '*nur*'dan (yani ışıktan) yaratılma ışıklı varlıklar"dır.

Ancak, İbn Abbas'tan aktarılan görüşe göre, meleklerin tümü böyle değildir. Meleklerden bir kesim, '***nur***'dan değil '***nar***'dan (ateşten) yaratılmışlardır. *İblis* (şeytan), bu tür meleklerdendi. Adem'in yaratılmasına karşı çıkan, ama yanlışlarını anlayıp Tanrı'nın buyruğu üzerine boyun eğen, "Haydi Adem'e secde edin!" çağrısına uyarak hemen "secde eden" melekler de bunlardı. (Bkz. Taberî, Câmiu'l-Beyan, c. 1, s. 158 ve öt.; Râzî, e't-Tefsiru'l-Kebir, c. 2, s. 165.)

2- Biçimleri

Anlamıyla birlikte yukarıda (A/3'ün başında) sunulan ayette açıkça belirtilen o ki, meleklerden:

- Kimi *iki kanatlı,*
- Kimi *üç kanatlı,*
- Kimi de *dört kanatlı* dır.

Bununla birlikte, yaratılıştaki kanat sayısının "artırılabileceği" ve bunun "Tanrı'nın dilemesi"ne bağlı olduğu da aynı ayette açıklanmakta. Onun için kimi meleğin kanadının dörtten çok olabileceği kabul edilmekte yorumcularca. Buna göre:

• Kimi melek de *dörtten çok kanatlı.*

Kimi meleğin kanat sayısının dörtten çok olduğunu hadisler de anlatmakta:

Buharî, Müslim, Tirmizî ve Ahmed İbn Hanbel'in de içinde bulunduğu hadisçilerin kitaplarında yer verdikleri hadise göre:

"Cebrail 600 kanatlıdır."

Çünkü, hadise göre: Peygamber Cebrail'i, Mirac gecesi, "600 kanatlı" olarak görmüştü. (Bkz. Buharî, Bed'ül-Halk: 7, Necm Suresi'nin tefsiri: 1; Müslim, İmân: 280-282; Tirmizî, Necm Suresi'nin tefsiri: 2, 3; Ahmed İbn Hanbel, I/395, 398, 407, 412, 460.)

Hadiste, Peygamber Cebrail'i "600 kanatlı" gördüğü zaman, bu meleğin "*kendi asıl biçimi*"nde bulunduğu da açıklanıyor. Yani o sırada Cebrail, bir başka biçime girmiş değildi, kendi asıl biçimiyle görünmekteydi Peygamber'e.

Meleklerin Kanatlarının Gördüğü İşlev

Hadislerde açıklandığına göre meleklerin kanatları:

• *Yük taşıma,*

• *Uçma,*

• *Gölgelik yapma,*

• Önem verilen kimseleri korumak ve onurlandırmak için *ayaklar altına serme,*

• *Vurup cezalandırma,*

• Kimi durumlarda (örneğin vahiy ve Tanrısal karar söz konusu olduğunda) *kanat çırpma...* gibi işlere yaramaktadır.

"Arş'ı taşıyan melekler", bu yükü kanatlarıyla taşımaktalar. Cebrail, Mirac gecesi, Peygamber'i "kanadıyla" uçurup götürmüştür. Kimi melekler, kimi savaşlarda, kimi saygın kişilerin üzerine, "kanatlarıyla gölgelik" yapmışlardır. Yine kimi melekler, kimi inanır ve dinbilirlerinin ayaklarının altına kanatlarını sermektedir.

Bunları anlatan hadisler, Buharî, Müslim gibi sağlam hadis toplamakla ünlü hadisçilerin kitaplarında da yer almakta ve dinsel öğütlere, birçok öykülerle birlikte konu olmakta.

3- Erkeklik ve Dişilikleri

İslam inancına göre meleklerin erkeklik ve dişilikleri yoktur. Melekleri "Tanrı'nın kızları" olarak gören putataparların bu inançları, Kur'an'da şiddetle "red" edildiği gibi kınanmaktadır da. İlgili ayetler için bkz. ÇOCUK, PUT, TANRI.

Yalnız Müslüman yorumcular bir sorun üzerinde durmaktalar:

İslam Tanrıbilimcilerinin büyük bir kesiminin ve İslam hukukçularının kabul ettikleri görüşe göre: İblis (şeytan), "meleklerden"di. İblis'inse "zürriyeti" olduğu, Kur'an'da açıkça belirtilmekte. (Kehf Suresi, ayet: 50.) Buna cevap vermek için yorumcuların çeşitli görüşler ileri sürdükleri ve zorlandıkları görülmekte. Kısacası: İblis, bir "istisna" oluşturmakta. Yani öyle kabul edilmekte.

C- Meleklerin Güçleri

Fahruddin Râzî'den ilgili bölümün Türkçesi:

"Meleklerin ne denli güçlü yaratıklar olduğu, birkaç yönden belirip ortaya çıkmakta:

Birincisi: Sayıları 8 olan Arş taşıyıcısı melekler, *Arş*'ı ve *Kürsi*'yi taşıyabilmekteler. Kürsi, Arş'tan küçük, yadi kat göğün tümünden (toplamından) büyüktür. Bunları taşıyan meleklerin güçlerinin ne olabileceğini düşün artık.

İkincisi: *Arş*'ın yüksekliği, düşün ve düş gücünün ulaşamayacağı kadardır. 'Melekler ve Ruh, uzunluğu 50 bin yıl olan bir günde ona uçup ulaşırlar.' (Meâric Suresi, ayet: 4.) diyen ayet, bu yüksekliği anlatmaktadır. Öyleyken melekler, üstün güçleri nedeniyle, böyle bir yükseklikten, aşağıya bir anda inebilmekteler.

Üçüncüsü: 'Sur'a bir üfürülünce, Tanrı'nın diledikleri bir yana, göklerde ve yerde bulunanların tümü düşüp ölür. Sonra Sur'a bir daha üfürülünce, bir de bakarsınız herkes ayağa kalkmış (birbirine) bakıyor.' (Zümer Suresi, ayet: 68.) diyen ayeti düşünün. Sur'a üfüren meleğin gücü öyle bir kertede bulunuyor ki, bir üfürünce 'göklerde ve yerde bulunanların tümü düşüp ölüyor'; 'ikinci bir üfürüşündeyse herkes yeniden yaşama kavuşuyor'.

Dördüncüsü: Cebrail'in gücünü düşün. Öyle bir kertede ki, Lut toplumunun dağlarını ve ülkelerini, yerinden söküp atmaya yetiyor." (Bkz. Râzî, e't-Tefsiru'l-Kebir, c. 2, s. 164.)

D- Meleklerin Sayısı

Fahruddin Râzî, "göklerin tümüyle dolduğunu, *her ayak basacak kadar yerde bile secde eden, rüku eden bir melek* bulunduğunu" (bkz. Tirmizî, Zühd: 9; Ahmed İbn Hanbel, 5/173.) anlatan hadise yer verdikten sonra, şu anlamdaki bilgiyi aktarıyor:

"İnsanlar, meleklerin 1/10'u; cinler ve insanlar birlikte kara hayvanlarının 1/10'u; bunlar, kuşların 1/10'u; bunların tümü, deniz hayvanlarının 1/10'u; bunların tümü, yeri ve içindekileri yönetmekle görevli meleklerin 1/10'u; bunların tümü, dünya göğündeki (birinci kat gökteki) meleklerin 1/10'u; bunların tümü, üçüncü kat gökteki meleklerin 1/10'u; bunların tümü, beşinci kat gökteki meleklerin 1/10'u; bunların tümü, altıncı kat gökteki meleklerin 1/10'u; bunların tümü yedinci kat gökteki meleklerin 1/10'u; bunların tümü; Kürsi meleklerinin çok az bir parçası; hepsinin toplamıysa *Arş*'ın bölümlerinden yalnızca birinde bulunan meleklerin 1/10'u kadardır. Ki, *Arş*'ın böyle, 600.000 (altı yüz bin) bölümü vardır. Her bir bölümün eni ve uzunluğu, gökler ve yeryüzüyle karşılaştırılacak olsa, gökler ve yeryüzü, içindekilerle birlikte o bölümün yanında çok az bir şey kalır. İşte bu denli büyük ve geniş yerde bir ayak kadar bile boş bir yer kalmamış. Her ayak sığacak kadar yerde bile, bir melek, secde ve rükû ederken, ya da ayakta dururken (namazdaki biçimiyle) görülür. Kendilerine göre Tanrı'yı tesbih ve takdis edişleri vardır bunların. Bütün bu meleklerin toplamı da, *Arş'ın çevresindeki melekler* (sayısı) yanında, denize oranla bir damla nasılsa öyle küçük kalmaktadır. Bunların sayılarını yalnızca Tanrı bilir. Sonra bunların yanında bir de İsrafil'in elemanlarını oluşturan Levh-ı Mah-

fuz melekleri, Cebrail'in askerlerini oluşturan melekler var. Tümü alacakları buyruklara kulak vermekteler ve boyun eğip her buyruğu yerine gitermekte, ayrıca kesintisiz olarak Tanrı'ya ibadet etmekle uğraşmaktalar.(...) Kimi tezkir (vaz) kitaplarında görmüştüm: Gittiği ve yine akın akın geldiği çarşı gibi bir yer (bir yıldız) görünce Cebrail'e sormuştu: Kim bunlar, nereye gidiyorlar? Cebrail şu karşılığı vermişti: Bilmiyorum. Ancak şu kadarını söylerim ki, yaratıldığımdan bu yana bunları böyle görmekteyim. Ne var ki, daha önce gördüğüm bir meleği, bir daha görememekteyim. Sonra o meleklerden birine soruldu: 'Sen yaratılalı ne kadar oldu?' O da şu karşılığı verdi: 'Bilmiyorum.! Ama şunu söyleyebilirim: Tanrı, *her 400.000* (dörtyüz bin) yılda, *bir yıldız yaratır.* Ben yaratıldığımdan bu yana, *bu yıldızdan 400.000* (dörtyüz bin) *tane yarattı*!' Şaşılası gücü ve yetkin yüceliğiyle Subhan'dır O Tanrı (eksiklerden uzaktır)!" (Bkz. Râzî, e't-Tefsiru'l-Kebir, c. 2, s. 161, 162.)

Kimi kaynaklarda da: "Sen yaratılalı ne kadar oldu?" sorusu sorulan ve yukarıdaki biçimde cevap alınan melek "Cebrail" diye anlatılmakta.

Meleklerin çokluğu, Tûr Suresi'nin 4. ayetinde Tanrı'nın, üzerine andiçtiği, ama ne olduğunu açıklamadığı "el Beytü'l-Ma'mûr" (bayındır ev) dolayısıyla, yani bu "ev"in hangi ev olduğu, yorumu açıklanırken dile getirilmekte:

Taberî'nin birçok biçimiyle yer verdiği hadise göre; Peygamber Mirac gecesi anlatırken şunları da anlatmakta: "el Beytü'l-Ma'mûr'a çıkarıldım. Ben Cebrail'e: 'Burası neresidir?' diye sordum. Cebrail: 'Burası, el Beytü'l-Ma'mûr'dur.' diye karşılık verdi. 'Buraya 70.000 (yetmiş bin) melek girer her gün. Buradan çıkan da, bir daha girmez!' diye ekledi." (Bkz. Taberî, Câmiu'l-Beyân Fî Tefrisu'l-Kur'an, c. 27, s. 10, 11.)

Bir yere günde 70.000 melek girerse, yılda 25.550.000 (yirmi beş milyon beş yüzelli bin) melek o yeri ziyaret ediyor demektir. Oraya bir giden meleğin bir daha gitmediğini düşünün! Ve bir meleğin: "Tanrı her 400.000 yılda bir yıldız yaratır. Bu yıldızlardan 400.000 tanesinin yaratılmasına tanık oldum!" dediğini göz önüne getirin!

Kısacası: "Ne kadar melek var?" sorusuna, "sayısız" diye karşılık vermek en iyisi. Hadislerden çıkarılan sonuç bu.

E-Meleklerin Sınıfları

1- Birinci Sınıf Melekler

a) "En Yüksek Kurul"un En İleri Gelen Üyeleri: En Büyük Dört Melek

Birinci melek: Cebrail

Vahiy meleği. Tanrı ile bütün peygamberler arasındaki aracı. Hem meleklerin, hem insanların peygamberlerinin de peygmberi. (Bkz. Râzî, e't-Tefsiru'l-Kebir, c. 2, s. 162.)

İkinci melek: Mikail

"Rızık"larla, besinlerle ilgili *bakan* durumundaki melek.

Üçüncü melek: İsrafil

Kıyamet günü *Sur*'u (boruyu) üfürecek olan melek. Bu melek de bir *bakan* durumunda ve bu meleğin de kendisine bağlı elemanları (melekler) var. e'l-Levhu'l-Mahfuz'da yazılı olanları okur ve ilgililere bildirir. *Son derece iri*

gövdelidir. Arş'ın bir köşesi, "onun iki omuzunun arası"ndadır. Ayakları yedi kat yerin altında, başını yedikat göğün yukarısına çıkarmış durumdadır. (Bkz. Râzî, e't-Tefsiru'l-Kebir, c. 27, s. 31.) İsrâfil için ayrıca bkz. **SUR, KIYAMET.**

Dördüncü Melek: Azrail

Ölüm meleği. Daha doğru deyimiyle "Baş Ölüm Meleği". Bakan durumunda. Kendisine bağlı melekler var. Bu melek de olağanüstü iri gövdelidir. Bkz. **CAN, ECEL, ÖLÜM, ÖLÜM MELEĞİ.**

Bu meleklere "*Mukarreb*" (*Tanrı'ya yaklaştırılmış*), yani *gözde melekler* de denmekte. Şöyle söylemek daha doğru olabilir: Bu melekler, "mukarreb" meleklerin en ileri gelenlerindendir. "Mukarreb melekler"e, Nisâ Suresi'nin 172. ayetinde: "Mesih (İsa) de, mukarreb (gözde) melekler de, Tanrı'ya kul olmaktan çekinmezler" denerek değinilmekte, ama hangi melekler oldukları açıklanmamakta. Kimilerine göre bunlar, yukarıda adları geçen dört melektir, kimilerine göreyse bunlar arasında yer alan başka melekler de vardır.

Yukarıda adı geçen dört melek, "En Yüce Kurul" demek olan "el Meleü'l-A'lâ"nın da ileri gelen üyeleridir. Râzî'ye göre, "el Meleü'l-A'lâ", gök halkı olan meleklerin tümünü içine almaktadır. Çünkü bunlar, "en yüksek kesim"in, yani "gökler"in halkıdır. Yer halkıysa, "aşağı kesim"in halkı sayılır. (Bkz. Râzî, e't-Tefsiru'l-Kebir, c. 26, s. 123.). Ama Taberî'nin de içinde bulunduğu yorumcuların aktarıp benimsedikleri görüşe göre "el Meleü'l-A'lâ" (en yüce kurul) denen kurul, "meleklerin en yüksekleri"nden, yani en yüksek dereceli meleklerden üyelerin oluşturduğu kuruldur. (Bkz. Taberî, Tefsir, c. 23, s. 27.)

Dört meleğin oluşturduğu ya da bu meleklerin de içinde bulunduğu "En Yüceler Kurulu" üyelerinin, Zerdüştçülük'teki karşılığı Ameşas Spentas'tır. İslam'dakinde de, Zerdüştçülük'tekinde de üyelerin başında, *vahiy meleği* yer almaktadır. İslam'da Cebrail, Zerdüşçülük'teyse: "İyi düşünce" demek olan "Vohu Mano"dur. Bkz. **MECUSÎ.**

d) Arş'ı Taşıyan Melekler (El Hameletu'l-Arş)

اَلَّذِينَ يَحْمِلُونَ
الْعَرْشَ وَمَنْ حَوْلَهُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيُؤْمِنُونَ بِهِ
وَيَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذِينَ اٰمَنُوا رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَحْمَةً وَعِلْمًا
فَاغْفِرْ لِلَّذِينَ تَابُوا وَاتَّبَعُوا سَبِيلَكَ وَقِهِمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ ﴿٧﴾

Mü'min Suresi, ayet: 7

Anlamı (Diyanet'in)

Arş'ı yüklenenler (melekler) ve çevresinde bulunanlar, Rabb'lerini överek tesbih ederler. O'na inanırlar. Mü'minler için: "Rabb'imiz! İlmin ve rahmetin, her şeyi içine almıştır. Tevbe edip senin yoluna uyanları bağışla. Onları cehennem azabından koru!" diye bağışlanma dilerler. (Mü'min Suresi, ayet: 7.)

Açıklama

"*Arş'ı* yüklenip taşıyan" meleklerin, kıyametten önceki sayısının 4 olduğu ileri sürülmektedir. Bunlarsa yukarıda geçen 4 melek: Cebrail, Mikâil, İsrafîl, Azrâil. Demek ki bu 4 meleğin bir görevleri de *Arş'ı* taşımaktır. Yalnızca *Arş'ı* değil, onunla birlikte *Kürsi'yi* de taşımaktalar. Kıyametteyse, *Arş'ı* taşıyan melek sayısının 8 olduğu aşağıdaki ayette açıkça belirtilmekte:

Hâkka Suresi, ayet: 15-17

﴿١٤﴾ فَيَوْمَئِذٍ وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ ﴿١٥﴾ وَانْشَقَّتِ السَّمَاءُ فَهِيَ يَوْمَئِذٍ وَاهِيَةٌ
﴿١٦﴾ وَالْمَلَكُ عَلَىٰ أَرْجَائِهَا وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمَانِيَةٌ ﴿١٧﴾

Anlamı (Diyanet'in)

İşte o gün, olacak olur, kıyamet kopar. Gök parçalanır, o gün bitkin bir hale gelir. Melekler, onun çevresindedirler. *O gün Rabb'inin Arş'ını, onlardan başka sekiz tanesi yüklenir.* (Hâkka Suresi, ayet: 15-17.)

Bu ayetler dilimize şöyle de çevirilebilir:

O gün, olan olmuştur artık. Gök yarılmıştır o gün güçten kesilmiş durumdadır. Meleklerse (varılmış olan iç kesimlerinden uzaklaşıp) çevresine geçmişlerdir. Ve o gün, senin Tanrı'nın *Arş'ını*, 8 melek üzerlerinde taşır. (Hâkka Suresi, ayet: 15-17.)

"Tanrı'nın *Arş'ı*"nı "üzerlerinde" (omuzlarında) taşıyan melek sayısının, "o gün 8 olduğu bildirilince, daha önce sayının başka olduğu düşünülmektedir. Aktarılan hadisler de bu yoldadır. Belirtildiğine göre, daha önceki sayı: 4.

Arş ve Taşıyıcılarının İriliği

Arş, krallara, hükümdarlara özgü "taht, saray" anlamındadır. "Tanrı'nın Arş'ı"ysa başka arşlara, yani başka tahtlara, saraylara benzemez. "Yedi kat yer"in, "yedi kat gök"ün ve tümünün toplamından daha büyük olan "kürsi"nin toplamından çok daha büyüktür. Onu "omuzlayıp taşıyan melekler"in "gövde"lerinin ve "güç"lerinin de ona göre olması gerekir. Melek sayısı "dört" de olsa, "sekiz" de olsa böyle düşünmek gerekir. Aktarılan hadisler ve bunlar arasında şu hadis de bunu anlatır nitelikte:

"Arş taşıyıcısı melekleri yarattığı zaman Tanrı'yla o melekler arasında şu konuşma geçer:

Tanrı: Sizi neden yarattığımı biliyor musunuz?

Melekler: Tanrı'mız bizi dilediği amaç için yaratmıştır.

Tanrı: Sizi *Arş'ı* taşıyasınız diye yarattım. Haydi benden isteyin, dileyin; istediğiniz gücü vereyim!

1. Melek: Tanrı'mızın *Arş'ı* *su* üzerindedir. Öyleyse bende *su* gücünü yaratmanı dilerim.

Tanrı: Haydi sana verdim *su* gücünü.

2. Melek: Bende de tüm *göklerin* gücünü yaratmanı dilerim.

Tanrı: Göklerin gücünü de sana verdim.

3. Melek: yerin (dünyanın) gücünü isterim ben de.

Tanrı: Sana da dağlarıyla birlikte *yerin* gücünü verdim.
4. Melek: Bana da *rüzgârların* gücünü ver.
Tanrı: Sana da *rüzgârların* gücünü verdim.
Tanrı: Haydi şimdi omuzlayın *Arş*'ımı!

Bunun üzerine. Melekler, Arş'ı omuzlarına alırlar. Ve hep öyle taşırlar..." (Bkz. Taberî, Camiu'l-Beyân Fî Tefsiri'l-Kur'an, Beyrut, 1972, c. 29, s. 37, 38.)

Aynı hadiste, güçlerine güç katılsın diye meleklere şu sözlerin söyletildiği de anlatılıyor: "Lâ Hâvle Ve Lâ Kuvvete İllâ Billâh". Anlamı: "Her durum ve güç, yalnızca Tanrı'ya dayanır".

Taberî, aynı yerde, "Arş'ı bugün (kıyamete değin) taşımakta olan melek sayısı dörttür, kıyametteyse sekiz olacak." anlamında bir hadise de yer veriyor. Bu hadis, hadis kitaplarında ve öteki Kur'an yonumlarında da genellikle yer almakta.

İslam'da "Müşebbihe" adı verilen ve "Tanrı'yla insan arasında benzerlik" kuran mezhep, "Arş"ı, "Arş taşıyıcısı melekler"i anlatan ve "Tanrı huzuruna insanların çıkarıldığını, amel defterlerinin sunulduğunu" bildiren ayetlere dayanarak, "Tanrı'nın *Arş*'ta bulunduğunu" ileri sürmekte. Sünnet ehliyse, bunun böyle yorumlanmaması gerektiğini savunmakta. Râzî bunu anlatırken, anlatımda bir benzetmenin söz konusu olduğunu ve "Tanrı'nın ayetlerde bir hükümdara benzetilerek anlatıldığını" yazmakta:

"Tanrı'nın da hükümdar gibi evi vardır, bu evi inanırları ziyaret etmekteler. Oysa O, bu evde oturmamaktadır. Tanrı, evinin bir köşesine bir taş (Hacer-i Esved) koymuştur. Bu taş, O'nun yeryüzündeki sağ elidir, (öpülmektedir). Nasıl ki insanlar başkanların sağ ellerini öpmekteler. Unutması söz konusu olmadığı halde insanların yaptıklarını yazıp koruyan, izleyen melekler koymuştur Tanrı. Böyle olageldiği için. Kral da böyle yapar. Buradaki, Arş (taht, saray) konusundaki durum da böyle. Hükümdar, çalışanların, görevlilerin çalışmalarını gözden geçirmek için aralarına çıkar, bir taht üzerinde oturur. Yardımcıları da çevrelerinde. Böylece Tanrı da kıyamet günü tahtını hazırlattırır. Melekler de çevresinde... O tahtın üzerinde oturuyor olduğu için değil. Ona gereksinim duyduğu için de değil. Kâbe ziyaretinde de bu durum görülmekte." (Bkz. Râzî, e't-Tefsiru'l-Kebir, c. 30, s. 109.)

Kıyamete değin Arş'ı taşıyan melek sayısı konusunda görüş birliği yok. "Dört" diyenler de, "sekiz" diyenler de var.

Ama ister birinci, ister ikinci görüş doğru olsun, "Arş'ın, dört köşeli olduğu" sonucu çıkıyor. Bu, gerek Kur'an yorumlarında, gerek hadis ve va'z kitaplarında işlenmekte.

Kıyametteki "Arş taşıyıcısı" (el Hameletu'l-Arş) melek sayısının 8 olduğunu açıklayan ayeti, kimileri, "buradaki sekiz, sekiz melek demek değildir, sekiz melek sınıfıdır. Her sınıf da bir çok meleği içine alır..." biçiminde yorumlamaktalar. (Bkz. Taberî, Tefsir, c. 29, s. 37; Râzî, e't-Tefsiru'l-Kebir, c. 30, s. 109.)

Râzî, bu yorumu benimsemediğini, gerçekte "sekiz meleğin" anlatılıyor olduğunu yazmaktadır. (Bkz. aynı tefsir, aynı yer.)

Arşı Taşıyan Meleklerin Biçimleri

Arş'ı taşıyan meleklerin bu taşıma işinde bulunurlarken hangi biçime girmiş oldukları da tartışılmakta.

Aktarılanlar arasında şu da bulunmakta:

• Meleklerin kimi *arslan,* kimi *öküz,* kimi *kartal* biçimindedir. (Bkz. Râzî, aynı tefsir, aynı yer.)

Arşı Taşıyan Meleklerin, Öteki Melekler Arasındaki Yerleri

Bu melekler, öteki bütün meleklerin ululan sayılmaktalar. Bir hadiste, "Tanrı'nın tüm meleklere seslenerek, Arş'ı taşıyan meleklere selam vermelerini buyurduğu, Arş taşıyıcılarının böylece yüceltildikleri anlatılmakta. (Bkz. Râzî, aynı tefsir, c. 27, s. 31.)

c) Arş'ın Çevresindeki Melekler

Zümer Suresi, ayet: 75

وَتَرَى الْمَلٰٓئِكَةَ حَآفِّينَ مِنْ حَوْلِ الْعَرْشِ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ
رَبِّهِمْ وَقُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْحَقِّ وَقِيلَ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٧٥﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Melekleri, *Arş*'ın çevresini çevirmiş oldukları halde, Rabb'lerini hamd ile överlerken görürsün. Artık insanların aralarında adaletle hükmolunmuştur. "Övgü, dünyaların Rabb'i olan Allah içindir" denir. (Zümer Suresi, ayet: 75.)

Açıklama

Fahruddin Râzî, "Arş'ın çevresindeki melekler"in de ileri gelen melekler sınıfını oluşturanlardan olduklarını yazmakta. (Bkz. aynı tefsir, c. 2, s. 162; c. 27, s. 23, 24, 31.)

Râzî, "Arş'ın çevresi"nin özel önemi ve değeri olan bir yer olduğunu anlatıyor, "cennet, nasıl bir kesim insanlara, yaptıklarının karşılığı olarak ödül niteliğinde veriliyorsa; Arş'ın çevresinde olan meleklere de, Tanrı'yı tesbih etmelerindeki özelliklerinin karşılığı olarak Arş'ın çevresinde yer verildiğini" savunuyor. "Arş'ın çevresi"nin "cennetin çevresi"nin bitişiğinde olduğunu yazıyor. (Bkz. aynı tefsir, c. 27, s. 23, 24.)

Fahruddin Râzî, "*yaratıkların en üstün ve onurlu tabakası olan Arş taşıyıcısı meleklerle, Arş'ın çevresindeki melekler,* insanlara sevgi ve yardım sunmaktalar..." demekte. (Bkz. aynı tefsir, c. 27, s. 31.)

Arş'ın Çevresinde Ne Kadar Melek Var?

Râzî, Keşşaf'tan şu bilgiyi aktarmakta:

"Tanrı *Arş*'ı, *yeşil bir cevherden* yarattı. *İki ayağı* (*iki sütunu*) *arasındaki uzaklık, çok hızlı uçan bir kuşun uçuşuyla 80.000* (*seksen bin*) *yıl sürer. Arş'ın çevresinde,* burasını ziyaret eden, 'Lâ İlâhe İllahlah' diyen, *tekbir getiren meleklerden kurulu 70.000* (*yetmiş bin*) *sıra bulunmakta. Bu sıranın arkasında da ellerini* (*namaz tekbirinde olduğu gibi*) *omuzlarına doğru kaldırmış tehlil ve tek-*

bir getirip seslerini yükselten meleklerden kurulu 70.000 (yetmiş bin) sıra daha var. Bu sıranın arkasındaysa sağ elleri sol elleri üzerinde (göğüslerinde el bağlamış olarak) *duran meleklerden kurulu 100.000 (yüz bin) sıra yer almakta.* Bunlardan her biri, öbürünkünden değişik biçimde tesbihde bulunur." (Bkz. Râzî, aynı tefsir, c. 27, s. 31.)

Buna göre, "Arş'ın çevresinde her biri başka biçimde "240.000" (ikiyüz kırk bin) *sıra* bulunmakta. Bu sıralar, meleklerden oluşmakta. Her sırada, ne kadar melek olduğuysa açıklanmıyor.

Demek ki buna göre, "Arş'ın çevresi"ndeki melek sayısı, sayılamayacak ölçüde.

2- İkinci Sınıf Melekler

a) Cennet Melekleri

Cennet bekçisi melekler:

وَسِيقَ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ إِلَى
الْجَنَّةِ زُمَرًا حَتَّى إِذَا جَاؤُهَا وَفُتِحَتْ أَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ
خَزَنَتُهَا سَلَامٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ ﴿٧٣﴾

Zümer Suresi, ayet: 73

Anlamı (Diyanet'in)

Rabb'lerine karşı gelmekten sakınanlar, bölük bölük cennete götürülürler. Oraya varıp da kapıları açıldığında, (*cennetin*) *bekçileri* (*olan melekler*) onlara: "Selam size, hoş geldiniz! Temelli olarak buraya girin!" derler. (Zümer Suresi, ayet: 73.)

Öteki melekler:

جَنَّاتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا وَمَنْ صَلَحَ مِنْ
آبَائِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ وَالْمَلَائِكَةُ يَدْخُلُونَ عَلَيْهِمْ مِنْ كُلِّ
بَابٍ ﴿٢٣﴾ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ بِمَا صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ ﴿٢٤﴾

Ra'd Suresi, ayet: 23, 24

Anlamı

Karşılıkları, girecekleri yer olan Adn cennetleridir. Babalarının, eşlerinin ve çocuklarının iyi olanları da oraya gireceklerdir. Tüm kapılardan melekler yanlarına girip: "Dişinizi sıkıp katlandığınız için selam size. Dünya yurdunun ne güzel sonudur burası. (Dünyada yaptıklarınızın ne güzel karşılığıdır.)" diyecekler. (Ra'd Suresi, ayet: 23, 24.)

Ayrıca bkz. **CENNET, ADN.**

b) Cehennem Melekleri

Cehennem işkence meleklerinin adı: Zebâniler:

Alak Suresi, ayet: 18

سَنَدْعُ الزَّبَانِيَةَ ﴿١٨﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Biz de "*Zebânîler*"i çağıracağız. (Alak Suresi, ayet: 18.)

"Zebâniye": Bu sözcüğün "azap melekleri" için söylendiği ve çoğul olduğu konusunda birleşilmekte. Kimine göre bu çoğulun tekili "zebniyye", kimine göre "zâbin"dir. Kimine gökeyse tekili yoktur.

"Zebânîler", cehennemde "bekçilik" ederlerken, cehennemdekilere "azab", yani "işkence"de ederler. Şu ayette anlatılanların da bunlar olduğu belirtilmekte:

Tahrîm Suresi, ayet: 6

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ
وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلَائِكَةٌ غِلَاظٌ
شِدَادٌ لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ ﴿٦﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Ey inananlar! Kendinizi ve çoluk çocuğunuzu, cehennem ateşinden koruyun; onun yakıtı, insanlar ve taşlardır. *Görevlileri*, Allah'ın kendilerine verdiği emirlere baş kaldırmayan, kendilerine buyurulanları yerine getiren '***pek haşin melekler****'dir.* (Tahrîm Suresi, ayet: 6.)

Açıklama

Fahruddin Râzî'nin de içinde bulunduğu birçok Kur'an yorumcusu, bu "*pek haşin melekler*"in, "19 zebânî ile onların yardımcıları" olduklarına ilişkin aktarmalara, benimseyerek yer vermekteler. (Bkz. Râzî, Tefsir, c. 29, s. 46.)

Bu meleklerin "son derece acımasız ve katı oldukları"da bu tefsir sahiplerince yazılıp savunulmakta. Ancak, "birer ruh oldukları" halde nasıl olup da "katı ve acımasız olabilecekleri" tartışılmakta. Yorumcular, bu yolda yöneltilen sorulara, "te'vil"lerle karşılıklar vermekteler. (Bkz. Râzî, Tefsir, c. 29, s. 46, 47.)

Özeti şu: "Zebânîler ve yardımcıları"nın "son derece katı ve acımasız" oluşları, "Tanrı'nın kendilerine verdiği buyruğu aksatmama yolundaki titizliklerinden ve niteliklerinden kaynaklanıyor.

Zebânîlerin irilikleri:

Taberî ve onu izleyen yorumcular şu bilgiyi aktarmaktalar: Zebânilerin ayakları (yedi kat) yerin altında, başlarıysa (yedi kat) göktedir. (Bkz. Taberî, Tefsir c. 30, s. 165; Râzî, Tefsir, c. 32, s. 25.)

Demek ki Zebânilerde, "arş taşıyıcısı melekler" gibi "son derece iri melekler"dir:

Zebânilerin sayıları:

عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَ ٣٠

125
MELEK

وَمَا جَعَلْنَا أَصْحَابَ النَّارِ إِلَّا مَلَائِكَةً وَمَا جَعَلْنَا عِدَّتَهُمْ إِلَّا
فِتْنَةً لِلَّذِينَ كَفَرُوا لِيَسْتَيْقِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَيَزْدَادَ الَّذِينَ
آمَنُوا إِيمَانًا وَلَا يَرْتَابَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَالْمُؤْمِنُونَ وَلِيَقُولَ
الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَالْكَافِرُونَ مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَٰذَا مَثَلًا
كَذَٰلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَمَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ
إِلَّا هُوَ وَمَا هِيَ إِلَّا ذِكْرَىٰ لِلْبَشَرِ ٣١

Müddessir Sures
ayet: 30, 31

Anlamı (Diyanet'in)

Orada (cehennemde) *19* ***bekçi*** vardır. *Cehennemin bekçilerini, yalnız meleklerden kılmışızdır. Sayılarını bildirmekle de,* ancak, inkâr edenlerin denenmesini ve kendilerine kitap verilenlerin kesin bilgi edinmesini ve inananların da imanlarının artmasını sağladık. Kendilerine kitap verilenler ve inananlar, şüpheye düşmesinler. Kalplerinde hastalık bulunanlar ve inkârcılar: "Allah bu misalle neyi murad etti?" desinler. İşte Allah, böylece, dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola eriştirir. Rabb'in ordularını kendisinden başkası bilmez. Bu insanoğluna, bir öğütten ibarettir. (Müddessir Suresi, ayet: 30, 31.)

Bu ayetlerde iki şey açıklanıyor:

• Cehennem bekçilerinin sayısı,

• Bu sayıyı açıklamanın gerekçesi.

Bu açıklamada, "cehennem bekçileri"nin, yani "Zebânîler"in sayısının 19 olduğu belirtiliyor.

Gerekçesine gelince:

Diyanet'in resmi çevirisinde benimsenen anlama göre, "sayıyı açıklamanın gerekçesi"de şöyle belirtiliyor:

• "İnkâr edenleri denemek",

• "İnananların imanlarını artırmak".

Ne var ki, "inkâr edenler"in, yani "kâfirler"in "denenmeleri"nin hiçbir anlamı olamaz. Çünkü "kâfirlerin deneme sonucunda doğru yola gelmeleri" söz konusu değildir. Öyleyse "deneme" anlamı verilen "fitne" sözcüğüne, "şaşkınlık ve

sapıklık" anlamı vermek daha uygun olabilir. Ve ayetteki anlatım "inkâr edenlerin (kâfirlerin) şaşkınlığa, sapıklığa düşmesini ve... sağladık." biçiminde dilimize çevirilebilir. Ayetin sonunda yer alan ve Diyanet'in çevirisinde: "Allah, böylece, dilediğini saptırır..." diye anlam verilen anlatım da, dilimize böyle çevrilmesinin daha uygun olduğunu gösterir. Kısacası, Tanrı:

• Kâfirleri şaşkınlığa ve sapıklığa düşürmek,

• İnananların inançlarını daha da artırmak için "cehennem bekçilerinin sayısının 19 olduğunu" açıklamaktadır. Ayrıca bkz. **BEKÇİ, CEHENNEM.**

Cehennem bekçileri olan "Zebânîler"in sayısı neden 19'dur?

Yorumcular, bu soruya çeşitli biçimlerde karşılık vermeye çalışırlar:

Birincisi şöyle: İnsandaki "nazarî" (teorik) ve "amelî" (pratik) güçlerin "bozulması", "hayvani güçler"iyle, "tabii güçler"i nedeniyle olmaktadır. Bunların toplamıysa 19'dur: Hayvani güçler: 12. Beşi, dıştaki beş duyu; beşide, içteki beş duyu etti:10 duyu. Şehvet'le öfke eklendiğinde 12 eder. Tabii güçlerde, 7'den oluşmakta. 12+7=19.

İkincisi de şöyle: Cehennemin 7 kapısı var. 6'sı kâfirler, 1'de "fâsık"lar (sapıklar) için. 3 şey için cehenneme girilir: İnançsızlıktan, inancı açığa vurmamaktan ve "amelsizlik"ten. (Yani namaz kılmamaktan, oruç tutmamaktan...) Her bir neden için, kâfirler için ayrılmış olan her bir kapıda 3 melek bulunur. "Fâsık"lar için ayrılmış olan kapıdaysa, yalnızca bir bekçi melek vardır. 3x6= 18+1=19.

Bir açıklama da şöyle: Bir gün, 24 saat'ten oluşmakta. Bunların 5'i beş vakit namaza ayrılmıştır. 24'ten 5 çıkınca, 19 kalır. O nedenle cehennem bekçilerinin sayısı 19'dur.

Bu 19 üstüne, gizemciler ve öteki yorumcular, çok çeşitli varsayımlar, yorumlar üretmekteler.

Zebânîlerin başkanı:

Zuhruf Suresi, ayet: 77

وَنَادَوْا يَا مَالِكُ لِيَقْضِ عَلَيْنَا رَبُّكَ قَالَ إِنَّكُمْ مَاكِثُونَ ﴿٧٧﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Cehennem'de şöyle seslenirler: "Ey nöbetçi! Rabb'in hiç değilse canımızı alsın!" Nöbetçi: "Siz böyle kalacaksınız!" der. (Zuhruf Suresi, ayet: 77.)

Açıklama

Bu çeviride "nöbetçi" sözcüğü, ayetteki "mâlik" sözcüğüne karşılık olarak yer alıyor. Ancak, Kur'an yorumcuları, hadislere dayanarak, buradaki "mâlik"in, "Cehennem Bekçileri'nin Başkanı" olduğunu yazıp savunmaktalar. (Bkz. Râzî, Tefsir, c. 2, s. 163.)

Cehennemi Taşıyan 4 Milyar 900 Milyon Melek

Müslim'in "e's-Sahih"inde yer alan bir hadiste şu bilgi verilmekte:

"O gün (kıyamet günü) cehennem, 70.000 (yetmiş bin) yularından 70.000 melek tutmuş olarak ve çekilerek getirilir." (Bkz. Müslim, Cennet, 29.)

Demek ki "cehennemin 70.000 x 70.000 = 4.900.000.000 (dört milyar dokuz yüz milyon) taşıyıcı meleği" var. Bu melekler, cehennemi sırtlayıp taşıyor değiller. Yularından çekip götürüyorlar. Onun için "taşıyıcı" yerine "yular tutucu" demek daha doğru olabilir. Bununla birlikte melekler, cehennemi "çekerek" götürdüklerine göre "çekme" sırasında güç kullanıyor da olabilirler. Büyük olasılıkla da amaçlanan budur. Yoksa 70.000 yulara ve her yulardan tutan 70.000 meleğe ne gerek var? Yani "çekerken, cehennemi bir çeşit "taşımış" da oluyorlar.

Dört milyar dokuz yüz milyon taşıyıcı ya da çekici meleğe gerek duyulması için cehennemin düşünülemeyecek ölçüde büyük olması gerekir. Hadislerde cehennemin büyüklüğü konusunda bilgi veren anlatımlar da vardır. Buharî ve Müslim'in de yer verdiği bir hadisin anlamı şöyledir:

"Peygamberle birlikte bulunuyorduk. Birden *güm* diye bir ses işittik. O sırada Peygamber: 'Bu ses nedir biliyor musunuz?' dedi. Biz de: 'Tanrı ve Paygamberi daha iyi bilir.' diye karşılık verdik. Peygamber o zaman şöyle dedi: 'Bu, cehenneme atılan bir taşın sesidir. 70 yıl önce cehenneme atılmıştı. Ancak şimdi dibine düştü taş.'" (Bkz. Müslim, Cennet, 31.)

Bu hadis, cehennemin derinliği, dolayısıyla büyüklüğü konusunda bir düşünce vermekte.

Cehennemin "70.000 yuları"ndan ve "her yuları taşıyan 70.000 melek"ten söz edilmesi, başka "70.000 melek"leri de düşündürmekte: Kur'an'dan belirli bir parçayı okuyan kişi için Tanrı'dan bağışlama dileyen (istiğfar eden) "70.000 melek" (bkz. Tirmizî, Sevabu'l-Kur'an, 8; Ebu Davud, Fedâilu'l-Kur'an, 22...), ölen bir inanır kişinin ruhunu uğurlayan "70.00 melek" (bkz. Ebu Davud, Cenâiz, 3.) ve "Beytu'l-Ma'mûr'a her gün ziyaret için giren 70.000 melek" (bkz. Buharî Bed'ü'l-Halk, 6; Müslim, İman, 259.) ile daha nice "70.000 melek" akla gelmekte. Bu "70.000" sayısı, kutsal nitelik taşıyan sayılar arasında yer almakta.

Bu denli çok melek olduğu halde, cehennemde hem "bekçilik" eden, hem de "işkence (azab)" etmekle görevli olan melek sayısının ayette yalnızca 19 diye açıklanışı ilgi çekici bulunmakta.

c) Yalnızca İnsanlarla İlgili Melekler

Koruyucu melekler (hafaza):

وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ وَيُرْسِلُ عَلَيْكُمْ
حَفَظَةً حَتّٰٓى اِذَا جَٓاءَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ تَوَفَّتْهُ رُسُلُنَا وَهُمْ
لَا يُفَرِّطُونَ ﴿٦١﴾

En'âm Suresi, ayet: 61

Anlamı (Diyanet'in)

O, kullarının üstünde yegâne hâkimdir. *Size koruyucular gönderir.* Artık birinize ölüm gelince elçilerimiz, bir eksiklik yapmaksızın onun canını alırlar. (En'âm Suresi, ayet: 61.)

Açıklama

Buradaki "koruma"yla anlatılmak istenen nedir? Yani "koruyucu melekler" neyi, kimleri "korumaktalar"?

Kur'an yorumlarında genellikle şu görüşlerin yer aldığı görülmekte:

• "Koruyucu melekler"in anlatıldığı kimi ayetlerde (82/10-12; 13/11.) bu meleklerin aynı zamanda "yazıcı" oldukları, kişilerin her şeyini izleyip not tuttukları da anlatılmakta. Demek ki "korudukları" şey, tuttukları notlardır. Yukarıdaki ayette de bu anlatılmakta. "Koruyucu melekler"in anlatılmasıyla birlikte "Tanrı'nın, kullarının üzerinde ezici olduğu"nu açıklamanın anlamı da, "koruyucu melekler"in "kulları izlemeleri"nin "kulları bir çeşit ezmek" demek olduğunu yansıtmaktadır. Yani Tanrı, "kulların tüm davranışlarını meleklerine izletmekle" de "Tanrısal eziciliğini" göstermekte. Birçok yorumcu gibi Fahruddin Râzî de En'âm Suresi, ayet: 61'in yorumunda bu yorumu benimsediğini yazıyor. (Bkz. Râzî, Tefsir, c. 13, s. 14.)

• Koruyucu melekler, "bekçilik görevini üstlenmiş olan melekler"dir. Bunlar, "Tanrı'nın mülkünde korunması gereken her şeyi ve herkesi korumakta"dırlar.

Birinci görüşe göre ayetlerde yer alan "hıfz" kökü. "koruma"dan çok, "ezberleme", "not. tutanak tutma" anlamlarını içermekte. Bununla birlikte "tehlikelerden koruma" anlamı da az çok bulunmakta. "Ezberlenen"lere ya da "tutulan not"lara gelebilecek zararları önleme anlamı...

İkinci görüşe göreyse bu ayetlerdeki "hıfz". salt "koruma" anlamındadır. "Ezberleme" ve "not tutma"yla bir ilgisi yoktur. Çünkü "yazıcı melekler" ayrıdır.

"Sayın yazıcılar, (melekler)":

İnfitâr Suresi, ayet: 10-12

وَإِنَّ عَلَيْكُمْ لَحَافِظِينَ ﴿١٠﴾ كِرَامًا كَاتِبِينَ ﴿١١﴾ يَعْلَمُونَ مَا تَفْعَلُونَ ﴿١٢﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Oysa yaptıklarınızı bilen *değerli yazıcılar* (melekler), sizi gözetlemektedirler. (İnfitâr Suresi, ayet: 10-12.)

"Değerli yazıcılar", ayetteki "kirâmen kâtibîn"in karşılığı olarak yer alıyor. "Sayın yazıcılar" diye çevirmek, aslına daha uygun olabilir.

Ra'd Suresi, ayet: 11

لَهُ مُعَقِّبَاتٌ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ يَحْفَظُونَهُ
مِنْ أَمْرِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّى يُغَيِّرُوا
مَا بِأَنْفُسِهِمْ وَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ بِقَوْمٍ سُوءًا فَلَا مَرَدَّ لَهُ
وَمَا لَهُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَالٍ

Anlamı

Onun (insanın) önünde ve arkasında Tanrı'nın buyruğuyla (görevlendirilmiş) *izleyicileri* (melekler) vardır. Bir toplum kendini değiştirmedikçe (bozmadıkça) Tanrı o toplumu değiştirmez (ortadan kaldırmaz). Tanrı bir topluma kötülük dilerse, artık onun önlenebilirliği yoktur. Onlar için Tanrı'dan başka yardımcı bulunmaz. (Ra'd Suresi, ayet: 11.)

Açıklama

Bu ayete, "O'nun (yani Tanrı'nın), onun (yani insanın) önünde ve arkasında izleyicileri (melekler) vardır. Tanrı'nın buyruğuyla onu (yani insanı) gözetlerler..." biçiminde de anlam verenler var. Ama sonuç değişmemekte. Yani iki anlam da aynı kapıya çıkmakta. Demek istenen şu:

• İnsan, her an izleniyor meleklerce.

Buradaki "izleme" ve "koruma" nedir?

Buradaki "izleme"nin, "insanın her an meleklerce gözlendiği, tutum ve davranışlarının gözden kaçırılmadığı ve not alındığı (yazıldığı)" biçiminde anlaşılması gerektiği üzerinde yorumcular genellikle birleşmekteler. Kimi yorumcularca "koruma" da burada bu anlamdadır. Fahruddin Râzî, yukarıda da belirtildiği gibi, En'âm Suresi'nin 61. ayetinin yorumunda bu yorumu benimsediğini belli etmekte. Ancak, bu ayetin (yani Ra'd Suresi, ayet: 11'in) yorumunda değişik görüş savunur gibi. "İzleme"yi aynı anlamda almakla birlikte, "koruma"ya gelince, Mücâhid'den aktarılan şu açıklamaya eğilim gösterir gibi bir tutum sergilemekte: "Her kul ile birlikte, onu insanlardan ve cinlerden, uykusunda ya da uyanıkken başına gelebilecek belalardan koruyan bir melek vardır." (Bkz. Râzî, Tefsir, c. 17, s. 20.)

İzleyici-yazıcı-koruyucu sayın (kirâm) melekler vardiyalı olarak çalışırlar ve "sağcı-solcu" olmak üzere ayrı ayrı işlevler üstlenmiş olarak bulunurlar:

إِذْ يَتَلَقَّى الْمُتَلَقِّيَانِ عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ
قَعِيدٌ ﴿١٧﴾ مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ ﴿١٨﴾

Kaf Suresi, ayet: 17, 18

Anlamı (Diyanet'in)

(İnsanın) *sağında* ve *solunda,* onunla beraber oturan iki alıcı melek, *yanında hazır birer gözcü olarak, söylediği her sözü zaptederler.* (Kaf Suresi, ayet: 17, 18.)

Açıklama

Çevirideki "onunla beraber"in, ayette karşılığı yoktur. Bir yorum olarak eklenmiştir, ama parantez içinde gösterilmemiştir. Diyanet'in resmi çevirisinde bu türden durumlara sıkça rastlanmaktadır. Aslında ayetin sözlerinden, iki meleğin insanın "sağında ve solunda oturdukları"nın anlatılıyor olduğu anlaşılıyor. İki melekten biri insanın sağ kesiminde, öbürü sol kesiminde oturmakta.

• Bu melekler bu denli küçük mü?

Böyle bir soru akla geldiği için olmalı ki, iki meleğin, insanın gövdesinin sağ ve sol kesimlerinde değil de, sağ ve sol yanında oturdukları yolunda, ayetin sözlerinin dışında bir yoruma gerek duyuluyor. Kur'an yorumlarında ve "va'z" kitaplarındaysa "insanın sağ omuzunda bir meleğin, sol omuzunda bir başka meleğin oturdukları" anlatılır. Bu yorumu destekler nitelikte hadisler de aktarılır. Bununla birlikte Râzî'inn de içinde bulunduğu kimi yorumcular, "iki melekten birinin insanın sağ yanında (ama insanın dışında), öbürünün de sol yanında insanla birlikte oturdukları"nın anlatılmak istendiğini yazmaktadırlar.

Râzî, "iki meleğin sağda, iki meleğin de solda" bulunduklarının anlatılıyor olduğunu kabul etmenin daha doğru olacağını da yazmakta. (Bkz. Tefsir, c. 28, s. 163.)

Buna göre ortada "dört melek" var: İkisi sağda, ikisi solda. İkisinin görevi sürekli. Öbür ikisiyse kişinin ölümü sırasında gelmekteler.

"Sağdaki melekler"in hep "sevaplı" şeyler yazdıkları, kişinin "sağcılar arasında" yer alması için çaba harcadıkları, yani cennetlik olmasına çalıştıkları "soldaki melekler"inse bunun tersi olan doğrultuda bulundukları da yorumlarda anlatılmakta. Buna ilişkin hadisler de aktarılmakta. Bu arada meleklerin "vardiyalı (nöbet nöbet) çalıştıkları"da açıklanmakta:

Aktarılagelen ve Râzî'nin de yer verdiği bir hadise göre:

Osman, Peygamber'den "her insanla birlikte kaç melek bulunduğunu" sordu. Peygamber de şu karşılığı verdi:

"Her insanın bir sağ yanında, bir de sol yanında melek var. Sağ yanındaki melek sevaplı tutum ve davranışları yazar ve soldakinin de amiri durumunda. Kişi bir sevap işlediğinde soldaki sağdakine 'yazayım mı?' diye sorar. Sağdaki: 'Hayır, bekle. Ola ki tevbe eder.' der. Ama kişi soldaki meleği, sağdakine 3 kez böyle sormak zorunda bırakırsa, sağdaki: 'Artık yazabilirsin. Ne kötü bir arkadaştır bu kişi! Ne Tanrı'nın gözetlemesine aldırması var, ne de bizden utanması var!" der soldakine. Ey Osman! Başka melekler de var: Senin önünde bir melek, arkanda bir melek yer alır. Ra'd Suresi'nin 11. ayetiyle de bu anlatılır. Alnında bulunan bir melek de var. Sen Tanrı'na karşı alçakgönüllü olduğun zaman seni tutup yüceltir; böbürlendiğinde de alçaltır. İki melek de dudaklarınla ilgilenir. Benim için söylediğin salavatları not etmekteler. İki melek de ağzınla ilgili. Ağzına yılan girmesini önlemekteler. İki melek de gözlerinle ilgili. Toplam: 10 melek. Her insan için bulunur bunlar. 10 melek gelir, 10 melek gider. 10'u gündüzün, 10'u da gece görevlisidir. Nöbetleşe gelip giderler. Toplam: 20 melek." (Bkz. Râzî, Tefsir, c. 19, s. 18.)

Asker ve savaşçı melekler:

Bu melekler inanırların kâfirlerle savaşlarında her zaman yardım için koşarlar. 3000 (üç bin), 5000 (beş bin) melek... Bedir savaşında da bu gerçekleşmiştir:

Âli İmrân Suresi, ayet: 122-126

إِذْ هَمَّتْ طَائِفَتَانِ مِنْكُمْ أَنْ تَفْشَلَا وَاللَّهُ وَلِيُّهُمَا وَعَلَى اللَّهِ
فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١٢٢﴾ وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِبَدْرٍ وَأَنْتُمْ أَذِلَّةٌ

فَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٢٣﴾ اِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ
اَلَنْ يَكْفِيَكُمْ اَنْ يُمِدَّكُمْ رَبُّكُمْ بِثَلٰثَةِ اٰلَافٍ مِنَ الْمَلٰٓئِكَةِ
مُنْزَلِينَ ﴿١٢٤﴾ بَلٰٓى اِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا وَيَأْتُوكُمْ مِنْ فَوْرِهِمْ هٰذَا يُمْدِدْكُمْ
رَبُّكُمْ بِخَمْسَةِ اٰلَافٍ مِنَ الْمَلٰٓئِكَةِ مُسَوِّمِينَ ﴿١٢٥﴾ وَمَا جَعَلَهُ
اللّٰهُ اِلَّا بُشْرٰى لَكُمْ وَلِتَطْمَئِنَّ قُلُوبُكُمْ بِهٖ وَمَا النَّصْرُ
اِلَّا مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ﴿١٢٦﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Sizden iki takım bozulmak üzereydi. Oysa Allah, onların dostuydu. İnananlar, yalnızca Allah'a güvensinler. Andolsun ki, *siz düşkün bir durumdayken, Bedir'de,* Allah size yardım etmişti. Allah'tan sakının ki, şükredebilesiniz. İnsanlara: "Rabb'inizin size gönderilmiş ***üç bin melekle*** *yardım etmesi* size yetmeyecek mi?" diyordun. Evet, eğer sabrederseniz, sakınırsanız ve *onlar da hemen üzerinize gelirlerse* Rabb'iniz size ***nişanlı beş bin melekle*** *imdâd edecektir.* Allah, bunu ancak size, müjde olsun ve böylece kapleriniz sağlamlaşsın diye yapmıştır. Gereken yardım ancak güçlü ve Hakîm olan Allah katından olur. (Âli İmrân Suresi, ayet: 122-126.)

Açıklama

Anlatıldığına göre 624 de Müslümanların kâfirlerle karşı karşıya geldikleri Bedir Savaşı'nda Müslümanların sayısı, kâfirlerinkinin üçte biri kadardı (kâfirlerin sayısı: 1000, Müslümanlarınki 300 kadar). Öyleyken yenen, Müslümanlar oldu. Bu yengi, meleklerin yardımıyla gerçekleşmiştir.

Yukarıdaki ayetlere bakıldığında, yardımcı asker melek sayısının önce 3 bin, sonra da 5 bin olduğu görülüyor. Ne var ki, Enfâl Suresi'nin 9. ayetinin anlamı da şöyle: "Tanrı'nızın yardımına sığınıyordunuz. O: 'Ben size, birbiri ardından bin melek göndererek yardım ederim' diye karşılık vermişti." Burada da yardımcı asker melek sayısının yalnızca bin olduğu görülmekte. Acaba yardımı gerçekleşen asker melek sayısı neydi?

Asker melek konusunda tartışma:

Bu konudaki tartışma iki alanda görülmekte:

Birincisi: Hangi savaşta, ne kadar yardımcı asker melek vardı?

Kimi yorumculara göre, Âli İmrân Suresi'nin yukarıda sunulan ayetlerinde anlatılan, 3000, 5000 bin melek, Bedir Savaşı'nda değil, Uhud Savaşı'nda söz konusu olmuştu. Bu yorumcular görüşlerini şöyle kanıtlamaya çalışmaktalar:

Uhud Savaşı'nda Müslümanların savaştıkları kâfir sayısı, 3000'di. Müslümanlarsa bunun üçte biri kadardı. Onun için Tanrı Müslümanlara yardımcı olmak üzere 3000 melek söz vermişti başlangıçta. Kâfirlerin sayısına denkti melek sayısı. Sonra yüreklendirmek ve korkularını büsbütün gidermek için Müslümanlara 5000 "nişanlı melek" gönderileceği bildirildi. Bedir Savaşı'ndaysa kâfirlerin sayısı 1000 kadardı. Yine Müslümanlar bunun üçte biri kadardı. Enfâl Suresi'nde sözü edilen bin melek, işte bu savaşta yardımcı olarak gönderilmişti. Buradaki melek sayısı da, kâfirlerin sayısı kadar.

3000, 5000 meleğin Uhud Savaşı'nda, 1000 meleğin de Bedir Savaşı'nda söz konusu olduğunu ileri sürenler başka kanıtlar göstermeye çalışırlar.

Yorumcuların çoğuna göreyse, yukarıda anlatılan meleklerin tümü, Bedir Savaşı'nda söz konusu olmuştur. Yukarıdaki ayetlerden Âli İmrân Suresi, ayet: 122'de, Bedir adı açıkça yer almaktadır. (Tümü için bkz. Râzî, Tefsir, c. 8, s. 209-213.)

Ancak yorumcuların genellikle, şu görüşü paylaştıkları görülmekte: Yardımcı asker melekler, kâfirlerle, yalnızca Bedir Savaşı'nda düşmanlarla çarpışmışlardır. Başka savaşlarda da yardımcı olarak gönderilmişlerdir. Ama savaşta bulundukları halde çarpışmamışlardır.

İkincisi: Müslümanlara yardım etmek için savaşmak üzere şu kadar sayıda melek göndermeye gerek var mı?

Kimi, bu soruya: "Hayır!" diye karşılık vermekte. Râzî'nin de belirttiği gibi böyle diyenler arasında, Ebubekir el Asamın da bulunmakta. Bu kişi, görüşünü, özetle şöyle kanıtlamaya çalışmakta:

Eğer amaç, kâfirleri yok etmekse, 1000, 3000, 5000 melek gönderilmesine gerek yok. Lut toplumunun yok edilişi anlatılırken bildirildiği gibi, bir melek, bir Cebrail bile, bir iş için yeter. Kaldı ki, sözü edilen melekler savaşa insan biçiminde katılmışlarsa herkes görürdü ve o zaman onların sayısı Müslümanların sayısına eklenerek anlatılırdı. Yani "savaşta, örneğin Bedir Savaşı'nda kâfirlerin 1000 kişi olmalarına karşılık Müslümanlar 1300, ya da 3300 ya da 5300 idi" diye geçerdi anlatımlar tarihlere. Oysa hiç böyle söylenmemekte.

Ebubekir el Asamm'ın başka kanıtlar ileri sürdüğü de görülmekte.

Râzî ise, Ebubekir'e özet olarak şu karşılığı vermekte:

Meleklerin bin, 3000, 5000 sayısı, ayetlerde açıkça belirtilmekte. İtiraz, ayetlere inananlara düşmez. Tanrı'nın hikmetinden de sorulmaz.

Asker meleklerin, savaşa katılış biçimleri:

Bu konuda tartışmalı. Melekler savaşa katılırlar, kâfirlere zarar verirler. Ama nasıl?

Şu karşılıklar veriliyor:

• İnsanların savaşçıları nasıl savaşırsa, melekler de öyle savaşırlar. Ellerinde silahları (kılıçları) ve altlarında atlarıyla... Silahlarını kullanırlar.

• Silahlı görünseler de kullanmazlar. Heybetleriyle, korkunç görünüşleriyle kâfirlerin yüreklerine korku salarlar.

• Korku salarlar o kadar. Yoksa ne silah kullanırlar, ne de belirli biçimde görünürler. Hiç görünmezler bile. Yalnız onların bulundukları, kâfirlerin korkup kaçmalarından belli olur.

Asker meleklerin savaşta görünüşleri:

Sağlam hadisçilerin kitaplarında yer alan hadislerde de, meleklerin savaşçı insan kılıklarında göründükleri anlatılmakta. Çok hadis var bu alanda. Bir hadise göre, Uhud Savaşı'nda Peygamber sancağı Mus'ab'a vermişti. Sonra Mus'ab öldürüldü. Hemen bir melek, Mus'ab'ın kılığına girip sancağı eline aldı. Peygamber: "Mus'ab ilerle!" diye bağırınca melek karşılık verdi: "Ben Mus'ab değilim!" Peygamber onun Mus'ab kılığında bir melek olduğunu anlamıştı. (Bkz. Râzî, Tefsir, c. 8, s. 210.)

Sa'd İbn Ebi Vakkas anlatıyor: "Savaşta ok atıyordum. Ak ve güzel yüzlü bir adamla karşılaştım o sırada. Daha önce hiç görmemiştim. Anladım ki, o kişi, insan kılığında bir melekti."

Savaşa katılan meleklerin biçimleri ve kılıkları konusunda aktarılanlar arasında şunlar da var:

• Melekler, atlı ve sarıklı olarak görünürler savaşta.

Âli İmrân Suresi, ayet: 125'te "nişanlı" oldukları bildirilen savaşçı asker meleklerin nişanları:

İbn Abbas'tan aktarıldığına göre, ayette sözü edilen "nişan"ın anlamı şudur:

Melekler, "sarı sarık"larıyla, "kıratlı oluşlarıyla, alınlarına ve kulaklarına ak koyun yünü iliştirmiş olmalarıyla tanınırlar. Başka "nişan"lar da ileri sürülür.

Kimilerine göre de, ayette sözü edilen "nişan", bir çeşit "Tanrısal damga"dır. Savaşçı asker oldukları bundan belli olur. Öteki meleklerde bu damga yoktur.

"Teşrifatçı" melekler:

Sağlam (sahih) kabul edilen hadislerde de, kimi meleklerin "teşrifatçılık" ettikleri anlatılır:

"Bir inanırın uyumaya geçerken (ruhu) çıktığında, iki melek onu karşılar. Ve alıp uçururlar." "Gök halkı (melekler) konuşmaya başlarlar: 'Yeryüzünden gelen temiz ruhtur bu. Ey ruh, Tanrı'nın rahmeti sana ve senin bayındır kıldığın cesede olsun!", "sonra bu ruh alınıp meleklerin eşliğinde Tanrı'ya götürülür." "Sonra, (bu olay uykuda gerçekleştiği ve kişi daha ölmediği için) Tanrı meleklere: 'Haydi alın götürün şimdi. Yaşam süresi dolana dek..!' der. (Bkz. Müslim, Cennet /75; Ahmed İbn Hanbel, 4/287, 288, 296.)

Demek ki uyku sırasında can, geçici olarak çıkmakta ve her uykuda bu durum yani meleklerin karşılamaları, yol göstermeleri olmakta. Ruhun melekler tarafından karşılanışının, ölüm sırasında da gerçekleştiği hadislerde anlatılır. (Örneğin bkz. Müslim, Müsâkât /26.)

Zerdüştçülerin kutsal kitaplarında da, "meleklerin, cesedinden ayrılan ruhu karşıladığı" yazılı bulumakta. Bkz. **MECUSÎ.**

Meleklerin bir de özel kişileri karşılamalarından söz edilir hadislerde. Örneğin Peygamber'i karşılamaları anlatılır. Miracı anlatan hadislerde, bunun da anlatıldığı görülmekte. Bkz. **MİRAC.**

Ayetlerde meleklerin cennettekilere de "teşrifatçılık" ettikleri açıklanmakta.

Bkz. **CENNET.**

İyilik duacısı melekler:

Mü'min Suresi'nin yukarıda (E/1/b'de) geçen ayetlerinde "Arş"ı yüklenen ve Arş'ın çevresinde bulunan meleklerin, "inanırlar için dua ettikleri" anlatılmakta. Bu

meleklerin dışında, hadislerde öyle meleklerden söz edilir ki o melekler, genellikle ikişer ikişer görev alarak belirli davranış içinde olan kimselere dua ederler. Kimi sabah erkenden, kimi gündüzün belirli bir saatinde, kimi gecenin uygun bir bölümünde, kimi kişiler için sürekli dua etmekteler. Bunu anlatan çok hadis vardır.

Lanetçi melekler:

Meleklerin kâfirlere "lanet"i olduğunu anlatan ayetler de bulumakta. Özellikle "iman ettikten sonra yeniden kâfir olan"lara lanetleri vardır meleklerin. Tanrı'nın, insanların lanetiyle birlikte. Âli İmrân Suresi'nin 86, 87. ayetlerinde bu anlatılıyor. İlgili ayetler için bkz. **İMAN (İNANÇ), PEYGAMBER, DİLEMEK.**

Salavat getirenlere rahmet okumakla görevli melekler:

Bir inanır İslam Peygamberi'ne salavatta bulunsa (örneğin, Allahumme Salli ala Muhammed'in... dese), bunu bir kez yapsa, Tanrı o kişiye on kez rahmet eder. Melekler de o kişi için özel olarak dua ederler. Kimi melekler Peygameber'e salat eden (salavat getiren) kişilere dua etmek işini üstlenmiş bulunmaktalar. Kimi hadislerde, getirilen her salavattan bir ya da daha çok sayıda melek yaratıldığı anlatılmakta.

Kur'an okuyanlara rahmet okuyan melekler:

Ebu Davud'un da kitabında yer verdiği bir hadis, (kimi) meleklerin, Kur'an okuyanlara rahmet okuduklarını anlatmakta.

d) Evrenin Yönetimiyle İlgili Melekler

Zâriyât Suresi, ayet: 4

فَالْمُقَسِّمَاتِ أَمْرًا ④

Anlamı (Diyanet'in)

İşleri ***yöneten meleklere*** and olsun ki... (Zâriyât Suresi, ayet: 4.)

Açıklama

"İşbölümü yapan meleklere and olsun ki..." diye çevirmek, ayete daha uygun düşebilir.

Saffat Suresi'nin 1.'den, 3. ye değin olan ayetlerinde anlatılan meleklerin de bu nitelikli melekler olduğu ileri sürülür. Bu ayetler yukarıda (A/1'de) geçti, oraya bakınız.

Ayetlerde, evrenin düzenin meleklerle sağlandığı belirtilir. Daha önce de belirtildiği gibi, melekler "gök halkı"nı oluşturmakta. Yeryüzü de, "gökten yönetilir". İlgili öteki ayetler için bkz. **GÖK.**

II- MELEK-TANRI İLİŞKİSİ

A- Kur'an Ayetlerine Göre

Yukarıda, I/A/1-3'deki ayetlerde görüldüğü gibi meleklerin "Tanrı'ya kulluk ve ibadet ettikleri", "Tanrı'dan çok korktukları ve O'nun buyruklarını yerine getirmekte titizlik gösterdikleri", "Tanrı'nın birer elçileri oldukları" anlatılmakta.

Ancak, "meleklerin yaratıcı nitelikleri var mıdır?"

Kur'an yorumcularına göre ayetlerde böyle bir nitelik belirtilmemekte. Tümü değilse bile, Kur'an yorumcularınca bu görüşün paylaşıldığı görülmekte. Bununla birlikte, kimi ayetlerin anlatımlarından yola çıkarak, "Kur'an'da meleklere de yaratıcılık niteliği verilmektedir." diyenler bulunmakta.

Bkz. YARATMA.

B- İslam Düşünürlerine (İslam'daki Aristoculara) Göre

İslam filozofları, başta Fârâbî, "melek"leri, Tanrı'yla yaratıcılığı paylaşan "akıl"lar olarak görüp yorumlarlar. Yani meleklere yaratıcı nitelikteki birer akıl, akıllara da melek demekteler.

III- MELEK Mİ, İNSAN MI ÜSTÜN?

A- "Melek, İnsandan Üstündür" Diyenler

Ayet ve hadislerden, meleklerin daha üstün olduklarının anlaşıldığını savunanlar özetle şu kanıtları ileri sürerler:

1- Enbiyâ Suresi'nin daha önce yer alan (I/A/1'de geçen) 19. ve 20. ayetlerinde meleklerin: a) "*Tanrı'nın yanında*" oldukları, b) *Birer melek oldukları halde* böbürlenmeyip Tanrı'ya kulluk ettikleri, c) İbadetlerini *aralıksız sürdürdükleri* anlatılmakta. "Tanrı'nın yanında olmak" bir üstünlüktür. Bu, onların daha üstün olduklarını gösterir. "Melekler *bile* böbürlenmeden Tanrı'ya kulluk ediyorlar" demek de, üstünlük anlatır. Daha üstün oldukları yansıtılıyor olmasaydı, onların *bile* böbürlenmeden kulluk ettikleri anlatılmazdı. "Kesintisiz ibadet" de ayrıca üstünlük gerektiren bir özelliktir. Bu özellik, insanlarda bulunmaz.

2- Peygamber, "ibadetlerin en değerlisi, en zahmetli olanıdır" demektedir. En "zahmetli ibadet"te bulunanlar da meleklerdir. Çünkü: a) Meleklerin ibadeti "sürekli"dir. Süreklilik zorluk doğurur. b) Meleklerin ibadeti hiç değişmeyen türdendir. Aynı ibadeti sürdürdükleri anlatılır. Değişikliğin olmaması da bıkkınlık verir. c) Melekler, göklerde, güzellikler içinde yaşamaktalar. Sağlıklı olarak güzellikler içinde yaşarlarken gönüllerine göre özgürce yaşayıp eğlenebileceklerken, tüm eğlenceleri bir yana bırakıp Tanrı'ya ibadette bulunmak çok zor bir iştir. Melekler işte insanların yapamayacakları bu zor işi başarmaktalar. Öyleyse ayetlerin anlatması, onların daha üstün oldukları doğrultusunda.

3- Melekler, "kitaplı ve kitapsız peygamberlerin peygamberleri"dirler. "Ümmetleri peygamberlerden oluşanlar" ise, "ümmetleri sıradan halklardan oluşanlar"dan daha üstündürler.

4- Meleklerin, "Tanrı'dan çok korktukları" anlatılmakta. Buna ilişkin ayetler yukarıda (I/A/2'de) geçmişti. Tanrı'dan korkma konusunda insanlardan daha aşırı durumda oldukları yansıtılmakta. Hucurât Suresi'nin 13. ayetinde, "kimler Tanrı'dan daha çok korkarsa, Tanrı katında onların daha değerli oldukları" anlatılır. Öyleyse, bu yönden bakıldığında da, ayetlerde meleklerin insanlardan daha üstün olduklarının anlatılıyor olduğu anlaşılır.

5- Nisâ Suresi'nin 172. ayetinde şöyle denir:

"Gözde melekler" ve İsa Peygamber'den üstünlükleri:

Nisâ Suresi, ayet: 172

لَنْ يَسْتَنْكِفَ الْمَسِيحُ
أَنْ يَكُونَ عَبْدًا لِلّٰهِ وَلَا الْمَلٰئِكَةُ الْمُقَرَّبُونَ وَمَنْ يَسْتَنْكِفْ
عَنْ عِبَادَتِهِ وَيَسْتَكْبِرْ فَسَيَحْشُرُهُمْ إِلَيْهِ جَمِيعًا ﴿١٧٢﴾

Anlamı

Mesih (İsa) ve *dahası*: Gözde melekler (mukarreb melekler), Tanrı'ya kul olmaktan hiç çekinmezler. Kim O'na kulluktan çekinir ve büyüklük taslarsa bilsin ki, Tanrı onların tümünü huzurunda toplayıp hesap soracaktır. (Nisâ Suresi, ayet: 172.)

Açıklama

Meleklerin daha üstün olduklarını savunanlarca, bu ayetin anlatış biçimiyle, gözde meleklerin, İsa Peygamber'den de üstün oldukları yansıtılıyor. Râzî'de şöyle dendiği görülmekte:

"Bilinmeyenleri bilme yönünden, gözde melekler, Peygamber'den (İsa'dan) çok daha üstün durumdadırlar. Çünkü korunan levhayı (Levh-i Mahfuz'u) ve neler yazılı olduğunu bilmekteler. Üstelik, güçleri de daha üstündür..." (Bkz. Râzî, e't-Tefsiru'l-Kebir, c. 11, s. 118.)

"Gözde melekler" hangileridir?

"Gözde", ayetteki "mukarreb"in karşılığıdır. Bu sözcük, sözlük anlamıyla "yaklaştırılmış" demektir. Bu melekleri, Tanrı'nın "kendine yaklaştırmış olduğu" anlatıldığı için böyle denmekte. Yani bunların "Tanrı'ya çok yakın oldukları" anlatılmakta. Bir "Ulu"ya "çok yakın olan"lara Türkçe'mizde "gözde" denmesi nedeniyle "Tanrı'ya çok yakın oldukları bildirilen melekler"e de "gözde melekler" demek uygun bulunmakta. Bu melekler, yukarıda (I/E/1'de) anlatılan meleklerdir.

6- İblis'in, Adem ve Havva'yı kandırmaya çalışırken şöyle dediği anlatılır:

A'râf Suresi, ayet: 20

مَا نَهٰيكُمَا رَبُّكُمَا عَنْ هٰذِهِ الشَّجَرَةِ إِلَّا أَنْ تَكُونَا مَلَكَيْنِ أَوْ تَكُونَا
مِنَ الْخَالِدِينَ ﴿٢٠﴾

Anlamı

"(Ey Adem ve Havva!) Siz ikiniz, iki melek olmayasınız diye Tanrı'nız size bu ağacı yasakladı. Ya da ölümsüz olmayasınız diye..." (A'râf Suresi, ayet: 20.)

Meleklerin daha üstün olduklarının anlatılıyor olduklarını savunanlar diyorlar ki, burada da meleklerin üstün oldukları yansıtılıyor. Çünkü buradan anlaşılıyor ki, "melek olmak", Adem ve Havva için, "insan olmak"tan daha onurlu ve sevimli gelmişti. Yasak ağaca yaklaşmalarında bunun da katkısı vardı.

7- Hûd Suresi'nde Nuh Peygamber'in şöyle dediği anlatılır:

وَلَا أَقُولُ لَكُمْ عِندِي خَزَائِنُ اللَّهِ
وَلَا أَعْلَمُ الْغَيْبَ وَلَا أَقُولُ إِنِّي مَلَكٌ وَلَا أَقُولُ لِلَّذِينَ تَزْدَرِي
أَعْيُنُكُمْ لَن يُؤْتِيَهُمُ اللَّهُ خَيْرًا اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا فِي أَنفُسِهِمْ إِنِّي
إِذًا لَّمِنَ الظَّالِمِينَ ﴿٣١﴾

A'râf Suresi, ayet: 31

Anlamı (Diyanet'in)

Size: "Allah'ın hazineleri yanımdadır." demiyorum. Gaybı bilmem. Doğrusu *melek olduğumu da söylemiyorum.* "Küçük gördüklerinize Allah iyilik vermeyecektir." diyemem. İçlerinde olanı Allah daha iyi bilir. Yoksa, şüphesiz haksızlık etmiş olurum. (A'râf Suresi, ayet: 31.)

Burada da melek olmanın üstünlüğünün anlatıldığı savunuluyor.

8- Ayetlerde, meleklerin "gök halkı" oldukları bildiriliyor. "Gök halkı"ysa "yer halkı" olan insanlardan daha üstündür.

9- Ayetlerde, "gök halkı"nın "gözde"lerinin "Tanrısal gizler"e erdikleri, Levh-i Mafhuz'da yazılı olanları bildikleri anlatılır. Ayrıca "bilenlerle bilmeyenlerin bir olmadıkları" da anlatılmakta. Öyleyse daha çok bilen melekler, daha az bilen insanlardan daha üstündürler.

10- Akıl ve felsefe açısından da meleklerin çok daha üstün oldukları bulunabilir:

• Melekler, "bileşik olmayan" yaratıklardır. İnsanlarsa "bileşik yaratık"tırlar. Etleri, kemikleri, kanları... vardır. Bunlarsız yaşayan meleklerin, bunlara bağlı olarak yaşayan insanlardan daha üstün olduklarını kabul eder akıl.

• Melekler, "şehvet"sizdirler. Şehvetse, her tür kavganın, çatışmanın kaynağıdır. Ölüm gibi olaylar genellikle ondan kaynaklanır. Öyleyse melekler daha üstündür.

• Birer "ruhâni" yaratık olan melekler, aydınlıktırlar (nûrâni). Buna karşılık birer cisimli varlık olan insanlar, "karanlık"tırlar, karanlıktadırlar. Aydınlıksa karanlıktan daha üstündür.

• Melekler, yüksek kesimin, göğün "sakinleri"dirler. İnsanlarsa "aşağı kesimin sakinleri". Bilgi ve güç yönünden de daha üstün durumdadırlar. Hem güçlü hem de diledikleri biçimlere girebilmektedirler. Göklerin yönetiminde de meleklerin yetki ve görevleri bulunmakta. "Göklerin ruhunu" oluşturmaktalar. Ve daha birçok özellikleri sayılabilir. Öyleyse melekler daha üstündürler.

B- "İnsan, Melekten Üstündür" Diyenler

Ayetlerde, insanların meleklerden daha üstün olduklarının anlatılıyor olduğunu savunanlar da görüşlerini kanıtlamak için birtakım kanıtlar sergilemekteler. Şöyle özetlenebilir:

1- Adem'in yaratılışına ilişkin ayetler, "insan"ın "melek"ten üstün olduğunu yansıtır:

• Adem'e, İblis'in dışında "tüm meleklerin secde ettikleri" bildirilmekte. Elbette ki, "secde edilen kimse", "secde edenler"den daha üstündür. Çünkü "secde", saygı anlatımıdır. Secde edilip saygı gösterilene, üstün olduğu için gösterilir bu davranış.

• Meleklerin Adem'in yaratılmasına karşı çıkmaları üzerine yapılan sınavda, "her şeyin adını bilemedikleri", bu bilginin Tanrı tarafından kendisine verilen Adem'inse "adların tümünü bildiği" anlatılmakta. Öyleyse bir insan olan Adem, meleklerden "bilgi" yönüyle de üstündü. Bilgide üstün olan, Tanrı katında da üstündür.

• Adem'in, "yeryüzüne halife olarak" yaratıldığı bildirilmekte. "Halife"nin iki anlamı var: Birincisi: Başkasının yerine geçen. Burada Adem'in, Tanrı'nın halifesi olduğu bildirildiğine göre, Tanrısal yetkiyi taşıyor demektir. Demek ki bir insan olan Adem, "Tanrı'nın halifesi" olarak duyuruluyor. İkincisi: Yönetimin başında olan demektir. Bu anlamıyla da Adem'in üstünlüğü yansıtılmış oluyor.

2- Adem'in, Nuh'un, İbrahim ailesinin, İmrân ailesinin, "tüm alemlere üstün olarak seçildikleri" bildiriliyor (Âli İmrân Suresi'nin 33. ayeti). Melekler de "alemler" içinde bulunduklarına göre, bunların, meleklerden de üstün oldukları anlatılıyor demektir.

3- Enbiyâ Suresi'nin 107. ayetinde: "(Ey Muhammed!) Biz seni, tüm alemlere rahmet olarak gönderdik!" deniyor. Demek ki Peygamber, meleklere de rahmet olarak gönderilmiştir. Çünkü melekler de "alem" sözcüğünün kapsamı içindedir. Bu da, insanın melekten üstün olabileceğini göstermekte.

4- İnsanoğlunun ibadeti, meleklerin ibadetinden daha zordur. Çünkü, insanda başta şehvet, ibadete engel olan güçlü eğilimler, istekler bulunmakta. Bunlarsa meleklerde bulunmamakta. Öyleyse meleklerin ibadeti insanlarınkine oranla daha kolay. Ve öyleyse insanlar daha değerlidir Tanrı katında.

5- Melekler kendilerine ne bildirilirse onu bilebilir. Kendilerinin araştırıp sonuçlara varma, "ictihadda bulunma" özellikleri yoktur. İnsanlardaysa bu vardır. Öyleyse insanlar daha üstündür.

6- Melekler, insanların koruyucuları, bekçileri durumundadır. Korunansa, koruyandan daha üstün durumdadır.

7- Peygamber'in şöyle bir sözü bulunmakta:

"Benim gökte iki vezirim, yeryüzünde de iki vezirim (toplam dört vezir) vardır: Gökteki iki vezirimden biri Cebrail, öbürüyse Mikâil'dir. Yeryüzündeki iki vezirime gelince: Biri Ebubekir, öbürü de Ömer'dir."

Demek ki Peygamber bir kral durumunda. Böyle olunca da Ebubekir ve Ömer'den üstün olduğu gibi, Cebrail ve Mikâil'den de üstün. Çünkü kral, vezirden üstündür. Bu da "insan"ın, "melek"ten üstün olabileceğini göstermekte.

Bu yoldaki tartışmalar "kelâm" kitaplarında yer aldığı gibi, Râzî'nin tefsirinde de yer almakta. (Bkz. Râzî, Tefsir, c. 2, s. 215-235.)

IV- MELEKLERİN HOŞLANDIKLARI VE HOŞLANMADIKLARI

A- Meleklerin Hoşlandıkları

1- En başta peygamberler olmak üzere inanır insanlar, dinsel buyrukları yerine getirenler ve yasaklardan kaçınanlar.

2- Kimi hayvanlar ve özellikle *Horoz*:

Buharî ve Müslim'in de içinde bulunduğu hadisçilerin sağlam kabul edip kitaplarında yer verdikleri bir hadiste, şöyle dendiği görülmekte:

"Horozun sesini (ötüşünü) işittiğiniz zaman hemen Tanrı'nın cömertliğinden isteyin. Çünkü *horoz* o sırada *melek* görmektedir." (Bkz. Buharî, Bed'ü'l-Halk, 15; Müslim, Zikir, 82.)

Demek ki horozla melek arasında iyi bir ilişki var.

B- Meleklerin Hoşlanmadıkları

1- *Kâfirler, günahkârlar.*

2- *Eşek*:

Horozun, öttüğü sırada meleği gördüğü bildirilen hadiste şöyle dendiği de görülmekte:

"Ve eşek anırmasını işittiğinizde hemen şeytanın kötülüğünden Tanrı'ya sığının, çünkü o sırada şeytanı görmektedir."

Bundan da, *eşek* ile *melek* arasında değil, eşekle şeytan arasında iyi ilişki bulunduğu anlaşılmakta. Eşek anırdığında şeytan bulunduğuna göre, o sırada melek bulunmamaktadır.

3- *Köpek.*

4- *Resim.*

5- *Çan.*

6- *Cünüb* (boyabdesti alması gereken kişi):

"Köpek bulunan eve, resim bulunan eve, çan (ya da çan takılı hayvan) bulunan eve melkelerin girmeyeceği"ni anlatan hadisler, en sağlam olarak bilinen hadisçilerin kitaplarında da yer almakta. (Örneğin bkz. Buharî, Büyû', 40, Bed'ü'l-Halk, 17, Nikâh, 76, Mağazi, 12, Libas, 88, 92, 94, 95; Müslim, Libas, 81, 82; Ebu Davud, Taharet, 89, Libas, 45; Tirmizî, Edeb, 44; Neseî, Taharet, 167, Sayd, 11...; İbni Mace, Libas, 44; Dârimî, İstizan, 34; Muvatta, İstizan, 6, 8; Ahmed İbn Hanbel, I/83, 104, 107...)

"Boyabdesti alması gereken kişi"nin "bulunduğu ev"e de meleklerin girmeyeceği sağlam kabul edilen hadislerde anlatılmakta. (Bkz. Ebu Davud, Taharet, 89, Libas, 129; Neseî, Taharet, 167, Hayl, 11; Dârimî, İstizâh, 34; Ahmed İbn Hanbel, 1/80, 83, 107...)

Demek ki melekler yukarıda sayılanları, yani "kâfir"i, "günahkâr"ı, "eşek"i, "köpek"i, "resim"i, "çan"ı ve 'cünüb' kalmayı sevmemekteler. Meleklerin sevmediği başka şey hiç yok değil. Ama sevmediklerinin başında yukarıda sayılanlar gelmekte. Onun için hadislerde özellikle yukarıdakiler duyurulmakta.

V- MELEK-ŞEYTAN-CİN

A- Melek-Şeytan

"Şeytan (İblis) meleklerden mi değil mi konusu tartışmalı:

1- Şeytan meleklerdendi. Hem de meleklerin en ileri gelenlerindendi. Ama böbürlendi, Tanrı'ya karşı geldi ve kovuldu.

Bu görüşü paylaşanlar oldukça yaygın ve yorumcularca genellikle benimsenmekte.

2- Şeytan meleklerden değildi. "Adem'e tüm melekler secde ettiler, ama İblis secde etmedi..." diyen ayetler, İblis'in de meleklerden olduğu izlenimini veriyorsa da İblis, meleklerin cinsinden değil.

Bu görüşü benimseyenler de az değil. En başta gelen kanıtları da şu: "Meleklerin erkeklikleri, dişilikleri yoktur. Oysa ayetlerde, İblis'in '*zürriyeti*'nden söz edilmekte..." derler. Konu için ayrıca bkz. **İBLİS, ADEM, ŞEYTAN.**

B- Melek-Cin

Kehf Suresi'nin 50. ayetinde, çok açık biçimde, İblis'in "cin"lerden olduğu anlatılmakta. Eğer İblis'in "meleklerden olduğu" kabul edilirse, "meleklerin bir kesiminin cinlerden olduğunu" kabul etme zorunluluğu doğar. Kimi meleğin "cin" olduğu, ya da kimi meleğe "cin" denebileceği savunulmakta. "Çünkü cin, gizlenen ve gözle görülmeyen yaratığa denir. Melek de gözle görülememektedir." diye açıklanmakta. (Bkz. Râzî, Tefsir, c. 2, s. 213-215, c. 21, s. 134.)

Ayrıca bkz. **CİN, ŞEYTAN.**

VI- MELEK HANGİ KILIĞA GİRER?

Hadislerde, meleklerin genellikle "insan" kılığında gözüktüğü anlatılır. Meleğin "insan kılığında gözüktüğü", Kur'an'da da anlatılmakta.

A- İslam Öncesinde Meleklerin Gözükmeleri

1- Çocuk Müjdeleyen Melekler

a) Zekeriyya Peygamber'e Çocuk Müjdeleyen Melekler

هُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُ قَالَ رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً
طَيِّبَةً إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ ﴿٣٨﴾ فَنَادَتْهُ الْمَلَائِكَةُ وَهُوَ قَائِمٌ
يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِ أَنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكَ بِيَحْيَى مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِنَ
اللَّهِ وَسَيِّدًا وَحَصُورًا وَنَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٣٩﴾ قَالَ رَبِّ
أَنَّى يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَقَدْ بَلَغَنِيَ الْكِبَرُ وَامْرَأَتِي عَاقِرٌ
قَالَ كَذَلِكَ اللَّهُ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ ﴿٤٠﴾ قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِي
آيَةً قَالَ آيَتُكَ أَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ إِلَّا رَمْزًا وَاذْكُرْ
رَبَّكَ كَثِيرًا وَسَبِّحْ بِالْعَشِيِّ وَالْإِبْكَارِ ﴿٤١﴾

Âli İmrân Suresi, ayet: 38-41

Anlamı (Diyanet'in)

Orada Zekeriyya, Rabb'ine dua etti: "Ya Rabbi! Bana kendi katından temiz bir soy bahşet! Doğrusu sen, duayı işitirsin!" *Mabedde namaz kılarken melekler ona seslendiler*: "Allah sana, Allah'ın sözüne inanan, efendi, iffetli, iyilerden bir peygamber olarak Yahya'yı müjdeler!" "(Zekeriyya): Ya Rabbi! Ben artık iyice kocamış, karım da kısırken nasıl oğlum olabilir?" dedi. Allah: "Böyledir, Allah dilediğini yapar." dedi. (Zekeriyya): Ya Rabbi! Bana bir alamet ver!" dedi. (Allah): Alametin üç gün, işaretten başka şekilde insanlarla konuşmamandır. Rabb'ini çok an, akşam sabah hamd et!" dedi. (Âli İmrân Suresi, ayet: 38-41.)

Açıklama

Burada anlatılanlar Meryem Suresi'nde de (ayet: 2-11.) anlatılmakta. Ancak orada, "çocuk müjdesi"ni "melekler" değil de Tanrı doğrudan vermektedir.

Melekler müjdeyi verirken nasıl gözükmüşlerdir? Hadislerin anlattığına göre: "İnsan kılığında".

Ayrıca bkz. **ÇOCUK, ZEKERİYYA.**

b) Meryem'e "İsa"yı Müjdeleyen Melek (Cebrail)

وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ مَرْيَمَ إِذِ انْتَبَذَتْ مِنْ أَهْلِهَا مَكَانًا
شَرْقِيًّا ﴿١٦﴾ فَاتَّخَذَتْ مِنْ دُونِهِمْ حِجَابًا فَأَرْسَلْنَا إِلَيْهَا رُوحَنَا
فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا ﴿١٧﴾ قَالَتْ إِنِّي أَعُوذُ بِالرَّحْمَٰنِ مِنْكَ
إِنْ كُنْتَ تَقِيًّا ﴿١٨﴾ قَالَ إِنَّمَا أَنَا رَسُولُ رَبِّكِ لِأَهَبَ لَكِ
غُلَامًا زَكِيًّا ﴿١٩﴾ قَالَتْ أَنَّىٰ يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَلَمْ يَمْسَسْنِي
بَشَرٌ وَلَمْ أَكُ بَغِيًّا ﴿٢٠﴾ قَالَ كَذَٰلِكِ قَالَ رَبُّكِ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٌ
وَلِنَجْعَلَهُ آيَةً لِلنَّاسِ وَرَحْمَةً مِنَّا وَكَانَ أَمْرًا مَقْضِيًّا ﴿٢١﴾

Meryem Suresi, ayet: 16-21

Anlamı (Diyanet'in)

Ey Muhammed! Kitap'ta, Meryem'i de an. O, ailesinden ayrılarak, doğu yönünde bir yere çekilmişti. Sonra insanlardan gizlenmek için bir perde germişti. *Cebrail'i göndermiştik de ona tam* ***bir insan olarak*** *görünmüştü.* Meryem: "Eğer Allah'tan sakınan bir kimseysen senden Allah'a sığınırım!" dedi. *Cebrail*: "*Ben, temiz bir oğlan bağışlamak için Rabb'inin sana gönderdiği elçiden başkası*

değilim!" dedi. Meryem: "Bana bir insan temas etmemişken, ben kötü kadın da olmadığım halde nasıl oğlum olabilir?" dedi. Cebrail: "Bu böyledir, çünkü Rabb'in: 'Bu, bana kolaydır, onu insanlar için bir mucize ve katımızdan bir rahmet kılacağız!' diyor" dedi. İş olup bitti. (Meryem Suresi, ayet: 16-21.)

Ayrıca bkz. **ÇOCUK, MERYEM, İSA.**

2- Hem Çocuk Müjdelemek Hem de Bir Toplumu Yok Etmek İçin Gelen Melekler

İlgili ayetler için özellikle bkz. **İBRAHİM, LUT, ÂD, SEMÛD.**

B- Vahiy Meleğinin Gözükmesi

1- İslam Peygamberi'nden Önce

Tevrat'ta, vahiy meleklerinin hep "insan" biçiminde gözüktüklerini okumaktayız.

2- İslam Peygamberi'ne Gelen Vahiy Meleği

Peygamber, vahiy meleğini genellikle "insan" biçiminde görmektedir. Hadisler bunu anlatmakta. Ayrıca, vahiy meleğinin hangi insanın kılığına girdiği de açıklanmakta: Dıhyetü'l-Kelbî.

Bununla birlikte, Peygamber'in Cebrail'i "kendi biçimi"nde gördüğü ve şu kadar kanadı olduğunu anlattığı da aktarılmakta.

VII- MELEKLER, DÜNYADA EN ÇOK NERELERİ BEKLEYİP KORURLAR?

A- Kentler

1- Mekke, Medine

Müslim'in de Sahih'inde yer verdiği bir hadiste, Deccal'in söyle dediği aktarılmakta:

"Ben, Mesih'im. Ortaya çıkma zamanım yaklaştı. Çıkacağım ve yeryüzünü dolaşacağım. Hiçbir köyü-kasabayı bırakmamacasına 40 gece içinde çiğneyip geçeceğim. *Mekke ve Medine'nin dışında.* Bunların ikisi de bana yasak. Bunlardan birine girmek için her yönelişimde, *kılıcını çekmiş bir melek bulurum karşımda.* Melek bu kentlere girmemi engeler. *Bu kentlere giden yollardan her bir geçitte, bekçilik eden, kenti koruyan melekler bulunur.*" (Bkz. Müslim, Fiten, 119.)

Peygamber de bir hadisinde şöyle der:

"Deccal'in girip çiğnemeyeceği bir ülke yoktur. *Mekke ve Medine'nin dışında.* Bunlara giden yollardaki her bir geçitte, sıra sıra melekler bulunup bekçilik ederler." (Bkz. Buharî, Fedailu'l-Medine, 9; Müslim, Fiten, 123.)

"Medine'ye giden yollardaki her geçitte *iki melek* bulunduğunu" bildiren hadis de var. (Bkz. Müslim, Hacc, 475.)

2- Şam

Ahmed İbn Hanbel'in kitabında şöyle bir hadis görülür:

"Melekler, kanatlarını Şam'ın üzerine germiş, korumaktalar." (Ahmed İbn Hanbel, 5/184.)

B- Cuma Günü Camiler

Cuma günleri, meleklerin camilere açılan kapılarda hazır bulundukları ve

imamın arkasındaki sıradan başlayarak birinci, ikinci, üçüncü... sıralarda bulunanları belirleyip ona göre sevap yazdıkları hadislerde anlatılmakta. Bu hadisler, Buharî ve Müslim'in de içinde bulunduğu sağlam hadisçilerce kabul edilip yazılmakta. (Bkz. Buharî, Bed'ü'l-Halk, 6; Müslim, Cum'a, 24, 25; İbni Mace, İkâmet, 82; Ahmed İbn Hanbel, 2/237, 375, 378...)

Gerek kentleri bekleyip koruyan melekler, gerek tapınaklarda hem bekçilik hem yazıcılık yapan melekler, hadislerden anlaşıldığına göre "temelli", yani "yerli" meleklerdir. Kimi meleklerde "gezgin"dir.

Sağlam kabul edilen bir hadiste, "Tanrı'nın, dünyayı dolaşan gezgin melekleri bulunduğu" açıklanır. (Bkz. Buharî, Daavât, 66; Müslim, Zikir, 25; Tirmizî, Daavât, 129, Neseî, Sehv, 46; Dârimî, Rikâk, 58; Ahmed İbn Hanbel, I/387, 441...)

Bu hadiste anlatılanlara göre:

"Tanrı'nın gezici (seyyare) ve belirli bir görevleri olmayan, yalnızca Tanrı'nın anıldığı (zikir) toplantılarını izleyen melekleri vardır. Bunlar, bir yerde Tanrı'nın anıldığı toplantıyı görür görmez, hemen katılırlar toplantıya. Bir yandan da kanatlarıyla çevrelerler. Gökle yer arasını dolduracak ölçüde birikirler. Toplantı dağılır dağılmaz da uçup göğe çıkarlar. Ve Tanrı'yla aralarında şu konuşma geçer:

Tanrı: Nereden geliyorsunuz?

Melekler : Yeryüzündeki kullarının arasından. Seni tesbih ediyorlar... Senden dilekte bulunuyorlar.

Tanrı: Benden ne dilekte bulunuyorlar?

Melekler: Cennetini istiyorlar.

Tanrı: Cennetimi gördüler mi ki?

Melekler: Hayır ey (Ulu) Tanrı!

Tanrı: Bir de görseler kimbilir ne denli daha çok isterler.

Melekler: Senin kurtarmanı da istiyorlar.

Tanrı: Hangi şeyden kurtarmamı istiyorlar?

Melekler: Cehennem ateşinden.

Tanrı: O ateşimi gördüler mi ki?

Melekler: Hayır!

Tanrı: Bir de görseler kimbilir kurtulmayı ne denli daha çok isterler? (...)"

VIII- MELEK VE GÜNAH

Melekler günah işlerler mi?

Kimilerine göre melekler de günah işlerler, kimilerine göreyse meleklerin tümü günahsızdır:

A- "Melekler de Günah İşler" Diyenler

Bu görüşte olanların ileri sürdükleri kanıtları şöyle özetlemek mümkün:

1- Tanrı, "yeryüzünde bir halife (Adem'i) yaratmak istediğini" söylediğinde melekler karşı çıkmışlardı. Meleklerin karşı çıkışlarını ve karşı çıkış sırasındaki sözlerini anlatan ayetler, meleklerin birçok yönden günah işlediklerini ortaya koymakta:

• Tanrı'ya karşı çıkmak (itiraz), başlıbaşına bir günahtır. Melekler bu günahı işlemişlerdir.

• Tanrı, meleklere: "Eğer doğru söylüyorsanız, her şeyin adını bilin!" diyerek, dolaylı biçimde, meleklerin "doğru söylemediklerini" anlatmakta. "Doğru söylememek"se günahtır ve melekler bu günahı da işlemişlerdir.

• Melekler, Adem'in yaratılmasına karşı çıkarlarken "insanoğlunun yeryüzünde kan döktüğünü" söylemekte (Bakara Suresi, ayet: 30.) Demek ki "gıybet" etmekteler, yani arkadan konuşmaktalar. Buysa günahtır.

• Adem'in yaratılışı konusunda Tanrı'ya karşı çıkarken, "Tanrı'nın her şeyi kendilerinden daha iyi bildiği" konusunda kuşkulu olduklarını göstermiş oluyorlar. Tanrı'nın bilgisinden kuşkulanmaksa, büyük günahlardandır.

Bu böyle uzayıp gitmekte.

2- Hârût ve Mârût'un Babil'de bulunan "iki melek" oldukları ve "karı-kocayı birbirinden ayıracak türden büyü" öğrettikleri, Bakara Suresi'nin 102. ayetinde açıkça anlatılmakta. Bkz. HÂRÛT-MÂRÛT, SÜLEYMAN, ŞEYTAN, BÜYÜ.

Bu olay, "meleklerin de günah işleyebileceklerini" açıkça ortaya koymakta.

Bu konuda daha başka kanıtlar da ileri sürülmekte.

B-"Melekler Hiç Günah İşlemezler" Diyenler

Bunların görüşleri de şöyle özetlenebilir:

1- Tahrîm Suresi'nin 6. ayetinde cehennem bekçileri olan meleklerin, "Tanrı'ya hiç karşı gelmedikleri" ve "kendilerine ne buyurulursa onu aksatmadan yaptıkları" anlatılmakta. Bu ayet için yukarıya (I/E/2'ye) bkz. Nahl Suresi'nin yukarıda (I/A/2'de) sunulan ayetinde de "meleklerin Tanrı'dan çok korktukları ve Tanrı kendilerine ne buyurursa onu yaptıkları" bildirilmekte. Bu ayetler, "meleklerin günah işlemediklerini" dile getirmekte. Meleklerin "çok saygın oldukları"da belirtilip açıklanmakta. İlgili ayet: Enbiyâ Suresi, ayet: 26. Yukarıda (I/A/2) geçmişti.

2- Meleklerin Tanrı'ya "hiç ara vermeden ibadet ettikleri" de anlatılmakta. İlgili ayetler yukarıda (I/A/1) yer almıştı. "Kesintisiz ibadet", günah işlemeye fırsat bırakmaz.

3- Meleklerin insanoğlunu, günah işler olmalarından ötürü kınadıkları açıklanmakta. Bundan anlaşılıyor ki, kendileri hiç günah işlemezler.

Bu konuda da daha başka kanıtlar ileri sürülmekte.

IX- "MELEK" SÖZCÜĞÜ

A- Kökü ve Anlamı

1- Kökü

Lisanu'l-Arab'da verilen bilgiye göre: "Melek", "elûk" kökünden "me'lek" biçiminde türemişken önce "hemze" ile "lâm" yer değiştirerek "mel'ek" olmuş, sonra da "hemze" yok edilmiş ve hareketi önündeki harfe verilmiş, "melek" durumuna getirilmiştir.

2- Anlamı

Aynı kaynakta ve öteki kaynaklarda verilen bilgiye göre, "melek" sözcüğünün kökü olan "elûk", "risale" anlamındadır. Yani "mektup, gönderme, yollama, iletme" anlamlarında. Râzî'de ve öteki Kur'an yorumlarında da bu anlam benimsenmekte. Buna göre "melek", "gönderilen, yollanan" anlamındadır.

Melekleri Tanrı görevlerle "gönderdiği" ve "kendisiyle insanlar arasında aracı" yaptığı için sözcüğe bu anlam yüklenmiş olmalı.

3- Tekil-Çoğul

Melek, tekil ve çoğul olarak kullanılmakta. Ancak, ayrıca çoğulu olarak, "melâike" (melekler) sözcüğünün de kullanıldığı görülmekte.

B- İslam Öncesi Arap Şiirlerinde Melek

İslam öncesi Arap şairlerinin şiirlerinde de "melek" anlamına gelen sözcükler bulunmakta. Bunların başında "melek" ve "melâik" sözcükleri gelmekte. Yani bu sözcükleri, bilinen anlamlarıyla, İslam öncesinin şiirlerinde görmekteyiz. Örneğin ünlü Tek Tanrı'cı ozan Ümeyyevetü'bnü Ebi's-Salt'ın bir şiirinde "gök halkı" ve "gök katları" anlatılırken, "melekler" anlamında "melâik" sözcüğü de yer almakta. (Bkz. Lisân, M-l-k maddesi.)

Özet

1- "Gök halkı", meleklerden oluşmakta.

2- Melekler, çeşitli sınıflara ayrılmakta, en önde gelenlerine "mukarreb", yani "gözde" melekler denmekte. En gözdeleri "*Arş*'ı taşırlar".

3- Evrenin bütününün yönetimine katılan melekler var, yalnızca yeryüzünde görev yapanlar var, özellikle insanları izlesinler, korusunlar, günah ve sevaplarına ilişkin not tutsunlar diye görevlendirilmiş olanları var. Koruyucu ve yazıcı meleklere Kur'an diliyle "hafaze" ve "kiramen kâtibîn" (sayın yazıcılar) adı da verilmekte. Yazıcı meleklerin gözünden hiçbir şey kaçmaz.

4- Melekler her şeyden önce Tanrı'ya bağlıdırlar, bağlılıklarını en geniş anlamıyla gösterirler, Tanrı'dan çok korkarlar, kesintisiz ibadette bulunurlar, aldıkları görevleri hiç aksatmadan yerine getirirler.

5- Meleklerin tümü "Tanrı'nın ordusu"nu meydana getirmekteler. Darda kalanlara, savaşta yardım bekleyen inanırlara, Tanrı bu ordusundan "silahlı melekler"i gönderip yardım ettirir. Silahlı asker melekler, savaşlarda özel biçimlerde (savaşan insan kılığında) gözükmektedirler.

6- Meleklerin gücü ve sayıları hiçbir rakamla anlatılamaz. Işıktan yaratılmadırlar. Kanatlıdırlar. Erkeklik ve dişilikleri yoktur.

7- "Melek" sözcüğü İslam öncesinde de aynı anlamda kullanılmaktaydı. Bu sözcüğün anlamında "mektup, gönderme, yollama" anlamları bulunmakta. Meleğe "melek" denmesi, meleğin Tanrı ile yarattıkları, özellikle Tanrı'yla insanlar arasında aracılık etmelerinden kaynaklanmakta.

8- Melekler, bir yandan kâfirlerle, günahkârlarla savaşırlarken, bir yandan da cinlerle, şeytanlarla savaşmaktalar. Sonuçta kazanacak olan "Tanrı'nın ordusu"dur.

9- İslam'daki "melek", "cin", "şeytan" inancıyla, Zerdüştçülük'teki aynı konulardaki inanç arasında benzerlik, kimi yerde tıpkılık bulunmakta.

10- Bu dünyada olduğu gibi, öbür dünyada da melekler görev almaktalar:

• Cennet melekleri (bekçiler ve ötekiler).

• Cehennem melekleri. Bekçilik ve işkencecilik (azab) göreviyle görevli olanların sayısı: 19. Bir de cehennemi yularlarından tutup çeken melekler var. Cehennemin "70.000 yular"ı bulunmakta. Her bir yulardan "70.000 melek" tutmakta.

➤MELEKÛT

"En büyük egemenlik". Kur'an'da dört kez geçmekte:

En'âm Suresi, ayet : 75
A'râf Suresi, ayet : 185
Mü'minûn Suresi, ayet : 88
Yâsîn Suresi, ayet : 83

"Melekût" sözcüğü şöyle anlatılmakta: "Melekût"taki "mülk", egemenlik anlamındadır. Sonundaki "ta", "mübalağa" yani aşırılık anlatır. Bu durumda "melekût", "aşırı egemenlik, büyük egemenlik" anlamını içermekte.

En'âm Suresi, ayet: 75-78

وَكَذٰلِكَ نُرِىٓ اِبْرٰهٖيمَ
مَلَكُوتَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنٖينَ ﴿٧٥﴾
فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ الَّيْلُ رَاٰ كَوْكَبًا قَالَ هٰذَا رَبّٖى فَلَمَّٓا اَفَلَ
قَالَ لَٓا اُحِبُّ الْاٰفِلٖينَ ﴿٧٦﴾ فَلَمَّا رَاَ الْقَمَرَ بَازِغًا قَالَ هٰذَا رَبّٖى
فَلَمَّٓا اَفَلَ قَالَ لَئِنْ لَمْ يَهْدِنٖى رَبّٖى لَاَكُونَنَّ مِنَ الْقَوْمِ
الضَّٓالّٖينَ ﴿٧٧﴾ فَلَمَّا رَاَ الشَّمْسَ بَازِغَةً قَالَ هٰذَا رَبّٖى
هٰذَٓا اَكْبَرُ فَلَمَّٓا اَفَلَتْ قَالَ يَا قَوْمِ اِنّٖى بَرٖٓیءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ

Anlamı

İşte böyle. İbrahim'e, göklerin ve yerin *Melekût*'ünü gösteriyorduk. Kesin bilenlerden (inananlardan) olsun diye... Gece karanlığı bastırınca bir *yıldız* gördü. "İşte budur benim Tanrı'm!" dedi. Yıldız batınca: "Batıp gidenleri sevmem!" diye söylendi. *Ay*'ı doğarken görünce: "Benim Tanrı'm budur işte" dedi. O da batıp gidince: "Tanrı'm beni doğru yola iletmemiş olsa, kesinlikle şaşkınlardan olurum!" diye söylendi. *Güneş*'i doğarken görünce: "İşte budur benim Tanrı'm. Çünkü daha büyüktür." demeye başladı. O da batıp gidince, bu kez şöyle konuştu: "Ey toplumum! Tanrı'ya ortak sayıp taptıklarınızdan uzağım!" (En'âm Suresi, ayet: 75-78.)

Ayette geçen "göklerin ve yerin melekûtü" ile ne anlatılmak istendiği belli olmakta: Göklerde ve yerde Tanrı'nın egemenliği. Sonsuz egemenlik. Bu egemenliğin, "yıldız"larıyla, "Ay"ıyla ve "Güneş"iyle "gökler"den ve "Yer"den oluştuğu yansıtılıyor. Yani Tanrı'nın sonsuz egemenliği bütün bu varlıkları içine alıyor. Başka deyişle Tanrı, bütün bunlarda egemen. Egemenliğini de İbrahim'e göstermiştir. İbrahim Peygamber Tanrı'nın egemen olduğu varlıklara, varlıkların göksel olanlarına, yani "yıldız"lara, "Ay"a ve "Güneş"e bakarak, "Tanrı'yı ve egemenliğini" bulmuştur.

Tanrı, İbrahim'e "göklerin ve yerin egemenliği"ni nasıl gösterdiği, Kur'an yorumcuları arasında tartışma konusudur.

Kimileri şunu ileri sürmekte:

Tanrı, İbrahim'e, "melekût"ünü, gözlerle görülecek biçimde göstermiştir. Şöyle: "*Arş* ve *Kürsi* görülecek biçimde *Gökler*'i yardı. Bu aralıktan bakan İbrahim, cisimler dünyasını sonsuza dek gördü. Tanrı sonra *Yer*'i yardı. Yerin öbür yüzü görülecek biçimde bir yarık oluştu. İbrahim buradan da, yerin öbür yüzünü gördü ve böylece cisimler dünyasının bir başka kesimini de sonuna dek görmüş oldu. Göklerde, şaşılası varlıklar ve olağanüstülükler gördü. Yere bakınca da yine şaşılasılıklara ve olağanüstü durumlara tanık oldu.

Kimilerine göre de Tanrı'nın, "göklerin ve yerin melekût"ünü göstermesi manevidir. Tanrı neyi göstermişse akıl ve kavrama gücüyle göstermiştir İbrahim'e. Yani İbrahim gözle değil, düşüncesiyle, aklıyla görmüştür her şeyi. (Bu tartışmalar için bkz. Râzî, e't-Tefsiru'l-Kebir, c. 13, s. 42-46.)

١٨٤ أَوَلَمْ يَنْظُرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا خَلَقَ اللّٰهُ
مِنْ شَيْءٍ وَأَنْ عَسٰى أَنْ يَكُونَ قَدِ اقْتَرَبَ أَجَلُهُمْ فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ
يُؤْمِنُونَ ١٨٥

A'râf Suresi, ayet: 185

Anlamı (Diyanet'in)

Göklerin ve yerin hükümranlığını (melekûtünü), Allah'ın yarattığı her şeyi ve ecellerinin yaklaşmış olması ihtimâlini düşünmüyorlar mı? Bundan sonra hangi söze inanacaklar? (A'râf Suresi, ayet: 185.)

Kur'an yorumlarında, bu ayetle, "Tanrı'nın varlığına, birliğine, gücüne kanıt, olabilecek şeylere dikkat çekildiği" anlatılmakta. (Bkz. Râzî, Tefsir, c. 15, s. 76 ve ötekiler.)

Mü'minûn Suresinin 88, 89. ayetlerinin anlamları şöyle:

De ki: "Herşeyin melekûtünün elinde bulunduğu kimse kimdir? Kimdir O ki, kurtarılacak olanı kurtarılması gerekenlerden kurtarır, ama kimsenin kurtarmasına gereksinim duymaz? Eğer biliyorsanız söyleyin!" "Tanrı'dır!" diyeceklerdir. De ki: "Öyleyse nasıl oluyor da büyülenip aldanıyorsunuz öyle?"

"Herşeyin melekûtü" demek, "herşeyin egemenliği" demektir. Herşeyin egemenliğinin, "Tanrı'nın elinde olduğunu" putataparların da kabul ettikleri bu ayette yansıtılmakta. Herşeyin egemenliğinin Tanrı'nın elinde bulunduğu, Y asin Suresi'nin 83. ayetinde de anlatılmakta. Bkz. TANRI.

Özet

Arş'ıyla, "*Kürsi*"siyle, "gök katları ve yer"iyle tüm evren, Tanrı'nın egemenliği altındadır. İşte bu egemenlik, sonsuz bir egemenlik olduğundan, "melekût" adıyla söylenmekte ve Kur'an'da da bu ad yer almakta. Bu sözcük ya da bu sözcüğün karşılığı olan sözcükler, Tevrat'ta ve İncil'de de görülmekte.

➤MELİK

"Kral, hükümdar".
Kur'an'da 2 kez çoğul olarak (mülûk) geçmekte
Mâide Suresi, ayet : 20
Neml Suresi, ayet : 34
13 kez de tekil (melik) olarak yer almakta
Yusuf Suresi, ayet : 43, 50, 54, 72, 76
Kehf Suresi, ayet : 79
Tâhâ Suresi, ayet : 114
Mü'minûn Suresi, ayet : 116
Haşr Suresi, ayet : 23
Cum'a Suresi, ayet : 1
Nâs Suresi, ayet : 2
Bakara Suresi, ayet : 246, 247

Bunlardan 5'i "Mısır hükümdarı", 2'si "Yahudi kralı", 6'sı da "Tanrı" anlamındadır.

1- Melik:Tanrı

a) Tanrı Nasıl Bir Meliktir?

Tanrı "Gerçek Melik"tir (El Melikü'l-Hakk)

Mü'minûn Suresi, ayet: 116

فَتَعَالَى اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمِ ﴿١١٦﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Gerçek *hükümdar* (*melik*) olan Allah Yüce'dir. O'ndan başka Tanrı yoktur. O, yüce *Arş*'ın sahibidir. (Mü'minûn Suresi, ayet: 116.)

Bu ayetin başı, Tâhâ Suresi'nin 114. ayetinin başında da aynen yer almıştır.

Tanrı "Kuddus (Çok Kutsal) Melik"tir (El Meliku'l-Kuddus)

Haşr Suresi, ayet: 23

هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ

Anlamı (Diyanet'in)

O, kendisinden başka tanrı olmayan, *hükümrân* (*melik*), çok kutsal... Ulu Allah'tır. (Haşr Suresi, ayet: 23.)

Tanrı'nın "çok kutsal melik" olduğu, Cum'a Suresi'nin 1. ayetinde de yer almakta.

Tanrı, "İnsanların Meliği"dir (Melikü'n-Nâs)

Nâs Suresi, ayet: 1-3

قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ ﴿١﴾ مَلِكِ النَّاسِ ﴿٢﴾ إِلَٰهِ النَّاسِ ﴿٣﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Ey Muhammed de ki:

"İnsanların Tanrı'sı, insanların hükümranı (melik) ve insanların Rabbi olan Allah'a sığınırım!" (Nâs Suresi, ayet: 1-3.)

b) Bir "Melik" (Kral, Hükümdar) Olan Tanrı'nın "Melik" Olmak Yönünden Neleri Var?

Elinde tuttuğu sonsuz genişlikte bir "mülk"ü (yalnızca Kendi'nin olan ve başkasıyla paylaşmadığı bir devleti, yönetimi, egemenliği), "melekût" (mülk edinip egemen olduğu sonsuz genişlikte bir ülkesi –ki, evrenin tümünü içine alır–) vardır :

فَسُبْحَانَ
الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ٨٣

Yâsîn Suresi, ayet: 83

Anlamı (Diyanet'in)

Her şeyin hükümranlığı ('melekût'u) elinde olan ve sizin de kendisine döneceğiniz Allah Yüce'dir. (Yâsîn Suresi, ayet: 83.)

Açıklama

Ayette geçen "melekût", Diyanet'in resmi çevirisinde, yukarıda görüldüğü gibi "hükümranlık" olarak çevirilmekte. Ancak, İslam dilcileri ve Kur'an yorumcuları, bu sözcük için, "mülk" sözcüğünün "t" harfiyle "mübalağa"landırılmış, yani "alabildiğine mülk" gibi normalin üstüne çıkarılmış biçimi olduğunu belirtmekteler. "Mülk" ise burada, hem "mâlik" olunan şey, hem de "devlet ve egemenlik" anlamlarını içine almakta. Demek ki "Tanrı'nın, herşeyin melekûtünü elinde bulundurması", "herşeyin, O'nun mülkü ve egemenliğinde olması", ayrıca "mülk"ünün, devlet ve egemenliğinin "alabildiğine (sonsuz) geniş ve büyük" olması anlamlarını dile getirmekte.

Kısacası, Tanrı'nın "mülk"ü, devlet ve egemenliği, –öteki krallıklarınkilerle karşılaştırılamayacak ölçüde– büyüktür, sonsuzdur.

Tanrı, "yedi kat göğü bir parmağında, yedi kat yeri bir parmağında, dağları ve ağaçları (ormanları) bir parmağında, sular ve toprağı bir parmağında, öteki yaratıkları da bir parmağında (böylece tüm evreni beş parmağında) tutmakta":

Buharî ve Müslim'in de bir kaç kez yer verdikleri bir hadise göre: Kitap (Tevrat) inanırlarından biri Peygamber'e gelip şöyle diyor: "Tanrı Kıyamette gökleri (yedi kat) bir parmağında, yerleri (yedi kat) bir parmağında, dağları ve ağaçları bir parmağında, suları ve toprağı bir parmağında, öteki yaratıkları da bir parmağında (böylece her bir parçası bir parmağında olmak üzere evreni beş parmağında) tutar ve şöyle der: 'Benim asıl kral (melik)! Asıl kral benim!'" İnanır bir bilirinin bu sözlerini, açıklamasını beğendiğini belli eden Peygamber, gülüp sevinç göstererek onaylıyor; bu açıklamanın olduğunu kanıtlamak için de şu ayeti okuyor:

Zümer Suresi, ayet: 67

وَمَا قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِهِ وَالْاَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَالسَّمٰوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ سُبْحَانَهُ وَتَعَالٰى عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٦٧﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Onlar Allah'ı gereği gibi değerlendiremediler. Bütün yeryüzü, Kıyamet, O'nun avucundadır; gökler, O'nun kudretiyle dürülmüş olacaktır. O, putperestlerin ortak koşmalarından Yüce ve münezzehtir. (Zümer Suresi, ayet: 67.)

Ayetin bir bölümünü, ayetteki sözlere uygun olması, ya da daha uygun düşmesi için şöyle çevirmek mümkündür:

"Gerçek bir ölçüyle ölçüp değerlendiremediler Tanrı'yı. Kıyamet günü, tüm yer, *O'nun avucundadır. Gökler de O'nun sağ elinde dürülüdür...* Bkz. **KIYAMET.**

Hacc Suresi'nin 65. ayetinde de, Tanrı'nın "*yer üzerine çökmesin diye göğü tuttuğu*" anlatılmaktadır. Bkz. **GÖK.**

Hadis ve Kur'an yorumlarında, "gerçek melik" olmanın gereğinin bu olduğu, Tanrı'dan başka hiçbir meliğin egemenliğinin bu çapta olmadığı, hiçbir egemenin bu çapta bir güç gösteremediği ve gösteremeyeceği anlatılmakta. Lisanu'l-Arab'ın M-l-k maddesinde, şöyle dendiği görülmekte: "Leys şöyle der: '*Melik* (*kral*), *yalnızca Tanrı'dır.* Yüce ve Kutsal Olan Tanrı. *Meliklerin meliğidir O!*' "

"Arş"ı (Tahtı, Sarayı), "Kürsi"si Vardır

İlgili ayetler için bkz. **ARŞ, KÜRSİ.**

2- Melik:Dünyadaki Herhangi Bir Kral

"Melik", Tanrı için kullanıldığı gibi, dünya kralları için de kullanılmakta ayetlerde. Örneğin 5 kez eski "Mısır hükümdarı", 2 kez de "Yahudi kralları" için kullanıldığı görülmekte.

3- Melik Tanri İle Dünya Meliklerinin Melikleri Arasındaki Fark

a) Her Melik, Kendi Mülküne Meliklik Eder Tanrı'ysa "Melikler Meliği"dir

Fahruddin Râzî "yönetim biçimleri"ni, "dört türlü siyaset (yönetim) vardır" diyerek dörde ayırır:

"Dört Siyaset"

1- "*Melâk Siyaseti*" (*Halk Yönetimi*)
2- "*Melik Siyeseti*" (*Kral Yönetimi*)
3- "*Melek Siyaseti*" (*Melekler Yönetimi*)
4- *"Melikler Meliği Siyaseti" (Tanrı Yönetimi)*

Râzî'nin açıklamasının, yorumunun özeti şu: Bu dört yönetim biçiminin Tanrı katında en aşağı derecede olanı "melâk siyaseti", yani "halk yönetimi"dir. ondan daha üstün olan ikincisi, daha üstün olan üçüncüsü ve en üstün derecede olan, dördüncüsüdür, yani "melikler meliği" diye nitelediği "Tanrı"nın "siyaseti"dir. (Bkz. Râzî, e't-Tefsiru'l-Kebir, c. 2, s. 238.)

b) Her Melik, Ölümlüdür. Oysa Melikler Meliği Olan Tanrı, Ölümsüzdür, Öncesiz ve Sonrasızdır

İlgili ayetler için bkz. TANRI.

➤MEME

"Göğüste herkesin bildiği çıkıntılar".

Kur'an'da, "meme"den doğrudan değil, dolaylı olarak söz edildiği görülmekte:

• "Memeleri daha yeni belirmiş olan kızlar":

Bunu dile getiren sözcük, "*kevâib*"*dir.* Nebe' Suresi'nin 33. ayetinde, cennetteki erkeklere verilecekleri bildirilenler arasında: "*Ve göğüslerinde memeleri daha yeni tomurcuklanmış kızlar,* yaşıt kızlar da verilecek" anlamındaki sözlerle yer almakta. Bkz. CENNET, HÛRİ.

• Çocukların memeden kesilmesi:

İlgili ayetler için bkz. ÇOCUK, SÜT, YIL.

➤MENAT

Putataparların, "Tanrı'nın kızları" olduklarına inandıkları bildirilen dişi tanrılardan birini simgeleyen put. Öteki tanrıları simgeleyen putların adları şöyle: Lât, Uzza. Bu putların simgelediği tanrıların, "Tanrı'nın kızları" olduğu savına karşı, Kur'an'da şöyle denmekte (çeviri Diyanet'in): "*Demek erkekler* sizin, dişiler Allah'ın mı? Öyleyse bu, haksız bir paylaşma!" (Necm Suresi, ayet: 21, 22.)

"Uzza", "el Eazz"ın; "Lât" da "Allah" ya da "el ilah" sözcüğünün dişilidir. Bunlardan birincisi bitki, ikincisi de insan biçiminde simgelenmekteydi. "Menat"a gelince:

"Menat" sözcüğünün Arapça olduğunu ileri sürenler, "kesme" ya da "kaderler üzerinde etkili olduğuna" inanılan "dehr" (zaman) ve "ölüm" anlamlarına gelen köklerden gelmiş olabileceğini düşünmektedirler. Ancak daha ciddi araştırmalar, sözcüğün aslında Arapça olmadığını, "Menat"ın, Babillilerin "ölüm tanrısı" olarak inandıkları "Mannatu"dan (Manatu) bozma olduğunu düşünmenin daha doğru olabileceğini ortaya koymakta. (Bkz. Dr. Muhammed Abdulmuid Han, el Esâtiru'l-Arabiyyetu Kable'l-İslam, Kahire, 1937, s. 127, 128.) Üzerinde birleşilen görüş, "Menat" adlı putun, Araplara, dışarıdan sokulduğudur. "Putlar Kitabı"yla ünlü soybilimci İbni Kelbî, "Arap putataparlığını, Araplara; Luhayy Oğlu Amr'ın soktuğunu" anlatmakta ve şöyle dediği görülmekte: "Bu putların en eskisi, Menat'tı. Araplar, 'Abdu Menat' (Menat kulu), 'Zeydu Menat' (Menat Zeyd'i) adlarını kullanır olmuşlardı. Menat, Mekke ile Medine arasında, el Müşellel yöresinde, Kudeyd'de (bir dağ), deniz kıyısında bulunuyordu". (Bkz. Kitâbu'l-Asnâm, s. 9, 10.) Prof. Dr.

Philip K. Hitti de: "Menat: Tayin edilmiş kader, kısmet manasında olan Maniyeh kelimesinden gelir. Mukadderât tanrıçasıydı. Esas itibarıyla bu putun tapınma yeri, Mekke ve Medine arasındaki yol üzerinde bulunan el Kudeyd'deki siyah bir kayadan ibaretti ve bilhassa Peygamber'in Mekke'den hicretinde kendisini desteklemek hususunda ittifak eden Evs ve Hazrec kabileleri halkı arasında tutunmuştu. Müstakil bir tanrıça olarak bu put, el Hicr mantıkasında keşfedilen kitabelerde, Z'uş-Şara ile birlikte görülmektedir" diye aktarmakta. (Bkz. Hitti, İslam Tarihi, çev. Prof. Dr. Salih Tuğ, c. 1, s. 149, 150.)

Dr. Muhammed Abdulmuid Han ise, şöyle demekte:

"Özet: Arapların Menat'ı, Babillilerin Manatu'sundan başka değildir. Çünkü İslam öncesi şairlerinin şiirlerinde 'Dehr ve kader, erkek ya da kadın biçiminde simgelenmekte. Menat, Arapların inancında Tanrı'nın kızıydı." (Bkz. el Esâtiru'l- Arabiyyetü Kable'l-İslam, s. 128, 129.)

Menat'ın geçtiği ayet için bkz. **ÇOCUK, PUT.**

➤MENİ

"Döl suyu".

Kur'an'da "nutfe" ve "atılarak gelen su" anlamında "el mâu'd-dâfik" (Târık Suresi, ayet: 6.) sözcükleriyle anlatılır. Bir kez de "meni" sözcüğünün kendisi, ama "nutfe" sözcüğüyle birlikte yer almakta:

Kıyamet Suresi, ayet : 37

"Nutfe" sözcüğünün 12 ayrı ayette yer aldığı görülmekte:

Nahl Suresi, ayet : 4
Kehf Suresi, ayet : 37
Hacc Suresi, ayet : 5
Mü'minun Suresi, ayet : 13, 14
Fâtır Suresi, ayet : 11
Yâsîn Suresi, ayet : 77
Mü'min Suresi, ayet : 67
Necm Suresi, ayet : 46
Kıyamet Suresi, ayet : 37
İnsan Suresi, ayet : 2
Abese Suresi, ayet : 19

Ayetlerde "insanın yaratılışı" nedeniyle "meni"den söz edilir:

1- İnsan, Önce Topraktan, Sonra "Meni"den Yaratılmıştır

İlgili ayetler için bkz. **İNSAN, TOPRAK, YARATILIŞ.**

2- Meninin Geldiği Yer

• Babanın "bel"i,
• Annenin göğsü:

Târık Suresi, ayet: 5-7

فَلْيَنْظُرِ الْاِنْسَانُ مِمَّ خُلِقَ ﴿٥﴾ خُلِقَ مِنْ مَاءٍ دَافِقٍ ﴿٦﴾ يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَائِبِ ﴿٧﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Öyleyse insan, neden (hangi şeyden) yaratıldığına bir baksın. O, erkek ve kadının beli ile göğüsleri arasından *atılagelen bir sudan* yaratılmıştır. (Târık Suresi, ayet: 5-7.)

Açıklama

Ayette, iki şey özellikle açıklanıyor:

Birincisi: "İnsan"ın, "meni"den "yaratılıp" meydana geldiği.

İkincisi: "Meninin çıktığı yer".

İkincisi açıklanırken, meninin iki yerden çıktığı açıklanıyor: Birinci yer için "*sulb*", ikinci yer içinse "*terâib*" deniyor. "Sulb", "bel" anlamında, "teraib" de "göğüs kemikleri" demektir. Demek ki, ayette, "meni"nin, "bel" ile, "göğüs kemikleri"nden, dahası "bunların arasından" çıkıp geldiği açıklanmakta. Bu yüzden de tartışmalar çıktığı görülmekte:

Birinci tartışma konusu: "Meni"nin "bel" ile, "göğüs kemikleri" arasından çıkmadığını ilgili bilimler ortaya koymakta. Bu iki kesimin "arası"ndan çıkmadığı gibi, "göğüs kemikleri"nin kendisinden de çıkmamakta. Geldiği yer belli: "Sperma kesecikleri". Yani: "Prostatın altında, sidik torbasının arkasında, göden bağırsağının önünde bulunan ve meniyi depo etmeye yarayan *iki uzun kese*." Meninin geldiği "yollar" (sperma yolları) da vardır: "Meninin dışarıya çıkıncaya kadar geçtiği kanalların tümü." Anatominin dediği bu. Bunlar içindeyse ne "bel ile göğüs kemikleri arası", ne de "göğüs kemikleri"nin kendisi var. "Meni", herkesin bildiği gibi, kirli beyaz renkte, yapışkan bir sıvıdır. *Erbezinden sidik deliğine* değin, geçtiği yol boyunca çeşitli organların çıkardığı maddelerden oluşur: Bunların içinde "erbezi salgısı", "sperma kesecikleri sıvısı", "prostat sıvısı", "Ceowper ve Méry bezlerinin salgısı" ve "Lettre bezleri mukusu" vardır. Gelelim "*kanal*"ına: 40 cm. uzunluğunda bir kanaldır bu. 2 mm. çapındadır. İç boşluğu, 0.5 mm'yi geçmez. Elle dokunulduğu zaman serttir. "Erbezüstü kuyruğundan başlar, sperma kordonunun ortasına değin yükselir, kasık kanalını geçer, karın boşluğuna girer, burada kalça damarlarını çaprazlar ve sidik torbasının arkasına ulaşır". Demek ki ne "göğüs kemikleri", ne de bu kemiklerle "bel arası" diye bir şey söz konusu burada.

Tartışmanın bir geçmişi, bir de günümüzdeki biçimi var. Hangisi olursa olsun, tartışmaya katılanlardan "nass"a bağlı olanlar: "Doğru olan, Kur'an'ın dediğidir" demekteler. Fahruddin Râzî de, ötekileri birer "zan" ve "vehim" kabul etmekte ve konuya ilişkin: "Kabul edilmesi gereken, Tanrı'nın sözüdür." demektedir. (Bkz. Râzî, e't-Tefsiru'l-Kebir, c. 31, s. 130.)

Ayrıca çocuğun olmasında "erkek" ve "kadın"ın rolü de tartışılmakta: Kur'an yorumcuları genellikle bu ayete dayanarak, çocuğun "anne ve baba"nın "ikisinin menisi"nden meydana geldiğinin anlatıldığı görüşündedirler. Oysa bugün bilim, şunu açık seçik ortaya koymakta: "Sperma", erkeklerde üretilir. "Döllenme" olayında "erkek gametle dişi gametin kaynaşmasıyla yumurtacığın embriyon durumuna gelmesi" gerçekleşir. Bu, kadının rolünün "kadının, dölütün yuvalanıp gelişeceği bir yuva, bir kalıp olmak"tan ötede bir şey olduğunu anlatıyor olmakla birlikte asıl "dölleyen"in, erkekte üretilen meni olduğunu da ortaya koymakta. Kısacası "meni", yani "döl suyu", "erkek"te üretilenin adıdır. Ancak, fıkıhta, "kadının menisi"nden de söz edilir.

➤MERYEM

"İsa Peygamber'in annesi".

Kur'an'da 34 kez geçmekte. 23'ü, İsa Peygamber "Meryem Oğlu" diye anlatılırken yer almakta:

Bakara Suresi, ayet	: 87, 253
Âli İmrân Suresi, ayet	: 45
Nisâ Suresi, ayet	: 157, 171
Mâide Suresi, ayet	: 5 (iki kez), 46, 73, 75, 78, 110, 112, 114, 116
Tevbe Suresi, ayet	: 31
Meryem Suresi, ayet	: 34
Mü'minûn Suresi, ayet	: 50
Ahzâb Suresi, ayet	: 7
Zuhruf Suresi, ayet	: 57
Hadîd Suresi, ayet	: 27
Saf Suresi, ayet	: 6, 14

İsa Peygamber'in "Tanrı'nın oğlu" olmadığının, yalnızca "Tanrı'nın Meryem'e bıraktığı bir varlık" olduğunun açıklandığı yerler ve yukarıdaki ayetler için özellikle bkz. **İSA**.

I- MERYEM KİM?

A- Ailesi ve Çocukluğu

1- Babası ve Annesi

Âli İmrân Suresi'nin 35. ve Tahrîm Suresi'nin 12. ayetinde, Meryem'in babasının adı açıkça belirtilmekte ve "İmrân" olduğu açıklanmakta. Ancak annesinin adı ayetlerde yer almamakta. Kur'an yorumlarında, hadislere dayalı olarak açıklanmakta: "Hanne" (Anna). Bu ad ve başka kimi bilgilerin, "kitab ehli"nden aktarıldığı savunulur.

2- Meryem'in Doğuşu ve Çocukluğundaki Kimi Olağanüstü Durumlar

Âli İmrân Suresi, ayet: 33-37

٣٣ إِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰىٓ اٰدَمَ وَنُوحًا وَاٰلَ اِبْرٰهٖيمَ وَاٰلَ عِمْرٰنَ
عَلَى الْعَالَمٖينَ ٣٤ ذُرِّيَّةً بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ وَاللّٰهُ سَمٖيعٌ عَلٖيمٌ
٣٥ اِذْ قَالَتِ امْرَاَتُ عِمْرٰنَ رَبِّ اِنّٖي نَذَرْتُ لَكَ مَا فٖي بَطْنٖي مُحَرَّرًا
فَتَقَبَّلْ مِنّٖي اِنَّكَ اَنْتَ السَّمٖيعُ الْعَلٖيمُ ٣٦ فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ
رَبِّ اِنّٖي وَضَعْتُهَٓا اُنْثٰى وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا وَضَعَتْ وَلَيْسَ الذَّكَرُ

كَالْاُنْثٰىۚ وَاِنّ۪ي سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ وَاِنّ۪ٓي اُع۪يذُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا
مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّج۪يمِ ﴿٣٦﴾ فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ وَاَنْبَتَهَا
نَبَاتاً حَسَناًۙ وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّاۜ كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَۙ
وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقاًۚ قَالَ يَا مَرْيَمُ اَنّٰى لَكِ هٰذَاۜ قَالَتْ
هُوَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِۜ اِنَّ اللّٰهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَٓاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٣٧﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Allah Adem'i, Nûh'u, İbrahim ailesini, *İmrân ailesini* –birbirinin soyundan olarak– alemler için tercih etti. Allah, İşiten'dir, Bilen'dir. *İmrân'ın karısı*: "Yâ Rabbi! Karnımda olanı, hür olarak sana adadım, benden kabul buyur. Doğrusu İşiten ve Bilen ancak, Sen'sin!" demişti. Onu doğurduğunda; Allah onun ne olduğunu bilirken: "Ya Rabbi! Kız doğurdum. Erkek kız gibi değildir. Ben ona *Meryem* adını verdim. Ben, onu da, soyunu da kovulmuş şeytandan sana sığındırırım!" dedi. Rabbi onu güzel bir kabulle karşıladı, güzel bir bitki yetiştirdi; onu Zekeriyya'nın himayesine bıraktı. Zekeriyya mabedde onun yanına her girişinde, yanında bir yiyecek bulurdu. "Ey Meryem! *Bu, sana nereden geldi?*" demiş, o da: "*Bu, Allah katındandır*!" cevabını vermişti. Doğrusu Allah, dilediğini hesapsız rızıklandırır. (Âli İmrân Suresi, ayet: 33-37.)

Açıklama

Çeviride başta yer alan "... alemler için tercih etti." sözleri, ayetteki aslına uygun düşmemekte. Uygun bir çeviri için "... alemlere üstün kıldı." demek gerekmekte. Tanrı, sözü edilen aileleri, tüm "alemler"e üstün kıldığını" duyurmakta. Ayette bu, hiçbir yoruma gerek bırakmayacak bir açıklıkta anlatılmakta. Demek ki Meryem'in ailesi olan "İmrân ailesi"de "alemlere üstün kılınmış aile"lerden biri. Bir başkası da"İbrahim ailesi". Bkz. **AİLE.**

Ancak buradaki "İmrân ailesi" hangi "İmrân ailesi"dir?

"İmrân ailesi" denince, ilk akla gelen; Musa Peygamber'in babasının adı, "İmrân" (Amran: Tevrat, Çıkış, 6:20.) olarak geçer. Ancak, Meryem ailesi olarak yer alan "İmrân ailesi"ndeki "İmrân" ile bu İmrân'ın aynı kişi olması mümkün değil. Çünkü arada 1700 yıllık bir zaman aralığı var. Râzî'nin tefsirinde de belirtildiği gibi, arada 1800 yıl bulunduğunu ileri sürenler de vardır. (Bkz. Râzî, c. 8, s. 22.)

Kur'an yorumlarında Meryem'in babası olduğu ayette açıklanan İmrân'ın, "Masan Oğlu İmrân" olduğu açıklanmakta. Ama tartışmalı.

Yukarıdaki ayetlerde şunların anlatıldığı görülmekte:

• Meryem, İmrân'ın kızıdır.

• Meryem'in annesi, kızı daha olmadan, Tanrı'ya "nezir" yani "adak" yapmıştır. Ancak bir "kız" doğuracağını bilmemektedir. Yani bir "erkek çocuk" ummakta. Çocuk "kız" olarak doğunca, "Tanrı'm! Kız doğurdum!" diyerek üzüntüsünü belli etmekte.

• Kıza "Meryem" adını koyduktan sonra dua etmekte.

• Tanrı, Meryem'in anasının duasını kabul etmiştir.

• Meryem'i, Zekeriyya Peygamber korumasına almıştır.

• Meryem'in yanına, "Tanrı katından rızıklar" gönderilmiştir.

• Meryem'in yanında söz konusu rızıkları birdenbire ve olağanüstü biçimde gören Zekeriyya, "bunları nereden aldığını" sorunca, Meryem de: "Tanrı'dan" karşılığını vermiştir.

Aktarıldığına göre, İmrân ile Zekeriyya, iki kız kardeşle evlenmişlerdi. Yani, birini biri, öbürünü de öbürü almıştı. İmrân ölünce Meryem'i, annesi Zekeriyya'nın korumasına vermişti.

İleri sürülür ki, Meryem'in annesi doğuracağı çocuğu "Tanrı'ya adarken", erkek olacağını düşünüyordu. Çünkü o çağda, yalnızca erkek çocuk böyle adanabiliyordu. Ama çocuk kız olunca, annesi yine "Tanrı'ya adanmış" olarak tapınağa vermişti. Ancak İncil'e göre bir kâhin, Kur'an'da anlatılanlardan ve hadislerden anlaşıldığına göre bir Peygamber olan Zekeriyya'nın koruması da söz konusuydu. Kur'an'da sözü edilen "mihrab" da, Meryem'in adanmış olarak bırakıldığı tapınakta bulunuyordu. Buradaki "mihrab"a tapınağın kendisi ya da bir köşesi anlamını verenler de var.

Gelelim olağanüstü biçimde kendisine Tanrı'dan gönderildiği ayette bildirilen "rızık"a: "Keramet"in savunucuları, bu ayeti de, keramete bir kanıt olarak göstermekteler. Yani, o rızık, Meryem için bir kerametti. Kur'an yorumlarında da yer verilen hadislere göre, Meryem'in yanında "yaz meyveleri" kışın, "kış meyveleri" de yazın bulunurdu.

Meryem, İsa Peygamber'in annesi olduğu için, böyle "olağanüstü" durumların onda görülmesi doğal karşılanmakta. İslam Peygamberi'nin annesinde de birtakım olağanüstü durumların görüldüğü hadislerde aktarılmakta.

B- Meryem'in Kızken Gebe Kalışı ve Çocuk Doğurması

1- Meryem'in Gebe Bırakılması

İnsan kılığına giren meleğin Meryem'e görünüp: "sana temiz bir oğlan armağan edeyim diye Tanrı'n katından gönderilen bir elçiyim!" diye seslenmesi:

Meryem ve melek:

Meryem Suresi, ayet: 16, 21

وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ مَرْيَمَ إِذِ انْتَبَذَتْ مِنْ أَهْلِهَا مَكَانًا
شَرْقِيًّا ﴿١٦﴾ فَاتَّخَذَتْ مِنْ دُونِهِمْ حِجَابًا فَأَرْسَلْنَا إِلَيْهَا رُوحَنَا
فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا ﴿١٧﴾ قَالَتْ إِنِّي أَعُوذُ بِالرَّحْمَٰنِ مِنْكَ

إِنْ كُنْتَ تَقِيًّا ١٨ قَالَ إِنَّمَا أَنَا رَسُولُ رَبِّكِ لِأَهَبَ لَكِ
غُلَامًا زَكِيًّا ١٩ قَالَتْ أَنَّى يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَلَمْ يَمْسَسْنِي
بَشَرٌ وَلَمْ أَكُ بَغِيًّا ٢٠ قَالَ كَذَٰلِكِ قَالَ رَبُّكِ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٌ
وَلِنَجْعَلَهُ آيَةً لِلنَّاسِ وَرَحْمَةً مِنَّا وَكَانَ أَمْرًا مَقْضِيًّا ٢١

Anlamı

(Ey Muhammed!) Meryem'i de Kitab'da an! Hani o ailesinden ayrılıp doğuda bir yere çekilmişti de onlarla arasını ayırsın diye bir perde edinip germişti. İşte o sırada *Ruh*'umuzu (meleği, Cebrail'i) gönderdik ona. *O da tam bir insan biçiminde görünmüştü.* Meryem: "Senden, Rahnam'a (Tanrı'ya) sığınırım! Tanrı'dan korkan bir kimseysen (çekil git buradan)!" dedi. Melek: "Senin Tanrı'nın bir elçisinden başkası değilim ben. *Sana temiz bir oğlan armağan edeyim diye gönderildim*!" dedi. Meryem'se: "Benim oğlum nasıl olabilir? Bana hiçbir insan (cinsel nitelikte) dokunamadı. Zina eden kötü bir kadın da değilim!" diye karşılık verdi. Melek konuşup açıkladı: "Bu böyle. Senin Tanrı'n: 'Bu iş bize kolay. İstedik ki insanlara bunu bir ayet (mucize) ve katımızdan bir rahmet kılalım. Bu, kesinleşmiş bir karardır' diyor." (Meryem Suresi, ayet: 16, 21.)

Meryem'in dölyatağına üfürülüp gebe bırakılması:

وَمَرْيَمَ ابْنَتَ عِمْرَانَ الَّتِي
أَحْصَنَتْ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِيهِ مِنْ رُوحِنَا وَصَدَّقَتْ *Tahrîm Suresi, ayet: 12*
بِكَلِمَاتِ رَبِّهَا وَكُتُبِهِ وَكَانَتْ مِنَ الْقَانِتِينَ ١٢

Anlamı (Diyanet'in)

Mahrem yerini korumuş olan İmran Kızı Meryem de bir misâldir. *Ona ruhumuzdan üflemiştik.* Rabb'inin sözlerini ve kitaplarını tasdik etmişti. O, bize gönülden itaat edenlerdendi. (Tahrîm Suresi, ayet: 12.)

Çocuğun olması, yani gebelik için Meryem'e "Tanrı ruhundan üfürüldüğü", Enbiyâ Suresi'nin 91. ayetinde de açıklanmakta.

فَحَمَلَتْهُ فَانْتَبَذَتْ بِهِ مَكَانًا قَصِيًّا ٢٢ *Meryem Suresi, ayet: 22*

Anlamı

Ve Meryem hemen gebe kaldı; sonra (ailesinden) uzak bir yere çekildi. (Meryem Suresi, ayet: 22.)

Gebe kalsın diye Meryem'in dölyatağına üfüren kim olmuştu? Tanrı'nın kendisi mi, melek (Cebrail) mi?

Kur'an yorumlarında bu soru sorulmakta.

Fahruddin Râzî: "Sözlerden anlaşılan odur ki, *üfüren* (nâfih), Tanrı'nın kendisidir..." diyor ve ayetlerin sözlerinden bunun nasıl anlaşıldığını anlatıyor. Bununla birlikte: "Üfüren, Cebrail'dir!" diyenler bulunduğunu ve bunların Meryem Suresi'nin yukarıda sunulan ayetlerinden 19. ayeti kanıt olarak gösterdiklerini yazıyor. Çünkü o ayette, meleğin, "sana temiz bir oğlan armağan edeyim diye gönderildim." diyerek seslendiği bildiriliyor. (Bkz. Râzî, c. 8, s. 31.)

Meryem'in Dölyatağına Üfürülüş Biçimi

• Cebrail, Meryem'in cebine üfürmüştü. Sonra üfürülen şey, buradan, Meryem'in dölyatağına ulaşmıştı.

Bunu ileri süren: Veheb.

• Cebrail, Meryem'in eteğine üfürdü. Sonra üfürülen şey, buradan onun dölyatağına ulaştı.

• Gömleğinin koluna üfürmüştü Cebrail. Sonra üfürülen şey buradan, Meryem'in dölyatağına gitmişti.

Süddî bu görüşte.

• Üfürme, Meryem'in ağzından olmuştu. Sonra üfürük, ağızdan, dölyatağına varmıştı. (Bu görüşler için bkz. Râzî, c. 21, s. 201.)

"Üfürme"nin, başka yerinden değil, Meryem'in doğrudan doğruya cinsel organından gerçekleştirildiğini ileri sürenler de var. (Bkz. Taberî, Tefsir, c. 17, s. 67.)

Üfürme Meryem'in neresinden nasıl gerçekleştirilmiş olursa olsun, üfürmenin sonucunda Meryem'in hemen gebe kaldığı görüşünde birleşilmekte. Çünkü ayetlerin açıkça anlattığı bu.

İncil'de de şöyle dendiği görülmekte:

"Meryem, Yusuf'a nişanlanmış olduğu halde, buluşmalarından önce, Ruhul-Kudüs'ten (Cebrail'den) gebe kaldığı görüldü." (Bkz. Matta İncili, 1:18.) "Kızın adı Meryem idi. Melek onun yanına girip: 'Selam ey nimete eren kız! Rabb, seninledir!' dedi. Ve Meryem bu sözlerden çok şaşırarak: 'Bu nasıl selamdır?' diye düşünüyordu. Melek ona şöyle dedi: 'Korkma! Çünkü Allah önünde inayet buldun! Ve işte gebe kalıp bir oğlan doğuracaksın. Adını da İsa koyacaksın.(...) Meryem de şöyle konuştu: 'Bu nasıl olacak? Ben bir er bilmem (cinsel ilişkide bulunmadım)!' Melek: 'Ruhu'l-Kudüs, senin üzerine gelecek. Yüce Olan'ın gücü, *üzerine gölge salacak.* Bunun için de doğacak olan mukaddese, Allah'ın oğlu denecektir.(...)' Ve melek, ondan ayrıldı." (Bkz. Luka İncili, 1:27-38.)

Burada da, Meryem'in gebe kalması için "Tanrı'nın gölgesinin düştüğü"nden söz edildiği görülmekte.

Gebe kalan Meryem'in, ailesinden uzaklaştığı, Kur'an'da da, İncil'de de anlatılmakta. İncil'de: "O günlerde Meryem de kalktı, dağlığa, bir yahuda kentine aceleyle gitti." deniyor. (Bkz. Luka İncili, 1:39.7.)

Meryem'in çocuğu doğurması:

فَاَجَٓاءَهَا الْمَخَاضُ
اِلٰى جِذْعِ النَّخْلَةِ قَالَتْ يَا لَيْتَنٖى مِتُّ قَبْلَ هٰذَا وَكُنْتُ
نَسْيًا مَنْسِيًّا ﴿٢٣﴾ فَنَادٰيهَا مِنْ تَحْتِهَٓا اَلَّا تَحْزَنٖى
قَدْ جَعَلَ رَبُّكِ تَحْتَكِ سَرِيًّا ﴿٢٤﴾ وَهُزّٖٓى اِلَيْكِ
بِجِذْعِ النَّخْلَةِ تُسَاقِطْ عَلَيْكِ رُطَبًا جَنِيًّا ﴿٢٥﴾

Meryem Suresi, ayet: 23-25

Anlamı

Doğum sancısı onu (Meryem'i) bir hurma ağacının altına sürükledi. O sırada: "Keşke ölmüş olaydım bu başıma gelmeden önce. Ve unutulup gideydim!" dedi. Alt yanından ona seslenen oldu: "Tasalanma sakın! Tanrı'n, senin alt yanında bir su arkı yapmıştır. Hurma ağacını kendine doğru silk; üstüne taze hurma dökülecektir!" (Meryem Suresi, ayet: 23-25.)

Açıklama

Yukarıdaki ayetlerden 24. ayetteki "taht" ve "seriyy" sözcüklerine verilen değişik anlamlardan ötürü, bu ayete Diyanet çevirisinde: "Onun altından bir ses kendisine şöyle seslendi: 'Sakın üzülme! Rabb'in, içinde bulunanı şerefli kılmıştır.(...)' dedi." biçiminde anlam verildiği görülmekte. Ancak, bu anlam, Kur'an yorumcularının, Hasan ve Abdurrahman İbn Zeyd gibi bir iki kişinin dışında benimseyip üzerinde birleştikleri anlam değildir ve zorlamalı bir anlamdır. Benimseyenlerden Hasan'ın da sonradan böyle bir anlam vermekten vazgeçtiği ileri sürülmekte. Benimsenerek üzerinde birleşilen anlama göre: "... Tanrı'n, senin alt, yanında bir su arkı (ya da ırmak, çay) yapmıştır." diye çevirmek gerekmekte.

Söz konusu "su arkı" ya da "ırmak, çay" orada var mıydı, yoksa hemen o sırada mı oluşmuştu?

Bu tartışmalı. Kimine göre su zaten vardı. Kimine göreyse, Cebrail ayağıyla vurup çıkarmıştı suyu. Fahruddin Râzî, bu yorumu benimsemekte. (Bkz. Tefsir, c. 21, s. 205.)

"Seriyy" sözcüğünün Arapça olmadığı belirtilmekte. Celaluddin Süyûtî, bu sözcüğün, Mücâhid'e göre "*Süryanca*", Said İbn Cübeyr'e göre "Nabatça" ve Şeydele'nin aktarmasına göre de "Yunanca" olduğunu ve tümünde "ırmak" anlamına geldiğini yazmakta. (Bkz. Süyûtî, el İtkân Fi Ulûmi'l-Kur'an, Mısır, 1978, c. 1, s. 181.) Taberî de Said İbn Cübeyr'in, bu sözcüğün "Nabatça" olduğunu ve "küçük ırmak" (çay) anlamına geldiğini söylediğini aktarmakta. (Bkz. Taberî, Tefsir, c. 16, s. 53.)

Sözcüğün yukarıda belirtilen dillerde görülmesi, öykünün, bu dilleri kullanan toplumlarda da bilindiğini gösterdiği söylenebilir.

Meryem'in, altında bulunup "taze hurma" dökülmesi için silkmesi istenen "hurma ağacı" ne tür bir hurma ağacıydı?

İleri sürüldüğüne göre, bu ağaç, "kuru" bir ağaçtı. Meyveli olması düşünülemezdi. Ama Tanrı, onu bir mucize olarak meyve verir bir duruma getirdi. Kimilerine göre de ağaç "kuru" değildi, ama meyve verme mevsiminde değildi, kıştı. O sıra meyve vermesi de mucize sayılır. Zaten Zekeriyya Peygamber de, tapınaktayken Meryem'in yanında olağanüstü türden "güzel rızık" buluyor değil miydi?

Meryem'e Gelen Ses Kimindi?

Hurma ağacının altında, doğum sancısıyla bulunurken ya da doğum yaparken Meryem'e geldiği bildirilen "*ses*" kimin sesiydi?

• Cebrail'in sesiydi.

Bu görüş, İbn Abbas'tan, Alkame'den, Dahhâk'tan, Süddî'den aktarılmakta.

Ancak, sesin sahibi Cebrail'se, onun, "Meryem'in altında bulunması"nın anlamı ne olabilir? Böyle bir soru belirmekte. Çünkü ayette, sesin, "altından geldiği" açıklanmakta. Sorunun nasıl çözümleneceği tartışılmakta ve birtakım "tevîl"ler ileri sürülmekte.

• İsa Peygamber'in sesiydi. İsa Peygamber daha doğmadan, ya da doğar-doğmaz, bir mucize olarak konuşmuş ve annesine seslenmişti. Zaten ayette de (ileride gelecek), onun, "beşikteyken konuştuğu" bildiriliyor değil mi?

Bu görüş de, Mücâhid'den, Hasan İbn Ali'den, Said İbn Cübeyr'den, Veheb İbni Münebih'den aktarılmakta. (Yukarıdaki görüşler ve tartışmalar için bkz. Taberî, Tefsir, c. 16, s. 51, 52; Râzî, Tefsir, c. 21, s. 204.)

Sesin sahibi kim olursa olsun, uyarısını sürdürüyordu:

Meryem Suresi, ayet: 26

فَكُلِي وَاشْرَبِي وَقَرِّي عَيْنًا فَإِمَّا تَرَيِنَّ مِنَ الْبَشَرِ أَحَدًا
فَقُولِي إِنِّي نَذَرْتُ لِلرَّحْمَٰنِ صَوْمًا فَلَنْ أُكَلِّمَ الْيَوْمَ إِنْسِيًّا ﴿٢٦﴾

Anlamı (Diyanet'in)

"Ye, iç, gözün aydın olsun! İnsanlardan birini görecek olursan, 'Ben, Rahman'a oruç adadım; bugün hiçbir insanla konuşmayacağım!' de!" (Meryem Suresi, ayet: 26.)

"Ye, iç!" deniyordu, çünkü: Yanında "hurma" ve "su" vardı. Burada, suyun içilecek türden olduğu anlaşılıyor. "Gözün aydın olsun!" denmesi, çocuğunun doğmuş olmasından ötürüydü. (Bkz. Taberî, Tefsir, c. 16, s. 56.)

Sözü Edilen "Oruç"

Kur'an yorumcularınca ileri sürüldüğüne göre, o zamanın "Şeriat"inde, "susup konuşmama" türünden bir "oruç" vardı ve böyle bir oruç da "adak" olarak geçerliydi. Meryem'in, böyle bir oruç adadığını bildirerek o gün için de olsa

"konuşmaması" akıllıca bir önlemdi. Hem, sıkıcı tartışmalardan kurtulmuş oluyordu, hem de "bebeğin konuşması"na fırsat vermiş oluyordu. Bebeğin konuşmasıysa onun kınanılası bir kadın olmadığını ortaya koyacaktı. Ancak burada bir sorun belirmekte: Meryem: "Ben Rahman'a oruç adadım; bugün hiçbir insanla konuşmayacağım!" derken konuşmuş olmuyor muydu? Bu, bir konuşma değil mi? Konuşmuş oluyorsa –ki başka türlüsü düşünülemez– orucunu bozmuş olmuyor muydu?

Sorunun çözümü için Kur'an yorumlarında, elverişli yorumlar bulma çabasına girişildiği görülmekte. Bu arada, "Meryem konuşmadı, başıyla işaret ederek amacını anlattı ve kendi yerine çocuğunun konuşabileceğini bildirdi." denmekte. (Bkz. Râzî, c. 21, s. 207.)

Bakireyken Çocuk Doğuran Meryem'in Kınanması

فَأَتَتْ بِهِ قَوْمَهَا تَحْمِلُهُ قَالُوا يَا مَرْيَمُ لَقَدْ جِئْتِ شَيْئًا فَرِيًّا ﴿٢٧﴾ يَا أُخْتَ هَارُونَ مَا كَانَ أَبُوكِ امْرَأَ سَوْءٍ وَمَا كَانَتْ أُمُّكِ بَغِيًّا ﴿٢٨﴾

Meryem Suresi, ayet: 27, 28

Anlamı (Diyanet'in)

(Meryem:) çocuğunu alıp kavmına getirdi. Onlar: "Meryem! Utanılacak bir şey yaptın! Ey Hârun'un kız kardeşi! Baban kötü bir kimse değildi, annen de iffetsiz değildi!" dediler. (Meryem Suresi, ayet: 27, 28.)

Açıklama

Ayette geçen Hârun adı üzerinde durulmakta: Bu Hârun hangi Hârun?

Bilindiği gibi, Musa Peygamber'in kardeşinin adının da Hârun olduğu, gerek Tevrat'ta, gerek Kur'an'da anlatılır. Tevrat'ta, yukarıda belirtildiği gibi, Musa ve Hârun Peygamberler'in babalarının adının da İmrân olduğu açıklanmakta. Âli İmrân Suresi'nin yukarıda sunulan 35. ayetinde, Meryem'in babasının adının da İmrân diye açıklandığı gör ülmekte. Buradaki ayette, yani Meryem Suresi'nin yukarıdaki ayetinde (ayet: 28.) Meryem için "Hârun'un kardeşi" denmesi bu bakımdan ilgi çekici bulunuyor. Çünkü ikisinin babasının adının da İmrân olduğu düşünülünce, "kardeş" olmalarını doğal bulmak gerekiyor. Ne var ki, eğer buradaki Hârun, Musa Peygamber'in kardeşi Hârun Peygamber'se, Meryem'le kardeş olmaları mümkün değil. Çünkü arada 1700, kimine göre 1800 yıllık bir zaman var. Yani bu kadar zaman önce yaşadığı bidirilen bir Hârun'un, bu kadar zaman sonraki Meryem'e kardeş olması düşünülemez. İkisinin babasının adı İmrân bile olsa... Ama yine de bu Hârun'un, o Hârun (Peygamber) olduğunu ileri sürenler var. Sorunun çözümü için de, "ayette Meryem'e: 'Hârun'un kız kardeşi' denirken, Meryem'in, Hârun'un soyundan geldiği anlatılmak isteniyor." demekteler. Böyle bir yorumu çok zorlamalı bulanlar, başka çözüm yolu üzerinde durmaktalar: Kimileri,

Meryem'in kardeşinin adının da Hârun olabileceğini savunurken, kimileri de başka Hârun'lar üzerinde durmaktalar. Kimileri buradaki Hârun'un çok iyi (sâlih) bir kişi, kimileri de tersine çok kötü bir kişi olduğunu ileri sürmekteler. (Bkz. Râzî, Tefsir, c. 21, s. 207, 208.)

Meryem, Beşikteki Çocuğun Konuşacağını Söylüyor ve Çocuk (İsa) Konuşuyor

Meryem Suresi, ayet: 29-33

فَاَشَارَتْ اِلَيْهِ قَالُوا كَيْفَ نُكَلِّمُ مَنْ كَانَ فِي الْمَهْدِ
صَبِيًّا ﴿٢٩﴾ قَالَ اِنّ۪ي عَبْدُ اللّٰهِ اٰتٰنِيَ الْكِتَابَ وَجَعَلَن۪ي نَبِيًّا ﴿٣٠﴾
وَجَعَلَن۪ي مُبَارَكًا اَيْنَ مَا كُنْتُ وَاَوْصَان۪ي بِالصَّلٰوةِ وَالزَّكٰوةِ
مَا دُمْتُ حَيًّا ﴿٣١﴾ وَبَرًّا بِوَالِدَت۪ي وَلَمْ يَجْعَلْن۪ي جَبَّارًا شَقِيًّا ﴿٣٢﴾
وَالسَّلَامُ عَلَيَّ يَوْمَ وُلِدْتُ وَيَوْمَ اَمُوتُ وَيَوْمَ اُبْعَثُ حَيًّا ﴿٣٣﴾

Anlamı (Diyanet'in)
Meryem çocuğu gösterdi. "Biz beşikteki çocukla nasıl konuşabiliriz?!" dediler. Çocuk: "Ben, şüphesiz Allah'ın kuluyum. Bana Kitap verdi ve beni Peygamber yaptı. Nerede olursam olayım; beni mubârek kıldı. Yaşadığım müddetçe namaz kılmamı ve zekât vermemi ve anneme iyi davranmamı emretti. Beni, bedbaht bir zorba kılmadı. Doğduğum günde, öleceğim günde, dirileceğim günde bana selam olsun!" dedi. (Meryem Suresi, ayet: 29-33.)

Açıklama
Burada çocuğun şu niteliklerle kendini tanıttığı bildiriliyor:
"Tanrı'nın kulu olmak".
• "Ben, Tanrı'nın kuluyum!" diyor.
"Kitap verilmiş olmak".
• "Tanrı bana kitap verdi!" diyor.
"Peygamber olmak".
• "Tanrı beni peygamber yaptı." diyor.
"Mubârek olmak".
• "Tanrı beni mubârek kıldı." diyor.
"Namaz ve zekâtla yükümlü olmak".
• "Tanrı, namaz kılmamı, zekât vermemi buyurdu". diyor.
"Anneye iyilik eder olmak".
• "Tanrı, anneme iyi davranmamı, iyilik etmemi buyurdu". diyor
"Şeki ve zorba olmamak".
• "Tanrı beni zorba ve şeki kılmadı." diyor.

Bir çocuk için, bunlardan hengisi doğaldır, hangisi olabilir?

Kuşkusuz, birincisi. Yani "Tanrı'nın kulu olmak". Bu niteliği almak için çocuk olmamak şart değil. Öbürlerine gelince. Bir "çocuk", bir "bebek" için hepsi de ancak "mucize" olarak gerçekleşmiş olabilir:

Daha "beşikte bebek"ken, "Tanrı'dan kitap ve peygamberlik almak", olağan bir durum değildir. Nasıl olabileceği de yorumcular arasında tartışılmaktadır. Önce, sözü edilen "kitap", hangi kitaptır? diye sorulmakta. Kimileri "Tevrat" olduğunu, kimileriyse "İncil" olduğunu ileri sürmekteler. "Tevrat'tır" diyenler, o sırada, "Tevrat"tan başka "göksel (semavi)" bir kitap bulunmadığını anımsatmaktalar. "İncil'dir" diyenlerse, İsa için peygamberlikle birlikte kitap söz konusu olunca, bu kitabın, "İncil'den başkası olamayacağı"nı savunmaktalar. Çocuk daha "anasının karnındayken vahiy aldığı" ileri sürülmekte. "Vahiy"i ve "peygamberliği" doğduktan sonra aldığını savunanlar da bulunmakta. Ancak bebeğin konuştuğu sırada "kitap" neredeydi? Buna ilişkin hiçbir açıklama bulunmamakta.

Bebeğin "namaz, zekât" gibi yükümlülüklerle yükümlü olması da, kolay düşünülebilecek bir durum değildir. Onun için yorumcular bu konu üzerinde durup sorunun nasıl çözümleneceğini tartışmaktalar. Çözüm için kimilerinin, "çocuk, önce yükümlü olacak duruma gelmiş, sonra yine bebekliğe dönmüştür." diyenler bulunduğu da görülmekte.

Ayette geçen "mubârek" sözcüğü üzerinde de durulmakta, kimileri buna, "yararlı olanı öğretmek" anlamını vermekte. Buna göre, çocuğun: "Tanrı beni mubârek kıldı" sözü, "Tanrı bana, herkese yararlı olanı öğretme görevi verdi, bunun öğretmenliğini aldım". anlamındadır. Bu durum da çocukken düşünülebilecek türden değildir. İşte bütün bunlardan dolayı, "İsa, daha bebekken peygamber oldu" diyenler yanında, "hayır, İsa bebekken peygamber olacağını öğrendi ve bunu dile getirdi. Ergin olunca da peygamber olmuş ve görevini yapmıştı." diyenler de bulunmakta. (Tümü için bkz. Râzî, Tefsir, c. 21, s. 209-215; Taberî, Tefsir, c. 16, s. 60-62.)

İlginç bir nokta da şu: "Namaz"dan ve "zekât"tan söz ediliyor da, "oruç" yükümlülüğünden söz edilmiyor. Orucun o sırada hiç bilinmiyor olduğu söylenemez. Çünkü, bunları anlatan ayetlerden bir önceki ayette, Meryem'in "oruç adadığı" anlatılmakta. Ancak, yorumcular, bu nokta üzerinde durma gereğini pek duymamaktalar. Çocuk, "namaz ve zekât"tan söz ederken, "şeriatin tüm gerekleri"yle yükümlü olduğunu (ya da olacağını) anlatmak istemiştir biçimindeki yorumla yetinmekteler.

"Beşikteki bir bebeğin konuşması"na gelince:

Bunun, bir "mucize" olduğu üzerinde birleşilmekte.

II- MERYEM'DEN BAŞKA BAKİREYKEN ÇOCUK DOĞURANLAR VAR MIYDI?

A- Tevrat'ta Sözü Edilen "Bakireyken Çocuk Doğuracak Kadın"

Tevrat bütünü içindeki İşaya'da şunu okumaktayız:

"Bunun için Rabb size bir alamet verecek: *İşte bakire* (*kız*), *gebe kalacak ve bir oğul doğuracak* ve onun adını *İmmanuel* (anlamı: Tanrı bizimle) koyacak." (Bkz. Tevrat, İşaya, 7:14.)

Burada sözü edilen "İmmanuel" kim? Bu ad, İşaya'nın bir başka yerinde de (8:8) geçmekte.

İncil'de anlatıldığına göre, bu İmmanuel, İsa'dan başkası değil. Sözü edilen "bakire" de İsa'nın annesi Meryem. İncil'de meleğin, bakire olan Meryem'in çocuk doğuracağını anlatırken şunları da söylediği açıklanmakta: "Ve bir oğul doğuracaktır ve onun adını İsa koyacaktır. Çünkü kavmını günahlardan kurtaracak olan odur. İmdi Peygamber aracılığıyla Rabb tarafından söylenen: 'İşte bakire gebe kalacak ve bir oğul doğuracak ve onun adını, İmmanuel koyacaklar.' sözü yerine gelsin diye bütün bunlar gerçekleşti." (Bkz. Matta İncili, 1:21-23.)

Yani İncil'de, Tevrat'a yollama yapılmakta, İşaya'da geçen açıklamanın, "bakire Meryem'den İsa'nın doğması"yla gerçekleşmiş olduğu anlatılmakta. Buna göre, gerçekleşen, geleceğe ilişkin bir haberdir.

Tabii Yahudiler bu yorumu kabul etmemekteler. Tevrat'ta sözü edilen, çocuk doğuracağı bildirilen "bâkire"nin Meryem'den başkası olduğunu savunmaktalar.

B- Zerdüşt İnanırlarının Kutsal Kitabına Göre, Zerdüşt de Bakire Bir Anadan Doğmuştu

Bunun için bkz. MECUSÎ.

C- Eski Mitolojilerdeki Bakireler

1- Cybele
2- İsis
3- İştar
4- Artemis
...
Daha birçok ad sayılabilir.

Mitolojik Analar ve Meryem Ana

"Konuyla ilgili olması nedeniyle aşağıdaki incelemeyi, Cahit Beğenç'in kitabından olduğu gibi aktarıyorum:

Ortadoğu, Koca-Analar ülkesidir. Anadolu'da da *Cybele Ana, bakiredir; babasız oğlu, hem de aşığı, Attis'dir.*

Babil ülkesinin Koca-Anası: *İştar Ana. Bakiredir. Babasız doğan oğlunun adı, Tammuz'dur* (bizim temmuz adıyla damızlık kelimesi bu sözden kalmıştır).

Mısır ülkesinden Koca-Anası, *İsis Ana'dır. Bakiredir. Babasız oğlunun aynı zamanda sevgilisinin adı, Osiris'tir.*

Batı Anadolu ve Güney Anadolu bölgesinin Koca-Anası, Artemis'dir. Bakiredir. Babasız oğlu, aynı zamanda sevgilisinin adı, Adonis'tir. (...)

Hazreti İsa'nın havarileri, Hıristiyanlık dinini yaymak için Mısır, Irak, Suriye, Anadolu, İtalya gibi Koca-Analar ülkelerine, bereket ve üreme ayinleri yapılan diyarlara giderek yeni dini bu diyarlarda yaydılar. Aziz Joannes de Efes'e geldi. İsa Peygamber'in anası Hazreti Meryem de Efes'e şeref verdi. *Hazreti Meryem de Koca-Ana'dır.* Bakiredir. Oğlu İsa, babasızdır. Adına Meryem Ana derler. *Koca- Ana'lar, Ay Ana'lardır.* Hıristiyanlar. Meryem Ana'ya: "Notre Lune", yani 'Bizim Ay' derler." (Bkz. Cahit Beğenç, Anadolu Mitolojisi, İstanbul 1974, Devlet Kitapları, Bilim Eserleri Serisi, s. 70.)

III- ANALAR İÇINDE MERYEM ANA

وَاِذْ قَالَتِ الْمَلٰٓئِكَةُ
يَا مَرْيَمُ اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰيكِ وَطَهَّرَكِ وَاصْطَفٰيكِ عَلٰى نِسَٓاءِ
الْعَالَمِينَ ﴿٤٢﴾ يَا مَرْيَمُ اقْنُتِى لِرَبِّكِ وَاسْجُدِى وَارْكَعِى
مَعَ الرَّاكِعِينَ ﴿٤٣﴾ ذٰلِكَ مِنْ اَنْبَٓاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهِ اِلَيْكَ
وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ اِذْ يُلْقُونَ اَقْلَامَهُمْ اَيُّهُمْ يَكْفُلُ مَرْيَمَ
وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ اِذْ يَخْتَصِمُونَ ﴿٤٤﴾ اِذْ قَالَتِ الْمَلٰٓئِكَةُ
يَا مَرْيَمُ اِنَّ اللّٰهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِنْهُ اسْمُهُ الْمَسِيحُ عِيسَى
ابْنُ مَرْيَمَ وَجِيهًا فِى الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ وَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ ﴿٤٥﴾
وَيُكَلِّمُ النَّاسَ فِى الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَمِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٤٦﴾

Âli İmrân Suresi, ayet: 42-46

Anlamı (Diyanet'in)

Melekler şöyle demişti: "*Ey Meryem! Allah seni seçip temizledi; dünyaların* ***kadınlarından seni üstün tuttu.*** Ey Meryem! Rabb'ine gönülden boyun eğ! Secde et! Rükû edenlerle birlikte rükû et!" Ey Muhammed! Bu, sana vahyettiğimiz gayb haberlerindendir. Meryem'e hangisi kefil olacak diye kalemlerini atarlarken, sen yanlarında değildin. Çekişirlerken de orada bulunmadın! Melekler demişti ki: "Ey Meryem! Allah sana, kendinden bir sözü, adı Meryem Oğlu İsa olan Mesihi, dünya ve Ahirette şerefli ve Allah'a yakın kılınanlardan olarak müjdeler. İnsanlarla *beşikteyken* de, yetişkinken de, iyilerden olarak, konuşacaktır." (Âli İmrân Suresi, ayet: 42-46.)

Açıklama

Yukarıdaki ayetlerde şunların anlatıldığı görülmekte:

1- Tüm analar içinde Meryem Ana'nın, kendisini hepsinden ayıran özelliği var

a) Meryem'e "melekler" seslenmişlerdir:

• Tanrı'nın kendisini "seçtiği"ni,

• Tanrı'nın kendisini "temizlediği"ni,

• Tanrı'nın kendisini "*bütün dünyaların kadınlarından üstün kıldığını,*

• (Bakire olduğu halde) bir çocuk doğuracağını, çocuğun adının Meryem Oğlu İsa Mesih olacağını ve bu çocuğun, "Tanrı'nın sözü", "Tanrı'nın çok yakını", dünya ve Ahirette onurlu olarak erginken olduğu gibi "beşik"teyken de insanlarla konuşabileceğini bildirmişlerdir.

b) Meryem çocukken onu, "kim korumasına alacak" diye bir konu belirmiş, herkesin tartıştığı bu konunun çözümü için "kalemler atılarak" kur'a çekilmiştir.

2- Bütün bunlar, İslam Peygamberi'ne, "gayb haberleri"nden bir haber (bilgi) olarak tanrı katından verilmiştir.

Kur'an yorumcuları, burada "melekler" anlamına gelen "melâike" ile bir meleğin, Cebrail'in anlatılmak istendiği görüşünü belirtiyorlar. Çünkü Meryem Suresi'nin 17. ayetinde (yukarıda sunulmuştu), Meryem'le bu konuda konuşanın, Cebrail olduğu belirtilmekte, dahası, bu meleğin, "tam bir insan kılığına girerek göründüğü" de açıklanmakta. (Bkz. Râzî, Tefsir, c. 8, s. 42, 43.)

Meryem'le ilgili tartışılan birçok konu var. Bunlar arasında, Meryem'in "peygamber olup olmadığı" da yer almakta.

"Cebrail gelip kendisiyle konuştuğuna, Tanrı'dan haber getirdiğine göre peygamberdir..." diyenler var. Yusuf Suresi'nin 109. ayetinde "(ey Muhammed!) Senden önce kasabaların halkından yalnızca erkekleri peygamber olarak göndererek onlara vahyettik!" dendiğini anımsatarak, peygamberlerin "yalnızca erkeklerden olması gerektiğini" ve bu nedenle "Meryem'in kadın olduğu için peygamber olamayacağını savunanlar var. (Bkz. Râzî, Tefsir, c. 8, s. 43.)

Ne olursa olsun, yukarıdaki ayetlerden ilkinde (Âli İmrân Suresi, ayet: 42.) şu çok açık biçimde belirtilmekte:

"Meryem, tüm dünyaların kadınlarından daha üstün kılınmıştır."

Özet

1- Meryem Tanrı katında en seçkin bir ailedendir.

2- Meryem, Tanrı'ya tapınağa adanmıştır.

3- Meryem, karşısına insan kılığında çıkan melekle konuşmuştur.

4- Meryem, kızken, "dölyatağına üfürülerek" gebe bırakılmıştır.

5- Meryem, kızken, çocuk doğurmuştur.

6- Meryem'in doğurduğu çocuk (İsa), "beşikteyken" insanlarla konuşmuş ve peygamberliğini duyurmuştur.

7- Meryem, Tanrı katında, "tüm dünyaların kadınlarından üstündür".

İlgili ayetlerin anlattıkları böyle özetlenebilir.

➤MESCİD

"Secde edilen yer, cami, tapınak."

I-HERHANGİ BİR MESCİD

A- Mescid'de Zikir

İlgili ayetler için özellikle bkz. **ZİKİR.**

B- Mescidleri Yıkmak

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسَاجِدَ اللَّهِ
أَنْ يُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ وَسَعَىٰ فِي خَرَابِهَا أُولَٰئِكَ مَا كَانَ
لَهُمْ أَنْ يَدْخُلُوهَا إِلَّا خَائِفِينَ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ
وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١١٤﴾

Bakara Suresi, ayet: 114

Anlamı

Allah'ın mescidlerinde, O'nun isminin anılmasını yasak eden ve onların yıkılmasına çalışan kimseden daha zâlim kim vardır? Dünyada rezillik onlaradır. Ahirette büyük azab da onlaradır. (Bakara Suresi, ayet: 114.)

Bu ayette anlatılmak istenen nedir? "Mescidler" (mesâcid) hangi mescidlerdir ve bu mescidleri yıkanlar kimlerdir?

Konu, Kur'an yorumcuları arasında tartışmalıdır:

Birinci görüş: "Mescidler" anlamını verir nitelikte çoğul bir sözcük yer alıyorsa da, burada anlatılmak istenen yalnızca "Beytü'l-Makdis" (Kudüs) tir. Burayı yakmaya yönelen ve yıkan da askerleriyle birlikte bir *Hıristiyan hükümdardır.* Bu hükümdar, Beytü'l-Makdis'i kuşatıp ele geçirmiş, halkını tutsak almış ve Tevrat'ı da yakmıştır. Bu hükümdar ve adamları, Beytü'l-Makdis'i yıktıkları, orada Tanrı'nın adının anılmasını engelledikleri için kınanmaktalar.

Bu görüş, İbni Abbas'ın görüşü olarak aktarılmakta.

İkinci görüş: "Mescidler" sözüyle anlatılmak istenen Beytü'l-Makdis'tir. Burayı yıktıkları, burada Tanrı'nın anılmasını engelledikleri için kınananlar da *Buhtunnassar adlı ünlü Babil hükümdarı ile adamları ve Yahudilere kızdıkları için bunlara yardım eden Hıristiyanlardır.*

Yani Babil hükümdarı Beytü'l-Makdis'i yıkarken, Yahudilere kin besleyen Hıristiyanlar da yardımcı olmuşlardır.

Bu görüş de Katade'den ve Süddî'den aktarılmakta.

Üçüncü görüş: Söz konusu olan "mescid": El Beytü'l-Haram. Yani Kâbe. Kınananlar da, Mekke putataparları. Kâbe'de, Peygamber'in dua etmesine, Müslümanların ibadette bulunmalarına engel oldukları, Peygamber ve inanırlarını hicrete zorladıkları için kınanmaktalar.

Dördüncü görüş: Söz konusu olan "mescid", yine: El Beytü'l-Haram. Kınananlar da yine Mekke putataparları. Ancak, Hudeybiye'de, Peygamber ve arkadaşlarının Kâbe'ye gidip ziyarette bulunmalarına o yıl için engel olmalarından dolayı kınanmaktalar.

Beşinci görüş: Mescid yine: El Beytü'l-Haram. Kınananlarsa: Yahudiler. Kıble değişikliğinden sonra Müslümanların Kâbe'ye doğru yönelip ibadette bulunmalarına engel olmaya çalıştıkları için kınanmaktalar.

Fahruddin Râzî, yukarıdaki görüşlerden beşincisini, Taberî de ikincisini benimsediğini yazmakta. (Bkz. Râzî, Tefsir, c. 4, s. 9; Taberî, Tefsir, c. 1, s. 397, 398.)

Taberî'nin benimsediği görüş, tarihsel gerçekler yönünden mümkün görülmemekte. Çünkü sözü edilen Babil hükümdarına, Hıristiyanlar yardım etmiş olamazlar. Neden ki, bilindiği gibi Hıristiyanlık, milattan sonraki bir olaydır. Sözü edilen Babil hükümdarı Buhtunnassar ya da Buhtunnasır ya da Nebuhadnassar, M.Ö. 6. yüzyılda Beytü'l-Makdis'i yıkmıştır. İki olay arasında yüzyıllar var. Bu nedenle, aynı zamanda bir tarihçi olan Taberî'nin, nasıl olup da böyle bir görüşü benimsediğine şaşılmakta. Ancak dikkat edilirse, Taberî'nin burada Kur'an yorumculuğunun, tarihçiliğine baskın geldiği görülür. Ayetlerin sözü, öncesi ve sonrası göz önünde tutulduğunda, Taberî'nin benimsediği yorum doğru, dahası, kaçınılmaz gibi görünmekte. Taberî'nin de belirttiği gibi, söz konusu mescidin el Beytü'l-Haram, yani Kâbe olduğunu düşünmek kolay değil. Çünkü yine Taberî'nin de belirttiği gibi, Mekke putataparları, burada ibadete pek engel olmuş değillerdir. Hele burayı yıktıkları, ya da yıkma girişiminde bulundukları hiç düşünülemez. Kalıyor öbür mescid. Yani el Beytü'l-Makdis (Kudüs). Öyleyse "yıkıldığı" bildirilen mescid buradaki tapınaktır. Kudüs'ün yerle bir edildiği bilinmekte. Yıkan ve buranın inanırları durumundaki Yahudilerden kimini öldürüp kimini tutsak alan hükümdar olarak ünlü tarihsel kişi de belli: Buhtunnassar dedikleri Babil hükümdarı. Öyleyse ayette sözü edilen bu olmalı. Kınananlara gelince: Yalnızca Buhtunnassar ve adamları olduğu söylenebilir. Ancak, ayetlerin öncesinde ve sonrasında söz konusu olan Hıristiyanlar ve Yahudilerdir. Yahudilerin Beytü'l-Makdis'i yıkmaları düşünülemez. Çünkü onlar için burası kutsal. Kalıyor Hıristiyanlar. Öyleyse buranın yıkılmasında Hıristiyanların da katkıda bulundukları söz konusu ediliyor olmalı. Ünlü yıkma olayının ünlü hükümdarına, Hıristiyanların da yardımcı oldukları anlatılıyor olmalı. Aradaki zaman gözardı edilerek böyle bir yorum yoluna gidilebilir. Taberî de bu yola gitmiştir.

C- Mescidleri Yapmak

مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ أَنْ يَعْمُرُوا
مَسَاجِدَ اللَّهِ شَاهِدِينَ عَلَى أَنْفُسِهِمْ بِالْكُفْرِ أُولَئِكَ
حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ وَفِي النَّارِ هُمْ خَالِدُونَ ﴿١٧﴾ إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ
اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَقَامَ الصَّلَوٰةَ وَآتَى
الزَّكَوٰةَ وَلَمْ يَخْشَ إِلَّا اللَّهَ فَعَسَى أُولَئِكَ أَنْ يَكُونُوا مِنَ
الْمُهْتَدِينَ ﴿١٨﴾

Tevbe Suresi, ayet: 17, 18

Anlamı (Diyanet'in)

Puta tapanların, –kendilerinin inkârcı olduklarını itiraf edip dururlarken– *Allah'ın mescidlerini onarmaları* gerekmez. Onların işledikleri boşa gitmiştir. Cehennemde temelli kalacaklardır. *Allah'ın mescidlerini* sadece, Allah'a ve Ahiret gününe inanan, namaz kılan, zekât veren ve ancak Allah'tan korkan kimseler *onarır*. İşte onlar, doğru yolda bulunanlardan olabilirler. (Tevbe Suresi, ayet: 17, 18.)

Açıklama

Yukarıdaki iki ayette "Tanrı'nın mescidlerini yapıp onarabilenler"le, bunu yapar gözükseler de yapmış sayılmayanlar anlatılmakta. Yapmış sayılmayanlar: Putataparlar. Çabaları kabul edilenlerse, "Tanrı'ya ve Ahiret gününe inanmak"la birlikte, namaz, zekât gibi dinsel gerekleri yerine getirenler ve Tanrı'dan korktuklarını kanıtlayanlardır.

Kur'an yorumlarında yer alan bir aktarmaya göre, Mekke putataparları, "harem halkı"nı kendilerinin oluşturduklarını, "Tanrı evi"ni, yani Kâbe'yi kendilerinin onarıp koruduklarını, onun için de kendilerinden daha üstün kimse olamayacağını savunmaktaydılar. Bedir gününde de bunu savunmuşlar ve kendileriyle savaştıkları için Müslümanları kınamışlardı. İşte "Putataparlar, Tanrı'nın mescidlerini onarmış olamazlar" anlamındaki sözlerle başlayan ayet, bu savın doğru olmadığını belirtmekte. Buradaki "mescid" sözcüğünün çoğulu olan "mesâcid" (mescidler) de, yalnızca el Beytü'l-Haram'ı, yani Kâbe'yi anlatmakta. Kimi kıraatlerde de tekil olarak yer almakta. Demek ki putataparlar, Tanrı evi olan Kâbe'yi yapmış, onarmış olsalar da, Tanrı yerine putlara taptıkları, ölümden sonraki yaşama inanmadıkları, Müslüman olup namaz kılmadıkları, zekât vermedikleri için, "yapıcı" sayılmamaktalar.

Herhangi bir "mescid"i yapmış olmak, onarmış olmak için şu nitelikler, vazgeçilemez koşullar olarak açıklanmakta:

- Tanrı'ya inanmak,
- Ahiret gününe inanmak,
- Namaz, zekât gibi Tanrı buyruklarının gereğini yerine getirmek
- Ve böylece Tanrı'dan korkulduğunu kanıtlamak.

Bu nitelikleri taşıyanlar, "mescidleri onarmış sayılmaktalar". Bu anlamıyla "maddi yapım ve onarımın hiçbir önemi bulunmamakta". Eğer yukarıda sayılan koşullar bulunmuyorsa.

İslam'ın temel bakışı, burada da dile gelmekte: İslam'da herhangi bir iş ve davranışın Tanrı katında geçerli sayılabilmesi için, "iman" ve "ibadet", vazgeçilemeyecek koşullardır.

Putatapararın "işlerinin ve emeklerinin boşa gittiği" de açıklanıyor. Bundan açıkça anlaşılıyor ki, putataparların el Beytü'l-Haram'ın onarımında birtakım "emek"leri bulunduğu kabul ediliyor. Esasen bu bir gerçek. Çünkü bilindiği gibi Kâbe, Mekke putataparlarının tapınakları durumundaydı. Burayı onarmış ve koruyagelmiş olmaları da doğaldır. Ancak, İslam'ın şart koştuğu "iman" bulunmadığı için, onların, Tanrı evini onarmaya ve korumaya yönelik çabaları "boşa gitmiş" sayılmakta.

D- Tanrı'nın Mescidlerdeki Koruması

170
MESCİD

Hacc Suresi, ayet: 40

الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ إِلَّا
أَنْ يَقُولُوا رَبُّنَا اللّٰهُ وَلَوْلَا دَفْعُ اللّٰهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ
لَهُدِّمَتْ صَوَامِعُ وَبِيَعٌ وَصَلَوَاتٌ وَمَسَاجِدُ يُذْكَرُ فِيهَا
اسْمُ اللّٰهِ كَثِيرًا وَلَيَنْصُرَنَّ اللّٰهُ مَنْ يَنْصُرُهُ إِنَّ اللّٰهَ لَقَوِيٌّ
عَزِيزٌ ﴿٤٠﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Onlar haksız yere ve "Rabb'imiz Allah'tır!" dediler diye yurtlarından çıkarılmışlardır. *Allah* insanların bir kısmını diğeriyle *savmasaydı, manastırlar, kiliseler,* havralar ve içinde Allah'ın adı çok anılan *camiler yıkılıp giderdi.* Andolsun ki Allah'a yardım edenlere O da yardım eder. Doğrusu Allah kuvvetlidir, güçlüdür. (Hacc Suresi, ayet: 40.)

Açıklama

Burada kınananlar, Kureyş putataparlarıdır. Müslümanları, "Tanrı'ya inanmalarından başka hiçbir suçları bulunmadığı halde" yurtlarından çıkarmışlardı.

Burada bir bu anlatılmakta; bir de Tanrı'nın, putataparlara karşı tapınakları nasıl koruduğu bildirilmekte: Eğer Tanrı korumasaydı, ne *manastırlar,* ne *kiliseler,* ne *havralar* ve ne de camiler kalırdı. Tanrı, inanırlar aracılığıyla putataparların yıkma ve yok etme girişimlerini savmıştır. Kur'an yorumcularının yorumlarına göre, demek istenen bu. Yorumlara göre, Tanrı "din inanırlarına cihadda bulunmalarını" buyurmuş, onlar da çarpışıp tapınaklarını saldırılardan korumuşlardır. Ayrıca dinlerinin buyruklarına uyarak, tapınak yapmışlar ve kendilerini ibadete yöneltmişlerdir. "Tanrı'nın bir kesim insanlarla başka kesim insanları savması" böyle yorumlanmakta. Bunu başka tür yorumlayanlar da bulunmakta. Örneğin İbni Abbas'ın yorumuna göre: "Tanrı iyi kişiyle kötü kişiyi, namaz kılanla namaz kılmayanı sadaka verenle sadaka vermeyeni, hacca gidenle hacca gitmeyeni ve bi-rincilerle ikincilerin başlarına gelecekleri savıyor". İbni Ömer'in aktardığı bir hadis şöyle: "Tanrı, iyi bir kimsenin yüzü suyu hürmetine, kendi ev halkından ve komşularından 100 kişinin başına gelecek kötülükleri savar." Aktarıldığına göre Peygamber böyle dedikten sonra bu ayeti okudu. (Bkz. Râzî, Tefsir, c. 23, s. 39, 40.)

Tanrı, öteki din inanırlarının tapınaklarını ne zaman korumuştur?

Yorumcular bu soruyu sormakta ve şu karşılıkları vermekteler:

• Her peygamberin kendi döneminde geçerli olan tapınak Tanrı eliyle korunmuştur.

• Bir peygamberin dininin tapınağı, öteki peygamberin dinindeki tapınağın geçerli olduğu dönemde yıkılmaktan korunmuştur. Örneğin Yahudilerinki, Hıristiyanların zamanında korunmuştur Tanrı eliyle.

• İslam döneminde korunmuştur tümü. Putataparlara karşı korunmuştur.

Ayette Geçen Tapınaklar

"Semai' " (Savmaa'lar): Hıristiyan kiliseleri. Hıristiyanlar bu tür tapınakları ıssız yerlerde, çöllerde yaparlar.

"Biya' " (Bîa'lar): Yahudi tapınakları. Kimilerine göre de, yine Hıristiyan tapınakları. Bu tapınakları Hıristiyanlar kırlarda değil, kentlerde yaparlar.

"Salavat": Sabiîlerin tapınakları. Kimilerine göre de yine Yahudilerin tapınakları.

"Mesâcid" (Mescidler): Müslümanların tapınakları.

Bu tapınakların, tümünün, Müslümanların olduğunu ileri süren yorumcu bile var. (Bkz. Râzî, Tefsir, c. 23, s. 40.)

Ayette, "Kim Tanrı'ya yardım ederse, Tanrı da ona yardım eder" anlamında bir anlatım yer alıyor. Bunun yorumu üzerinde durulurken özet olarak şöyle dendiği görülmekte:

"Tanrı'ya yardım etmek" demek, O'nun dinine yardım etmek demektir. Tanrı'nın dinini güçlendirmek için uğrunda savaşa girişenler, Tanrı'ya yardım etmiş sayılırlar. Bu kimselere de Tanrı yardım eder. Hem bu dünyada, hem de öbür dünyada.

E- Mescidlerde "İtikâf"

وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ

Bakara Suresi, ayet: 187

Anlamı (Diyanet'in)

Mescidlerde itikâfa çekildiğinizde kadınlarınıza yaklaşmayın... (Bakara Suresi, ayet: 187.)

"*Mescidlerde itikâf*", buralarda ibadete kapanmaktır. İslam inanırının, belirli bir süre için ibadet amacıyla dünya işlerinden çekilip camiye kapanması, İslam fıkhında ayrı bir bölüm oluşturur. Kuralları ve biçimi, ayrıntılarıyla anlatılır.

İtikâfın süresi: Şâfiî Mezhebi'ne göre bir günden de az olabilir. Ama Ebu Hanife'ye göre, itikâf bir günden az olamaz.

İtikâfın zamanı: Zaman olarak Ramazan, özellikle de son on günü olarak belirlenmiş bulunmakta. "Kadir gecesi"nin bu zaman içinde aranması öğütlendiği için.

İtikâfa girenden istenenler: Karısına yaklaşmamak. Karıyı öpmek, okşamak, cinsel organının dışındaki kesime yaklaşmak, Ebu Hanife'ye göre itikâfı bozmaz, Şâfiîye göreyse bozar.

Oruç tutmak: Ebu Hanife'ye göre itikâfa giren kimse için oruç, vazgeçilmez bir koşulken, Şâfiîye göre böyle bir koşul yok. Bununla birlikte, Şâfiî Mezhebi'nde de oruç tutularak itikâfa girilirse iyi olur. (Bütün bunlar için özellikle bkz. Râzî, Tefsir, c. 5, s. 113-115.)

İtikâf için belirli bir cami var mıdır?

Kimilerine göre itikâf için 3 mescidden biri gereklidir: El Mescidu'l-Haram, Medine'deki Peygamber Mescidi ve Mescidu'l-Aksa (Beytü'l-Makdis). Başka yerlerde ve mescidlerde itikâf caiz değildir. (Bkz. Râzî, c. 5, s. 114.)

Ancak genellikle bütün mescidlerde itikâfın caiz olduğu görüşü paylaşılmakta.

II- BELİRLİ MESCİDLER

A- El Mescidu'l-Harâm (Kâbe)

Kur'an'da en çok sözü edilen mescid budur. "El Mescidu'l-Haram" adıyla 15 kez geçtiği görülmekte:

Bakara Suresi, ayet	: 144, 149, 150, 191, 196, 217
Mâide Suresi, ayet	: 2
Enfâl Suresi, ayet	: 34
Tevbe Suresi, ayet	: 7, 19, 28
İsrâ Suresi, ayet	: 1
Hacc Suresi ayet	: 25
Fetih Suresi, ayet	: 25, 27

"El Mescidu'l-Haram"ın önemi büyüktür.

1- El Mescidu'l-Haram, "Kıble" Olarak Kabul Edilmiştir

İlgili ayetler için bkz. **KIBLE.**

2- En Eski Bir Tapınaktır ve İslam'da da "Tanrı Evi" Olarak Benimsenmiştir

İlgili ayetler için özellikle bkz. **EV, İBRAHİM, KÂBE.**

3- Savaş Alanının Dışında Bırakılmıştır

Bakara Suresi, ayet: 125

وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِلنَّاسِ وَأَمْنًا

Anlamı (Diyanet'in)

Kâbe'yi, insanlar için toplanma ve güven yeri kılmıştık... (Bakara Suresi, ayet: 125.)

Aynı Sure'nin 126. ayetinde de İbrahim Peygamber'in, burasını ve buranın bulunduğu kenti güvenlikli bir yer kılması için Tanrı'ya yakardığı bildirilir. Bkz. **İBRAHİM, EV.**

Bakara Suresi, ayet: 191-193

وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ وَأَخْرِجُوهُمْ مِنْ حَيْثُ أَخْرَجُوكُمْ وَالْفِتْنَةُ
أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتّٰى يُقَاتِلُوكُمْ
فِيهِ فَإِنْ قَاتَلُوكُمْ فَاقْتُلُوهُمْ كَذٰلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ ﴿١٩١﴾ فَإِنِ انْتَهَوْا

فَإِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٩٢﴾ وَقَاتِلُوهُمْ حَتّٰى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ
الدِّينُ لِلّٰهِ فَإِنِ انْتَهَوْا فَلَا عُدْوَانَ اِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ ﴿١٩٣﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Onları bulduğunuz yerde öldürün! Sizi çıkardıkları yerden siz de onları çıkarın! Fitne çıkarmak, adam öldürmekten daha kötüdür. *El Mescidu'l-Haram'ın yanında onlar savaşmadıkça, siz de onlarla savaşmayın. Sizinle savaşırlarsa onları öldürün!* İnkâr edenlerin cezası böyledir. Vazgeçerlerse onları bağışlayın. Allah bağışlar ve merhamet eder. Fitne kalmayıp Allah'ın dini ortada kalana kadar onlarla savaşın. Eğer vazgeçerlerse sataşmayın. Zulmedenlerden başkasına düşmanlık yoktur. (Bakara Suresi, ayet: 191-193.)

Açıklama

Yukarıdaki resmi çeviri, Kur'an yorumlarındaki yorumlara uymamakta ve yer yer, ayetlerin anlatımlarının dışına taşmakta, kimi yerdeyse ayetlerle anlatılmak istenenin tersine bir doğrultuya düşmekte:

"Fitne çıkarmak, adam öldürmekten kötüdür." deki "fitne çıkarmak", yanlış bir çeviridir. Çünkü İbni Abbas'ın, Katade'nin, Mücâhid'in, Süddî'nin de içinde bulunduğu hemen tüm Kur'an yorumcularına göre, burada ve bir ayet sonra yer alan "fitne", "kâfirlik", "putataparlık" (şirk) ve "dinden dönme" (irtidat) anlamlarını içermektedir. Türkçe'de yer alan "fitne çıkarmak"sa, "insanları birbirine düşürmek, ortalığı birbirine katmak"tır. Öyleyse "adam öldürmekten kötü" olduğu bildirilen "fitne" bu değildir, "Tanrı'ya ortak koşmak, İslam'ın getirdiğini kabul etmemek ya da Müslüman olduktan sonra dinden dönmek"tir. Kur'an yorumcuları, bu yorumda birleşmekteler. "Fitne kalmayıp Allah'ın dini ortada olana kadar savaşın" çevirisindeki "Allah'ın dini ortada kalana kadar" yerine "tüm din Allah'ın olana kadar" demek gerekir. Bu yorumda da birleşilmekte. Kur'an yorumcuları bu konuda da şöyle demekteler: "Tek Tanrı'dan başkasına kulluk edilmeyene, putlar bırakılana, kâfirlik silinene ve Tanrı'ya boyun eğilip kulluk edilene kadar savaşın kâfirlerle! demek isteniyor." Yine resmi çeviride görülen "Vazgeçerlerse onları bağışlayın. Allah bağışlar ve merhamet eder"deki "onları bağışlayın!", ayetin sözlerinden çıkabilecek bir anlam değildir. Kur'an yorumcularının tümüyle belirttiklerine göre "bilin ki..." demek gerekir. Yani: "Vazgeçerlerse bilin ki, Tanrı bağışlayıcıdır ve acıyandır." biçiminde çevrilmektedir. Taberî'de aynen şu anlama gelen bir yorum görülmekte: "Sizinle savaşan kâfirler savaşmaktan ve Tanrı'ya karşı *kâfirlik etmekten vazgeçerler* ve bunu tümüyle bırakıp *tevbe ederlerse* bilin ki *inanan, Tanrı'ya ortak koşmaktan uzaklaşıp yola gelen ve günahlarından pişmanlık duyup tevbe eden kimselerin* günahlarını bağışlar. (Bkz. Taberî, Tefsir, c. 2, s. 112.)

Demek ki savaşılan kâfirlerin yakasını bırakmak için şu koşulların gerekli olduğu bildiriliyor:

- Kâfirler savaştan vazgeçmelidirler,
- Kâfirler kâfirliklerinden vazgeçmelidirler,
- Kâfirler günahlarına tevbe etmelidirler.

Bu koşullar yerine getirilmedikçe kâfirlerle savaşılacağı anlatılmakta.

Bu arada Peygamber'in şu sözü anımsatılmakta:

"Tek Tanrı'dan başka Tanrı bulunmadığına inanıncaya, namaz kılıncaya, zekât verinceye... dek, insanlarla savaşmam buyuruldu."

Yine resmi çeviride yer alan "Eğer vazgeçerlerse sataşmayın. Zulmedenlerden başkasına düşmanlık yoktur."daki "zulmedenler" sözcüğünü açmak gerekmekte. Burada ve ayette yer alan "zulüm", Türkçe'deki anlamında değildir. "Kendine yazık etmek" anlamındadır. Buradaki zulümle anlatılmak istenen de, yorumcuların belirttiklerine göre, "kâfirlik"tir. Bu yorumda da birleşildiği görülmekte. Bu yoruma göre, insan "kâfir olarak kendine yazık etmiş" sayılır. Yani buradaki "zâlim", "kâfir"le eş anlamlıdır. Öyleyse sonuncu ayete şöyle anlam vermek gerekmekte:

• O kâfirlerle, fitne (kâfirlik) ortadan kalkana ve din, tümüyle Tanrı'nın olana dek savaşın! Onlar (savaştan ve kâfirlikten) vazgeçerlerse bilin ki, zâlimlerden (yani kâfirlerden) başkasına düşmanca saldırı olmaz. (Bakara Suresi, ayet: 193.)

(Yukarıdaki anlam ve yorumlar için bkz. Taberî, Tefsir, c. 2, s. 111-114; Râzî, Tefsir, c. 5, s. 129-133.)

Burada konumuzu daha yakından ilgilendiren nokta; el Mescidu'l-Haram'daki "savaş"ın, başlangıçta kâfirlerin saldırısına bağlanmış olması. Yani savaşa kâfirler başlamadıkça, el Mescidu'l-Haram'da savaşmanın yasak olduğunun bildirilmesi. Demek ki savaşı başlatan kâfirler olursa savaşılacak bu kutsal yerde. Sonra kâfirler savaştıkça onlarla savaşılacak. Ama onlar savaşı bırakırlarsa (kâfirlikten de dönerlerse) artık savaşılmayacak onlarla.

Bu hüküm geçerli midir?

Kimi yorumcuya göre: "Evet!", yürürlükten kaldırılmış değildir. Kimi yorumcuya göreyse başka hükümlerle yürürlükten kaldırılmıştır (mensuh).

Yürürlükten kaldırıldığını savunanlara göre: "*El Mescidu'l-Haram'ın yanında, onlar savaşmadıkça siz de onlarla savaşmayın*!" buyruğu (Bakara Suresi, ayet: 191.), aynı ayetteki "*onları bulduğunuz yerde öldürün*!" buyruğuyla ve Tevbe Suresi'nin: "*Hürmetli* (kutsal) *aylar çıkınca, putataparları nerede bulursanız orada öldürün!* Onları yakalayıp hapsedin, her gözlem yerinde onları oturup izleyin! Eğer tevbe eder, namaz kılar ve zekât verirlerse peşlerini bırakın. Kuşkusuz Tanrı bağışlayan ve acıyandır" anlamındaki 5. ayetindeki buyrukla yürürlükten kaldırılmıştır.

Bu yoruma göre, kâfirlerle savaşılması için "kutsal aylara rastlamaması" yeterlidir. Bu aylara rastlamıyorsa, el Mescidu'l-Haram'ın yanında da olsa, başka koşul aranmaksızın kâfirlerle savaşmak gerekir. Meğer ki onlar kâfirlerinkinden dönüp İslam'ı kabul etsinler ve gereklerini yerine getirsinler.

Söz konusu hükmün yürürlükte bulunduğunu savunanlara göreyse: Kimi durumlarda kâfirlerle savaşılmamasının istenmesi, "nerede bulursanız öldürün onları!" buyruğuna ters değildir. Kâfirlerle arada karşılıklı antlaşma da olabilir ve bundan dolayı da onları öldürmek yasaklanabilir.

Fahruddin Râzî hükmün yürürlükten kaldırılmadığını savunanlar arasında yer almakta. Bununla birlikte şöyle dediği görülmekte:

"Bizim görüşümüze göre: Başlangıçta Müslümanlar azdılar. O dönemde, kâfirlerle iyi geçinme, onlara yumuşak ve ince davranma yolunu kullanmakta yarar vardı. Ne zaman ki İslam güçlendi ve Müslümanlar çoğaldı; ne zaman ki birçok mucizenin gösterilmesinden sonra bile Tanrı'ya ortak koşmalarında direndikleri üst üste görülüp artık onların Müslüman olacaklarından tümüyle umut kesildi; işte o zaman, her ne durumda bulunurlarsa bulunsunlar, Tanrı onların öldürülmelerini, kuşkuya yer vermeyecek biçimde buyurdu." (Bkz. Râzî, Tefsir, c. 5, s. 128, 129.) Ayrıca bkz. **FİTNE.**

4- El Mescidu'l-Haram ve Hacc-Ziyaret

a) El Mescidu'l-Haram'ı Hacc ve Ziyaretin Gereği

İlgili ayetler için bkz. **EV, HACC, KÂBE, KURBAN, İHRAM, ZİYARET.**

b) El Mescidu'l-Haram'ı Ziyarete Engel Olma

يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ
الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ قُلْ قِتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌ وَصَدٌّ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ
وَكُفْرٌ بِهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَإِخْرَاجُ أَهْلِهِ مِنْهُ أَكْبَرُ عِنْدَ اللّٰهِ
وَالْفِتْنَةُ أَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا يَزَالُونَ يُقَاتِلُونَكُمْ حَتّٰى
يَرُدُّوكُمْ عَنْ دِينِكُمْ إِنِ اسْتَطَاعُوا

Bakara Suresi, ayet: 217

Anlamı

(Ey Muhammed!) Sana, "haram ay"ı (içinde yasaklık bulunan kutsal ayı) ve bu ayda savaşı sorarlar. De ki: "O ayda savaşmak büyük günahtır. (Ama) Tanrı yolundan alıkoymak, Tanrı'ya inanmamak, *el Mescidu'l-Haram ziyaretini engellemek* ve halkını oradan çıkarmak; Tanrı katında çok daha büyük günahtır. "Fitne" (buradaki anlamıyla kâfirlik), öldürmekten kötüdür." Güçleri yeterse sizi dininizden döndürene dek sizinle savaşmaktan geri durmazlar. (Bakara Suresi, ayet: 217.)

Açıklama

Kur'an yorumcuları bu ayetle bir olaya değinildiğini yazmaktalar:

Bir Müslüman askeri birliğinin, kutsal ayda savaşıp adam öldürmesine tepki:

Ayetin "iniş nedeni" olarak aktarıldığına göre: Hicretin 2. yılının Receb ayında (624 yılının Ocak ayında) Peygamber bir askeri birlik oluşturur. Kimine göre 8, kimine göre 12 kişilik olan bu küçük birliğin başına bir yakınını koyarak "Kureyş"e doğru gönderir. Birliğin başındaki kişinin adı, Cahş Oğlu Abdullah. Peygamber Abdullah'ın eline bir mühürlü ve kapalı mektup verir, ama hemen

açmamasını, iki gün yol aldıktan sonra açmasını ve içindeki buyruğu uygulamasını ister. Mektup iki günlük yolculuktan sonra açılır: "Mekke'yle Tâif arasında bulunan Nahle'ye git ve orada Kureyş'e pusu kur!" diye yazılı olduğu görülür. (Mektubu kimileri daha uzun metinli olarak aktarmakta.) Mektupta sözü edilen yere varılır. O sırada, Müslümanların birliği, bir Kureyş kervanıyla karşılaşır. Kervan, kuru üzüm, hurma, yemen derisi gibi şeylerle yüklü. Müslümanlar ve Kureyş'ten kişiler birbirlerini görürler ama birbirlerine ilişmeden geçer giderler. Ancak, geceyi birbirlerine yakın yerde geçirirler. Müslümanlar düşünmeye başlarlar. Kervanda çok şey var. Vururlarsa zengince bir ganimet elde edilecek. Biraz duraksamadan sonra saldırıya geçerler. Kureyş'ten birini öldürürler, ikisini de tutsak alırlar. Olay, *kutsal ayda* meydana gelmiştir. Ganimet, tutsaklarla birlikte alınıp Medine'ye, Peygamber'e götürülür. İslam'da ilk önemli ganimettir bu. Olayın kutsal ayda meydana gelmesi gerek Kureyş ve gerek Müslümanlar çevresinde büyük tepkiye yol açar. Bu tepki nedeniyle ganimet bir süre paylaştırılmaz, sonra beşte biri "Allah ve Resûlüne" olmak üzere herkese payı verilir. Olaya gösterilen tepki nedeniyle de yukarıdaki ayet gelir.

Konu için ayrıca bkz. AY.

Yukarıdaki ayette, "kutsal ayda adam öldürme"nin "büyük günah" olduğu belirtilmekle birlikte, kâfirlerin işledikleri "Tanrı'ya inanmazlık" günahının, "Tanrı yoluna ve *el Mescidu'l-Haram ziyaretine engel olma*"nın, "el Mescidü'l-Haram halkını yurtlarından çıkarma"nın, kısacası kâfirlerin "fitne"sinin (kâfirliklerinin), "çok daha büyük günah" olduğu açıklanıyor.

Putataparların, "el Mescidu'l-Haram'ın halkını yurtlarından ne zaman çıkardıkları, nasıl çıkardıkları" ele alınırken, Kur'an yorumcuları, burada, putataparların, Peygamber ve arkadaşlarını Mekke'den göçe zorladıklarının ve "hicret" olayının böyle gerçekleştiğinin anımsatıldığını savunuyorlar. Bu yoruma karşı çıkan pek yok. Ancak, putataparların, "el Mescidu'l-Haram ziyaretine ne zaman engel oldukları", ayette hangi "engelleme"nin anlatılmak istendiği ele alınırken değişik yorumlar ileri sürülmekte. Yorumcuların bir kesimine göre: Ayette, Hudeybiye Antlaşması'yla sonuçlanan gelişmelerin anımsatılmak istendiğini savunmaktalar. Ne var ki, yukarıdaki ayetin "iniş"ine "neden" olarak gösterilen olay, yukarıda da belirtildiği gibi, Hicretin 2. yılında (M. 624 de) olmuşken, Hüdeybiye olayı çok daha sonra, Hicretin 6. yılının sonlarında (M. Mart 628 de) gerçekleşmiştir. Yorumcular, "Tanrı gelecekte öyle bir olay olacağını bildiği için bu ayette değinme olmuştur." diyerek cevap vermeye çalışmaktalar. (Bkz. Râzî, Tefsir, c. 6, s. 34.) O zaman da, Tanrı'nın bildiği, ama insanların bilemeyecekleri gelecekte olacak olay, insanlara nasıl anımsatılır? Ve gelecekte olacak olay, nasıl kınama konusu yapılabilir? soruları karşıya çıkmakta. Onun için, el Mescidu'l-Haram'ın ziyaretine, putataparların ne zaman, nasıl engel olduklarına burada değinme olduğu tartışmalıdır. Kur'an yorumcularının kimileri, putataparların, bu mesciddeki ibadetlerinin İslam ölçüleri içinde bulunmaması, İslam ölçüleri içindeki ziyarete de meydan vermedikleri kınama konusu yapılıyor görüşündeler. Yani dolaylı bir engelleme söz konusudur. Putataparlar Müslüman olmadıkça, İslam'a boyun eğmedikçe bu engelin ortadan kalkması ve tümünün kınanmadan kurtulmaları söz konusu değildir.

Ne olursa olsun, putataparların, "Müslümanlar kutsal ayda savaş yaptılar, adam öldürdüler!" biçiminde bir tepki göstermelerine hakları yoktur. Herşeyden önce Müslüman olmalıdırlar, Tanrı evi olan "el Mescidu'l-Haram"a ve onun sahibi olan Tanrı'ya, İslam'ı kabul etme yoluyla saygı göstermelidirler. Öbür türlü saygılarının geçerli bir yanı yoktur. Müslümanlar da oyuna gelerek bu tepkiye katılmamalıdırlar.

Ayette bunun demek istendiğinde hemen hemen tüm Kur'an yorumcularının birleştikleri söylenebilir.

وَإِذْ قَالُوا اللَّهُمَّ إِنْ كَانَ هَٰذَا
هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِنْدِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِنَ السَّمَاءِ
أَوِ ائْتِنَا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٣٢﴾ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ
وَأَنْتَ فِيهِمْ وَمَا كَانَ اللَّهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ ﴿٣٣﴾
وَمَا لَهُمْ أَلَّا يُعَذِّبَهُمُ اللَّهُ وَهُمْ يَصُدُّونَ عَنِ الْمَسْجِدِ
الْحَرَامِ وَمَا كَانُوا أَوْلِيَاءَهُ إِنْ أَوْلِيَاؤُهُ إِلَّا الْمُتَّقُونَ
وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٤﴾ وَمَا كَانَ صَلَاتُهُمْ
عِنْدَ الْبَيْتِ إِلَّا مُكَاءً وَتَصْدِيَةً فَذُوقُوا الْعَذَابَ
بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٣٥﴾

Enfâl Suresi, ayet: 32-35.

Anlamı (Diyanet'in)

"Allah'ımız! Eğer bu kitap (Kur'an), gerçekten senin katındansa bize gökten taş yağdır veya can yakıcı azab ver!" demişlerdi. Oysa sen içlerinde iken Allah onlara azab etmez. Onlar bağışlanma dilerlerken de elbette Allah azab edecek değildir. Yoksa, *Mescid-i Haram'a girmekten men'ederlerken* Allah onlara niçin azab etmesin? Hem de O'nun dostu değiller. O'nun dostları, ancak karşı gelmekten sakınanlardır. Fakat çoğu bunu bilmiyorlar. *Kâbe'deki* tapınmaları, sadece ıslık çalmak ve el çırpmaktan başka bir şey değildir. İnkârınızına karşılık artık azabı tadın! (Enfâl Suresi, ayet: 32-35.)

Bu ayetlerden bir önceki ayetin anlamı da (Diyanet'in resmi çevirisi) şöyle:

Ayetlerimiz onlara okunduğu zaman: "İşittik, işittik! İstesek biz de aynını söyleyebiliriz! Bu sadece eskilerin masallarıdır." derlerdi. (Enfâl Suresi, ayet: 31.)

Kur'an yorumlarında yer alan aktarmaya göre, bu ayetlerin gelmesine, Hars Oğlu Nadr adlı bir inanmaz neden olmuştur. İleri sürüldüğüne göre bu adam, eski kutsal inanırlarıyla görüşüyor, bilgiler alıyordu. Onların ibadet biçimleriyle ve sözleriyle İslam Peygamberi'nin sözlerini, Tanrı'dan ilettiklerini ve ibadetlerini karşılaştırıyordu. Bir de gittiği Hire'de Kelile ve Dimne masalını elde etmişti. Bütün bunlara dayanarak, peygamberin ilettiklerinin Tanrı'dan olmadığını ileri sürüyor, "Kur'an'ın, eskilerin masallarını içerdiğini, isterse kendisinin de benzerini oluşturabileceğini" söylüyordu. İşte yukarıdaki ayetler buna değinmekte. "Tanrı'm! Eğer bu Kur'an gerçekten senin katından gönderilmeyse, üzerimize gökten taş yağdır!" anlamındaki sözlerin de Nadr'ın sözleri olduğu aktarılmakta. Denir ki, "Ayetler, bu kişiye cevap niteliğindedir." (Bkz. Taberî, Tefsir, c. 9, s. 152; Râzî, Tefsir, c. 15, s. 156.)

Nadr'ın ya da başkalarının: "Bu Kur'an eskilerin masallarıdır. Eğer gerçekten Tanrı'dansa başımıza taş yağsın!" türünden sözleri "Tanrı'nın azabı"nı, başa büyük belalar gelmesini sonuçlandıracak ağırlıkta suç ve günah. Ayette belalara yol açacak nitelikte bir büyük günaha daha değiniliyor: Kâfirlerin, *el Mescidu'l-Haram ziyaretini engellemeleri.*

İşte bu ağır suç ve günahlardan ötürü neden felâket gelmediği açıklanıyor ve iki nedene bağlanıyor:

• Peygamber'in, o ülkede (Mekke'de) bulunması.

• Suçlular ve günahlılar arasında, Tanrı'nın bağışlamasını dileyenlerin bulunmaları.

Eğer ayetlerde değinilen kişi, Hars Oğlu Nadr'sa, söz konusu suç ve günah Peygamber daha Mekke'deyken (Hicret'ten önce) işlenmiştir. Ayette (33. ayette) Peygamber'e seslenilerek: "Sen içlerindeyken Tanrı onlara azab etmez!" denmesi de, Peygamber'in o sırada Mekke'de bulunduğunu göstermekte. Ancak iki sorun ortaya çıkmakta:

• Suçluların başlarına felaket gelmesini önlediği bildirilen nedenlerin ikincisi, yani suçluların "Tanrı'dan bağışlanma dilemeleri" (istiğfarları) nasıl düşünülebilir? İslam'a karşı işledikleri günahtan dolayı Tanrı'dan bağışlanma dilemeleri demek, İslam'ı kabul etmeleri demektir.

• İnanmazların, el Mescidu'l-Haram ziyaretine engel olmaları, yani ayette değinilen durum, Kur'an yorumcularına ve hadislerin belirttiklerine göre, Hudeybiye olayında gerçekleşmişti. (Bkz. Râzî, Tefsir, c. 15, s. 159.) Hudeybiye olayıysa, Peygamber Mekke'deyken değil, çok sonraları (6. Hicret yılında) meydana gelmiştir. O zaman, Peygamber'e seslenilerek: "Sen içlerindeyken Tanrı onlara azab etmez!" denmesinin ne anlamı olabilir? Yani Peygamber suçluların arasından çıkıp Medine'ye gittikten sonra, suçluların başlarına gelecek bela ve felâketi önleme nedeni olarak Peygamber'in onların aralarında bulunmasından nasıl söz edilebilir?

Bu sorunların çözümü için, Kur'an yorumlarında çeşitli çabalar sergilendiği görülmekte. Yine de doyurucu bir çözüme bağlandığını söylemek güç.

Ayetlerden birinde (35.) "*mükâ*" sözcüğüne "ıslık çalmak", "*tasdiye*" sözcüğüne de "el çırpmak" anlamının verildiği görülüyor. İleri sürüldüğüne göre, putataparlar, kadın ve erkek çıplak olarak ziyaret ederlerdi *Kâbe'yi.* Bu sırada da ıslık çalarlar ve ellerini çırparlardı. İbadet amacıyla yaparlardı bunu.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ وَالْمَسْجِدِ
الْحَرَامِ الَّذِي جَعَلْنَاهُ لِلنَّاسِ سَوَاءً الْعَاكِفُ فِيهِ
وَالْبَادِ وَمَنْ يُرِدْ فِيهِ بِإِلْحَادٍ بِظُلْمٍ نُذِقْهُ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ ٢٥

Hacc Suresi, ayet: 25

Anlamı (Diyanet'in)

Doğrusu inkâr edenleri, Allah'ın yolundan, yerli ve yolcu bütün insanlar için eşit kılınan *Mescid-i Haram'dan alıkoyanları* ve orada kim zulm ile yanlış yola saptırmak isterse onu, can yakıcı bir azaba uğratırız. (Hacc Suresi, ayet: 25.)

Kâfirlerin burada da *el Mescidu'l-Haram ziyaretini engellemelerinden* söz edildiği görülüyor. Kur'an yorumcuları, buradaki engellemenin de, Hudeybiye olayındaki engelleme olduğunu yazmaktalar. (Bkz. Râzî, c. 23, s. 23.)

Söz konusu engellemeye ne denli tepki gösterildiği, burada da belli oluyor.

Yukarıdaki çeviride "yerli" anlamı verilen "el âkif", el Mescidu'l-Haram halkından olanı, "yolcu" anlamı verilen de "taşradan, köylerden ya da başka kesimlerden çıkıp gelen"i dile getirmekte. El Mescidu'l-Haram ziyaretinin, bunlara eşit hak olarak verildiğini anlatmakta. Ancak bu eşitliğin ne tür bir eşitlik olduğu, Kur'an yorumcuları arasında uzun tartışma konusu yapılmakta. (Bkz. Râzî, Tefsir, c. 23, s. 24.)

Hudeybiye Olayı ve El Mescidu'l-Haram Ziyaretinin Engellenişi

وَهُوَ الَّذِي كَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ عَنْهُمْ بِبَطْنِ مَكَّةَ
مِنْ بَعْدِ أَنْ أَظْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْ وَكَانَ اللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًا ٢٤
هُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَالْهَدْيَ
مَعْكُوفًا أَنْ يَبْلُغَ مَحِلَّهُ وَلَوْلَا رِجَالٌ مُؤْمِنُونَ وَنِسَاءٌ مُؤْمِنَاتٌ
لَمْ تَعْلَمُوهُمْ أَنْ تَطَؤُهُمْ فَتُصِيبَكُمْ مِنْهُمْ مَعَرَّةٌ بِغَيْرِ
عِلْمٍ لِيُدْخِلَ اللّٰهُ فِي رَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ لَوْ تَزَيَّلُوا لَعَذَّبْنَا الَّذِينَ

Fetih Suresi, ayet: 24-27

كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿٢٥﴾ إِذْ جَعَلَ الَّذِينَ كَفَرُوا
فِي قُلُوبِهِمُ الْحَمِيَّةَ حَمِيَّةَ الْجَاهِلِيَّةِ فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ
عَلَىٰ رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَأَلْزَمَهُمْ كَلِمَةَ التَّقْوَىٰ
وَكَانُوا أَحَقَّ بِهَا وَأَهْلَهَا وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا ﴿٢٦﴾
لَقَدْ صَدَقَ اللَّهُ رَسُولَهُ الرُّؤْيَا بِالْحَقِّ لَتَدْخُلُنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ
إِنْ شَاءَ اللَّهُ آمِنِينَ مُحَلِّقِينَ رُءُوسَكُمْ وَمُقَصِّرِينَ
لَا تَخَافُونَ فَعَلِمَ مَا لَمْ تَعْلَمُوا فَجَعَلَ مِنْ دُونِ ذَٰلِكَ فَتْحًا
قَرِيبًا ﴿٢٧﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Sizi onlara üstün kıldıktan sonra Mekke bölgesinde, onların ellerini sizden, sizin ellerinizi onlardan geri tutan, savaşı önleyen O'dur. Allah, yaptıklarınızı görendir. Onlar inkâr edenlerdir; *sizi Mescid-i Haram'ı ziyaretten* ve bağlı kurbanları yerlerine gitmekten *alıkoyanlardır. Eğer oradaki henüz tanımadığınız inanmış erkeklerle kadınları bilmeyerek ezmek suretiyle üzüntüye kapılmanız ihtimâli olmasaydı, Allah savaşı önlemezdi.* Allah dilediklerine rahmet etmek için böyle yapmıştır. *Eğer inananlarla inkâr edenler birbirlerinden ayrılmış olsalardı; inkâr edenleri can yakıcı bir azaba uğratırdık.* İnkâr edenler, gönüllerindeki cahiliye çağının asabiyet ateşini alevlendirdiklerinde Allah, Peygamberi'ne ve inananlara huzur indirdi; onların takvâ sözünü tutmalarını sağladı. Onlar bu söze lâyık ve ehil kimselerdi. Allah, her şeyi bilmektedir. *Andolsun ki Allah, Peygamberi'nin rüyasının gerçek olduğunu tasdik eder. Ey inananlar! Siz, Allah dilerse, güven içinde, başlarınızı tıraş etmiş veya saçlarınızı kısaltmış olarak korkmadan Mescid-i Haram'a gireceksiniz.* Allah sizin bilmediğinizi bilir. Size, bundan başka yakın zamanda zafer verecektir. (Fetih Suresi, ayet: 24-27.)

Açıklama

Kur'an yorumcularının hadislere de dayanarak belirttikleri odur ki, bu ayetlerde, "Hudeybiye Antlaşması"na ve bu antlaşmayla sonuçlanan gelişmelere değinilmekte. Gelişmeler ve söz konusu anlaşma şöyle:

6. Hicret yılının sonları. Miladi 628. yılın başları. Peygamber Medine'de. Aktarıldığına göre, bir "rü'ya" görür: Rü'yada kendisi ve arkadaşları "başlarını

tıraş etmiş, saçlarını kısaltmış olarak, korkusuz biçimde Mekke'ye gidiyorlar, buradaki el Mescidü'l-Haram'ı ziyaret ediyorlar. Bunun üzerine hemen hazırlıklar başlatılmakta. Büyük bir kalabalık olarak hacca gitmeye girişilmekte. Bilinmekte ki, hacc mevsiminde, putataparların da içinde bulunduğu kitlelerde doğal bir barış havası yaşanır. Müslümanların kalabalığından putataparların ürkebilecekleri de hesaba katılmakta. "Kınlarında duran kılıçlardan başka silah" almamaya karar verildi. Çevredeki köylüler de hacca gitmeye çağrıldı. Bunlardan çok az katılan olduysa da Mekkeli ve Medineli Müslümanlar hemen tümüyle, hatta Müslüman olmayan Medineli Araplar da çağrıya katıldı. Medineliler, bir zamandan beri gitmelerine engel olunan Mekke'yi görmek, Kâbe'yi ziyaret etmek istiyorlardı. Ve hacı adayları, Zü'l-Ka'de'nin birinci günü (13 Mart 628'de) Medine'den yola çıktılar, öğle üzeri Zi'l-Huleyf'ye varıldı. Peygamber buradaki camiin yanında "ihrama girdi". Öteki Müslümanların da bir kesimi, Peygamber'e uyarak burada ihrama girdiler. Hacı adayları, kimi aktarmaya göre 700, kimine göre 1400, kimine göreyse 1600 kişiden oluşuyordu. Öncüler gittikten sonra Peygamber de yola koyuldu buradan. Yolda giderken Bedevilerin de katılması isteniyordu. Bunlardan bir kesimi katıldı. Hacı adayları Mekke'ye doğru yol alırlarken, Mekke'nin Kureyşlileri, Peygamber'in Mekke'ye doğru yürüyüşünü aldılar. "Muhammed'in niyeti kötü. Amacı hacc değil. Saldırıp kenti ele geçirmek." diye yorumlamaktaydılar. Kentin ileri gelenleri, kenti ve kendilerini korumak için önlemler aldılar. Kadın-erkek tümüyle savaşmaya kararlı ve hazırdırlar. Onların haber aldığı, dahası kimi kesiminin yola, karşılamaya çıktığını da Peygamber ve arkadaşları öğrendi. Müslümanlar yolda "korku namazı" kıldılar ilk kez. (Korku namazının biçimi için bkz. **KORKU, NAMAZ.**) Herkesi büyük bir kaygı ve coşku dalgası sardı. Bu hava içinde ve birkaç gün yürüyüşten sonra Hudeybiye denen yere ulaşıldı.

Hudeybiye, Mekke'den ağır bir yürüyüşle bir günlük uzaklıkta (17 km.) bir vadi.

İşte burada çok önemli bir olay gerçekleşecekti: İslam Peygamberi'nin devletiyle geçitleri tutmuş, savaşa hazır durumda bulunan Kureyşliler arasında antlaşma.

Hacc (umre) ziyaretinden başka bir amaç taşımadığını Kureyşlilere anlatsın diye Peygamber'in en yakın arkadaşlarından Hattab Oğlu Ömer (halife) gitsin istendi. Ama onu Mekke'de koruyacak akrabaları yoktu. Sonra Affan Oğlu Osman (halife) uygun görüldü. Çünkü onun Mekke'de güçlü, etkili yakınlar çevresi vardı. Osman, gerçekten de gereken yardımı gördü. Ancak, öldürüldüğüne ilişkin haber iletildi Peygamber'e. Çok büyük bir heyecan. Peygamber kutsallığıyla tanınan bir ağacın altında bir andiçme kararı aldı. Arkadaşlarını topladı. Herkes andiçip "biat" ettiler. Ölüm pahasına da olsa direnecekler, savaşacaklardı. Sonradan "ağaç altında biat" anlamına gelen "Biatu'ş-Şecar", ya da "gönüllü biat" anlamına gelen ya da "Tanrı'nın hoşnut olduğu biat" anlamını içeren "Biatu'r-Rıdvân" diye anılacak olan bu andiçme Mekkelilere iletildi.Orada da durum değerlendirildi, barış yolu arandı. Elçiler gidip geldi. Bu arada

Osman'ın öldürüldüğü yolundaki haberin yalan olduğu görüldü. Ateşli görüşmeler. Sonra kimi konularda ilke antlaşmasına varıldı. Antlaşma metnini kaleme almaya girişildi. Ancak metin kaleme alınırken bir sorun çıktı: Peygamber, damadı Ebu Talib Oğlu Ali'yi çağırarak antlaşmayı yazmasını ve *Bismillahirrahmanirrahim* diye başlamasını söyledi. Kureyş temsilcisi Süheyl, buna karşı çıktı. "Bismikellah" diye yazılmasını istedi. Birincisinin anlamı: Rahman ve rahim olan Tanrı adıyla. İkincisinin anlamıysa: Tanrı! Senin adınla... Demek ki ikisi de aynı kapıya çıkıyor. Ama biri İslamî sayıldığı için Kureyşli tarafından kabul edilmemişti. Peygamber itirazı kabul etti. Sonra Ali'ye "Bu, Tanrı Peygamberi Muhammed ile Amr Oğlu Süheyl arasında bir antlaşmadır" anlamına gelen Arapça sözleri yazmasını söyledi. Ali söyleneni yazdı. Ne var ki Süheyl yine karşı çıktı: "Olamaz. Biz senin Tanrı Peygamberi olduğuna inanıyor olsaydık seninle savaşmazdık." dedi Peygamber'e. Peygamber Ali'ye: "Sil onu!" dedi. Ali silmeyeceğini söyleyince Peygamber'in kendisi, eliyle sildi ve kimi sağlam kabul edilen aktarmaya göre yerine yazılması gerekeni, yine kendi eliyle yazdı. "Tanrı Peygamberi Muhammed" anlamına gelen sözler yerine: "Abdullah Oğlu" anlamına gelecek sözü (İbn Ablullah) yazdı antlaşmanın başına. (Bkz. Müslim, Kitâbu'l-Cihad, Bubu Sulhi'l-Hudeybiyyeti Fu'l-Hudeybiyyeti, hadis no: 90-93.)

Hudeybiye Barış Antlaşmasının Koşulları

1- *Müslümanlar Mekke'ye, el Mescidu'l-Haram'a bir ziyarette bulunmayacaklar,* geldikleri gibi geri dönecekler Medine'ye. Ziyaretleri ertesi yıl gerçekleşecek.

2- Mekke'ye sığınan Medineli hiçbir Müslüman "iade" edilmeyecek. Muhammed, kendisine sığınan Mekkelileri, Müslüman olsalar da, köleyse efendisinin, değilse ailesinin isteği üzerine "iade" etmek zorundadır.

3- Antlaşma, 10 yıl süreyle yürürlükte kalacaktır. İki ülkenin hükmü altındaki bölgelerin açık tutulması ve güvenliği sağlanacaktır.

El Mescidu'l-Haram'ı ziyaret etmeden geri dönüş, sığınanların tek yanlı iadesi, "Muhammed'in Tanrı elçisi" olduğunu dile getiren sözlerin metinden çıkarılması gibi durumların karar altına alınması Müslümanlara ağır gelmişti. Antlaşmaya Hattab Oğlu Ömer (halife) büyük tepki göstermişti. Peygamber'e yanaşıp şu soruları sormuştu:

"Biz doğru üzerinde değil miyiz? Onlar yanlış üzerinde değiller mi?"

Peygamber: "Evet!" diye karşılık verince de Ömer şöyle demişti:

"Öyleyse dinimiz alanında bu alçaklığı neden kabul ediyoruz!"

Ömer, aynı soruları Ebubekir'e de sormuş, tepkisini göstermişti. (Bkz. Müslim, Kitâbu'l-Cihad, hadis: 94.)

Mâide Suresi, ayet: 2

وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَآنُ قَوْمٍ أَنْ صَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ أَنْ تَعْتَدُوا

Anlamı (Diyanet'in)

Sizi *Mescid-i Haram'dan menettiği için bir topluluğa olan kininiz, aşırı gitmenize sebep olmasın!* (Mâide Suresi, ayet: 2.)

Müslümanların, Putataparları El Mescidu'l-Haram'dan Kovmaları

Yıl: Hicrî 9. yıl. Zi'l-Ka'de'nin sonları. Milâdî 631. Nisan'ın başları.

Peygamber bir yandan yıllık büyük hacc (el haccu'l-ekber) için hazırlıklar yaparken, bir yandan da Ali İbn Ebu Talib'i, Tanrı'nın bir bildirisini, Mina'da toplanacak hacılara okumakla görevlendirmişti. Ali varacağı yere varınca, Tevbe Suresi'nin başından okumaya başladı. ilk ayetlerin anlamı (Diyanet'in meâline göre) şöyle:

"Allah ve Peygamberi'nden, kendileriyle antlaşma yaptığınız müşriklere ihtardır; yeryüzünde dört ay daha dolaşabilirsiniz. Allah'ı aciz bırakamayacağınızı Allah'ın inkârcıları rezil edeceğini bilin. Allah ve Peygamberi'nin putataparlardan uzak olduğunu, büyük hacc günü, Allah ve Peygamberi insanlara ilan eder. Evet tevbe ederseniz, bu, sizin için hayırlı olur. Yüz çevirirseniz bilin ki, siz Allah'ı aciz bırakamazsınız. Ey Muhammed! İnkâr edenlere can yakıcı azabı müjdele! (Tevbe Suresi, ayet: 1-3.)

Burada geçen bir "berâet" sözcüğü vardır ki, "beri olma", yani "uzak olma" anlamını içerir. "Tanrı'nın ve Peygamberi'nin putataparlardan beri olması" açıklanırken, "putataparlarla Müslümanlar arasındaki antlaşmanın bozulduğu" duyuruluyordu. Ama düşünsünler, ölümle İslam arasında bir seçim yapsınlar diye de kendilerine dört ay bir süre veriliyordu. Bkz. AY, HACC.

İşte bu yıldan, yani hicretin 9. ve miladın 631. yılından sonra şu karar duyuruluyordu:

"El Mescidu'l-Haram'ı Ziyaret ve O Kesimde Bulunmak, Putataparlara Yasak"

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ
نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هٰذَا
وَإِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ يُغْنِيكُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهِ
إِنْ شَاءَ إِنَّ اللّٰهَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٢٨﴾

Tevbe Suresi, ayet: 28

Anlamı (Diyanet'in)

Ey inananlar! Doğrusu putatapanlar pisliktirler. Bu sebeple, *bu yıllardan sonra* Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar! Eğer fakirlikten korkarsanız, bilin ki, Allah dilerse sizi, bol nimetiyle zenginleştirecektir. Allah, şüphesiz Bilen'dir, Hakîm'dir. (Tevbe Suresi, ayet: 28.)

Açıklama

Burada sözü edilen "el Mescidu'l-Haram"la, bu mescid ve çevresi, tüm Mekke amaçlanmakta. "Yoksulluktan korkulursa, Tanrı'nın zengin edeceği"ne ilişkin söz verme de tüm Mekke'nin amaçlandığını göstermekte. Çünkü putataparların

el Mescidu'l-Haram'a, yani Mekke'ye yaklaştırılmamaları yüzünden birtakım ticari ilişkilerin aksayabileceği, insanların ticarete dayalı çıkarlarının bozulacağı ve dolayısıyla yoksulluğa sürüklenilebileceği düşünülmekte. (Bkz. Râzî, Tefsir, c. 16, s. 26.)

Ayette "yoksulluk" anlamına gelen "ayle" geçmekte, putataparların el Mescidu'l-Haram'a yaklaştırılmamaları yüzünden Müslümanların yoksulluğa düşmeyecekleri bildirilmekte.

Demek ki, ayetin anlatımıyla, putataparlara, pislik (neces) oldukları için el Mescidu'l-Haram yasaklanıyor.

Bununla birlikte burada mezheplerin tartışmaları var: Şâfiî'ye göre kâfirlere yasaklanan yalnızca el Mescidu'l-Haram'dır. Mâlikî'ye göreyse: Tüm mescidler yasaktır onlara. Ama Ebu Hanife'ye göre hiçbiri yasak değildir. (Bkz. Râzî, aynı yer.)

Ayette sözü edilen "yıl", daha önce de belirtildiği gibi, hicretin 9. yılıdır (M. 631). Bu yılın dört ayında, kâfirlere, diledikleri yerde serbest dolaşabilecekleri, bu süre bitince, İslam'la ölümden birini seçmek zorunda oldukları bildirilmekte. Aynı surenin 5. ayetinde, söz konusu aylar çıkınca, "*putataparların nerede bulunurlarsa orada öldürülmeleri*" buyurulmakta. Bkz. **CİHAD, AY.**

5- El Mescidu'l-Haram'ın Bakımı, Onarımı ve Burada Hacılara Hizmetler

أَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَاجِّ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ
كَمَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَجَاهَدَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَوُونَ
عِنْدَ اللَّهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿١٩﴾ الَّذِينَ آمَنُوا
وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ
أَعْظَمُ دَرَجَةً عِنْدَ اللَّهِ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ ﴿٢٠﴾

Tevbe Suresi, ayet: 19, 20

Anlamı (Diyanet'in)

Hacca gelenlere su vermeyi, *Mescid-i Haram'ı onarmayı,* Allah'a ve ahirete inananla, Allah yolunda cihad edenle bir mi tuttunuz? Allah katında bir olmazlar. Allah, zulmeden milleti doğru yola eriştirmez. İnanan, hicret eden ve Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad eden kimselere Allah katında en büyük dereceler vardır. İşte kurtulanlar onlardır. (Tevbe Suresi, ayet: 19, 20.)

El Mescidu'l-Haram, yani Kâbe ve çevresi, Hicaz ve Mekke halkı için öteden beri çok önemli olmuştur. Hem inanç, hem ticaret yönünden. Buraya olan inanç, ticareti beslemiş, ticaret de inanç ve dinsel geleneklerin gittikçe daha önem kazanmasını sağlamıştır.

Hac ve ticaret için Arap Yarımadası'nın çeşitli kesimlerinden insanların akıp gelmeleri, Mekkelileri, Yarımada halkı içinde ayrıcalıklı ve önemli duruma getirmişti.

Hacılar, Mekkeliler için çok önemli bir geçim kaynağıydı. Kureyş üyeleri de bunun bilincindeydiler.

Hacılar için birtakım kolaylıklar, ilgi çeken çalışmalar (hizmetler) gerekiyordu. Gerekenler yapıldı ve birtakım görevler üstlenildi:

Sidanet: Kapıcılık-bekçilik hizmeti.

Çok önemli bir görevdi. Bu görevin onurunu elde etmek için yarışırdı boylar.

Sikayet: Bu sözcük ayette de geçmekte. "Sulamak, su vermek" anlamına gelir. Bu görevi üstlenmiş olanlar, Mekke'ye gelen hacılara "tatlı su sağlarlardı". Uzak yerlerden içme suyu getirip, hurma ve kuru üzüm gibi şeylerle karıştırarak hacılara şerbet biçiminde sunarlardı. Bu ödevin onurunu elde etmek için de kabile boyları ve bireyleri yarışırlardı birbirleriyle.

Rifade: "Verme, yardım etme, yedirip içirme" anlamlarına gelir. Bu görevi üstlenenler, Kâbe'yi ziyaret için Mekke'ye gelen hacılara, özellikle yoksullarına yemek verirlerdi, bunun için Mekke halkına yardım toplarlardı. Yemek dağıtma, kurban bayramının ilk üç gününde olurdu. Müslümanlıktan çok sonralara değin sürmüştür bu gelenek.

Yukarıdaki ayette, bu görevlerden "sikayet"e değinilmekte, Kureyşlilerin bununla öğündükleri, oysa İslam'ı kabul edip yolunda cihadda bulunmanın çok daha onur verici olduğu ve putataparların boş yere övünmemeleri gerektiği dile getirilmekte.

Ayette, putataparların "imaret"lerine, yani el Mescidu'l-Haram'ın bakım ve onarımına yönelik hizmetlerine de değinilmekte. Bunun da, Müslüman olmak ve cihadda bulunmak, gerektiğinde "hicret" etmek ile bir tutulamayacağı anlatılmakta.

6- El Mescidu'l-Haram'dan Geceleyin Gök Gezisi İçin Yürüyüş (İsrâ-Mirac)

İlgili ayet (İsrâ Suresi, ayet: 1) aşağıda sunulacak. Ayrıca bkz. **MİRAC**.

7- El Mescidu'l-Haram'ın Eskiliği

Bkz. **KÂBE**.

B- El Mescidu'l-Aksâ: Kudüs ya da Kudüs'te Eski Süleyman Tapınağının Bulunduğu Yerdeki Cami

1- Kıble Olarak El Mescidu'l-Aksâ

Bir zamanlar burası, Müslümanların da "kıblesi"ydi. İlgili ayetler için bkz. **KIBLE**.

2- Gök Gezisi (Mirac) İçin Yerdeki Son Durak Olarak El Mescidu'l-Aksâ

سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ
الْأَقْصَا الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ آيَاتِنَا إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ
الْبَصِيرُ ﴿١﴾

İsrâ Suresi, ayet: 1

Anlamı (Diyanet'in)

Kulu Muhammed'i, bir gece, Mescid-i Haram'dan, kendisine bir kısım ayetlerimizi göstermek için, *çevresini mubarek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya* götüren Allah'ın şanı yücedir. Doğrusu O, işitir ve görür. (İsrâ Suresi, ayet: 1.)

Açıklama

Bu ayette, açıkça, el Mescidu'l-Aksâ'nın çevresinin "mubarek" olduğu bildiriliyor.

Buradaki "mubarek"lik için, Kur'an yorumcuları iki yorum ileri sürmekteler: "Maddi bereket" ve "manevi bereket". Maddi olan "bereket", el Mescidu'l-Aksâ'daki maddi güzellikler, ürünler, meyveler ve çeşitli geçim kaynaklarıdır. Manevi olan "bereket"se, buranın peygamberlere gelen "vahiy"lere sahne olmasıdır. Peygamberler burada ortaya çıkmışlar, melekler burada peygamberlere gelip Tanrı'nın bildirilerini getirmişlerdir. (Bkz. Râzî, Tefsir, c. 20, s. 146.)

Ayette sözü edilen olay için bkz. **MİRAC, MUCİZE.**

3- El Mescidu'l-Aksâ'nın Yeri

"El Mescidu'l-Aksâ", bugün bir camiin adı olarak bilinmekte. Kimilerine göre bu cami, başlangıçta Justinian tarafından yaptırılan bir kiliseydi. Kimi Arap yazarlara göreyse, bu camii, Emevi halifelerinden Abdülmelik (halifeliği: 685-705) yaptırmıştır. Söz konusu kilisenin onarılarak bir cami durumuna getirildiği söylenebilir.

Ancak, yukarıda sunulan (İsrâ Suresi, ayet: 1) ayette adı geçen el Mescidu'l-Aksâ ile bir camiden çok, bir yerin, Kudüs'ün amaçlandığı belirtilmekte yorumlarda.

C- Kur'an'da Adları Geçmeyen İlk Mescidler

1- Kuba Mescidi

Kuba, Medine'nin güneyinde ve Medine topraklarında bir köy.

Aktarıldığına göre: Peygamber Mekke'den Medine'ye göç (hicret) olayını gerçekleştirirken Kuba köyüne varır varmaz ilk yaptığı işler arasında bir "mescid" işine girişmişti.

Aktarmaların üzerinde birleştikleri tarihe göre, Peygamber Mekke'den Medine'ye doğru göç etmek üzere çıktıktan bir kaç gün sonra (hicretin birinci yılı) Rebîu'l-Evvel ayının 12'sinde ulaşmıştı Kuba köyüne. Yani 24 Eylül 622'de. Bir "pazartesi" günü olduğunu yazanlar varsa da, bu tarih cuma gününe rastlamakta.

Peygamber'in kıldırdığı "ilk cuma namazı"nın burada gerçekleştiği de ileri sürülmekte. Buna göre, Peygamber'in Kuba'da kaldığı süre içinde buradaki cami yapılıp bitirilmiştir. Bu, pek olabilir görülmemekte. Çünkü Peygamber Kuba'da çok az kalmıştır. Kimine göre 22, kimine göre 14, kimine göre 8, kimine göre 5, kimine göreyse 3 gün. Peygamber'in Kuba'dan cuma günü ayrıldığı aktarıldığına göre, buraya cuma günü geldiği göz önünde tutulursa, Peygamber'in burada 7 gün kaldığını söylemek daha doğru olabilir. Geldiği ilk cuma günü, cuma namazını bu mescidde kılmış olacağı düşünülemeyeceği ve köyden çıktığı günkü cuma namazını da –sabahleyin yola çıkması nedeniyle– kılamayacağına göre, "ilk cuma namazını Kuba Mescidi'nde kıldırdığı" yolundaki aktarmaya gerçek gözüyle bakmak zor.

Kimilerine göre de, Peygamber Kuba'ya geldiğinde, kendinden önce buraya gelenler tarafından yapılmış bir cami bulmuştu.

Bu yoldaki aktarmaya sağlam gözüyle bakmak kolay değil. Önce, "sened"i sağlam (sahih) bulunmamakta. Sonra, Müslümanlar için bir "cami" yapılması gereği ilk zamanlarda söz konusu değildi. Peygamber'in çok kesin açıklamalarıyla, "tüm yeryüzü bir mescid" sayılmaktaydı.

Kaldı ki Tevbe Suresi'nin aşağıda sunulacak olan 108. ayetinde, "ilk günden takvâ (Tanrı'ya karşı gelmekten sakınma) üzerine kurulduğu" bildirilen "mescid"in Kuba Mescidi olduğunu ileri süren görüş kabul edilmemekte, bu ayette sözü edilen mescidin, Peygamber'in Mekke'deki mescidi olduğunu savunan görüş benimsenmekte. Eğer "ilk mescid", Kuba Mescidi olsaydı, bu ayette sözü edilen mescidin de o mescid olması gerekirdi. En azından böyle düşünülebilir. Yukarıdaki ayet ve Kuba Mescidi'yle ilgili hadisler aşağıda sunulacak.

2- Benû Sâlim Vadisindeki Mescid

Aktarıldığına göre, Peygamber Kuba köyünden sabahleyin yola çıkıp Medine'ye doğru yol alırken Benû Sâlim'e (bir kabile) ait vadiye vardığında, namaz vakti gelmişti. Bir aktarmaya göre, Peygamber ilk cuma namazını burada kıldırmıştı. O nedenle de sonradan burada yapılan camiye, "Camiu'l-Cum'a" adı verilmektedir. Bu aktarma da kuşkuyla karşılanmakta. Yukarıda belirtilen nedenden ötürü...

3- Medine Mescidi (El Mescidu'n-Nebî:Peygamber'in Mescidi)

Kaynakların aktarmasına göre, Peygamber Benû Sâlim vadisinden ayrılıp yola koyulurken daha önce olduğu gibi devesine binmişti. Devesiyle Medine'ye ulaştığında devenin dizginlerini bırakmıştı. Konacağı yeri deve belirlesin istiyordu. Deve, Medine Mescidi'nin yapılacağı yere vardı. O zaman burası, develer için bir çökme yeri, bir ahır durumundaydı. İki öksüz kardeşindi. Deve burada durdu, çöktü. Peygamber, yürüsün diye elindeki değnekle dokundu deveye. Deve kalkıp yürüdü, ama birkaç adımdan sonra dönüp ilk çöktüğü yere vardı ve oraya çöktü. Tarih: Eylül 622.

Peygamber deveden indi, devenin çöktüğü yere en yakın olan eve, Ebu Eyyub Zeyd Oğlu Halid'in evine konuk olarak gitmek istediğini belli etti, izin istedi, ev sahibi de sevinç göstererek kabul etti. Peygamber, devenin çöktüğü yerde cami ve yanında kendisine ev yapılıncaya kadar bu evde konuk olarak kaldı. Eylül 622 tarihinden, Ağustos 623 tarihine değin.

Peygamber cami yapımına başlamadan önce, cami yeri olarak seçtiği alanı, sahipleri olan iki öksüz çocuktan satın aldırttı. Hurmalar vardı, kesildi. Ekili yerler kaldırıldı. Putatapar mezarları vardı, açtırılıp çıkarılan kemikler başka yere gömüldü. Ve cami yapımına başlandı. Peygamber'in de katıldığı cami yapımı, sonunda bitirildi. (Ağustos 623.) Peygamber ve karıları için de bir ev yapılmıştı burada.

Kimi aktarmaya göre, cami, üstü olmayan duvarlardan meydana gelmişti yalnızca. Kıblesi de Kudüs yönüne doğruydu. "Kıble" değişikliği olunca, "mihrab"ı da değiştirildi ve Kâbe yönüne alındı. Bkz. **KIBLE.**

D- El Mescidu'd-Dırar:Dırar (Zarar) Mescidi

Tevbe Suresi, ayet: 107-110

وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضِرَارًا وَكُفْرًا وَتَفْرِيقًا بَيْنَ
الْمُؤْمِنِينَ وَإِرْصَادًا لِمَنْ حَارَبَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ مِنْ قَبْلُ
وَلَيَحْلِفُنَّ إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا الْحُسْنَىٰ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ
لَكَاذِبُونَ ﴿١٠٧﴾ لَا تَقُمْ فِيهِ أَبَدًا لَمَسْجِدٌ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَىٰ
مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ فِيهِ فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ
أَنْ يَتَطَهَّرُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُطَّهِّرِينَ ﴿١٠٨﴾ أَفَمَنْ أَسَّسَ بُنْيَانَهُ
عَلَىٰ تَقْوَىٰ مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٍ خَيْرٌ أَمْ مَنْ أَسَّسَ بُنْيَانَهُ
عَلَىٰ شَفَا جُرُفٍ هَارٍ فَانْهَارَ بِهِ فِي نَارِ جَهَنَّمَ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي
الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿١٠٩﴾ لَا يَزَالُ بُنْيَانُهُمُ الَّذِي بَنَوْا رِيبَةً
فِي قُلُوبِهِمْ إِلَّا أَنْ تَقَطَّعَ قُلُوبُهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

Anlamı (Diyanet'in)

Zarar vermek, inkâr etmek, mü'minlerin arasını ayırmak, Allah ve Peygamberi'ne karşı savaşanlara daha önceden gözcülük yapmak üzere bir *mescid kurup*: "Biz, sadece iyilik yapmak istedik" diye yemin edenlerin yalancı olduklarına, şüphesiz ki Allah şâhiddir. Ey Muhammed! *O mescide hiç gitme!* İlk gününden beri *Allah'a karşı gelmekten sakınmak için kurulan mescidde bulunman, daha uygundur.* Orada, arınmak isteyen insanlar vardır. Allah, arınmak isteyenleri sever. Yapısını Allah'tan sakınmak ve O'nun hoşnutluğu için yapan kimse mi daha hayırlıdır; yoksa yapısını kayacak bir yar kıyısına yapıp da, onunla birlikte cehennem ateşine yuvarlanan kimse mi? Allah, yazık eden kimselere, doğru yolu göstermez. *Yaptıkları bina,* kalplerinde bir şüphe ve ızdırap kaynağı olmakta –kalpleri paralanana kadar– devam edecektir. Allah, Bilen'dir, Hakîm'dir. (Tevbe Suresi, ayet: 107-110.)

Diyanet'in resmi "Meâl"inde şu notun da düşüldüğü görülmekte:

"Medine'de münâfıkların kurmuş oldukları ve 'Mescid-i Dırar' diye tanınan mescide işaret edilmektedir. Bilâhere yıktırılmıştır."

Bu ayetlerde iki mescidin karşılaştırıldığı, birinin kötü amaçlarla kurulduğu anlatılırken öbürünün övüldüğü görülmekte.

Bu iki mescidden birinin "Dırar Mescidi" olduğu açıklanıyor. Ama ötekinin adı verilmiyor. Öteki mescid hangi mesciddir?

Bu ayetlerin "iniş nedenleri" anlatılırken, Kur'an yorumlarında şu açıklama yer almakta:

Kimi münâfıklar, *Kubâ Mescidi'ne karşı* bir mescid yapmışlardı. *Kuba Mescidi'nin* cemaatini ikiye bölmek istiyorlardı. İnanırlar arasına "nifak" tohumu sokmak amacındaydılar. Ve bekledikleri bir rahibe bir tapınak yapmak, hazırlamak düşüncesindeydiler. Söz konusu râhip, Peygamber'in "fâsık" diye nitelediği Abu Âmir'di. Peygamber'in düşmanlarındandı. Peygamber'e ve inanırlara karşı savaşmış, sonra yardım istemek üzere Bizans'a gitmişti. Böyle bir tapınak yapılmasını da o istemişti. "Büyük bir orduyla gelip Muhammed ve inanırlarını oralardan sürüp çıkaracağım!" demiş, ilişkili olduğu kimselere kendisini "beklemelerini" söylemişti. Ayette geçen "irsad" (gözlem) bu anlamda, bekleme anlamını içermektedir...

Bu açıklamayı içeren aktarmalara, Taberî, Beyzavî, Râzî ve Hâzin'in de içinde bulunduğu ünlü "tefsir"ler ve "müfessir"ler yer vermekteler. Buna göre, "Dırar Mescidi"ne karşı övülen mescid, "Kuba Mescidi"dir. Ne var ki aynı tefsirlerde de belirtilen odur ki, konu tartışmalıdır.

"Dırar Mescidi"ne karşı övülen ve "takva üzerine kurulu olduğu (Tevbe Suresi, ayet: 108'de) bildirilen mescidin, "Kuba Mescidi" olduğunu savunan görüşü destekler nitelikteki hadisler de, bu mescidin, "Peygamber'in Medine Mescidi" olduğunu savunan görüşü destekleyen hadisler de var. Bu hadislerin iki kesimi de sağlam (sahih) kabul edilen hadis kitaplarında yer almış bulunmakta:

Kimi hadis kitaplarında, örneğin Müslim'in "e's-Sahih"inde, "Babu Fazileti Mescidi Kuba" (Kuba Mescidi'nin fazileti, erdemleri) başlığı altında, yani başlıbaşına bir bölüm ayrılarak Kuba Mescidi'ne Peygamber'in verdiği önem anlatılmakta. Bu başlık altındaki hadisler, Peygamber'in "kimi zaman hayvan sırtında, kimi zaman yaya olarak Kuba Mescidi'ni ziyaret ettiğini orada iki rek'at namaz kıldığını" anlatmakta. Kimi hadislerde de, Peygamber'in bu mescidi "her cumartesi ziyaret ettiği bildirilmekte. (Bkz. Müslim, Hacc, hadis no: 515-522.) Müslim'in "e's-Sahih"inde, "Dırar Mescidi"ne karşı ayette övülen ve "takvâ üstüne kurulu olduğu" bildirilen mescidin hangi mescid olduğunu anlatan hadisler için de ayrı bir bölüm ayrıldığı görülüyor (Kitâbu'l-Hacc, 96. Bölüm): Bu bölümde yalnızca iki hadis var; ikisi de, "Dırar Mescidi"ne karşı ayette övülen mescidin, "*Peygamber'in Medine Mescidi*" *olduğunu açıklıyor.*

Taberî de, her iki mescidin hadislere bir bir yer veriyor "tefsir"inde. Taberî'deki hadislerin de çoğu, Dırar Mescidi'ne karşı ayette övülen mescidin, Kuba Mescidi değil, "Peygamber'in Medine Mescidi" olduğunu yansıtıyor. (Bkz. Tâberî, Tefsir, c. 11, s. 20-22.)

Gelelim Kur'an yorumcularının hangi görüşü benimsediklerine:

Fahruddin Râzî şöyle diyor:

"Takvâ üzerine kurulu olduğu bildirilen mescidin hangi mescid olduğu üzerinde tartıştılar. Kimi, bu mescidin Kuba Mescidi olduğunu savunmakta. Peygamber'in her yıl bu mescidi ziyaret edip burada namaz kıldığını

anımsatmakta. *Çoğunluk ise, ayette takvâ üstüne kurulu olduğu bildirilen mescidin, Peygamber'in Mescidi (Medine Mescidi) olduğu görüşünü benimsemektedir...*" (Bkz. Râzî, Tefsir, c. 16, s. 195.)

Yukarıda sunulan ayetlerde, "Dırar Mescidi"yle, övülen, ama adından söz edilmeyen mescid arasındaki farklar anlatılıyor:

Dırar Mescidi:

• Zararlıdır,

• Müslümanları bölmeye yöneliktir,

• Kâfirliğe saptırmaya yöneliktir,

• Tanrı'yla ve Peygamberi'yle savaşanlar yararına gözcülük etmeye (ya da Tanrı ve Peygamber düşmanını beklemeye) yöneliktir.

Öbür mescid:

• İlk günden başlayarak "takvâ" (Tanrı korkusu, Tanrı'ya karşı gelmekten sakınma) üstüne kuruludur,

• İçinde, "arınma"yı (günahlardan temizlenmeyi) seven "erkekler" (ricâl) var.

İki mescidin arasında böyle bir fark olunca, Peygamber'in "Dırar Mescidi"ni tanımaması, bu mescidde değil; öbür mescidde namaz kılması ve kıldırması gerekir. Ayetlerde Peygamber'e bu yolda buyruk yöneltildiği görülmekte. "Dırar Mescidi"nde hiçbir zaman namaz kılma!" diye seslenilmekte, namaz kılması gereken mescidin, "takvâ üstüne kurulu mescid" olduğu bildirilmekte.

Ancak burada bir sorun ortaya çıkıyor:

• Bir kentte iki mescid bulunamaz mı?

Bu soruya, ayetlerin anlatımı karşısında: "Hayır!" diye karşılık verilmesi gerekir gibi. Çünkü hangi mescid olursa olsun, ikinci mescid, birinci mescidin cemaatini "*böler*". "Dırar Mescidi"ne "zararlı mescid" denmesinin bir nedeni de, *öbür mescidin "cemaatini böldüğü"nün düşünülmesidir.*

Ancak, tam aynı kentte sayılmasa da birbirine çok yakın iki mescidin Peygamber döneminde ve bu ayetlerin söz konusu olduğu sırada da var olması, ikisinin de saygı görmesi, önemsenmesi problem olarak ortaya çıkmakta. Yukarıdaki ayetler Peygamber'e geldiği sırada, aktarmalara göre, Peygamber'in "Medine Mescidi" de, "Kuba" köyündeki "Kuba Mescidi" de vardı. Bu mescidlerden biri, öbürünün "cemaatini bölmüyor muydu?" Eğer "bölmüyordu!" deniyorsa, peki Kuba dolaylarında kurulu olan "Dırar Mescidi" söz konusu olunca, "cemaati bölme" gerekçesi neden ortaya atılıyor ve karşı çıkılıyordu?

Bu sorunun, yorumcuların kolay çözümleyemeyecekleri bir sorun oluşturduğu açık. O nedenle, genellikle en sağlam yola başvurulmakta: "Doğrusunu Tanrı bilir" denip geçilmekte.

Kur'an ayetlerinde açıkça üzerinde durulup kınanması, Dırar Mescidi'nin, İslam'ın Peygamber döneminde önemli konular arasında yer aldığını yansıtır. Bu konu, hicretin 9. yılında, miladî 630 yılının sonlarıyla 631 yılının başlarında ateşlice tartışılan bir konuydu.

1- Dırar Mescidi'nin Yapılması ve Peygamber'in Burada Namaz Kıldıracağına Söz Vermesi

Taberî'nin ve Fahruddin Râzî'nin de içinde bulunduğu Kur'an yorumcularının "tefsir"lerinde yer verdikleri aktarmalardaki bilgilere göre:

Peygamber, "Tebuk Seferi"ne hazırlanıyordu. Hicretin 9. yılı ve miladın 630. yılının son ayları. Birileri geldi Peygamber'e: "Ey Tanrı elçisi! Hastalar, kışta, yağmurda öteki mescide gidemeyecek durumda olanlar için *bir mescid yaptık.* İstiyoruz ki gelesin de; burada bize bir namaz kıldırasın!" dediler. Peygamber "sefer hazırlığı içinde" olduğunu belirttikten sonra: "*Seferden dönersek inşallah oraya gelir ve size orada namaz kıldırırım*!" karşılığını verdi. (Bkz. Tâberî, Tefsir, c. 11, s. 18; Râzî, Tefsir, c. 16, s. 195.)

Bundan anlaşılıyor ki, Dırar Mescidi yapıldıktan sonra Peygamber'e haber verilmişti. Ama nasıl yapılmıştı ve yapılması için Peygamber'den izin istenmiş miydi? Buna ilişkin kaynaklarda bilgi yok. Kaynaklar genellikle bu mescidi, 12 kişinin yaptığını aktarmakta. Kimi de 15 kişi olduğunu yazmakta. Birçok kaynak gibi Taberî de, 12 kişinin adlarını vermekte. Bkz. Taberî, Tefsir, c. 11, s. 18.

Peygamber, "seferden dönersek inşallah oraya gelir ve size orada namaz kıldırırım!" diye söz verdiği halde, neden bu mescidin yıkılmasını buyurmuştur?

Yorumcular, bu soruyu kısaca şöyle cevaplandırmakta: "Peygamber gerçekte de Dırar Mescidi'ne gitmeye ve orada namaz kıldırmaya hazırlanıyordu. Ama Dırar Mescidi'nin içyüzüne ilişkin kendisine vahiy gelince vazgeçti ve yıkılması yoluna gidildi." (Bkz. Taberî, c. 11, s. 10, 20.)

2- Dırar Mescidi'nin Yıkılması-Yakılması

Kaynaklar, bu mescidin, Peygamber buyruğuyla ateşe verildiğini, yakılıp yıkıldığını belirtmekte. (Bkz. Taberî, c. 11, s. 18, 19; Râzî, c .16, s. 195.)

"Dırar Mescidi"nin "zarar"ı böylece ortadan kaldırılmış oluyordu. Aynı kaynaklarda, kişiler içinde bulunurken "mescidin ateşe verildiği" ve öyleyken kimsenin bu olaya karşı çıkmadığı, tepki göstermediği aktarılmakta.

Bakara Suresi'nin, maddenin başında sunulan 114. ayetinde "Tanrı'nın mescidlerinin yıkılmasına çalışanlar" kınanmaktadır, ama, "Dırar Mescidi", Tanrı'nın mescidlerinden sayılmadığı için yıkanların ve yakanların kınanması söz konusu olmamakta. Ayrıca "Tanrı'nın mescidleri" arasında yer alsaydı, bu mescid ayetlerde açıkça "zararlı" diye nitelenmez ve kınanmazdı, Peygamber de yıkılması için buyruk vermezdi. Konu, yorumlarda böyle değerlendirilmekte.

III- "MESCİD"İN ANLAMI VE KUTSALLIĞI

A- "Mescid" Sözcüğünün Nereden Geldiği, Anlamı ve Eskiliği

1- "Mescid" Sözcüğü

"Mescid", bilindiği gibi "secde"den gelmekte, "secde yeri" anlamını içermekte. "Secde"yse "baş eğmek, eğilmek" kimi zaman da "dik durmak" anlamlarında olduğu görülen bir kökten gelmekte.

Bununla birlikte "mescid"in, çeşitli dillerde "tapınak" anlamı yanında "*dikili taş*" anlamında da kullanıldığına tanık olunmakta. "Dikili taş" anlamıyla "tapınak" anlamı, aslında birbirine ters anlamlar değildir. Bunların birbirini tamamladığı bile söylenebilir. Bilindiği gibi, eski inançlarda, "dikili taş", tanrıları simgelediği ve tanrılara tapınılan yerlerde yerleştirildikleri için "kutsallık" taşımakta ve saygı görmekteydi. "Dikili taş", birazı toprağa gömülmüş durumuyla "üreme kültü"nün simgeleri arasında yer almakta.

2- Eskiliği

"Mescid", Arâmî, Nabatî dillerinde de yer almakta. Habeşçe'de de vardır (mesgad). Bu dillerde de genellikle "tapınak", "kilise" anlamında kullanılmakta. Aynı dillerde, bu sözcükle aynı kökten gelen sözcüklerin, dinsel anlamlarının dışında da anlam içeriyor oldukları görülmekte. Örneğin, Kur'an'da 11 kez yer aldığı görülen "sücceden" sözcüğü, "mescid"le aynı kökten gelir. Celâluddin Süyûtî, "sücceden" sözcüğünün Arapça olmadığını, Vâsıtî'nin bu sözcük için: "Süryanca'dır." dediğini aktarmakta. (Bkz. el İtkân Fi Ulûmi'l-Kur'an, 1978, c. 1, s. 181.) Aynı yerde belirtildiğine göre bu sözcük "başlarını eğenler" anlamında. Kur'an'da birçok ayette, İsrailoğullarına: "Bu kente, başlarınızı eğerek (sücceden) girin!" dendiği anlatılmakta. (Bkz. **İSRAİLOĞULLARI.**) Demek ki Süryanca olduğu belirtilen bu sözcük burada, "Tanrı'ya secde" ve "tapınma" anlamının dışında "başlarını eğenler" anlamını içermekte. Ama büsbütün de dinsel anlamının dışında bulunmamakta. Çünkü buradaki "baş eğmekte" de Tanrısal bir saygı bulunmakta. Kur'an'da aynı sözcüğün, "Tanrı'ya secde edenler (baş eğenler)" anlamında da yer aldığı (bkz. İsrâ Suresi, ayet: 107; Meryem Suresi, ayet: 58; Furkan Suresi, ayet: 64; Secde Suresi, ayet: 15; Fetih Suresi, ayet: 29.) görülmekte. Bununla birlikte salt saygı için baş eğme anlamını içerdiği yerler bulunduğu da söylenebilir. Örneğin Yusuf Suresi'nde, 100. ayette: "(Yusuf) anababasını tahtın üstüne oturttu, hepsi onun (Yusuf'un) önünde baş eğdiler (sücceden)" denmekte.

"Büyük"lere, "yüce"lere "baş eğilir". O nedenle Tanrı'ya da "baş eğilir". Bu baş eğme "yere kapanma" derecesine de varır ki, "secde"de daha çok bu içerik bulunmakta. "Mescid"lerde de "baş eğip yere kapanma" söz konusu. Güneş Kültü inanırlarına, Sabiîlere, neden "secde" ettikleri sorulduğunda: "Çünkü yere kapanırken güneşin ışınlarını öpmekteyiz." dedikleri aktarılır. Bkz. **SÂBİÎLİK.**

Süryanca'da "secde etti" anlamında "siged" denmekte. (Bkz. Aziz Günel, Türk Süryaniler Tarihi, Diyarbakır, 1970, s. 48.) Bu, Vâsıtî'den aktarılan yukarıdaki görüşü, yani "sücceden"in Süryanca olduğunu güçlendirmekte. Böylece, "mescid"in de Süryanca olduğu ya da bu dilin de asıl kaynağı olan Aramca'dan geldiği ortaya çıkmakta.

"Mescid" sözcüğünün eskiliği, tapınmanın ve tapınağın eskilğinden, ilk çağlara, ilkellere değin varıp dayanmasından kaynaklanmakta.

B- Mescidin Kutsallığı

El Mescidu'l-Haram'ın yani Kâbe'nin kutsallığı tanınıyordu başlangıçta yalnızca. Bu mescidin kutsallığı, Peygamber'in yaşamına, çocukluğunda bile girmiştir. Kutsallık Peygamberlik döneminden sonra da sürmüştür. Bu mescidin "el Haceru'l-Esved" (kara taş) adı verilen taşıyla birlikte kutsallığı tanınıp sürdürülmüştür. Peygamber el Hacceru'l-Esved'i öpmeyi bırakmamış, bunu, İslam gelenekleri arasına da sokmuştur. Kâbe'yi, saygı gösterilmesi gereken "Tanrı evi" olarak görenlerin inancını paylaşmış ve buraya son derece önem verdiğini her fırsatta göstermiştir. El Mescidu'l-Haram ve çevresinde neler yasak, hangi aylarda yasaksa, İslam'da da benimsenip uyulmuştur. Ancak İslam güçlendikten sonra, bu yasaklara uymak belirli koşullara bağlanmış, giderek, be-

lirli koşullarda, putataparlık dönemindeki yasaklara uyma gereği duyulmamıştır. Bu mescid ve çevresinde ve belirli aylarda savaş yasak olduğu halde, artık gerektiğinde burada da ve "hürmetli aylar"da da Müslümanların kâfirlere karşı savaşmasında bir sakınca olmadığı bildirilmiş, dahası, bu savaş Müslümanlardan istenmiştir Tanrı tarafından. Yukarıda, el Mescidu'l Haram'a ilişkin bölümlerde değinilmişti. Ayrıca bkz. **AY, CİHAD, SAVAŞ.**

El Mescidu'l Haram'ın "Tanrı Evin olarak önemi için de özellikle bkz. **EV, KÂ'BE, HACC, TANRI.**

İslam, el Mescidu'l-Aksâ diye Kur'an'da geçen ve "çevirisinin mübarek kılındığı" bildirilen Kudüs (el Beytü'l-Makdis) de kutsal olarak tanımış, bir süre de "kıble" olarak benimsemiştir. Bkz. **KIBLE.**

Sonradan bir üçüncü "mescid"e de önem ve kutsallık verildiği görülmekte: Peygamber'in Medine Mescidi.

Bu üçüncü mescidde başlangıçta, geleneksel anlamıyla bir kutsalık bulunmamaktaydı. "El Haceru'l-Esved" gibi kutsal sayılan bir taşı yoktu. Başka bir kutsalı da içinde taşımamaktaydı. Yeri de kimsenin kutsal gözüyle baktığı bir yer değildi, bir "deve ahırı"ydı. Bir "mescid" yapılmıştı, ama, "Beytu'llah" yani "Tanrı Evi" denince burası değil; Kâbe akla gelmekteydi. Peygamber daha İslam'ı kabul etmemiş kimseleri, kabile temsilcilerini bile burada kabul eder ve "müzakerelerde" bulunurdu. Bu temsilcilere, "mescidin avlusu"nda "çadır bile kurdurulmuştu". Mescidde herkes rahatça dolaşabilmekteydi. Namaz kılınmaktaydı, ama namaz biter-bitmez herkes içinde dilediği gibi dolaşmasında ve dilediği biçimde oturmasında-kalkmasında serbestti. Yatılabilmekteydi bile. Dahası: Halife Ömer dönemine değin, mescidde, "yabancılar" bile –bir köşede– uyurlardı. Ve dahası: Burada ticari müzakereler de yapılırdı. Yani "mescid"in içinde. Yine mescidde, Peygamber'in izniyle *mızrak ve kalkan oyunları* bile yapılmaktaydı. Örneğin Sudanlılar, zaman zaman bu tür gösterileri yapmışlardı mescidde. Peygamber'i görmeye gelen bir yabancı, mescide deve üzerinde girmişti. "Suffe ashabı" adı verilenlerin sürekli yatıp kalktıkları yer de, mescidin bir kesimiydi. "Mescid"in yapılmasında da, Peygamber ve ailesine bir "ikâmetgâh" düşüncesi ağır basmaktaydı. Bu gerçekleştirildi. Mescide eklenen odalar giderek çoğaltıldı. Herkes de mescide bir çeşit "ikâmetgâh" gözüyle baktığı ya da bu düşünce ağırlıklı olduğu için "kutsallık" söz konusu olmamaktaydı. Mescidin avlusu, bir çeşit ahır hizmeti de görmekteydi. Peygamber'i ziyarete gelen Bedevi Araplar, develeriyle, doğrudan doğruya avluya girerlerdi. Ve develer, Peygamber'le konuşma bitinceye dek oraya (avluya) çökerdi. Buharî gibi sağlam hadis toplamakla ünlü hadisçilerin yer verdikleri aktarmalarda bile bu durum anlatılmakta. Yine Buharî'nin de yer verdiği hadislere göre, mescidin içinde "*tüküren*" ve "*işeyen*" bile olurdu. Şu olay en sağlam hadis kitaplarında da yer almakta: "Bir gün bir A'râbi, mescidin bir köşesine geçmiş, *işemeye başlamıştı.* (Bâle fîhâ) Oradakiler bağırmışlardı adama. Ama Peygamber şöyle konuşmuştu: '*Bırakın onu, yarıda kesmeyin işini bitirsin*!' " (Bu hadis için bkz. Buharî, Edeb: 35; Müslim, Taharet: 98-100; Neseî, Taharet: 44; Miyâh: 3, 50; İbni Mace, Taharet: 78; Ahmed İbn Hanbel, 3/191, 226.) Bu hadis, fıkıh kitaplarında da yer almakta.

Bunlar ve benzeri durumlar, Peygamber'in "Medine Mescidi"nin ilk zamanlarda, geleneksel anlamdaki bir kutsallıkta görülmediğini açıkça ortaya koyar. Kutsallık, giderek, zaman içinde, değişen durumlar nedeniyle oluşmuş bulunmaktadır.

Zamanla kutsallık kazanan Medine Mescidi, kutsallıkta üçüncü sırayı almıştır.

"Namaz kılmak için üç mescidden başkasına gitmeye yönelip yorulmayın!":

Bunu öğütleyen hadislere de, Buharî ve Müslim gibi sağlam kabul edilen hadisçiler, kitaplarında yer vermekteler. Hadislerde, söz konusu "üç mescid"in hangi mescidler olduğu da açıklanmakta:

1- El Mescidu'l-Haram

2- El Mescidu'l-Aksâ (Kudüs-Beytü'l-Makdis)

3- Peygamber'in Medine Mescidi

(Bkz. Buharî, Mescidu Mekke: 1, 6, Savm, 67, Sayd, 26; Müslim, Hacc, 415, 511-513; Ebu Davud, Menâsik, 94; Tirmizî, Salat, 126; Neseî, Mesâcid, 10; Dârimî, Salat, 132.)

Sağlam kabul edilen hadis kitaplarında şu anlamdaki hadisler de bulunmakta:

"Peygamber'in mescidinde kılınan bir namaz, el Mescidu'l-Haram'ın dışındaki mescidlerde kılınan bin namazdan daha üstündür (sevaplıdır). Çünkü Peygamber (Muhammed), peygamberlerin sonuncusu, onun mescidi de mescidlerin sonuncusudur." (Bkz. Müslim, Hacc, 507.) Peygamber'in Medine Mescidi'nde kılınan bir namazın, el Mescidu'l-Haram'ın (Kâbe'nin) dışında kalan öteki mescidlerde kılınan "bin namaz"dan daha üstün olduğunu, daha sevaplı bulunduğunu anlatan birkaç hadis daha vardır. (Bkz. Müslim, Hacc, 505-510.)

Bununla birlikte daha önce sözü edilen, yani "namaz kılmak için üç mescidden başkasına yönelip yorulmamayı" öğütleyen hadiste üç mescid sıralanırken Peygamber'in Medine Mescidi'ne kimi aktarmada birinci, kiminde de ikinci sırada yer verildiği görülmekte. Bununla birlikte el Beytu'l-Haram'ın, yani "Mekke Mescidi"nin, Medine Mescidi'nden çok daha üstün olduğunu yansıtmakta hadisler. Ve bu, benimsenmekte. Hatta, Medine Mescidi'nin, el Mescidu'l-Aksâ'dan sonraki sırayı aldığı kabul edilmekte.

Mescidlerdeki Kutsallığının Nedenleri

"Din"in oluşmasını ve gelişmesini doğuran nedenler nelerse, o nedenler, kutsallığı da doğurmuştur. Esasen "din", başlı başına kutsallığı içerir, kutsal olanın gereklerini anlatır inanırlarına. Onun için Durkheim "din"i: "Kutsal, yani birbirinden ayrı ve yasak nesnelerle ilgili inançlardan ve tapınma yöntemlerinden oluşan ortak bir sistem" diye tanımlar. Henri Hubert de "kutsal nesnenin yönetimi" biçiminde bir tanımlama getirir. Din, inanç, ne zaman olmuşsa, nerede olmuşsa, o zaman ve orada "kutsallık" da söz konusu olmuştur. "Kutsal", "tapınılan, üzerinde titrenilen, korku ve umutla bağlanılan, sayılan her şeydir". Birer "tapınma yeri" olan "mescid"lerde de bunun bulunması doğaldır. Unutulmamalı ki "mescid"ler birer "Tanrı evi" olarak düşünülmekte. Öteki inançlardaki tapınaklar ve tanrı simgesinin bulunduğu yerler de öyle düşünülür.

Kısacası, "mescid"lerin "kutsal"lığı ya da "kutsallık alanı" oluşu, çok eskilere, en eski inançlara varıp dayanmakta.

Özet

Kur'an'da en çok sözü edilen ve üzerinde durulan "mescid", adı 13 kez "el Mescidu'l-Haram" diye geçen, ayrıca Tanrı'nın "Evim" (Beytî) dediği bildirilen, "Beytü'llah" (Tanrı Evi) diye de anılan, başka nitelemelerle de övüldüğü görülen Kâbe'dir, Mekke Mescidi'dir. Buranın, öteki mescidlerde bulunmayan özellikleri vardır. El Mescidu'l-Aksâ diye Kur'an'da geçen Beytü'l-Makdis (Kudüs) de övülmekte, "çevresinin mübarek kılındığı" ve "Peygamber'in miraç için karada yürüyüşünün son durağı" olduğu bildirilmekte. Övülen ve "takvâ" üzerine kurulu olduğu bildirilen bir mescid de Kur'an'da yer almakta, bu mescidin, Medine Mescidi olduğu yorumcuların çoğunluğunca benimsenmekte. Kur'an'da "Tanrı'nın mescidleri"ne saygı gösterilmesi, buraların "Tanrı'yı anma yerleri" olduğu, buralarda ibadet edenlere engel olunmaması buyurulmakta, tersine davrananlar kınanmakta. Bununla birlikte Kur'an'da "mescidler" anlamına gelen sözcüğün, daha çok, hatta tümüyle "el Mescidu'l-Haram" olduğu, Kur'an yorumcularınca paylaşılmakta. Kur'an'da bir de "Dırar Mescidi", yani Zararlı Mescid diye anılan bir mescidden söz edilmekte, burayı yapanlar kınanmakta. Hadislerde, mescidin, Peygamber'in buyruğuyla ateşe verildiği, yakılıp yıkıldığı anlatılmakta.

Peygamber özellikle üç mesciddeki namazın "faziletli" olduğunu bildirmekte: El Mescidu'l-Haram, el Mescidu'l-Aksâ ve Peygamber'in Medine Mescidi. Peygamber'in Medine Mescidi'nde kılınan bir namazın, el Mescidu'l-Haram dışındaki mescidlerde kılınan "bin namaz"dan daha faziletli olduğunu açıklamakta. Ve namaz için uzak bir yer seçilirken ve daha faziletli bir yer aranırken, bu üç mescidden başkasına yönelip yorulmamayı öğütlemekte.

➤MESEL

"Örnek", "örnek diye anlatılan", "benzetme ve karşılaştırmaların bulunduğu anlatım, deyim, özdeyiş, atasözü, öykü."

"Mesel"de şu öğeler aranır:

• Karşılaştırma, benzetme.
• Öğüt vericilik (ibret, hikmet).
• Özlülük (özdeyişlerde görüldüğü gibi).
• Yaygınlık, yerleşiklik.

"Mesel"lere şu biçimleriyle rastlanmakta:

• Atasözü.
• Deyim.
• Özdeyiş.
• Öykü (kıssa).
• Düz benzetmeli, karşılaştırmalı anlatım.

"Mesel" sözcüğü Kur'an'da kimi yerlerde de yalnızca "*gibi*" anlamına gelir ve başka bir işlev yüklenmez.

إِنَّ اللّٰهَ
لَا يَسْتَحْيِي أَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَا بَعُوضَةً فَمَا فَوْقَهَا

Bakara Suresi, ayet: 26

فَاَمَّا الَّذٖينَ اٰمَنُوا فَيَعْلَمُونَ اَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَاَمَّا الَّذٖينَ
كَفَرُوا فَيَقُولُونَ مَاذَا اَرَادَ اللّٰهُ بِهٰذَا مَثَلًا
يُضِلُّ بِهٖ كَثٖيرًا وَيَهْدٖى بِهٖ كَثٖيرًا وَمَا يُضِلُّ بِهٖ
اِلَّا الْفَاسِقٖينَ ﴿٢٦﴾

Anlamı

Tanrı, bir sivrisineği ve onun üstünde bir şeyi "mesel" olarak anlatmaktan utanmaz. İnananlar, onun Tanrı'larından gelme bir gerçek olduğunu bilirler. Kâfirlere gelince: Onlar da: "Tanrı bu meselle ne anlatmak istiyor?!" derler (alay ederler). Tanrı, o meselle birçok kimseyi saptırır, birçok kimseyi de doğru yola iletir. Onunla saptırdıkları yalnızca fâsıklardır (yoldan çıkmışlar). (Bakara Suresi, ayet: 26.)

Diyanet'in resmi çevirisinde de bu ayetin anlamı şöyledir:

"Allah sivrisineği ve onun üstününü misal olarak vermekten çekinmez. İnananların bunun, Rabb'lerinden bir gerçek olduğunu bilirler. İnkâr edenlerse: 'Allah bu misalle neyi murad etti?' derler. O, bu misalle birçoğunu saptırır, birçoğunu yola getirir. Onunla saptırdığı, yalnız fâsıklardır. "

Bu çeviride "sivrisineği" deyiminde, Hacc Suresi'nin 73. ayetine bir gönderme yapılmakta. Bu ayet de şöyle:

Hacc Suresi, ayet: 73

يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ ضُرِبَ مَثَلٌ فَاسْتَمِعُوا لَهُ اِنَّ الَّذٖينَ تَدْعُونَ
مِنْ دُونِ اللّٰهِ لَنْ يَخْلُقُوا ذُبَابًا وَلَوِ اجْتَمَعُوا لَهُ وَاِنْ يَسْلُبْهُمُ
الذُّبَابُ شَيْـًٔا لَا يَسْتَنْقِذُوهُ مِنْهُ ضَعُفَ الطَّالِبُ
وَالْمَطْلُوبُ ﴿٧٣﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Ey insanlar! Bir *misal* (*mesel*) verilmektedir, şimdi dinleyin: Sizlerin Allah'ı bırakıp taptıklarınız bir araya gelseler, ***bir sinek*** bile yaratamayacaklardır. Sinek onlardan bir şey kapsa, onu kurtaramazlar. Davalı da davacı da ne kadar güçsüz! (Hacc Suresi, ayet: 73.)

Açıklama

Diyanet'in resmi çevirisindeki notta belirtildiği gibi, Bakara Suresi'nin yukarıda sunulan 26. ayetinde "Tanrı'nın sivrisineği ve onun üstündeki bir şeyi *mesel* olarak

anlatmaktan utanmayacağının" anlatılıyor olmasını, Hacc Suresi'nin yukarıdaki ayetine (ayet: 73.) bağlayan Kur'an yorumcuları vardır. Bunlara göre durum şöyle: Ankebût Suresi'nin 41. ayetinde "örümcek"ten (ankebût), Hacc Suresi'nin yukarıdaki ayetinde de "sinek"ten (zübâb) söz ediliyor. Putataparların taptıkları tanrılar, putlar, örümceğe, sineğe benzetiliyor. Kur'an'da bu benzetmeler yer alınca; putataparlar: "Tanrı da hiç böyle meseller verir mi? Tanrı'nın sözlerinde örümcek, sinek yer alır mı? Bu tür mesellerle Tanrı neyi anlatmak ister? Tanrı böyle şeyler söylemez, Tanrı'ya iftira ediliyor" dediler. Bunun üzerine yukarıdaki ayet (Bakara Suresi, ayet: 26.) geldi ve: "Tanrı bir sivrisineği de, onun üstündekileri de (sinek, örümcek...) mesel olarak vermekten utanmaz..." dendi.

Ne var ki, Bakara Suresi'nin bu ayetinde üzerlerinde durulanlar putataparlar değil, "münâfıklar"dır. Onun için, bu ayeti Hacc Suresi'nde anlatılan "sinek" ve Ankebût Suresi'nde anlatılan "örümcek" ile ilgili gösterenlerin görüşleri, İbni Abbas ve İbn Mes'ud gibi Peygamber'in ünlü arkadaşlarınca ve genellikle öteki Kur'an yorumcularınca benimsenmez. Bakara Suresi'nin söz konusu ayetinin; aynı surenin şu dört ayetindeki benzetmelerle ilgili olduğu savunulur:

مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْقَدَ نَارًا فَلَمَّا أَضَاءَتْ مَا حَوْلَهُ
ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فِي ظُلُمَاتٍ لَا يُبْصِرُونَ ﴿١٧﴾
صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ فَهُمْ لَا يَرْجِعُونَ ﴿١٨﴾ أَوْ كَصَيِّبٍ مِنَ السَّمَاءِ
فِيهِ ظُلُمَاتٌ وَرَعْدٌ وَبَرْقٌ يَجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ
مِنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَ الْمَوْتِ وَاللَّهُ مُحِيطٌ بِالْكَافِرِينَ ﴿١٩﴾
يَكَادُ الْبَرْقُ يَخْطَفُ أَبْصَارَهُمْ كُلَّمَا أَضَاءَ لَهُمْ مَشَوْا فِيهِ
وَإِذَا أَظْلَمَ عَلَيْهِمْ قَامُوا وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ وَأَبْصَارِهِمْ
إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

Bakara Suresi, ayet: 17-20

Anlamı (Diyanet'in)

Onlar (münâfıklar), çevresini aydınlatmak için ateş yakan kimseye *benzerler ki* Allah ışıklarını yok edince, onları, karanlıklar içinde görmez bir halde bırakmıştır. Sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler, bu yüzden doğru yola dönmezler.

Bir kısmı da karanlıklarda, gök gürlemeleri ve şimşek arasında gökten boşanan sağanağa tutulup, yıldırımlardan ölmek korkusuyla parmaklarını kulaklarına tıkayan kimseye *benzer*. Allah inkâr edenleri kuşatmıştır. Şimşeğin çarpması neredeyse gözlerini alır; onları aydınlattıkça ışığında yürürler. Ve üzerlerine karanlık basınca duraklarlar. Allah dileseydi işitme ve görmelerini giderirdi. Doğrusu Allah herşeye kâdirdir. (Bakara Suresi, ayet: 17-20.)

Açıklama

Bu ayetlerde birtakım benzetmeler yer alıyor. Kur'an yorumcularından kimilerinin ileri sürdüğüne göre, kâfirlerin: "Böyle benzetme mi olur, ne demek isteniyor bu benzetmelerle? Tanrı böyle söz söyler mi, böyle benzetme yapar mı?" diye eleştirmeleri olmuştu. İşte o nedenle 26. ayette: "Tanrı sivrisineği ve onun üstünde olanı mesel olarak anlatmaktan utanmaz..." denmiştir.

Söz konusu benzetmeler için bkz. **MÜNÂFIK.**

"Sivrisinek meseli"nin hem yukarıdaki ayetlerle hem de Hacc Suresi'nin yukarıda sunulan 73. ayetindeki "sinek meseli" ve aşağıdaki ayette yer alan "Ankebût (örümcek) meseli"yle ilgili olduğunu ileri süren Kur'an yorumcusu da var:

Ankebût Suresi, ayet: 41

مَثَلُ الَّذِينَ
اتَّخَذُوا مِن دُونِ اللَّهِ أَوْلِيَاءَ كَمَثَلِ الْعَنكَبُوتِ
اتَّخَذَتْ بَيْتًا وَإِنَّ أَوْهَنَ الْبُيُوتِ لَبَيْتُ الْعَنكَبُوتِ
لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿٤١﴾

Anlamı

Allah'tan başka dostlar edinenlerin durumu, kendine yuva yapan *örümceğin durumu gibidir*. Evlerin en dayanıksızıysa, şüphesiz, örümceğin yuvasıdır. Keşke bilseler. (Ankebût Suresi, ayet: 41.)

Açıklama

Putapatarların: "Bu ne biçim benzetme? Tanrı bu tür benzetmelerde bulunmaktan utanmıyor mu?" dedikleri, o nedenle Bakara Suresi'nin 26. ayetinin geldiği ve bu ayette "Tanrı bir sivrisineği ve daha üstünde olanı mesel olarak anlatmaktan utanmaz!" denerek eleştiricilere karşılık verildiği, buradaki karşılığın, hem münâfıklara, hem Yahudilere, hem de putataparlara bir cevap sayılması gerektiği kimi Kur'an yorumcusunca ileri sürülmekte. (Bkz. Râzî, Tefsir, c. 2, s. 132, 133.)

Bakara Suresi'nin 26. ayetinde, "sivrisinek meseli" dolayısıyla geçen "utanma" (istihya), Diyanet çevirisinde "çekinme" diye karşılanmakta. Oysa "istihya"nın karşılığı "çekinme" değil; "utanma"dır. "Utanma"nın Tanrı için söz

konusu olmayacağı düşünülerek "çekinme" diye çevrildiği anlaşılıyor. Oysa, Tanrı için "utanma" nasıl söz konusu olamazsa "çekinme" de söz konusu olamaz. İkisi de "mecaz" anlamıyla alınırsa söz konusu olabilir. İslam kelâmındaki ölçülere göre böyledir. Kısacası Tanrı için "çekinme" diye bir durum söz konusuysa "utanma" da söz konusu olur. Birincisi olamazsa ikincisi de olamaz.

A- "Mesel" Hangi Dilden? Anlamı?

1- "Mesel"in Kökeni

- Habeşçesi: "Mesal", "messale".
- Ârâmcası: "Masla" (mesla, meselâ).
- İbrâncası: "Masal".

Arapça'ya bu dillerden geçtiği belirlenmekte.

2- "Mesel"in Anlamı

Yer aldığı tüm dillerde, içeriğinde "örnek", "benzetme", "benzetme ve karşılaştırma yoluyla anlatım" vardır. Sözlük anlamıyla da "benzer" demektir. Ancak; "örnek", "gibi", "benzeme", "benzetme-karşılaştırma" anlamlarının da içinde bulunduğu anlatımlar için ve bu anlamların yer aldığı "özdeyiş", "atasözü", "deyim", "öykü" anlamlarında kullanılmakta. En çok kullanıldığı tür; "özdeyiş", "atasözü", "deyim" ve "benzetme"dir (teşbih, istiâre). Kur'an'daki "kıssa" adı verilen "öykü"ler de "mesel"ler kapsamına sokulmakta genellikle. Fahruddin Râzî, "Mesel, Arapların sözlerinde 'benzer' (nazîr) demek olan 'misl' anlamındadır" dedikten sonra "mesel"de aranan koşulun, "şaşılasılık-ilgi çekicilik" (garâbet) olduğunu yazmakta. (Bkz. Râzî, Tefsir, c. 2, s. 73.)

Yani insanlar şaşmalı, ilgi çekici bulmalı ki söz, "mesel" sayılabilsin.

B- "Mesel"in Türleri, Biçimleri

1- Benzetme-Karşılaştırma

﴿٢٣﴾ مَثَلُ الْفَرِيقَيْنِ كَالْاَعْمٰى وَالْاَصَمِّ وَالْبَصِيرِ وَالسَّمِيعِ
هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا اَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٢٤﴾

Hûd Suresi, ayet: 24

Anlamı (Diyanet'in)

Bu iki takımın durumu, kör ve sağır kimseyle gören ve işiten kimsenin durumuna *benzer*. Durumları hiç eşit olabilir mi? İbret alıyor musunuz? (Hûd Suresi, ayet: 24.)

Açıklama

Çeviride "iki takım" denen, ayette "iki fırka" anlamına gelen "ferikayn" diye geçen "iki kesim"den biri "inanırlar, cennetlikler", öbür kesimse "inanmazlar, cehennemlikler"dir. İnanmazlar, "kör ve sağır", inanırlarsa "gören ve işiten"e benzetilmekte ve bunların bir olamayacakları anlatılmakta.

Zümer Suresi, ayet: 27-29

وَلَقَدْ ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِي هَٰذَا الْقُرْآنِ
مِن كُلِّ مَثَلٍ لَّعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٢٧﴾ قُرْآنًا عَرَبِيًّا غَيْرَ ذِي
عِوَجٍ لَّعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿٢٨﴾ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا رَّجُلًا فِيهِ شُرَكَاءُ
مُتَشَاكِسُونَ وَرَجُلًا سَلَمًا لِّرَجُلٍ هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا الْحَمْدُ لِلَّهِ
بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢٩﴾

Anlamı

Andolsun ki, biz bu Kur'an'da, *her "mesel"den sergiledik*. Olur ki anıp düşünürler. (Olur ki öğüt alırlar.) İğriliği olmayan Arapça okunuşlu bir Kur'an olarak (indirdik)... Olur ki korkup Tanrı'ya karşı gelmekten sakınırlar. Tanrı "*mesel*" olarak anlatır: Bir adam (köle). Sert-geçimsiz ortaklar (efendiler) paylaşıyor onu. Ve bir başka adam (köle): Paylaşanlardan kurtulmuş, yalnızca bir kişinin (bir efendinin) adamı durumunda. Bu iki kişi (bu iki köle) bir olur mu? Mesel olarak ele alıp düşünün. Hamd (övgü) yalnızca Tanrı'ya özgüdür. Ama onların çoğu bilmezler. (Zümer Suresi, ayet: 27-29.)

Açıklama

Burada putataparlar, birçok efendinin ortak kölesi olan bir kişiye *benzetilmekteler*. Ortakları da birbiriyle geçinebilir durumda değil, birbirine karşı sert ve kavgalı. Ortaklar, "putlar, tanrılar"dır. Tek Tanrı inanırları da efendisi tek olan bir köleye benzetilmekte. Onun efendisiyse Tek Tanrı. Birinci köle zor durumdadır, kavgalıların üzerinde çekişir olmasından ötürü. İkinci köleyse bundan kurtulmuş durumda. Efendisi bir olduğu için.

Kısacası: Çok efendili olmaktan, bir efendili olmak daha iyidir. Bu anlatılmakta.

Nahl Suresi, ayet: 74-76

فَلَا تَضْرِبُوا لِلَّهِ الْأَمْثَالَ
إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ وَأَنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٧٤﴾ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا عَبْدًا
مَّمْلُوكًا لَّا يَقْدِرُ عَلَىٰ شَيْءٍ وَمَن رَّزَقْنَاهُ مِنَّا رِزْقًا
حَسَنًا فَهُوَ يُنفِقُ مِنْهُ سِرًّا وَجَهْرًا هَلْ يَسْتَوُونَ الْحَمْدُ

لِلّٰهِ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾ وَضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا رَجُلَيْنِ
اَحَدُهُمَآ اَبْكَمُ لَا يَقْدِرُ عَلٰى شَيْءٍ وَهُوَ كَلٌّ عَلٰى مَوْلٰيهُ
اَيْنَمَا يُوَجِّهْهُ لَا يَأْتِ بِخَيْرٍ هَلْ يَسْتَوٖي هُوَ وَمَنْ يَأْمُرُ
بِالْعَدْلِ وَهُوَ عَلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقٖيمٍ ﴿٧٦﴾

Anlamı

Tanrı'ya "*meseller*" (benzerler:*emsâl*) ileri sürmeyin. Kuşku yok ki Tanrı bilir, sizse bilemezsiniz. Tanrı "*mesel*" olarak anlatır: Satın alınıp mülk edinilmiş ve hiçbir şeye güçyetiremeyen bir köle. Bir de katımızdan güzel rızıkla rızıklandırdığımız bir (özgür) kimse. Bu, verdiğimiz rızıktan gizli ve açık harcayabilmekte. İkisi (köle ile özgür olan) bir olur mu? Övgü (hamd) Tanrı'ya özgüdür. Ama onların çoğu bunu bilmezler. Tanrı "*mesel*" olarak anlatır: İki adam: Biri, bir dilsiz, hiçbir şeye gücü yetmemekte ve efendisine bir yük. Efendisi onu nereye gönderse bir hayır getirmez. (Bu nitelikte bir köle). Şimdi böyle bir adamla adaleti buyuran ve doğru yol üzerinde bulunan (özgür) kimse bir olur mu? (Nahl Suresi, ayet: 74-76.)

Açıklama

İlk ayette Tanrı için "emsâl"in söz konusu olamayacağı ve ileri sürülmemesi gerektiği bildirilmekte. "Emsâl", "mesel"in çoğuludur. Tanrı'ya "meseller"in ileri sürülmemesi, çeşitli biçimlerde yorumlanmakta. Kimileri: "Tanrı'yı bir şeye benzetmeyin!" demek istendiğini belirtmekte. Fahruddin Râzî'yse şöyle yorumlamakta:

Putataparlar: "Tanrı, bizden herhangi birinin, kendisine doğrudan tapınabilir olmasından münezzehtir. Hayır, bu olamaz. Biz, yıldızlara tapınırız. Ya da şu putlara. Yıldızlar ve şu putlar da, O Yüceler Yücesi ve En Büyük olan Tanrı'nın kendisine tapınan kullarıdırlar. Gelenekler de bunun böyle olduğunu gösterir: Aşağı kesimdeki insanlar, hükümdarın ileri gelen adamlarının kullarıdır. Bu adamlar da hükümdarın kullarıdır, hükümdara hizmet ederler. Tanrı'ya kullukta da durum böyledir. Kulluk, doğrudan Tanrı'ya değil, önce O'nun yakınlarına, gözdelerine olur." derler. İşte Tanrı bunlara diyor ki: "Bırakın bu tür karşılaştırmaları da, Hikmetli ve Güçlü olan Tanrı'ya kulluğa kendinizi verin!" (Bkz. Râzî, Tefsir, c. 20, s. 83.)

Gelelim öbür ayetlerdeki *benzetmelere* (ayet: 75, 76):

Özeti şu: "Köle" ile "özgür insan"ın ve efendinin bir olamayacağı anlatılıyor. Ve demek isteniyor ki, "köle" ile "efendi" nasıl bir olmazsa, "putlar" ile "Tanrı" da bir değildir. Putlar, birer "köle" durumundadır. Burada, "köle" ile "putataparlar"ın, "özgür kimse"yle de Tek Tanrı inanırlarının amaçlandığını ileri süren yorumcular da var.

Bakara Suresi,
ayet: 171

(١٧٠) وَمَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا كَمَثَلِ الَّذِي يَنْعِقُ بِمَا لَا يَسْمَعُ
إِلَّا دُعَاءً وَنِدَاءً صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ فَهُمْ لَا يَعْقِلُونَ (١٧١)

Anlamı (Diyanet'in)

İnkâr edenlerin durumu, çağırma ve bağırmadan başkasını duymayarak haykıran *gibidir. Sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler.* Bu yüzden akledemezler. (Bakara Suresi, ayet: 171.)

Enfâl Suresi,
ayet: 21-23

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ قَالُوا سَمِعْنَا وَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ
(٢١) إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الصُّمُّ الْبُكْمُ الَّذِينَ
لَا يَعْقِلُونَ (٢٢) وَلَوْ عَلِمَ اللَّهُ فِيهِمْ خَيْرًا لَأَسْمَعَهُمْ
وَلَوْ أَسْمَعَهُمْ لَتَوَلَّوْا وَهُمْ مُعْرِضُونَ (٢٣)

Anlamı

İşitir olmadıkları halde "işittik!" diyenler gibi olmayan. Tanrı katında *hayvanların kötüsü, düşünmeyen* (*inanmayan*) *sağır ve dilsizlerdir.* (Kâfirler). Tanrı onlarda bir hayır görseydi, onlara (iletilenleri) işittirirdi. Onlara işittirmiş olsaydı yine de yüz çevirirlerdi. Arkalarını dönüp giderlerdi. (Enfâl Suresi, ayet: 21-23.)

Uyarılsalar da uyarılmasalar da, kâfirlerin, kendilerine iletilenleri duymayacakları, ayrıca doğruyu söylemeyecekleri anlatılıyor ve *kâfirler burada "sağır"lara, "dilsiz"lere benzetiliyor.* Ayrıca da "hayvanlar"a... En'âm Suresi'nin 39. ayetinde de, "karanlıklar içindeki sağırlara ve dilsizlere" benzetilmekteler. Bakara Suresi'nden yukarıda sunulan 171. ayette de, hem "sağır"lara, hem "dilsiz"lere, hem de "kör"lere benzetiliyorlar.

Tanrı dileseydi kâfirlere de Tanrısal gerçekleri "işittiremez" miydi, onların kavramalarını sağlayamaz mıydı?

Sorulabilecek böyle bir soruya ayette karşılık veriliyor:

"Tanrı onlarda bir hayır görseydi, iletilenleri işittirirdi onlara. Ama işittirmiş olsaydı bile onlar yan çizer, yüz çevirip giderlerdi."

Yani, kâfirlerin, Tanrı'dan gelenleri anlamaya, kavramaya elverişli olmadıkları anlatılıyor.

Enfâl Suresi,
ayet: 21-23

وَمِنْهُمْ
مَنْ يَسْتَمِعُونَ إِلَيْكَ أَفَأَنْتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ وَلَوْ كَانُوا لَا يَعْقِلُونَ (٤٢)

وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْظُرُ إِلَيْكَ أَفَأَنْتَ تَهْدِي الْعُمْيَ وَلَوْ كَانُوا
لَا يُبْصِرُونَ ﴿٤٣﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Aralarında sana kulak verenler vardır. Sen *sağırlara,* üstelik akılları da almazsa işittirebilir misin? Aralarında sana bakan vardır. Sen, *körleri,* görmezlerken doğru yola iletebilir misin? (Yunus Suresi, ayet: 42, 43.)

Burada anlatılan, şuralarda da anlatılmakta:

Bakara Suresi, ayet : 18, 171
Neml Suresi, ayet : 81
Rûm Suresi, ayet : 53
Zuhruf Suresi, ayet : 40

Kâfirler şu ayetlerde de *"kör"lere benzetilmekte:*

En'âm Suresi, ayet : 50
Ra'd Suresi, ayet : 19
İsrâ Suresi, ayet : 72
Tâhâ Suresi, ayet : 124, 125
Fâtır Suresi, ayet : 19
Mü'min Suresi, ayet : 58

Kâfirler, Fâtır Suresi'nin 22. ayetinde de *"kabirlerde (mezarlarda) bulunan ölüler"e benzetiliyorlar.* Bu durumda oldukları için Peygamber'in kendilerine herhangi bir şeyi anlatamadığı açıklanıyor.

﴿١٧٤﴾ وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ الَّذِي آتَيْنَاهُ آيَاتِنَا فَانْسَلَخَ مِنْهَا
فَأَتْبَعَهُ الشَّيْطَانُ فَكَانَ مِنَ الْغَاوِينَ ﴿١٧٥﴾ وَلَوْ شِئْنَا
لَرَفَعْنَاهُ بِهَا وَلَٰكِنَّهُ أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ وَاتَّبَعَ هَوَاهُ
فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ الْكَلْبِ إِنْ تَحْمِلْ عَلَيْهِ يَلْهَثْ أَوْ تَتْرُكْهُ
يَلْهَثْ ذَٰلِكَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَاقْصُصِ
الْقَصَصَ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿١٧٦﴾ سَاءَ مَثَلًا الْقَوْمُ الَّذِينَ
كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَأَنْفُسَهُمْ كَانُوا يَظْلِمُونَ ﴿١٧٧﴾ مَنْ يَهْدِ اللَّهُ

A'râf Suresi, ayet: 175-178

فَهُوَ الْمُهْتَدِي وَمَنْ يُضْلِلْ فَأُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ١٧٨

Anlamı (Diyanet'in)

Ey Muhammed! Onlara, şeytanın peşine taktığı ve kendisine verdiğimiz ayetlerden sıyrılarak azgınlardan olan kişinin olayını anlat. Dileseydik onu, ayetlerimizle üstün kılardık. Fakat o, dünyaya meyletti ve hevesine uydu. *Durumu* (*mesel*), *üstüne varsan da kendi haline bıraksan da dilini sarkıtıp soluyan köpeğin durumu* (*mesel*) *gibidir.* İşte ayetlerimizi yalan sayan kimselerin durumu (*mesel*) *böyledir.* Sen onlara *bu kıssayı* anlat, belki üzerinde düşünürler. Ayetlerimizi yalan sayan, kendine zulmeden millet ne kötü bir misaldir (*mesel*)! Allah'ın doğru yola sevkettiği kimse doğru yolda olur. Saptırdığı kimseler ise, işte onlar, mahvolanlardır. (A'râf Suresi, ayet: 175-178.)

Açıklama

Kur'an yorumcularının hadislere dayanarak belirttiklerine göre burada şu kimselerden biri anlatılıyor:

Bâûr (Beor) Oğlu Bel'am (Bal'am):

Tevrat'ta anlatılanlara göre: Bal'am Tanrı katında çok önemli bir kişiydi. Moab Kralı Tsippor Oğlu Balak, düşmanlarına, İsrailoğullarına karşı ona "lanet" ettirmek istedi. Bal'am da Tanrı'yla danışıklı olarak çağrıya uydu. Bindiği eşeğinin önüne melek çıktı, elinde yalın kılıcıyla eşeğin yürümesine engel oldu. Ama sonra Bal'am'a: "Haydi git, ama söyleyeceklerimi söyle!" deyip yol verdi. Bal'am da kralın kendisinden istediği şeyi, yani "lanet etme"yi bırakarak İsrailoğulları için iyi şeyler söyledi ve "mubarek olmaları"nı diledi. İsrailoğullarından olan Bal'am'ın öyküsü Tevrat'ta uzun uzun anlatılır. (Bkz. Tevrat, Sayılar, Bab: 22-25.)

Kur'an yorumlarında anlatılanlara göre: İsrailoğulları için Tanrı'dan kötülükler, belalar dilemesi için düşmanlarından görev almıştı. Yola çıktı. Eşeğinin gitmesine melekler engel oldu. Sonra vardığı yerde "beddua" edecek yerde, "dua" etti İsrailoğullarına. (Bkz. Taberî, Tefsir, c. 9, s. 85, 86.) Kimilerine göre de Bal'am, İsrailoğulları'na "beddua" etmişti de, o nedenle İsrailoğulları "Tih Çölü"nde kalıp çile doldurmuştu. (Bkz. Râzî, Tefsir, c. 15, s. 54.)

Kur'an yorumcularının çoğu, Bal'am'ın İsrailoğullarından olduğunu aktarmaktalar. (Bkz. Taberî, aynı cilt, s. 82-85.)

Görülüyor ki, Tevrat'ın anlattıklarıyla, Kur'an yorumlarında aktarılanlar büyük ölçüde aynı şeyler. Belli ki Kur'an yorumlarındakiler, Tevrat'tan aktarılmalardır. Ne var ki, Kur'an yorumlarında, İsrailoğulları için kötülük dilemeye her yönelişinde, dili onların yararına dilekler sunan Bal'am'ın: İsrailoğullarının düşmanlarına: "Durun, bir hileye başvuracağım." dedikten sonra, kimi kadınları İsrailoğullarının arasına soktuğu, İsrailli erkeklerle bu kadınların zina etmelerini sağladığı da anlatılmakta. Ve bu yüzden İsrailoğullarının başına "veba salgını"nın geldiği yazılmakta. (Bkz. Taberî, c. 9, s. 85, 86.)

"Veba" salgınının, İsrailoğullarıyla Moab kızlarının "zina" etmelerinden ve İsrailoğullarının, Baa'l adlı tanrıya tapmalarından kaynaklandığı, Tevrat'ta da anlatılır. (Bkz. Tevrat, Sayılar, 25: 1-3.) Ancak, Bal'am'ın bunda herhangi bir rol oynadığı anlatılmamakta.

Kur'an yorumlarında Bal'am'ın "peygamber" olduğunu aktaranlar da bulunmakta. Kimileri de Bal'am'ın, "İsm-i A'zam"ı bildiğini, sonradan Musa Peygamber'in bedduasıyla bu bilginin elinden alındığını aktarmaktalar. (Bkz. Taberî, c. 9, s. 83, 84; Râzî, Tefsir, c. 15, s. 54.)

İslam öncesi dönemin ünlü ozan ve Tanrı tanırlarından Ümeyye İbn Ebi's-Salt:

Kimi Kur'an yorumcusu da ayette, "dilini çıkarıp soluyan köpek"e benzetilen kişi, bu kişidir. Çünkü Peygamber'i gördüğü halde kıskançlığından inanmamıştır ona. Peygamberliğin kendisine gelmesini bekliyordu, ama umduğu gibi olmamıştı.

"Râhil" Ebu Amr:

Kimilerine göre de köpeğe benzetilen kişi budur.

Kimileri de, İsrailoğullarından "duası makbul" bir kişi (Bal'am'dan başka) olduğunu ileri sürmekteler. "Ayette köpeğe benzetilen, münâfıklardan herhangi bir kişidir" diyenler de var.

"Dilini sarkıtıp soluyan köpeğe benzetilen kişi" kim olursa olsun yukarıdaki ayetlerde şöyle tanıtıldığı görülmekte:

- *Tanrı ona ayetlerini vermişti.*
- Ama Tanrı'dan aldığı *ayetlerden "sıyrılıp şeytana uymuştu".*
- Azgınlar arasına girmişti.
- Tanrı dileseydi onu yüceltirdi, ama o, "yere çakılı kalmıştı".
- Ve isteklerine (hevâsına) uymuştu.

Tartışılan konu: Tanrı "ayetler"ini ancak "peygamber"ine verir. Peygamber olan bir kimsenin sonradan "ayetlerden sıyrılıp şeytana uyması" "azgınlar arasına girmesi" ve "dilini sarkıtıp soluyan bir köpek durumuna" düşmesi nasıl düşünülebilir? Sorunu çözümlemek için çeşitli yorumların ileri sürüldüğü görülmekte. Özet olarak, Tanrı bir "*mesel*" anlatıyor. Bu "mesel"de, hem "benzetme", hem de bir olay anlatılmakta. Amaçsa "öğüt" alınmasıdır.

Kur'an'da "benzetme" niteliğinde başka "mesel"ler de yer almakta:

Bakara Suresi, ayet	: 261, 264, 265
Âli İmrân Suresi, ayet	: 117
Yunus Suresi, ayet	: 24
İbrahim Suresi, ayet	: 18, 26
Kehf Suresi, ayet	: 45
Nûr Suresi, ayet	: 35
Ankebût Suresi, ayet	: 41
Hadîd Suresi, ayet	: 20
Cum'a Suresi, ayet	: 5

2- Özdeyiş, Atasözü

Celâluddin Suyûtî, "Kur'an'dan Arap ve Acem atasözlerini çıkarıyorsun, haydi şunları da çıkar bakalım" anlamında konuşulup sorulan yöneltilen bir din bilirinden aktarmalar da bulunuyor. Buna göre:

Kur'an'da Atasözleri

"Her şeyin iyisi ortasıdır".

Bu atasözünün çıkarıldığı ayetler:

Bakara Suresi, ayet : 68

Furkan Suresi, ayet : 67

İsrâ Suresi, ayet : 29, 110

"Kişi, bilmediği şeye düşman olur".

Bu atasözünün çıkarıldığı ayetler:

Yunus Suresi, ayet : 39

Neml Suresi, ayet : 84

Ahkaf Suresi, ayet : 11

"İyilik ettiğin kimsenin kötülüğünden kork!"

Çıkarıldığı ayet:

Tevbe Suresi, ayet : 74

"Bilmek, görmek gibi değildir" (haber, gözle görmek ölçüsünde sağlam olamaz).

Çıkarıldığı ayet:

Bakara Suresi, ayet : 260

"Harekette bereket var".

Çıkarıldığı ayet:

Nisâ Suresi, ayet : 100

"Nasıl davranırsan ona göre karşılık bulursun" (ne ekersen onu biçersin, eden bulur.)

Çıkarıldığı ayet:

Nisâ Suresi, ayet : 123

"Yanıp kavrulunca anlarsın".

Çıkarıldığı ayet:

Furkan Suresi, ayet : 43

"İnanan (aklı olan) kişi, bir delikten iki kez ağulanmaz".

Çıkarıldığı ayet:

Yusuf Suresi, ayet : 64

"Zalime yardım edene o zalim musallat olur".

Çıkarıldığı ayet:

Hacc Suresi, ayet : 4

"Yılandan ancak yılan doğar" (yılan ancak yılan doğurur).

Çıkarıldığı ayet:

Nuh Suresi, ayet : 27

"Duvarların kulağı var".

Çıkarıldığı ayet:

Tevbe Suresi, ayet : 47

"Her zaman cahil şanslı-kazançlı olur, âlimse yoksun kalır".

Çıkarıldığı ayet:

Meryem Suresi, ayet : 75

"Helal olan, sana rızık getirir, haram olansa kötülük!"

Çıkarıldığı ayet:

A'râf Suresi, ayet : 163

(Bkz. Suyûtî, el İtkân Fi Ulûmi'l-Kur'an, Mısır, 1978, c. 2, s. 168, 169.)

Suyûti, Kur'an'da şu anlamdaki sözlerin de özdeyiş niteliğinde birer "mesel" olduğunu yazmakta:

"Tanrı'dan başka açıp ortaya koyanı yok". (Necm Suresi, ayet: 58.)

"Söylediklerinizden kıyıp vermedikçe iyiliğe erişemezsiniz". (Âli İmrân Suresi, ayet: 92.)

"İşte şimdi gerçek ortaya çıktı". (Yusuf Suresi, ayet: 51.)

"O (insan) bize (Tanrı'ya) karşı mesel sergilerken kendi yaratılışını unuttu". (Yâsîn Suresi, ayet: 78.)

İleri sürüldüğüne göre: İnanmazlardan biri (Half Oğlu Übeyy ya da Vâil Oğlu Âs), "diriliş"e karşı çıkıyordu ve bir "mesel" (örnek) olarak da "çürümüş kemik"leri gösteriyordu: "Bunlar mı yeniden dirilecek?!" diyordu. Onun üzerine bu ayet gelmişti.

"İşte bu (ceza), iki elinle yaptıklarının karşılığıdır". (Hacc Suresi, ayet: 10.) İnanmaz kişiye cehenneme düştüğünde söylenecek.

"Fetvasını istediğiniz konu işte böyle sonuçlanıp kesinleşti". (Yusuf Suresi, ayet: 41.) Yusuf Peygamber'in, zindanda kendisine düşlerini yorduran iki kişiye böyle dediği bildiriliyor.

"Sabah yakın değil mi?" (Hûd Suresi, ayet: 81.) Toplumundan yakınan Lut Peygamber'e, bu toplumun sabahleyin yok edileceğini bildiren meleklerin böyle dedikleri bildiriliyor.

"Kendileriyle istedikleri arasına engel girdi". (Sebe' Suresi, ayet: 54.) Cehennemdekilerle bunların istekleri arasına engel konulduğu anlatılıyor. Yani artık isteklerinin gerçekleşmeyeceği belirtiliyor.

"Her haberin yerini bulacağı bir zaman vardır". (En'âm Suresi, ayet: 67.) "Haber", kıyamette ve öbür dünya olaylarıyla ilgili.

"Kötü tuzak kurandan başkası o tuzağa düşmez" (kötü tuzağın zararı tuzağı kuranın başına gelir)". (Fâtır Suresi, ayet: 43.)

"De ki: Herkes yaratılış biçimine göre davranır". (İsrâ Suresi, ayet: 84.)

"Hoşlanmadığınız şey, sizin iyiliğinize olabilir". (Bakara Suresi, ayet: 216.)

"Herkes kazandığına bağlı olarak rehin alınmıştır". Yani herkesin değeri, kazancına göredir. (Müddessir Suresi, ayet: 38.)

"Elçiye (peygambere) düşen, yalnızca iletmektir". (Mâide Suresi, ayet: 99.)

"İyilere kötülük (ceza) yolu yok". (Tevbe Suresi, ayet: 91.)

"İyiliğin karşılığı yalnızca iyiliktir". (Rahman Suresi, ayet: 60.)

"Nice az bir topluluk kalabalık bir topluluğa üstün gelmiştir". (Bakara Suresi, ayet: 249.)

"Şimdi mi aklın başına geldi, daha önce başkaldırmıştın". (Yunus Suresi, ayet: 91.)

"Onları bir bütün sanırsın, oysa gönülleri ayrı ayrıdır". (Haşr Suresi, ayet: 14.)

"Haberi Olan (Tanrı) gibi kimse sana haber veremez". (Fâtır Suresi, ayet: 14.)

"Her kesim, kendinde olandan hoşnuttur". (Mü'minûn Suresi, ayet: 53.) Ayetin tümünün anlamı şöyle: "İnsanlar din işini aralarında bölüp ayırarak kesim kesim oldular. Her kesim (hizib), kendinde olandan (kendi dininden) hoşnuttur".

"Tanrı onlarda bir hayır görseydi işittirirdi onlara". (Enfâl Suresi, ayet: 23.)

"Şükreden kullarım pek azdır". (Sebe' Suresi, ayet: 13.)

"Tanrı kişiye, gücünün yettiğinin dışında yük yüklemez". (Bakara Suresi, ayet: 286.)

"Pis (haram) ile temiz (helal) bir değildir". (Mâide Suresi, ayet: 100.)

"Karada ve denizde fesad (bozulma) çıktı". (Rûm Suresi, ayet: 39.)

"İsteyen de istenen de güçsüz çıktı". (Hacc Suresi, ayet: 73.)

"Emek verenler bunun için emek versinler". (Sâffât Suresi, ayet: 61.) Yani: "Çalışanlar cennet için çalışsınlar".

"Sayıları ne kadar azdır". (Sâd Suresi, ayet: 24.) Yani ortaklardan dürüst olanların sayısı.

"Ey öngörüsü (basireti) olanlar, görüp ibret alın". (Haşr Suresi, ayet: 2.)

(Bkz. Suyûtî, el İtkân Fi Ulûmi'l-Kur'an, Mısır, 1978, c. 2, s. 169.)

3- Öykü (Kıssa)

"Mesel", Kur'an'da geçmişlerin yaşamlarından aktarılan olay için de kullanılmakta. Fahruddin Râzî, "mesel" adı verilerek Kur'an'da yer alan bir olayın, bir öykünün; gerçek yani yaşanmış bir olay ve öykü olabileceği gibi, "mefrûz", yani varsayılan, gerçekte yaşanmamış bir öykü de olabileceğini yazmakta. (Bkz. Râzî, e't-Tefsiru'l-Kebir, Beyrut, c. 20, s. 127.)

Bir "mesel":

وَاضْرِبْ لَهُمْ مَثَلًا رَجُلَيْنِ
جَعَلْنَا لِأَحَدِهِمَا جَنَّتَيْنِ مِنْ أَعْنَابٍ وَحَفَفْنَاهُمَا بِنَخْلٍ وَجَعَلْنَا
بَيْنَهُمَا زَرْعًا ﴿٣٢﴾ كِلْتَا الْجَنَّتَيْنِ آتَتْ أُكُلَهَا وَلَمْ تَظْلِمْ مِنْهُ شَيْئًا
وَفَجَّرْنَا خِلَالَهُمَا نَهَرًا ﴿٣٣﴾ وَكَانَ لَهُ ثَمَرٌ فَقَالَ لِصَاحِبِهِ
وَهُوَ يُحَاوِرُهُ أَنَا أَكْثَرُ مِنْكَ مَالًا وَأَعَزُّ نَفَرًا ﴿٣٤﴾

Kehf Suresi, ayet: 32-34

Anlamı

Onlara (ey Muhammed) iki adamı anlat "mesel" olarak: Birine iki üzüm bağı vermiş, çevresini de hurmalıklarla donatmıştık. İki bağın arasında da ekin bitirmiştik. İki bağ ve bahçe, hiçbir şeyi eksik bırakmamacasına ürünlerini verirlerdi. İkisinin orta yerinde bir de ırmak fışkırtıp akıtmıştık. Bunlara sahip kişinin başka ürünü, serveti de vardı. Bu adam, öbür adamla konuşurken: "Ben, malca senden zenginim! Nüfus yönünden de senden güçlüyüm!" demişti. (Kehf Suresi, ayet: 32-34.)

Anlatılan iki adamın öyküsü, öteki ayetlerde sürüyor. Özeti şöyle: İki adamın biri çok zengin, öbürü yoksul. Zengin olan çok böbürgen. Malının ve gücünün, Tanrı'dan değil, kendinden, kendi çabalarından kaynaklandığı kanısında. Öbür adam kendisini uyarmakta, ama zengin kişi uyarılara kulak asmamakta. Kıyametin kopacağına da hiç inanmamakta. Öbür dünya olsa bile orada da şanslı ve zengin

olacağını söylemekte. Yoksul kişi, böbürlenen kişiye: "Tanrı'm, senin bağından-bahçenden daha iyisini bana verebilir, bunu umarım!" derken, zengin adamın herşeyinin yok olmasını da Tanrı'dan dilemekte. Sonuç, yoksul adamın dilediği gibi olur: Zengin adamın bağı-bahçesi, her şeyiyle birlikte yok olup gider. Zengin adam pişman olur ama, iş işten geçer. (Bkz. Kehf Suresi, ayet: 35-43.)

Kur'an'da böyle "kıssa"lar pek çoktur. Bunlara da "mesel" dendiği görülür. İnanmazlarsa bunlara "eskilerin masalları" demekteler:

وَإِذَا تُتْلَى عَلَيْهِمْ
آيَاتُنَا قَالُوا قَدْ سَمِعْنَا لَوْ نَشَاءُ لَقُلْنَا مِثْلَ هَٰذَا إِنْ هَٰذَا
إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٣١﴾

Enfâl Suresi, ayet: 31

Anlamı (Diyanet'in)

Ayetlerimiz onlara okunduğu zaman: "İşittik, işittik! İstesek biz de aynını söyleyebiliriz! *Bu sadece eskilerin masallarıdır*!" derlerdi. (Enfâl Suresi, ayet: 31.)

Kur'an yorumlarında bu ayetin, Hars Oğlu Nadr adında birinin sözleri üzerine indiği yazılır. Fahruddin Râzî de şunu aktarmakta:

"Hars Oğlu Nadr, ticaret amacıyla Hire'ye gitti. Ve orada *Kelile ve Dimne masallarını* satın aldı. Kur'an'la alay edenlerle birlikte, onlardan biri olarak oturur; *eskilerin masallarını okurdu onlara.* Ve *Muhammed'in eskilerden aktardıklarının da bu masallar türünden olduğunu ileri sürerdi.* İşte ayette buna değinilmekte." (Bkz. Râzî, e't-Tefsiru'l-Kebir, c. 15, s. 156.)

Kur'an'ın anlattıkları için "eskilerin masalları" (esâtirûl-evvelîn) dendiği şu ayetlerde de anlatılır:

En'âm Suresi, ayet	: 25
Nahl Suresi, ayet	: 24
Mü'minûn Suresi, ayet	: 83
Furkan Suresi, ayet	: 5
Neml Suresi, ayet	: 68
Ahkaf Suresi, ayet	: 17
Kalem Suresi, ayet	: 15
Muteffifîn Suresi, ayet	: 13

Ayrıca bkz. **AKIBET, KISSA, KUR'AN.**

C- "Mesel"ler Kur'an'da Neden Anlatılmakta?

وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِي هَٰذَا الْقُرْآنِ لِلنَّاسِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ وَكَانَ
الْإِنْسَانُ أَكْثَرَ شَيْءٍ جَدَلًا ﴿٥٤﴾

Kehf Suresi, ayet: 54

Anlamı

Andolsun ki, biz bu Kur'an'da, her tür "mesel"den sergiledik. İnsansa en çok tartışan yaratık. (Kehf Suresi, ayet: 54.)

İsrâ Suresi, ayet: 89-93

وَلَقَدْ
صَرَّفْنَا لِلنَّاسِ فِي هٰذَا الْقُرْاٰنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ فَاَبٰٓى اَكْثَرُ النَّاسِ
اِلَّا كُفُورًا ﴿٨٩﴾ وَقَالُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتّٰى تَفْجُرَ لَنَا مِنَ الْاَرْضِ
يَنْبُوعًا ﴿٩٠﴾ اَوْ تَكُونَ لَكَ جَنَّةٌ مِنْ نَخِيلٍ وَعِنَبٍ فَتُفَجِّرَ الْاَنْهَارَ
خِلَالَهَا تَفْجِيرًا ﴿٩١﴾ اَوْ تُسْقِطَ السَّمَاءَ كَمَا زَعَمْتَ عَلَيْنَا
كِسَفًا اَوْ تَأْتِيَ بِاللّٰهِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ قَبِيلًا ﴿٩٢﴾ اَوْ يَكُونَ لَكَ
بَيْتٌ مِنْ زُخْرُفٍ اَوْ تَرْقٰى فِي السَّمَاءِ وَلَنْ نُؤْمِنَ لِرُقِيِّكَ حَتّٰى
تُنَزِّلَ عَلَيْنَا كِتَابًا نَقْرَؤُهُ قُلْ سُبْحَانَ رَبّ۪ي هَلْ كُنْتُ
اِلَّا بَشَرًا رَسُولًا ﴿٩٣﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Andolsun ki biz Kur'an'da insanlara her türlü misal (mesel) gösterip açıkladık. Öyleyken insanların çoğu, nankör olmakta direndiler. Şöyle dediler: "Bize yerden kaynaklar fışkırtmadıkça sana inanmayacağız. Veya hurmalıkların, bağların olup, aralarında ırmaklar akıtmalısın. Yahut da iddia ettiğin gibi göğü tepemize parça parça düşürmeli, ya da Allah'ı ve melekleri karşımıza getirmelisin. Veya altın bir evin olmalı, yahut göğe yükselmelisin, ama oradan, okuyacağımız bir kitap indirmezsen yine inanmayacağız". De ki: "Fesubhanallah! Ben peygamber olan bir insandan başka bir şey miyim?" (İsrâ Suresi, ayet: 89-93.)

Açıklama

Kur'an'da "Andolsun ki biz bu Kur'an'da her tür meseli sergiledik." anlamındaki anlatım, İsrâ Suresi'nin yukarıda sunulan 89. Kehf Suresi'nin yine yukarıda sunulan 54. Rûm Suresi'nin 58. ve Zümer Suresi'nin 27. ayetinde (daha önce sunulmuştu) aynen yer almakta.

Celâluddin Suyûtî, el İtkân'da, "Kur'an'ın Meselleri" demek olan "Emsalu'l-Kur'an" başlıklı bölümde (66. bölüm), bu bölümün girişinde bir hadis aktarıyor. Bu hadise göre Peygamber şöyle demekte:

"Kur'an, 5 tür üzerine inmiştir: Helal, haram, muhkem (hükmü geçerli, kesin ve açık anlamlı), 'müteşâbih' (benzeşimli, çeşitli anlamlara çekilebilecek türden ya da anlaşılamayacak ölçüde kapalı anlamlı) ve '*emsâl*' (*meseller*). Helal olanı yapın, haram olandan kaçının, muhkem olana uyun, müteşâbih olana inanın ve *mesellerden* ibret dersi alın!"

Suyûtî, Maverdî'nin şu sözünü de aktarıyor:

"Kur'an biliminin en büyüğü, Kur'an meselleri bilimidir. Ama insanlar bundan habersiz aymazlık içindeler..."

Yine Suyûtî'nin aktarmasına göre İmam Şâfiî, "emsal (meseller) bilgisi"ni, Kur'an bilimleri içinde, müctehidin elde etmesi gereken (müctehide farz olan) bilgilerden sayıyor.

Bundan sonra Suyûtî "meseller"in Kur'an'da neden yer aldığına ilişkin açıklamaları aktarıyor:

Emsâl (Meseller) İle Anlatımın Nedeni

Özeti şu: Meseller, anımsatma, düşündürme (tezkir) ve öğüt verme (va'z) amacına yöneliktir. "Hükümler" içerenleri de var. Meseller, insanlara daha iyi, daha kolay anlatabilmeye, anlatılanların akılda daha köklü kalmasına yarıyor. Meseller, insanlara kapalı olanları daha açık olanla anlatma yöntemidir, gizli, kapalı olan; açık olanla karşılaştırılarak gerçekleştirilir. Ve gözle görülmeyen, gözle görülenle karşılaştırılır, ortada olmayan, ortada olanla... Böylece anlatılanlar zihinde iyice yerleştirilir. (Bkz. Suyûtî, el İtkân, c. 2, s. 167.)

Suyûtî'nin yer verdiği bu açıklamayı, Kur'an yorumlarında da bulmaktayız. Örneğin bkz. Râzî, e't-Tefsiru'l-Kebîr, c. 2, s. 72, 73.

Aşağı yukarı benzer açıklamayı Tevrat yorumlarında da görmekteyiz. Örneğin Yahudiliğin ikinci kurucusu sayılan Musa İbn Meymun (30 Mart 1135-13 Aralık 1204), çok ünlü ve önemli kitabı olan Delâletu'l-Hâirîn'de (Arapça), "Tevrat'ta mesellerin neden yer aldığı" üzerinde duruyor ve geniş açıklamalarda bulunuyor. (Bkz. Bölüm: 1-49.) Hemen her bölümde, yeri geldikçe, Tevrat'ta neden "benzetimli" (meselli, teşbihli) anlatımların yer aldığını açıklamaya çalışıyor. İbn Meymun'a göre Tevrat anlatımlarında, "insanların kavrama dereceleri" göz önünde tutulmuştur. İnsanlar genellikle kolay anlayabilir durumda değildir. Çok zeki olanları vardır, ama böylelerinin sayısı azdır. Tevrat'ta kolay kavrayamayacak durumda olanlar ölçü olarak alınmış, anlatmalar ona göre biçimlendirilmiştir. Benzetmelere, "mesel"lere yer verilmesi de bundandır. Daha kolay anlaşılsın diyedir. İbni Meymun kitabının bir yerinde aynen (Arapçasından çeviriyorum) şöyle diyor:

"Bana göre şöyle bir örnekle anlatılabilir: Annesinin memesini emen bir çocuğu biri tutsa da buğday ekmeğiyle, etle ve şarap içirerek beslemeye kalksa, o çocuğu öldürür. Hem de kuşkusuz öldürür. Bu besinler gerçekte kötü (zararlı) besinler olduğu için değil. İnsan doğasına ters besinler olduğu için de değil. Çocuk bu besinleri alıp sindiremeyeceği için ve kolay sindirilmemesi yüzünden yarar sağlamayacağı için..." (Bkz. Delâletu'l-Hâirîn, yay. Atay, Ankara, 1974, s. 77.)

Demek ki gerek Kur'an yorumcularına, gerek Tevrat yorumcularına göre, kutsal kitaplarda "benzetme"lerin, "atasözleri"nin, "öykü"lerin, kısacası "meseller"in yer almasının nedeni, insanlara daha kolay yoldan anlatmaktır.

Celâluddin Suyûtî, Zerkeşî'nin el Burhan'da: "Meseller yoluyla belleterek anlatma yöntemi, bu şeriatin (İslam'ın) özelliklerindendir." dediğini aktarıyor. Bununla birlikte "İncil"de, "meseller (emsâl) suresi" diye bir sure bulunduğunu da yazıyor. (Bkz. Süyûtî, el İtkân, c. 2, s. 167.)

Ancak İncil'lerde böyle bir sure bulunmamakta. Burada İncil'le Tevrat karıştırılmış olmalı. Çünkü Tevrat'ta "Meseller" bölümü var: "Süleyman'ın Meselleri". Zebûr diye bilinen "Mezmurlar"dan sonra yer alıyor. Daha sonraki Vaiz, Neşideler Neşidesi ve Mezmurlar'dan önce yer alan Eyub bölümleri de "mesel"lerle dolu. Danyal bölümü de öyle. Özellikle M.Ö. 3. ve 2. yy'larda kaleme alındığı ya da Tevrat bütünü içine geçirildiği belirlenen bölümler, Helenizm'in etkisiyle eski Yunan düşünce dünyasından alınma "hikmet"ler içermekte. Ayrıca eski Hind inançlarından alınma "hikmet"ler de küçümsenemeyecek ölçüde yansımış bulunmakta. Bu hikmetler, genellikle "mesel"lere yer verir. Meseller bu kesimlerde çok yoğundur.

Kısacası: "Mesel"ler, eski kutsal kitaplarda olduğu gibi, Kur'an'da da çoktur ve önemlidir. Benzetmeler, karşılaştırmalar, özdeyişler, atasözleri, deyimler ve öyküler yer alır mesellerde. Amaç, öğütleri daha anlaşılır bir dille sergilemek.

➤MESH

"El sürme, sıvazlama".

Kur'an'da bir kez geçer: Sâd Suresi, ayet: 33. Ancak "İmsehû!" (meshedin) biçiminde emir kipi, şu ayetlerde yer almakta:

Nisâ Suresi, ayet : 43
Mâide Suresi, ayet : 6

Abdestte başı meshetmek:
İlgili ayet için bkz. **ABDEST.**

Teyemmümde toprakla kolları ve yüzü meshetmek:
İlgili ayetler için bkz. **TEYEMMÜM.**

Süleyman Peygamber'in çok sevdiği atlarını meshetmesi (sıvazlaması):
İlgili ayet için bkz. **SÜLEYMAN.**

➤MESH ("hı" ile)

"Bir canlının bir başka canlının biçimine, insanın maymun, domuz, sıçan (fare) gibi hayvanlara dönüştürülmesi".

Yâsîn Suresi, ayet: 67

وَلَوْ نَشَاءُ لَمَسَخْنَاهُمْ
عَلَىٰ مَكَانَتِهِمْ فَمَا اسْتَطَاعُوا مُضِيًّا وَلَا يَرْجِعُونَ ﴿٦٧﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Dilesek onlara oldukları yerde *dondururduk* da, ne ileri gidebilirler ve ne de geri dönebilirlerdi. (Yâsîn Suresi, ayet: 67.)

Açıklama

Yukarıdaki çeviride yer alan "dondururduk", "le mesahnâhum"a karşılık olarak uygun görülmüş. "Meshederdik" demek. "Meshederdik"e "dondururduk" anlamının verilmesi, Kur'an yorumcularından kimilerinin benimsediği anlamı yansıtmaktadır. "Oldukları yerde kıçlarının üstüne otururduk, oldukları yerde yok ederdik" anlamlarını verenler de var. (Bkz. Taberî, Tefsir.) Ayete: "Dileseydik, onları, *maymunlara, domuzlara dönüştürürdük...*" anlamı da verilmekte ve bu anlam, İbn Abbas'tan aktarılmakta. (Bkz. Neysâbûrî, Tefsir). Bu son anlama göre, ayetteki "mesh", kendi asıl anlamına uygun olarak "insanın maymun, domuz... gibi hayvanlara dönüştürülmesi" demek oluyor. Hasan Basri Çantay bu ayeti dilimize şöyle çeviriyor:

"Yine dileseydik onları, oldukları yerde, *suratlarını değiştirip bambaşka çirkin bir mâhiyete getirirdik* de ne ileri gitmeye, ne geri dönüp gelmeye güçleri yetmezdi". (Yâsîn Suresi, ayet: 67.)

Elmalılı Hamdi Yazır da: "Dilesek onları tam kuvvetleri çağında mesh de ediverirdik *–kılıklarını değiştirir* oldukları yerde donduruverirdik– de ne geçebilirler, ne de dönebilirlerdi" biçiminde anlam vermekte. (Bkz. c. 6, s. 4037.)

Görülüyor ki, Çantay da, Yazır da, "mesh"e asıl anlamını vermekteler. Yani "insanın bir başka biçime dönüştürülmesi" anlamını.

Ünlü Celâleyn tefsirinde de ayetteki "le mesahnâhum" ele alınırken "kıredeten ve hanâzîre ev hicâreten", yani "(dileseydik) *maymunlara, domuzlara ya da taşlara çevirirdik*" biçiminde anlam verildiği görülmekte. Demek ki, Celaleyn tefsirindeki yoruma göre, ayette yer alan "*mesh*", "insanın maymuna, domuza ya da taşa dönüştürülmesi" anlamındadır. Bu amaçlanmaktadır.

1- Maymuna Dönüştürme

Bakara Suresi, ayet: 65
A'râf Suresi, ayet: 166

كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ ﴿٦٥﴾

Anlamı

"Haydi birer aşağılık maymun olun!" (Bakara Suresi, ayet: 65; A'râf Suresi, ayet: 166.)

Açıklama

İsrailoğullarından "Cumartesi yasağı"na uymayanlara böyle dendiği bildiriliyor. Tanrı: "Böyle dedik!" diyor. Özellikle bkz. CUMARTESİ YASAĞI, CEZA, BALIK.

Kur'an'da Tanrı'nın "Ol!" dediği şeyin hemen olduğu (bkz. Yâsîn Suresi, ayet: 82) bildirilir. Öyleyse "Birer aşağılık maymun olun!" diye seslenilen kimselerin de gerçekten "birer aşağılık maymun"a dönüştürdüklerini düşünmek gerekiyor.

2- Maymuna ve Domuza Dönüştürme

قُلْ

Mâide Suresi, ayet: 60

هَلْ أُنَبِّئُكُمْ بِشَرٍّ مِنْ ذٰلِكَ مَثُوبَةً عِنْدَ اللّٰهِ مَنْ لَعَنَهُ اللّٰهُ وَغَضِبَ عَلَيْهِ
وَجَعَلَ مِنْهُمُ الْقِرَدَةَ وَالْخَنَازِيرَ وَعَبَدَ الطَّاغُوتَ أُولٰئِكَ شَرٌّ
مَكَانًا وَأَضَلُّ عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ ●

Anlamı (Diyanet'in)

"Allah katında bundan daha kötü bir karşılığın bulunduğunu size haber vereyim mi?" de! Allah kime lanet ve gazab ederse, kimlerden ***maymunlar, domuzlar*** ve şeytana kullar ***kılarsa***, işte onlar yeri en kötü ve doğru yoldan en çok sapmış olanlardır. (Mâide Suresi, ayet: 60.)

Bu ayetten bir önceki ayette: "Ya ehlel-Kitâbi!" (Ey kitaplılar!) diye bir sesleniş vardır. Öncesinden ve sonrasından anlaşıldığına göre bu sesleniş, İsrailoğullarınadır. Bu durumda, Tanrı'nın "maymunlar, domuzlar" yaptığı, yani bu hayvanlara dönüştürdüğü bildirilen kimseler de İsrailoğularıdır. Yani Yahudiler. Kurtubî'nin ve Sâbûnî'nin tefsirlerinde yer aldığına göre, Peygamber'e bu ayet gelince Müslümanlar Yahudilere: "Maymunların ve domuzların kardeşleri" dediler ve onlar da utançlarından başlarını yere eğdiler. (Bkz. Saffetu't-Tefasir 1/352; Kurtubî, 6/236.)

Fahruddin Râzî, şöyle demekte:

"Kur'an yorumcuları derler ki: Maymunlara dönüştürüldükleri bildirilenler Cumartesi yasağına uymayan Yahudilerdir. Domuzlara dönüştürüldükleri anlatılanlar da, İsa Peygamber'in duasıyla gökten inen sofraya karşı nankörlük edenlerdir. Bununla birlikte, maymunlara dönüştürülenlerin de, domuzlara dönüştürülenlerin de, Cumartesi yasağına uymayanlar olduklarını aktaranlar da vardır. Bunlara göre, Cumartesi yasağına uymayanlardan gençler maymunlara, yaşlılar da domuzlara dönüştürülmüşlerdir". (Bkz. Râzî, e't-Tefsiru'l-Kebir, 12/36.) Cumartesi yasağına uymayanlardan "gençlerin maymunlara, yaşlıların da domuzlara dönüştürüldükleri", Taberî tefsirinde yer aldığına göre İbn Abbas'tan aktarılıyor. (Bkz. Taberî, Tefsir, 9/69.) Taberî'nin tefsirinde "domuzlara dönüştürüldükleri" bildirilenlerin, İsrailoğullarında, Tanrı'ya inanan ve herkesi bu inanç çevresinde toplamaya çalışan bir kadına ve inanırlarına kötülük edenler olduğu, bunların, kadının bedduası üzerine domuzlara dönüştürüldükleri de aktarılmakta. (Bkz. Taberî, 6/189, 190.)

Yukarıdaki ayette açıkça kınanan İsrailoğullarının;

• Tanrı katında lanetlendikleri,

• Tanrı'nın gazabına uğradıkları,

• Tanrı tarafından *maymunlara* ve *domuzlara* dönüştürüldükleri ve birer "tâğut", yani "şeytan" kulu yapıldıkları bildiriliyor. Bkz. TÂĞUT.

Maymunlara ve domuzlara dönüştürülenlerin bu hayvanların biçimlerine sokuldukları ve birer "kuyruklu hayvan" yapıldıkları, Kur'an yorumcularınca genellikle benimsenen görüştür. (Örneğin bkz. Taberî, Tefsir, 9/69, 70; Râzî, Tefsir, 3/111.) Ama "biçim"lerinin değil de, yalnızca karakterlerinin, huylarının dönüştürüldüklerini, yani "maymun karakterli, domuz karakterli" yapıldıklarını ileri sürerek "te'vil" yoluna gidenler de bulunmakta. Ama Râzî, bu te'vili kabul etmemekte. (Bkz. aynı yer.)

Maymunlara ve domuzlara dönüştürülenler bugün yaşamakta mıdırlar?

Hadislerin kiminden, bu soruya: "Evet!", kiminden de "hayır!" dendiği anlaşılmakta. Râzî de bu soruya: "Evet!" denebileceğini, "bugünkü maymunların, İsrailoğullarından dönüştürülmüş hayvanlar olduğu"nun söylenebileceğini, ancak, İbn Abbas'tan, bu hayvanlara dönüştürülmüş olanların üç günden çok yaşamadıklarının aktarıldığını yazmakta. (Bkz. Râzî, Tefsir, 3/112.) Buharî'nin yer verdiği bir hadiste "domuzlara ve maymunlara dönüştürülmüş olanların, kıyamete dek sürdükleri" açıklanırken (bkz. Buharî, Eşribe, 6.) Müslim'in yer verdiği kimi hadislerde, "bugünkü maymunların ve domuzların, İsrailoğullarından önce de bulundukları" anlatılmakta. (Bkz. Müslim, Kader, 32, 33.)

3- Başka Hayvanlara Dönüştürülenler

a) Sıçanlara Dönüştürülenler

"İsrailoğullarından bir topluluk yitip gitti. Şimdi ne yapmakta oldukları, ne durumda oldukları bilinmiyor. Fareden başka yaratık biçiminde olduklarını da sanmıyorum. Görmez misiniz: Farelerin önüne *deve sütü* konduğunda bu sütten içmezler, ama koyun sütü konduğunda içerler".

"Fare, insandan dönüştürülmüş bir yaratıktır. Bunun belirtisi de şudur: Önüne koyun sütü konduğunda içer de, deve sütü konduğunda içmez, tatmaz bile".

Bu sözleri Peygamer'den aktaran: Ebu Hureyre. Aktardıktan sonra şöyle diyor:

"Hadisi Ka'b'e aktardığımızda Ka'b: 'Bunu Peygamber'den işitin mi?' diye sordu; 'evet!' dedim. Soruyu bir kaç kez yineledi. Sonunda: 'Peygamber'den işitmedim de Tevrat'ta mı okudum, Tevrat mı indi bana yoksa?' diye karşılık verdim". (Bkz. Müslim, Zühd, hadis no: 61, 62.)

İsrailoğullarından Dönüştürülme Sıçanlar, Deve Sütü İçmezler

Deve, İsrailoğullarına "haram" olan hayvanlardan. Devenin sütü de haram. Onun için sıçanların, "deve sütü içmemeleri", İsrailoğulları soyundan geldiklerine belirti sayılmakta.

b) Kertenkelelere Dönüştürülenler

Abdullah Oğlu Câbir anlatıyor: Peygamber'e bir kertenkele getirilmişti (yesin diye). Ama yemedi ve şöyle dedi: "Bilmiyorum ama, bu kertenkele, eski toplumlardan dönüştürülmüşlerin soyundan olabilir". (Bkz. Müslim: Sayd 48; Ahmed İbn Hanbel: 3/323, 380.)

Ebu Said'den aktarılıyor: "Bir adam gelmişti Peygamber'e. 'Ey Tanrı elçisi! Biz, kertenkelesi çok olan bir toprakta yaşıyoruz. Bizim için ne buyurursun, ne fetva verirsin (bunları yiyelim mi)?' dedi. Peygamber de: 'Bana, İsrailoğullarından

bir topluluğun hayvanlara dönüştürüldüğü anlatıldı. (Bu kertenkeleler de onlardan olabilir)' diye karşılık verdi, ne 'yiyin' dedi, ne de 'yenmesini yasakladı." (Bkz. Müslim, Sayd 50.)

Bir de şöyle bir hadis aktarılır:

"Ey A'râbî! (Göçebe Arap, Arap köylüsü). İsrailoğullarından bir topluluğa Tanrı lanet etti ya da öfkelendi (gazab etti) de, onları yeryüzünde gezen hayvanlara dönüştürdü." (Bkz. Müslim: Sayd 51; Ahmed İbn Hanbel: 3/62.)

Bu hadiste ve daha başka hadislerde, başka hayvanlara dönüştürülenlerin de bulunabilecekleri anlatılmakta.

4- Cinlerden Hayvanlara Dönüştürülenler

Hadislerde, kimi cinlerin de hayvanlara dönüştürüldükleri anlatılır. Cinlerin dönüştürüldükleri hayvanlar açıklanırken "yılanlar" anlatılmakta. Bir hadisin anlamı şöyledir:

"Yılanlar, cinlerden dönüştürülmüşlerdir." (Bkz. Ahmed İbn Hanbel: 1/348.)

Özet

Tanrı insanlara ve cinlere görevler yüklemiştir. Bunlardan görevlerini yerine getirmeyenlere, Tanrı'ya karşı gelmiş olanlara "lanet" edilmiş ve bunlardan kimileri kimi hayvanlara dönüştürülmüşlerdir. Hayvanlara dönüştürülenlerden İsrailoğulları (Yahudiler) Kur'an ayetlerinde anlatılmakta ve bunların, özellikle Cumartesi yasağına uymamaları yüzünden "maymunlar"a, "domuzlar"a dönüştürüldükleri açıklanmakta. Hatta başka hayvanlara dönüştürülenlerin de bulunabileceği anlatılmakta. Hadislerde ayrıca "yılanlara dönüştürülen cinlerden de söz edilmekte. Konu için ayrıca bkz. CUMARTESİ YASAĞI, BALIK, DOMUZ, MAYMUN.

➤MESİH

"Kur'an ve İncil açıklamalarında: İsa".

Kimi tefsirlere göre, "mesih" sözcüğü Arapça'dır. "Mesh" kökünden gelmekte. "Meshedilmiş" anlamında. Meryem Oğlu İsa'ya "Mesih" denmesi, Tanrı'nın onu "meshetmesi"ndendir, yani Tanrı ona "dokunduğu" içindir. Tanrı ona dokunmuş ve onu günahlardan arındırmıştır. Ya da "mesih", "sıddîk" (sadık dost) anlamındadır. Taberî, "mesih" sözcüğünün Arapça olduğunu ve bu anlamların verilebileceğini savunanlar arasında yer alır. (Bkz. Taberî, Tefsir, c. 3, s. 186.) İbni Abbas'a göre İsa Peygamber'e "Mesih" denmesinin nedeni, "dokunduğu hastayı iyileştirir olması"dır. Ahmed İbn Yahya'ya göreyse nedeni, "yere ayağıyla dokunması", yani "yeryüzünde çok gezer olması"dır. Kimine göre de "eliyle öküzlerin başına dokunup okşar olması"dır. Bu yorumlara göre "mesih", "dokunulmuş" değil de "dokunan" (faîl bi mânâ fâil olarak İsmi fâil) anlamındadır. "Dokunulmuş" anlamı verenler de var. "Tanrı tarafından dokunulmuş, günahlardan arındırılmış" anlamı verilebildiği gibi "temiz bir yağ ile dokunulmuş, koku sürülmüş" (peygamberlere böyle dokunulup yağlar, kokular sürüldüğü belirtilir) anlamı da verilebilmekte. Kimilerince de İsa Peygamber'e dokunan Cebrail'di, onun için "dokunulmuş" anlamına gelen bir sözcükle

anlatılmakta. O çocukken dokunmuştu Cebrail. Kimileri de böyle anılır olmasını, onun doğarken "dokunulup yağlar sürülmüş olmasına" bağlamaktalar. Başka şeyler söyleyenler de var. (Bkz. Râzî, e't-Tefsir'ul-Kebir, c. 8, s. 49.)

Kimilerine göreyse "Mesih", Arapça bir kökten türeme değildir. Ebu Ubeyde ve Leys'e göre, İbranca kökenlidir. Aslı "Meşiha"dır. Araplar "Mesih" durumuna getirmişlerdir. Nasıl ki "İsa"nın da aslı, İbranca'da: "Moşa", ya da "Mişa"dır. (Bkz. Râzî, aynı yer.) Keşşef'ta da bu görüşün benimsendiği görülmekte. Keşşaf'ta, "Mesih"in, İbranca'da "mubarek" (mutlu, kutlu) anlamındaki "Meşiha"dan bozulup Arapçalaştırıldığı belirtilir. (Bkz. Keşşaf, 1/278.) Son zamanların Kur'an yorumcularından Sabunî'nin de bu görüşü benimsediğini görmekteyiz. (Bkz. Saffatu't-Tefâsîr, c. 1, s. 201.)

Kur'an yorumcularının genellikle savunduklarına göre, "Mesih", İsa Peygamber'in "lakab"ıdır. Oysa Kur'an'da "adı" (ismuhu) diye belirtilmekte:

I- MESİH, AD MI LAKAP MI?

A- İslam'ın Temel Kaynaklarında "Mesih"
1- Kur'an'da "Mesih"

إِذْ قَالَتِ الْمَلَٰٓئِكَةُ
يَٰمَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِّنْهُ اسْمُهُ الْمَسِيحُ عِيسَى
ابْنُ مَرْيَمَ وَجِيهًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ ٤٥

Âli İmrân Suresi, ayet: 45

Anlamı

Anımsa ki melekler: "Meryem! Tanrı sana, kendinden (kendi ruhundan), bir *söz* (çocuk) müjdeliyor. Adı: *Mesih;* Meryem Oğlu İsa'dır. Dünyada ve Ahirette sayılır bir kişi ve (Tanrı'nın) gözdelerindendir." dediler. (Âli İmrân Suresi, ayet: 45.)

Açıklama

İsa Peygamber'e verilen sıfatlar burada şöyle sıralanıyor:

"Tanrı'nın *Kelime*'si" (Tanrı'nın sözü, Tanrı'dan bir ruh), "bu dünyada ve öbür dünyada *vecih*" (onurlu, sayılır kişi) ve "*mukarreb*" (gözde, Tanrı'ya yakın).

"Mesih" de İsa Peygamber için. Ama bu nitelemeler sırasında yer almamakta. Açıkça, "İsa"nın, "Meryem Oğlu İsa"nın "adı" (ismuhu) olduğu belirtilmekte. İsa Peygamber'i niteleyen bir sıfat olsaydı, öbürlerinin sırasında yer alırdı. "İsa"dan önce yer alması da ayrıca ilgi çekici bulunmakta. Kur'an yorumcuları, bu durum üzerinde de önemle durmakta ve dilcilerden görüşler aktarmaktalar. (Örneğin bkz. Râzî, Tefsir, c. 8, s. 50.) "Mesih: Meryem Oğlu İsa", bir bütün olarak bir ad oluşturmakta burada. "Meryem Oğlu İsa Mesih" diye de söylenmekte. Ancak, ayette açıkça belirtilen odur ki, sözü edilen çocuğun (müjdelenen çocuğun, yani İsa'nın) adı, öbürlerinden çok, *Mesih*'tir. "İsa" ile "Meryem Oğlu" (İbn Meryem), sonradan gelmekte.

Buna göre, asıl ad, "Mesih"tir, öbürleriyse "niteleme"dir denebilir mi? İncil'de, aşağıda da görüleceği gibi, "İsa"nın, "kurtarıcı" anlamına geldiği açıklanır. Buna göre, asıl ad: Mesîh'tir. "Mesih"in de "kurtarıcı" (îsâ) ve "Meryem'in oğlu" olduğu dile getirilmiş oluyor.

Ne var ki, "harf-ı ta'rif"li oluşu, "Mesih"in, özel ad olduğunu kabul etmeyi güçleştiriyor.

Sorunun çözümü için, "ad" olarak kabul edilmesi gereken, bir bütün olarak; "Meryem Oğlu İsa Mesih"tir biçiminde görüş ileri sürenler var. Çeviri de genellikle böyle yapılmakta. Yani "Meryem Oğlu İsa Mesih" diye...

"Mesih" sözcüğü, bu ayette olduğu gibi, "İsa" ve "İbn Meryem" (Meryem Oğlu) sözcükleriyle birlikte 2 yerde daha geçer: Nisâ Suresi, ayet: 157, 171. 3 yerde de bunlarsız yer alır: Nisâ Suresi, ayet: 172; Mâide Suresi, ayet: 72; Tevbe Suresi, ayet: 30. Bu ayetlerde "Mesih"in, (yalnız başına) İsa'nın adı olarak yer aldığı görülür. 5 kez de "İbn Meryem"le birlikte geçmekte: Mâide Suresi, ayet: 17 (iki kez), 72 (burada iki kez geçer, biri İbn Meryem'le birlikte), 75; Tevbe Suresi, ayet: 31. Demek ki toplam 11 kez geçmektedir Kur'an'da. Ayetler için bkz.**İSA, MERYEM. HAVARİ, NASÂRÂ, MÂİDE, KİTAB, MUCİZE.**

2- Hadislerde "Mesih"

Hadislerde iki kimseden "Mesih" diye söz edildiği görülür: Bunlardan biri İsa Peygamber, öbürü de, ortaya çıkması "kıyamet alâmetleri"nden sayılan "Deccâl"dir.

a) Yakışıklı Mesih

"Taralı, uzun ve uçlarından sular damlayan saçlarıyla Ademoğullarının en yakışıklısı bir adam". "Kimdir bu adam?" diye sordum. "Meryem Oğlu Mesih'tir!" diye karşılık verdiler." (Bkz. Buharî: Libas, 68, Ta'bir, 11; Müslim: İman, 273-275; Muvatta: Sıfatu'n-Nabiyy, 2; Ahmed İbn Hanbel: 2/39, 127, 154.)

Peygamber, Kâbe'de gördüğü bir "rü'ya"sını anlatırken böyle diyordu. Bu yakışıklı "Mesih"in, kollarına girmiş iki adamla Kâbe'yi ziyaret etmekte olduğunu da aynı rü'yada gördüğünü belirtiyordu. Demek ki İsa Peygamber böyleydi.

b) Çirkin Mesih

"Kıvırcık saçları, sağ gözünde körlüğe varan bir şaşılığıyla görülebilecek en çirkin adam. O da iki elini bir adamın omuzuna koymuş olarak Kâbe'yi ziyaret ediyordu. 'Kimdir bu adam?' diye sordum. 'Bu da Deccal Mesih'tir!' diye karşılık verdiler." "Tanrı şaşı değil ama, Deccal Mesih'in sağ gözü şaşıdır." (Bkz. aynı hadis.)

Peygamber'in aynı rüyada "Deccal"i de böyle gördüğü belirtilmekte. (Bkz. aynı kaynaklar, aynı yerler.) Ayrıca bkz. **KIYAMET.**

Yukarıdaki hadis, "Mesih"in, Meryem Oğlu İsa için de, Deccal için de söylediğini açıkça belirtmekte. Ama özel ad olarak mı, lakap olarak mı? Bu tartışılmakta. İki "Mesih"in de "kıyamet günü" ortaya çıkacağının anlatılıyor olduğu düşünülürse aynı adı taşıyor olmaları ilginçtir. İki "Mesih", birbirinin karşıtı olarak ortaya çıkacaklar, sonra birinci Mesih, ikinci Mesih'i ortadan kaldıracak.

"Mesih"in, "Deccal" için de kullanılmasının, hadislerde, ille de övülecek kimselere özgü bir anlam içermediğini gösterdiği söylenebilir.

B- İncil'de "Mesih"

Matta'ya göre olan İncil'de şöyle denir:

"... Meryem'den de *Mesih* denilen İsa doğdu..." (Bkz. Matta İncili, 1:16.)

"Simon Petros şöyle karşılık verdi: Sen, Hay olan Allah'ın oğlu Mesih'sin." (Bkz. Matta İncili, 16:16.)

Kral Hirodes zamanında, Yahudiye kentlerinden Beyt-Lehem (Beytu'l-Lehm) kentinde, İsa dünyaya geldiği zaman, Yeruşalim'e, yani Kudüs'e müneccimler geldiği, "yıldızını gördükleri"nden söz ederek doğan çocuğu sordukları, ona "secde kılmaya", yani boyun eğmeye geldiklerini söyledikleri, Kral Hirodes'in bunu işitmesi üzerine büyük bir kaygıya kapıldığı ve "bütün kehanetçileri, yazıcıları topladığı", onların "*Mesih*'in nerede doğacağını sorduğu", onların da Yahudiye'nin Beyt-Lehem'inde doğacağını bildirdikleri de anlatılmakta. (Bkz. Matta, İncili 2:1, 5.)

Burada sözü edilen Kral Hirodes, I.Hirodes'tir. Erkek çocukları öldürmesiyle ünlü bu kralın egemenliğinin, M.Ö. 72'de başlayıp, M.Ö. 4'de sona erdiği (kralın bu tarihte öldüğü) tarihlerde yazılı.

Matta İncili'nde şunları da okumaktayız:

"Ferisiler toplanınca, İsa onlardan sorup: '*Mesih* hakkında ne düşünüyorsunuz? O, kimin oğludur?' dedi. Onlar da İsa'ya: 'Davud'un oğlu.' dediler. İsa onlara şöyle dedi (bu kez): 'Öyleyse Davud onu nasıl Ruh ile *Rab* diye çağırır?' " (Matta İncili, 22:41-43.) İsa'nın Ferisiler'e, Tevrat'ın Mezmurlar bölümünde yer alan bir bölümü anımsatmıştır. O bölüm, 110. Mezmur'un birinci ayetini oluşturuyor. Bu ayette: "Rab, Rabb'ime dedi ki: 'Ben düşmanlarını senin ayaklarına basamak yapıncaya dek sağımda otur!' " Bu sözler, "Mukaddes Kitab"ın kimi baskılarında, ara başlıkta "*Mesih'in melekûtu*" diye sunuluyor. (Bkz. İstanbul, 1885, Boyacıyan Agop Matbaası, s. 708.)

Luka İncili'nden:

"Aynı civarda çobanlar vardı. Geceleyin kırda kalarak sürülerini nöbetle bekliyorlardı. Rabb'in bir meleği onların yanında durdu. Rabb'in izzeti onların çevresini aydınlattı. Çok korktular. Melek onlara seslendi: 'Korkmayın! Çünkü bugün, Davud'un, kentinde size *kurtarıcı* doğdu. O, Rab *Mesih*'tir..." (Bkz. Luka İncili, 2:8-11.)

Burada yer alan "kurtarıcı"nın, İncil'de, "İsa" sözcüğünün anlamı olduğu belirtilir:

"Ve bir oğul doğuracaktır. Onun adını *İsa* koyacaksın. Çünkü toplumunu günahlardan *kurtaracak* olan odur..." (Bkz. Matta İncili, 1:21.)

C- Tevrat'ta "Mesih"

"Mukaddes Kitab"ın 1885 tarihinde, Türkçe çevirisinin eski harflerle basılı bir nüshasında, her bölümün başına, bölümün neler içerdiğini belirten başlık vardır. Tevrat'ın "Mezmurlar" (Davud'un Zebûr'u) adlı bölümünün, 2. Babı'nın

başlığı da şöyle: "*Mesih'in Melekûtu, Ona Boyun Eğmeleri İçin Krallara Uyarı*". (Bkz. İstanbul, 1885, Boyacıyan Agop Matbaası, s. 630.)

Demek ki, 2. Mezmur'da, "*Mesih*"ten, Mesih'in gerçekleşeceği haber verilen "melekût"undan, yani egemenliğinden söz edilmekte. Şunlar yazılı:

"Niçin milletler kaynaşıyor ve ümmetler boş şey düşünüyor? Dünyanın kralları kalkıyor, hükümdarlar Rabbe karşı *Mesih'ine* karşı, birbirleriyle öğütleşiyorlar: 'Onların bağlarını koparalım! İplerini kendimizden atalım!' diyorlar. Göklerde oturan (Rab, Tanrı) gülecek, Rab onlarla eğlenecek. O zaman onlara hiddetiyle söyleyecek, gazabıyla onları işkenceye koyacaktır. 'Ben Kralımı mukaddes dağım *Sion* üzerine koydum!' Fermanı ilan edeceğim. Rab bana dedi ki: 'Sen benim oğlumsun!(...)" (Mezmurlar, 2:1-7.)

Özellikle Hıristiyanlık dünyasındaki kimi yorumcuya göre, burada, "İsa Mesih"ten söz ediliyor.

II- MESİH İNANCI VE İSLAM'DAKİ UZANTISI

A- Yahudilikteki "Mesih" İnancı

1- Saadia Gaon'un Belirlediği Yahudilik İnanç İlkelerinde Mesih

Yahudilikteki inanç temellerini ilk kez köklü biçimde düzenlediği ileri sürülen Arapça adıyla Said İbn Yusuf el Feyyâmî'dir ki, kısaca Saadia Gaon diye bilinir (892-942). Bu kişinin düzenlediği iman temelleri 8'dir. Ve 8. inde şöyle dendiği görülür:

"Mesih'in geleceğini beklemek, hesap ve en son yargı haktır (gerçektir)." (Bkz. Doç. Dr. Yaşar Kutluay, İslam ve Yahudi Mezhepleri, Ankara, 1965, s. 127.)

2- Mose Ben Maimun'un Belirlediği Yahudilik İnanç İlkelerinde Mesih

Moşe Ben Maimun diye de söylenen Musa İbn Meymun (1135-1204), "Yahudiliği yenibaştan kuran kişi" olarak bilinir. Bu ünlü Tanrıbilimci ve felsefecinin belirlediği Yahudilik iman esasları 13 olarak bilinir. 12. si şöyledir:

"İman ederim ki, *Mesih* gelecektir. Her ne denli gecikirse de, ben onun geleceğine her gün beklenti içindeyim." (Bkz. Kutluay, aynı kitap, s. 129.)

Musa İbn Meymun, Delâletu'l-Hâirîn adlı ünlü kitabında "İsrail Mesihleri"nden söz etmekte, "hepsi erdemli kimselerdir" (fudalâ) demekte ve bunların, "birinci basamaktaki peygamberler" arasında yer aldıklarını savunmakta. (Bkz. yay. H. Atay, 1974, s. 437.)

3- Yahudi Mezheplerinde Mesih

Yahudilikte en eski mezhep sayılan ve apayrı bir din durumuna geldiği kimilerince ileri sürülen Somronlular (Şomronîm ya da Şamerîm) inancında Mesih vardır. Bunlar, "Mesih inancının Tevrat'ta, çeşitli bölümlerde bulunduğunu" ve beklenmesi gerektiğini savunurlar. (Bkz. Kutluay, aynı kitap, s. 149.)

İsiyîm (Essenes) Mezhebi'nde de "Mesih inancı" önemli yer tutmakta. Bunlar da Tevrat'taki çeşitli anlatımlara dayanarak "Mesih'in her an beklenmesi gerektiği"ne inanmaktalar. (Bkz. Kutluay, aynı kitap, s. 180.)

İseviyye adlı mezhepte de bu inanç vardır. (Bkz. Kutluay, aynı kitap, s. 188.)

Yaşar Kutluay şöyle der:

"Yahudilikte özellikle Hıristiyanlarca ileri sürülen iddialar nedeniyle, üzerinde en çok söz edilen konulardan biri, Mesih ve Mesih'i bekleme olmuştur." (Bkz. aynı kitap, s. 131.)

Ömer Rıza Doğrul da şunları yazmakta:

"İsrailoğullarının Romalılardan çektikleri eziyet yamandı. (...) Roma, Yahudileri anlayamıyor, gösterdikleri inat ve isyanın gerçek nedenlerine bir türlü akıl erdiremiyordu.(...) Romalıların kılıcı hem kıyıcı, hem yıkıcıydı. Yahudiler bu kılıç yüzünden yitirdikleri kana dayanamayarak yere serilmişler, ne yapacaklarını şaşırmışlardı. Teslim olmaya cesaret edemiyorlardı. Çünkü hâlâ *Mesih*'in belirmesini ve onun *kurtarıcı* eliyle kurtulmayı umuyorlardı. Onların *ömürlerinde bir an bile unutmadıkları inanç, günün birinde Mesih'in doğmasıyla, yeryüzünde gök egemenliğinin kurulacağıydı.* Uğradıkları büyük felaketler ve katlandıkları korkunç eziyetler, bu inançlarını hiç sarsmamış ve Yahudiler bu nokta üzerinde hiç ayrılığa düşmemişlerdir." (Bkz. Doğrul, Dinler Tarihi, İstanbul, 1958, s. 214.)

B- Hıristiyanlık'ta Mesih İnancı

Yukarıda "Mesih"le ilgili İncil'den alıntılar sunulmuştu. İncil'de, Tevrat'a da bu konuda "atıf"lar (yollamalar) bulunmakta. Hıristiyanlık dünyası, bu inancı işleyegelmiş ve Tevrat'ta sözü edilen ya da dolaylı biçimde anlatılan "Mesih"in, "İsa" olduğunu savunmuşlardır. Yahudilerle olan tartışmaları yüzyıllarca sürmüştür bu konuda. Kuşkusuz, Yahudiler, Hıristiyanların bu yoldaki görüşlerini kabul etmezler.

C- İslam'da Mesih İnancı

İslam'daki Mesih inancı, Kur'an ve hadislere dayanmakta. Yukarıda da belirtildiği gibi Kur'an'da "*Mesih*" olarak, İsa Peygamber tanıtılmakta. Hadislerdeyse, "iki Mesih"ten söz edilmekte: İsa Peygamber ve Deccal.

Ancak, "Mesih'i bekleme" inancı, İslam dünyasında değişik biçimlerde yer almaktadır:

1- İsa Peygamber'in Kıyamette Ortaya Çıkıp Dünyaya Adaleti Getirmesi

İsa Peygamber Kıyametin büyük alametlerinden olarak ortaya çıkacak, "Muhammed Şeriati"ni uygulayacak, Deccal'i de ortadan kaldıracak.

Konuya ilişkin bkz. **KIYAMET, İSA.**

2- Mesih ve Mehdi İnancı

İslam dünyasında "Mehdi bekleme", İslam'ın ilk dönemlerinden başlayarak süregelmiştir. Mehdi inancının "Mesih inancı"yla çok benzerliği vardır. Yahudiler nasıl "Mesih'i beklemek"ten hiç geri durmamışlar, her sıkıştıkları zaman "Mesih gelip bizi kurtaracak" diye umuda kapılmışlarsa, İslam kesiminde de "bir gün Mehdi çıkacak, kötülükleri ortadan kaldıracak, adaleti getirip yerleştirecek" inancı geçerli olmuştur.

Yahudi Talmud'unda şunlar okunmakta:

"Peygamberlerin verdikleri sözlere uygun olarak biz inanırız ki, İsrailoğulları sürgünden bir *Mesih* sayesinde kurtulacaklardır. Bu inancı akıl da kabul eder. Çünkü Allah âdildir, madem ki bizi günahlarımızdan ötürü memleketten ve bağımsızlıktan yoksun eden O'dur; bu cezanın da bir sonu olmak gerekir. *Dâvid'in oğlu Mesih gelecektir.* Yeruşalim'i düşmandan temizleyecek ve toplumuyla oraya yerleşecektir..." (Bkz. Emuneôt ve Deôt, Ksm. VIII, pp. 175-185. Alıntı için bkz. Kutluay, a.g.e., s. 126, 127.)

Yaşar Kutluay, şöyle demekte:

"*İslamiyet'teki **Mehdi** inancı, **Mesih** ve onunla ilgili fikirlerin aksinden ibaret görülmektedir.*" (Bkz. Kutluay, aynı kitap, s. 214.)

Bununla birlikte "*Mehdi* inancı", sağlam (sahih) sayılan hadislerde de yer alır:

Ancak "*Mehdi*" kim olabilir?

Hadislerde, bu sorunun karşılığının çeşitli biçimlerde yer aldığı görülmekte:

a) "Mehdi, İsa Mesih'in Kendisidir"

Bir hadisin anlamı aynen şöyledir:

"*Meryem Oğlu İsa'dan başka **Mehdi** yoktur.*" (Bkz. İbni Mâce, Fiten: 24.) Ahmed İbni Hanbel'in kitabında (Bkz. 2/411.) da "Meryem Oğlu İsa"yı *Mehdi* olarak niteleyen hadis yer alır.

b) "Mehdi, Fâtıma Evladındandır"

Bir hadiste Peygamber şöyle demekte:

"Mehdi, benim ailemden, Fâtıma çocuklarından ortaya çıkacaktır." (Bkz. Ebu Davud: Mehdi, 1.)

"Mehdi"nin "Ehl-i Beyt"ten olduğunu dile getiren başka hadisler de var. (Bkz. İbni Mâce: Fiten, 34; Ahmed İbn Hanbel: 1/84.)

c) "Beş, Yedi ya da Dokuz Mehdi Ortaya Çıkacak"

Bunu dile getiren hadisler de var. (Bkz. Ahmed İbn Hanbel: 3/21.)

Açıkça görülüyor ki, Mehdi konusunda hadislerde de bir kişi üzerinde birleşme yoktur. Değişik Mehdilerden söz edilmektedir.

Ve yine açıkça görülmektedir ki, "Mehdi inancı"nın "Mesih inancı"yla sıkı bir ilişkisi vardır. Her ikisinin de "bir kurtarıcı bekleme" gereksiniminden doğduğu söylenebilir.

Özet

Kur'an'da ve hadislerde "*Mesih*"ten söz edilmektedir. Kur'an ayetlerinin tanıttığı Mesih, İsa Peygamber'dir. Hadislerde kıyamet belirtisi olarak ortaya çıkacağı bildirilen Deccal'e de Mesih dendiği; birincisinin "Yakışıklı Mesih", ikincisininse, "Çirkin Mesih" olarak nitelendiği görülmekte. İncelemeciler ve araştırmacılar, İslam'daki "Mehdi inancı"nın da "Mesih inancı"nın bir yansıması olduğunu ileri sürerler.

Konu için ayrıca bkz.İSA.

➤ME'VÂ CENNETİ

"Sığınak durumundaki cennet", "inanılan 8 cennetten biri".

Kur'an'da bir yerde "cennatü'l-me'vâ" (me'vâ cennetleri) biçiminde (Secde Suresi, ayet: 19.), bir yerde "cennetü'l-me'vâ" (me'vâ cenneti) biçiminde (Necm Suresi, ayet: 15.) ve bir yerde de "fe inne'l-cennete hiye'l-me'vâ" (varıp sığınılacak yer, cennetin ta kendisidir) biçiminde (Nâziât Suresi, ayet: 41.) geçmekte.

مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَأَى ﴿١١﴾ أَفَتُمَارُونَهُ عَلَى مَا يَرَى ﴿١٢﴾ وَلَقَدْ
رَآهُ نَزْلَةً أُخْرَى ﴿١٣﴾ عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهَى ﴿١٤﴾ عِنْدَهَا جَنَّةُ الْمَأْوَى

Necm Suresi, ayet: 11-15

Anlamı (Diyanet'in)

Muhammed'in gözünün gördüğünü gönlü yalanlamadı. Ey inkârcılar! Onun gördüğü şey hakkında kendisiyle tartışır mısınız? Andolsun ki Muhammed Cebrail'i, sınırın sonunda (Sidretü'l-Müntehâ'da) başka bir inişinde de görmüştür. Orada, varılacak olan cennet (cennetü'l-me'vâ) vardır. (Necm Suresi, ayet: 11-15.)

Açıklama

Bu çeviride birçok yerde, çeviriyle yorum birbirine katılmış durumda. Örneğin ayette Cebrail yoktur."Andolsun ki (Muhammed), O'nu, Sidretü'l-Müntehâ'da bir başka iniş sırasında görmüştür" diye çevirmek gerekirken "Andolsun ki Muhammed, Cebrail'i..." diye çevrildiği görülmekte. "Muhammed'in gördüğü"nün "kim" olduğu tartışmalıdır. Kur'an yorumcularından kimileri "Cebrail'dir" diye karşılık verirlerken kimileri de "Tanrı'dır" demektedirler. (Bkz. Râzî, 28/291.) Önceki ayetler de ikinci görüşü destekler nitelikte. Peygamber'in "Tanrı'yı gördüğü" anlatılmakta. Bunu "te'vil"e pek gerek bulunmamakta. Çünkü gerek Peygamber'in "Mirac" sırasında Tanrı'yı gördüğü, gerek inanırların cennette Tanrı'yı görecekleri en sağlam sayılan hadis kitaplarındaki sağlam hadislerde yer almakta. Bununla birlikte Tanrı görülür mü, görülmez mi, tartışması; yüzyıllar boyu süregelmiştir. Bkz. **TANRI.**

Yukarıda "Sidretü'l-Müntehâ" denen yerden ve burada "cennetü'l-me'va"nın bulunduğundan söz ediliyor.

"Cennetü'l-me'vâ" ayrı bir cennet mi, yoksa cennetin niteliklerinden biri mi; Kur'an hadis ve yorumları arasında tartışmalıdır. Diyanet'in resmi çevirisinde ikinci görüşün benimsendiği görülüyor. Yani ayrı bir cennet olmadığı yolundaki görüş benimseniyor. Bkz. **CENNET, İSRÂ, SİDRETÜ'L-MÜNTEHÂ.**

➤MEYVE

"Yemiş".

Karşılığında Kur'an'da geçen sözcükler:

Fâkihe: Kur'an'da 11 yerde tekil olarak geçer:

Yâsin Suresi, ayet : 57

Sâd Suresi, ayet : 51
Zuhruf Suresi, ayet : 73
Duhân Suresi, ayet : 55
Tûr Suresi, ayet : 22
Rahman Suresi, ayet : 11, 52, 28
Vâkıa Suresi, ayet : 20, 32
Abese Suresi, ayet : 31
Üç yerde de çoğul olarak geçer:
Mü'minûn Suresi, ayet : 19
Sâffât Suresi, ayet : 42
Mürselât Suresi, ayet : 42

Semer: Kur'an'da 5 yerde geçer:
En'âm Suresi, ayet : 99, 141
Kehf Suresi, ayet : 34, 42
Yâsîn Suresi, ayet : 35
Ancak, "semer", "ürün" anlamını da içermekte.

Semere: Kur'an'da 1 yerde tekil, 16 yerde çoğul olarak geçer:
Bakara Suresi, ayet : 22 (tekil)
Bakara Suresi, ayet : 22, 126, 155, 266
A'râf Suresi, ayet : 57, 130
Ra'd Suresi, ayet : 3
İbrahim Suresi, ayet : 32, 37
Nahl Suresi, ayet : 11, 67, 69
Kasas Suresi, ayet : 57
Fâtır Suresi, ayet : 27
Fussilet Suresi, ayet : 47
Muhammed Suresi, ayet : 15

Tal' (tomurcuk, meyve tomurcuğu, meyve):Kur'an'da 4 yerde geçer:
En'âm Suresi, ayet : 99
Şuarâ Suresi, ayet : 148
Sâffât Suresi, ayet : 65
Kaf Suresi, ayet : 10

Kıtf: Kur'an'da 2 yerde ve çoğul (kutuf) olarak geçer:
Hâkka Suresi, ayet : 23
İnsan Suresi, ayet : 14

Ükül: Kur'an'da 6 yerde geçer:
Bakara Suresi, ayet : 265
Ra'd Suresi, ayet : 4, 35
İbrahim Suresi, ayet : 25
Kehf Suresi, ayet : 33
Sebe' Suresi, ayet : 16

"Ükül" sözcüğü, başta Zeccac olmak üzere kimi dil uzmanlarına göre "meyve" anlamındadır. Kimileriyse yenecek ve yenmeye hazır her şeyi, "ükül" sözcüğünün kapsamına sokmaktalar. Fahruddin Râzî de bunlardan. (Bkz. Râzî, Tefsir, c. 19, s. 6.)

"Fâkihe" sözcüğüyle, tekil olarak geçtiği yerlerde, tümüyle cennetteki meyveler anlatılmakta. (İlgili ayetler için bkz. CENNET.) Çoğul olarak geçtiği yerlerden yalnızca birinde, Mü'minûn Suresi, ayet: 19'da dünya meyvesiyle ilgilidir. Ötekilerle yine cennetteki meyveler dile getirilmekte.

"Kıtf" sözcüğüyle anlatılan meyveler de tümüyle cennettekiler.

"Tal' " sözcüğüyle de Şuarâ ve Sâffât Suresi'nde öbür dünyadaki meyveler anlatılır.

"Ükül" sözcüğüyle, yalnızca bir yerde (Ra'd Suresi, ayet: 35) cennetteki meyveler anlatılır. Öbürleri dünya meyveleri.

"Semer" sözcüğüyle genellikle dünyadaki "ürün"ler dile getirilmekte.

"Semere" sözcüğünün tekil olanıyla dile getirilen, cennetteki meyveler. Çoğul olanıyla anlatılanlarsa karışık. Kimi cennet meyvesi, kimi dünya meyvesi, kimi de dünyadaki ürünler.

A- Dünyadaki Meyveler

Üzüm (ineb), hurma (nahl), incir (tîn), zeytin (zeytûn),nar (rummân):

وَفِي الْأَرْضِ قِطَعٌ مُتَجَاوِرَاتٌ وَجَنَّاتٌ
مِنْ أَعْنَابٍ وَزَرْعٌ وَنَخِيلٌ صِنْوَانٌ وَغَيْرُ صِنْوَانٍ يُسْقَىٰ بِمَاءٍ وَاحِدٍ
وَنُفَضِّلُ بَعْضَهَا عَلَىٰ بَعْضٍ فِي الْأُكُلِ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ
يَعْقِلُونَ ﴿٤﴾

Ra'd Suresi, ayet: 4

Anlamı (Diyanet'in)

Yeryüzünde hepsi de aynı suyla sulanan, birbirine komşu toprak parçaları, tek ve çok köklü üzüm bağları, ekinler, hurma ağaçları vardır. Fakat onları lezzetçe birbirinden farklı kılmışızdır. Düşünen kimseler için bunda ibretler vardır. (Ra'd Suresi, ayet: 4.)

Suyu, toprağı aynı olduğu halde yeryüzündeki bitki örtüsünün ve meyvelerin tür, biçim, renk ve başka bakımlardan birbirinden farklı oluşlarının, bir rastlantı sonucu meydana gelmediğine, doğa ürünü de olmadığına ve bir Tek Yaratıcı'nın "eser"i olduğuna kanıt olduğu anlatılmak isteniyor. (Bkz. Râzî, Tefsir, c. 19, s. 6, 7.)

"Yeryüzündeki birbirine komşu toprak parçaları"ndan söz ediliyor. Bu toprak parçaları da, kimi Kur'an yorumcusuna göre: "İyi toprak, kötü toprak, çorak toprak, kumlu toprak, taşlı toprak, kırmızı toprak, kara toprak... gibi toprak çeşitleri"dir. Bu toprak çeşitlerinin bitkilere, meyvelere kaynak olması da Tanrı'nın varlığına ve birliğine kanıt sayılmakta. (Bkz. Râzî, aynı yer.)

En'âm Suresi, ayet: 99

وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ
مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ نَبَاتَ كُلِّ شَيْءٍ فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ
خَضِرًا نُخْرِجُ مِنْهُ حَبًّا مُتَرَاكِبًا وَمِنَ النَّخْلِ مِنْ طَلْعِهَا قِنْوَانٌ
دَانِيَةٌ وَجَنَّاتٍ مِنْ أَعْنَابٍ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُشْتَبِهًا
وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ انْظُرُوا إِلَى ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَيَنْعِهِ إِنَّ فِي ذَٰلِكُمْ
لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٩٩﴾

Anlamı (Diyanet'in)

O (Tanrı), gökten su indirendir. Her bitkiyi onunla bitirdik. Ondan bitirdiğimiz yeşilden, –birbirine benzeyen ve benzemeyen– yığın yığın taneler, hurmaların tomurcuklarından sarkan salkımlar, üzüm bağları, zeytin ve nar çıkardık. Ürün verdiklerinde ürünlerine, olgunlaşmalarına bir bakın. Bunlarda inananlar için şüphesiz deliller vardır. (En'âm Suresi, ayet: 99.)

En'âm Suresi, ayet: 141

وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَ
جَنَّاتٍ مَعْرُوشَاتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشَاتٍ وَالنَّخْلَ وَالزَّرْعَ
مُخْتَلِفًا أُكُلُهُ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُتَشَابِهًا وَغَيْرَ
مُتَشَابِهٍ كُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَآتُوا حَقَّهُ يَوْمَ
حَصَادِهِ وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ ﴿١٤١﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Çardaklı ve çardaksız bağları inşa eden Allah'tır. Tadları çeşitli ekin ve hurmaları, zeytin ve narı –birbirine benzer ve benzemez şekilde– yaratan O'dur. Ürün verdiği zaman ürününden yiyin! Biçildiği gün de hakkını verin, israf etmeyin. Çünkü Allah, müsrifleri sevmez. (En'âm Suresi, ayet: 141.)

Açıklama

Yukarıda görüldüğü gibi, "meyve"ler ve öteki ürünler bir arada, hem Tanrı'nın birer nimeti, hem de Tanrı'nın varlığına ve birliğine birer kanıt olarak anlatılıyor. "Biçildiği gün hakkını verin!" diye çevrilen sözler, Kur'an yorumcuları ve fıkıhçılar arasında değişik biçimlerde yorumlanmakta: Kimine göre, burada söz konusu olan "ürün zekâtı"dır, "öşür"dür. Kimine göreyse, söz konusu olan yalnızca "bağış"tır. Birinci görüşe göre "zekâtını, öşrünü veren" kimseler, ikinci görüşe göreyse "bağışta bulunanlar", ürünlerinin "hakkını vermiş" olurlar. (Bkz. Râzî, Tefsir, c. 13, s. 213, 214.)

Ebu Hânife'ye göre, elde edilen ürün "az olsun, çok olsun, öşrünün verilmesi farzdır".

Ürünler ve meyveler içinde kimilerinde bir "kutsallık" vardır. "Tîn" (incir) Suresi'nin ilk ayetinin anlamı: "İncire ve zeytine andolsun ki"dir. Yani Tanrı kutsallıklarından ötürü bunlar üstüne antiçmekte. (Bkz. ANT.) Kutsallık, bunların "ağaç"larının özelliğinden kaynaklanır. Anımsamalı ki kimi çağ ve toplumlarda kimi ağaç büyük saygı görmüştür. Tapınanlar bile olmuştur. İslam'da da "rıdvân ağacı (Tanrı'nın altındakilerden hoşnut olduğu ağaç, altında Peygamber'e biat edilen ağaç)" vardır. Bkz. AĞAÇ.

B- Öbür Dünyadaki "Meyve"ler

1- Cennetteki Meyveler

- Üzüm.
- Hurma.
- "Sidr" (kimilerine göre: muz).
- "Türlü meyveler".

Bkz. CENNET.

2- Cehennemdeki "Meyve": "Zekkûm (Zakkum)"

Yiyenlerin içlerini paramparça edeceği bildirilir. İlgili ayetler:

Sâffât Suresi, ayet	: 62
Duhân Suresi, ayet	: 43
Vâkıa Suresi, ayet	: 52

Bkz. CEHENNEM, ZEKKÛM (ZAKKUM).

Özet

Kur'an'da sözü edilen meyve sayısı çok değildir. Belirli amaçlarla bunlardan söz edilir. Dünyadakiler 'dünya nimetleri olarak ve Tanrı'nın varlığına, birliğine kanıt niteliğinde; cennette olacaklar cennet nimetleri olarak; cehennemdeki de azabın korkunçluğu dile getirilsin diye anlatılmakta. Dünyadaki meyvelerin, öteki ürünler gibi "zekâtları, öşürleri" vardır. Bunlar ve bir de "sadaka"lar, yani bağışlar yoluyla "manevi kir"den arındırılırlar ve "bereketlendirilirler". (Bkz. ZEKÂT.) Meyvelerden olsun, öteki ürünlerden olsun yararlanırken, gerek ayetlerde ve gerek hadislerde Tanrı'yı –bu nimetleri verdiği için– anmak ve şükretmek gerektiği bildirilir. Çünkü hepsini "veren Tanrı'dır".

➤MISIR

"Bu adla bilinegelen ülke"; "herhangi bir kent".

Mısır: "Bu Addaki Ülke"

Mısır sözcüğü Kur'an'da, bu anlamda 4 kez yer almakta:

Yunus Suresi, ayet	: 87
Yusuf Suresi, ayet	: 212, 99
Zuhruf Suresi, ayet	: 51

İlgili ayetler için bkz. İSRAİLOĞULLARI, MUSA, FİRAVUN, YUSUF.

Mısır, şimdi Cumhuriyetle yönetilen bir Arap ülkesidir. Yüzölçümü: 994.000 km2. Nüfusu: 50 milyon (1987) dolaylarında. Başkenti: Kahire.

Tevrat'ta da, Kur'an'da da Mısır'ın önemi daha çok, Musa Peygamber'den, toplumu İsrailoğularından ve düşmanları "Fir'avn" ve adamlarından ileri gelmekte. Musa, kardeşi Harun ile birlikte "Fir'avn"ı dine çağırırlar, Fir'avn kabul etmez. Savaşım gösterilir. Musa, Fir'avn'dan, toplumunu salıvermesini ister. O, "Hayır!" deyip direnir. Musa toplumuyla birlikte, Fir'avn çevresinden de birşeyler alarak, Tanrı'nın buyruğuyla geceleyin yola düşer. Fir'avn haberi olunca izler adamlarıyla. Musa, değneğini vurup "deniz"i (Kızıldeniz ya da Nil diye yorumlanır) ikiye böler, toplumuyla birlikte geçerler. Değnekle açılan yoldan gitmek isteyen Fir'avn ve adamları, sular kavuşunca boğulup giderler. Musa da İsrailoğullarını alıp "söz verilen topraklar"a (Filistin'e, Kudüs'e) doğru yola koyulur... Bkz. İSRAİLOĞULLARI, MUSA.

Musa nedeniyle Nil'den de söz edilir. Nil, Kur'an'da "deniz" diye nitelenir. İlgili ayetlerden:

Tâhâ Suresi, ayet	: 39
Kasas Suresi, ayet	: 7

Bkz. MUSA.

"Mısır"dan bir de Yusuf Peygamber nedeniyle söz edilir Kur'an'da. Yusuf Peygamber'i kardeşleri, çocukken alıp götürürler, Mısır Azizi'nin adamlarına satarlar. Yusuf sonra Mısır'a "Sultan" olur... Bkz. YUSUF.

Mısır: "Herhangi Bir Kent"

Mısır sözcüğü bu anlamda da bir kez geçer Kur'an'da: Bakara Suresi, ayet: 61. Yine İsrailoğulları nedeniyle:Bkz.. İSRAİLOĞULLARI.

➤MİHRÂB

"Camilerde, mescitlerde imamın geçip namaz kıldırdığı yer", "yüksek yer, üst kat, üst kattaki odalardan biri".

Taberî'de "mihrab" için şöyle diyor:

"Mihrab: Oturulan ve namaz kılınan yerlerin ön kesimi. Toplantı yerlerinin efendisi ve en onurlusudur o. Camilerdeki, mescidlerdeki mihrab da öyle". (Bkz. Taberî, Tefsir, c. 3, s. 166.)

Râzî de şöyle der:

"Mihrab: Şerefi olan yüksek bir yer. (...) Isınaî de 'mihrab'ın yüksek bir kat olduğunu şu ayetle kanıtladı. (Sâd Suresi, ayet: 21.) (...) 'Mihrab, meclislerin en onurlu ve en yüksek yeridir.' diyen de var..." (Râzî, Tefsir, c. 8, s. 29, 30.)

Başka tefsirlerde de böyle anlatılır. Celaleyn Tefsiri'nde, "mihrab"ın, camide "merdivenle çıkılan yüksek yer" demek olduğu anlatılır.

Bu demektir ki "mihrab" sözcüğü, zamanla değişik anlamlar yüklenmiştir. Bugün "mihrab" denince "yüksek bir yer" akla gelmemekte. Caminin, mescidin en yüksek yeri değildir mihrab.

"Mihrâb", Kur'an'da 4 yerde tekil:

Âli İmrân Suresi, ayet : 37, 39
Meryem Suresi, ayet : 11
Sâd Suresi, ayet : 21

Bir kez de çoğul olarak geçer:

Sebe' Suresi, ayet : 13

1- Meryem'in Kaldığı ve Zekeriyya'nın Namaz Kıldığı "Mihrab"

İlgili ayetler:

Âli İmrân Suresi, ayet : 37, 39
Meryem Suresi, ayet : 11

Bkz. **ZEKERİYYA, YAHYA, ÇOCUK.**

Buradaki "mihrab"ın, mescidde ayrı ve yüksekçe bir oda olduğu, ortada kapısı bulunduğu ve ancak merdivenle çıkılabildiği, bu odada Meryem'in kaldığı, oraya Zekeriyya Peygamber'den başka kimsenin giremediği, Zekeriyya odadan çıkınca Meryem'in üzerine "7 kapının kapandığı" anlatılır Kur'an yorumlarında. Bu yoldaki aktarmaya Fahruddin Râzî de yer vermekte. (Bkz. Râzî, Tefsir, c. 8, s. 30.)

2- Davud Peygamber'in Namaz Kıldığı Tapınak ya da Bu Tapınaktaki Mihrab

İlgili ayet: Sâd Suresi, aye: 21. Bkz. **DAVUD.**

Buradaki "mihrab", ya tapınağın kendisidir, ya da tapınakta bulunan bir bölüm, yüksekçe bir kesim, bir oda.

3- Süleyman Peygamber'in Cinlere Yaptırdığı "Mihrablar" (Mehârîb)

İlgili ayet: Sebe' Suresi, ayet: 13. Bkz. **CİN, SÜLEYMAN.**

Buradaki "mihrablar"ın da "yüksek yapılar" olduğu açıklanır yorumlarda. Bkz. Râzî, Tefsir, c. 25, s. 248. Ancak bu "yüksek yapılar"ın "tapınaklar" olduğu ileri sürülmekte. Diyanet'in resmi çevirisinde de böyle çevrildiği, "mâbedler" dendiği görülmekte. Sâbûnî, buradaki "mihrablar"ın, "yüksek yapılar, köşkler, saraylar olduğu" yolundaki görüşü benimsiyor. (Bkz. Muhammed e's-Sâbûnî, Safvetu't-Tefâsîr, c. 2, s. 548.) Demek ki Süleyman Peygamber'in "cin"lere yaptırdığı yapıların yalnızca "tapınaklar" olmadığı, başka yapılar, yüksek evler, köşkler, saraylar da yaptırdığı ileri sürülmekte.

Özet

Kur'an'daki "mihrab", bugün herkesin anladığı "mihrab" anlamında değildir. Kur'an yorumcularının aktardıklarına, savunduklarına göre Kur'an'daki "mihrab"; "yüksek yer", "camilerde, mescidlerde bulunan yüksekçe bir kesim ya da başlıbaşına bir oda, üst kat", "yüksek yapı" anlamlarını içermekte.

➤MİLLET

"Ulus" demekse de Kur'an'daki anlamı: Din.

Kur'an yorumlarında "millet"e "*din*" anlamı verilir. (Bkz. Taberî, 1/410; Celaleyn, 1/16; Râzî, 4/31; Sâbûnî, 1/90...)

"Millet", hadislerde de "*din*" anlamında yer almakta. (Örneğin bkz. Buharî: İman, 7, Cenâiz, 81, 84, 102, Edeb, 44, 72, Menâkıbu'l-Ensâr, 40, Tefsir Sureti Kasas, 1; Müslim: İman, 39, 175, 177, Kader, 23; Tirmizî: İman,18, Kader, 5; Neseî: Eymân, 7, 31, Cenâiz, 102; Ahmed İbn Hanbel: 1/461, 2/27, 40, 178, 195, 253, 481, 3/406, 407, 442, 5/13, 123, 254, 433...)

"Millet" sözcüğü Kur'an'da 15 kez yer alır:

Bakara Suresi, ayet	: 120, 130, 135
Âli İmrân Suresi, ayet	: 95
Nisâ Suresi, ayet	: 125
En'âm Suresi, ayet	: 161
A'râf Suresi, ayet	: 88, 89
Yusuf Suresi, ayet	: 37, 38
İbrahim Suresi, ayet	: 13
Nahl Suresi, ayet	: 123
Kehf Suresi, ayet	: 20
Hacc Suresi, ayet	: 78
Sâd Suresi, ayet	: 7

1- "İbrahim Milleti" ve İslam Dini

"Babanız İbrahim'in dini":

وَجَاهِدُوا فِي اللَّهِ
حَقَّ جِهَادِهِ هُوَ اجْتَبَاكُمْ وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ
مِلَّةَ أَبِيكُمْ إِبْرَاهِيمَ هُوَ سَمَّاكُمُ الْمُسْلِمِينَ مِنْ قَبْلُ
وَفِي هَٰذَا لِيَكُونَ الرَّسُولُ شَهِيدًا عَلَيْكُمْ وَتَكُونُوا شُهَدَاءَ
عَلَى النَّاسِ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَاعْتَصِمُوا
بِاللَّهِ هُوَ مَوْلَاكُمْ فَنِعْمَ الْمَوْلَىٰ وَنِعْمَ النَّصِيرُ ﴿٧٨﴾

Hacc Suresi, ayet: 78

Anlamı (Diyanet'in)

Allah uğrunda gereği gibi cihad edin. O, sizi seçmiş, *babanız İbrahim'in yolu olan dinde* sizin için zorluk kılmamıştır. Daha önce ve Kur'an'da, Peygamber'in

size şahid olması, sizin de insanlara şahid olmanız için *size Müslüman adını veren O'dur.* Artık namaz kılın, zekât verin, Allah'a sarılın. O, sizin Sahibinizdir. Ne güzel Sahip ve ne güzel yardımcıdır. (Hacc Suresi, ayet: 78.)

Açıklama

Çeviride yer alan "*babanız İbrahim'in yolu olan dinde*" sözünün, ayetteki karşılığına uyması için "babanız İbrahim'in dininde" olması gerekir. Çünkü ayette, "millete ebîküm İbrahim" deniyor ki, bunun da tam karşılğı "babanız İbrahim'in dini"dir.

"Size Müslüman adını veren O'dur" denirken de "O'dur" yazılış biçiminden "Tanrı'dır" demek istendiği anlaşılıyor. Yani çeviri, bu anlamı uygun görüyor; "Müslüman" adını verenin "Tanrı" olduğunun anlatıldığı ileri sürülmüş oluyor. Bu görüşü paylaşanlar da vardır. Örneğin Fahruddin Râzî de bu görüşü paylaşmakta. (Bkz. Râzî, Tefsir, c. 23, s. 74.) Taberî de bu görüşü paylaşanlar arasında görünüyor. (Bkz. Taberî, Tefsir, c. 17, s. 140.) Ancak, kimilerine göre de anlam şöyledir: "Size Müslüman adını veren, o babanızdır, İbrahim'dir". (Bkz. Taberî, aynı yer, Râzî, aynı yer.) Sâbûnî tefsirinde de birinci görüşe katılma göze çarpıyorsa da, aynı yerde bir not düşülmüş, ikinci görüş için: "Allah bilir ya doğru olan görüş de budur" deniyor. (Bkz. Sâbûnî, 2/300.)

Müslümanlara "Müslüman adını verenin kim olduğu"nun anlatıldığı tartışmalıysa da, "millete ebikum İbrahim"in anlamının "babanız İbrahim'in dini" anlamında olduğu tartışmalı değildir. Yani İslam'ın, "İbrahim'in dini" olduğu bildiriliyor. (Bkz. aynı tefsirler, aynı yerler.)

Fahruddin Râzî'nin tefsirinde, burada üç soru olduğu görülüyor:

Birinci Soru:

"Babanız İbrahim" seslenişinin içine, Peygamber dönemindeki Müslümanların bile tümü girmediğine göre neden böyle deniyor? Peygamber dönemindeki Müslümanların tümü, İbrahim çocukları değillerdir.

Bu soruya iki tür karşılık verilebileceği belirtiliyor:

Birinci karşılık: Peygamber dönemindeki Müslümanların çoğu İbrahim soyundan gelmeydiler. Örneğin Peygamber, kabilesi, öteki Arablar. Böyle olunca da "babanız İbrahim" seslenişi yanlış olmuyor.

İkinci karşılık: Bir çocuğun babasına saygı göstermesi nasıl gerekliyse, bir inanırın da İbrahim Peygamber'e saygı göstermesi öyle gereklidir. Tanrı böyle uygun görmüştür. İnanırın kendi peygamberi de öyle, baba niteliğindedir. Karısı da "ana". O nedenle "babanız İbrahim" sözü uygundur.

İkinci Soru:

İslam için "babanız İbrahim'in dinidir" denince, söz konusu olan "Muhammed dini" değil de, "İbrahim dini" oluyor. Yani "peygamber" olarak Muhammed'in Şeriati ayrı bir Şeriat olarak ortada kalmıyor. Nahl Suresi'nin 123. ayetinde de bu dile getiriliyor zaten. Buna ne demeli?

Bu soruya şu karşılığın verildiği görülmekte:

Burada, putataparlara karşı söz söylenmekte. Putları bırakmanın, İbrahim'in dininden kaynaklandığı anlatılmakta. Şeriat ayrıntısına değinilmemekte.

Üçüncü Soru:

"Daha önce size Müslüman adını veren odur" ne demek?

Bu soruya da yukarıda belirtildiği gibi, ya "size Müslüman adını veren babanız İbrahim"dir, ya da "size daha önce ve burada (Kur'an'da) Müslüman adını veren Tanrı'dır" demek istendiği yolunda karşılık veriliyor. (Sorular ve karşılıkları için bkz. Râzî, c. 23, s. 74.)

Nahl Suresi, ayet: 123

ثُمَّ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ أَنِ اتَّبِعْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ
مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٢٣﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Şimdi ey Muhammed! Sana, "doğruya yönelen, putataparlardan olmayan *İbrahim'in dinine* uy!" diye vahyettik. (Nahl Suresi, ayet: 123.)

Açıklama

Burada da "millete İbrahim" deniyor ve buna hemen tüm Kur'an yorumlarında "İbrahim'in dini" anlamı veriliyor. Diyanet'in de bu anlamı verdiği görülmekte.

En'âm Suresi, ayet: 161

قُلْ إِنَّنِي هَدَانِي رَبِّي إِلَى صِرَاطٍ
مُسْتَقِيمٍ دِينًا قِيَمًا مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ

Anlamı (Diyanet'in)

"Şüphesiz Rabbi'm beni doğru yola, gerçek dine, doğruya yönelen ve putatapanlardan olmayan *İbrahim'in dinine* iletmiştir. (En'âm Suresi, ayet: 161.)

Bu ayette yer alan da "İbrahim dini" anlamına gelen "millete İbrahim"dir.

Nisâ Suresi, ayet: 125

وَمَنْ أَحْسَنُ دِينًا مِمَّنْ
أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ وَاتَّبَعَ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ
حَنِيفًا وَاتَّخَذَ اللَّهُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا ﴿١٢٥﴾

Anlamı (Diyanet'in)

İyilik yaparak kendisini Allah'a teslim edip hakka yönelen *İbrahim'in dinine* uyandan, *din bakımından* daha iyi kim olabilir? Allah, İbrahim'i dost edinmişti. (Nisâ Suresi, ayet: 125.)

Burada da "millete İbrahim" yer alıyor. İbrahim'in "milleti"nin, "*din*" olduğu da açıkça belirtiliyor. Ve bundan daha iyi bir dinin olamayacağı açıklanıyor.

قُلْ صَدَقَ اللّٰهُ فَاتَّبِعُوا مِلَّةَ اِبْرٰهٖيمَ حَنٖيفًاۜ وَمَا كَانَ مِنَ
الْمُشْرِكٖينَ ﴿٩٥﴾

Âli İmrân Suresi, ayet: 95

Anlamı (Diyanet'in)

Ey Muhammed! De ki: "Allah doğru söyledi. Doğruya meyleden *İbrahim'in dinine* uyun! O, putatapanlardan değildir." (Âli İmrân Suresi, ayet: 95.)

Açıklama

Yine "millete İbrahim" geçiyor. Ancak burada yer alan "hanîf" sözcüğüne, "doğruya meyleden" anlamının uygun görüldüğü anlaşılıyor. Oysa aslı Arapça olmayan, kimi araştırmacının "Arâmî-Nabatî" olduğunu söylediği "hanif" sözcüğünün ne anlama geldiği tartışmalıdır. "Hanîf"lerin, "Tektanrıcı" olduklarını söyleyenler bulunduğu gibi, Sâbiîliğin bir kolu olduğunu söyleyenler, "hanîf"in "putatapar" anlamını içerdiğini ileri sürenler bile vardır. Bkz. **HANÎF**.

وَقَالُوا كُونُوا هُودًا اَوْ نَصَارٰى تَهْتَدُواۜ قُلْ بَلْ مِلَّةَ اِبْرٰهٖيمَ
حَنٖيفًاۜ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكٖينَ ﴿١٣٥﴾

Bakara Suresi, ayet: 135

Anlamı (Diyanet'in)

"Yahudi ve Hıristiyan olun ki doğru yolu bulasınız!" dediler. Ey Muhammed! "Doğruya yönelmiş olan ve Allah'a eş koşanlardan olmayan *İbrahim'in dinine* uyarız!" de! (Bakara Suresi, ayet: 135.)

Açıklama

Burada geçen deyim de "millete İbrahim"dir. Çeviride buradaki "hanîf" sözcüğüne de "doğruya yönelmiş" anlamı verilmekte.

وَمَنْ يَرْغَبُ عَنْ مِلَّةِ اِبْرٰهٖيمَ
اِلَّا مَنْ سَفِهَ نَفْسَهُۜ وَلَقَدِ اصْطَفَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَاۚ وَاِنَّهُ
فِي الْاٰخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحٖينَ ﴿١٣٠﴾

Bakara Suresi, ayet: 130

Anlamı (Diyanet'in)

Kendini bilmezden başkası *İbrahim'in dininden* yüz çevirmez. Andolsun ki, dünyada onu seçtik. Şüphesiz o, ahirette de iyilerdendir. (Bakara Suresi, ayet: 130.)

Yine "millete İbrahim" deyimi yer almakta. "İbrahim milleti"ne, yani "İbrahim'in dini" olarak nitelenen İslam'a girmemiş olanların "kendini bilmezler" olduğu bildiriliyor. Çeviride, başka yerlerde "beyinsizlik" anlamı verilen "sefih" sözcüğüne burada "kendini bilmezlik" anlamının verildiği görülmekte. Beyinsizlik anlamına göre, İbrahim'in dini olan İslam'ı kabul etmeyenlerin, birer "beyinsiz" oldukları açıklanmakta.

Yusuf Suresi, ayet: 38

وَاتَّبَعْتُ مِلَّةَ اٰبَٓائ۪ٓي اِبْرٰه۪يمَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَۜ مَا كَانَ
لَنَٓا اَنْ نُشْرِكَ بِاللّٰهِ مِنْ شَيْءٍۜ ذٰلِكَ مِنْ فَضْلِ اللّٰهِ عَلَيْنَا
وَعَلَى النَّاسِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٣٨﴾

Anlamı (Diyanet'in)

"Atalarım *İbrahim, İshak ve Yakub'un dinine uydum.* Allah'a herhangi bir ortak koşmak bize yakışmaz. Bu, Allah'ın bize ve insanlara olun lütfudur. Fakat insanların çoğu şükretmez." (Yusuf Suresi, ayet: 38.)

Açıklama

Bunu, Yusuf Peygamber'in, hapishanedeki iki arkadaşına söylediği bildiriliyor. Bkz. **YUSUF.**

Burada da "millet" sözcüğü yer alıyor. "Din" anlamında.

Yukarıdaki ayetlerde açıkça görülen:

• "Millet", *din* demektir.

• Uyulması gereken *"millet"*, "İbrahim'in milleti"dir. İslam Peygamberi de, inanırlarına da din olarak bu dini benimsetmek zorundadır.

• İslam dini, "İbrahim milleti"nden başka değildir.

Konuya ilişkin, Fahruddin Râzî, birtakım sorulara yer vermekte. Kimi yukarıda sunuldu. Kimi de şöyle:

1) "İbrahim'in dini" demek olan "İbrahim milleti" denirken anlatılmak istenen, "Şeriat"i de içine alan din midir? Bu olamaz, çünkü: "Muhammed Şeriati", öteki bütün şeriatleri "neshetmiştir" (yürürlükten kaldırmıştır). "İbrahim'in dini"yle anlatılmak istenen yalnızca "Tek Tanrı inancı" ve "ahlak ilkeleri" midir? Bu da olamaz. Çünkü İslam yalnızca bu kadar değildir. O zaman, İbrahim dinini kabul eden, İslam'ı ve peygamberini de kabul etmiş sayılmaz. Çünkü İslam'ın içinde "Şeriat" hükümleri de vardır. Öyleyse "İbrahim'in milleti", yani "İbrahim'in dini" benimsenmiş olmakla, İslam'ın da benimsenmiş olacağı nasıl ileri sürülebilir? İki "millet", yani "iki din", nasıl "tek millet, tek din" sayılabilir?

2) Bakara Suresi'nin 130. ayetinde, "İbrahim'in milleti"nden, yani "İbrahim'in dini"nden "yüz çeviren" kimselerin, "kendini bilmez, beyinsiz" (sefîh) oldukları bildiriliyor. "Muhammed milleti", yani "Muhammed dini" olan *İslam,* inanç ilkeleri ve Şeriatiyle bir bütündür. "İbrahim milleti", yani onun dini de öyle. Hem inanç ilkelerinden hem de Şeriatinden oluşmakta. "Muhammed Şeriati", başka

şeriatleri "neshettiği"ne göre, İslam Peygamberi'nin kendisi de "İbrahim milleti"nden, yani "İbrahim dini"nden "yüz çevirmiş" ve "kendini bilmez, beyinsiz" diye nitelenenler sırasına düşmüş olmuyor mu?

Bu soruların güçlü sorular olduğunu anlatmak amacıyla da Fahruddin Râzî, "li kâilin en yekûle" kalıbını kullanıyor. Anlamı da şudur: "Biri de çıkıp şöyle bir soru sorabilir. Birinin de şöyle bir soru sorma hakkı vardır." Bu kalıp, sorunun güçlü olduğu anlatılmak istendiği zaman kullanılır.

Râzî, soruların cevaplarına da yer vermekte:

"Tanrı, İbrahim'in bir duasını açıklar. İbrahim, Muhammed'i, peygamber olarak göndermesini, yardım edip başarıya ulaştırmasını, Şeriatini yaymasını dilemişti Tanrı'dan. 'İbrahim'in milleti, dini' denirken anlatılmak istenen budur. Yahudiler ve Hıristiyanlar, İbrahim'in sözlerinde doğru olan bir kimse olduğunu benimsediklerine göre, Muhammed'in peygamberliğini de benimsemek zorundadırlar. İşte demek istenen bu."

Bu cevaba da itirazlar bulunmakta. Örneğin, "haydi kabul edelim ki İbrahim, Tanrı'dan bir peygamber göndermesini, onu başarıya ulaştırmasını dilemişti. O peygamberin Muhammed olduğu nereden belli?" deniyor. Buna ve öteki "itiraz"lara, sorulara da cevaplar veriliyor. (Soru ve cevaplar için bkz. Râzî, Tefsir, c. 4, s. 69, 70.)

2- "Yahudilerin ve Hıristiyanların Milletleri" (Dinleri)

وَلَنْ تَرْضٰى عَنْكَ الْيَهُودُ وَلَا النَّصَارٰى حَتّٰى تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ قُلْ اِنَّ
هُدَى اللّٰهِ هُوَ الْهُدٰى وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ اَهْوَاۤءَهُمْ بَعْدَ الَّذ۪ي جَاۤءَكَ
مِنَ الْعِلْمِ مَا لَكَ مِنَ اللّٰهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَص۪يرٍ ﴿١٢٠﴾

Bakara Suresi, ayet: 120

Anlamı (Diyanet'in)

Kendi *dinlerine* uymadıkça, Yahudi ve Hıristiyanlar, senden hoşnut olmayacaklardır. De ki: "Doğru yol, ancak Allah'ın yoludur." Sana gelen ilimden sonra, onların heveslerine uyarsan, andolsun ki, Allah'tan sana ne bir dost, ne de yardımcı olur. (Bakara Suresi, ayet: 120.)

Bu ayette de "milletehum" geçiyor. Anlamı: "Dinleri". Demek ki, Yahudi ve Hıristiyanların dinleri, yani Yahudilik ve Hıristiyanlık da birer "millet" diye niteleniyor.

3- "Putataparların Milleti" (Dini)

Kur'an'da "putataparlık" da "din" anlamında "millet" olarak nitelenmekte. İlgili ayetler:

A'râf Suresi, ayet : 88, 89
Kehf Suresi, ayet : 20

Bkz. PUT, ŞUAYB, MAĞARA.

Özet

"Millet", gerek Kur'an ayetlerinde, gerek hadislerde, "din" anlamındadır. Tanrı, "millet" yani "din" olarak "İbrahim milleti"ni, yani dinini geçerli saymakta ve İslam'la aynı olduğunu duyurmakta. Bu dini kabul etmeyenlerin de "beyinsizlikleri"nden kabul etmemiş olacaklarını bildirmekte. Bu nedenle, İslam inanırına, "ulus"u ne olursa olsun, "hangi milletten" olduğu sorulduğunda, ayet ve hadislerin hükümlerine göre verilmesi gereken karşılık: "İbrahim milletindenim!"dir. Bu karşılığın verilmesi gerektiği inanç ve fıkıh kitaplarında da açıklanmakta.

Konuya ilişkin ayrıca bkz. **DİLEMEK, DİN, İSLAM.**

➤MİRAC

Sözlük anlamıyla "merdiven, yükselme aracı". Bu anlamda Kur'an'daki yeri: Zuhruf Suresi, ayet: 33. (Ayette çoğul: Meâric.) "Göğe dayalı merdiven". Bu anlamda Kur'an'daki yeri: Meâric Suresi, ayet: 3. Bu ayette, Tanrı'nın, "ma'rac"lar, ya da "mi'rac"lar "meâric" sahibi olduğu bildiriliyor. İslam'daki özel anlamıyla: "Peygamber'in Yüce Arş'a (arş:taht, saray) değin yapıp döndüğü ve Tanrı'yla da buluşup başta *namaz* olmak üzere çeşitli konularda buyruklar aldığı *gök gezisi.*" Bu "gök gezisi", iki kesimlidir:

Birinci kesimi: El Mescidu'l-Haram'dan (Mekke'deki Kâbe tapınağından), el Mescidü'l-Aksâ'ya (el Beytül'l-Makdis'e, yani Kudüs'e) değin olan. Miracın bu kesimine, "geceleyin yürütme" anlamına gelen "*isrâ*" denmekte ve Kur'an'da (İsrâ Suresi, ayet: 1.) yer almakta.

İkinci kesimi: El Mescidu'l-Haram'dan sonrası. Miracın bu kesimi, yalnızca hadislerde yer almaktadır. Ömer Nasûhi Bilmen'in de "Kur'an-Kerim'in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri" adlı yorumunda belirttiği gibi, bu kesimini "inkâr" eden kimse, "dalalet"e düşer (sapık olur); ama "kâfir" olmaz İslam Tanrıbilimine göre. Buna karşılık, birinci kesimi "inkâr" eden "kâfir" olur. (Bkz. Bilmen, İstanbul, 1964, c. 4, s. 1846.)

Peygamber "mirac"ta 4 araç değiştirmiştir:

Birinci araç: ***Burak***:

Cennetten getirilme, "katır"la "eşek" arası büyüklükte ve benzerliğinde bir hayvan. Peygamber, başlangıçta bu hayvana binmiş ve el Mescidu'l-Aksâ'ya değin gitmiştir.

İkinci araç: ***Mirac***:

Göğe dayalı merdiven. Peygamber, el Mescidu'l-Aksâ'dan "yedinci kat gök"e değin bu araçla çıkmıştır.

Üçüncü araç: ***Cebrail (Kanadı)***:

Birinci kat gökten, "Sidretü'l-Müntehâ" adı verilen "son sınır"a ya da "son sedir ağacı"na değin Cebrail'in kanadında yükselmiştir.

Dördüncü araç: ***Refref (Döşek)***:

Uçan döşek. Peygamber, meleğin gidebileceği "son sınır"dan da sonra bu döşeğin üzerinde uçmuştur.

Peygamber yedi kat göğü, "el Beytü'l-Ma'mûr"u, "Sidretu'l-Müntehâ"yı, "Kürsî"yi ve "Arş"ı gezip dolaşmış, nice şaşılasılıklar, bu arada "cennet"i, "ce-

hennem"i görmüş; vardığı Tanrı huzurunda alacağını aldıktan sonra dönmüştür. Ve bütün bunlar, bir gecenin çok az bir bölümünde gerçekleşmiştir mucize olarak. Buharî'nin, Müslim'in, Ahmed İbn Hanbel'in ve öteki hadisçilerin yer verdiği hadiste böyle anlatılmakta.

سُبْحَانَ الَّذِى اَسْرٰى بِعَبْدِهٖ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ اِلَى الْمَسْجِدِ الْاَقْصَا الَّذِى بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ اٰيَاتِنَا اِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ

İsrâ Suresi, ayet: 1

Anlamı (Diyanet'in)

Kulu Muhammed'i, bir gece, Mescid-i Haram'dan, kendisine bir ***kısım ayetlerimizi göstermek için,*** çevresini mübarek kıldığımız Mescid'i-Aksâ'ya götüren Allah'ın şanı Yüce'dir. (İsrâ Suresi, ayet: 1.)

Açıklama

"Gösterilmesi" istenen "ayetler", yorumlarda yer aldığına göre: Mirac sırasında görülüp tanık olunan şaşılası durumlardır. "Ayet", Kur'an'da ve hadislerde, çeşitli anlamları yanında "mucize" anlamında da yer alır. Buradaki de o anlamda. "Tanrı'nın varlığına ve birliğine kanıt" anlamı da verilmekte.

I- ŞAŞILASI YOLCULUK: "GÖK GEZİSİ" (MİRAC)

A- Hazırlık

Peygamber'in gök gezisi için iki tür hazırlık söz konusu: Biri kendisine, öbürüyse gök merdivenine değin bineceği araca ilişkin. Birincisi için "kalp ameliyatı" yapılmıştır. İkincisi içinse, cennetten "burak" getirilmiştir.

1- "Kalp Ameliyatı"

Hadislerde belirtilen odur ki, Peygamber'e yapılan kalp ameliyatı iki kez olmuştur:

a) Peygamber'e Yapılan İlk Kalp Ameliyatı

Ameliyatı yapan: Cebrail. Peygamber o sırada daha çocuk.

Olay, Enes'ten aktarılıyor. Enes'ten de Sâbit el Bunânî aktarıyor. Sâbit'ten aktaran da: Seleme Oğlu Hammad. Ondan alıp aktaransa: Ferruh Oğlu Şeyban.

Olay: Cebrail Peygamber'e geldi. Peygamber çocuklarla oynuyordu. Cebrail alıp yatırdı onu. Kalbinin bulunduğu kesimden (göğsünü) yardı. Kalbi çıkardı. Kalbin içinden de bir ***et parçası*** çıkardı. Ve kendisine: "***İşte şeytanın sendeki payı budur***!" dedi. Sonra altından bir leğen içinde zemzem suyuyla yıkadı. Sonra kalbi birleştirdi; yerine koydu. (Ve göğsü dikti.) Çocuklar koşup çocuğun sütannesine: "Muhammed'i öldürdüler!" diye haber verdiler. Gelip çocuğu

karşıladılar. Baktılar ki çocuğun rengi mengi kalmamış. Enes diyor ki: "Peygamber'in göğsünde dikiş yerlerini görür dururdum hep!"

Bu hadis, dilimize aynen çevrilmiştir. (Arapçası için bkz. Müslim, e's-Sahih, Kitabu'l-İman, hadis no: 261; Ahmed İbn Hanbel, Müsned, c. 3, s. 121, 149, 288.)

Demek ki çocukken Peygamber'in göğsü Cebrail eliyle yarılıp önce kalbi, kalbi de yarılıp şeytanın payı diye nitelenen bir et parçası çıkarılmıştır. Daha sonra da, kalp yerine konulduktan sonra da göğsü dikilmiş. Ve bu ameliyat, kalbin zemzem suyuyla yıkanması için yapılmış. Kalbin içinde yıkandığı kap da altından.

b) Peygamber'e Yapılan İkinci Kalp Ameliyatı

Bu ameliyat da, "isrâ" (mirac) sırasında olmuştur.

Bu aktarmayı aktaranlar, yukarıda, birinci ameliyat aktarmasında adları geçenlerden: Enes ve Sâbit.

Öbür aktarmalarda da önemli kaynak: Yine Enes.

Ameliyatı yapanlar: Kimi aktarmaya göre, yine Cebrail. Kimine göreyse insan kılığına girmiş üç melek. (Bkz. Müslim, e's-Sahih, Kitabu'l-İman, hadis no: 262, 263.) Kimi aktarmada kaç melek ve hangi melek olduğu belirtilmemekte. (Bkz. Müslim, İman, hadis no: 264, 265.)

Bir aktarmaya göre olay şöyle:

"Ben Mekke'deyken evimin tavanı yarıldı. Cebrail indi. Göğsümü açtı. Sonra (çıkardığı kalbi) zemzemle yıkadı. Sonra iman ve hikmet dolu altın bir kap getirdi ve göğsüme (kalbime) boşalttı. Sonra göğsü (kalbi yerine koyduktan sonra) eski durumuna getirdi".

Bunu anlatan Peygamber. Aktaran da Enes. Ebu Zer'den alıp aktarıyor. (Bkz. Buharî, Salat: 1, Hacc: 76; Enbiyâ: 5; Müslim İmân: 263; Ahmed İbn Hanbel, 5/ 122, 143.)

Demek ki birinciyle ikinci arasında şu fark var:

Birinci ameliyat çocukken, ikincisiyse Peygamber iken ve mirac sırasında gerçekleşiyor. Sonra birinci ameliyatta, "altın kap" içinde getirilen "zemzem suyu"yken, ikinci ameliyatta bu kapta, "iman ve hikmet" bulunuyor.

İki ameliyatta da kalp, "zemzem suyu"yla yıkanıyor. Ama ikincisinde, yıkandıktan sonra, "iman ve hikmet"le dolduruluyor.

Kalbin yıkanması da, "iman ve hikmet"le doldurulması da şaşılası yolculuk, yani "gök gezisi" için. Tanrı huzuruna "zemzem"le yıkanmış, "iman ve hikmet"le de doldurulmuş bir kalp taşınarak yolculuk yapılması isteniyor.

Hadislerde birinci ameliyatta "göğsün ne kadar açıldığı" anlatılmamakta. İkincisindeyse bu da açıklanmakta: "Göğüs, gırtlağın hemen altından, karına kadar yarılıp açılmış" (Mine'n-nahri ilâ merâki'l-batni).

Ne var ki birincisine ilişkin de, ikincisine ilişkin de "itiraz"lar var:

"Cebrail'in yarılan tavandan girip" içeri gelişiyle ilgili şu itiraz ileri sürülüyor:

• Cebrail bir "melek" olduğuna göre, onun içeri girmesi için "tavanın yarılması"na ne gerek var? "Tavan yarılmadan" da melek giremez mi içeri?

"Göğsün yarılması", "kalbin çıkarılması", "kalbin zemzemle yıkanması", tasın ya da leğenin "altından" olması, "yıkanan kalbin yerine konması ve göğsün dikilmesi..." ile ilgili itiraz:

• Bütün bunlara ne gerek var? Yıkanması istenen "kalp", bunlara gerek kalmadan da yıkanamaz mıydı? Hem de "zemzem"siz olarak. Zemzem, maddi sudur. Yıkanacak, temizlenecek olan şeylerse manevi. Manevi temizlik için maddi "ameliyat"a ve maddi işlere neden gerek görülmüş olsun? Sonra, Peygamber küçükken de, peygamberken de kalbi temiz değil miydi ki böyle temizlemeye ve arındırmaya gerek görülüyordu?

"Kalbin iman ve hikmetle doldurulması"yla ilgili itiraz:

• Peygamber'in kalbi, daha önce "iman"sız ve "hikmet"siz miydi ki, "altın kalp içinde getirilen iman ve hikmet"le dolduruluyordu?

Enes'in: "Peygamber'in göğsünde dikiş yerlerini görür dururdum hep." ilgili itiraz:

• "Dikiş" maddi olursa "iz" bırakır, yerleri belli olur. Peygamber'in yarılan göğsü, kalbin çıkarılması, yıkanması, sonra yerine konup dikilmesi de "maddi" şeyler miydi ki, "dikiş yerleri" belli olarak kalsın?

Ayrıca yarılan kalpten bir "et parçası"nın çıkarılmasına ve o et parçası için: "Şeytanın sendeki payı buydu işte!" denmesi ile ilgili itiraz:

• Eğer maddiyse, kalbin içinden et parçasının çıkarılması sonucu insan ölür. Yok eğer maneviyse "et parçası" diye nitelemenin anlamı nedir? "Şeytanın payı", maddi değilse onca şeye gerek kalmadan da çıkarılıp atılamaz mıydı?

Yukarıdaki itirazların türüne, Fahruddin Râzî, şu karşılığı vermekte:

"Tanrı'nın işlerinde, Tanrı'ya itiraz olamaz. O, dilediğini yapar ve dilediği biçimde hükmeder". (Bkz. Râzî, e't-Tefsiru'l-Kebir, c. 20, s. 152.)

أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ ﴿١﴾ وَوَضَعْنَا عَنكَ وِزْرَكَ ﴿٢﴾ الَّذِي
أَنقَضَ ظَهْرَكَ ﴿٣﴾ وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ ﴿٤﴾

İnşirâh Suresi, ayet: 1-4

Anlamı (Diyanet'in)

Ey Muhammed! Senin gönlünü açmadık mı? Belini büken yükü, üzerinden atmadık mı? Senin şanını yükseltmedik mi? (İnşirâh Suresi, ayet: 1-4.)

Açıklama

"Senin gönlünü açmadık mı"daki "gönül", ayetteki "sadr" karşılığı olarak yer alıyor. Oysa "sadr", "göğüs" demektir. Bu durumda ayetin anlamı: "Senin göğsünü açmadık mı?" olmalı.

"En sağlam" diye nitelenen "altı hadis kitabı"ndan birinin yazarı olan Tirmizî, bu sureyi ve "senin göğsünü açmadık mı?" denişini, Peygamber'in yukarıda anlatılan "kalp ameliyatı"yla ilgili olarak gösterir. Altında da şu açıklama yer alır: "Bu hadis, 'hasen'dir, 'sahih'dir." (Bkz. Sünen, Tefsir, bap: 83.) "Bu hadis" dediği hadis, yukarıda sunulan ve Peygamber'in kalp ameliyatını anlatan hadistir.

Fahruddin Râzî de, söz konusu ameliyatları anlatan hadisleri, yukarıdaki ayetlerle birinci derecede ilgili gösterir, sonra hadise olan itiraza değinir:

"Bilesin ki Kâzî bu hadise, şöyle birkaç yönden itiraz eder: "Birincisi: Olay, ileri sürüldüğüne göre, Peygamber'in küçüklüğünde de olmuştur. Oysa olay, bir

mucize niteliğindedir. Mucizeyse peygamberlikten önce olmaz. İkincisi: Yıkanmanın etkisi, maddi pislikten giderilmesinde görülür. Günahlarsa, birer maddi pislik değildir. Öyle olunca da, yıkanmanın, bunların giderilmesinde hiçbir etkisi olamaz. Üçüncüsü: Kalbe ilim (hikmet) doldurulması söz konusu olamaz. Çünkü Tanrı kalplere bilgileri, yaratılışta koymuştur."

Râzî, "Kâzî"nin bu itirazlarına cevap vermekte: Birincisi için: "Mucizenin, peygamberlikten önce gerçekleşmesi, bizce caizdir. Ve buna, 'irhas' adı verilir. Ki, benzerleri Peygamber'de çok görülür." der. İkinci ve üçüncü itirazlara da karşılık verirken, "yıkama" olaylarının "simgesel" olduğunu ve bu arada, meleklere, Peygamber'in "günahsız" olduğunun anlatılmak istendiğini savunur. Sonra da, daha önce sunulagelen cevabı verir:

"Tanrı dilediğini yapar ve dilediği biçimde hükmeder." (Bkz. e't-Tefsiru'l-Kebir, c. 32, s. 2.)

2- Yolculuk Aracı: "Burak"

Kimi hadislerde anlatıldığına göre, bu hayvan, "cennet"ten getirilmiştir. Peygamber, "mirac"a hazırlanırken Tanrı Cebrail'e buyurur: "Cennete git, Burak'ı al ve sevgilim Muhammed'e götür. Sonra da alıp benim katıma getir sevgilimi. Getir de, benim melekûtumda (egemenliğimde) neler, ne şaşılasılıklar var görsün. Ve benimle doğrudan (bizzat) konuşsun!" Cebrail de buyruk üzerine gider, Burak'ı yakalar, kızıl yakuttan eğer vurur ve alıp Peygamber'e getirir. Sonra: "Ey seçilmiş olan Peygamber! Kalk, Bağışlayıcı Tanrı'nın huzuruna gideceksin. Melekler de tümüyle seni bekliyor!" der. Peygamber de hemen kalkıp hazırlanır... Bu hadis, tefsir kitaplarında, öğüt kitaplarında ve hadis mecmualarında yer alır. Ayrıca Tanrıbilim'le ilgili kitaplarda da bu hadise yer verildiği görülür. Örneğin, "Hayâlî" diye ünlü Şemseddin Ahmed İbn Musa, Hızır Bey'in Nuniyye adlı kasidesine yaptığı "şerh"te hadise böyle yer vermekte. (Bkz. İstanbul, 1318, Şirket-i Sahafiyye Mat., s. 86.)

a) Burak'ın Direnişi

Tirmizî ve Ahmed İbn Hanbel'in kitaplarında yer aldığına göre; Burak, önce verilen işe pek istekli görünmüyor, direnir gibi yapıyor. Açıkçası böyle bir iş "zor" geliyor ona (istas'abe). İşte o zaman Cebrail şöyle sesleniyor: "Sen bu direnişi Muhammed'e mi karşı yaparsın?! Tanrı'nın ondan daha onurlu bir kulu senin sırtına binmemiştir!" Bunun üzerine (utancından) terliyor Burak. Terler akıyor üstünden. (Bkz. Tirmizî, Tefsir, Bab: 18, hadis no: 3131; Ahmed İbn Hanbel, Müsned, 3/164.)

b) Burak'la Mekke'den Kudüs'e

"Eşek"le yolculuk, peygamberlerin ve ermişlerin bir geleneği olarak yer alır dinsel kitaplarda. Örneğin Bakara Suresi'nin 259. ayetinde, sahibiyle birlikte 100 yıl ölü kalıp sonra yine sahibiyle birlikte dirildiği bildirilen eşek, yorumlara göre, Üzeyr Peygamber'in eşeğiydi. Tevrat'ın Tekvin bölümünde İbrahim Peygamber'in eşeğiyle yolculuk yaptığı açıklanır ve bir yerinde şöyle denir: "Ve İbrahim sabahleyin erken kalktı, eşeğine palan vurdu, uşaklarından ikisini ve oğlu İshak'ı

aldı, yakılan kurban odunlarını yardı ve kalkıp Tanrı'nın kendisine söylemiş olduğu yere gitti." (Tekvin, 22:3.) Musa Peygamber'in de eşeğe binip yolculuk ettiği anlatılır Tevrat'ta. Bir yerinde şöyle denir: "Ve Musa, karısını ve oğullarını aldı, onları eşeğin üzerine bindirdi. Ve Mısır ülkesine döndü." (Çıkış, 4:20.) Zekerya bölümünde de, İsrailoğullarını kurtaracak olan Kralın "eşek üzerinde", dahası "sıpa"ya binmiş olarak ortaya çıkacağı bildirilir. Şöyle denir: "Ey Sion kızı, büyük sevinçle coş, ey Yeruşalim kızı, bağır! İşte kralınız adildir ve kurtarıcıdır. Alçakgönüllüdür ve eşek üzerine binmiş olarak, eşek yavrusu sıpa üzerine binmiş olarak sana geliyor!" (Zekerya, 9:9.) Ermiş Beor Oğlu Bel'am da eşeğiyle yolculuk ederdi. Yaptığı bir yolculuğunda eşeğinin meleği yalın kılıç karşısında durduğunu gördüğü, sonra kendisini dövüp duran Bel'am'a derdini anlatmak için dile gelip konuştuğu anlatılır. (Bkz. Sayılar, 22:21-35.) Bu dile gelip konuşan eşeğe, İncil'de de değinilir. (Bkz. Petrus'un İkinci Mektubu, 2:16.)

İşte "Burak" da "eşek" türünden bir hayvan. Hadiste anlatıldığına göre: Katır ile eşek arası. Hem büyüklük, hem de biçim yönünden Müslüman yazarlar, "Burak"ın şimşek anlamına gelen "berk" kökünden geldiğini ve "çok hızlı" yürümesi nedeniyle bu adın verildiğini savunurlar. Hadiste de son derece hızlı yürüdüğü, ileri attığı ayağını, gözün görebileceği en uzak yere bastığı açıklanıyor.

Burak'ın rengi: Ak.

Peygamber anlatıyor:

"Burak getirildi. Ak, boyluca, eşekten büyük, katırdan küçük. Attığı ayağını, gözünün alabildiği en son noktaya koyabiliyor. Bindim ona. Sürüp sonunda el Beyti'l-Makdis'e geldim. Hayvanı, peygamberlerin hayvanlarını bağladıkları yere (mescidin kapısına) bağladım. Sonra mescide girip iki rek'at namaz kıldım. Çıktım sonra. Cebrail, içki ve süt bulunan iki kab (bardak) getirdi. Ben sütü yeğleyince Cebrail: 'Doğuştan olan'ı (Fıtrat'ı:İslam'ı) seçtin'." dedi. (Buharî, Bed'ül'-Halk, 6; Müslim, İman: 259; Neseî: Salat, 1.)

Buharî'nin de yer verdiği bir aktarmadaysa "Burak"tan hiç söz edilmemekte. Peygamber, Cebrail eliyle yapıldığını bildirdiği "kalp ameliyatı"nı anlattıktan sonra: "Cebrail elimden tuttu ve beni göğe yükseltti..." diyor. (Bkz. Buharî, Salat, 1; Müslim, İman, 263.)

Bu aktarmada Burak araya girmiyor ama, aktarma eksik. Çünkü bu aktarmada, mirac gecesi, Peygamber'in Mekke'den Kudüs'e olan gezisi yer almıyor. Oysa hadislerin bildirdiklerine göre, Peygamber'in "göğe çıkması", Mekke'de değil; "geceleyin (Burak'la) yürütüldüğü Kudüs'te gerçekleşmiştir.

B- Göklere ve Ötesine Yolculuk

Göğe, "mirac" denen "gök merdiveni"yle çıkılıyor. Sonunda ilk göğe, yani birinci kat göğe ulaşılıyor. Oradan da ötelere gidilecek. Kimi yerde Cebrail'in kanadıyla, kimi yerde de "refref"le...

1- Birinci Kat Gök

Hadisin arkası?

"(Merdiven), bizi birinci kat göğe çıkardı. Hemen ardından kapıyı açması için (birinci kat gök) bekçisiyle (kapıcısıyla) konuştu Cebrail:

"–Aç kapıyı!
"–Kim o?
"–Cebrail!
"–Yanında kimse var mı?
"–Evet! Muhammed var yanımda!
"–Peygamberlik verildi mi ona?
"–Evet!"

Gök bekçisinin, "Muhammed'in peygamberliği"ni daha duymadığına göre, bu peygamberliğin daha yeni olduğu, yani miractan kısa bir süre önce gerçekleştiği söylenebilir. Oysa Ömer Nasuhi Bilmen'in de Türkçe tefsirinde belirttiği gibi, genellikle benimsenen görüşe göre, mirac, peygamberliğinin 13. yılında ve hicretten 6 ay önce gerçekleşmiştir. (Bkz. Bilmen, c. 4, s. 1846.)

Hadis arkası:

"Sonra bekçi hemen açtı kapıyı. Biz bu dünya göğüne girince bir de baktık ki: Bir adam. Sağında ve solunda birtakım karartılar. Sağına dönünce gülüyor, soluna dönünce ağlıyor. Cebrail'e sordum:

"–Kim bu adam?

Cebrail karşılık verdi.

"–Adem'dir. Sağındakiler ve solundakiler de, soyundan gelenler (ruhları). Sağındakiler, cennetlikler; solundakilerse cehennemliklerdir. Adem, sağına bakınca (cennetlikleri gördüğünden) sevinip gülüyor, soluna bakınca da (cehennemlikleri gördüğünden) üzülüp ağlıyor..."

2- İkinci ve Öbür Gök Katları

Hadisin arkası:

"İkinci kat göğe çıktık sonra. Cebrail yine kapıyı açtırma yoluna gitti. Kapıcıya açmasını söyledi. Bu bekçiyle de aynı konuşmayı yaptı:

"–Aç kapıyı!
"–Kim o?
"–Cebrail!
"–Yanında kimse var mı?
"–Evet! Muhammed var yanımda!
"–Peygamberlik verildi mi ona?
"–Evet!

Kapı hemen açıldı. Bir de gördük ki, iki teyze çocukları: Meryem Oğlu İsa ile Zekeriyya Oğlu Yahya. Tanrı ikisine de rahmet etsin. 'Hoşgeldin! (merhaba!) dediler, iyilik dilediler..."

Gök bekçilerinin öteki katlardaki karşılamaları ve Cebrail'le konuşmaları aynı. Peygamber'in anlattığına göre: Üçüncü katta: Yusuf Peygamber, dördüncü katta: İdris Peygamber, beşinci kat gökte: Hârun Peygamber, altınca kat gökte: Musa Peygamber, yedinci kat gökteyse: İbrahim Peygamber bulunuyordu.

3- Beytul'Ma'mur ve Sidretül'Müntehâ

Hadisin arkası:

"(Yedinci kat gökte:) Bir de baktım ki İbrahim. Sırtını el Beytu'l-Ma'mur'a dayamış duruyor. Buraya her gün 70.000 (yetmiş bin) melek giriyor, bir daha da

çıkmıyor. Sonra Cebrail beni Sidretu'l-Müntehâ'ya götürdü. Bir de gördüm ki, bu ağacın yaprakları, fil kulakları gibi. Meyveleriyse kocaman 'kulle'ler gibi. (İki kulle, küçük bir havuz dolduracak kadar su alır.) Tanrı'nın buyruğuyla kaplanacağı biçimde kaplanınca değişikliğe uğradı."

a) Beytü'l-Ma'mur

Tûr Suresi'nin 4. ayetinde: "Ve el Beytu'l-Ma'mur'a andolsun." deniyor. 5. ayetinin anlamı da şöyle: "Ve yükseltilmiş tavana da andolsun!" Burada "yükseltilmiş tavan"la anlatılan "gök kubbe"dir. Diyanet'in resmi çevirisinde de 5. ayet böyle yorumlanmakta. Ancak 4. ayete, aynı çeviride verilen anlam şu: "Ma'mur bir ev olan Kâbe'ye... de andolsun ki..."

Demek ki, Diyanet'in resmi çevirisinde, "el Beytü'l–Ma'mur", "Kâbe" anlamında görülüp yorumlanıyor. Bu anlamı veren yok değil. Ancak, gerek yukarıdaki en sağlam hadis kitaplarınca da sağlam diye yer verilen mirac hadisinde, gerek başka hadislerde "el Beytü'l-Ma'mûr" adıyla ayrı bir tapınağın bulunduğu ve bu tapınağın dünyada bulunmadığı çok açık biçimde belirtilmekte. Mirac hadisinin içinde, yukarıda da sunulduğu gibi, el Beytu'l-Ma'mur'un, "yedinci kat gök"te olduğu anlatılıyor: "İbrahim, sırtını el Beytu'l-Ma'mur'a dayamış duruyordu. Buraya her gün 70.000 melek giriyor; bir daha çıkmıyordu..." (Hadisin bu parçası için bkz. Buharî, Bed'ul-Halk: 6, Menâkıbu'l-Ensâr: 42; Müslim, İman: 259, 264; Neseî, Salat: 1; Ahmed İbn Hanbel, Müsned, 3/149, 153, 4/207, 209, 210.)

Peygamber'in ayrıca: "El Beytu'l-Ma'mur, yedinci kat göktedir..." dediği de aktarılmakta. (Bkz. Ahmed İbn Hanbel, Müsned, 3/153.)

Burada, tapınağa "günde 70.000 bin meleğin girdiği, bir girenin bir daha çıkmadığı", meleklerin hem çokluğunu, hem de tapınağa olan ilgilerini yansıtmak için anlatılıyor. "70.000 melek" her gün bir yere girer ve bir giren bir daha çıkmazsa, ne denli çok sayıda olduğunu düşünün. Ancak, buradaki "*70 bin*", başka "*70 bin*"leri de akla getiriyor: Kıyamet günü, cehennemin *70 bin yularından 70 bin melek tutup* çekecekler. (Bkz. Müslim, Cennet: 29.; Tirmizî, Cehennem: 1.) Cehenneme "atılan bir taş, *70 bin yılda* ancak dibine düşmüş" ve Peygamber (Muhammed) arkadaşlarıyla otururken "*güm*" diye bir ses çıkarmıştı. (Bkz. Müslim, Cennet: 31; Ahmed İbn Hanbel, Müsned, 2/371.) Kur'an'dan belirli bir parçayı okuyan kişi için *70 bin melek* Tanrı'dan bağışlanma (istiğfar) eder. (Bkz. Tirmizî, Sevbu'l-Kur'an: 8; Ebu Davud, Fedâilu'l-Kur'an: 22.) Ölen bir inanırın (mü'min'in) ruhunu, *70 bin melek* uğurlar. (Bkz. Ebu Davud, Cenâiz: 3.) Bkz. **MELEK.**

El Beytu'l-Ma'mur'un, *Arş*'ın yanında olduğunu söyleyenler de var. Ve bunu söyleyenler arasında , İbn Abbas da bulunmakta. (Bkz. Taberî, Tefsir, c. 27, s. 10, 11; Râzî, Tefsir, c. 28, s. 239.)

Aynı tapınağın, göklerin yukarısında, "Kâbe'nin tam hizasında" bulunduğu ve "melekler ibadet etsinler diye özel olarak yapıldığı", adının "ma'mur" yani bayındır olmasının nedeninin de "meleklerin ibadetleriyle bayındır olması"ndan kaynaklandığı açıklanıyor. (Bkz. Taberî ve Râzî aynı yerler.)

Taberî'de de yer alan şu anlamda bir hadis de var:

"El Beytu'l-Ma'mur, gökte öyle bir yerde bulunuyor ki, Kâbe tam onun altına düşmektedir. Öyle ki, bu mescidin bulunduğu yer çökmüş olsa, mescid, Kâbe'nin üstüne düşer." (Bkz. Taberî, Tefsir, c. 27, s. 11.)

b) Sidretü'l-Müntehâ

Necm Suresi, ayet: 11-18

مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَاٰى ١١ اَفَتُمَارُونَهُ عَلٰى مَا يَرٰى ١٢ وَلَقَدْ
رَاٰهُ نَزْلَةً اُخْرٰى ١٣ عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهٰى ١٤ عِنْدَهَا جَنَّةُ الْمَاْوٰى
١٥ اِذْ يَغْشَى السِّدْرَةَ مَا يَغْشٰى ١٦ مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغٰى ١٧
لَقَدْ رَاٰى مِنْ اٰيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرٰى ١٨

Anlamı (Diyanet'in)

Muhammed'in gözünün gördüğünü gönlü yalanlamadı. Ey inkârcılar! Onun gördüğü şey hakkında kendisiyle tartışır mısınız? Andolsun ki Muhammed Cebrail'i, *sınırın sonunda* (*Sidretü'l-Müntehâ'da*), başka bir inişinde de görmüştür. *Orada* varılacak *cennet vardır.* O sınır örtüldükçe örtülmüştü. Muhammed'in gözü oradan ne kaydı, ne de onu aştı. Andolsun ki Rabbi'nin varlığının büyük delillerini gördü. (Necm Suresi, ayet: 11-18.)

Açıklama

Bu çeviride kimi yerde, ayette karşılığı olmayanlar vardır: Örneğin, Muhammed ve Cebrail sözcükleri geçmez. Muhammed'in amaçlandığı doğrudur, tartışmalı değildir. Ama Cebrail'in amaçlandığı tartışmalıdır.

"Sidretü'l-Müntehâ"ya da çeviride "sınırın sonu" anlamı verildiği görülmekte. Parantez içinde de "Sidretü'l-Müntehâ" diye asıl adı gösterilmiş.

"Sidretü'l-Müntehâ'ya gerçekten "sınırın sonu" anlamı verilebilir mi? Tartışmalı. "En sonda olan sidre" demek gerekiyor. "Sidre" için "bir ağaçtır" denmekte. Mirac hadisinde de "yaprak"larından ve "meyve"sinden söz ediliyor oluşu, ağaç olduğunu göstermekte. Kâmus Tercümesi'ne göre; "sidr", kiminin "Arabistan kirazı", kiminin "köknar" dediği "nebk" ağacıdır. "Trabzon hurması" da "sidr" türündendir. "Sidr"in bir bahçede yetişeni, bir de kırda olanı vardır. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır da buna başta yer vermekte. (Bkz. Hak Dini Kur'an Dili, 1960 –İstanbul, c. 7, s. 4580.) "Sidr", Kur'an'da iki yerde geçer: Sebe' Suresi, ayet: 16; Vâkıa Suresi, ayet: 28. Vâkıa Suresi'nde, cennetteki "sidr"den söz edilir. Elmalılı Yazır, "Arabistan kirazı denen ünlü nebk ağacının adıdır.(...) Arabistan kirazı dikenli bir ağaç olduğu için cennet sidrinin dikensiz olduğu anlatılmıştır..." diyor. (Bkz. aynı yapıt, c. 7, s. 4706.) Hasan Basri Çantay da "sidr"e "kiraz" anlamı vermekte. (Bkz. Kur'an Hakim Ve Meâli Kerim, c. 3, s. 998.) "Sidretü'l-Müntehâ" deyimindeki "sidre", "sidr" midir? Kimilerine göre: "Evet! Ama büyüğü. Öylesine büyük bir ağaç ki, bir atlı onun gölgesinde yüz, kimi hadise göre yetmiş yıl gitse sonunu bulamaz. Bir yaprağı bütün ümmeti içine alır." Bu yolda hadisler var. Bunlar anlatılır. Bu hadislere

Taberî de tefsirinde yer vermekte. (Bkz. c. 7, s. 32, 33.) Elmalılı'nın da benimseyerek yer verdiği görülmekte. (Bkz. Elmalılı Hamdi Yazır, Tefsir, c. 7, s. 4580.) "Sidretü'l-Müntehâ"nın "ağaç" olduğunu ileri sürenlere göre, "ağaç ama kendine özgü bir ağaç". Kimsenin gördüğü türden değil.

Sidretü'l-Müntehâ'nın nasıl olduğunu anlatan başka hadisler:

- Sidretü'l-Müntehâ'nın kökünden dört ırmak çıkar. İkisi açık, ikisi "bâtın" (içte, görülmez) ırmak. Açık olanlar Nil Irmağı'yla Fırat Irmağı'dır. Öbür iki ırmaksa cennette bulunmakta.
- "Me'va Cenneti", oradadır (yani Sidretü'l-Müntehâ'nın bulunduğu yerde).

(Bu hadisler için bkz. Taberî, Tefsir, c. 27, s. 33.)

Sidretü'l-Müntehâ'nın yeri:

Kimi hadise göre altıncı kat göktedir. (Bkz. Tirmizî, Tefsir, Necm Suresi, ayet: 1.) Ancak daha sağlam kabul edilen mirac hadisine göre, yukarıda da sunulduğu gibi, yedinci kat göktedir. Fahruddin Râzî de şöyle der: "Meşhur olan odur ki, Sidretü'l-Müntehâ, yedinci kat gökte, nebk (Arabistan kirazı) türünden meyvesi olan bir ağaçtır. Kimine göre de altıncı kat göktedir." (Bkz. e't-Tefsiru'l-Kebir, c. 28, s. 293, 294.)

"Sidretü'l-Müntehâ"daki "müntehâ" sözcüğü, "son" ya da "en son, sınır" anlamına gelir. Kimi hadis, bu anlama uygun olarak, Sidretü'l-Müntehâ'nın "sınır"da bulunduğunu anlatır. Hadislerden kimileri şunları anlatmakta:

- Arş'ın altındadır. Meleklerin bilgileri de buraya kadar ulaşır. Ötesini ne bir melek, ne de bir peygamber bilir.
- İnen her şeyin gelebileceği en uzak yer, çıkan bir şeyin çıkabileceği en son yer orasıdır.
- Ötesinden inip gelebilecek olan ne varsa, ancak ona değin inebilir. Tanrı'nın buyrukları oraya gelir. Aşağıdan yükselen Tanrısal şeyler de oraya değin yükselebilir ancak, yani Tanrısal iletişimin odağıdır orası. Herşey oraya varıp noktalanır. İster yukarısından, ister aşağısından gelen olsun, orada tutulur.
- Peygamber'in yolundan gidenlerin (ruhlarının) varabileceği sınırdır.

(Bunları anlatan hadisler için bkz. Taberî, Tefsir, c. 27, s. 33, 34; Râzî, e't-Tefsiru'l-Kebir, c. 28, s. 292).

Dahası: Bir hadiste, mirac gecesi Peygamber'in Cebrail'le oraya dek geldiği ve Cebrail'in: "Bir kaç parmak daha öteye gitsem yananım!" dediği anlatılır. Bkz. Râzî, e't-Tefsiru'l-Kebir, c. 28, s. 291.

Necm Suresi'nin yukarıda sunulan (11-14) ayetlerinde, "Muhammed'in gördüğünü gönlünün yalanlamadığı", "gördüğü konusunda kuşkuya düşülmemesi gerektiği" ve "o gördüğünü bir de Sidretü'l-Müntehâ'nın yanında gördüğü" bildiriliyor. Gören: Peygamber. Ama "görülen" kim? Tanrı mı, Cebrail mi? Kimi yorumcuya göre: Tanrı. Kimi yorumcuya göreyse: Cebrail. Daha önceki ayetlere de bakıldığında, "görüldüğü bildirilen"'in, Tanrı olduğunu düşünmek gerekiyor gibi. Ama Tanrı'nın, "Sidretü'l-Müntehâ'nın yanında olması"nı İslam inancına ters bulanlar var. Bunlar ayeti ya "te'vil" edip: "Peygamber orada Tanrı'nın hükmünü, varlığının kanıtlarını gördü" diyorlar. Ya da "görülen Cebrail'dir." diyorlar. Ayette, "iniş" demek olan "nezle" sözcüğü yer

alıyor. Görülen kim ya da neyse, "bir inişi" sırasında görüldüğü açıklanıyor. Tanrı için "iniş" nasıl olabilir? Burada görülen eğer Tanrı'ysa, "iniş"in de, "Tanrı'nın rahmetle kuluna yaklaşması" anlamında yorumlanabileceği ileri sürülüyor. Öbür görüşe göreyse, Cebrail "bir iniş"inde görülmüştür.

"Görülen Cebrail'di" diyenler, Cebrail'in Peygamber'e her zaman insan biçiminde görünürken "iki kez kendi asıl biçimiyle" gözüktüğüne ilişkin hadise de yer verirler. Bu hadise göre Cebrail, Peygamber'e bir Mekke'de (Hira Dağı'nda ya da Ciyad denen yerde) bir de mirac sırasında, Sidretü'l-Müntehâ'da "kendi asıl biçimiyle" görünmüştü. "600 kanadıyla". Bu durumda, ayetteki "öbür iniş" anlamına gelen "nezleten uhrâ" sözüne yine bir açıklık gelmemiş oluyor. Çünkü Cebrail'in Mekke'de gözükürken (gökten) "iniş"i söz konusu olabilir. Ama Sidretü'l-Müntehâ'dayken, buradan öteye yükselemediğine göre "iniş" (nezle) söz konusu olamaz. Sorunu çözmek için bir "te'vil" yoluna daha gidilip şöyle dendiği görülmekte: "Görülen Cebrail'di, ama inen, Peygamber'di. Peygamber, daha öteye (Refref'le) geçip gitmişti, gerekli buyruğu alıp dönmüştü. Dönüşte de Cebrail'i bir kez daha görmüştü, kendi biçimiyle. İşte iniş, Peygamber'in o sıradaki inişidir. Yani Sidre'ye dönüşü." "Görülen"in "Cebrail" olduğunu savunanlar genellikle, yukarıdaki ayetlerde, Tanrı'nın söz konusu olabileceği düşünülebilecek anlatımlarda, Cebrail söz konusu ediliyormuş gibi gösterirler. Örneğin: Diyanet çevirisinde "o sınır örtüldükçe örtülmüştü" anlamı verilen, aslında "Sidre'yi kaplayan kaplamıştı" anlamı verilmesi gereken anlatımda, "örten"in, "kaplayan"ın ne olduğu sorulduğunda: "Tanrı'nın nurunun dalgaları, ibadet için gelmiş melekler kalabalık ve bu arada 600 kanadıyla Cebrail" diyenleri vardır. Oysa burada sözü edilen "örten"in ve "kaplayan"ın ne olduğu sorusuna: "Tanrı'nın nuruydu", "altın döşekti (Refref)" karşılıkları yer alır hadislerde. "Görülen"in Cebrail olduğunu savunanlar, Diyanet çevirisinde: "Andolsun ki Rabb'inin varlığının büyük delillerini gördü" anlamı verilen, ama aslına göre: "Andolsun ki Rabb'inin ayetlerinden en büyüğünü gördü" anlamı verilmesi gereken ayette (ayet: 18.) yer alan "en büyük ayet"in ne olduğu sorulduğunda da "600 kanadıyla Cebrail'di" diyorlar. Fahruddin Râzî, burada söz konusu olanın Cebrail olmaması gerektiğini belirtiyor. Şöyle diyor: "Cebrail her ne kadar büyükse de, kimi hadislerde anlatıldığına göre Tanrı'nın ondan daha büyük melekleri de vardır. (...) Cebrail, Tanrı'nın 'ayet'leri içinde de 'en büyük" değildir..." Kimi hadiste de buradaki "en büyük ayet"in, "Cebrail" olduğu açıklanmakta. Kimi yorumcuysa, kimi hadislere dayanarak: "Söz konusu en büyük ayet, her yanı kaplayan yeşil Refref'ti" demekteler.

Yukarıdaki ayetlerin anlatımlarından kiminde "görülen"in Tanrı, kimindeyse Cebrail olduğunu savunanlar da var. Örneğin, "Muhammed'in görüp de gönlünün yalanlamadığı, Tanrı'dır. İniş sırasında gördüğüyse Cebrail'dir. Muhammed, Tanrı'yı görürken ve en büyük ayetine, nuruna böylece tanık olurken, gözünü hiçbir yana çevirmemiş ve bakışlarını O'na yoğunlaştırmıştı. 'Muhammed'in gözü ne kaydı ne de aştı' diye anlam verilen ayetin (ayet: 17.) anlattığı da budur." derler.

"Tanrı Sidretü'l-Müntehâ'da nasıl görülmüş olabilir?" sorusuna birçok karşılık yanında şu karşılığı da verirler: "Yer, gören için söz konusudur. Muhammed için. Gören Sidretü'l-Müntehâ'da görmüş olabilir de, görülen Tanrı için o yer söz konusu olmayabilir..."

(Bütün bu yorumlar ve daha başka yorum ve açıklamalar için bkz. Taberî, Tefsir, 27/28-30; Râzî, Tefsir, 28/291, 292; Kurtubî, 17/86 ve ötekiler; Beyzavi, 4/171. ve ötekiler; Hâzin, 4/215 ve ötekiler; Bahru'l-Muhît, 8/154 ve ötekiler; Tefsiru İbis's-Suud, 5/157; Âlusî /27/48; Nisâbûrî [Taberî'nin hamişinde], 27/36 ve ötekiler; Yazır, 7/4575-4588; Sâbûnî, 3/272-274.)

Tanrı'nın "Sidretü'l-Müntehâ"da bulunmasını ve görülmesini İslam'a ve Kur'an'a ters bulmayanlar, kimi ayet ve hadisleri kanıt gösterirler. Kanıtlar arasında, Mülk Suresi'nin 16. ve 17. ayetleri de bulunmakta. Bu iki ayetin, Diyanet'in resmi çevirisindeki anlamları şöyle: "*Gökte Olan'ın* (*Tanrı'nın*), sizi yerin dibine geçirmesinden güvende misiniz? O zaman yer sarsıldıkça sarsılır. *Gökte Olan'ın,* başınıza taş yağdırmasından güvende misiniz? Benim uyarımın nasıl olduğunu yakında bileceksiniz." (Bkz. **GÖK**, **KORKU**.) Derler ki: "Tanrı için 'men fi's-semâ' yani '*gökte olan*' dendiğine göre, Sidretü'l-Müntehâ'da görülür olması da Kur'an anlatımına ve İslam'a ters olmamalıdır."

Peygamber'in miraçta, Sidretü'l-Mühtehâ'da "gördüğü" bildirilenin kim ya da ne olduğuna ilişkin yukarıdaki ayet anlatımlarının yorumlarına ve tartışmalara, hadis kitaplarında da tanık olunmakta.

Hadislerdeki tartışmalar:

"Gönül, gördüğünü yalanlamadı" (Necm Suresi, ayet: 11.)

"Muhammed'in gönlü, gördüğünü yalanlamadı". İbni Abbas: "Peygamber, Tanrı'yı gönlüyle gördü". (Bkz. Müslim, İman, 285; Tirmizî, Tefsir: 54, hadis no: 3281.)

Buna göre: "Görülen": Tanrı. "Gören" de: Peygamber (Muhammed).

Yorumlarda: "Muhammed'in gözleriyle gördüğünü, gönlü (kalbi) yalanlamadı." diyenler bulunmakta.

İbni Mes'ud (Abdullah): "Peygamber Cebrail'i 600 kanadıyla görmüştü. Sözü edilen budur." (Bkz. Müslim, İman, 280-282.)

Buna göre: "Gören" aynı (Peygamber), "görülen"se: Cebrail. Cebrail'in, "Ref-ref'ten (?) bir 'hulle' içinde gözüktüğü" de aktarılır. (Tirmizî, Tefsir, 54, hadis no: 3282.) "Hulle", "giysi", "örtü" anlamlarını içerir.

"Gördüğü konusunda kuşku mu duyarsınız?" (ayet: 12.);

"Andolsun ki o (Muhammed), onu bir başka inişinde daha görmüştü" (ayet: 13.):

"Muhammed'in Tanrı'yı gördüğü konusunda kuşkunuz mu var? Andolsun ki o, O'nu bir başka inişinde de görmüştü". İbni Abbas: "Peygamber Tanrı'yı, gönlüyle iki kez görmüştü. Bu anlatılıyor". (Bkz. Müslim, İman, 285.)

"Sidretü'l-Müntehâ'da." (Ayet: 14.);

"Orada sığınılan cennet var". (Ayet: 15.);

"Sidre'yi kaplayan kaplamıştı o sırada." (Ayet: 16.):

"Sidretü'l-Müntehâ'yı kaplayan, 'altın kelebekler'di". (Bkz. Müslim, İman, 279; Tirmizî, Tefsir, 54, hadis no: 3276; Neseî, Salat: 1.)

Buna göre; Sidre'yi kaplayan: "Altın kelebekler" (ferâşun min zehebin). Gören de yine: Peygamber.

"Göz kaymadı, taşmadı da." (Ayet: 17.);

"Andolsun ki o (Muhammed), Tanrı'sının ayetlerinden en büyüğünü (ya da en büyük ayetlerinden birini) gördü." (Ayet: 18.):

"Muhammed'in gördüğü o 'en büyük ayet', tüm ufku kaplayan yeşil Refref'ti." (Bkz. Buharî, Tefsir, 53/1.)

Buna göre, Peygamber'in mirac'ta gördüğü "en büyük ayet (şaşılası durum)", Refref ve görünümüydü.

"Muhammed'in gördüğü en büyük ayet, 600 kanadıyla Cebrail'di". (Bkz. Müslim, İman, 282; Tirmizî, Tefsir, 54, hadis no: 3278.)

Mirac hadisinin arkası:

"(Sidretü'l-Müntehâ öyle güzel ve şaşılasıydı ki) hiçbir Tanrı yaratığı, onu anlatmaya güçyetiremez..."

4- Yazgı-Vahiy Kalemlerinin Gıcırtılarının Duyulduğu Yükseklik

Mirac hadisinin kimi biçimlerinde, bu yükseklikten de söz edilir. Bu yüksekliğin anlatıldığı sözler, Buharî ve Müslim'in de yer verdiği aktarmada yer alır. Ve bu aktarmaya göre bu yüksekliğe Sidretü'l-Müntehâ'ya daha varılmadan tanık olunmuştu. Bununla birlikte aynı yüksekliğin, Sidretü'l-Müntehâ'dan daha aşağıda olmadığını ileri sürenler de var. Ki, bu yükseklikte, "yazıcı meleklerin yazgı ve vahiy yazarken kalemlerinin çıkardığı gıcırtılar" işitildiği açıklandığına göre bu görüş daha doğru olsa gerek. Peygamber şöyle diyor:

"Sonra çıkarılıp öyle bir yüksekliğe yükseltildim ki, kalemlerin gıcırtılarını işitiyordum." (Bkz. Buharî, Salat, 1, Enbiyâ, 5; Müslim, İman, 263; Ahmed İbn Hanbel, 5/144.)

Bu sözlerle ilgili açıklama ve yorumlara göre: "Gıcırtı"sından söz edilen "kalemler", üyeleri meleklerin en ileri gelenleri olan "En Yüce Kurul" (el Meleü'l-A'lâ) meleklerinin kalemleridir. Bu kalemlerle, Tanrısal yargılar, yazgılar ve buyruklar yazılır. Levh-i Mahfuz'dan alınarak... Bkz. **KİTAB, LEVH-İ MAHFUZ, MELE, MELEK, GÖK, VAHY, CİN, ŞEYTAN, TANRI, YAZGI, YAZI.**

5- Elli Vakit Namaz ve İndirimi

Mirac hadisinin arkası:

"Ve Tanrı bana, vahyedeceğini etti; günde 50 vakit namaz farz klıdı..."

Mirac hadisinin, Buharî ve Müslim'in de yer verdiği biçimlerinden kiminde, "namaz farzı", Sidretü'l-Müntehâ'dayken Peygamber'e gelmiş gösteriliyor, kimindeyse namaz farzının gelmesinden, 50 vakitten 5 vakte indirilmesinden sonra Sidretü'l-Müntehâ'ya varıldığı yansıtılır gibi. Namaz farzının, Peygamber'in Tanrı'yla konuşmasından sonra ve Sidre'nin ötesindeyken gerçekleştiğini savunanlar da var. Ve bunlar da kimi hadislere dayanarak bu yorumu yapmaktalar.

a) "Musa'nın Uyarısı" ve Peygamber'in Namaz İndirimi İçin Musa İle Tanrı Arasında Gidip Gelişi

Mirac hadisinin kimi biçimine göre, Peygamber şöyle anlatıyor:

"Musa'ya indim. Konuştuk:

"–Tanrı'n senin ümmetine ne farz kıldı?

"–50 vakit namaz farz kıldı.

"–Geri dön Tanrı'na. Ve indirim yapmasını iste. Çünkü senin ümmetinin bu kadar vakit namaza gücü yetmez. İsrailoğullarından deneyimim oldu da ondan bilirim.

Hemen Tanrı'ma döndüm ve: 'Tanrı'm! Namaz farzını benim ümmetime hafiflet!' dedim. (50 vakitten) beşini indirdi. Musa'ya gittim:

"–Beşini indirdi.

"–Senin ümmetin, bu kadarına da güç yetiremez. Tanrı'na dön, daha azaltmasını dile.

Bunun üzerine *Yüce Tanrı'mla Musa arasında gidip gelmeyi sürdürdüm.* Sonunda Tanrı şöyle dedi: 'Ey Muhammed! Farz kılınan namaz, günde beş vakittir. Her vakit namazsa 10 vakit sayılır. Toplamı 50 vakit eder. Kim bir iyiliğe yönelir de yapmazsa, ona bir sevap yazılır. Yaparsa 10 sevap. Kim bir kötülüğe yönelir de yapmazsa, kendisine hiçbir günah yazılmaz. Yaparsa, bir günah yazılır.'

Sonra son kez Musa'ya vardım; durumu anlattım.

"–Sen Tanrı'na bir daha git, yine azaltmasını söyle!

"–Tanrı'ma (çok) gidip geldim, utanıyorum artık." (Bkz. Müslim, İman, 259; Ahmed İbn Hanbel, 2/368.)

Buna göre 50 vakit namazı 5'e indirmek için Peygamber, hadisteki deyimiyle "Musa ile Tanrı'sı arasında", tam 9 kez gidip gelmişti. Yani Musa Peygamber'in bulunduğu 6. kat göğe 9 kez inip çıkmış oluyordu.

Ama indirimi başka tür anlatan biçimleri de var hadisin:

Gidiş geliş 5 kez. 4'ünden her birindeki indirim: 10 vakit. Sonuncusundaki indirim: 5 vakit. (Bkz. Buharî, Menâkıbu'l-Ensâr, 42, Tevhid, 37; Bed'ül-Halk, 6; Neseî, Salat, 1.)

Gidiş geliş: 3 kez. Her gidişteki indirim % 50 (şatraha). Sonuçta kalan: 5 vakit. (Bkz. Buharî, Salat, 1, Enbiyâ: 5.)

Ancak bu durumda sayı kesirli çıkıyor: 50'nin yarısı: 25. 25'in yarısı 10 değil; 12,5.

Gidiş geliş: 2 kez. İlk indirim başvurusunda, yarısı indirilerek vakit sayısı: 25, sonra 20'si daha atılarak 5 oluyor. (Bkz. Müslim, İman, 263, 264; Tirmizî, İkametu's-Salat, 194/1399.)

b) Beş Vakit Namazın Elli Vakit Namaz Yerine Geçişi

Mirac hadisinin tüm biçimlerinde 5 vakit namazın, 50 vakit namaz yerine geçeceği, her bir vakitte 10 vakit namaz sevabı elde edileceği anlatılır.

6- Cennet

Mirac hadisinin arkası:

"Sonra cennete sokuldum. Bir de baktım ki orada uzunca urganlara dizili inciler (habâilü'l-lü'lü). Toprağı da 'misk'." (Bkz. Buharî, Salat, 1.)

"Sonra cennete sokuldum. Bir de ne göreyim: İnciden kubbeler (cenâbizü'l-lü'lü). Toprağı da misk (gibi)." (Bkz. Müslim, İman, 263; Ahmed İbn Hanbel, 5/144.)

Bu anlatımlara göre, "cennet", "Sidretü'l-Müntehâ"dan sonra geliyor. Bitişiğinde de olabilir. Necm Suresi'nden sunulan ayetlerde (ayet: 14, 15) "cennet"in, "Sidretü'l-Müntehâ'nın yanında" olduğu bildirilmekte.

Buharî'nin yer verdiği bir hadisteyse, şöyle dendiği görülmekte:

"Sonra beni alıp Sidre'ye götürdü. Sidre'yi ne olduğunu bilmediğim renkler bürüdü. Sonra içeri sokuldum. Bir de ne göreyim: İnciden kubbeler. Toprağı da misk." (Bkz. Buharî, Enbiyâ, 5.)

Bu anlatıma göre de, "cennet", Sidretü'l-Müntehâ'ın içinde yer alıyor. Arada bir sözcük düşmüş olabilir.

Ne olursa olsun, hadisin tüm biçimlerinden anlaşılan şu:

• Peygamber, mirac sırasında "cennet"i görmüştür.

• Cennet göklerde, ya da göklerin üstünde, Sidretü'l-Müntehâ'nın yanındadır.

"Cennet'in orada olduğu, yukarıda belirtildiği gibi, ayette de açıklanmakta. Bu nedenle Şâfiî Mezhebi'ne göre cennetin yeri bellidir: Sidretü'l-Müntehâ'nın yanı. Hanefî Mezhebi'nin benimsediği görüşe göreyse, cennet ve cehennem şimdi var olmakla birlikte, yerleri belli değildir. Mutezile Mezhebi'nin çoğu ve özellikle Zemahşerî gibi ileri gelenleri, cennet ve cehennemin daha yaratılmadıklarını savunmaktalar. (Bkz. kelâm ,akâid kitapları.)

Cennet'in üst kesiminde "Firdevs"in bulunduğu açıklanır bir hadiste. Burasının, "cennetin en yüksek kesimi" olduğu ve üstünde de "Rahman'ın Arşı'nın yer aldığı anlatılır. (Bkz. Ahmed İbn Hanbel, 2/335.)

Kimi hadislerde, cennetle birlikte cehennemin de Peygamber'e gösterildiği bildirilir.

7- Sidretül' Müntehâ ile Arş Arası

a) Denizler

En sağlam olarak benimsenen "altı hadis kitabı"ndan, Ebu Davud'un ve Tirmizî'nin yer verdikleri bir hadis şöyle:

"–Gökle yer arasının ne kadar olduğunu biliyor musunuz?

"–Bilmiyoruz.

"–İkisi arasında 71 ya da 72 ya da 73 yıllık uzaklık var. Bir gökle öbür gök arasındaki uzaklık da öyle. (Yedi kat göğü bir bir saydı, aralarındaki uzaklığın aynı olduğunu belirtti.) Yedinci kat göğün üstünde de bir *deniz* var ki, yukarısından aşağısına olan uzaklık, bir gök katından öbür gök katına değin olan uzaklık kadardır. Onların üzerinde de *sekiz dağ keçisi* (semâniyeti ev'âl) var. Bunların *tırnaklarıyla dizlerinin arasındaki uzaklık* bir gök katıyla öbür gök katı arasındaki uzaklık kadardır. Bunların sırtlarının üstünde de *Arş* bulunmaktadır. Arş'ın aşağısıyla yukarısı arasındaki uzaklık da bir gök katıyla öbür gök katı arasındaki uzaklık kadardır." (Bkz. Ebu Davud, Kitâbu's-Sünne, 19/4723; Tirmizî, Kitâbu Tefsiri'l-Kur'an, 68/3320.) Burada sözü edilen ve sırtlarının üzerinde Arş'ın bulunduğu belirtilen "sekiz dağ keçisi"yle anlatılmak istenen; sekiz melektir. Hâkka Suresi'nin 17. ayetinde, kıyamet gününde, Tanrı'nın Arş'ını "sekiz meleğin taşıyacağı" açıklanır. Ebu Davud da, bu hadise, Hâkka Suresi'nin bu ayeti nedeniyle yer vermekte.

Aynı hadise, Ahmed İbn Hanbel de Müsned'inde yer veriyor. Ama biraz değişik olarak. Şöyle:

"–Gökle yer arasında ne kadar uzaklık olduğunu biliyor musunuz?

"–Tanrı ve Peygamberi bilir.

"–İkisi arasında 500 yıllık bir uzaklık var. Bir gök ile öbür gök katı arasında da 500 yıllık uzaklık var. Her göğün kendisi de 500 yıllık boyuttadır. *Yedinci kat göğün üstünde* de *iki deniz* vardır ki, aşağılarından yukarıları arasındaki uzaklık, bir gök katıyla öbür gök katı arasındaki uzaklık kadardır. Bunların da üstünde sekiz dağ keçisi bulunmaktadır. Bunların tırnaklarıyla dizleri arasındaki uzaklık da, gökle yer arasındaki uzaklık kadardır. Bunların da üstünde *Arş* vardır. Ki, aşağısıyla yukarısı arasındaki uzaklık gökle yer arasındaki uzaklık kadardır." (Bkz. Ahmed İbn Hanbel, 1/206, 207.)

Bu üç kaynakta da hadisin sonu şöyledir:

"*Arş'ın üstünde de Yüce Tanrı bulunmaktadır.*"

Bu anlatım, Hâkka Suresi'nin 17. ayetindeki anlatıma uymakta. Ayetin anlamı şöyle: "O gün, senin *Tanrı'nın Arş'ını,* hepsinin üstünde *sekiz melek* taşır." Konu için ayrıca bkz. **ARŞ, KIYAMET, MELEK.**

Ebu Davud'un Sünen'inde Peygamber'in: "Tanrı, Arş'ın üstündedir. Arş'ı da göklerin üstünde..." (Bkz. Ebu Davud, Kitâbu's-Sünne, 19/4726.) Bu hadisi Buharî de Tarih'in de yazmakta.

Daha önceki hadisin Ebu Davud ve Tirmizî'deki biçimine göre, "yedinci kat gök"le "Arş" arasında bir deniz, Ahmed İbn Hanbel'in Müsned'indeki biçimine göreyse *iki deniz* bulunmakta.

Kimi kitaplarda, sözü edilen denizlerin birinin *kızıl deniz,* birinin de *sarı deniz* olduğu ve mirac sırasında Peygamber'in, Sidre'den sonra bu denizlerden de geçtiği anlatılır. Kimi kitaplardaysa deniz sayısı üçtür: Ak deniz, kızıl deniz, sarı deniz. Ak deniz öylesine büyüktür ki, bir kuş, üzerinde 500 yıl uçsa, % 1'ini ancak uçmuş olabilir. (Bkz. Hayalî Şemseddin Ahmed, Nûniye Şerhi, İstanbul, 1318, s. 87.)

b) Kürsi

Kimi hadislere göre, "göklerin üstünde ve yerle göklerin tümünün büyüklüğünde *kürsi* adında" bir yer vardır. Peygamber, mirac sırasında burasını geçmiş, Arş'a doğru yol almıştı.

Fahruddin Râzî, "Kürsi"ye ilişkin görüşleri dört görüşte toplar. Buna göre:

Birinci görüş: Kürsi diye bir yer var. Göklerle yerin tümünün büyüklüğüne eşittir büyüklüğü.

İkinci görüş: Kürsi, Arş'tan başkası değildir.

Üçüncü görüş: "Egemenlik" ve "bilgi" gibi anlamda yer almıştır. Mecaz olarak...

Dördüncü görüş: Tanrı "kürsi"yle kendi büyüklüğünü anlatmak istemiştir.

Üçüncüyle dördüncü görüş aynı. Aslında iki görüş söz konusu: Birine göre, Kürsi diye maddi bir yer vardır. Ya Arş'ın kendisidir, ya da ayrı bir yerdir. İkinci görüşe göre, "kürsi" diye maddi bir yer yoktur, mecaz anlamda yer almıştır. "Güç, egemenlik" anlatılır. Bkz. **KÜRSİ.**

8- Arş ve Tanrı'yla Buluşma

Mevlitten iki dize:

"Söyleşirken Cebrail ile kelâm,
Geldi Refref önüne verdi selam."

Mevlitte, Peygamber'in miracta, Refref'le *Arş*'a yükseldiği ve Tanrı'yla buluştuğu anlatılır:

"Gel habibim sana aşık olmışam,
Cümle halkı sana bende kılmışam!"
Bugünkü dille:
Gel sevgilim, sana aşık oldum
Tüm yaratığı da sana köle kıldım
"Sevgilim!" diyen: Tanrı.
Tanrı'nın "sevgilim!" dediğiyse: Peygamber (Muhammed).

Necm Suresi, ayet: 8-10

ثُمَّ دَنَا فَتَدَلّٰى ﴿٨﴾
فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ اَوْ اَدْنٰى ﴿٩﴾ فَاَوْحٰٓى اِلٰى عَبْدِهٖ مَٓا اَوْحٰى ﴿١٠﴾

Anlamı

Sonra yaklaştı, derken sarktı, derken iki yay tutağı (gibi) oldu ya da daha da yaklaştı. Derken kuluna vahyedeceğini vahyetti. (Necm Suresi, ayet: 8-10.)

Açıklama

Sorular:

1- "Yaklaşan", "sarkan" kim? Yaklaşılan kim?

Görüşler:

• Sarkan da, yaklaşan da: Tanrı. Yaklaşılansa: Peygamber (Muhammed).

Buharî'nin e's-Sahih'inde yer alan bir mirac hadisinde şu açıklama var:

"Ve 'Cebbâr (zorlayan, alabildiğine zor kullanan), Rabbu'l-İzze (güç sahibi)' olan *Tanrı yaklaştı* (*Peygamber'e*), derken *sarktı* (tedellâ), sonuçta *iki yay tutağı* (*gibi*) *ya da daha yakın oldu ve vahyedeceği* 50 vakit *namazı vahyetti...*" (Bkz. Buharî, Tevhid, 37.)

Bu hadiste, çok açık biçimde yaklaşanın da "sarkan"ın da Tanrı olduğu açıklanıyor. Yine açıkça belirtiliyor ki; yaklaşılan: Peygamber.

Bu açıklama başka hadis kitaplarında da yer alıyor, ama Buharî'de yer alması önemli. (Aynı açıklama için bkz. Taberî, Tefsir, c. 27, s. 26.)

Yorumculardan kimileri, "sarkma"ya Tanrı için uygun bulmamaktalar, onun için "sarkan"ın Tanrı olamayacağını savunmaktalar. Ancak, yukarıdaki hadiste, ayetteki sözlere aynen yer veriliyor ve "sarktı" demek olan "tedellâ"nın öznesi olarak "Tanrı" (Cebbar Rebbu'l-İzze) gösteriliyor açıkça.

Tanrı'nın, "sarkma" eylemine özne yapıldığı başka hadislerde de görülmekte. Örneğin: Ahmed İbn Hanbel'in Müsned'inde yer alan bir hadiste şu açıklama var:

"Aziz ve Celil olan Tanrı, gecenin içinde *sarkar* (yetedellâ); putataparlıktan ve başkaldırıdan başka günahları bağışlar..." (Bkz. Ahmed İbn Hanbel, 4/385.)

İbn Abbas'ın da, ayetteki "sarkan"ın ve yaklaşanın Tanrı, yaklaşılanınsa Peygamber olduğu görüşünü savunduğu aktarılır. (Bkz. Tirmizî, Tefsir: 54/3280; Taberî, Tefsir, 27/26.) Zaten, daha önce de belirtildiği gibi İbn Abbas, Pey-

gamber'in, mirac gecesi, Tanrı'yı gördüğü görüşünde olanlar arasındadır. (Bkz. Müslim, İman, 285.) "Peygamber miracta Tanrı'yı gördü mü, görmedi mi?" konusuna ilişkin tartışmaya, ayrıca aşağıda yer verilecektir.

Fahruddin Râzî, Tanrı'ya yakışmayacağı gerekçesiyle, "sarkan"ın ve "yaklaşan"ın Tanrı olduğu yolundaki görüşü "zayıf" ve "sahif" (kıt düşünceli) diye niteler. (Bkz. e't-Tefsiru'l-Kebir, 28/286.) Bununla birlikte eğer uygun biçimde "te'vil" edilirse, zayıflıktan çıkarılabileceğini ileri sürer.

Kısacası: İbn Abbas'ın da savunduğu görüşe göre, yaklaşan ve yaklaşılan: Tanrı ile Peygamberi'dir.

Süleyman Çelebi'nin Mevlidi'nde de bu görüş benimseniyor, Mevlit dinleyenlerin kulaklarında bu görüş yankılanıyor. Yani bu görüşe göre mirac gecesi, Tanrı, "sevgilim" dediği kulu Muhammed'i kabul etmiş; buluşup görüşmüşlerdir.

• Sarkan ve yaklaşan: Cebrail. Yaklaşılansa: Peygamber.

Âişe'nin de yukarıdaki ayetlere anlam verirken bu görüşü belirttiği açıklanır. (Bkz. Müslim, İman, 290.) İbn Mes'ud da bu görüşü paylaşanlardan. (Müslim, İman, 280; Tirmizî, Tefsir, 54/3277.)

Daha başkaları da var. (Bkz. Taberî, Tefsir, 27/26.)

Bu görüşe göre yaklaşanlar: Cebrail ve Peygamber.

• Sarkan ve yaklaşan: Peygamber. Yaklaşılansa: "Ümmet"i.

Fahruddin Râzî, bu görüşte. Daha doğrusu bu görüş, Fahruddin Râzî'nin.

Bu görüşe göre, ayetlerde söz konusu olan, yalnızca miractaki durum değil. Söz konusu olan, Peygamber'in "ümmet"ine, yumuşak sözlerle, incelikle, dua ile yaklaşmasıdır. (Bkz. Râzî, 28/286.)

2- Yaklaşanlar, birbirine ne kadar yaklaşmışlardır? Ayetteki "kâbe kevseyni (iki yay tutağı)"nın anlamı nedir?

• "İki yay kadar" demektir.

• "Yayla kiriş kadar" demektir.

• "İki arşın kadar" demektir.

• " 'Tutak' demek olan 'kâb' ile kirişin uçları kadar" demektir.

• "Antlaşma sırasında üst üste konan iki yay gibi" demektir. (Tutakları üst üste gelen iki yay gibi.)

(Bkz. Taberî, Tefsir, 27/26, 27; Râzî, Tefsir, 28/286, 287; Elmalılı, 7/4576 ve ötekiler.)

Sonuncu görüşe göre, "yaklaşma" değil, "birleşme" söz konusudur. Ancak, ayetteki "ya da daha da yakın" demek olan "ev ednâ"ya bu görüş pek uymamakta. Çünkü birbiriyle "birleşen" iki şeyin "daha da yakın olmaları" düşünülemez.

3- "Derken kuluna vahyedeceğini vahyetti"deki "kul" kim, "vahyeden" kim?

• "Vahyeden": Tanrı. "Kul"u da Peygamber'i (Muhammed).

Yaklaşan ve yaklaşanın Tanrı ile Peygamber'i olduğunu savunanlar bu görüştedirler.

• "Vahyeden": Cebrail. "Kul" da Peygamber. "Vahyedilen Tanrı kulu" anlamında. Cebrail'in "vahyetmesi" de, "Tanrı'dan aldığı vahyi", Peygamber'e iletmesidir.

"Sarkan"ın ve "yaklaşan"ın Cebrail; "yaklaşılan"ın da Peygamber olduğu görüşünde bulunanlar bu görüşü savunurlar.

Genel sonuç:

Bir gecenin çok az bir bölümünde gerçekleştiği bildirilen "mirac olayı"; Peygamber'in "kalp ameliyatı", kalbin çıkarılarak "zemzemle yıkanması, iman ve hikmetle doldurulması" türünden hazırlıklardan sonra cennetten getirilme "katırla eşek benzeri" bir hayvan olan "Burak"ın sırtında Mekke'deki el Mescidu'l-Haram'dan Kudüs'teki el Mescidu'l-Aksâ'ya "geceleyin yürütülmesi"yle (isra) başlamış; "göğe çıkarılması", her katında bir (kiminde iki) peygamberle tanıştırıldığı "gök katları"na (yedi kat) bir bir çıkarılmasıyla sürmüş, "el Beytü'l-Ma'mûr", "Sidretü'l-Müntehâ", uçsuz-bucaksız "deniz"ler, "Kürsî" ve sonunda "sekiz yaban keçisi" (melek) sırtındaki Arş derken ulaştığı Tanrı katında Ulu Tanrı'yla buluşması ve alacağını almasıyla sona ermiştir.

II- "GÖK GEZİSİ"NDE GÖRÜLDÜĞÜ VE KARŞILAŞILDIĞI BİLDİRİLENLER (GÖKLER VE ÖTESİ) "MADDİ" Mİ, "MANEVİ" Mİ İDİLER?

İki görüşü savunanlar da vardır:

A- Hepsinin "Maddi" Olarak Görüldüğü Görüşü

"Ehl-i Sünnet"çe genellikle benimsenen görüş budur.

Bu görüşte olanlar, genellikle şu kanıtları ileri sürmekteler:

1- Bu olay (mirac), Peygamber'in "mucize"lerinden bir mucize olarak gösterilmiştir. "Mucize" olan şeyin de, herkesin gerçekleştiremeyeceği türden olması gerekir. Akla ve mantığa sığmaması doğaldır. Eğer her şey "maddi" olarak görülmüş olmasaydı ve bir "düş" (rüya) türünden olsaydı "mucize"lik yanı olmazdı. Çünkü herkes bu tür düşler görebilir. Peygamber'e özgü değil.

2- Peygamber miracını anlattığı zaman, "kâfir"ler inanmamıştı. Olamazlığından dolayı karşı çıkmışlardı. Eğer Peygamber, gördüklerini "maddi" olarak ve "uykuda değil uyanıkken" görmüş olduğunu söylemeseydi, kimse karşı çıkmazdı. Çünkü bu tür düş gördüğünü söyleyen kimseye hiç kimse karşı çıkmaz. Doğal karşılanır. Demek ki Peygamber: "Ben, miracda gördüklerimi uyanık olarak gözlerimle gördüm. Bu bir düş değildi." demiştir ve onun için inanmazlar: "Hayır böyle bir şey olamaz." demişlerdir.

3- Peygamber, inanmazlara karşı, el Mescidu'l-Aksâ'yı ve yolda gördüklerini anlatmış, mirac olayını kanıtlama yoluna gitmişti. Herşey maddi olmasaydı, bunun bir anlamı olmazdı.

B- "Yalnızca Mekke'den Kudüs'e Olan Gezi Maddidir" Görüşü

Mirac'ın bu bölümü, Kur'an'da (İsrâ Suresi, ayet: 1.) yer aldığı için kabul edilmekte.

C- "Tümü Bir Rü'yadan İbaretti" Görüşü

Bu görüşü savunanların dayandıkları kanıtlar başlıca şunlar:

1- Böyle bir şey akla ve mantığa sığmaz.

2- İsrâ Suresi'nin 60. ayetindeki "rü'ya" sözcüğü:

وَإِذْ قُلْنَا لَكَ إِنَّ رَبَّكَ أَحَاطَ بِالنَّاسِ وَمَا
جَعَلْنَا الرُّؤْيَا الَّتِي أَرَيْنَاكَ إِلَّا فِتْنَةً لِلنَّاسِ وَالشَّجَرَةَ
الْمَلْعُونَةَ فِي الْقُرْآنِ وَنُخَوِّفُهُمْ فَمَا يَزِيدُهُمْ إِلَّا طُغْيَانًا كَبِيرًا

İsrâ Suresi, ayet: 60

Anlamı (Diyanet'in)

Sana: "Rabb'in şüphesiz insanları kuşatmıştır" demiştik. Sana gösterdiğimiz rü'ya ile Kur'an'da lanetlenmiş ağaçla, insanları denedik. Biz, onları korkutuyoruz. Fakat bu, onlara büyük şaşkınlık vermekten başka bir şeye yaramıyor. (İsrâ Suresi, ayet: 60.)

Açıklama

"Rü'ya kelimesiyle, Peygamberimiz'in miracına işaret ediliyor." (Sözü edilen ağaç da:) Cehennemde yaratıldığı anlatılan zakkum adlı ağaçtır. Sâffât XXX/67 ve Duhân XLV/43. ayetlerde anlatılmaktadır." (Diyanet çevirisinin notu.)

Burada sözü edilen "rü'ya"nın hangi rü'ya olduğu konusu tartışmalıdır. Fahruddin Râzî, en sağlam görüşün, buradaki "rü'ya" sözcüğüyle Peygamber'in "miracı"nın anlatıldığı yolundaki görüş olduğunu savunur ve "rü'ya"nın "gözle görmek" demek olduğunu yazar. (Bkz. Râzî, e't-Tefrisu'l-Kebir, 20/236.)

Peygamber'in miracta gördüklerinin "maddi" değil, "manevi" ve bir "düş" niteliğinde olduğunu savunanlar, buradaki "rü'ya" sözcüğüyse, "uykuda görülen düş" anlamını verirler.

3- Âişe'nin: "Muhammed'in gövdesi (yataktan) ayrılmadı. Yalnızca ruhuyla mirac yaptı..." demesi.

(Bu hadis ve görüşü savunanlar için bkz. Taberî, Tefsir, 27/31 ve ötekiler.)

Fahruddin Râzî, bu görüşü benimseyenlerin çok azınlıkta olduğunu yazıyor, Peygamber'in "ruh"u ve "cesed"iyle birlikte maddi olarak "mirac"ını gerçekleştirdiğini savunup buna ilişkin kanıtları sıralıyor. (Bkz. Râzî, Tefsir, 20/147 ve ötekiler.)

III- "MİRAC OLAYI"NDA PEYGAMBER TANRI'YI, ARADA PERDE OLMAKSIZIN GÖRDÜ MÜ?

Soruya kimileri "evet", kimileri "hayır" karşılığı verirler. "Evet" diyenlerin de kimileri Peygamber'in Tanrı'yı "başındaki göz"üyle gördüğünü, kimileri "gönlü"yle gördüğünü, "gönlü"yle gördüğünü söyleyenlerin de kimi "başındaki göz gönlüne geçirilmiş olarak" gördüğünü, sonra kimileri Tanrı'nın kendini gördüğünü, kimileri "nûr"unu gördüğünü ileri sürerler.

A- "Evet" Diyenler

"Evet" diyenlerin başında İbn Abbas gelmekte. Buharî'de yer alan hadisine bakılırsa, Enes İbn Mâlik de "evet" diyenler arasında. Çünkü, daha önce de yer verildiği gibi bu hadiste, "Tanrı'nın Peygamber'e (doğru) sarktığı, iki yay tutağı gibi ya da daha da yakın biçimde yaklaştığı", çok açık olarak anlatılmakta. (Bkz. Buharî, Tevhid, 37.)

1- "Peygamber, Tanrı'nın Kendisini Gördü"

a) "Başındaki Gözleriyle" Gördü

Muhammed Ali e's-Sâbûnî'nin Saffetü't-Tefâsir adlı tefsirinde, Necm Suresi'nin 11. ve 12. ayetleri nedeniyle şöyle deniyor:

"İbn Abbas'ın ve İkrime"nin; Peygamber'in, Tanrı'yı '*başındaki iki gözüyle*' gördüğünü açıkladıkları aktarılıyor. Âişe ise bu görüşün karşısına çıkıyor ve: 'Peygamber, Cebrail'i gördü. İki kez, kendi asıl biçimiyle... (Ayette anlatılan budur.)' diyor..." (Bkz. Sâbûnî, c. 3, s. 273.)

Sâbûnî'nin bu tefsirinde, aynı sayfada şöyle bir not da yer almakta:

"*Ehl-i Sünnet'in görüşü* odur ki, Peygamber, mirac gecesi, yüce göklerde, Tanrı'sını, *iki gözüyle görmüştür.* Bu görüşte olanların, Peygamber'in hadislerinden oluşan kanıtları da vardır..."

İsrâ Suresi'nin 60. ayetinde yer alan ve Peygamber'in "mirac olayı"nı anlattığı savunulan "*rü'ya*" sözcüğü için de İbn Abbas'ın "Bu gözle görmedir" dediği hadislerde açıklanır. (Bkz. Buharî, Menâkıbu'l-Ensâr, 42, Tefsir-İsrâ, 9; Tirmizî, Tefsir-İsrâ, 5; Ahmed İbn Hanbel, 1/374.) Hadiste, bu görüşü İbn Abbas'tan aktaran (râvî) olarak İkrime gösterilir. Bundan anlaşılıyor ki, İkrime de bu görüştedir. Ya da bu sonuca varılıyor.

Peygamber'in Mirac gecesi Tanrı'yı "gözleriyle gerçekten gördüğü"nü savunanlar şunu da söylemekteler:

"Mirac olayı, ruh ve gövdeyle birlikte gerçekleştiğine ve herşey, bir mucize olarak gerçekten nasılsa öyle görüldüğüne göre, Peygamber Tanrı'yı da gözleriyle ve gerçeken görmüştür."

b) "Gönlü"yle Gördü

Bu görüş de İbn Abbas'tan aktarılır:

İbn Abbas'tan Ebu'l-Alâiye'nin aktarması: "Peygamber Tanrı'yı, iki kez, gönlüyle görmüştür." (Bkz. Müslim, İman, 285, 286.) "Peygamber Tanrı'yı iki kez kalbiyle görmüştür." (Bkz. Ahmed İbn Hanbel, 1/223.) Bu aktarmalar, Necm Suresi'nin 11. ve 12. ayeti nedeniyle yer alır.

Ata'nın aktarması: "Peygamber, Tanrı'yı kalbiyle görmüştür." (Müslim, İman, 284.)

İbn Abbas'tan, İsrâ Suresi'nin 60. ayetindeki "rü'ya" sözcüğü nedeniyle "Peygamber'in Tanrı'yı gözleriyle gerçekten gördüğünü" söylediğini aktaran İkrime'nin de Necm Suresi'nin 11. ayeti dolayısıyla, Ata'nınkinin aynı olan bir aktarması yer alır hadis kitaplarında. Yani İbn Abbas'ın: "Peygamber, Tanrı'yı kalbiyle görmüştür." dediğini İkrime de aktarır. (Bkz. Tirmizî, Tefsir, 54/3281.)

Taberî'nin tefsirinde yazılı olduğuna göre, İbn Abbas, Peygamber'in kendinden, Tanrı'yı gördüğünü ve konuştuğunu şöyle aktarır:

"–Peygamber şöyle dedi: '*Tanrı'mı en güzel biçimde* (fi ahseni suretin) *gördüm.* '

"–Ey Muhammed el meleü'l-â'lâ (en yüce kurul, gök halkı, yani melekler) hangi konuda çekişirler bilir misin?

"–Hayır Tanrı'm!

Elini omuzlarıma koydu. Serinliğini göğsümde duydum. O zaman göklerde ve yerde ne varsa hepsini öğrendim. Tanrı'm'. diye seslenerek, dereceler, ödüller, cemaate namaz için atılan adımlar, bir namazdan sonra öbür namazı beklemek konusunda konuştum. Ve konuştuk:

"–Tanrı'm! Sen İbrahim'i dost (halil) edindin! Musa ile de doğrudan konuştun! Şunları şunları yaptın!

"–Senin de göğsünü (ameliyat için) açmadım mı? Belini büken yükünü sırtından atmadım mı? Senin için de şunları şunları yapmadım mı?

Tanrı'm bana birtakım şeyler aktardı ki, onları söylemeye izinli değilim. İşte (kutsal) kitabında size haber verip söylediği şu sözlerle anlatılan budur: 'Sonra yaklaştı, derken sarktı, derken iki yay tutağı (gibi) ya da daha yakın oldu da kuluna vahyedeceğini vahyetti. (Gözün) gördüğünü gönlü yalanlamadı. (Necm Suresi, ayet: 8-11.) O sırada (Tanrı'm), *gözümün ışığını, gönlüme koydu ve kendisine gönlümle baktım.*' " (Bkz. Taberî, Tefsir, 27/28, 29.)

2- "Peygamber Tanrı'nın Kendini Değil Nûrunu Gördü"

Aktarıldığına göre, Şakîk Oğlu Abdullah ile Ebu Zerr arasında şöyle bir konuşma olmuştur:

Abdullah: "Peygamber'i görseydim ona bir konuyu sorardım."

Ebu Zerr: "Hangi konuda sorardın?"

Abdullah: "Tanrı'nı gördün mü?" diye sorardım."

Ebu Zerr: Ben sordum da: "Nur (olarak ya da bir nur) gördüm!" dedi. (Bkz. Müslim, İman, 292.)

Ebu Zerr'in Şakîk Oğlu Abdullah'a şu karşılığı verdiği de aktarılır:

Abdullah: Ben sordum da: "O (Tanrı) bir *Nûr*'dur, nasıl görebilirim kendini!" dedi. (Bkz. Müslim, İman, 291; Tirmizî, 54/3282.)

B- "Hayır" Görüşü

Peygamber'in Mirac gecesinde de başka bir zaman da Tanrı'yı "perdesiz" görmüş olamayacağı görüşünü savunanların başında, karılarından Âişe gelmektedir:

Aktarıldığına göre Âişe şöyle der:

"Kim Muhammed'in Tanrı'sını gördüğünü ileri sürerse, büyük yalan söylemiş olur." (Bkz. Buharî, Bed'u'l-Halk, 7.) "Kim 'Muhammed Tanrı'sını gördü' diye sana söz ederse, yalan söylemiş, Tanrı'ya en büyük iftirayı yapmış olur." (Bkz. Buharî, Tefsir-Necm, 1; Müslim, İman, 287-289; Tirmizî, Tefsir, 7/3068, 54/3278.) Bu hadisin aktarmalarında, Mesruk'un Âişe'ye: "Muhammed, Tanrı'sını gördü mü?" diye sorduğu ve bu soru üzerine Âişe'nin "tüylerim ayağa kalktı (tüylerim diken diken oldu)" dedikten sonra, yukarıdaki sözü söylediği ve hiç kimsenin, *arada perde olmaksızın* ya da vahyin dışında Tanrı'yla konuşmuş da olamayacağına ilişkin ayeti (Şûrâ Suresi, ayet: 51.) anımsattığı aktarılır. Ayetin anlamı şöyle: "Tanrı, bir insanla yalnızca vahiy yoluyla ya da *perde arkasından* konuşur. Ya da bir elçi gönderir, dilediğini vahyeder. Kuşkusuz O, Yüce'dir, Hakîm'dir."

IV- İSLAM ÖNCESİNDE "MİRAC" BENZERİ DURUMLARDAN KUTSAL KİTAPLARDA YER ALANLAR

Eski çağlarda da "gök", insan için hep ilginç olagelmiştir. "Güneşe, aya, yıldızlara tapmalar" da bundandır. "Gök", insanlara hem umut vermiş, hem de korku vermiştir. "Gök katları"na inanılmış, bu katlarda "yüce varlıklar"ın yaşadığına, evrenin bunlar eliyle yönetildiğine "hükmedilmiş", bu inanç ve "hüküm" çevresinde de başka inançlar oluşmuştur. Voltaire, "Felsefe Sözlüğü"nde, "eskilerin göğü"ne ilişkin şaşılasılıkları, uzun uzun anlatır. "Göksel inançlar", dünyanın her kesiminde benzer öğeler içerir.

Maddenin başında da belirtildiği gibi "mirac", Kur'an'da "merdiven" anlamında yer almakta. İnançlarda, "göğe merdiven dayama" ve merdivenle "göğe çıkma" ya da "göğe doğru uçma" hemen her zaman varolagelmiştir. Bu inançlara, insanlığın yaşamında çok önemli yeri olan "kutsal kitaplar"da rastlanması da doğaldır.

A- Göğe Merdiven Dayamak

1- Tevrat'ta

Eldeki Tevrat'ın Tekvin bölümünde şunları okumaktayız:

"Ve (Yakup) *rüya gördü.* İşte *yer üzerine bir* ***merdiven dikilmiş*** *ve merdivenin* ***başı göklere dayanmıştı.*** Ve işte onunla *Tanrı'nın melekleri çıkmakta ve inmekte idiler...*" (Bkz. Tevrat, Tekvin, 28:12.)

2- İncil'de

Yuhanna İncili'nde de şunlar görülmekte:

"Ve (İsa), ona (Natanael'e) şöyle dedi: 'Doğrusu size şunu söylerim ki, *göğün açıldığını* ve Tanrı'nın meleklerinin insanoğlunun üzerine *çıkıp indiklerini* göreceksiniz..." (Bkz. Yuhanna İncili, 1:51.)

B- Göklere Uçmak

1- Tevrat'ta

Hezekiel Peyamber'in önüne birden şaşılası dört yaratık çıkar. İnsana benzeyen, dört kanatlı, dört yüzlü, buzağı ayaklı, tekerlekli, "canları tekerleklerinde" olan yaratıklar. Eric Von Daniken'in "Tanrıların Arabaları" adlı kitabında ve öteki kitaplarında "uzay aracı" diye nitelediği gerçekten ilgi çekici yaratıklar. Bu yaratıkların önünde de "ruh" (Kur'an'da ve hadislerde, Cebrail'e de ruh denir). Öykü uzunca. Ruh, Hezekiel Peygamber'e seslenir. İnsanlara iletilmek üzere birtakım buyruklar verir...

"*Ve Ruh beni yukarı* (*göğe*) kaldırdı. Arkamdan: 'Tanrı'nın yüceliği kendi yerinde mübarek olsun!' diyen bir gürleme sesi işittim. Canlı yaratıkların ***birbirine dokunan kanatlarının*** sesini işittim. Yanlarında olan tekerleklerin sesini ve büyük bir gürleme işittim. Ve *Ruh beni kaldırıp götürdü.* Acı duyarak ve kızgınlıkla gittim. Tanrı'nın eli üzerimde güçlü oldu. Habur Irmağı yakınındaki Te'l Abib'de oturan tutsakların yanına geldim. Onların oturdukları yerde, onların arasında yedi gün şaşkın oturdum. Ve yedi günün sonunda..." (Bkz. Hezekiel, 1-3; 3:12-16.)

Canlı yaratıklar, Ruh'un kılavuzluğunda, Hezekiel Peygamber'i alıp uçuruyorlar, şaşılası biçimde dolaştırdıktan sonra da götürüp bırakıyorlar. Bu arada yine Ruh, insanlara iletilmek üzere birtakım buyruklar ve öğütler verip sıkı sıkı tenbihlerde bulunuyor.

Tevrat'ta İlyas Peygamber'in de şaşılası biçimde göklere uçurulduğu anlatılır: Örneğin şunlar var: "Ve işte onlar yürüyüp konuşurlarken ateşten araba, ateşten atlar, ikisini birbirinden ayırdı. Ve *İlyas kasırga ile göğe yükseldi.* Ve Elişa: '*Baba,* ey baba! *Ey* İsrail arabası ve onun atlıları!' diyerek bağırdı gördüğünde. Ve artık onu görmedi..." (Bkz. Tevrat, II. Krallar, 2:11, 12.) İlyas Peygamber'in göğe çıkarıldığına ilişkin İslam'da da inanç var. Bkz. **İLYAS.**

İlyas Peygamber'i yukarı çıkaran "melekler", Tevrat'ta "Tanrı'nın askerleri ve atlı arabaları" olarak nitelenmekte. (Bkz. Tevrat, II. Krallar, 6:14-18.) Bkz. **ASKER, BEKÇİ, MELEK.**

2- İncil'de

En başta İsa Peygamber'in göğe çıkarıldığı yolundaki inanç ilgi çeker. İncil'e göre İsa, öldükten ve dirilip mezarından kalktıktan sonra göğe çıkmıştır. İslam'daysa İsa Peygamber'in ölmeden göğe çıkarıldığı inancı vardır. Bkz. **İSA.**

Yuhanna'nın da, Hezekiel Peygamber'in karşılaştığı yaratıklar benzeri şaşılası yaratıklar gördüğü anlatılır. Öykü uzun. Vahiy bölümünde, 4. bapta şöyle başlar: "Bu şeylerden sonra gördüm. *Gökte* açılmış bir kapı vardı. Boru sesi gibi bana seslenip benimle söyleşmiş olan sesi işittim yine: 'Buraya çık! Bundan sonra olması gerekenleri sana göstereceğim!' dedi. Hemen Ruh'ta oldum (uçtum). Ve işte *gökte bir taht* kurulmuş. Taht üzerinde de bir oturan vardı..." (Bkz. Yuhanna'nın Vahyi, 4: 1, 2 ve öteki bablarda sürer.)

Özet

İsrâ Suresi'nin 1. ayetinde, el Mescidu'l-Haram'dan El Mescidu'l-Aksâ'ya (Mekke'den Kudüs'e) değin olan bölümü açıkça anlatılan (İsrâ), aynı Sure'nin 60. ayetinde ve Necm Suresi'nin 8. ve 18. ayetlerinde "işaret" edildiği yorumcularca benimsenen ve hadislerde çok açık, ayrıntılarıyla açıklanan "mirac"a, İslam'da, özellikle Sünni kesimde bir *mucize* olarak inanılagelmiştir. Hadislerde yer aldığına göre: Peygamber, önce miraca hazırlanmıştır: "Göğsü yarılıp kalbi çıkarılmış", sonra "zemzemle yıkanmış, imanla ve hikmetle doldurulmuş" ve yerine konmuştur. Ardından, cennetten getirilme eşekten biraz büyük, katırdan biraz küçük ve bu hayvanlara benzeyen "Burak" adında bir hayvanın sırtına bindirilmiş, Mekke'deki el Mescidü'l-Haram'dan, Kudüs'teki el Mescidü'l-Aksâ'ya götürülmüştür. Ardından, "merdiven" demek olan "mi'rac"la, birinci kat göğe, sonra ikincisine, üçüncüsüne, dördüncüsüne... derken yedi kat göğe çıkarılmış, bu gökler dolaştırılırken her gök katındaki peygamberle tanıştırılmış, onlarla söyleşmeleri sağlanmış, sonra başka şaşılasılıklara tanık olsun diye ötelere götürülmüştür. Günde 70.000 meleğin ziyaret edip ibadette bulunduğu ve tam Kâbe'nin "göklerde hizasına düşen el Beytü'l-Mamûr", arkasından; ötesine Cebrail'in bile geçemediği "son sınır" sayılan Sidretü'l-Müntehâ ve cennet (kimi aktarmaya göre cehennem de) gösterilmiştir. Ardından, "döşek" demek olan "uçan halı" benzeri "Refref" adlı bir araçla daha yukarıya

çıkarılmış, şaşılası denizler, Kürsi ve Arş... derken Tanrı'yla görüştüğü, konuştuğu kesime ulaştırılmıştır. Anlatılamaz bir kesim. Peygamber, konuşacağını konuşmuş, alacağını da aldıktan sonra dönmüştür. Peygamber'in Tanrı'dan aldığı buyruklar arasında "namaz farzı" da vardır. Namaz, önce 50 vakit olarak farz kılınmış, sonra Peygamber dönüp Musa Peygamber'e (altıncı katta) anlatınca, bu Peygamber'in uyarısı üzerine, dönüp Tanrı'ya başvurmuş, birkaç kez gide-gele; 50 vakitten 5'e indirilmesini sağlamıştır.

Peygamber, olayı anlatınca "kâfir"ler inanmamışlar: "Hayır olamaz böyle şey!" diye tepki göstermişlerdir. Bunun üzerine Peygamber olayı kanıtlama yoluna gitmiş, Mekke-Kudüs yolunda neler gördüğünü, Kudüs'ü ve el Mescidu'l-Aksâ'yı anlatmıştır.

"Mirac olayı"nın zamanı tartışmalı olmakla birlikte, İslam dünyasında, genellikle, Peygamber'in peygamberliğinin 13. yılında ve hicretten 6 ay önce gerçekleştiğine inanılır. Yine benimsendiğine göre, olay, Receb'in 27. gecesinde meydana gelmiştir.

"Mirac olayı"nın yalnızca "ruh"la mı, yoksa "ruh ve beden"le mi gerçekleştiği Müslümanlar arasında da tartışılıyor olsa da, hadisler açıktır. Âişe'den aktarılan hadisin dışındaki hadisler, tümüyle (ya da tümüne yakın bir kesimiyle), miracın, uyku sırasında değil, uyanıkken gerçekleştiğini işlemektedir. İslam dünyasında da genellikle benimsenen budur. Şuna kesin gözle bakılmaktadır ki, Peygamber, miracı bir "düş" (rü'ya) diye anlatmamıştır. Öyle olsaydı, kimsenin itirazı olmazdı. Çünkü bu tür düşün görülmesi doğaldır. Ama inanmazlar, Peygamber'in anlatmasından sonra: "Böyle bir şey olamaz" demişler, Peygamber de kanıtlama gereği duymuştur. Kaldı ki mirac, bir mucize olarak sunulduğuna göre, şaşılasılığına şaşmamak gerekir.

➤MİSÂK

"Ant", "antlaşma", "söz".
Kur'an'da 25 kez geçer:

Bakara Suresi, ayet	: 27, 63, 83, 84, 93
Âli İmrân Suresi, ayet	: 81, 187
Nisâ Suresi, ayet	: 21, 90, 92, 154 (iki kez), 155
Mâide Suresi, ayet	: 7, 12, 13, 14, 70
A'râf Suresi, ayet	: 169
Enfâl Suresi, ayet	: 72
Ra'd Suresi, ayet	: 20, 25
Ahzâb Suresi, ayet	: 7 (iki kez)
Hadîd Suresi, ayet	: 8

A- Tanrı'nın "Misâk" (Söz) Alması

1- Tanrı'nın Peygamberlerden "Misâk" Alması

Âli İmrân Suresi, ayet: 81

(٨٠) وَاِذْ اَخَذَ اللّٰهُ مِيثَاقَ النَّبِيّٖنَ لَمَٓا اٰتَيْتُكُمْ مِنْ كِتَابٍ

وَحِكْمَةٍ ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ
بِهِ وَلَتَنْصُرُنَّهُ قَالَ ءَأَقْرَرْتُمْ وَأَخَذْتُمْ عَلَى ذَلِكُمْ إِصْرِي
قَالُوا أَقْرَرْنَا قَالَ فَاشْهَدُوا وَأَنَا مَعَكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ ﴿٨١﴾

Anlamı

Tanrı peygamberlerden "misâk" (söz) almıştı hani: "Andolsun ki size kitap ve hikmet verdim. Sonra sizinle birlikte olanı doğrulayan peygamber geldiğinde, ona kesinlikle inanacaksınız ve kesinlikle ona yardım edeceksiniz. İkrar ettiniz mi (söz veriyor musunuz?) Sizinle bu konudaki antlaşmamı kabul edip benimsediniz mi?" dedi. "İkrar ettik." dediler. "Tanık olun, ben de sizinle birlikte tanık olanlardanım!" dedi. (Âli İmrân Suresi, ayet: 81.)

Görüldüğü gibi bu ayette, Tanrı'nın aldığı söz, Tanrı'yla peygamberler arasında bir antlaşma anlatılmakta: "Misak", "ısr" ve "ikrar" sözcükleriyle. "Misak" da, "ısr" da burada, hem "söz", hem de "sözleşme", "antlaşma" anlamlarını içerirler. "İkrar"sa, burada "söz vermeyi, sözleşmeyi, antlaşmayı kabul etme, benimseme" anlamındadır.

Tanrı, peygamberlerden şu sözleri almıştır:

• Bizde olanı (Tevrat'ı, İncil'i) doğrulayan bir peygamber geldiğinde inanacağız.

• Yardım edeceğiz ona.

Bu ayetin yorumu konusunda çok değişik görüşler bulunmakta.

Ayette çok açık olarak belirtilir ki, alınan "antlı" bir "söz" (*misak*) vardır. Bu, bir. İkincisi, bu *sözü alan*: *Tanrı*'dır. Üçüncüsü: Sözü, *peygamberlerden almıştır.* "Kendilerinde olanı doğrulayan, "kitap ve hikmetle gelen bir peygamber ortaya çıktığında, ona inanıp yardım edecekleri" konusunda almıştır sözü.

Ancak, bir peygamberin, kendisinden sonraki peygambere inanması bir yana, yardım etmesi nasıl olabilir? Sağ değildir ki yardım etsin. İnanılması ve yardım etmesi istenen peygamber, son peygamber olan "Muhammed"se, peygamberlerin yardım etmeleri daha da olanaksız bir durum kazanmakta. Bu düşüncelerle konu tartışılmakta:

1- "Misak"ı, yani antlı sözü alan Tanrı'dır. Söz, doğrudan peygamberlerden alınmıştır. Birbirlerine inanıp yardım etmeleri konusunda söz alınmıştır. Yani bir peygamber, kendinden sonra gelen ya da zamanında yaşayan bir başka peygambere inanıp yardım etmekle yükümlüdür.

2- "Misak"ı alan Tanrı'dır. Doğrudan peygamberlerden almıştır. İnanılıp yardım edilmesi istenen peygamber de İslam Peygamberi Muhammed'dir.

3- "Misak"ı alan Tanrı'dır. Doğrudan peygamberlerden almıştır. Peygamberler kendi inanırlarından söz almışlardır. Alınan söz, "kitap ve hikmetle" ortaya çıkacak olan peygambere yardım konusundadır. Burada, belirli bir peygambere inanılıp yardım edilmesi söz konusu değildir. Tüm peygamberleri içine almaktadır. Yani Tanrı'nın aldığı söze göre, peygamberler birbirlerine hem kendileri yardım edecekler, hem de inanırlarından, inanıp yardım etmeleri konusunda söz alacaklar. (Taberî'nin, bu görüşü benimsediği görülmekte. Bkz. Taberî, Tefsir, c. 3, s. 237, 238.)

4- "Misak"ı alan Tanrı'dır. Doğrudan peygamberlerden almıştır. Peygamberler de kendi inanırlarından söz almışlardır. Konuysa, yalnızca İslam Peygamberi'ne inanmak ve yardım etmektir. Yalnızca bu konuda söz alınmıştır.

Konunun, yalnızca İslam Peygamberi Muhammed olduğu ve ona inanmak ve yardım etmek için söz alındığı görüşünü paylaşanlar: Ali, İbn Abbas, İkrime, Katade, Süddi. (Bkz. Taberî, Tefsir, c. 3, s. 236-238; Râzî, Tefsir, c. 8, s. 115.)

5- "Misak"ı alan peygamberlerdir. Son peygamber Muhammed geldiğinde ona inanıp yardım edeceklerine ilişkin kendi "ümmet"lerinden söz almışlardır.

Fahruddin Râzî, İslam din bilirlerinin çoğunun, bu yorumu benimsediğini yazmakta. (Bkz. Râzî, Tefsir, c. 8, s. 115, 116.)

6- "Misak"ı alan Tanrı'dır. Ama doğrudan peygamberlerden değil; "kitap ehli"nden almıştır. İslam Peygamberi'ne yardım etmeleri konusunda almıştır sözü.

Şu sorunun sorulduğu görülmekte:

Ayette, Tanrı'nın, "misak"ı doğrudan peygamberlerden aldığı açıklanmakta. Buna ne denebilir?

Bu soruya iki yoldan karşılık verilmekte:

Birinci yol: Te'vil yolu: Çeşitli "tevil"lerin ileri sürüldüğü görülmekte. Örneğin: "Nebiy" (peygamber) sözünün "ümmet"i, "kitap ehli"ni de anlattığı savunulur. Kimilerine göre de peygamberlerin "ümmet"leri, kendilerinin "evlat"ları durumundadır. Örneğin İsrailoğulları peygamberlerin "evlad"ı durumundadır. "Peygamberler"in "misak"ından söz edilirken "evlat"larının misakından söz ediliyordur. (Bkz. Râzî, c. 8, s. 115.)

İkinci yol: Ayette, bir sözcüğün yanlış yazılışı söz konusudur. Mücâhid'e göre ayette, "misake ehli'l-kitabe" olması gerekirken, yanlış yazılarak "misake'n-nebiyyine" diye yazılmıştır. Doğrusu, İbn Mes'ud'un Mushafı'nda bulunmaktadır. (Bkz. Taberî, Tefsir, c. 3, s. 236.)

Bu tür yazı yanlışlarının Kur'an'da bulunduğu ileri sürülür. Örneğin Tâhâ Suresi'nin 63. ayetindeki "inne hazani (hazeyni olması gerekiyor), le sahirânı". Nisâ Suresi'nin 162. ayetindeki "ve'l-mukîmîne" (ve'l mukîmûne olması gerekiyor), Mâide Suresi'nin 69. ayetindeki "ve's-sabiûne" (ve's-sâbiine olması gerekiyor), Peygamber'in karılarından Âişe'ye sorulduğu, Âişe'nin de soruyu sorana: "Kardeşimin oğlu! Bu (yanlışlar) yazıcıların işidir, yazarken Kur'an'da yanlış yapmışlardır." dediği aktarılır. (Bkz. Suyûtî, el İtkân Fi Ulûmi'l-Kur'an, c. 1, s. 239, Taberî, Tefsir, c. 5, s. 18.)

Osman İbn Affan'ın (Halife Osman'ın) da, Nisâ Suresi'nin 162. ayetindeki "ve'l-mükimine"nin bir yazı yanlışı olarak Kur'an'da o biçimiyle yazıldığını söylediği aktarılır. (Bkz. Taberî, aynı yer, Râzî, c. 11, s. 106.)

2- Tanrı'nın "Kitap Ehli"nden, "İsrailoğulları"ndan "Misak" Alması

İlgili ayetler için bkz. **İSRAİLOĞULLARI, YAHUDİ, KİTAB, KİTABEHLİ.**

B- İnsanların Birbirlerinden Aldıkları "Misak" (Antlaşmalar)

İlgili ayetler için bkz. **AND, CİHAD, KÂFİR, PUTATAPAR, HARAM, MESCİD, AY.**

Kısacası: "Misak", bir antlaşmadır. Tanrı'nın peygamberleriyle antlaşması, inanırlarla, "kitap ehli"yle antlaşması, insanların birbirleriyle antlaşmaları vardır. Bunlar kimi ayetlerde "misak" sözcüğüyle dile gelmekte.

➤MİSK

"Asya'nın yüksek dağlarında yaşayan bir cins erkek ceylanın karın derisi altındaki bir bezden çıkarılan güzel kokulu bir madde."

Kur'an'da bir yerde geçer: Muteffifîn Suresi, ayet: 26.

يُسْقَوْنَ مِن رَّحِيقٍ مَّخْتُومٍ ﴿٢٥﴾

خِتَامُهُ مِسْكٌ وَفِي ذَٰلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُونَ ﴿٢٦﴾

Mutaffifîn Suresi, ayet: 25, 26

Anlamı (H. B. Çantay'ın)

Onlara mühürlü, halis bir şaraptan içirilecek. Ki, onun sonu *misk*'tir. O halde nefaset isteyenler, bunu arzu etmelidirler. (Mutaffifîn Suresi, ayet: 25, 26.)

Açıklama

"Şarap" diye çevrilen sözcük, *rahik*'tir. İbn Abbas, Mucâhid, Katade, İbn Zeyd Ebu Ubeyde, Zeccâc; "rahik"in "hamr", yani şarap olduğunu belirtmekteler. (Bkz. Taberî 30/67; Râzî 31/99.) Özel bir şarap. Bu şarabın, cennetteki "ebrâr"a, yani iyilere verileceği bildiriliyor.

Eski Arapça şiirlerde de şarap anlamında yer aldığı görülen "rahik"in:

1- "Mahtûm", yani "mühürlü",

2- Sonunun "*misk*" olduğu açıklanıyor.

3- "Nefis şeyler isteyenler, onu elde etmek için yarışsınlar." deniyor.

"Sonunun misk" olmasının anlamı da şöyle anlatılıyor yorumlarda:

"Rahik denen şarap cennette öyle bir özellikte olacaktır ki, onu içenler, içince bir misk kokusu duyacaklardır..."

Râzî'de, bu şarabın, "sindirimi kolaylaştırır" ve "şehveti artırır" özellikte olduğu yazılmakta. (Bkz. Râzî, 31/99, 100.)

"*Misk*", Farsça bir sözcüktür. (Bkz. Suyûtî, el İtkân, c. 1, s. 183.)

Bu kokunun, Araplarda da çok beğenildiği ve eski Arap şairlerinin şiirlerinde sık sık yer aldığı görülmekte. Örneğin İslam öncesinin Hıristiyan Arap şairlerinden Adiyy İbn Zeyd el İbâdî (ö. yaklaşık 587), "kokuların en güzeli" diye nitelediği bir kadının kokusunun "misk" ve "anber" gibi olduğunu söyler şiirinde. (Bkz. Divânu Adîyy, yay. Muhammed Cebbâr, Bağdad, 1965, s. 76, 13/4.) Ayrıca bir içki bardağındaki kokuyu, "misk kokusu gibi" diye niteler. (Bkz. aynı divan, s. 166, 113/2.)

Adiyy İbn Zeyd'in şiirinden de anlaşılacağı gibi eski Arap şairler, kimi "içki"lerin kokusunu, "misk kokusu"na benzetmekteler. Konumuz yönünden bu önemlidir.

Cennette, Muhammed Suresi'nin 15. ayetinde belirtildiğine göre "şarap ırmakları" da bulunacak. Burada sözü edilen ve "mühürlü, misk kokulu olacağı" bildirilen şarabın, daha özel, yani şarap ırmaklarındaki şaraplardan ayrı bir özellikte olacağının bildirildiği anlaşılıyor.

Bkz. **CENNET, ŞARAP.**

264
MİSKÂL

MİSKÂL

"4,25 gram."
Kur'an'da tekil olarak 8 kez geçer:

Nisâ Suresi, ayet	: 40
Yunus Suresi, ayet	: 61
Enbiyâ Suresi, ayet	: 47
Lokman Suresi, ayet	: 16
Sebe' Suresi, ayet	: 3, 22
Zilzâl Suresi, ayet	: 7, 8

A- "Zerre Miskâli"

1- "Zerre Miskâli Zulüm"

Nisâ Suresi, ayet: 40

إن الله لا يظلم مثقال
ذرة وإن تك حسنة يضاعفها ويؤت من لدنه أجرا
عظيما (٤٠)

Anlamı

Kuşku yoktur ki Tanrı, "*zerre miskâli*" zulmetmez (kimseye). "Zerre miskâli" iyilik olmuşsa onu kat kat yapar ve katından büyük karşılık verir. (Nisâ Suresi, ayet: 40.)

Açıklama

"Zerre miskâli"nin burada ve öteki ayetlerde "zerre ağırlığında" demek olduğu ileri sürülmekte yorumcularca.

2- "Zerre Miskâli" Hayır ve Şerr

Zilzâl Suresi, ayet: 7, 8

فمن يعمل
مثقال ذرة خيرا يره (٧) ومن يعمل مثقال ذرة شرا يره (٨)

Anlamı

Kim "zerre miskâli" hayır yaparsa onu görür. Kim "zerre miskâli" şerr yaparsa onu görür. (Zilzâl Suresi, ayet: 7, 8.)

Açıklama

Yani, zerre kadar "hayır" işleyen de, şerr (kötülük) işleyen de, yaptıklarının karşılığını kıyamet günü görecektir.

Bkz. KIYAMET.

3- "Zerre Miskâli" Mülk

Sebe' Suresi'nin 22 ayetinde, putların, "zerre miskâli" bir şeye sahip olamadıkları anlatılır.

Bkz. **PUT.**

4- "Zerre Miskâli" Bir Şey (Tanrı'ya Gizli Değildir)

وَمَا يَعْزُبُ عَنْ رَبِّكَ مِنْ مِثْقَالِ ذَرَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ
وَلَا أَصْغَرَ مِنْ ذٰلِكَ وَلَا أَكْبَرَ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ ٦١

Yunus Suresi, ayet: 61

Anlamı

Yerde ve gökte "zerre miskâli" bir şey bile, senin Tanrı'na gizli kalmaz. "Zerre miskâli"nden daha küçüğü de, daha büyüğü de, kesinlikle apaçık (ya da açıklayıcı) Kitap'ta (Levh-i Mahfuzda) bulunmaktadır. (Yunus Suresi, ayet: 61.)

Açıklama

Bu anlatımlar, anlamı bozmayan bir-iki sözcük değişikliğiyle, Sebe' Suresi'nin 3. ayetinde de yer alır. Bkz. **LEVH-İ MAHFUZ, KİTAB.**

Bu ayette, "zerre miskâli"nin bir ölçü olarak yer aldığı görülüyor. Bu ölçüde ya da daha küçük ya da daha büyük herhangi bir şeyin, Tanrı'nın bilgisi dışında bulunmadığı ve "kitab"ta da yazılı olduğu bildiriliyor. Kur'an yorumcuları, genellikle, buradaki "kitab"ın "Levh-i Mahfuz" olduğu görüşünü benimsemekteler.

B- "Habbe (Tane) Miskâli" İyilik-Kötülük

İlgili ayetler:

Enbiyâ Suresi, ayet	: 47
Lokman Suresi, ayet	: 16

Bkz. **İYİLİK, MİZÂN, LOKMAN.**

➤MİRAS

"Ölenden kalan", "ölenin, yakınlarına bıraktığı".

Kur'an'da iki yerde geçer:

Âli İmrân Suresi, ayet	:180
Hadîd Suresi, ayet	: 10

وَلِلّٰهِ مِيرَاثُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ

Âli İmrân Suresi, ayet: 180
Hadîd Suresi, ayet: 10

Anlamı (Diyanet'in)

Göklerin ve yerin *"miras"*, Allah'ındır... (Âli İmrân Suresi, ayet: 180; Hadîd Suresi, ayet: 10.)

Açıklama

Bu anlatım, iki yerde de aynen böyle yer alır.

"Göklerin ve yerin mirasının Tanrı'nın olması" ne demektir?

Yorumcuların genellikle benimsedikleri yorum şudur:

Yer ve gök halkları tümüyle yok olacak. "Mülk"ün sahibi olarak, yalnızca Tanrı kalacak. Bir ölünün "miras"çıları, ölenin bıraktıklarına nasıl sahip oluyorsa, Tanrı'da tüm mal sahiplerinin mallarına, mirasçı gibi sahip olacaktır. Herkes ölecek, malı-mülkü Tanrı'ya kalacak. (Bkz. Râzî, Tefsir, c. 9, s. 115, 116.)

Burada şöyle bir soru sorulmakta:

Tanrı herkes ölmeden de, herkesin malının sahibi değil midir?

Bu soruya nasıl karşılık verilebileceği tartışmalıdır. Genellikle uygun görülen karşılıksa şu: Tanrı'nın "miras"çı olması demek, ölümden sonra "mülkiyeti iptal etmesi" demektir. Yani, öldükten sonra kimse: "Mülk benimdir" diyemeyecektir artık. Kimsenin mülkünün kalmadığı bir zamanda tüm mülklerin *tek maliki,* Tanrı olacaktır.

"Miras", bilinen anlamıyla Kur'an'da yer almamakta. Sözcük olarak yer almamaktaysa da "ölenin mirası"nın anlatıldığı, "hangi mirasçıya ne verilmesi gerektiği" açıklanmakta.

I- BELİRLİ PAY SAHİPLERİ VE PAYLARI

A- Miras Payları

- Yarı =1/2.
- Yarının yarısı (yani dörtte bir) =1/4.
- Yarının yarısının yarısı (yani sekizde bir) =1/8.
- Üçte iki =2/3.
- Üçte ikinin yarısı (yani üçte bir)=1/3.
- Üçte ikinin yarısının yarısı (yani altıda bir)=1/6.

Kur'an'da yer alan paylar bunlardır.

B- Belirli Miras Paylarını Alabilecek Mirasçılar (Ashubu'l-Ferâiz)

Yukarıda belirtilen payları alabilecek mirasçılar 12 kişidir. 4'ü erkek, 8'i kadındır.

1- Pay Sahibi Erkekler

- Baba,
- Babanın babası (babanın babasının babasının... babası da olabilir),
- Ana bir erkek kardeş,
- Koca.

2- Pay Sahibi Kadınlar

- Kız,
- Oğlunun kızı (oğlunun oğlunun... kızı da olabilir),
- Ana baba bir kızkardeş,
- Baba bir kızkardeş,

- Ana bir kız kardeş,
- Ana,
- Anasının anası,
- Karı.

Yukarıda açıklanan ve Kur'an'da geçen belirli payları, bu 12 kişi alır. Kur'an'da bunların dışında mirasçı yok değildir. Ama bunların dışındakilerin payları, yukarıda açıklandığı türden belirtilmemiştir. Örneğin ölenin oğlu da mirasçıdır ve Kur'an'da yer alır. Ama alacağı pay, yukarıda açıklanan 6 paydan herhangi biri değildir. Kız kardeşiyle birlikte babasının mirasçı olduğunda mirası ikiye bir olarak, yani iki oğlana bir kıza olmak üzere paylaşırlar. Ölenin bunlarla birlikte bir de anası ve babası bulunduğunu düşünelim. Miras 18 paya bölünür. Bu 18 paydan 1/6'i ananın, 1/6'i de babanın olduğundan, 3/18 anaya, 3/18 de babaya verildikten sonra kalan pay, yani 12/18 oğlanla kız arasında paylaştırılır. Bu 12/18'ni de iki oğlana bir kıza olmak üzere paylaştırılması gerektiğinden18 payın 8'i oğlanın, 4'ü de kızın olur.

"Oğlana iki, kıza bir pay" verilmesi, Nisâ Suresi'nin 11. ve 176. ayetlerinde yer alan kuraldan kaynaklanıyor. "İki dişinin payı kadar, bir erkeğin payı vardır" (bir erkeğin payı, iki kadının payı kadardır). Bu da: "Erkeğe: 2, kadına: 1" demektir.

لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ
نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ أَوْ كَثُرَ
نَصِيبًا مَفْرُوضًا ﴿٧﴾

Nisâ Suresi, ayet: 7

Anlamı (Diyanet'in)

Ana babanın ve yakınların *bıraktıklardan,*erkeklere hisse vardır. Ana babanın ve yakınların bıraktıklarından, kadınlara da hisse vardır. Bunlar az veya çok, belirli bir hissedir. (Nisâ Suresi, ayet: 7.)

Açıklama

İleri sürüldüğüne göre bu ayet, şöyle bir olay üzerine gelmiştir:

Ensar'dan Sabit Oğlu Evs ölmüş, arkasında üç kızını ve bir de karısını bırakmıştı mirasçı olarak. Bu sırada ölenin amcasının çocuklarından iki kişi: Süveyd'le Arfaca, mirasın tümünü almışlar, ne kadına, ne de çocuklarına bir şey vermişler. Kadın, gidip bunu Peygamber'e anlatınca, Peygamber'de: "Evine git, Tanrı'nın senin konunda göndereceği buyruğu bekle!" demiş. Kadın gidip evinde beklemiş, sonra bu ayetin indiği görülmüş. Bu ayette, yalnızca erkeklerin değil; kadınların da miras payları olacağı belirtilmekte.

Ayetin inişine, başka olayların da neden olduğunu ileri sürenler var. Yine ileri sürülmektedir ki, eskiden, "kadın"lar, "mirasçı" olarak kabul edilmiyorlardı. Bu ayetle, kadınların da mirasçı olabilecekleri hükme bağlanmakta. (Bkz. Râzî, 9/194; Taberî, 4/176.)

Nisâ Suresi, ayet: 11

يُوصِيكُمُ اللّٰهُ فِي أَوْلَادِكُمْ
لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ فَإِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ
ثُلُثَا مَا تَرَكَ وَإِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ وَلِأَبَوَيْهِ
لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ إِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ
لَهُ وَلَدٌ وَوَرِثَهُ أَبَوَاهُ فَلِأُمِّهِ الثُّلُثُ فَإِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ
فَلِأُمِّهِ السُّدُسُ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ دَيْنٍ
آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ لَا تَدْرُونَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ
لَكُمْ نَفْعًا فَرِيضَةً مِنَ اللّٰهِ إِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١١﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Allah, çocuklarınız hakkında; erkeğe, iki dişinin hissesi kadar tavsiye eder. Eğer kadınlar ikinin üstündeyse, bırakılanın (mirasın) üçte ikisi onlarındır. Şayet bir ise, yarısı onundur. Ama babadan her birine, ölenin çocuğu varsa –yaptığı ve vasiyetten veya borcundan arta kalanın– altıda biri, çocuğu yoksa anası babası ona varis olur, anasına üçte bir düşer. Kardeşleri varsa, altıda biri annesinindir. Babalarınız ve oğullarınızdan hangisinin size daha yakın olduğunu siz bilemezsiniz. Bunlar, Allah tarafından tesbit edilmiştir. Doğrusu Allah Bilen'dir, Hakîm olandır. (Nisâ Suresi, ayet: 11.)

Açıklama

Demek ki:

• Erkeğe 2 pay, kadına 1 pay verilmesini Tanrı "tavsiye" yani "emr" etmekte. (Çünkü, buradaki "vasiyet" ya da "tavsiye", Kur'an yorumcularına, Şeriat uzmanlarına din ve dilbilimcilerine göre "farz" kılmaktır. Bkz. Râzî, 9/206.)

• Bir kişi ölse de ikiden çok, örneğin üç kızı kalsa, mirasının üçte ikisi bu kızlarındır. Eğer ölenin oğlu yoksa... Varsa, birinci kural geçerlidir. Yani iki pay erkeğe, bir pay kıza olmak üzere aralarında paylaştırılır.

Ölen kişinin iki kızı varsa, mirastan ne kadar pay alacakları ayette belirtilmemekte. Ancak gerek yorumlarla, gerekse hadislerden, iki kızın hakkının da, ikiden çok kızlarınki gibi üçte iki (2/3) olduğu çıkarılıp benimsenmişir. Ölenin iki kızıyla birlikte oğlu da varsa, yine birinci kural geçerlidir.

• Ölenin bir kızı varsa, mirastan alacağı pay, mirasın yarısıdır (1/2). Eğer oğlu da yoksa... Varsa, o zaman yine birinci kural geçerlidir.

Birinci kuralın, yani 2 pay erkeğe, 1 pay kıza kuralının, bir çatışma durumunda öbürlerine üstün tutulacağına ilişkin ayetlerde bir açıklama bulunmamakta. Ancak, İslam hukukçuları öyle benimsemişlerdir. Örneğin ölen ve 2'den çok (3, 4, 5... benimsenen görüşe göre 2'de olsa hüküm aynıdır) kızı ile, 1 oğlu kalan kimsenin mirasının nasıl bölüştürüleceği ele alındığında karşıya iki kural çıkmakta: Birinci kurala göre, "2 pay erkeğe, 1 pay kıza" olmak üzere paylaştırılır. 1 oğlanla, 6 kız olduğunu varsayalım. Ölenin mirası 8'e bölünür, kızlardan her biri 1 pay, oğlana da 2 pay verilir. Ama yine ayette belirtilen öbür kurala göre, kız sayısı "2'nin üstünde" olduğu için, mirasın üçte ikisinin (2/3) kızlara, kalanın da oğlana verilmesi gerekir. 1 oğlan ile 6 kız varsaydığımızda, mirasın üçte ikisini, kızlar aralarında eşit olarak paylaşırlar. Üçte biriyse oğlana verilir. Birinci kurala göre oğlanın (bu mirasta) sekizde iki, yani dörtte bir (1/4) oranında pay olması gerekirken öbür kurala göre üçte bir (1/3) oranında pay alması gerekir. İşte bu durumda, birinci kural geçerli sayılmakta ve üçte bir değil; sekizde bir pay alması gerektiği benimsenmekte. Bu mirasta sekizde bir alır da, bir başka mirasta daha çok, ya da daha az oranda pay alır. Yani oğlanın payının belirli bir oranı yoktur. Belirli olan, şudur: Her bir kıza 1 pay verilirken, oğlana 2 pay verilir. 1 kızla 1 oğlan varsa, miras üçe bölünür. Üçte biri kızın, üçte ikisi oğlanın olur. Ayetteki öbür kural geçerli olsaydı, kız bir tane olduğu için, mirasın yarısını (1/2) alırdı.

• Ölenin babası mirasçı olarak varsa, bir de ölenin çocukları bulunuyorsa, babanın mirastan alacağı pay, altıda birdir (1/6).

Ölenin babasıyla birlikte bulunan çocukları erkekse nasıl olur, dişiyse nasıl olur? Bu, ayette açıklanmıyor. İslam hukukçularının benimsedikleri görüşlere göre, ölenin babasıyla birlikte kalan çocuğu erkekse, baba, mirasın yalnızca altıda birini alır; gerisi çocuğuna kalır. Ama çocuk kızsa, baba altıda birini aldıktan ve kıza da hakkı verildikten sonra gerisi yine babaya kalır. Örneğin kişi ölmüştür, babasıyla bir kızı kalmıştır. Miras altıya bölünür. Bir pay babaya verilir. Mirasın yarısı, yani altının üçü de kıza verildikten sonra geriye kalan iki pay da yine babanın olur. Böylece babanın bu mirastaki payı, altıda bir değil, altıda üç (3/6) olmuş olur. Ama babayla birlikte bulunan çocuk kız değil de oğlan olsaydı, altıya bölünen mirastan bir pay babaya, geri kalan beş pay da oğlanın olurdu. Yani baba yalnızca altıda bir (1/6) oranında pay almış bulunurdu.

Ölenin babasıyla birlikte hiç çocuğu kalmamışsa, babanın alacağı pay ne olur? Ayette bu da belirtilmekte. Ancak, İslam hukukçularınca benimsenen görüşe göre, bu durumda herkes alacağı payı aldıktan sonra, gerisi babaya kalır. Pay sahibi olabilecek kimse yoksa, tümü babanın olur.

• Ölenin anası kalmış ve çocuğu kalmamışsa, ananın mirastan alacağı pay, üçte birdir (1/3).

• Ölenin anasıyla birlikte çocuğu ya da en az iki kardeşi bulunuyorsa, ananın alacağı pay, altıda birdir (1/6).

• Ölenin anası varken, çocuğu yoksa ya da birden çok kardeşi bulunmuyorsa, mirastan alacağı pay, tümünün üçte biridir (1/3). Bir de karı ya da koca ile baba bu-

lunuyorsa, ananın alacağı pay, mirasın tümünün değil, kalanın üçte biridir? Bu hüküm bu ayette yoktur. Ama böyle benimsenmekte. Örneğin bir kadın ölmüş, kocası, anası ve babası kalmıştır. Miras altı pay yapılır. Yarısı olan 3 pay kocanın, kalan 3 payın üçte biri olan 1 pay ananın, kalan 2 pay da babanın olur. Şöyle de olabilir: Ölen erkektir, bir karısını, anasını ve babasını bırakmıştır geriye. Miras, dört pay yapılır. Bir payını karı alır. Kalanın üçte birini ana, ikisini de baba alır.

وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ أَزْوَاجُكُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُنَّ وَلَدٌ
فَإِنْ كَانَ لَهُنَّ وَلَدٌ فَلَكُمُ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْنَ مِنْ بَعْدِ
وَصِيَّةٍ يُوصِينَ بِهَا أَوْ دَيْنٍ وَلَهُنَّ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْتُمْ
إِنْ لَمْ يَكُنْ لَكُمْ وَلَدٌ فَإِنْ كَانَ لَكُمْ وَلَدٌ فَلَهُنَّ
الثُّمُنُ مِمَّا تَرَكْتُمْ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ تُوصُونَ بِهَا
أَوْ دَيْنٍ وَإِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً أَوِ امْرَأَةٌ
وَلَهُ أَخٌ أَوْ أُخْتٌ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ
فَإِنْ كَانُوا أَكْثَرَ مِنْ ذَٰلِكَ فَهُمْ شُرَكَاءُ فِي
الثُّلُثِ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصَىٰ بِهَا أَوْ دَيْنٍ غَيْرَ
مُضَارٍّ وَصِيَّةً مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَلِيمٌ

Nisâ Suresi, ayet: 12

Anlamı (Diyanet'in)

Karılarınızın çocukları yoksa, bıraktıklarının yarısı sizindir. Çocukları varsa bıraktıklarının –ettikleri vasiyetten veya borçtan arta kalanın– dörtte biri sizindir. Sizin çocuğunuz yoksa, –ettiğiniz vasiyet ve borç çıktıktan sonra– bıraktıklarınızın dörtte biri karılarınızındır. Çocuğunuz varsa bıraktıklarınızın sekizde biri onlarındır. Eğer erkek kardeşi veya kız kardeşi olan bir erkek veya kadın, "ikinci dereceden" mirasçı (kelâle) bırakırsa, ikisinden her birine, –edilen vasiyetten veya borçtan arta kalanın– altıda bir düşer. İkiden çoksalar, üçte birine, zarara uğratılmaksızın ortak olurlar. Bunlar, Allah tarafından tavsiye edilmiştir. Allah Bilen'dir, Hakîm'dir. (Nisâ Suresi, ayet: 12.)

Açıklama

Diyanet'in yukarıdaki ayete ait resmi çevirisinde "kelâle" sözcüğüne ilişkin şu not var:

"Ana, baba, büyükanne, büyükbaba, oğul, kız, torun zincirinin dışında kalan; mirasçı olabilen akrabaya: 'Kelâle' denir ki, bunu, 'ikinci dereceden mirasçı' sözüyle karşıladık."

"Kelâle" sözcüğünün sözlük anlamında da "uzaklık" ve "güçsüzlük" anlamları bulunmakta. İnsanın kendi çocuklarının ve çocuğu olduğu, dölünden geldiği kimselerin dışında kalanlar "uzak" ve akrabalıkta "güçsüz" oldukları için "kelâle" dendiği belirtilmekte. (Bkz. Râzî 9/221.)

"Kelâle" sözcüğü, aynı surenin son ayeti olan 176. ayetinde de yer almakta (aşağıda yer alacak). Bu ayette, "kelâle"den, "çocuğu olmayan kimse" anlamı çıkmakta. "Kelâle"ye ilişkin yorumlar çok tartışmalıdır.

Yukarıdaki ayetten (ayet: 12) çıkan hükümler:

• Ölenin kocası varsa, kocasıyla birlikte; çocuğu yoksa, kocanın mirastan alacağı pay, mirasın yarısıdır (1/2).

• Ölenin kocasıyla birlikte çocuğu da varsa, kocanın alacağı pay, dörtte birdir (1/4).

• Ölenin karısı varsa, karısıyla birlikte çocuğu yoksa, karının alacağı pay, mirasın dörtte biridir (1/4).

• Ölenin karısıyla birlikte çocuğu da varsa, karının alacağı pay, sekizde birdir (1/8).

Ölen "kelâle"dir, benimsenen yoruma göre: Çocuğu ya da anası babası yoktur, yalnızca erkek kardeşi ya da kız kardeşi kalmıştır. O zaman, erkek kardeş ya da kız kardeş birden çok değilse, mirasın altıda birini alır. Birden çoksa, bu ayete göre kardeşler, mirasın üçte birini alıp aralarında eşit olarak paylaşırlar. Kadını da, erkeği de aynı payı alırlar. Yani iki pay erkek, bir pay kadın kuralı, burada geçerli değildir. Ancak, Surenin 176. ayetine göre, kardeşler birden çok oldukları zaman, eğer iki iseler ve kız kardeş iseler; mirasın üçte ikisini alırlar. Eğer yalnızca kız kardeş değil de, erkek-kadın karışık bulunuyorsa, o zaman "iki pay erkeğe bir pay kadına" kuralı geçerli olur. Demek ki 12. ayetle, 176. ayet arasındaki anlatılanlar, "kelâle"nin mirası konusunda birbirine uymaz nitelikte. Bu uymazlığı kaldırmak için, Kur'an yorumcuları, şu yorumu benimsemişlerdir: 12. ayette, "kelâle"nin mirası anlatılırken geçen "kız kardeş" ya da "erkek kardeş", yalnızca "ana bir kız kardeş ve ana bir erkek kardeş"tirler. Amaçlanan budur. Yoksa "ana baba bir kız kardeş ya da erkek kardeş" değillerdir. (Bkz. Râzî, 9/223, 224.)

Fahruddin Râzî ve öteki yorumculara göre: yukarıdaki ayette (ayet: 12) göze çarpan anlatım biçimiyle, "*erkeğin (Tanrı katında) kadından daha üstün olduğu*" ortaya konmaktadır. (Bkz. Râzî 9/220, 221.)

يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللّٰهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ إِنِ امْرُؤٌا هَلَكَ
لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَلَهُ أُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ وَهُوَ يَرِثُهَا إِنْ

Nisâ Suresi,
ayet: 176

لَمْ يَكُنْ لَهَا وَلَدٌ فَإِنْ كَانَتَا اثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا الثُّلُثَانِ مِمَّا تَرَكَ
وَإِنْ كَانُوا إِخْوَةً رِجَالًا وَنِسَاءً فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ
الْأُنْثَيَيْنِ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ أَنْ تَضِلُّوا وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٧٦﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Ey Muhammed! Senden fetva isterler. De ki: "Allah size, ikinci dereceden mirasçılar (kelâle) hakkında fetva veriyor. Şayet çocuğu olmayıp bir kız kardeşi bulunan kimse ölürse, bıraktığının yarısı, kız kardeşine kalır. Fakat kız kardeşinin çocuğu yoksa kendisi, ona tamamen varis olur. Eğer iki kız kardeş kalmışsa, bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Erkek, kadın karışık kardeşlerse, erkeğe, iki dişinin hissesi kadar vardır. Doğru yoldan saparsınız diye, Allah size açıklıyor." Allah her şeyi bilir. (Nisâ Suresi, ayet: 176.)

Açıklama

Yukarıdaki çeviride ikinci tümcenin başında yer alan "fakat" fazladır, gereksizdir, anlamı karıştırmaktadır.

Bu ayette sözü edilen "kardeş"ler, "ana bir kardeş"lerin dışında kalan kardeşler olarak görülmekte, yani öyle yorumlanmakta. Yoksa bu ayetteki hükümle,12. ayetteki hüküm arasında çelişki bulunmakta. (Nisâ Suresi'nin konuya ilişkin 12. ayeti yukarıda yer almıştı.)

Nisâ Suresi, ayet: 8

وَإِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ أُولُو الْقُرْبَىٰ
وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينُ فَارْزُقُوهُمْ مِنْهُ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا
مَعْرُوفًا ﴿٨﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Taksimde (paylaştırmada) yakınlar, yetimler ve düşkünler bulunursa, ondan onlara da pay verin. Güzel sözler söyleyin. (Nisâ Suresi, ayet: 8.)

Açıklama

Yakınlar içinde mirastan pay alabilecekler vardır, alamayacaklar vardır. Yorumculara göre, bu ayette, mirastan pay alamayacaklara da birşeyler verilmesi, hiç değilse hoşlarına gidecek sözler söylenmesi gerektiği anlatılmakta. Ne var ki, bu ayetin "mensuh" yani hükmünün geçersiz olduğunu söyleyenler de vardır. İbn Abbas'ın da bu görüşte olduğu aktarılmakta. Ayetin nasıl yorumlanması gerektiği tartışmalıdır.

II- "ASABE"

Bunlar da ölenin yakınlarıdır. Ama belirli oranda payları yoktur. Belirli oranda payları olanlar, paylarını aldıktan sonra bunlar, kalanı alırlar.

"Asabe" ikiye ayrılır:

A-Soya Dayalı Asabe (Asabe-i Nesebiyye)

Soya dayalı "asabe"de üçe ayrılır:

1- Kendi Başına Doğrudan Asabe Olanlar (Bi Nefsihi Asabe)

Bunlar da dört öbektir. Hepsi de erkektir.

a) Ölenin soyundan gelenler erkek: Oğulları, oğullarının oğulları...

b) Ölenin soyundan geldiği erkekler: Babası, babasının babası...

c) Ölenin babasının soyundan erkekler: Ölenin kardeşi, kardeşinin oğlu

d) Ölenin soyundan geldiği erkekler: Ölenin amcaları, amcalarının oğulları...

Mirasçı olmak da bu sıraya göre olur. "a"da olanlar varken "b"de olanlar, "b"dekiler varken "c"de olanlar, "c"dekiler varken "d"de olanlar "asabe" olarak mirasçı olamazlar. Örneğin ölenin oğlu, ya da oğlunun oğlu varken babası, "asabe" olarak mirasçı olamaz. Yani kalanı alamaz. Ama "eshab'ul-ferâiz"den (belirli payı olan kişilerden) biri olarak mirasçı olur, belirli payını aldıktan sonra çekilir.

2- Dört Dişi

a) Ölenin kızı.

b) Ölenin oğlunun kızı.

c) Ölenin ana baba bir kız kardeşi.

d) Ölenin baba bir kız kardeşi.

3- Ancak Bir Başka Dişiyle Birlikteyken Asabe Olabilen Dişi

Ölenin bir kızı, bir ana baba kız kardeşi bir de baba bir erkek kardeşi kalsa, mirasın yarısı kızın, yarısı da ana baba bir kızkardeşin olur. Baba bir erkek kardeş, hiç pay alamaz. Çünkü ana baba bir kız kardeş burada, (ölenin kızıyla birlikte) bulunduğu için "asabe" olup ana baba bir erkek kardeş durumundadır. Ana baba bir erkek kardeşin olduğu yerde de yalnızca baba bir erkek kardeş pay alamaz.

B- Nedene Dayalı Asabe

Azadlı bir köle ölmüştür, geride, onu azad etmiş olan efendisi, ya da efendisinin soya dayalı bir "asabe"si (yakını) kalmıştır. İşte kölenin kendi soyundan "asabe"si bulunmaması durumunda, bu efendi ya da bu efendinin soyundan asabesi, ölen azadlı köleye mirasçı olur. Buradaki mirasçılık, köle-efendi ilişkisine, azadlılık nedenine dayalı olduğundan bu tür "asabe"ye, "nedene dayalı asabe" denir.

III- ZEVİ'L-ERHAM

Belirli pay sahipleri olanlar (eshâbu'l-Ferâiz) ve "asabe"nin bulunmaması durumunda, "yakınlıkları olanlar" anlamına gelen "zevi'l-erhâm"dan akraba, mirasçı olabilir.

"Zevi'l-erhâm" kapsamına giren yakınlar, İslam hukukçularının açıklamalarına göre"dört sınıf"tır:

1- Birinci Sınıf

Bu sınıfa girenler, ölenden türeyenlerinden türeyenlerdir:

• Ölenin kızlarının oğulları.
• Ölenin kızlarının kızları.
• Ölenin oğlunun kızlarının oğulları.
• Ölenin oğlunun kızlarının kızları.

Ölenin oğlunun oğulları, ya da oğlunun kızları, "zevil'-erham'dan değil, "eshabu'l-ferâiz"den ya da "asabe"dendir.

2- İkinci Sınıf

• "Sağlam (sahih)" sayılmayan (fâsîd) dede. Babanın anasının babası. Böyle olmayıp ta babanın babası, ya da babanın babasının babası olsaydı, "sağlam dede" sayılır ve "zevi'l-erham"da değil; "asabe" içinde yer alırdı. Ya da belirli pay sahibi olurdu.

• Araya sağlam sayılmayan dedenin girdiği nine. Ananın babasının anası gibi. Böyle olmayıp da ananın anası, ya da babanın anası olsaydı, ölenin anası ikinci durumunda da babası bulunmuyorsa, mirasın altıda birini alırdı. Yani "zevil-erham"a değil, "eshabu'l-ferâiz"e girerdi.

3- Üçüncü Sınıf

• Ana baba bir kız kardeşlerin oğulları.
• Ana baba bir kız kardeşlerinin kızları.
• Baba bir kız kardeşlerin oğulları.
• Baba bir kız kardeşlerin kızları.
• Ana bir kız kardeşlerin oğulları.
• Ana bir kız kardeşlerin kızları.
• Ana bir erkek kardeşlerin oğulları.

Ana baba bir ya da baba bir erkek kardeşlerinin erkek çocuklarıysa, "asabe"den sayılırlar.

4- Dördüncü Sınıf

• Ana baba bir halalar.
• Baba bir halalar.
• Ana bir halalar.
• Ana bir amcalar.

Ana baba bir amcalar ise, "asabe" olur.

• Ana baba bir teyzeler.
• Baba bir teyzeler.
• Ana bir teyzeler.
• Ana baba bir dayılar.
• Baba bir dayılar.
• Ana bir dayılar.

IV- MİRASÇI OLMAYI SAĞLAYAN NEDENLER

A- Soy Bağı

Baba olmak, ana olmak, oğul olmak, kız olmak, kardeş olmak, amca olmak, dayı olmak, hala olmak, teyze olmak gibi. Bunlardan kimi varken kimi mirasçı olamaz.

B- Evlilik (Nikah) Bağı

Karı kocanın ve yakınlarının mirasçılığı, evlilik bağına dayanır. Evliliğin mirası sağlayabilmesi için, şeriatın kabul ettiği koşulları içermesi gerekir.

C- Efendilik-Kölelik Bağı

Bir köle azad edilmiş olsun ve ölsün. Belirli pay verilebilecek ve "eshabu'l-ferâiz" adı verilen yakınlarıda "asabe" adı verilen yakınları da yoksa, o köleyi azad etmiş olan "efendi", ya da bu efendinin yakınları, mirasçı olma hakkını kazanmış olur. Köle ise efendisine mirasçı olamaz.

D- Soyu Belirsiz (Nesebi Meçhul) İle Olan Anlaşma

Anlaşma şöyle:

Soyu belirsiz olan kimse, birine diyor ki: Ölürsem benim mirasçım ol. Ama buna karşılık, bir suç, cinayet işleyecek olursam, karşılığını, diyetini sen ödeyeceksin. Öbürü de bunu kabul ediyor. Ve böylece anlaşıyorlar. O zaman ikinci kişi, birinciye, yani soyu belirsiz olan kimseye mirasçı olur.

V- MİRASÇI OLMAYA ENGELLER

A- Kölelik

Örneğin bir kölenin oğlu, kendine mirasçı olamaz. Ölen kimse köle olarak ölmüşse. Köleye, hiçbir yakınının mirasçı olamaması, kölenin şeriate göre "mal" sayılmasındandır. Köle, sahibinin "mal"ıdır.

B- Adam Öldürmüş Olmak

- Bilerek adam öldürmek.
- Bilerek öldürmüş sayılmak.
- Bilerek öldürmenin benzeri.
- Yanlışlıkla öldürmek.

Çocuğun ya da delinin adam öldürmesi, mirasa engel değildir.

C- Din Ayrılığı

Müslümanla Müslüman olmayan, birbirine mirasçı olamaz. Ama bir Yahudi ile bir Hıristiyan, İslam Şeriati'ne göre birbirinin mirasçısı olabilir. Çünkü Tanrı katında tek din vardır: İslam. Yahudi ile Hıristiyan İslam'ın dışında bulunurken ayrı ayrı dinlerde değil, aynı dinde, daha doğrusu aynı dinsizlikte yer almış sayılırlar. Kitab ehli sayılmaları, "kestiklerinin yenebilir, kadınlarının alınabilir olması", onların dinlerinin "din" sayılmasına yetmez. Demek ki aslında "ayrı dinden olmak" değil de, Müslüman olmamaktır mirasa engel olan. Ama İslam hukukçuları, "din ayrılığı" deyimini kullanırlar.

Kimi sahabe (Peygamber'in arkadaşları) ve tabiin, bir Müslümanın, kitab ehlinden bir kimseye mirasçı olabileceği görüşünü belirtmişlerdir.

D- Ülke-Egemenlik Ayrılığı

Örnek: Fransa yurttaşı olan Ahmet, İslam Şeriatine göre TC. yurttaşı olan Mehmet'e, Mehmet de Ahmet'e mirasçı olamaz. Ayrı ülkelerde, ayrı devletlerin egemenliklerinde bulundukları için.

Özet

İslam'da, "miras" vardır ve çok önemlidir. Kimi mirasçılar, belirli paylar alırlar. Belirlenmiş pay 6'dır: a) 1/2, b) 1/4, c) 1/8, d) 2/3, e) 1/3, f) 1/6. Bunları alanlara "farz sahipleri" ya da "ashabu'l-ferâiz" denmekte. Kimi mirasçılar da belirlenmiş payların dışında kalanı alırlar. Bunlara da "asabe" denir. Bunlar varken, mirasçı olamayan yakınlar da vardır.

Mirasçılık, "soy bağı", "köleye efendi olma", "evlilik bağı" ve "anlaşma" ile elde edilir. Köle olmak, adam öldürmek, İslam dininin dışında bulunmak ve ayrı devletlerin egemenliğinde olmak, İslam şeriatine göre mirasçı olmaya engeldir.

➤MİZAN

"Terazi." Yani tartma aygıtı. "Bir kolun iki ucuna asılı iki kefesi olur" genellikle. Günümüzde başka türleri de vardır (elektronik).

Kur'an'da 9 kez tekil olarak, 7 kez de çoğul (mevâzin) olarak geçer.

Tekil olarak geçtiği yerler:

En'âm Suresi, ayet	: 152
A'râf Suresi, ayet	: 85
Hûd Suresi, ayet	: 84, 85
Şûrâ Suresi, ayet	: 17
Rahman Suresi, ayet	: 7, 8, 9
Hadîd Suresi, ayet	: 25

Çoğul olarak geçtiği yerler:

A'râf Suresi, ayet	: 8, 9
Mü'minûn Suresi, ayet	: 102, 103
Enbiyâ Suresi, ayet	: 47
Kâria Suresi, ayet	: 6, 8

A- Dünyada Tartma İşine Yarayan "Mizan"

وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ اِلَّا بِالَّتِي هِيَ اَحْسَنُ حَتّٰى يَبْلُغَ
اَشُدَّهُ وَاَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ لَا نُكَلِّفُ
نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا وَاِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبٰى

En'âm Suresi, ayet: 152

وَبِعَهْدِ اللّٰهِ اَوْفُوا ذٰلِكُمْ وَصّٰيكُمْ بِهٖ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿١٥٢﴾

Anlamı

Öksüzün malına yaklaşmayın. Meğer ki o erginlik çağına ermiş ve yaklaşma da en güzel biçimde olsun. Tartıyı, *terâziyi* adaletle kullanın. Biz hiç kimseye, gücünün dışında yük yüklemeyiz. Konuştuğunuz zaman da doğru olanı söyleyin. (Zararına konuştuğunuz) yakınınız olsa bile. Tanrı'nın "ahd"ini (Tanrı'ya verdiğiniz sözü, O'nunla sözleşmenizi) tam yerine getirin. Tanrı işte bunları size öğütler. Umulur ki öğüt alırsınız. (En'âm Suresi, ayet: 152.)

Açıklama

Bu ayette anlatılanların Musa Peygamber'e buyurulduğu bildiriliyor. Bu ayettekiler de, bundan önceki ayettekiler de, Musa Peygamber'e verilen ünlü "on buyruk" (evâmir-i aşare) arasında yer alıyor. Kimileri, bu iki ayette anlatılanların, "on buyruk" olarak bilinenlerin tümünü oluşturduğunu ileri sürer. Ancak, Fahruddin Râzî, bundan önceki ayette 5, bu ayetteyse 4 buyruk bulunduğunu yazmakta. (Bkz. Râzî, e't-Tefsiru'l-Kebir, c. 13, s. 232-235.)

Râzî'nin de belirttiği gibi bu iki ayette yer alan buyruklar şunlar:

1- Tanrı'ya (putları) ortak koşmamak. Yani Tanrı'dan başkasına tapmamak.

2- Anaya babaya iyi davranmak, iyilik etmek.

3- Aç kalırlar diye çocukları öldürmemek.

4- "Günahın açık olanına da gizli olanına da yaklaşmamak". İbn Abbas'a göre burada söz konusu olan "zina"dır. Buna göre 4. buyruk, "zina etmemek" oluyor.

5- "Haklı" gerekçesi olmadan "adam öldürmemek". Hadiste bir insanı öldürmenin haklı gerekçesinin üç gerekçeden biri olabileceği bildirilir:

• İnanmışken dinden dönmek,
• Evliyken zina etmek,
• Haksız yere birini öldürmek.

Yukarıdaki beş buyruk, önceki (151.) ayette yer alıyor.

6- Öksüzün malını haksız yere yememek.

7- Tartıyı, *teraziyi* kullanırken doğru kullanmak, haksızlık etmemek.

8- Bir yakının zararına da olsa tanıklıkta "doğruyu söylemek".

9- Verdiği söze, anda uymak.

Tevrat'ta yer alan "on buyruk"sa şunlar:

1-Tanrı'dan başkasına tapmamak.

2- Put yapmamak.

3- Tanrı'nın adını "boş yere" ağza almamak.

4- Cumartesi yasağına uymak.

5- Babaya ve anaya saygı göstermek, iyilik etmek.

6- Adam (insan) öldürmemek.

7- Zina etmemek.

8- Hırsızlık etmemek.

9- Komşuya karşı yalan yere tanıklık etmemek,

10- Komşunun evine, karısına kölesine, câriyesine, malına (öküzüne, eşeğine) göz dikmemek.

(Bkz. Tevrat, Çıkış; 20:3-17; Tesniye, 5:7-21.)

Bu on buyruk içinde, "*ölçmede, tartmada teraziyi doğru kullanma*" buyruğu bulunmamakta. Bununla birlikte 8. buyruk kapsamında düşünülebilir. Çünkü "hırsızlık" etmeyen kimse, "teraziyi de doğru kullanır".

Kur'an'da: "Tartıyı, teraziyi doğru (adaletle) kullanın (gereğini tam yerine getirin)!" anlamındaki buyruk, 3 kez yer alır. Biri, yukarıda sunulan ayette. Musa Peygamber'e bildirilen buyruklar arasında. Biri, Şuayb Peygamber'in Tanrı'dan alıp toplumuna bildirdiği buyruk olarak A'râf ve Hûd Sureleri'nin 85. ayetlerinde geçer. Hûd Suresi'nin 84. ayetinden, Şuayb Peygamber'in: "... Tartıyı ve teraziyi kullanırken eksik ölçüp tartmayın!" dediği de bildirilmekte. Bkz. ŞUAYB.

Rahman Suresi, ayet: 7-9

وَالسَّمَاءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيزَانَ ﴿٧﴾ أَلَّا تَطْغَوْا فِي الْمِيزَانِ
﴿٨﴾ وَأَقِيمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ وَلَا تُخْسِرُوا الْمِيزَانَ ﴿٩﴾

Anlamı

Göğü yükseltti. *Teraziyi* koydu. *Terazide* aşırı gitmeyin. Ölçüyü-tartıyı tam adaletle yerine getirin. *Teraziyi* eksik tartar biçimde kullanmayın. (Rahman Suresi, ayet: 7-9.)

Açıklama

Yukarıdaki üç ayette de "mizan" sözcüğü geçmekte. "Mizan", asıl anlamıyla "terazi" demekse de, Fahruddin Râzî ve öteki yorumcular, buradaki "mizan"lardan kiminin "vezin aleti", yani "tartma aygıtı", kısacası "terazi" anlamına geldiğini, kimininse, yalnızca "vezn", yani "ölçü, tartı" demek olduğunu yazarlar. "Teraziyi yanlış kullanmayın, ölçüyü, tartıyı tam yerine getirin!" demek istendiği belirtilmekte.

Tanrı'nın "göğü yükselttiği ve teraziyi koyduğu" bildiriliyor. Bunun ne anlama geldiği de tartışılmakta. Taberî de şöyle yorumlamakta:

"Tanrı göğü yükseltti, teraziyi de yere koydu" deniyor. Yani Tanrı'nın, "mizan"ı (teraziyi), yeryüzündeki yaşayanlar arasına koyduğu, yeryüzünde adalet olsun istediği bildiriliyor. (Bkz. Taberî, Tefsir, c. 27, s. 69.)

Şuarâ Suresi, ayet: 17

﴿١٦﴾ اللَّهُ الَّذِي أَنْزَلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ وَالْمِيزَانَ وَمَا يُدْرِيكَ
لَعَلَّ السَّاعَةَ قَرِيبٌ ﴿١٧﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Gerçekten kitabı ve ölçüyü indiren, Allah'tır. Ne bilirsin, belki de kıyamet saati yakındır. (Şuarâ Suresi, ayet: 17.)

Açıklama

Bu çeviride "ölçü" diye çevirilen, ayette "mizan" sözcüğüdür. Daha önce de belirtildiği gibi "mizan"ın asıl anlamı terazidir.

Kıyametin kopmasının ne zaman olacağının bilinmediği, her an gerçekleşebileceği, onun için hazırlıklı olmak gerektiği, bunun için de ölçerken, tartarken hakka, hukuka uymak gerektiği bildiriliyor. Ayet böyle yorumlanıyor.

لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ
وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ
شَدِيدٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ وَرُسُلَهُ بِالْغَيْبِ
إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ ﴿٢٥﴾

Hadîd Suresi, ayet: 25

Anlamı (Diyanet'in)

Andolsun ki, peygamberlerimizi belgelerle gönderdik. İnsanların doğru hizmet etmeleri için peygamberlere kitab ve ölçü (mizan) indirdik. Pek sert olan ve insanlara birçok faydası bulunan demiri var ettik (indirdik, demek gerekiyor, çünkü ayette öyle). Bu, Allah'ın dinine ve peygamberlerine, görmeksizin yardım edenleri meydana çıkarması içindir (bilmesi içindir demek yerine böyle deniyor). Doğrusu Allah Kuvvetli'dir, Güçlü'dür. (Hadîd Suresi, ayet: 25.)

Açıklama

Çeviride, ayetin aslında öyleşmiş gibi yorumlar, çeviri olarak yer alıyor. Bunlar ve aslına uygun olanı, parantez içinde belirtilmiştir.

B- Öbür Dünyada "Günah-Sevap" Tartma İşine Yarayan Terazi

وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ
لِيَوْمِ الْقِيَامَةِ فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا وَإِنْ كَانَ مِثْقَالَ حَبَّةٍ
مِنْ خَرْدَلٍ أَتَيْنَا بِهَا وَكَفَىٰ بِنَا حَاسِبِينَ ﴿٤٧﴾

Enbiyâ Suresi, ayet: 47

Anlamı (Diyanet'in)

Kıyamet günü, ***doğru teraziler*** kurarız. Hiçbir kimse, hiçbir haksızlığa uğratılmaz. Hardal tanesi kadar bile olsa, yapılanı ortaya koyarız. Hesap gören olarak biz yeteriz. (Enbiyâ Suresi, ayet: 47.)

Açıklama

Öbür dünyada "günah"ın ve "sevab"ın tartılacağı, başka inançlarda da yer alır. Örneğin Zertüştçülük demek olan Mecusîlik'te de vardır bu: Bu dinin kutsal kitabına göre, öbür dünyada üç melek: Metra, Sraoşa (Srıocha) Raşino (Rachinau) yargıç olarak görev alırlar ve günah ve sevabı tartarlar öbür dünyada. Bu dinin kutsal kitabı Avesta'nın önemli bir bölümü olan Vendidad'ı Arapçaya çeviren Dr. Davud Çelebi'nin, bunun anlatıldığı yerde şöyle bir notu görülüyor: "Günah ve sevabın tartılması, eski Mısırlıların inançlarında da vardı. Eski inanç aşamalarına ilişkin incelemeler şunu anlatır: Mısırlıların inançlarına göre: Ruh, bedenden ayrıldığında, Güneş'in her gün yeniden doğmak üzere battığı yerde, Osiris'in önüne çıkar. Çevresindeki öteki tanrılarla birlikte mahkemesini kurar Osiris. Ruh, işte bunların önüne gelir. Bedeninde yaşarken neler yaptıysa, bu yargılamada hesabını verir. *Hak ve adalet terazisinde* ameller (günah-sevap) tartılır. Kalp de bu sırada tanık olarak dinlenir." (Bkz. Dr. Davud Çelebi, Vendidad, Musul, 1962, Matbaatu'l-İttihad, s. 25, not: 32.)

Konu için ayrıca bkz. MECUSÎ.

A'râf Suresi, ayet: 8, 9

وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ فَمَنْ ثَقُلَتْ
مَوَازِينُهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٨﴾ وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَٰئِكَ
الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ بِمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَظْلِمُونَ ﴿٩﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Gerçek tartı, kıyamet günündedir. Tartıları ağır gelenler, işte onlar kurtulanlar"dır. Tartıları hafif gelenler, ayetlerimize yaptıkları haksızlıklardan ötürü, kendilerini mahvetmiş olanlardır. (A'râf Suresi, ayet: 8, 9.)

Açıklama

Çevirideki "tartı", ayetteki "mevâzin"in karşılığı olarak yer alıyor. "Mevâzin" ise, "mizân"ın çoğuludur. "Teraziler" anlamında. Ama burada, çeviride "tartı" anlamı uygun görülmüş.

Burada anlatılanlar şu ayetlerde de anlatılmakta:

Mü'minûn Suresi, ayet : 102, 103
Kâria Suresi, ayet : 6, 8

Buralarda da "mevâzîn" sözcüğü yer alır.

Özet

Terazi demek olan, kimi yerde de "tartı, ölçü" anlamına gelen "mizan", ister dünyadaki olsun, ister Ahiretteki olsun, Kur'an'da önemli olarak yer almakta. "Mizan", hakkın, adaletin vazgeçilemez bir gereği olarak bildirilir.

➤MUCİZE

"Kelâm"daki tanımıyla: "Peygamber olduğunu ileri süren kimseyi onaylamak için Tanrı'nın, bu kimsenin eliyle ortaya koyduğu olağanüstü durum."

"Mucize", sözcük olarak Kur'an'da yer almamakta. Sağlam hadislerde de... Ancak, "mucize" anlamında başka sözcüklerin yer aldığı görülmekte. Bu sözcükler şunlardır:

Ayet:

Sözlük anlamıyla "alâmet", yani "belirti" demektir. Ama Kur'an'da, 'mucize" anlamında da yer alır. Bkz. **AYET.**

Beyyine:

"Belge", "kanıt" anlamlarındadır. "Mucize" anlamında da kullanılmakta. Bkz. **BELGE.**

I- PEYGAMBER VE MUCİZE

﴿٤٦﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ رُسُلًا إِلَىٰ قَوْمِهِمْ فَجَاؤُهُمْ
بِالْبَيِّنَاتِ فَانْتَقَمْنَا مِنَ الَّذِينَ أَجْرَمُوا وَكَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ
الْمُؤْمِنِينَ ﴿٤٧﴾

Rûm Suresi, ayet: 47

Anlamı (Diyanet'in)

Andolsun ki ey Muhammed! Senden önce birçok peygamberleri ümmetlerine gönderdik. Onlara belgeler getirdiler. Dinlemeyip suç işleyenlerden öç aldık. Zira inananlara yardım etmek, bize hak olmuştu. (Rûm Suresi, ayet: 47.)

Açıklama

Bu ayette, "belgeler" diye çevirilen sözcük, "beyyine"nin çoğulu olan "beyyinat"tır. "Mucizeler" anlamına gelir.

"*Beyyine*" sözcüğünün geçtiği ayetler:

سَلْ بَنِي إِسْرَائِيلَ كَمْ آتَيْنَاهُمْ مِنْ آيَةٍ بَيِّنَةٍ وَمَنْ يُبَدِّلْ نِعْمَةَ اللَّهِ
مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٢١١﴾

Bakara Suresi, ayet: 211

Anlamı (Diyanet'in)

İsrailoğullarına sor; onlara apaçık nice ayetler (mucizeler) verdik. Allah'ın nimetini, kendisine geldikten sonra kim değiştirirse, bilsin ki, Allah'ın cezası, şüphesiz şiddetlidir. (Bakara Suresi, ayet: 211.)

Açıklama

Bu ayette geçen "ayet" ve "beyyine" sözcükleri de "mucize" anlamındadır. İsrailoğullarına, Musa Peygamber eliyle *mucizeler* gösterildiği anlatılıyor.

A- Mucize Türleri

A'râf Suresi, ayet: 133

فَاَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ
وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ وَالضَّفَادِعَ وَالدَّمَ اٰيَاتٍ مُفَصَّلَاتٍ
فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا مُجْرِمِينَ ﴿١٣٣﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Bunun üzerine *su baskınını, çekirgeyi, güveyi, kurbağaları* ve *kanı,* birbirinden ayrı *mucizeler* olarak onlara musallat kıldık. Yine de büyüklük taslayıp suçlu bir millet oldular. (A'râf Suresi, ayet: 133.)

Açıklama

Bu ayette, Musa Peygamber'in gösterdiği "mucize"lerden söz ediliyor. İnanmazları inandırmak, yola getirmek için gönderilen "su baskınını" (tufan),"çekirge" sürüleri (cerâd), "asalak" sürüleri (kummel:bitler, ya da tatarcık ve at sineği gibi kan emici küçük uçar böcekler, Diyanet çevirisine göreyse: güveler), "kurbağa" sürüleri ve "kan". Bunlar, Tevrat'ta ayrıntılarıyla anlatılıyor. (Bkz. Tevrat, Çıkış, Bap: 7-9.) Musa Peygamber'in başka mucizeleri de var: Örneğin "asa"sını "yılan"a dönüştürmesi (değnek yılan oluyor), yine "asa"sını denizin, ırmağın sularına vurunca suları ikiye bölmesi, gökten yiyecek indirmesi... Bkz. **İSRAİLOĞULLARI, FİRAVUN, MUSA.**

İslam Tanrıbilimcilerinin, "mucize"leri üç bölüme ayırdıkları görülmekte:

1- "Fiil" (Eylem) Mucizeleri

"Fırtına"lar gönderme, "deprem"ler meydana getirme, günahkârları, suda boğarak, ülkelerini alt üst ederek ve başka tür belalar göndererek yok etme, taşlardan ve parmaklardan sular akıtma, gökten yiyecekler indirme, eldeki yiyecekleri bereketlendirip çoğaltma, hastaları iyileştirme, ölüleri diriltme, dilsizleri dile getirme, dağları yerinden oynatma ya da parçalama, göğe merdiven dayayıp çıkma, belirli bir bulutu sürekli gölgelik yapma, ayı ikiye bölme, ağaçları, taşları yürütme, karanlıklarda ışık (nur) meydana getirme... gibi.

Hadisler belirtildiğine göre, bu mucizelerin kimi bir peygamberde, kimi bir başka peygamberde, ama tümü İslam Peygamberi Muhammed'de görülmüştür.

2- "Terk" (Eylemsizlik) Mucizeleri

Uzun süre yememe, içmeme ve bedensel ihtiyaçları yerine getirmeme... gibi.

Hadislerde bunların da kimi peygamberlerde ve bu arada Muhammed Peygamber'de görüldüğünü anlatmaktalar.

3- "Söz"lerdeki Mucizeler

Geçmişteki ve gelecekteki "bilinmezler"den, "haber verme" gibi.

Hadisler, Kur'an yorumcuları ve İslam dinbilirleri, mucizenin bu türünün de birçok peygamberde ve bu arada Muhammed Peygamber'de görüldüğünü anlatmaktalar.

Ayrı ayrı mucizeler için Kur'an'da adları geçen, ya da dolaylı olarak sözü edilen peygamberlerin adlarına bakınız.

B- Mucizenin Özelliği

1- Tanımı

"Peygamberliğini ileri süren kimseyi doğrulamak için Tanrı'nın bu kimse eliyle ortaya koyduğu olağanüstü durum, olay."

İslam Tanrıbilimcileri, "mucize"yi böyle tanımlarlar. Demek ki:

• Biri ya da birileri kalkıp "ben peygamber olarak gönderildim", ya da "biz peygamber olarak gönderildik." diyecek, diyecekler.

• Peygamber olduğunu ileri süren kimsede ya da kimselerde, peygamberliğin kanıtı olarak olağanüstü durum, olay görülecek. "İnanmazsanız işte size mucize! Peygamber olmayan böyle bir olağanüstü durum ortaya koyamaz. Görün de inanın!" diyebilecek. Peygamberin bu meydan okuması karşısında kimse, benzerini ortaya koyamayacak.

2- Mucizeyle Benzerleri Arasındaki Fark

a) Mucizeyle Keramet Arasındaki Fark

"Keramet", peygamber olmayan ve "veli" diye nitelenen "Tanrı dostu"nda görülür. Bu Tanrı dostu, "ben peygamberim!" demez. "Mucize" gösteren kimseyse, açıkça "ben peygamberim!" der. Aradaki fark bu.

b) Mucizeyle "İrhas" Arasındaki Fark

"İrhas" da olağanüstü durumdur. Ama o da, peygamberlik verilmiş olan kimsede görülmez. Peygamberlik öncesi dönemde (peygamberde) görülür.

c) Mucizeyle "İane" (İanât) Arasındaki Fark

"İâne" (ianât) adı verilen olağan üstü durum da, peygamberliğini ileri süren kimsede görülmez, "iyi âlim"de (salih âlimde), ya da "iyi cahil"de (salih cahilde) görülür. (Kelâm kitaplarında böyle anlatılmakta. Örneğin bkz. Hayâlî, Şerhu Kasidei Nûniyye, İstanbul, 1318, Arapça, s. 70.)

d) Mucizeyle "İstidrac" Arasındaki Fark

"İstidrac" da olağanüstü bir durumdur. Ama peygamberde değil, "kâfir"de, örneğin "deccâl" de görülür. Kâfir, "dava"sına "uygun" olarak ortaya koyar bu olağanüstü durumu. "Ben size böyle olacak demiştim, bakın nasıl oluyor, görün de inanın!" anlamındaki bir tavırla sergiler.

e) Mucizeyle "El İhane" (İhânât) Arasındaki Fark

Yine İslam Tanrıbilimcilerinin anlattıklarına ve verdikleri örneğe göre, "el ihane" (ihânât) adı verilen bir olağanüstü durum daha vardır. Bu da kâfirde görülür. Ama "dava"sına "aykırı" olarak. Örneğin (kelâm kitaplarındaki örneğe göre) yalancı peygamber Müseylime: "Peygamberliğime inanmanız için şu keçiyi konuşturacağım." demişti ve gerçekten de keçi dile gelip konuşmuştu. Ama konuşan keçi, "ey halk, bu mel'un adam yalancıdır, inanmayın!" demişti.

f) Mucizeyle "Büyü" (Sihir) Arasındaki Fark

Tanrıbilimcilerin açıklamalarına göre, "büyü" aslında olağanüstü değildir, olağan nedenlere dayalıdır. Öyle ki, bu olağan nedenlere başvuran kimsenin girişimi sonucunda Tanrı büyüyü yaratır. (Bkz. Hayâlî, aynı kitap, aynı sayfa.)

"Büyü" (sihir) konusundaki ayetler, anlamları, açıklamalar, yorumlar için bkz. BÜYÜ.

C- Mucizenin Olup Olamayacağı Konusundaki Tartışmalar

Kelâm-akâid kitaplarında, geniş tartışmalar görülür:

1- "Mucize Olamaz" Diyenlerin Görüşleri

"Mucize" diye birşeyin olamayacağını ileri sürenler, görüşlerini başlıca şöyle dile getirirler:

• "Mucize"nin olması demek, doğadaki yasaların alt üst olması demektir. Çünkü, doğa yasalarına uygun biçimde ortaya çıkan hiçbir şey "mucize" olamaz. Örneğin "gökten yiyecek dolu sofra indirilmesi", "ayın bölünmesi", "ölünün diriltilmesi", yaşanan doğadaki, evrendeki süregelen yasalara "ters"dir. Bu yasalarınsa "değişmezliği" vardır. Herşey değişir, ama doğa yasaları değişmez. Kur'an'da da, "Tanrı'nın yaratış yasasının değiştirilemeyeceği" (bkz. Rûm Suresi, ayet: 30.) ve "Tanrı'nın sünneti"nin yani "Tanrısal geleneğin", "Tanrısal düzendeki yasanın" hiçbir zaman değiştirilemeyeceği" anlatılır.

İlgili ayetler:

Ahzâb Suresi, ayet	: 62
Fâtır Suresi, ayet	: 43
Fetih Suresi, ayet	: 23

• "Mucize" diye ileri sürülenle, öteki olağanüstülükler arasındaki fark, yalnızca "iddia"ya dayanır. "Mucize" diye bir şey kabul edilirse, bir "kehanet"çinin, bir "büyücü"nün ya da bir başkasının sergilediğiyle karıştırılır, hangisi "mucize"dir, hangisi değildir anlaşılmaz olur.

2- "Mucize Vardır" Diyenlerin Görüşleri

Kutsal kitaplarda, bu arada Kur'an'da ve hadislerde, "peygamberlerin mucizeleri"nden çok açık biçimde söz edilir. Peygamberliğe inanan, "mucize"ye de inanır. "Tanrı'nın sünneti"nin, yani "Tanrısal geleneğin" hiçbir zaman "değiştirilmemesi"nin anlamıysa başkadır. Bu yasayı, insanların değiştiremeyecekleri anlatılmaktadır. Tanrı'nın kendisi dilerse değiştirir. "Doğa

yasalarını değiştirme"ye Tanrı'nın gücü yeter. Tanrı, insanlara elçilerini gönderirken, onları birtakım "kanıt"larla gönderir ki inansınlar. "Mucize", bu nedenle Tanrı tarafından yaratılır. Peygamber, kimsenin yapamadığını ortaya koyduğu zaman, peygamberliğini kanıtlamış olur. Böyle kanıtlar olmasaydı insanlar kolay kolay inanmazlardı. "Nereden belli senin Tanrı elçisi olduğun?" diye sorulduğunda, bir "mucize" göstermek şarttır. İnsanların peygamberlere inanagelmiş olmaları da "mucize"nin gösterilebildiğinin bir kanıtıdır. Çünkü mucize gösterilmemiş olsaydı, kimse peygamberlerin peygamberliğine inanmazdı.

(Tartışmalara ilişkin ayrıntılar ve daha geniş yorumlar için "Kelâm-akâid" kitaplarına bakınız.)

D- Mucizenin Önemi

İslam'da, "mucize"nin önemi büyüktür. Öteki dinlerde de önemli olduğu kuşkusuz. Peygamberlerden hep, "mucize" göstermeleri istenmiştir. İnançlar, mucizeler, üstüne kurulmuştur. İslam'daki önemi, kendini daha çarpıcı olarak gösterir:

• İslam Tanrıbiliminde, eski "kelâm-akâid" kitaplarında, "mucize", peygamberliğin en büyük, en temel, kimilerine göre de *tek* dayanağı olarak yer alır. Bununla birlikte son çağ yorumcularından kimileri, "mucize"yi en temel dayanak saymazlar. Peygamber'in yaşamını yazanlardan Pakistanlı Profesör Muhammed Hamidullah da bunlar arasında görünmekte. Hamidullah, "mucize"ye dayalı "iman"ı "pek değerli" saymaz. Şöyle der: "Mucizeler, gönül ve kalbimize sığmayan bir şeyi kabul etmemiz için bizi zorlayan olaylardır. Mucize bir nevi, zor ve cebir vasıtasıdır. Cebir ve zor altında kalarak gösterilen bir itaat ve teslimiyet ise, *değer taşımaz.*" (Bkz. Hamidullah, İslam Peygamberi, fıkra 224, s. 132.) Hamidullah, Ankebût Suresi'nin "Ona (Muhammed'e) Rabb'inden mucizeler indirilmesi gerekmez miydi? derler. De ki: 'Mucizeler, ancak Rabb'inin katındadır. Doğrusu ben, sadece, apaçık bir uyarıcıyım.' Kendilerine okunan bir kitabı sana indirmiş olmamız onlara yetmiyor mu? Bunda, inanan topluluk için rahmet ve ibret vardır" anlamındaki 50. ve 51. ayetlerini görüşüne kanıt olarak gösterir. Ancak, "İslam Peygamberi Muhammed"e de "mucize"ler verildiği ve Peygamber'in birçok "mucize" gösterdiği, gerek Kur'an ayetlerinde, gerek hadislerde ve gerekse İslam büyüklerinin, dinbilirlerinin açıklamalarında yer almakta. Bunu, Hamidullah da kabul etmekte ve şunları yazmakta:

"Kur'an-ı Kerim, birçok peygamberden söz ederken, mucizelerden de bahsetmektedir: Tufân ve Nuh'un gemisi, İbrahim'i ateşin yakmaması, Musa'nın asasının yılan oluşu, oğlu Yusuf'un bulunduğuna dair Yakub'un vahiyler alması, İsa'nın hastaları iyileştirmesi v.s. Kendisinden evvel gelen peygamberler, Allah tarafından gelen bu şerefi kazanırlar da, peygamberler peygamberi, son Resûl aynı şekilde fevkaladelikler (olağanüstülükler) taşıyan tezâhürlere nasıl olur da sahip kılınmaz? İslam tarihi, çok sayıda bu çeşit mucizeleri, ona bağlamış bulunmaktadır..." (Bkz. Hamidullah, aynı kitap, fıkra: 218, s. 129.)

Demek ki İslam'da "mucize"nin yeri, İslam Peygamberi yönünden de büyüktür.

• İslam'ın özünü oluşturan "vahy", "kıyamet", "cennet", "cehennem" gibi konular, dahası "Tanrı inancı"nın kendisi de, "olağanüstü"ye inanmadan inanç alanına gitmez. Tanrısal nitelikteki bir "olağanüstü"yü, "doğa-üstü"yü kabul ederek bunlara inanırlar insanlar. Yani bu alanın, dinin, İslam'ın temelinde "mucize" vardır. Yani mucizeye inanç...

II- MUCİZE VE AKIL-BİLİM

Kur'an ve hadis yorumcuları, İslam kelâmcıları, "akla ve bilime aykırılığı" ileri sürülerek "mucize"ye karşı çıkılamayacağını savunurlar. Özellikle eski kelâmcılar, genellikle "mucize" olarak aktarılagelen şeyleri, "akıl ve bilim"le bağdaştırma yoluna gitmemişlerdir. "Aklın kabul ettiği bir olağanlıkta olsa mucize diye nitelenemez." Böyle derler. Buna karşılık, özellikle son yüzyıllarda, "din"i akıl ve bilimle bağdaştırma çabasının bir parçası olarak, "mucize"yi de "akıl ve bilim"e göre yorumlayanların bulunduğu görülmekte. "Mucize"ye inanan büyük çoğunluksa, bu tür yorumları "sapma", "saptırma" ve "mucizeye inançsızlık" saymaktalar.

Bilim dünyasında benimsenen bir görüşe göreyse konuya şöyle bakmalı:

"Din"in ve temel konulardan "mucize"nin alanı başkadır, "akıl ve bilim"in alanı başkadır. Bu alanları birbirine karıştırmamak gerekir. Bir yanda "doğaüstü" ve "olağanüstü", bunlara "inanç" vardır; öbür yanda "gözlem ve deney" ve ona göre değerlendirme vardır. Biri öbürüne karıştırılırsa işin içinden çıkılamaz. "İnanç" yolunu seçen, "mucize"ye de inanır ve artık "mucize olarak aktarılan şu olay akla, bilime aykırıdır. Onun için dinde böyle bir şey kabul edilemez" diyemez. "İman"ın ne olduğu ve alanı gözardı edilmedikçe, "mucize"de, "akla ve bilime uygunluk" koşulu aranmaz.

Özet

"Mucize", İslam Tanrıbilimcilerince "peygamber olduğunu ileri süren kimseyi doğrulamak için Tanrı'nın bu kimse eliyle ortaya koyduğu olağanüstü durum" diye tanımlanır. Peygamberlik inancının temel dayanağıdır, bu nedenle çok önemlidir. Kur'an'da ve hadislerde peygamberlerin çeşitli "mucize"lerinden söz edilir. "Mucize"ye inanmak, "iman" işidir. Ayetlerde ve hadislerde, "Gökten taş yağdırılması", "ayın bölünmesi", "gökten sofra gönderilmesi", "ölülerin diriltilmesi", "asanın yılan olması", "yiyeceklerin çoğaltılması", "geleceklerin haber verilmesi" gibi türlü "mucize"ler anlatılır.

• • •

*Yayınevimiz, **Kur'an Ansiklopedisi**'nin elimizde bulunan maddelerini*
8 cilt olarak tamamlamış bulunuyor.
*Bilindiği gibi Turan Dursun ölümünden önce, **Kur'an Ansiklopedisi**'ni*
*ve 5 ciltlik **Kutsal Kitapların Kaynakları** adlı yapıtını*
yayıma hazır durumda tamamlamıştı.
Ansiklopedi'nin bazı maddelerinde görülen "Hadis Sözlüğü",
"Kelâm Sözlüğü", "Fıkıh-Hukuk Sözlüğü", "Tasavvuf Sözlüğü"
ve diğer sözlükler Turan Dursun'un tasarladığı çalışmalardı.
Bilgi ve belgeleri toplanmış ancak yayıma hazır değildi.
4 Eylül 1990'da evinin önünde öldürüldüğünde,
***Kur'an Ansiklopedisi**'nin **Mucize** maddesinden sonraki bölümü*
*ve **Kutsal Kitapların Kaynakları** ile birlikte diğer çalışmaları da*
emniyet yetkilileri tarafından el konularak götürüldü.
Tüm girişimlere rağmen bugüne kadar herhangi bir gelişme olmadı.
Türkiye'de aydınlara, bilimadamlarına, gazetecilere, yazarlara
yönelik sayısız cinayet örneği var.
Ancak Turan Dursun'a yönelik saldırının bir özelliği ve
diğer cinayetlerden farkı:
Öldürülmekle yetinilmeyip yazdıklarınıda yok etmeye girişilmiş olmasıdır.
Gerçeğe bağlılığı, dürüstlüğü,
tüm karanlık yanlılarına ürperti veriyordu.
"Susturulmalı"ydı.
Bu da yetmezdi, yazdıklarınada el konularak
topluma ulaşması engellenmeliydi.
Yayınevi olarak biz bu işin takipçiyiz.
Yorgun Savaşçı filminde olduğu gibi bu belgelerde
bir gün günışığına çıkarılacaktır.
*Bu ciltte yer alan **Zina** maddesi*
çalışmalarına el konulurken gözlerinden kaçmış olmalı.
Bu maddeninde Ansiklopedi'nin bir parçası olması nedeniyle
son ciltte yer almasını uygun gördük.

➤ZİNA

(İslam'a göre) Şeriatça geçerli akd (evlilik) olmaksızın kadınla cinsel birleşme.

I- KUR'AN'DA "ZİNA" SÖZCÜĞÜ VE BU ANLAMDA GEÇEN SÖZCÜKLER

"Zina": Bu sözcüğün türevleri yer alır:

"Yeznûne": Zina ederler. Kur'an'da bir kez geçer:
Furkan Suresi, ayet : 68

"Yeznîne": Zina ederler (kadınlar). Kur'an'da bir kez geçer:
Mümtahine Suresi, ayet : 12

"Zâni": Zina eden (erkek). Kur'an'da üç kez geçer:
Nûr Suresi, ayet : 2, 3 (iki kez).

"Zâniye": Zina eden (kadın). Kur'an'da üç kez geçer:
Nûr Suresi, aynı ayetler.

"Biğâ": Zina anlamındadır. Kendisi bir kez geçer:
Nûr Suresi, ayet : 33

"Biğa"nın türevlerinden *"bağiyye":* Zina eden (kadın). Daha çok "orospu" anlamında. Kur'an'da iki kez geçer:
Meryem Suresi, ayet : 20, 28

"Sifâh": Kendisi geçmez, türevleri yer alır: *"Müsâfihîn":* Zina edenler (erkekler). İki yerde geçer:
Nisâ Suresi, ayet : 24
Mâide Suresi, ayet : 5
"Müsâfihât": Zina edenler (kadınlar). Bir yerde geçer:
Nisâ Suresi, ayet : 25

"Sifâh" aslında "dökmek" anlamındadır. "Cinsel birleşim"de "meni" döküldüğü için "zina"ya bu ad da verilmiştir. (Bkz. Sâbûnî, Safvetu't-Tefâsîr, 1/270.)

"Fâhişe": Türkçeye "orospu" anlamında geçmiştir, ama Kur'an'da bu anlamda yer almaz. Temel anlamıyla "sınırı aşan" demektir. Kur'an ayetlerindeyse, yorumcuların belirtmelerine göre (bkz. Abdurrahman İbnü'l-Cevzî, Nüzhetü'l-A'yün, s. 466, 467) dört anlamda yer almıştır: "Günah", "zina", "eşcinsellik" ve "kadının kocasına başkaldırması". Ancak, sonuncu anlamda yer aldığı ileri sürülen yerlerde de, kimi yorumcu ve fıkıhçılarca "zina" anlamı verilir. Tüm anlamlarıyla, Kur'an'da on yedi kez geçer:

Yedi yerde "zina" anlamındadır:
Âli İmrânSuresi, ayet : 135
Nisâ Suresi, ayet : 15, 19, 25
A'raf Suresi, ayet : 33
Ahzâb Suresi, ayet : 30
Talak Suresi, ayet : 1

Fıkıhta "livata" denen "eşcinsellik" anlamında da iki yerde görülür:
Neml Suresi, ayet : 54
Ankebût Suresi, ayet : 28.

II- "ZİNA"NIN TANIMI

"Zina"nın, İslam (Şeriat) hukukçularınca ayrı bir tanımı vardır ki, laik hukukçuların yaptıkları tanımdan çok değişiktir:

A - İslâm Hukukçularına Göre Tanımı

Rağıb'ın benimsediği tanım:

"Şeriatça geçerli bir akd (nikâh) olmaksızın kadınla cinsel birleşme." (Bkz. Rağıb, el Müfredât, "z-n-y".)

Bu tanım, genellikle benimsenen bir tanımdır. Ama yine de tüm mezheplerce benimsendiği söylenemez.

1 - Hanefî Hukukçularınca Benimsenen Tanım

"Zina" : "Erkeğin, nikâhla ya da kuşkulu da olsa nikâh sayılacak bir yolla ya da efendi-câriye (dişi köle) ilişkisinden ötürü ya da böyle bir ilişki var sanısıyla sahip olmadığı bir kadının cinsel organına cinsel organını, sünnet yeri tümüyle girmiş olacak biçimde sokması." (Bkz. Muhammed Ali e't-Tehânevî, Keşşafu Istılahati'l-Fünûn. 1/623.)

Bu tanım, kısa anlatımıyla da olsa, Hanefî fıkıh kitaplarında benimsenmiş olarak yer alır. Yalnız "erkeğin..." yerine "mükellefin...", yani "erkek yükümlünün..." denir. Tanımın kapsamında yalnızca "akıllı (âkil)" ve "bâliğ (ergin)" erkek bulunsun ve "deli", "kısıtlı" ve "çocuk" gibi "mükellef" sayılmayanlar tanımın kapsamı dışında kalsın diye... Çünkü böyle "mükellef olmayan"ların cinsel birleşmeleri "zina" sayılmamaktadır. (Bkz. Hidâye, Arapça, 2/493-494; Mecmau'l-Enhür (Damad), Arapça, 1/458; Dürer, Arapça, 2/61.)

Ünlü düşünür İbn Rüşd (1126-1198) de tüm "İslam uleması"nın şu tanımda birleştiğini yazar:

"Zina: Geçerli (sahih) bir nikâh ya da böyle bir nikâh sanısı ya da efendilik-câriyelik ilişkisi olmaksızın gerçekleşen her tür cinsel birleşme." (Bkz. İbn Rüşd, Bidâyetü'l-Müctehid, 2/362.)

Yine de aşağıda görüleceği gibi, Şâfiî fıkıhçılarının tanımı biraz daha değişiktir, "eşcinselliği" de içine alacak kapsamdadır:

2- Şâfiî Hukukçularınca Benimsenen Tanım

Şafiî Mezhebi'nce benimsenen tanımın, Fahruddin Râzî'nin yer verdiği şu tanımla dile geldiği söylenebilir:

"Zina: Kesinlikle haram ve doğal olarak da şehvet kaynağı olacak nitelikte, 'ferc'in 'ferc'e sokulması." (Bkz. Râzî, e't-Tefsiru'l-Kebîr, 23/131.)

"Ferc" burada "cinsel organ" anlamındadır. Râzî, "dübür"ü, yani "arkadaki (kıçtaki) deliği (anüsü)" de "ferc" sayıyor. Bu nedenle, "livata"nın da (eşcinselliğin) "zina" sayılacağını belirtiyor. Bir de şu tanıma yer veriyor: "Zina: Tümüyle haram nitelikte, doğal olarak şehvet kaynağı olan bir yerden

şehvetin doyurulup bitirilmesi." (Bkz. Râzî, aynı yer.) Râzî, bu tanımın kapsamında da "livata"nın (eşcinselliğin) bulunduğunu belirtip şöyle diyor: "Ön delik de, arka delik de şehveti çekerler..." (Bkz. aynı yer.) Bununla birlikte şunları da yazıyor: "Zina adının kapsamı içinde livatanın da bulunduğunu savunanların kanıtları, savunmaları böyle. Ancak, bizim arkadaşlarımızın (Şafiî fakihlerin) çoğuna göre, livata, zina adının kapsamı içine girmemekte..." (Bkz. Râzî, aynı tefsir, 23/132.)

Fıkıh kitaplarındaysa, Şâfiî'nin, "livata"yı, "zina" ile bir tuttuğu belirtilir. (Bkz. Dürer, 2/66.) Dahası, Şâfiî Mezhebi gibi, Malikî ve Hanbelî Mezhepleri'nin de, "livata" suçunu "zina" suçu sayıp aynı cezanın verilmesi gerektiğini savundukları açıklanır. (Bkz. Abdurrahman el Cezîrî, Kitâbu'l-Fıkh Ale'l-Mezâhibi'l-Erbaa, 5/139.)

"Livata (eşcinsellik)" zina mıdır, değil midir; tartışmaları aşağıda ayrıca yer alacak.

B- Laik Ceza Hukukçularına Göre Tanımı

Hukuk sözlüklerinde şu tanım görülür:

"Zina: Evli bir kişinin, eşinden başkasıyla cinsel birleşimde bulunması."

Yaygın, ama çok yetersiz bir tanımdır bu. Medenî Kanun yönünden ele alınırsa böyle bir tanıma yer verilebilir. Senai Olgaç da, Medeni Kanun'un, zina ile ilgili olan 129. maddesinin açıklamasında, biraz değişik bir anlatımla bu tanıma yer veriyor: "Evli bir erkeğin karısından başka bir kadınla; evli bir kadının kocasından başka bir erkekle cinsel münasebette bulunmasına 'zina' denir." diyor. (Bkz. Senai Olgaç, Kazaî ve İlmî İçtihatlara Göre Türk Medenî Kanunu Şerhi, İstanbul, 1969, s. 121)

Ne var ki, Türk Ceza Kanunu'nun ilgili maddeleri (Bkz. Madde: 440, 441) gözönünde tutulduğunda, "kadının zinası"nın ayrı, "kocanın zinası"nın ayrı öğeler içermesi nedeniyle bu tanımın yeterli olamayacağı görülür.

Ceza Yasası'ndaki ilgili maddelere göre bir tanım yapılırsa, "kadının zinası" için başka, "erkeğin zinası" için başka tanım yapılması uygun olur. Ama ikisi şöyle bir tanımda birleştirilebilir de:

Zina: Evli bir kişinin, eğer kadınsa kocasından başka bir erkekle; erkekse karısından başka, karısıyla birlikte oturduğu ("evlilik ikametgâhı" sayılan) bir evde ya da herkesçe bilinen bir yerde karı koca gibi yaşadığı bir kadınla, hiçbir zor karşısında kalmadan ve bilerek cinsel ilişkide (birleşimde) bulunması.

Görülüyor ki, burada, "karının zinası" ile "kocanın zinası" arasında başkalıklar var. "Karının zinası"nın oluşması için, "kocasından başka bir erkekle, isteyerek ve bilerek cinsel birleşimde bulunması" yetiyor. Oysa "kocanın zinası"nın oluşması için başka öğeler de gerekli: Zina ettiği kadınla, "evlilik ikâmetgâhı"nda, ya da "herkesçe bilinen bir yer"de, "karı koca gibi yaşamaları". Bu koşullar yoksa, "koca" yönünden "zina" oluşmuş sayılmıyor. (Bkz. TCK, Madde: 440, 441 ve Abdullah Pulat Gözübüyük, Türk Ceza Kanunu Açıklaması, Ankara, IV/264 ve ötekiler.) "Oluşan zina, 'kocanın zinası' sayılmıyor." demek daha doğru. Yani böyle bir durumda, adamın "karı"sı için "zinadan şikayet hakkı" doğmuyor. "Suçun maddî unsurları" tam bulunmadığı için... Ancak bir kez daha belirtilmeli ki, bu, "Türk ceza hukuku" yönünden böyle...

III- "ZİNA" SAYILAN VE SAYILMAYAN

İslam hukukçularının "zina"yı nasıl tanımladıkları daha önceki bölümde (bkz. II/A) görüldü. Tanımlardan da, neyin "zina" olduğu, nelerin zina sayılamayacağı anlaşılabilir. Burada biraz daha ayrıntılar ve kimine ilişkin tartışmalar sunulacak:

Tanımlardan da anlaşılacağı gibi, "zina"da temel olan, "evlilik dışı ilişki"dir. Ancak bu suçun oluşması, birtakım koşulların gerçekleşmesine bağlıdır:

A- "Zina"nın Koşulları ve Bu Koşullara Uymayan Durumlar

1- "Erkeğin Cinsel Organının Giren Kesimi"nin Yetersizliği

"Cinsel ilişki"de bulunan erkeğin cinsel organının, hiç değilse, "sünnet yerine değin" olan kesimi, ilişkide bulunduğu kimsenin cinsel organına girmiş olmalıdır. Daha azı girmişse, "hadd (ceza)" gerektiren türden bir zina oluşmuş olmaz. Bu arada "meninin gelmesi (boşalma)" şart değildir. (Bkz. Dürer, 2/61.)

2- Delinin ve Bunağın Cinsel Birleşimi

Cinsel birleşimde bulunan kimsenin akıllı olması gerekir. Delinin, bunağın, geri zekâlının cinsel birleşimi "zina" kapsamına girmemekte. (Bkz. Fıkıh kitapları, örneğin: Hidâye, 2/498; Mecmau'l-Enhür, 1/458; Dürer, 2/61.)

3- Çocuğun Cinsel Birleşimi

Cinsel birleşimde bulunan, ergin olmalıdır. (Ergin olma çağının, kız için 9, erkek için de 12 yaşla başlayacağı belirtilir.) Küçüğün cinsel birleşimi "zina" kapsamına girmemekte. (Bkz. aynı kaynaklar.)

4- Deliyle ya da Çocukla Cinsel Birleşim

Cinsel birleşimde bulunan kimse kadınsa, bu birleşimin, "zina" suçunu oluşturması için birleşilenin, "deli" ya da "çocuk" olmaması gerekir. "Deli" ve "çocuk" için nasıl "zina" suçu olmazsa, bunlarla cinsel ilişkiye giren kadın için de o suç oluşmaz. Bu Ebu Hanife'nin ve mezhebinin görüşü. Şafiî'yse bu görüşe karşı çıkar. Karşı çıkanlar arasında, Hanefî Mezhebi'nin ileri gelenlerinden Züfer de var. Dahası: Ebu Yusuf'un da karşı çıkanlara katıldığı söylenir. Bu karşı çıkanlara göre deli ve çocuk için "zina" oluşmaz, ama onlarla cinsel ilişkide bulunan kadın için "zina" oluşur ve ceza (hadd) uygulanır. Deliyle ya da çocukla cinsel ilişkide bulunan, eğer erkekse, o zaman durum değişir: "Deli"yle olan bu cinsel ilişki "zina" kapsamına girer. Çocuğa gelince: Eğer bir erkeğin cinsel ilişkide bulunduğu çocuk (kız), "cinsel ilişkide bulunulabilir bir gelişkinlikte ve çekicilikte" ise bu cinsel ilişki de adam için "zina" niteliğini alır ve bundan dolayı o adama "zina" suçunun cezası uygulanır. (Bkz. Hidâye, 2/498.) Ne var ki, cinsel ilişkide bulunulan çocuk, şehvet uyandırmaya elverişli olmayacak kadar küçükse, bu ilişki, adam için de "zina" niteliğinde sayılmamaktadır. (Bkz. Dürer, 2/61-62 ve öteki fıkıh kitapları.)

5- Ölüyle Cinsel Birleşim

Cinsel ilişkinin "zina" kapsamına girmesinin koşullarından biri de, ilişki kurulanın "şehvet çekecek nitelikte" bulunması olduğundan, "zina" suçunun

oluşması için cinsel birleşimin diriyle olması gerekir. Çünkü "ölü, şehvete elverişli" nitelikte değildir. (Bkz. Dürer, aynı yer ve öteki fıkıh kitapları.)

6- Hayvanla Cinsel Birleşim

Bir cinsel ilişkinin "zina" olması için, "zina"nın "anlam"ına da uygun bulunması gerekir. "Çocuk olabilecek" bir "dölyatağı"na ("ana rahmi"ne) dökülen "dölsuyu" (meni), "soyun sürmesi"ne elverişli biçimde dökülmüyorsa "boşa harcanmış" sayılıyor. Evlilik dışı ilişkinin "zina" sayılmasının temel "anlam"ı bu. Çünkü evlilik dışı cinsel ilişkilerin, "soyun sürmesi"ne zarar verdiği yolundaki düşünce egemen. İslam hukukçuları da, "Zina, soyu ('nesl'i) korumak amacıyla yasaklanmıştır." derler. Çok küçük yaştaki çocukla, ölüyle ve hayvanla olan cinsel ilişkilerde, "zinanın anlamı" bulunmuyor. Çünkü "meni"nin döküldüğü yer, zaten "üretim (çocuk) yeri" değildir. Kısacası, kimi cinsel ilişkiler gibi, "hayvanla cinsel ilişki" de, bu gerekçeyle (yani "zina anlamı"nda görülmediği için) "zina" sayılmıyor. (Bkz. Hidâye, 2/497.)

Ne var ki, "hayvanla cinsel birleşim"in "zina" kapsamına girmediği yolundaki görüş, bir kesim İslam hukukçusunun görüşüdür. Özellikle Ebu Hanife ve mezhebinde olanların görüşü. Bu görüş savunulurken yukarıdaki gerekçe ileri sürülür. Ayrıca şöyle denir:

"Hayvanla cinsel ilişkide, 'zinanın anlamı' bulunmadığı gibi, zinaya sürükleyen neden (dâî) de yoktur. İnsanın sağlam doğal yapısı (e't-tabu's-selîm) böyle bir ilişkiden tiksinip kaçınır. Ancak aşırı ölçüdeki bir şehvet düşkünlüğü buna sürükler. Herkes böyle bir şeye sürüklenmediği için, hayvanın cinsel organını örtmek gerekmemiştir." (Bkz. Hidâye, aynı yer.) Fahruddin Râzî de bu gerekçeyi benimsediğini belli eder. (Bkz. Râzî, e't-Tefsiru'l-Kebîr, 23/133.)

Kimileri de şunları ileri sürerek savunurlar:

• Kur'an'da, hayvanla cinsel birleşime ve bu ilişkinin "zina" olduğuna, suçlusuna "hadd (ceza)" uygulanacağına ilişkin bir ayet, bir hüküm bulunmamakta.

• Buna ilişkin bir hadis de yoktur. Çünkü, hayvanla cinsel ilişkide bulunmuş olana, Peygamber'in "zina haddi (zina cezası)" uyguladığına ilişkin bir hadis, aktarılagelmiş değildir. (Bkz. Abdurrahman el Cezîrî, Kitâbu'l-Fıkh Ale'l-Mezâhibi'l-Erbaa, 5/149.)

Fahruddin Râzî, "hayvanla cinsel ilişki"nin "zina" kapsamına girmediği, onun için bu ilişkiden dolayı "hadd" uygulanamayacağı, yalnızca "ta'zir (azarlama)" cezasının verilebileceği yolundaki görüşe, İmam Mâlik, İmam Sevrî ve İmam Ahmed İbn Hanbel'in de katıldığını yazar. (Bkz. Râzî, 23/133.) Ama kimi kaynaklar da, Mâlikî Mezhebi'nin, "hayvanla cinsel ilişki"yi "zina" kapsamında gördüğünü; Hanbelî Mezhebi'nce benimsenen iki görüşten birinin de bu olduğunu belirtir. (Bkz. Kitâbu'l-Fıkh Ale'l-Mezâhibi'l-Erbaa, 5/150.)

Konuya ilişkin Şâfiî görüşüne gelince: Bu konuda birkaç aktarma (rivayet) var: Birincisine göre, Şâfiî'nin görüşü, "hayvanla cinsel ilişki"yi, bütünüyle "zina hükmünde" görmek gerektiğidir. İnsanlar arasında zina eden kişiler gibi, bekâra ayrı, evliye ayrı işlem yapılır. İkinci görüşse, "hayvanla ilişkide bu-

lunmuş olan kimsenin –bekâr olsun, evli olsun– öldürülmesi gerektiği" yolunda. Aktarılan üçüncü görüşe göreyse, "hayvanla ilişkide bulunan kimseye, azarlamanın ötesinde bir şey'yapmak gerekmez". (Bkz. Râzî, aynı yer, Kitâbu'l-Fıkh Ale'l-Mezâhibi'l-Erbaa, aynı yer.)

Bütün bu görüşleri ayrı ayrı destekler nitelikte hadisler var:

Hayvanla Cinsel Birleşimde Bulunana Ne Yapmak Gerektiğine İlişkin Hadisler

Hadis

İbn Abbas'tan, şöyle dediği aktarılır:

"Hayvanla cinsel ilişkide bulunan kimseye zina cezası uygulanmaz." (Bkz. Ebu Davud, Kitabu'l-Hudûd/30, hadis no: 4465; Tirmizî, Kitâbu'l-Hudûd /23, hadis no: 1455.)

Hadis

"Hayvanla cinsel ilişkide bulunan kimse, öldürülmeli."

Aynı İbn Abbas'tan, Peygamber'in şöyle dediği de aktarılır:

"Hayvanla cinsel ilişkide bulunan kimseyi öldürün! Onunla birlikte, hayvanı da öldürün!" (Bkz. Ebu Davud, Kitâbu'l-Hudûd /30, hadis no: 4464.)

İnsanın Cinsel İlişkide Bulunduğu Hayvana Ne Yapılmalı?

Molla Husrev (ö. 1480) kısaca "Dürer" diye adlandırılan "Dürerü'l-Hükkâm Fi Gureri'l-Ahkâm" adlı kitabında şu bilgileri verir:

"Cinsel ilişkide bulunulan hayvan eğer eti yenmeyen türdense, kesilir; sonra yakılır. Kesilmeden, yakılmaz. Bu yapıldıktan sonra da, hayvanın değeri, sahibine ödenir. Eğer hayvan, cinsel birleşimde bulunan kimsenin değil de başkasınınsa.. Değerinin sahibine ödenmesi, hayvanın, cinsel birleşim nedeniyle kesilmiş olmasındandır. Sözkonusu hayvanın yakılması, vâcib (farz) değildir. Bu, adam o hayvan nedeniyle kınanmasın diyedir. Kaldığı zaman kınama konusu olabilir. Hayvan yok edilir ki, dedikodunun önüne geçilsin. Hayvan eğer eti yenen türdense, Ebu Hanife'ye göre, kesildikten sonra eti yenir. Ebu Yusuf'a göreyse, eti yenmez ve yakılır. (Bkz. Dürer, 2/66.) Bu bilgi ve görüşler, başka fıkıh kitaplarında da bulunur. (Örneğin bkz. Hidâye, 2/497; Mecmau'l-Enhür, 1/465.)

Abdurrahman el Cezîrî'nin "Kitabu'l-Fıkh Ale'l-Mezâhibi'l-Erbaa" adlı kitabındaysa şu bilgiler aktarılır:

"Hanefîler ve Hanbelîler: 'Cinsel ilişkide bulunulan hayvan eti yenen türden de olsa, kesilir ve yakılır. Etinin yenmesi caiz değildir' derler. Mâlikîler de: 'Bu hayvan, kesildikten sonra yenebilir. Cinsel birleşimde bulunan kimse de, başkaları da o hayvanın etinden yiyebilir. Bunda hiçbir sakınca yoktur. Çünkü, bu hayvanın etinin haram olduğuna ilişkin bir şeriat hükmü gelmiş değildir...' demekteler." (Bkz. 5/151.)

Aynı kitapta, Şâfiî Mezhebi'nin görüşüne de yer veriliyor, söz konusu hayvanın etinin yenebileceğine ilişkin görüşün de, yenmeyeceğine ilişkin görüşün de, bu mezhebin görüşü olarak aktarıldığı belirtiliyor. (Bkz. aynı kaynak, aynı yer.)

7- "Livata" Denen Eşcinsellik ve Ters İlişki

Daha önce de belirtildiği gibi, bir cinsel ilişkinin "zina" suçunu oluşturmasının temel koşulları arasında, "zina anlamı"nda olması da bulunuyor. Yine belirtilmişti ki, "küçük çocuk"la, "deli"yle, "ölü"yle, "hayvan"la cinsel ilişkinin, "zina" niteliğinde görülmemesi buna bağlanıyor. Aynı nedenle, İslam hukukçularından önemli bir kesimi (Hanefî Mezhebi başta), "livata" dedikleri "eşcinsellik" ilişkisini ve "ters ilişki"yi, "zina" kapsamında görmüyor. Yukarıda "zina"nın tanımları sunulurken (bkz. II/A) buna da değinilmişti.

a) Eşcinsellik "Zina"mı, Değil mi?

Hanefî fıkıh kitaplarında verilen bilgiye göre:

Hanefî Mezhebi'nden İmam Muhammed ve Ebu Yusuf, eşcinselliği "zina" kapsamında görüyorlar. Şâfiî'den aktarılan görüşlerden biri de bu doğrultuda. Ancak, Ebu Hanife bu görüşte değildir. Ebu Hanife'nin kanıtı şöyle: "Eşcinsellik için ne yapmak gerektiği konusunda Peygamber'in arkadaşları görüş birliğinde olmayıp tartışmışlardır. Ayrıca, eşcinsellik zina anlamında değildir. Kaldı ki sürükleyici ortamı bulunmadığı için, bu ilişki yaygın değildir, pek azdır." (Bkz. Hidâye, 2/496, 497 ve öteki fıkıh kitapları.)

Kaynaklarda, Mâlikî ve Hanbelî Mezhepleri'nin birinci görüşten yana oldukları, yani, eşcinselliği "zina" saydıkları belirtilir. (Bkz. Kitabu'l-Fıkh Ale'l-Mezâhibi'l-Erbaa, 5/139, 140.)

İlgili ayetler:

وَلُوطًا إِذْ قَالَ
لِقَوْمِهِ أَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ مَا سَبَقَكُمْ بِهَا مِنْ أَحَدٍ
مِنَ الْعَالَمِينَ ﴿٨٠﴾ إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً
مِنْ دُونِ النِّسَاءِ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ مُسْرِفُونَ ﴿٨١﴾

A'raf Suresi, ayet: 80, 81

Anlamı (Diyanet'in)

Lût'u da gönderdik. Milletine: "Dünyalarda hiç kimsenin sizden önce yapmadığı bir hayâsızlığı mı yapıyorsunuz? Siz kadınları bırakıp şehvetle erkeklere yaklaşıyorsunuz. Doğrusu çok aşırı giden bir milletsiniz" dedi. (A'raf Suresi, ayet: 80, 81.)

Açıklama

"Hayâsızlık" diye çevrilen sözcük, ayette "el fâhişe"dir ve burada "eşcinsellik" anlamındadır. (Maddenin başında yer almıştı.)

Fahruddin Râzî, burada bir soru ve cevaba yer veriyor:

"Dünyalarda sizden önce hiç kimsenin yapmadığı bir kötü şeyi mi yapıyorsunuz" deniyor; "eşcinselliğin daha önce hiçbir toplumda görülmediği" anlatılıyor. Bu nasıl olabilir? İnsanlarda ona sürükleyen şehvet varken böyle bir şey nasıl söylenebilir?

İnsanların çoğu, bu tür bir işi pis, çirkin bulurlar. Böyle de olunca, yüzyıllar boyunca kimsenin böyle bir çirkin işi yapmadığı düşünülebilir. Ayrıca, böyle bir işi, geçmişte, "kişi"lerin değil de "hiçbir toplum"un yapmadığı anlatılmak isteniyor olabilir. Lût toplumu, "toplum" olarak bu işi yapmışlardır. Aradaki fark bu. (Bkz. Râzî, 14/168.)

Fahruddin Râzî, şu aktarmaya da yer veriyor:

"Lût toplumunda, eşcinseller evleniyorlardı. Ancak, arkalarını verenleri (pasif durumda olanları), ille de yabancılardan bulup nikâhlıyorlardı." Bununla birlikte, o toplumda işin çok yaygınlaştığı ve toplum içindeki insanların "birbirleriyle de eşcinsel ilişkilerde bulundukları" da (İbn Abbas'tan) aktarılıyor. (Bkz. Râzî, aynı yer.)

Eşcinsellikle İlgili Hadisler

Hadis

İbn Abbas'ın söylediği aktarılıyor: Peygamber şöyle der:

"Lût toplumunun yaptığı türden iş (eşcinsellik) yapan kimseleri bulduğunuzda, 'yapan'ı (aktif durumda olanı), 'kendisini yaptıran'ı (mef'ûl:pasif durumda olanı) öldürün!" (Bkz. Ebu Davud, Kitâbu'l-Hudûd /29, hadis no: 4462; Tirmizî, Kitâbu'l-Hudûd /24, hadis no: 1456; İbn Mace, Kitâbu'l-Hudûd/12, hadis no: 2561.)

Hadis

Ebu Hureyre, Peygamber'den, Lût toplumunun yaptığı türden iş yapanlar (eşcinseller) hakkında soru sorulduğunu ve Peygamberin de şu karşılığı verdiğini anlatır:

"Üstte olanı da, altta bulunanı da (aktifi de, pasifi de) 'recm'edin (öldürünceye dek taşlayın)!" (Bkz. İbn Mace, Kitâbu'l-Hudûd /12, hadis no: 2562.)

Hadis

Abdullah Oğlu Cabir'in söylediği aktarılıyor: Peygamber şöyle der:

"Benim ümmetim için en korktuğum şey, Lût toplumunun yaptığı türden iştir (yani eşcinsellik)." (Bkz. Tirmizî, Kitâbu'l-Hudûd /24, hadis no: 1457; İbn Mace, Kitâbu'l-Hudûd /12, hadis no:2563.)

Bununla birlikte, İbn Abbas'tan, Peygamberin, "eşcinsel"leri "lanetlediği, ama bunları öldürmekten söz etmediği"de aktarılır. (Bkz. Tirmizî, Kitâbu'l-Hudûd /24, hadis no: 1456.)

Eşcinsele Verilecek Ceza

İslam hukukçularınca, eşcinsele şu cezaların verilmesi gerektiği savunulur:

"Ölüm cezası":

Eşcinsellik suçunu işlemiş (bir kez bile olsa, bu işi aktif ya da pasif olarak yapmış) olan kimseye, ölüm cezasının verilmesi gerektiğini savunanlar, nasıl bir ölüm cezası olması gerektiği konusunda birleşmemektedirler:

Fıkıh kitaplarında belirtildiğine göre şu görüşler ileri sürülüyor:

- "Bu suçu işleyen kimse, yakılmalıdır!",
- "Bu suçu işleyen kimse, üzerine duvar yıkılarak öldürülmelidir!",
- "Bu suçu işleyen kimse, yüksek bir yerden tepesi üstüne dikilip ve taşla da bağlandıktan sonra atılarak öldürülmelidir." (Bkz. Hidâye, 2/496; Dürer, 2/66.)

Kimilerine göre de, bu işi işlemiş olan, "taşlanarak" öldürülmelidir. (Bkz. Kitâbu'l-Fıkh, Ale'l-Mezâhibi'l-Erbaa, 5/141 ve ötekiler; Tirmizî, Kitâbu'l-Hudûd/24, 1456' no.lu hadis nedeniyle yer verilen görüşler.)

"Ta'zir (azarlama) cezası":

Ebu Hanife'ye ve onun görüşünü benimseyenlere göre, "livata" suçunu işlemiş olana verilmesi gereken ceza budur. "Suçlu, tevbe edene ya da ölene dek hapse atılmalıdır" diyenler de var. (Bkz. Fıkıh kitapları, örneğin, Hidâye, 2/496.)

b) Ters İlişki

Kadınla "arkadan ('dübür'den) birleşme"ler, bir başka deyişle "ters ilişki"ler de, "Lût toplumunun işi" (livata), yani "erkeğin erkekle cinsel ilişkisi" hükmünde görülür. (Bkz. Fıkıh kitapları, örneğin, Hidâye, 2/496.)

"Kadınla ters ilişki" konu olunca, şu ayet üzerinde durulur ve nasıl yorumlanması gerektiği tartışılır.

نِسَاؤُكُمْ
حَرْثٌ لَكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ وَقَدِّمُوا لِأَنْفُسِكُمْ
وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ مُلَاقُوهُ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ

Bakara Suresi, ayet: 223

Anlamı (Diyanet'in)

Kadınlarınız sizin tarlanızdır. Tarlanıza, istediğiniz gibi gelin. İstikbal için hazırlıklı olun, Allah'tan sakının. O'na hiç şüphesiz kavuşacağınızı bilin. Bunu, insanlara müjdele! (Bakara Suresi, ayet: 223.)

Açıklama

"Tarlanıza istediğiniz gibi gelin"deki "gibi", ayetteki "ennâ"nın karşılığı olarak yer almıştır. Oysa, "ennâ", gerçek anlamıyla, "yer" anlatan bir sözcüktür. Râzî de burada bu sözcüğe kendi anlamını (yer anlamını) vermenin daha doğru olduğunu yazar. (Bkz. Râzî, 6/69)

Öyleyse, "tarlanıza istediğiniz gibi gelin" yerine, "tarlanıza (daha doğrusu ekinliğinize:kadınlarınıza) istediğiniz yerden gelin (yani cinsel ilişkide bulunun)" diye anlam vermek, ayetteki karşılığına daha uygun olur.

Peki "Kadınlarınızla dilediğiniz yerden cinsel ilişkide bulunun!" ne demek? Ayette böyle denirken ne demek isteniyor?

İşte asıl tartışma konusu burası.

Fahruddin Râzî, dinbilirlerinin çoğunun (ulemâ), ayetle anlatılmak istenenin şu olduğunu savunduklarını belirtir:

"Bir adam karısıyla, isterse önden yanaşarak önden cinsel ilişkide bulunabilir, isterse arkadan yanaşarak önden cinsel ilişkide bulunabilir, bu iki yoldan birini seçmekte özgürdür. Ayetle anlatılmak istenen budur." (Bkz. Râzî, 6/71.)

Ne var ki, ayetteki anlatılanlardan, "kadınlarınızla, nerelerinden isterseniz oralarından cinsel birleşimde bulunabilirsiniz" anlamını, kişinin kendi karısıyla "ters ilişki"de bulunmasına izin verildiği hükmünü çıkaranlar da var. Fahruddin Râzî, her iki kesimin yorum ve kanıtlarına da uzun uzun yer veriyor. Özeti şu:

İnsanın kendi karısıyla "ters ilişki"sine (arkadan, arka delikten cinsel ilişkide bulunmasına) izin verildiği yolunda hüküm çıkaranlara göre, ayetteki "ekin" ya da "ekinlik (tarla)" demek olan "hars" ve "yer (nereden)" anlamı içeren "ennâ" sözcükleri, "karıyla ters ilişki"nin serbest olduğunu anlatıyor. Buna göre ayetin anlamı şudur: "Karılarınız sizin ekinliğinizdir, bu ekinliğe nereden yanaşırsanız, nereden cinsel birleşimde bulunursanız özgürsünüz, dilediğinizi yapın!" Ayete bu anlamı verenler, kişinin "cinsel organı"nı, "kendi karısından ve cariyesinden korumak" zorunda bulunmadığını, kendi karısıyla ve cariyesiyle cinsel birleşimde bulunurken "kınanamayacağı"nı anlatan, Mü'min Suresi, ayet: 5., 6. ile de bu serbestliğin dile getirildiğini savunurlar. "Çünkü bu ayetlerde, herhangi bir sınırlama yoktur" derler.

Söz konusu "ters ilişki"ye izin verildiği anlamının yukarıdaki ayetten de, Mü'min Suresi'ndeki ayetlerden de çıkarılamayacağını savunanlarsa, yukarıdaki ayetten bir önceki ayette, "...(Karılarınız aybaşılı durumdan) temizlendiklerinde, onlara, Tanrı'nın size buyurduğu yoldan yaklaşın!" dendiğini anımsatıyorlar: "Tanrı'nın buyurduğu yol, ters yol olamaz, çocuk üretimine elverişli olan yoldur, kadınlık organıdır.." diyorlar. Yukarıdaki ayette, iki "hars" (ekin ya da ekinlik) geçiyor. Bu iki "hars"tan birincisiyle "karı"nın, ikincisiyle ise "karının kendisi" değil, "ekinliği" olan "cinsel organı"nın ("ferc"inin) anlatılmak istendiğini savunuyorlar. Buna göre, neresinden yanaşılırsa yanaşılsın, "karının ekinliği (çocuk tohumunun ekildiği yer)" demek olan "cinsel organıyla birleşilebileceği" anlatılıyor. (Bkz. Râzî, 6/71-74. Konuya ilişkin çeşitli görüş ve aktarmalar için de bkz. Taberî, Tefsir, 2/232, 236.)

Ayetin, "karıyla ters ilişki"ye izin vermediği yolundaki görüşü benimseyenler çoğunlukta. Sünnî kesimin bütünüyle bu görüşü benimsediği söylenebilir. Bununla birlikte İbn Ömer'den de, ayetin, "karıyla ters ilişki" konusunda olduğu aktarılır. (Bkz. Taberî, 2/233-234; Râzî, 6/71.)

Bir kesim Şiîlerce de, ayet, "karıyla ters ilişki" hakkındadır. (Bkz. Râzî, 6/71.)

Kur'an yorumlarında, ayette, "karıyla ters ilişki"nin değil, başka şeyin anlatılmak istendiği belirtilirken "iniş nedeni"nin şu olduğu da aktarılır:

"Yahudiler, 'bir insan karısıyla, arkadan yanaşarak (öndeki cinsel organıyla) cinsel ilişkide bulunursa, doğan çocuk şaşı olur!' derlerdi. Onların bu görüşlerinin doğru olmadığını dile getirmek için bu ayet indi." (Bkz. Taberî, Tefsir, 2/233; Râzî, 6/73-74; Sabûnî, Safvetu't-Tefâsîr, 1/142.)

Yani: "İnsan nereden yanaşırsa yanaşsın, karısıyla cinsel ilişkide bulunabilir, elverir ki ilişki, normal yerden (önden) olsun" demek istendiği belirtilir.

Erkeğin erkekle eşcinsel ilişkisi de, erkeğin kadınla ters ilişkisi de hadislerde kınanıyor ve belirli bir kesim bir yana, İslam fıkıhçılarınca "büyük günah"lardan sayılıyor. Ancak, birincisinin "zina" olup olmadığı, zinaya uygulanan cezanın,

ona da uygulanmasının gerekip gerekmediği tartışılırken; ikincisinde böyle bir tartışma bulunmuyor. Özellikle "insanın kendi karısıyla ters ilişkisi" söz konusu olunca: Çünkü, kişinin "kendi karısıyla ters ilişkide bulunması"nın, "büyük günah" sayılsa da, "zina" sayılmadığı, böyle bir ilişkiden dolayı "zina cezası"nın uygulanamayacağı konusunda birleşildiği belirtilir kaynaklarda. (Bkz. Kitabu'l-Fıkh Ale'l-Mezâhibi'l-Erbaa, 5/146; Mecmau'l-Enhür, 1/466.) Yine de, "yabancı bir kadınla ters ilişki"nin "zina" sayılıp sayılmaması tartışmalı. (Bkz. Mecmau'l-Enhür, aynı yer.)

Abdurrahman el Cezîrî, insanın "kendi karısı"yla da olsa "ters ilişki"de bulunmasının nasıl kınandığına ilişkin birçok hadis aktarıyor. (Bkz. Kitâbu'l-Fıkh Ale'l-Mezâhibi'l-Erbaa, 5/146 - 149.)

8- Kuşku ve Sanıya Dayalı Cinsel İlişki

"Zina" suçunun oluşmasının koşullarından biri de, işe, "kuşku"nun, "sanı"nın karışmamasıdır. Peygamber'den, "Kuşku bulunduğu durumlarda, suç için belirli cezaları (hudûd) uygulamayıp kaldırın!" dediği aktarılır. Bu hadis, fıkıh kitaplarında da yer alır. (Örneğin bkz. Hidâye, 2/493.)

a) Kuşkunun Türleri

Fıkıh kitaplarında, konuya ilişkin kuşku, ikiye ayrılır: Biri, suçu işleyen kimsenin, işlediğinin suç olmadığını sanmasından kaynaklanır. Bu türden olanda, suçu işleyen kimse, işlediğinin suç olmadığına ilişkin bir kanıt var olduğunu sanmış ve kanıtları birbirine karıştırmıştır (iştibâh). Yani gerçekte, suç olmadığına ilişkin bir kanıt yoktur. Bu kimse "ben onu öyle sanıyordum, öyle biliyordum." dediği için suç için belirlenmiş cezadan kurtulur. "Ben onu bilerek yaptım" dese, ceza uygulanır. İkinci türüyse, gerçekteki "ciddi kanıt"tan kaynaklanır. Bu durumda, işlenenin suç (haram) sayılıp sayılamayacağı kesin değildir, kuşkuludur. Böyle durumda suçu işleyen, "Ben suç olduğunu bilerek yaptım" dese bile, o suç için belirlenmiş ceza uygulanmaz. (Bkz. Hidâye, 2/493-494.) "Kuşku"yu ve "kuşkulu durum"u ikiye değil de, üçe ayıran kaynaklar da var. Ama hepsinde de aynı şeyler anlatılır. İki bölüm içinde anlatılanlardan bir kesimi, kimi kaynaklarda ayrı bir bölüm olarak ele alınmıştır, o kadar. (Bkz. Dürer, 2/64-65; Mecmau'l-Enhür, 1/463.)

Birinciye örnekler:

Adam, "üç talâk"la boşadığı karısıyla "iddet (kadının beklediği süre)" içinde, ("nasıl olsa daha karımdır" diyerek) cinsel birleşimde bulunmuştur. Ya da "babasının câriyesi"yle ya da "anasının câriyesi"yle ya da "karısının cariyesi"yle olmuştur cinsel ilişkisi. İşte bu ve benzeri durumlarda, olayın "helâl" olduğuna ilişkin hiçbir köklü "kanıt" yoktur. Ama adam "kanıtları birbirine karıştırarak" ("iştibâh"la), "haram" olanı "helâl" sanmıştır. İşte adamın bu "sanı"sı, "kuşkulu bir durum" meydana getirdiğinden, "zina cezası"yla cezalandırılmasına hükmedilmiyor. Ama adam, "Ben de haram olduğunu biliyordum, bile bile yaptım!" dese, "zina cezası" uygulanır. (Bkz. aynı kaynaklar.)

Ama bu, "Hanefî fıkhı"na göre böyle. Tersine görüşler de yok değil. Tersine hadisler de var. (Örnek olarak bkz. Ebu Davud, Hudûd /28, hadis no: 4458.)

İkinciye örnekler:

Adam karısını, temelli, ama kapalı, "kinâye"li sözlerle boşamıştır. "Sen artık kendi başınasın, benden bağımsızsın, özgürsün 'el emru bi yedik)..." gibi boşamayı amaçladığı sözlerle... Böyle boşadığı karısıyla, "iddet (bekleme süresi)" içinde cinsel birleşimde bulunsa ya da "oğlunun câriyesi"yle ya da "başkasıyla ortak olduğu câriye"yle ya da "sattığı, ama alıcıya daha teslim etmediği câriye"yle... cinsel ilişkisi olsa, bu kimseye "zina cezası (hadd)" uygulanmaz. Adam, "Ben bu işi, haram olduğunu bile bile yaptım!" dese bile... Çünkü, olayın "helal" olduğunu düşündürecek "ciddi kanıt" var ortada. Örneğin, "kapalı, kinâyeli söz"lerle boşanmış kadının boşanması, Peygamber'in kimi arkadaşlarına göre, temelli değildir, "dönülmesi mümkün (ric'î)" olan türdendir. Adamın "oğlunun câriyesi" de Peygamber'in: "Sen ve malın, babanındır!" sözüne göre adamın "kendi malı" sayılabilir. Öteki örneklerde de, cinsel ilişkinin "helal" olduğunu düşündüren benzer kanıtlar var. Böyle kanıtlar olunca da, olay "zina" kapsamı içine sokulamıyor ve "zina cezası" uygulanamıyor. (Bkz. aynı kaynaklar, aynı yerler.)

b) Geçersiz de Olsa "Akd"e, "Sözleşme"ye Dayalı Cinsel Birleşimler

Kimi fıkıh kaynaklarında, bu tür cinsel birleşmelerin, "zina" olmak yönünden "kuşkulu" durumun ayrı bir türü, ayrı bir bölümü olarak ele alındığı görülür. (Bkz. Dürer, 2/65; Mecmau'l-Enhür, 1/463.)

Kiralık Kadınla Cinsel İlişki

"Kitabu'l-Fıkh Ale'l-Mezahibi'l-Erbaa" (Dört Mezhep Üstüne Fıkıh Kitabı) adlı kitabın yazarı Abdurrahman el Cezîri, bu konuya ayırdığı bölümde, Hanefî Mezhebi'nin görüşünü: "Bir adam zina için bir kadını ücret karşılığında tutmaya yönelse, kadın da kabul etse ve o kadınla cinsel birleşimde bulunsa, adama da, kadına da zina cezası uygulanmaz, yalnızca devlet başkanının uygun göreceği biçimde ikisi de azarlanır, bununla birlikte, ikisine de, Kıyamet günü karşılığı görülmek üzere zina günahı yüklenir... dediler" diye anlattıktan sonra şu öyküye yer verir:

"Bir kadın, kırda koyunlarını otlatan çobandan içmek için süt ister. Çoban da, cinsel ilişki için kendisini vermedikçe ona süt vermeyeceğini söyler. Kadın, çok aç olduğu, besine çok gereksinim duyduğu için ister istemez, adamın isteğini kabul eder. Çoban kadınla cinsel ilişkide bulunur. Olay, Hattab Oğlu Ömer'e iletilir. Ömer, bu iki kişiden de zina cezasını kaldırır. Ve 'Verilen süt, adamın kadına verdiği mehir sayılır!' der ve sütü, cinsel birleşimin karşılığında bir ücret sayar." (Bkz. Kitabu'l-Fıkh Ale'l-Mezâhibi'l-Erbaa, 5/66.) Yazar, "mehr"in de, aslında "kadınla olan cinsel birleşimin karşılığında bir ücret" olduğunu belirtir ve ayetlerde geçen: "Onlara ücretlerini verin..!" buyruğunu (bkz. Nisâ: 24, 25.) anımsatır. Yazar, öyküdeki türden ücret karşılığında (kadın kiralayarak) cinsel birleşimde bulunmalarda, "zina cezası"nın uygulanmaması gerektiği yolundaki görüşe, Mâlikî, Şafiî ve Hanbelî Mezhepleri'nin, bu arada, Hanefî Mezhebi'nden de İmam Ebu Yusuf'un ve İmam Muhammed'in karşı çıktıklarını da belirtir. (Bkz. aynı kitap, 5/66, 67.)

Bir Süre İçin Anlaşma Yapılan ve Nikâhlanan Kadınla Cinsel İlişki

Bir süre için yapılan "nikâh"a, "mut'a nikâhı" deniyor. Kâmil Miras, bu nikâha, Peygamberin (bir zamanlar) izin verdiğini anlatan bir hadis (Bkz. Tecrîd-i Sarih, hadis no: 1697.) nedeniyle açıklama yaparken bu nikâhı ("mut'a nikâhı"nı) şöyle tanımlıyor:

"Muvakkat (belirli) bir zaman için iki tarafın razı olduğu bir ücret mukabilinde, kadın kiralamaktır..." (Bkz. Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarih Tercemesi, İstanbul, 1947, c. 11, s. 108.)

Bu tanım, fıkıh kitaplarında anlatılana da uygundur. (Örneğin bkz. Hidâye, 2/292.)

Şu nokta üzerinde birleşiliyor:

"Mut'a nikâhının Peygamber döneminde yaşandığı bir zaman yaşanmıştır." (Aşağıdaki hadislerle birlikte bkz. Kitabu'l-Fıkh Ale'l-Mezâhibi'l-Erbaa, 5/138.)

Tartışılagelen noktalarsa şöyle:

• Mut'a nikâhı geçerliliği sonradan kaldırılmış mıdır?

• Geçerlilik kaldırılmışsa ne zaman ve kim tarafından kaldırılmıştır?

• Şimdi böyle bir nikâhla cinsel ilişkide bulunulursa, bu, "zina" sayılır mı ve "zina cezası (hadd)" uygulanır mı?

İlgili hadisler aydınlatıcı olur:

Hadis

Abdullah Oğlu Câbir ile Ek'va' Oğlu Seleme'den şöyle dedikleri aktarılıyor: Bir savaş birliği içindeydik. Peygamber geldi bize: "Mut'a yapmanız için size izin verildi. Haydi mut'a yapın!" dedi.

Seleme, "mut'a"nın nasıl yapılabileceğini de anlattığını ve şöyle dediğini açıklar:

"Herhangi bir erkekle kadın (birlikte yaşamak için) anlaştıklarında, üç gece aralarında işret (birlikte yaşamaları) sürer. Bu süre bitince, isterlerse süreyi artırabilirler, isterlerse birbirlerini bırakabilirler."

Seleme'nin şunu açıkladığı da aktarılır:

"Artık bilmiyorum: Bu durum bize mi özgüydü (yalnızca Peygamberin arkadaşlarına özgü olmak üzere verilmiş bir izin miydi?); yoksa bütün insanlara da aynı izin verilmiş miydi?" (Bkz. Buharî, Kitâbu'n-Nikâh/31; Müslim, Kitâbu'n-Nikâh/13-14, hadis no: 1405.)

Bu hadiste, olayın ne zaman geçtiğine ilişkin tarih yok.

Hadis

Abdullah İbn Mes'ud'un şunları anlattığı aktarılır:

"Peygamberle birlikte gazaya (savaşa) giderdik, yanımızda kadınlarda bulunmazdı (cinsel birleşim için çok gereksinim duyardık). Bir ara şöyle dedik:

"İğdiş (erkeklik bezleri çıkarılarak ya da burularak erkeklik görevini yapamaz duruma gelme) olmayalım mı bu durumda?"

Peygamber iğdiş olmamızı yasakladı ve ondan sonra elbise gibi ücret karşılığında (belirli bir süre için) kadın alıp evlenmemize izin verdi..." (Bkz. Buharî, Kitâbu'n-Nikâh /8; Tecrîd-i Sarih, hadis no: 1697; Müslim, Kitâbu'n-Nikâh /11, hadis no: 1404.)

Bu hadiste de "gaza"nın hangi gaza ve konuşmaların geçtiği, "mut'a nikâhı"na izin verildiği tarihin hangi tarih olduğu belirtilmiyor.

Hadis

Ali İbn Ebi Tâlib'in şöyle dediği aktarılır:

"Peygamber, kadınlarla mut'a yapmayı, Hayber günü yasakladı..." (Bkz. Buharî, Kitâbu'l-Meğâzî /38; Tecrîd-i Sarih, hadis no: 1613; Müslim, Kitâbu'n-Nikâh/29-32, hadis no: 1407.)

Bu hadiste, "mut'a"nın geçerli kılındığı tarih değilse bile, yasaklandığı tarih belirtiliyor: Hayber günü, yani Hayber savaşı. Bunun da tarihi belli: 628.

Hadis

Sebretü'l-Cühenî'nin, Peygamber'in Mekke'nin fethi sırasında "kadınlarla mut'a yapma"ya ("mut'a nikâhı"na) izin verdiğini anlattığı aktarılır. Aynı hadiste, Sebretü'l-Cühenî'nin başından geçen bir olayı nasıl anlattığına da yer verilir. Anlatılanlara göre: Peygamber "mut'a"ya izin verince; Sebre, kabilesinden bir kişiyle birlikte kadın için yola koyulur. Mekke yakınında bir yere vardıklarında "genç bir kadın" bulurlar. Kadın öylesine güzel, öylesine çarpıcı ki, -Sebre'nin deyişiyle-: "uzun boylu, uzun boyunlu, genç bir dişi deve"ye benzemekte. Sebre de genç ve yakışıklı. Ne var ki, kadına karşılık olarak verebileceği giysisi pek eski ve kötü. Arkadaşı yakışıklı değil, ama onun giysisi güzel. Neyse kadına yanaşıp konuşurlar:

"–Birimiz senden yararlanmak (seninle bir süre için cinsel birleşimde bulunmak, yaşamak) ister, kabul eder misin?

"–Peki karşılığında bana ne verebilirsiniz?

İkisi de verecekleri giysiyi çıkarıp sunar. Sebre konuşur:

"–Benimki eski, ama arkadaşımınki yeni ve güzel."

Kadın bir, giysinin güzeline bakar, bir de Sebre'nin yakışıklılığına.. Yani bir yanda güzel bir giysi, öbür yanda yakışıklı bir adam. Hangisini seçmeli? Kadın yakışıklı adamı seçer ve seçimini bildirir Sebre'ye:

"–Seninki yeterli. "

Ve Sebre, bu kadınla bir süre, üç gün birlikte olur. Yani "mut'a nikâhı" yaparak cinsel birleşimde bulunur. Ardından, Peygamber'in "mut'a nikâhı"nı yasaklayan buyruğu gelir:

"Kimin mut'a nikâhıyla yanında bulundurduğu kadın varsa, hemen yol versin!" Ve böylece "mut'a nikâhı" (bir kez daha) yasak olmuş olur. (Bkz. Müslim, Kitâbu'n-Nikâh/19-20, hadis no: 1406.)

Bu hadiste de, "mut'a nikâhı"nın Mekke fethi günlerinde, yani 630 yılında "mut'a nikâhı"nın bir süre geçerli kılındığı, sonra yasaklandığı açıkça anlatılır.

Yukarıdaki hadislerden çıkan sonuç: "Mut'a nikâhı", Hayber savaşından önce "meş'ru" kılınıyor, bu savaşta, yani 628 yılında yasaklanıyor, 630'da "meş'ru" kılınıyor ve aynı yıl (yasallaştıktan kısa bir süre sonra) yasaklanıyor.

Dahası var:

Hadis

Abdullah Oğlu Câbir anlatıyor:

"Biz Peygamber'in, Ebubekir'in ve Ömer döneminde mut'a nikâhını kullandık. Peygamber'in ve Ebubekir'in döneminde, günlerce, biraz hurma, biraz un karşılığında mut'a biçiminde (kadınlardan) yararlandık. Sonunda Ömer yasakladı mut'ayı..."(Bkz. Müslim, Kitâbu'n-Nikâh/15-17)

Müslim'in "e's-Sahih"inde çok açık anlatımlarla yer alan bu hadise göre de mut'a nikâhını en son yasaklayan Halife Ömer oluyor. Yani buna göre, Peygamber döneminden sonra da, Halife Ömer dönemine değin (bu dönemin de bir kesimini içine alacak biçimde) geçerli oluyor.

Kâmil Miras diyor ki:

"Şiîler arasında hâlâ cârî ve muteberdir..." (Bkz. Sahih-i Buharî Muhtasarı Tecrîd-i Sarih Tercemesi, İstanbul, 1947, 11/335.)

"Sünnî kesim (ehl-i sünnet)", bu nikâhı "meş'ru" saymaz.

İbn Rüşd, konuya ilişkin şunları yazmakta:

"Mut'a nikâhının yasaklandığına ilişkin haberler çok ve birbirini izler. Ama tartışma konusu olan da var: Bu nikâhın ne zaman yasaklandığı tartışılır. Kimi aktarmalara göre, Peygamber bu nikâhı, Hayber günü, kimine göre, Fetih günü (Mekke'nin fethi sırasında), kimine göre Tebük gazasında, kimine göre, Veda' haccında, kimine göre, umre kazasında, kimine göre Evtas yılında (630) yasaklamıştır. Peygamber'in arkadaşlarının çoğu ve ülkelerin fakihlerinin tümü, bu nikâhın haram (yasak) olduğu görüşünde. İbn Abbas'ınsa, bu nikâhı helal saydığı ünlüleşmiştir. Bir söylentiye göre, onun Mekke halkından ve Yemen halkından arkadaşları da onun görüşüne katılmışlardır. Anlattıklarına göre İbn Abbas, görüşünün doğru olduğuna şu ayeti kanıt olarak göstermiştir: ... 'Onlardan yararlanmanıza karşılık olarak (istimta ettiğiniz:mut'a yoluna gittiğiniz sürece) ödenmesi gerekli ücretlerini verin...' İbn Abbas'tan, burada 'ayettendir' diye) 'belirli bir süreye dek (ilâ ecelin müsemmâ)' kıraati de aktarılır. Ve anlatıldığına göre İbn Abbas şöyle demiştir: 'Mut'a nikâhı, Tanrı'nın Muhammed ümmeti için bir rahmetidir. Eğer bu nikâhı Muhammed yasaklamamış olsaydı, ondan çok daha kötü olan zinaya ister istemez sürüklenme durumu olmazdı (ya da en kötü kimse bile zina etmek zorunda kalmazdı). Bunu İbn Abbas'tan, İbn Cüreye ile Amr İbn Dinâr rivayet etmiştir. Atâ'dan da Abdullah Oğlu Câbir'in şöyle dediği aktarılmıştır: 'Biz Peygamber döneminde, Ebubekir döneminde ve Ömer'in halifeliğinin de yarısına değin, mut'a nikâhı yapardık. Sonra onu, Ömer halka yasakladı.' " (Bkz. İbn Rüşd, Bidâyetü'l-Müctehid Ve Nihâyeti'l-Muktasıd, 2/48.)

"Sünnî kesim", şimdi bu nikâhın geçerli olmadığını benimser; ama bu tür bir nikâhla kadın edinip cinsel ilişkide bulunmuş olan kimseye de "zina cezası (hadd)" uygulamaz. (Bkz. Kâmil Miras, Tecrid, 11/335; Mecmau'l-Enhür, 1/270.) Dahası, Hidâye gibi önemli kimi fıkıh kitaplarında, bu nikâhın, "sünnet ehli"nden İmam Malik'e göre de geçerli (câiz) olduğu yazılır. (Bkz. Hidâye, 2/292.)

Sonuç: Hadislere ve yorumlara göre, "mut'a nikâhı", birkaç kez geçerli sayılmış ve birkaç kez de yasaklanmıştır. Genellikle "Sünni kesim"e göre, konu yasakla kapanmıştır. Kimileriyse, özellikle Şiîler, bu nikâhın bugün de geçerli olduğu görüşündedirler. Bu nikâhı "haram" sayanlar da, "zina cezası"nın uygulanmasına engel sayarlar.

9- Zorla Yaptırılan Cinsel İlişki

Zina suçunun oluşmasının koşullarından biri de, söz konusu yasak cinsel ilişkide bulunan kimsenin onu, kendi isteğiyle, zor karşısında kalmadan yapmış olmasıdır. O nedenle "zorla yaptırılan cinsel ilişki", zina kapsamına sokulmamakta. (Bkz. Dürer, 2/67 ve öteki fıkıh kitapları.)

Anlatılan tüm koşulların bulunması durumunda "zina" suçu oluşur ve kanıtlanmasıyla da ceza (hadd) uygulanır.

B- Sonuç

Bir cinsel ilişkinin "zina" sayılması birçok koşula bağlıdır. Bu koşulların da üzerinde birleşilenler vardır, tartışma konusu olanlar vardır.

• Cinsel birleşimde bulunanların "akıl" durumu, "yaş"ı nedir, yeterli midir?

• Cinsel ilişkide bulunanlar, bu ilişkide bulunurlarken ne durumdaydılar, kendi istekleriyle mi yaptılar?

• Cinsel birleşimde bulunanlar, bu ilişkide bulunurlarken yasak olduğunu mu, olmadığını mı düşünerek sürüklenmişlerdir? Yasak olmadığını düşünmüşlerse, "sanı"larının dayanağı nedir, ciddi sayılabilecek bir kanıta dayanmışlar mıdır?

• Cinsel ilişkide bulunanların, aralarında bir akit, bir sözleşme var mıdır, geçerlilik derecesi nedir?

• Cinsel ilişkide, insanla insan mı vardır? Kadın erkek ilişkisi biçiminde mi, ilişki düz ilişki mi, ters ilişki mi, eşcinsellik biçiminde mi? İlişkiye geçilen insan sağ mı, ölü mü?

• Cinsel ilişki, insan-hayvan arasında mı?

İncelendiğinde, cinsel ilişkinin, "zina" suçunu oluşturur nitelikte bulunması durumunda, "zina" edenlerin "bekârlık" ve "evlilik"leri göz önünde tutulur ve tanıklar aranır. Tanıklar da yeterli bulunduğunda, "evli"ye ayrı, "bekâr"a ayrı ceza uygulanır.

IV- ZİNA CEZASI (HADD) VE UYGULAMALAR

A- Ceza Türleri

1- Kadına: Kınamayla Birlikte Evde Ömür Boyu Haps; Erkeğe: Kınama

وَاللَّاتِي يَأْتِينَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَائِكُمْ فَاسْتَشْهِدُوا
عَلَيْهِنَّ أَرْبَعَةً مِنْكُمْ فَإِنْ شَهِدُوا فَأَمْسِكُوهُنَّ فِي الْبُيُوتِ
حَتَّى يَتَوَفَّيهُنَّ الْمَوْتُ أَوْ يَجْعَلَ اللَّهُ لَهُنَّ سَبِيلًا ١٥
وَاللَّذَانِ يَأْتِيَانِهَا مِنْكُمْ فَآذُوهُمَا فَإِنْ تَابَا وَأَصْلَحَا
فَأَعْرِضُوا عَنْهُمَا إِنَّ اللَّهَ كَانَ تَوَّابًا رَحِيمًا ١٦

Nisâ Suresi, ayet: 15, 16

Anlamı (Diyanet'in)

Kadınlarınızdan zina edenlere, bunu ispat edecek aranızdan dört şahid gösterin, şehâdet ederlerse, ölünceye veya Allah onlara bir yol açana kadar evlerde tutun. (ayet: 15.) İçinizden zina eden iki kimseye eziyet edin. Tevbe edip düzelirlerse, onları bırakın. Doğrusu Allah tevbeleri dâimâ kabul ve merhamet eder. (Nisâ Suresi, ayet: 16.)

Yukarıdaki ayetlerden ilkinin kadınlara özgü olduğu açık. "Dört tanığın tanıklığı" olursa, "zina eden kadın"a nasıl bir ceza verilmesi gerektiği de çok açık biçimde belirtiliyor: "Ölünceye ya da Tanrı bir başka yol gösterene dek evde tutulma (haps)".

İkinci ayetse "erkekler"i dile getiren sözcüklerle hüküm bildiriyor. "İçinizden zina eden iki erkeğe..." diye çevrilmesi gereken sözlerin, yukarıdaki çeviride "erkeğin erkekle zinası" anlatılıyor sanılmasın diye, "İçinizden zina eden iki kimseye..." diye çevrildiği görülüyor. "Ellezâni yezniyâni"nin tam karşılığı: "Zina eden iki erkek"tir. Ama burada amaçlanan, genellikle benimsenen yoruma göre "iki erkeğin zinası" değildir, "bir erkekle bir kadının zinası"dır. (Bkz. Tefsiru'n-Nesefî, 1/214; Taberî, 4/200; Sabûnî, Safvetu'l-Tefâsîr, 1/266.) Ne var ki bütün yorumlar böyle değil. İkinci ayetin başındaki "ellezâni yezniyâni" ve bunu izleyen sözlerle, "erkeğin erkekle cinsel birleşimi"nin, "livata" denen eşcinselliğin cezasının anlatıldığını ileri sürenler de var. Şâfiî'nin görüşünün de bu olduğu belirtiliyor. Celaleyn Tefsiri'nde Şâfiî'nin bu yorumuna yer veriliyor ve bu yorumun doğru olduğu savunuluyor. (Bkz. Tefsirul Celâleyn, 1/73.) Ebu Müslim İsfehânî'yse ikinci ayetteki bu sözlerle "zina eden erkek ile zina eden kadın"ın amaçlandığına "ihtimal" bile vermez. Konuyu birçok yönden ele alarak böyle bir ihtimalin bulunmadığını kanıtlamaya çalışır. (Bkz. Râzî, Tefsir, 9/231, 232.) Ebu Müslim'e göre birinci ayette "seviciler (erkek yerine birbiriyle cinsel ilişkiye giren, sapıkça sevişen kadınlar)" ve cezaları, ikinci ayetteyse "eşcinsel erkekler" ve cezaları anlatılıyor. Bu yorumu savunan başkaları da var. (Bkz. Nesefî, Tefsir, 1/214.)

Râzî, Ebu Müslim'in bu yorumuna geniş yer verir. (Bkz. Râzî, 9/231, 232.)

Bu yoruma göre çıkan hükümler şöyle:

- Sevici kadına verilecek ceza: Ömür boyu evde hapsedilme.
- Eşcinsel erkeğe verilmesi gereken ceza: "Eziyet".

"Eziyet" de, bir yoruma göre –ki genellikle bu yorum benimsenir– "sözlü kınama (tevbih)", bir başka yoruma göre de sözlü kınamayla birlikte, "dayak". (Bkz. Taberî, 4/201; Râzî, 9/235, 236; Tefsiru'n-Nesefî, 1/214 ve öteki tefsirler.) İbn Abbas'ın yorumu: "Nalınla (yani ayakkabıyla) vurmak gerekir." (Bkz. Taberî ve Râzî, aynı yer.) Kimi tefsirlerde, örneğin Celâleyn'de bu yorumun benimsendiği görülür. (Bkz. Tefsiru'l-Celâleyn, 1/73.)

Genellikle benimsenen görüşe göre, daha önce de değinildiği gibi, ayetlerdeki cezalar, karşı cinsle zina eden kadın ve erkeklere ilişkindir. Ne var ki burada da iki görüş bulunuyor:

Bir yoruma göre, ömür boyu evde hapsedilme cezası kadınlara; "eziyet" yani dayaklı ya da dayaksız sözlü kınama da erkekleredir.

Öbür yoruma göre de, ömür boyu evde hapsedilme cezası yalnızca kadınlara; ama dayaklı ya da dayaksız kınama, hem kadınlara, hem de erkekleredir. Çünkü "eziyet"ten söz eden ikinci ayette, erkekle birlikte kadın da var. Fahruddin Râzî de bu yorumu benimsiyor. "Yorumların en güzeli budur" diyor. (Bkz. Râzî, 9/235.)

Yani:

• Zina eden kadına: Ömür boyu evde hapsedilmeyle birlikte dayaklı ya da dayaksız kınama.

• Zina eden erkeğe: Yalnızca dayaklı ya da dayaksız kınama.

Ayetlerde zina edenlerden söz edilirken, evli mi, bekâr mı oldukları açıklanmıyor. Ama bir yoruma göre, birinci ayette anlatılan, "evliler", ikinci ayette anlatılansa "bekâr"lardır. (Bkz. Râzî, aynı yer.)

Ne var ki şimdi İslam hukukunda geçerli olan, yukarıdaki ayetlerde yer alan hükümler değildir. Bu hukukta geçerli olan, bekâra "yüz değnek", evliye "recm"dir.

Öyleyse ne demeli?

Genellikle denen şu: "Bu ayetler mensuhtur." Yani bu ayetlerin hükmü kaldırılmıştır. Kimilerine göre, önce hadisle kaldırılmıştır. Hadisin hükmü de, Nûr Suresi'ndeki (aşağıda yer alacak.) ayetle geçersiz kılınmıştır. Genellikle kabul edilen görüşe göreyse, yukarıdaki ayetlerin hükmünü kaldıran, doğrudan doğruya, Nûr Suresi'ndeki ayettir. (Bkz. Râzî, 9/232; Taberî, 4/201 ve öteki tefsirler.)

Ama, birinci ayette "seviciler"in, "ikinci ayette de "eşcinseller"in anlatıldığını savunan Ebu Müslim'e ve onun gibi düşünenlere göre, "ayetlerin mensuh oldukları" ileri sürülemez. Çünkü bu yoruma göre yukarıdaki ayetlerin hükümleri, Nûr Suresi'ndeki ayetin hükmüyle çatışmıyor. (Bkz. Râzî, 9/231.) Neden ki, konuları başka.

2- Zina Eden Kadına da, Erkeğe de "Yüz Değnek"

Nûr Suresi, ayet: 2

١ الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ وَلَا تَأْخُذْكُمْ
بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلْيَشْهَدْ
عَذَابَهُمَا طَائِفَةٌ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ٢

Anlamı (Diyanet'in)

Zina eden kadın ve erkeğin her birine yüzer değnek vurun. Allahın dini konusunda o ikisine acımayın. Onların ceza görmesine, inananlardan bir topluluk da şahid olsun. (Nûr Suresi, ayet: 2.)

Görülüyor ki, bu ayette, zina eden kadına da, erkeğe de eşit olarak "yüz değnek cezası" var. Daha önce yer verilen ayetlerde, kadın ve erkek arasında ceza yönünden bir ayrım vardı. Kadın için zina cezası başka (ömür boyu evde hapsedilme ya da bununla birlikte dayaklı, dayaksız kınama), erkek için zina cezası başkaydı (dayaklı ya da dayaksız kınama).

Demek ki bu ayetteki hükümle, o ayetlerdeki hükümler birbirine uymuyor. Öyle görünüyor. Daha doğrusu, bu ayetteki hükümle, o ayetlerdeki hükümlerin başka oldukları çok açık. O ayetlerin hükümleri için "mensuhtur" denmesi de, bundan kaynaklanmıştır. Yukarıda da belirtildiği gibi, genellikle benimsenen yoruma göre, o ayetlerdeki hükümler (hapsedilme, kınama), bu ayetteki hükümle, yani "yüz değnek" cezasıyla yürürlükten kaldırılmıştır.

Ne var ki bu ayette de bir başka yönden "mensuh"luk bulunduğu ileri sürülür Kur'an yorumlarında:

Çünkü bu ayette, "zina eden kadın ve erkeğe yüz değnek" cezası bildirilirken, zina edenlerin bekârlık ve evlilikleri arasında bir ayrım yapılmamıştır. Oysa bugünkü İslam fıkhında geçerli olan şu:

Zina eden "bekâr" olursa cezası "yüz değnek", "evli" olursa cezası "recm", yani "ölene dek taşa tutulması"dır.

İşte bu nedenle, bu ayetteki hükmün de bir başka hükümle "daraltıldığı (tahsis edildiği)" ve kapsamı içinden, "evlinin zinasına ilişkin ceza"nın çıkarılmış bulunduğu belirtilir. (Bkz. Râzî, 23/134 ve ötekiler; Sabûnî, Tefsiru Âyâti'l-Ahkâm, 2/21.)

Sözün özü: İslam fıkhında var olan "recm", yani "evliyken zina etmiş olan kişiyi taşlama (taşlayarak öldürme) cezası", bu ayette bulunmamakta. Kur'an'ın başka ayetlerinde de bu hüküm yoktur.

Öyleyse, "recm cezası"nı getiren kaynak nedir?

Bu sorunun karşılığı ve tartışmalar aşağıda yer alacak.

3- Zina Eden Evlilere: "Recm"

Kur'an'da bulunmayan "recm" cezası için şu kaynaklar gösterilir:

a) Hadis

Bu konuda en ünlü hadis şudur:

Sâmit Oğlu Ubâde'nin, Peygamber'in şöyle dediğini anlattığı aktarılır:

"Benden alın, benden alın (şu bilgiyi):Tanrı (zina eden) kadınlara (ceza yönünden başvurulacak) yolu bildirdi: Bekâr bekârla zina ettiğinde, yüz değnek ve bir yıl sürgün ('nefy'); evli evliyle zina ettiğinde yüz değnek ve recm (cezası verilir)." (Bkz. Müslim, Kitâbu'l-Hudûd /12, Hadis no: 1690; Ebu Davud, Kitâbu'l-Hudûd /23, Hadis no: 4414; Tirmizî, Kitâbu'l-Hudûd /8, Hadis no: 1434; İbn Mace, Kitâbul-Hudûd /7, Hadis no: 2550.)

Bu hadisle, Nisâ Suresi'nin yukarıda geçen 15. ayeti arasında bağlantı kurulur. Bu bağlantıyı kuranlardan kimileri, bu hadisin o ayeti açıkladığını, kimileri de "nesh" ettiğini, yani hükmünü ortadan kaldırdığını ileri sürerler. O ayette, "...Ölünceye veya Allah onlara bir yol açana kadar evlerde tutun." deniyor ya, bağlantı buradan kaynaklanıyor. "Bu hadisle, Allah, o kadınlara nasıl bir yol belirlediğini bildiriyor" deniyor. Yoruma göre, Tanrı'nın belirlediği "yol" şu: "Ölünceye dek hapis" cezası kaldırılıp, yerine bu hadiste belirtilen ceza, yani "bekâr"lara "yüz değnek", "evli"lereyse "recm ve bir yıl sürgün" cezası konuluyor. (Bkz. Râzî, 23/134 ve öteki tefsirler. Ayrıca bkz. İbn Melek, Mebâriku'l-Ezhâr Fi Şerhi Meşâriki'l-Envâr, 1309, 2/278; Sünenü Ebu Davud, Kitâbu'l-Hudûd/23, hadis no: 4414, not: 4, c. 4, s. 570.)

Ama üzerinde durulan kimi noktalar var:

• Nisâ Suresi'nin 15. ayetinde, zina edenlerden yalnızca "kadınlar" söz konusudur. Bu, açık. Dahası, bir yoruma göre, zina eden "kadınlar"dan da, yalnızca "evli" olanlardır konu olan. Hadisin, bu ayetin "açıklaması" niteliğinde olması için, aynı konuda olması gerekirdi. Oysa hadis, zina edenlerden yalnızca "kadınlar"ı konu olarak almamakta, hem kadınlar, hem de erkekler için hüküm içermekte.

• Ayetteki "kadınların lehine (yararına)" anlamına gelen "lehünne"den, "ölünceye kadar evde hapsedilme" cezasının yerine, sonradan "nesh" ya da "açıklama" yoluyla getirilen cezanın, "kadınlar için daha hafif" türden olması gerekirdi. Oysa hadiste yer alan bir "recm", yani "taşlanarak öldürülme" cezası var. Yeni ceza eski cezadan çok daha ağır olduğuna göre "kadınların lehine" bulunmamakta.

• Bu hadisle getirilen hüküm, ayetteki hükmü "nesh" etme niteliğinde midir? Eğer "evet" denirse, bu görüş yalnızca Hanefî Mezhebi'ne göre geçerli olabilir. Çünkü "hadisle ayetin neshedilebileceği" yolundaki görüş, Hanefî Mezhebi'nin görüşüdür. Şâfiî Mezhebi'ne göre, böyle bir "nesh" olamaz. (Bkz. usulûl-fıkıh kitapları, örneğin İbn Melek, Mebâriku'l-Ezhâr Fi Şerhi Meşâriki'l-Envâr, Arapça, İstanbul, 1309, s. 245.) Hanefî Mezhebi'ne göre söz konusu "nesh" caizdir, ama bunun için hadisin "mütevâtır" adı verilen (aktaranlarının yalan üzerinde birleşmeleri mümkün görülmeyen hadis, hiç değilse "meşhur" denen türünden bulunması gerekir. Çünkü "ayet mütevâtır"dır, "mütevâtır"sa yalnızca kendisi gibi "mütevâtır" ya da "meşhur" olanla "neshedilebilir". (Bkz. usulu'l-fıkh kitapları.) Bu hadis "mütevâtır" ya da "meşhur" türden midir ki, ayeti "nesh" edebilecek güçte olsun? Kimine göre "evet". Ama bu kuşkulu. Sadru'ş-Şerîa, konuyu bir başka noktadan ele alarak, Nisâ Suresi'nin 15. ayetinin bu hadisle neshedildiği yolundaki görüşün ileri sürüle geldiğini ve bunun, "hadisle ayetin neshedildiği"ne örnek olarak gösterildiğini, ama bu görüşün doğru olmadığını, çünkü o ayetin, "recm ayeti"yle (Kur'an'da bulunmayan bu ayet için aşağıya bkz.) neshedildiğini savunur. (Bkz. Sadru'ş-Şerîa, Tevdîh, 2/487.)

• Hadiste yer alan "recm", ayette bulunmayan bir "hüküm" olduğuna göre, son derece güçlü bir kanıta dayalı olmalıdır. Çünkü söz konusu olan, bir "hadd"dir, yani "ceza"dır, hem de çok ağır bir cezadır. Daha önce de belirtildiği gibi, "hadd"lerin "kuşku"lu durumlarda uygulanamayacağı bir kural olarak kabul edilmiştir. Kuşkudan uzak bir kanıtınsa, eğer "hadis"se, "mütevâtır" olması ve böylece "kaynak yönünden son derece sağlam (sübûten kat'î)" bulunması gerekir. Bu da yetmez; "delâleten kat'î", yani sözlerinin açık, neshedilmiş olma ihtimalinden uzak bulunması da gerekir. (Bunun için de bkz. usûlu'l-fıkh kitapları) Söz konusu hadisinse bu nitelikte olduğu kuşkulu. Önce, "mütevâtır" olduğu kolayca kanıtlanamamakta. Sonra, sözleri yeterince açık bulunmamakta:

• Söz konusu hadisin sözleri yeterince açık değildir, çünkü: Hadisin sözlerine göre, söz konusu olan, "bekârla bekâr"ın ve "evliyle evli"nin "zina"larıdır. Birincilere, "yüz değnek ve bir yıl sürgün" cezası, ikincilereyse "yüz değnek ve recm" cezası hükmü var. Oysa İslam hukukçularının, özellikle "Hanefî fakihleri"nin hadisten çıkardıkları hükümler böyle değildir. Önce söz konusu olan; ister "bekâr"la, ister "evli"yle zina etsin, "zina eden "bekâr"a ve "zina eden evli"ye ne cezanın verileceğidir. (Bkz. İbn Melek, Mebâriku'l-Ezhâr Fi Şerhi Meşâriki'l-Envâr, Arapça, İstanbul, 1309, 2/278.) Ayrıca Hanefî Mezhebi'ne göre, "zina eden bekâr"a verilmesi gereken ceza, temel olarak yalnızca "yüz değnek"tir, yani "yüz değnekle birlikte sürgün" değildir. "Zina eden evli"ye gelince: Yine Hanefî Mezhebi'ne göre, ona verilmesi gereken ceza da, yalnızca "recm"dir. Yoksa, hadiste belirtildiği gibi "önce yüz değnek, sonra da "recm" cezası değildir. (Bkz. fıkıh kitapları, örneğin: Hidâye, 2/492; Dürer, 2/64; Mecmau'l-Enhür, 2/462, 463)

Mâiz Olayı

Mâlik Oğlu Mâiz'in "recm" edilmesine (taşlanarak öldürülmesine) ilişkin hadis:

Bu hadis (Mâlik'in öyküsü), Peygamber'in birçok arkadaşından, değişik biçimlerde aktarılır. Ebu Hureyre, İbn Abbas, Abdullah Oğlu Câbir, Semure Oğlu Câbir de var aralarında.

Mâlik Oğlu Mâiz, bir aktarmaya göre birinin yanında bulunan bir öksüzdür, kimine göre bir uşaktır. Yanında kaldığı kişi ona, Peygamber'e gitmesini söyler: "Git, belki Peygamber senin bağışlanman için Tanrı'ya dua eder" der. Mâiz de gidip Peygambere anlatır.

Kimi aktarmaya göre Peygamber, Mâiz'in kabilesine: "Bu adam deli midir?" diye sorar. Deli filan olmadığını söylerler. Kimi aktarmaya göre, Peygamber onun "sarhoş" olup olmadığını da sormuştur ve "hayır!" karşılığını almıştır.

Kimi aktarmaya göre, Mâiz Peygamber'e gidip durumunu anlattığında Peygamber Mescid'dedir. Peygamber'e: "Ey Tanrı elçisi ben zina ettim!" diye seslenir. Peygamber işitir ama yüz çevirip karşılık vermez. Mâiz söylediklerini bir daha, bir daha, bir daha yineler. O dördüncü kez söylediğinde Peygamber karşılık verir ancak. Kimine göre, Mâiz gelip Peygamber'e durumunu anlattığı ve kendisinden (günahtan) arındırmasını istediğinde Peygamber, ona gidip, "Tanrı'ya yalvarmasını, tevbesini sunmasını ve bağışlanmasını dilemesini" söylemiştir. Mâiz'se bir süre sonra gelip yeniden Peygamber'e başvurmuştur. Ve bu başvuru dört kez olmuştur. Konuşmalarsa şöyle:

"–Ey Tanrı Elçisi! Beni arındır!

"–Yazık (olmuş) sana! Git de Tanrı'dan günahının bağışlanmasını dile, tevbe et!

Mâiz'in gidiş gelişi ve sözleri dört kez yinelenmiştir.

"–Peki hangi günahtan arındırılmanı istersin?

"–Zina günahından. "

Peygamber sorup deli olmadığını öğrenir. Sarhoş olmadığını da iyice öğrenmek için ağzını koklatır adamın. Sarhoş olmadığını öğrenir.

"–Demek sen zina mı ettin?

"–Evet!"

Kimi aktarmaya göre, Mâiz ayrı ayrı günlerde (kimine göre üç gün arayla) gidip Peygamber'e başvurduğunda şunları da söylemiştir:

"–Beni taşlarla öldür!"

Kimi aktarmaya göre Peygamberle Mâiz'in konuşmaları şöyle olmuştur:

"–Ey Tanrı Elçisi! Ben zina ettim.

"–Deli misin sen?

"–Hayır!

"–Evli misin?

"–Evet! "

Kimi aktarmaya göreyse şöyle konuşmuşlardır:

"–Ey Tanrı elçisi! Ben zina ettim, Tanrı'nın kitabındaki hüküm neyse benim üzerimde (gereğini) uygula!

Bu sözler dört kez yinelenmiştir.

"–Bu sözleri sen dört kez söylediğine göre, şimdi söyle bakalım, kimle zina ettin?

"–Falan kadınla (câriyeyle).

"–Yani onunla yattın mı?

"–Evet!

"–Onunla birbirinize yaklaşıp dokundun mu ona?

"–Evet!

"–Onunla cinsel ilişkide bulundun mu?

"–Evet!"

Kimi aktarmaya göre de, arada geçen konuşma şöyle:
"–Zina ettim.
"–Belki de kadını yalnızca öpmüşsündür, ya da ona göz kırpmışsındır ya da bakmışsındır, ha ne dersin?
"–Hayır (zina ettim)!
"–Peki onu "şey mi ettin" yani (onunla cinsel birleştin mi)?
"–Evet! "
Kimi aktarmaya göre de konuşmalar şöyle:
"–Ey Tanrı elçisi! Helal olmayan, haram olan bir kadınla cinsel birleştim.
"–Onu şey mi ettin yani?
"–Evet!
"–Seninki onunkinin içine; "sürme aygıtının sürmeliğin içine ve kovanın kuyunun içine girip kaybolması biçiminde" girip kayboldu mu (erkeklik organı, kadınlık organına iyice girdi mi)?
"–Evet!
"–Peki zina nedir; bilir misin?
"–Evet. Bir insanın helal olan karısıyla cinsel birleşimde bulunması gibi ben de haram olan bir kadınla cinsel birleşimde bulundum.
"–Peki ne istiyorsun bunları anlatmakla?
"–Beni temizlemeni, arındırmanı istiyorum. "
Tüm aktarmalara göre, Peygamber, sonunda, Mâiz'in hakkındaki kararı bildirir:
"Götürün ve buna, 'recm' (taşa tutma cezası) uygulayın!"
Kimi aktarmaya göre, Mâiz, taşa tutma sırasında bağırıp kaçmak ister, yakalarlar ve aynı yolla öldürürler sonunda. Mâiz'in kaçma çabaları ve sonunda yakalanıp öldürülüşü Peygamber'e anlatılır, Peygamber'in tepkisi şöyle olur:
"Onu kaçtığında bıraksaydınız keşke. Belki de tevbe ederdi ve Tanrı onun tevbesini kabul ederdi."
Olaya ilişkin daha başka aktarmalar da yer alır hadis kitaplarında. (Tüm aktarmalar için bkz. Buharî, Kitâbu'l-Hudûd /28-30; Müslim, Kitâbu'l-Hudûd /16-23, hadis no: 1691, 1695; Ebu Davud, Kitâbu'l-Hudûd /24, hadis no: 4419, 4439; Tirmizî, Kitâbu'l-Hudûd /5, hadis no: 1428, 1429; İbn Mace, Kitâbu'l-Hudûd /9, hadis no: 2554, 2555.)
Bu hadisin, birinci hadisten bile ünlü olduğu söylenebilir. Ve İslam fakihlerince, "recm" cezasının İslam'da var olduğuna kanıt olarak gösterilir.
Ne var ki kimi aktarmada, Peygamber'in "Onu (Mâiz'i) kaçtığında keşke bıraksaydınız. Belki de o tevbe ederdi de Tanrı da onun tevbesini kabul ederdi?" demiş olması ilgi çekici bulunur. Ayrıca, Kur'an'da bulunmayan bir hükmü, "recm"i getirerek, Kur'an'ın "zina"nın cezasına ilişkin hükmünü ya da hükümlerini ortadan kaldırması (nesh) konusunda, daha önceki hadisin açıklamasında belirtilen türden tartışmalar görülür. Tartışmalarda belki de en önemli soru şu: Hadisin "mütevâtır" olduğu kolay kolay söylenemeyeceğine göre, Kur'an'daki hükmü "neshetmiş" olabileceği nasıl söylenebilir?
Bununla birlikte bu hadisin, özellikle Hanefî fıkıh kitaplarında, "evlilerin zinaları için recm uygulanması gerektiği"ne kanıt olarak gösterildiğine tanık olmaktayız. (Örneğin bkz. Hidâye, 2/487.)
"Recm" konusunda, Peygamber döneminde "recm" cezasının uygulandığına ilişkin başka hadisler de var. (Örneğin bkz. Müslim, Kitâbu'l-Hudûd /24-33, hadis no: 1696, 1704.)

b) Ayet

Daha önce de belirtildiği gibi "recm" konusunda, Kur'an'da herhangi bir hüküm bulunmamakta. Ancak, güvenilir kabul edilen hadislerde ve "İslam ulemâsı"nın sözlerinde, bir "recm ayeti"nden sözedilmekte:

Hattab Oğlu Ömer (Halife) hutbede sesleniyordu:

"Tanrı Muhammed'i gerçek Peygamber olarak gönderdi. Ve ona Kitab'ı (Kur'an'ı) indirdi. Ona indirilenler arasında, 'recm ayeti'de vardı. Bu ayeti biz okumuş ve iyice bellemiştik. Peygamber 'recm'i (recm cezasını) uyguladı. Biz de ondan sonra recmi uyguladık. Korktum ki, aradan uzun zaman geçer de, biri çıkıp 'biz Tanrı'nın Kitabı'nda recm ayetini bulamıyoruz' der de, insanlar Tanrı'nın indirdiği bir farzı bırakarak sapmış olurlar. (Bundan dolayı açıklama yapma gereğini duyuyorum.) Demek ki, recm gerçekten vardır. Erkek ve kadınlardan kim evli olarak zina ederse, kanıtlandığı zaman, ya da gebelik, ya da suçu boyuna alma (itiraf) olduğunda recm uygulanır o kimseye. Tanrı'ya antiçerek söylerim ki, insanlar, 'Ömer Tanrı'nın Kitab'ına (Kur'an'a) ekleme yaptı' derler korkusu olmasaydı, bu ayeti de Kur'an'a yazardım."

Bu hadisi, Buharî ve Müslim'in de içinde bulunduğu hadis kitapları yazar. (Bkz. Buharî, Kitâbu'l-Hudûd /30; Müslim, Kitâbu'l-Hudûd /15, hadis no: 1691; Ebu Davud, Kitâbu'l-Hudûd /23, hadis no: 4418; Tirmizî, Kitâbu'l-Hudûd /7, hadis no: 1431.)

Bu ayetin (recm ayetinin) metni de hadis kitaplarında yer alıyor:

"Erkek ve kadın, evli olarak zina ettiklerinde, ikisine de kesinlikle recm uygulayın..." (Bkz. İbn Mace, Kitâbu'l-Hudûd /10, hadis no: 2553; Muvatta, Kitâbul-Hudûd /10.)

"Recm ayeti", usûlu'l-fıkh (İslam hukuku) kitaplarında da (tam olarak) yer alıyor. Bu ayet, bu kitaplarda, "Kur'an' dan sözü neshedilip (kaldırılıp) hükmü (geçerliliği) bırakılanlar"a örnek olarak gösterilir. (Bkz. Sadru'ş-Şerîa-Saduddin Teftazânî, Tenkîh-Tavdîh-Telvîh, 2/486, 487.) Tam olarak, usûlu'l-tefsîr kitaplarında da aynı türün örneği olarak yer alır. (Bkz. Süyûtî, el İtkân Fi Ulûmi'l-Kur'an, 2/32, 34, 35.) "Ahkâm ayetleri"ni konu alan kitaplarda da... (Bkz. Sâbûnî, Tefsiru Ayâti'il-Ahkâm, 2/25.) "Tefsir" kitaplarında da... (Bkz. Râzî, 3/230, 23/135; İbn Kesîr, 3/261; Âlûsî, 18/79...)

Yani "recm ayeti", sözleri Kur'an'da yer almayan, ama "hükm"ü (geçerliliği) Kur'an'da bulunan bir ayettir.

Kimileri diyor ki: "Ömer'in sözlerinden anlaşıldığına göre, 'recm ayeti', Kur'an'daki yerine yazılabilir, bu, câizdir. Ömer'in yazmamış olması, insanların dedikodusundan çekinmesinden kaynaklanmıştır..." (Bkz. Süyûtî, el İtkân, 2/34.)

Peki bu ayetin, sözleri kaldırılmadan önce, Kur'an'daki yeri neresiydi?

Genellikle yazılan şu: "Recm ayeti", Nûr Suresi'ndeydi." Bununla birlikte Ahzâb Suresi'nde bulunduğunu ileri sürenler de var.(Bkz. İbn Kesîr, gösterilen yer; Dr. Subhi e's-Sâlih, Mebâhis Fî Ulûmi'l-Kur'an, s. 265, not: 2; Süyûtî, el İtkân, 2/32; Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ, 2/23, hadis no: 1579.)

Bu arada bir tartışma var:

• "Recm ayeti", Peygambere indirildikten sonra "nesh" edilenlerden mi, yoksa "unutturulan"lardan mıdır?

"Recm" cezası, zina eden evlilerden "özgür" ("hürr" ve "hürre") içindir. Köle ve câriye için söz konusu değildir. (Aşağıda, köle ve câriyenin zinasıyla ilgili bölüme bakınız.)

B- Zina Suçunun Belirlenmesi

1 - Zina İçin Şart Olan Tanık Sayısı: Dört

Daha önce yer alan, Nisâ suresinin 15. ayetinde, bu açıkça görülmektedir. Aşağıdaki ayette de, dört tanığın gerekli olduğu açıklanır:

Nûr Suresi, ayet: 4

وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ
ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ

Anlamı (Diyanet'in)

İffetli kadınlara zina isnat edip de, sonra dört şahid getiremeyenlere, seksen değnek vurun. Ebediyen onların şahidliğini kabul etmeyin. İşte onlar, yoldan çıkmış kimselerdir. (Nûr Suresi, ayet: 4.)

Bu ayette, zina suçuyla suçlayanların, dört tanık gösterememeleri durumunda "seksen değnek" cezasını hak etmiş olacakları, bu tür kimselerin "tanıklıkları"nın da hiçbir zaman kabul edilmeyeceği açıkça bildiriliyor. Bu kimselerin "yoldan çıkmış" (fâsık) sayılacakları da anlatılıyor. Ancak, bu ayeti izleyen 5. ayette, "tevbe edenler"in bu hükmün dışında tutuldukları belirtiliyor. Fahruddin Râzî, burada bu üç sonucu, yani "seksen değnek cezası"nı, "tanıklığının kabul edilmemesi"ni ve "fâsık sayılması"nı anlatırken, 5. ayetteki "ama bundan sonra tevbe edenler bunun dışındadır..." anlamındaki açıklamanın, üçüncü sonuca yönelik olduğunu belirtiyor. (Bkz. Râzî, 23/157.)

Bundan sonraki dört ayetin anlamları da (Diyanet'in resmî çevirisiyle) şöyle:

"Karılarına zina isnâd edip de, kendilerinden başka şahitleri olmayanların şahidliği, kendisinin doğru sözlülerden olduğuna Allah'ı dört defa şahid tutmasıyla olur. Beşincisinde, eğer yalancılardan ise, Allah'ın lanetinin olmasını diler. Kocasının yalancılardan olduğuna Allah'ı dört defa şahid tutması, cezayı kendinden savar. Beşincisinde, kocası doğrulardan ise, kendisinin Allah'ın gazabına uğramasını diler." (Nûr Suresi, ayet: 6-9.)

Burada, karısını zina ile suçlayan "koca" ile suçu olmadığını söyleyen "karı"nın karşılıklı "lanetleşmesi" var. İslam fıkhında buna "lanetleşme" anlamında "lian" adı verilir ve başlı başına bir bölümde anlatılır .

Tanık Getirmeye İtiraz ve Bir Olay

"Karısının üzerinde bir erkeği gören, koşup tanık mı arayacak?":

Hadiste belirtildiğine göre: Ümeyye Oğlu Hilâl, karısının, Sehmâ Oğlu Şerik'le zina ettiğini ileri sürer; konuyu Peygamber'e götürür. Ve Peygamber'le aralarında şu konuşma geçer:

"–Karım, Sehmâ Oğlu Şerik'le zina etti.

"–Tanık göstererek kanıtla, yoksa sırtına (iftiradan dolayı) değnek cezası vurulur.

"–İyi ama ey Tanrı elçisi, birimiz karısının üstünde bir erkeği gördüğünde, gidip tanık mı arayacak?

"–Ya tanık gösterip kanıtlarsın, ya da sırtına değnek cezası vurulur.

"–Seni hak Peygamber olarak gönderen Tanrı'ya antiçerek söylerim ki, ben doğru söylüyorum. Ve kesin olarak biliyorum ki, Tanrı, beni böyle bir cezadan kurtaracak bir açıklama indirecektir."

O sırada hemen Cebrail iner ve yukarıdaki ayetleri (Nûr Suresi, ayet: 6-9.) indirir.

"Lian (lanetleşme)" uygulaması yapılır. Hilâl, kendisine düşen sözleri söyleyerek, doğru söylediğini anlatır, antiçer. Kadın da ayetlerde belirtildiği biçimde kendisinin söylemesi gerekenleri söyler, o da doğru söylediğini, kocasının yalancı olduğunu, öyle bir suç işlemediğini –Tanrı' yı tanık göstererek– (yani antiçerek) dile getirir. Peygamber bu durum karşısında: "İkinizden biriniz yalan söylüyor kuşkusuz." der ve tevbeye çağırır. Ama ikisi de direnir. Kadın bir ara, "lanetleşme"den vazgeçip suçu üzerine alacakmış gibi yapar, yani herkes öyle olacağını düşünür. Ama sonra şunları söyler:

"Ben, toplumu, ailemi, kabilemi rezil etmem…!"

Daha sonra Peygamber şöyle demektedir:

"Bu kadına bakın: Eğer gözleri sürmeli, kalçaları iri, baldırı kalın bir tipte çocuk doğurursa, bu çocuk Sehmâ Oğlu Şerik'indir."

İzlerler, kadının, Peygamber'in dediği gibi bir çocuk doğurduğunu görürler. O zaman Peygamber şöyle der:

"Eğer Tanrı'nın kitabında, konuya ilişkin belirli bir hüküm bulunmamış olsaydı, ben bu kadına gösterirdim (zina cezası uygulardım)." (Bkz. Buhârî, Tefsiru'l-Kur'an 3, Tecrîd, hadis no: 1717; Ebu Davud, Kitâbu't-Talâk/27, hadis no: 2256; Tirmizî, Tefsiru'l-Kur'an/25, hadis no: 3179; İbn Mace, Kitâbu't-Talâk/27, hadis no: 2067.)

Burada önemli bir nokta: Şu ortaya çıkıyor ki, sonuçta *zina* kesin olarak anlaşılsa bile, zina suçu (hadd) uygulanmıyor.

2 - Tanıklara Sorulacak Sorular

a) "Zina" Nedir?

Tanık, "zina"nın ne demek olduğunu biliyor mu? "Zina" deyince ne anlıyor? Bu belirmeli önce. "Sence zina ne demektir?" diye sorulup görüşü öğrenilmeli.

b) "Zina" Nasıl Gerçekleşti? Olay Nasıl Oldu?

Tanık, olaya nasıl tanık olduğunu, "zina"nın anlamına uygun bir cinsel ilişkiye ne ölçüde tanıklık edebileceğini belirtmeli.

"Erkeğin cinsel organı, kadının cinsel organına, bir *sürme aygıtının sürmeliğin içine girmesi* gibi girdi mi? Cinsel organ cinsel organa ne kadar girdi?"

Bu sorulup öğrenilmeli. (Bkz. fıkıh kitapları, örneğin Hidâye, 2/487.)

c) "Zina" Olayı Nerede Oldu?

Tanık, tanıklık ettiği zina olayının yerini söylemeli.

d) "Zina" Olayı Ne Zaman Oldu?

Tanık, tanıklık ettiği zina olayının gerçekleştiği zamanı da söylemeli.

3- "İkrar" (Suçu Boyna Alma)

Zina etmiş olan kişi, suçunu boynuna almış olabilir. Dört mezhebe göre de, zina suçu bu yolla da belirlenebilir.

Ancak başka yönden tartışmalar var:

İbn Rüşd, bu tartışmaları şöyle özetliyor:

- İkrar denen suçu boyna almanın sayısı ne olmalı? Suçun belirlenmiş olması için zina suçlusu kaç kez söylemelidir bu suçu işlediğini?
- İkrarın yerinin sayısı ne olmalı?
- Ceza uygulanana dek ikrardan dönmemek şart mıdır, değil midir?

İbn Rüşd bu tartışmalardaki görüşleri de özetliyor:

- "İkrar"ın *bir kez* olmasının yeterli olduğu görüşü: Bu görüşte olanlar: İmam Mâlik, İmam Şâfiî, Davud (Zahirî), Ebu Sevr, Taberî ve daha başka bir topluluk.
- "İkrar"ın dört ayrı "meclis"te *dört kez* olması gerektiği görüşü. Bu görüşte olanlar: Ebu Hanife ve arkadaşları (Hanefî Mezhebi).
- "İkrar"ın "dört ayrı meclis"te olmasa bile dört kez olması gerektiği görüşü. Bu görüşte olanlar: Ahmed İbn Hanbel, İshak, İbn Ebî Leylâ.

İbn Rüşd, herkesin kendi görüşünü bir hadise dayandırarak savunduğunu belirttikten sonra "ikrardan dönme" konusuna geçiyor. Ve "cumhur"un, yani genel olarak İslam hukukçularının, "ikrardan dönme"yi "meşru" saydıklarını ve "kabul edilebilir" gördüklerini anlatıyor. (Bkz. İbn Rüşd, Bidayetü'l-Mectehid ve Nihayetü'l-Muktasıd, 2/366 -367.)

Hanefî fıkıh kitaplarında bu konuda şöyle denir:

"Bu konudaki ikrar, ergin ve akıllı bir kimsenin, zina ettiğini, dört kez ve dört ayrı mecliste boynuna almasıdır. Öyle ki sayı dörde ulaşana dek her ikrarını, yargıç (kadı) *red* eder. (Yani dörde kadar her ikrarı yetersiz bulur). Ergin ve akıllı olmak şart. Çünkü, çocuğun ve delinin sözü (ikrarı) geçerli değildir. İkrarın dört kez olması, bizim mezhebimize göre şarttır. Şâfiî Mezhebi'ne göreyse ikrarın bir kezi de geçerlidir. (...) Bizim kanıtımız, Maîz olayına ilişkin hadistir. (...) İkrar eden kişi, ceza uygulanmadan ya da ceza sırasında ikrardan vazgeçerse, vazgeçişi kabul edilir. Ve kendisi serbest bırakılır. Şâfiî'ye ve İbn Ebi Leylâ'ya göreyse, ikrardan dönse bile ceza uygulanır..." (Bkz. Hidâye, 2/488. Ayrıca bkz. Dürer, 2/62; Mecmau'l-Enhür, 1/459, 460.)

C- Cezanın Uygulanması

1- Zinada "Değnek Cezası"nın Uygulanması

Değneklerin Nasıl Vurulacağı

Değneklerin nasıl vurulacakları, ayetin sözlerinde açıklanmamakta. Bunu, yorumcular birtakım sözcüklerden, hadislerden ipuçları elde ederek belirlemekteler. (Bkz. Râzî, c. 23, s. 145.)

Fıkıh kitaplarında şunlar belirtilir:

- Sopalar orta şiddette olmalıdır. Ne çok hızlı, ne de çok yavaş vurulmalı.
- Kullanılan değnek, budaksız olmalıdır.
- Sopa vurulacak olanın giysisi çıkarılmalı, çıplak gövdesine vurulmalıdır. (Cezalandırılan kadının giysisi çıkarılmaz. Ama giysinin çok ince olması gerekir.)

• Gövdenin yalnızca bir yerine değil, değişik yerlerine vurulmalıdır. (Çünkü yalnızca bir yere vurulursa, kişi öldürülebilir.)

• Başa, yüze ve cinsel organa vurulmamalıdır.

• Erkek ayaktayken, kadınsa otururken cezalandırılmalıdır.

• Sopalara ara verilmemelidir.

• Zinadan dolayı değnekle cezalandırılacak olan kimse hastaysa, hastalığı iyileşecek türdense iyileşmesi beklenir; sonra değnek vurulur. Ama hastalığı iyileşmeyecek türdense, beklenmemelidir, sopalar vurulmalıdır.

• Değnekle vurma cezasının uygulandığı gün, ne çok soğuk, ne de çok sıcak olmalıdır.

• Ceza verildiği sırada suçlu ölürse yıkanır, kefenlenir, namazı kıldırılır ve Müslümanların mezarına gömülür.

(Bkz. Râzî, 23/145, 146; Hidâye, 2/489-490; Dürer, 2/63, 64; Dâmâd, 1/461.)

Zina Cezasını, Din ve Devlet Adına Yetkili Kişi İmam) Verebilir

Cezayı yetkili (İmam) verebilir, çünkü: Nûr suresinin 2. ayetinde: "Yüz değnek vurun!" buyruğuyla, "İmam"a, yani "din ve devlet başkanı"na, "din ve devlet adına yetkili olan"a seslenilmektedir. (Bkz. Râzî, 23/143. Bununla birlikte, Mâlikî, Şafiî ve Hanbelî mezheplerine göre, bir *efendi* de, *köle*'sine cezayı uygulayabilir. Hanefî mezhebine göreyse, efendinin, kölesine ceza uygulayabilmesi için *imam*'ın *izn*'i *şart*'tır. Bkz. Sabûnî- Revayiu'l-Beyân Tefsiru Ayâti'l-Ahkâm Mine'l-Kur'an, 2/32; Dâmâd, 1/462; Hidâye, 2/491; Dürer, 2/63.)

Ayette ayrıca, değnek vurulacak olan kimselere ceza uygulanırken *bir topluluğun hazır bulunması* ve cezalandırılanlara *hiç acınmaması* gerektiği de açıklanıyor.

2 - Zinada "Recm (Taşlayarak Öldürme)" Cezasının Uygulanması

Fıkıh kitaplarında, "recm"e nasıl başlanacağı, "recm"in nasıl yapılacağı da ayrıntılarıyla açıklanmıştır:

Taşlanacak Olan Suçlu Ne Durumda Olmalı?

• Suçlu kadınsa, *bir çukur* kazılmalı, göğsüne dek çukura sokulmalı. Bununla birlikte çukura sokulmasa da olabilir.

• Erkek için çukur gerekli değildir.

Taşlamayı Kim Başlatacak ve Nasıl Bir Sıra (Protokol) İzlenecek?

• Taşlamayı *tanıklar* başlatacak. Yani önce tanıklar taşlıyacak zina suçlusunu.

• Sonra *imam.*

• Sonra *halk* taşlayacak.

Sonuç

Ölünceye dek taşlanacak...

Çünkü "recm"de esas olan, suçluyu "öldürmek"tir.

• Suçlu öldükten sonra, yıkanacak, kefenlenecek ve namazı kılınacak. (Bkz. aynı kaynaklar.)

D- Özgür İnsan ve Köle, Câriye Ayrımı

٢٤ وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلًا اَنْ يَنْكِحَ
الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ فَمِنْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ
مِنْ فَتَيَاتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِاِيمَانِكُمْ
بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ فَانْكِحُوهُنَّ بِاِذْنِ اَهْلِهِنَّ
وَاٰتُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ مُحْصَنَاتٍ غَيْرَ مُسَافِحَاتٍ
وَلَا مُتَّخِذَاتِ اَخْدَانٍ فَاِذَا اُحْصِنَّ فَاِنْ اَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ
فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ ذٰلِكَ
لِمَنْ خَشِيَ الْعَنَتَ مِنْكُمْ وَاَنْ تَصْبِرُوا خَيْرٌ لَكُمْ وَاللّٰهُ
غَفُورٌ رَحِيمٌ ٢٥

Nisâ Suresi ayet: 25

Anlamı (Diyanet'in)

Sizden, hür mü'min kadınlarla evlenmeye güç yetiremeyen kimse, ellerinizdeki mü'min câriyelerinizden alsın. Allah sizin imanınızı çok iyi bilir. Birbirinizdensiniz, aynı soydansınız. Onlarla, zinadan kaçınmaları, iffetli olmaları ve gizli dost tutmamış olmaları halinde, velilerinin izniyle evlenin ve örfe uygun bir şekilde mehirlerini verin. Evlendiklerinde zina edecek olurlarsa, onlara, hür kadınlara edilen azabın yarısı edilir. Câriyeyle evlenmedeki bu izin, içinizden, günaha girme korkusu olanlaradır. Sabrederseniz, sizin için daha hayırlıdır. Allah bağışlar ve merhamet eder. (Nisâ Suresi ayet: 25.)

Açıklama

Yukarıdaki çevirinin kimi yerleri, ayetteki sözlerin aslına daha uygun duruma getirilebilir:

"...sağ ellerinizin satın aldığı, inanır câriyelerinizden alsın..." "... velilerinin izniyle evlenin ve uygun olan biçimde onlara karşılıklarını (kimi yorumcuya göre 'nafaka', kimi yorumcuya göreyse 'mehir') verin."

Çeviride, ayette karşılığı olmayan sözler de var: "... aynı soydansınız." Daha

önce: "Birbirinizdensiniz" dendikten sonra bunun, ayette karşılığı yok. Parantez içinde bir açıklama olarak yer alabilir. "Câriyeyle evlenmedeki bu izin"in de ayette karşılığı bulunmamakta. Ayettekine uygun karşılık, "bu"dur. Çünkü ayette "zâlike", geçiyor yalnızca. Anlamı da "bu"dur. "Bu"yla "işaret" edilen parantez içinde (câriyeyle evlenmedeki izin) biçiminde gösterilebilirdi.

"Evlendiklerinde zina edecek olurlarsa onlara, hür kadınlara edilen azabın yarısı edilir"in anlamı da şudur: "(Câriyeler) evlendikten sonra zina ederlerse, özgür (köle olmayan) kadınlara verilen zina cezasının yarısı kadarını onlara zina cezası olarak uygulayın!"

Demek ki, "zina eden câriye"ler için verilmesi gereken ceza, zina eden özgür kadınlara verilen cezanın yarısıdır. Özgür kadın bekârsa, zina ettiği zaman, Nûr Suresi'nin yukarıda sunulan (2.) ayetinde açıkça belirtildiğine göre, "yüz değnek" vurularak cezalandırılır. Öyleyse "zina eden câriye"ye verilmesi gereken ceza da, "elli değnek" vurmaktır. Erkeklerinki de kadınlarınki gibidir.

Ancak, Fahruddin Râzî, burada önemli bir anlaşılamazlık üzerinde duruyor: "Özgür kadınlara verilen zina cezasının yarısı kadarı..." anlamına gelen sözlerdeki "özgür kadınlar"la "evli" olanlar mı, "bekâr" olanlar mı anlatılmak isteniyor? Burada anlatılmak istenen, "evli özgür kadınlar"sa, bu kadınlara verilmesi gereken "zina cezası", İslam hukukunda kabul edildiğine göre, "recm" cezasıdır. Bu cezaysa "ölüm" cezasıdır. "Ölüm cezası"nınsa, "yarısı" olamaz. Demek ki, anlatılmak istenen, "evliyken zina eden özgür kadınlar" değildir. Eğer anlatılmak istenen "bekârken zina eden özgür kadınlar"sa, verilmesi gereken ceza "yüz değnek" olduğu için, "câriyeler"inki de, yukarıda belirtildiği gibi "elli değnek" olur. Ama câriyelerden "evliyken" zina edenlere de, "bekârken" zina edenlere de bu ceza verilir. O zaman, ayette "evlendikten sonra zina ederlerse" diye bir ayrım yapılmasının anlamı ne olabilir?

Fahruddin Râzî, buradaki "müşkil"i "kavi (güçlü)" diye niteler. Yine de bir "cevab"la, sorunu çözümlemeye çalışır: Râzî'nin çözümlemesine göre, ayette anlatılmak istenen "bekârken zina eden özgür kadınlar"a verilen zina cezasının yarısının "zina eden câriye"lere verilmesidir. Bu da "elli değnek"tir. Zina eden câriye "bekâr"ken "yüz değnek" cezasını hak edince evliyken bu cezayı daha çok (evleviyetle) hak eder. Bununla birlikte "Hâriciler", bu tür karışıklıkları doyurucu bulmazlar ve yukarıdaki ayeti de kanıt göstererek, "recm" cezasının bulunmadığını savunurlar. (Bkz. Râzî, 10/64, 23/134.)

Kısacası: Zina eden dişi ve erkek köleye, İslam hukukuna göre verilmesi gereken ceza, "elli değnek" vurmaktır. Zina eden dişi ve erkek köleye, "recm" cezası uygulanmaz. (Bkz. Hidâye. 2/491-492 ve öteki fıkıh kitapları.)

V - ZİNA EDENLE EVLENMEK

اَلزَّانِي لَا يَنْكِحُ اِلَّا زَانِيَةً اَوْ مُشْرِكَةً
وَالزَّانِيَةُ لَا يَنْكِحُهَا اِلَّا زَانٍ اَوْ مُشْرِكٌ وَحُرِّمَ ذٰلِكَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ

Nûr Suresi, ayet: 3

Anlamı (Diyanet'in)

Zina eden erkek; ancak zina eden veya putperest bir kadınla evlenebilir. Zina eden kadınla da, ancak zina eden veya putperest olan bir erkek evlenebilir. Bu, müminlere yasak edilmiştir. (Nûr Suresi, ayet: 3.)

Açıklama

"Zina eden erkek; ancak zina eden veya putperest bir kadınla evlenebilir" ile "zina eden kadınla da ancak, zina eden veya putperest olan bir erkek evlenebilir." cümleleri aynı şeyi anlatıyor. Yani:

• Zina eden bir erkek, ya zina eden bir kadınla ya da putatapar bir kadınla evlenebilir. Zina eden kadının varacağı erkek de ya zina eden ya da putatapar bir erkektir.

Kısacası: Zina eden kişi, biriyle evlenmek mi istiyor? Ya kendi gibi zina eden ya da putatapan birini bulacak, yoksa, başka biriyle evlenemez.

Ayetteki sözlerden bu anlaşılıyor.

Kur'an yorumcularına göre bu ayette anlatılanlar ya "haber," niteliğindedir ya da bu ayetle "hüküm" bildirilmektedir. Eğer "haber" niteliğindeyse, demek istenen şudur:

• Kadın ya da erkek zina eden kişi, ya kendi gibi zina eden ya da putatapar biriyle evleniyor. Yani, olan, görülen durum bu. Hani: "Tencere yuvarlanır, kapağını bulur" derler ya, öyle.

Ne var ki gerçek bu mu?

Fahruddin Râzî'de de yer alan itiraz şöyle:

"Gerçek durum böyle değil. Çünkü biz görüp tanık oluyoruz ki, kimi zaman zina etmiş bir kişi de, namuslu biriyle evleniyor, bu oluyor."

Buna Kaffal'ın şu karşılığı verdiği aktarılır:

• "Burada anlatılan, genel durumdur. Yani genellikle kişi, dengini bulur. Ve zina eden de, kendi gibi biriyle ya da putataparla evlenir." Fahruddin Râzî, en doğru cevabın bu olduğunu yazar.

Ayette, İslam'ın ilk dönemlerindeki özel bir kesimin durumlarının anlatıldığını ileri sürenler de var:

Buna göre, "Medine'de, kiralık kadınlar vardı. Bu kadınların yerleri, evleri de belliydi. Bunlarla ilişki kurmak, Medine'de bulunanlara daha "ucuz"a geliyordu. Zina eden ve putatapar kesimden kimseler bu kiralık kadınlarla ilişki kurarlardı. Müslümanların yoksulları –ki, o sırada Mekke'den Medine'ye göç etmiş Müslümanlar çok yoksuldular– bu kadınlara ilgi gösterdiler. "Biz de zengin olana ve artık bu kadınlara gereksinimimiz kalmayana dek bu kadınlara biz de gidelim, ilişki kuralım, evlenelim" diyerek Peygamber'den izin istediler. Bunun üzerine yukarıdaki ayet geldi.

Kimilerine göreyse, ayette bir "hüküm", bir yasaklama bildiriliyor. Yani "zina eden bir kadın"la, zina etmeyen namuslu bir müslümanın evlenmesi yasaklanıyor. Bu yasak, İslam'ın ilk döneminde vardı. Kimilerine göre, bu yasak şimdi de var. Ebubekir, Ömer, Ali, İbn Mes'ud ve Âişe de bu yasaktan yana. Yani zina eden zina edenle, namuslu da namusluyla evlenmeli, tersi olmamalı. Kimilerine göreyse, bu hüküm sonradan, ortadan kaldırılmıştır (neshedilmiştir). Bu konuda başka tür yorumlar da var. (Bkz. Râzî, 23/150, 151.)